ZOLA

BANII

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

ÉMILE ZOLA

BANII

roman

În româneşte de
E. FRONESCU

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
1951

Romanul de faţă a fost tradus după originalul în limba franceză, *l'Argent* de E. Zola, apărut în editura *Bibliothèque-Charpentier,* Paris, în anul 1921.

PREFAŢĂ

Romanul pe care Zola, marele romancier francez de la sfârşitul veacului trecut, l-a publicat acum şaizeci de ani sub titlul Banii *şi a cărui acţiune se situează între 1864 şi 1868, s-ar fi putut întitula şi* Specula *sau* Jocul la Bursă, *căci specula şi jocul de bursă înfloresc în perioada celui de al doilea Imperiu (1852–1870), când dezvoltarea şi concentrarea capitalului vădesc cu tot mai multă tărie, caracterul haotic şi distrugător al orânduirii capitaliste, instaurată în Franţa după revoluţia din 1789*.

Din ce în ce mai mult, aşa după cum arătase Manifestul Partidului Comunist „societatea burgheză modernă... seamănă cu vrăjitorul care nu mai poate stăpâni puterile iadului pe care le-a dezlănţuit”[1].

Dar ce este Imperiul al doilea, în ai cărui ultimi ani se desfăşoară acţiunea romanului lui Zola?

Forţele în creştere ale proletariatului din vremea revoluţiei de la 1848 speriaseră atât de mult burghezia franceză, încât aceasta, deşi abia scăpase de monarhie, se aruncă îndată în braţele unui aventurier, care se făcea cu numele de Napoleon şi făcu din el un fel de preşedinte naţional de consiliu de administraţie, un împărat al bancherilor.

Aşa a venit la tron Napoleon al III-lea.

[1] Marx-Engels, Manifestul Partidului Comunist, Ed. P.M.R. 1948, ed. III-a, pag. 25.

La drept vorbind, după cum precizează Marx, un astfel de compromis „era singura formă de cârmuire posibilă în epoca în care burghezia pierduse capacitatea de a stăpâni naţiunea, iar proletariatul nu o dobândise încă."[2] *„Guvernele şi clasele stăpânitoare au fost acelea care i-au înlesnit lui Ludovic Bonaparte să joace timp de optsprezece ani sinistra farsă a imperiului restaurat"*[3]*.*

Dictatura noului Napoleon fusese de altfel precedată de o serie întreagă de escrocherii. Cu milioanele câştigate la loterie cu bilete false şi prin alte afaceri veroase, şi cu sumele avansate de bancherii francezi şi englezi, el a putut să întreprindă campania de înşelare a poporului francez, distribuind rachiu şi cârnaţi soldaţilor, făgăduind ţăranilor reducerea impozitelor, suprimând luptele parlamentare în numele „ordinei" scumpe micii burghezii, fluturând peste capetele tuturor prestigiul figurii, devenită legendară, a primului Napoleon, care îi era unchi. Pentru ca înscenarea să fie desăvârşită „Napoleon cel mic", cum îl numeşte Victor Hugo, îşi procurase şi un vultur domesticit, care-l însoţea în turneele de propagandă, reprezentând, pe măsură şi la dispoziţia lui, „vulturul imperial" al armatei napoleoniene.

Acestui escroc încoronat, marea burghezie franceză i-a dat dreptul să creeze întreprinderi, concesiuni pentru exploatare şi societăţi anonime, să legifereze şi să prezideze specula, după cum nobililor cu nume răsunător şi cu conştiinţa tot atât de goală ca şi punga, li se dădea câte un post decorativ în consiliul de administraţie. În felul acesta burghezia triumfătoare şi exploatatoare încerca să-şi camufleze acţiunea ei de jaf şi împilare, în zdrenţele aurite ale trecutului.

În epoca aceasta maşinismul lua un mare avânt. Acum iau naştere în Franţa reţeaua de căi ferate, marile

[2] K. Marx, Războiul civil din Franţa, Ed. P.M.R., 1948, pag. 92.
[3] K. Marx, Războiul civil din Franţa, Ed. P.M.R., 1948, pag. 37.

magazine, marile uzine metalurgice, instalaţiile de gaz aerian. Parisul îşi croieşte străzi largi. Lesseps întreprinde tăierea istmului de Suez. Imperiul al doilea înseamnă, după cum spune Engels, „exploatarea Franţei de către o clică de aventurieri politici şi cavaleri ai industriei, totodată însă şi o dezvoltare industrială care nu fusese niciodată posibilă sub sistemul meschin şi fricos al lui Ludovic Filip, când puterea o deţinea în mod exclusiv doar o mică parte a marii burghezii”[4].

Sub protecţia burgheziei engleze şi sub ameninţarea crizei şi a războiului, care nu vor întârzia, aventurierul cu titlul de împărat face câteva expediţii spectaculoase care-i dau în Europa aparenţa unui mare suveran. El „protejează” statele mici. Îl protejează pe Papă. Se avântă în expediţii colonialiste în Algeria, în Cochinckina, în Siam. În Mexic susţine cu bani grei aventura lui Maximilian, alt candidat la împărăţie.

Este epoca în care ţările mici se procopsesc cu câte un domnitor străin, care vine să-şi ia tronul în primire, ca pe o moşie cuvenită. Atunci ne soseşte şi nouă un Hohenzollern, de care poporul român n-auzise niciodată, dar pe care burghezia şi moşierimea din România l-a pus patron al cârdăşiei lor şi l-a asociat la exploatarea şi asuprirea maselor. Iar boierii noştri după ce vând roadele muncii pălmaşilor, pleacă în fiecare an la Paris, să petreacă. Aici e locul de întâlnire al moşierilor, al foştilor stăpâni de robi, al îmbogăţiţilor de tot felul, care vin să asculte vodeviluri şi piese uşoare – să facă chefuri şi, desigur, să joace la bursă.

Aici apar, odată cu crearea întreprinderilor industriale şi financiare, nenumărate societăţi pe acţiuni, care pun în circulaţie valori mobiliare. Aceste valori sunt cotate la Bursă unde cresc sau scad după manevrele îndrăzneţe ale speculanţilor sau, pur şi simplu, în urma unui zvon politic...

[4] K. Marx. Războiul civil din Franţa, Introducerea lui F. Engels, Ed. P.M.R., 1948, pag. 16.

„Societăţile veroase – spune Zola în Banii *– creşteau ca ciupercile, marile companii îndemnau oamenii spre aventuri financiare, o febră intensă a jocului se declară în mijlocul prosperităţii zgomotoase a imperiului.”*

Molipsite de nebunia jocului, păturile mijlocii şi chiar cele mărunte ale burgheziei îşi riscă economiile pentru a se îmbogăţi repede. În felul acesta, prăbuşirea unei valori, pusă la cale de vreun financiar speculant, ruinează mii şi mii de acţionari, care visaseră să demnă milionari peste noapte. Micul burghez e oarecum năucit de a vedea cum pe de o parte se construieşte, iar pe de alta se dărâmă, – căci ceea ce ridică munca proletariatului e doborât de specula burgheziei. Micului burghez i se pare că atât răul cât şi binele vin de la bani. El nu înţelege că nu banii sunt de vină, ci acei care îi deţin şi stăpânesc prin ei. Totuşi, jocul financiar de la Bursă şi jocul politic din Parlament sunt considerate ca plăgi sociale de mulţi intelectuali mic-burghezi. Ca şi Zola, ei îşi îndreaptă privirile spre proletariatul din ce în ce mai crunt exploatat.

Cu toate acestea, ideologia clasei dominante sub a cărei influenţă stau, îi împiedică să vadă că singura cale pentru rezolvarea contradicţiilor societăţii capitaliste este lupta proletariatului.

În adevăr, ideologia burgheză exercita o înrâurire cu atât mm periculoasă cu cât se învestmânta în aparenţe „ştiinţifice” şi „progresiste”.

Astfel pozitivismul – unul dintre curentele tipic confuzioniste ale filosofiei oficiale a vremii – pretindea că militează împotriva metafizicii în numele ştiinţei. În fond însă, pozitivismul dând pe uşă afară metafizica o reintroducea pe fereastră întrucât, limitând rolul ştiinţei la simpla constatare a faptelor, îi făgăduia capacitatea de cunoaştere a esenţei lumii şi de prezicere a viitorului. Prin urmare, tot metafizicii îi revenea menirea de a se ocupa cu aceste domenii ale gândirii. Dar conţinutul de clasă

reacţionar al pozitivismului se dezvăluie nu numai în teoria cunoaşterii ci şi în teoria societăţii.

Pentru corifeii pozitivismului, societatea omenească ar fi comparabilă cu un organism biologic în care toate funcţiile şi membrele conlucrează în mod armonic la întreţinerea ei. Ca atare, toate clasele ar fi la fel de necesare pentru bunul mers sau „progresul" societăţii! Iată deci cum pozitivismul ajunge să predice teza profund retrogradă a „armoniei sociale", teză care întăreşte bazele ideologice ale capitalismului. Pe de altă parte această concepţie aşa zis „organiciste" asupra societăţii reduce omul la nivelul strict biologic al animalului, când de fapt, caracteristic omului este viaţa socială, graţie căreia el capătă conştiinţă de sine, devine om.

Transpusă în literatură, această viziune injustă, neştiinţifică şi degradantă a omului va da naştere naturalismului.

Naturalismul afirmă că urmăreşte detaliul, „în sine", faptul „obiectiv". Dar acest document nu se referă la om în ceea ce are el mai esenţial, adică la raporturile lui sociale, la lupta de clasă.

Omul este privit ca un simplu „accident al animalităţii universale", supus instinctelor moştenite, victimă a eredităţii. Incapabil de a învinge această fatalitate, omul naturaliştilor nu are nicio perspectivă de dezvoltare. El e static. E un învins şi un deprimat, atunci când nu e un monstru.

Exploatatorii aveau desigur nevoia – după cum remarcă Gorki – să-şi prezinte semenii sub aspectul unor monştri, sub aspectul unor fiinţe care justifică orice tratament, oricât de cinic şi de sălbatic ar fi el.

Criticul sovietic A. I. Burov a analizat, într-un studiu recent[5] *trăsăturile decadente ale naturalismului. El arată cum scriitorii naturalişti, dând un caracter asocial*

[5] Reprodus în Viaţa Românească nr. 11 din 1950.

personajelor lor, falsifică perspectiva istorică reală şi renunţă la tipizare, la caracterul realist al imaginii artistice. Pentru ei, oamenii sunt cazuri bio-psihologice şi nu oameni reali, adică sociali. Ei înjosesc omul, reducându-l la instincte, şi ajung astfel la pesimism. Pretinzând că reproduc fidel realitatea, naturaliştii o denaturează, căci transformă ceea ce este întâmplător, în ceva tipic. Menţinându-se la aparenţe, la observaţii numeroase dar superficiale, ei sunt incapabili de creaţia artistică, care înseamnă pătrundere în esenţa lucrurilor.

Apărut în cursul Imperiului al doilea, naturalismul ia o mare amploare mai ales în anii de după 1870, adică în timpul Republicii a III-a, când burghezia franceză, adânc zdruncinată de Comuna din Paris, îşi îmbracă în forme de cultură din ce în ce mai decadente temerile şi slăbiciunile.

Până la ce grad de descompunere şi de absurditate ajung aceste forme, ne-o arată literatura apuseană burgheză de azi, şi în special cea americană, în care nu e vorba decât de asasinate şi de perversiuni. Pe măsură ce banii încap în mâini mai puţine dar mai hrăpăreţe, pe măsură ce capitalismul ajungând în stadiul imperialismului intră în perioada de putrefacţie, pe aceeaşi măsură decad literatura, arta şi întreaga cultură a clasei în descompunere.

În primii ani ai naturalismului, Zola s-a apropiat de această concepţie antiartistică şi reacţionară, ba a fost chiar teoreticianul ei. După cum vom vedea, însă, în practica literară, în romanele sale, el a depăşit-o în mare măsură, ajungând să se preocupe în primul rând de realitatea socială, să considere omul în relaţiile sale cu oamenii şi nu în funcţie de strămoşii săi şi de bolile acestora, să cerceteze în adâncime cauza viciilor sociale şi, de multe ori, să ia poziţie împotriva lor.

Opera lui Zola, este mare în măsura în care ea contrazice naturalismul şi nu ascunde conflictele de clasă. În lupta dintre antirealism şi realism care se dă în creaţia lui Zola,

realismul este cel care învinge de cele mai multe ori.

* * *

Zola şi-a trăit anii tinereţii sub cel de-al doilea Imperiu şi această tinereţe n-a cunoscut zile prea uşoare.

Născut la Paris la 2 aprilie 1840, Émile Zola a copilărit în sudul Franţei, în crasul înconjurat de dealuri şi grădini Aix-en-Provence. Aici fusese nevoit să se stabilească tatăl său care era inginer. Supraveghind lucrările canalului-rezervor de la Aix, inginerul Zola se îmbolnăveşte şi moare în 1847. Pe atunci fiul său n-avea decât şapte ani, iar familia sa nefiind bogată face eforturi din ce în ce mai mari să-l ţină la şcoală pe micul Zola, care e printre primii din clasă şi arată mult interesat pentru ştiinţele fizice şi naturale, cât şi pentru literatură. Prin prietenii tatălui său, Zola obţine o bursă la un liceu din Paris şi-şi poate continua, cu mare greutate, studiile. Dar ce folos?

Iată-l tânăr de douăzeci de ani, fără nicio posibilitate de a-şi câştiga existenţa. „Mă gândesc la viitor, îi scrie el unui prieten, mă gândesc la viitor şi îl văd tot atât de negru, încât dau înapoi înspăimântat... Peste tot indiferenţă şi dispreţ. Mă îndoiesc de toate, de mine în primul rând. Sunt zile când mi se pare că sunt lipsit de inteligenţă, când mă întreb cu ce drept am nutrit visuri atât de trufaşe. Educaţia primită în şcoală nu-mi va folosi la nimic: puţină teorie şi niciun fel de practică...”

În aceşti doi ani (1860–1862), Emile Zola luptă din greu cu sărăcia. I se întâmplă să trăiască luni de zile numai cu pâine muiată în untdelemn. Din când în când, iese prin fereastra mansardei şi prinde vrăbii pe acoperiş. E nevoit, pe ger mare, să-şi amaneteze haina şi să se întoarcă acasă în cămaşă. Cele zece mii de versuri romantice pe care le scrie în vremea aceasta îl exaltă, dar nu-l hrănesc.

Câţi tineri plini de talent nu se chinuiau atunci, nu se mai

chinuiesc azi în lumea burgheză, ca şi Zola!

În sfârşit, e primit ca funcţionar într-o mare casă de editură. În această epocă face cunoştinţă cu Flaubert şi cu fraţii Goncourt, autori de romane documentare precursoare celor naturaliste şi se lasă convins de teoriile deterministe ale lui Taine. Citeşte opera lui Darwin, de curând tradusă, şi urmăreşte cu interes progresele ştiinţelor biologice, strălucit reprezentate de Claude Bernard, al cărui studiu, publicat în 1865: Introducere la medicina experimentală, *făcuse mare vâlvă în lumea literară. După câteva luni de activitate gazetărească – cronici de artă şi de actualitate sau portrete literare – Zola se consacră cu totul literaturii.*

Pentru a-şi câştiga existenţa, scrie romane senzaţionale, ca Dorinţa unei moarte, *sau* Misterele Marsiliei. *Dar ceea ce îl interesează este să aplice fiziologia la studiul pasiunilor şi în acest sens lucrează cu mare râvnă la romanul* Thérèse Raquin, *care apare în 1867. Acest roman prezintă descompunerea fizică şi morală la care ajung doi îndrăgostiţi „dominaţi de nervi şi de sânge", care cu comis un asasinat pentru a se putea căsători. Zola vrea să demonstreze că un sentiment violent nu este decât o dezordine organică. Romanul poartă chiar ca epigraf la ediţia a doua, formula lui Taine: „Viciul şi virtutea sunt nişte produse întocmai ca vitriolul şi zahărul". Influenţat astfel de materialismul mecanicist, Zola se îndreaptă spre reprezentarea unilaterală a realităţii umane, convins fiind că o studiază în mod ştiinţific. Puţin înainte, într-o lucrare în care dădea definiţia romanului, Zola spusese: „Vântul bate spre ştiinţă: suntem împinşi fără voia noastră spre studiul exact al faptelor şi lucrurilor."*

În realitate, burghezia celui de al doilea Imperiu începea să împingă cultura spre forme ce se depărtau de problemele sociale şi care nu urmăreau altceva decât ruperea de realitate.

Zola începe să se pasioneze pentru medicină şi în special

studiază ereditatea. El concepe planul unui ciclu de romane, care să urmărească evoluţia membrilor unei familii, cu tare ereditare. Toate personajele principale ale romanelor sunt descendenţii unei femei isterice, Adelaïde Fouque, căsătorită mai întâi cu un bărbat sănătos, Rougon, şi apoi cu un alcoolic dezechilibrat, Macquart. Dar, concepând acest ciclu, Zola nu poate trece cu vederea modelul Comediei Umane *a lui Balzac, opera sa se resimte de influenţa marelui său înaintaş, care studiase omul social. Seria romanelor sale, care, la început, trebuia să cuprindă douăsprezece volume iar apoi a ajuns la douăzeci, se intitulează deci* Familia Rougon-Macquart *(Les Rougon-Macquart),* istorie naturală *(citeşte: fiziologică)* şi socială a unei familii sub cel de-al doilea Imperiu.

În ce împrejurări istorico-sociale a conceput Zola acest ciclu epic?

Războiul franco-german, de care Napoleon „cel mic" se folosise pentru a ascunde contradicţiile interne şi externe ale regimului şi pe care îl pierduse în mai puţin de două luni, fusese urmat de răscoala muncitorimii din Paris. Comuna, prima încercare făcută de proletariat pentru a înlătura orânduirea burgheză, durase şaptezeci şi două de zile şi fusese înecată în sânge de burghezie. Deşi departe de Paris, Zola putuse să măsoare importanţa luptei sociale. Primul volum din ciclul Succesul Rougonilor, *care apare în 1871, evocă revolta ţăranilor şi muncitorilor republicani dintr-un oraş de provincie, care izbucnise cu douăzeci de ani în urmă, împotriva bonapartiştilor partizani ai lui Napoleon al III-lea. Iar al doilea* Prada *(1872), semnalează dezlănţuirea speculei şi a imoralităţii în primii ani ai celui de-al doilea Imperiu.*

De aci înainte, cu o regularitate matematică, va apărea cam în fiecare an câte unul dintreromanele ciclului, care ia sfârşit în 1893, cu Doctorul Pascal. *Între timp, Zola mai scrisese nuvele, cronici, piese de teatru, şi formulase, în*

Romanul experimental *(1880), teoria literară aplicată în romanele sale, care, pornind de la fiziologie, îşi propuneau să studieze „cum se comportă oamenii în societate”.*

Personajele, fixate de la început într-un arbore genealogic, sunt urmărite, într-adevăr, în mediile cele mai diverse: în lumea politică (Excelenţa Sa Eugène Rougon), *în cea negustorească* (Pântecele Parisului, Magazinul „La fericirea doamnelor”), *în cea bisericească* (Cucerirea oraşului Plassans, Greşeala abatelui Mouret), *în cea financiară* (Banii), *în cea a artiştilor* (Opera de artă), *în cea a muncitorilor* (Cârciuma, Germinal), *în cea a ţăranilor* (Pământul), *în cea a militarilor şi a războiului* (Prăpădul) *etc. – „Pentru a se odihni”, cum spune el, Zola scrie şi câteva romane lirice, ca* O pagină de iubire *sau* Visul *care îşi găsesc cu greu locul într-o „istorie socială”. Ideea iniţială, naturalistă, de a urmări tarele, de a cerceta instinctele, e mai accentuată în romane ca* Bestia umană, Pământul, Nana. *Alteori, ca în* Greşeala abatelui Mouret, *domină elementul descriptiv.*

Dar, în general, Zola, priveşte cu ochi critici viaţa social-politică a celui de-al doilea Imperiu şi a Republicii a III-a, Personajele sale – politicianul Eugène Rougon, financiarul speculant Saccard, negustoreasa Lise Macquart, proprietarul marelui magazin Octave Mouret, spălătoreasa Gervaise, etc., sunt tipuri sociale caracteristice pentru perioada cercetată, deşi fuseseră concepute ca să ilustreze ereditatea.

Ceea ce l-a ajutat pe Zola să părăsească treptat şi în mare măsură poziţiile politice şi estetice ale burgheziei, a fost fără îndoială lupta clasei muncitoare din această vreme.

Zola manifestase încă din anii chinuitei sale tinereţi idei democratice. Publicase în revistele republicane de opoziţie articole asupra emancipării intelectuale a femeii sau asupra fraternizării popoarelor. Cu sentimentalismul idealist al

micului burghez, el obişnuia să spună: „Voi fi întotdeauna de partea celor învinşi” Silvère Mouret, tânărul răzvrătit din Succesul Rougonilor *este însufleţit de visurile de fraternitate şi dreptate de la 1818. Chiar naturalismul nu este în concepţia lui Zola decât aplicarea ştiinţei la literatură, şi această formulă literară i se părea cu totul democratică, deoarece o considera mai ales ca o opoziţie faţă de retorismul şi idealismul romantic. Romanul* Cârciuma *(1877), în care muncitorii apar doborâţi de mizerie şi de alcoolism, deşi construit după procedeele naturaliste, reprezintă totuşi o denunţare a exploatării ucigătoare care stătea la baza acestei degradări. Pentru Zola însă, viciile şi tarele nu sunt încă efectele evidente ale dominaţiei burgheze.*

Între timp, clasa muncitoare franceză începuse să se organizeze. Primele ei sindicate şi aderarea la Internaţionala I-a datau dinainte de Comună. Primul partid muncitoresc francez se constituie după congresul din 1879, chiar sub îndrumarea lui Marx.

Opera lui Zola va fi influenţată de aceste împrejurări. Romanul Germinal, *publicat în 1885, prezintă, pentru prima dată în literatura franceză, proletariatul industrial şi revendicările lui, descriind lupta pe plan social dintre muncă şi capital. Pentru a scrie acest roman, Zola luase contact direct cu lumea minerilor, coborâse în mină, observase condiţiile neomeneşti de muncă şi suferinţele muncitorilor, constatase creşterea conştiinţei lor de clasă. În* Germinal *apar diferite tipuri de muncitori reprezentând diverse aspecte ale mişcării muncitoreşti a timpului, e zugrăvită greva însoţită de foamete, se văd accidentele de muncă datorite neglijenţei patronilor, a căror viaţă de trândăvie şi de lux e o sfidare faţă de chinurile minerilor. Etienne Lantier, muncitorul revoluţionar, părăseşte mina, ducând cu el încrederea în transformarea societăţii, transformare „germinată” între pereţii de cărbune şi*

încredinţată luptei muncitorilor. De la Thérèse Raquin *la* Germinal *distanţa e aşadar mare.*

Între timp, Zola cunoscuse şi, literatura realistă rusă. Îi citise pe Puşkin, pe Cernîşevski, pe Tolstoi, şi era prieten cu scriitorul Turgheniev. Datorită acestuia, o parte din romanele şi din articolele lui au fost publicate în Rusia înainte chiar de a fi fost publicate în Franţa.

Într-unul dintre aceste articole („Elita şi Politica" din culegerea Noua Campanie), *Zola îşi formulează astfel orientarea politică: „vechiul republican care sunt şi socialistul care voi sfârşi fără îndoială prin a fi..." Această orientare îl face să respingă manifestările reacţionare ale burgheziei Republicii a III-a şi, în primul rând, diversionismul antisemit.*

El va lua poziţie hotărâtă în afacerea Dreyfus, cerând revizuirea procesului a cărui victimă era căpitanul evreu acuzat pe nedrept de spionaj. Convingându-se de nevinovăţia căpitanului Dreyfus, Zola începe o campanie de presă în favoarea lui. În jurul acestui caz, se naşte atunci în Franţa o mişcare cetăţenească uriaşă care-i împarte pe intelectuali în două tabere. În această ambianţă, celebra scrisoare a lui Zola adresată Preşedintelui Republicii şi publicată sub titlul „Acuz" a avut un răsunet mondial şi Zola a apărut în adevăr în ochii oamenilor liberi ca „un moment al conştiinţei umane", după cum spunea Anatole France, care făcea şi el parte dintre intelectualii dreyfusarzi.

Zola va fi dat în judecată, huiduit, condamnat, nevoit să se exileze. „N-am voit, rostise el cu demnitate şi curaj în faţa juraţilor, ca ţara mea să rămână în minciună şi în nedreptate. Azi mă puteţi lovi, dar va veni o zi când Franţa îmi va mulţumi că am ajutat-o să-şi salveze onoarea!"

Atitudinea a fost cu atât mai merituoasă cu cât Zola, una dintre figurile cele mai ilustre ale literaturii franceze, n-a pregetat să-şi pună în joc renumele şi situaţia materială. De asemenea acest act de curaj reprezintă un triumf asupra

prejudecăţilor sale de clasă.

Faptul că antagonismul de clasă nu mai e clar pentru Zola spre sfârşitul vieţii sale, scade valoarea artistică a ultimelor sale opere. În Cele trei oraşe *(Lourdes, Roma, Paris) sunt descrise prolix şi confuz eforturile omenirii de a se ridica de la superstiţia grosolană la religia înşelătoare şi apoi „prin ştiinţă", la muncă şi dreptate socială. Lecturile lui Zola în acest timp sunt: Auguste Comte, Proudhon, Saint-Simon, Fourier. Romanul* Munca *(1901) este viziunea unei cetăţi ideale, creată prin eforturile unite ale „muncii, capitalului şi talentului". El ilustrează doctrina filantropică fourieristă, pe care burghezia conducătoare încerca s-o readucă la modă, aşa după cum încerca să găsească compromisuri cu fruntaşii „socialişti".*

Zola este, însă, şi în ultima perioadă a vieţii sale, un progresist sincer. În Lourdes *el denunţă exploatarea superstiţiilor, iar în* Munca *zugrăveşte viaţa mizerabilă a muncitorilor din turnătorii.*

Din Cele patru evanghelii *proiectate de Zola:* (Fecunditate, Muncă, Adevăr, Dreptate), *nu apar decât primele trei, a treia fiind postumă.* Dreptatea, *care trebuia să celebreze triumful omenirii într-o armonie universală, n-a mai putut fi scrisă. La 29 Septembrie 1902 Zola moare asfixiat, de pe urma unei neglijenţe. O sută de mii de oameni formează cortegiul mortuar al celui pe care Academia Franceză nu-l primise în sânul său şi căruia burghezia cârmuitoare îi retrăsese gradul de ofiţer al Legiunii de Onoare, ca o consecinţă a atitudinii sale în afacerea Dreyfus.*

Am schiţat cadrul în care a evoluat Zola şi cursul evoluţiei sale pentru ca, în lumina acestor date, să urmărim mai uşor în opera Banii, *meritele şi scăderile sale de scriitor de seamă din mica burghezie franceză de la sfârşitul secolului al XIX-lea.*

* * *

Romanul Banii *a apărut în 1891. El nu figura în planul iniţial al ciclului* Rougon-Macquart. *Dar Zola, conştient de formele noi pe care le luase capitalismul, a găsit că e absolută nevoie de un studiu asupra acestui subiect, deşi atinsese problema speculei şi a exploatării şi în alte romane ale sale* (Prada, Germinal, *etc.). El îşi aminteşte desigur de ceea ce scrisese într-un articol asupra lui Balzac: „...marea originalitate a lui Balzac a fost că a dat banilor în literatură groaznicul lor rol modern." De altfel, o întreagă literatură asupra oligarhiei financiare va apărea în ţările capitaliste în momentul când, după cum remarcă Lenin, încep să sară în ochi „faptele monstruoase legate de domnia monstruoasă a oligarhiei financiare"*[6].

Ca totdeauna înainte de a redacta un roman, Zola se pregăteşte îndelung printr-o serie de lucrări preliminare care să-i asigure cunoaşterea deplină a subiectului. El vizitează săptămâni în şir bursa, citeşte cărţi tehnice, stă de vorbă cu specialişti competenţi. În ziarele din ultimii zece ani găseşte relatarea împrejurărilor şi procesului unui mare scandal financiar. E vorba de crahul din 1882 al Uniunii Generale, crah care a avut un larg răsunet. Acţiunile acestei societăţi, care crescuseră la început vertiginos, scăzuseră în scurtă vreme la o zecime din valoarea lor, producând panica şi ruina micilor acţionari. Zola se inspiră după acest model caracteristic, care nu era altceva decât o reeditare a escrocheriilor „legale" de pe vremea celui de al doilea Imperiu.

Ceea ce te izbeşte, în primul rând, când citeşti romanul este bogăţia de personaje principale şi *secundare, care ilustrează aspectele lumii financiare din epoca celui de al doilea Imperiu.*

[6] V. I. Lenin. Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului, Ed. P.M.R. 1950, ed. II-a, pag. 52.

În jurul lui Saccard, speculant ruinat care pune la cale o nouă afacere, o societate pe acţiuni înglobând o bancă şi numeroase întreprinderi industriale şi comerciale, mişună nenumăraţi indivizi atraşi în orbita speculei financiare. Mai întâi, diverşi tehnicieni ai Bursei: agentul de schimb Mazaud, care pare norocos în meserie, dar care nu poate rezista furtunii bursiere; remizierul Massias care aleargă veşnic după ordine de cumpărare şi vânzare; „jucătorul à la hausse", lăudărosul Pillerault; „jucătorul à la baisse" fricosul Moser; „omul de paie" Sabatani; Jantrou, fost profesor, acum un declasat. Apoi, diverse tipuri de afacerişti profitori, populând consiliile de administraţie; Daigremont, speculantul cinic, care-şi trădează asociatul fără să stea pe gânduri; bancherul Kolb, topitor de aur; fabricantul Sédille, care nu poate rezista ispitei de a risca la bursă averea câştigată într-o viaţă întreagă; marchizul de Bohain, escroc decorativ, vicontele Robin-Chagot, îndeplinind cu un aer aristocratic rolul unei maşini de semnături, amândoi reprezentanţi decrepiţi ai nobilimii ajunsă la remorca burgheziei. În sfârşit, jucătorii din afară, cei care speră în „minunile" Bursei şi care vor fi striviţi de ea: soţii Maugendre, rentieri bogaţi, care refuză să o ajute cu o sută de franci pe fata lor măritată cu un scriitor sărac, dar care îşi pierd la bursă averea de câteva sute de mii de franci; baroana Sandorf, care joacă din viciu, pe când scăpătatele doamne de Beauvilliers joacă pentru a-şi auri blazonul; micul funcţionar Flory, care joacă pentru a-i putea cumpăra iubitei sale cercei; uşierul Dejoie care joacă pentru a-şi mărita fata.

Dar de ce joacă Saccard? De ce face operaţii pe care le ştie periculoase? Desigur, pentru a se bucura de plăcerile pe care le aduc banii, dar şi pentru că e stăpânit de mirajul speculei. Saccard nu strânge bani pentru a se uita la ei, ca Grandet, cunoscutul erou al lui Balzac. El reprezintă un tip nou în evoluţia capitalismului: e marele financiar dominator

şi distrugător. Adversarul său, miliardarul Gunderman, e şi el caracteristic în această privinţă, Gunderman e bătrân şi bolnav, nu se hrăneşte decât cu lapte, n-are nevoi personale. Asediază însă zilnic Bursa şi-şi continuă operaţiile ca un mecanism care nu se mai poate opri, pentru plăcerea de a fi cel mai lup dintre lupi.

Astfel, în ambianţa speculei, a acumulării de capitaluri, financiarii devin şi mai lacomi, iar micii burghezi se lasă molipsiţi de această lăcomie. Un om de ştiinţă naiv, ca inginerul Hamelin, care a primit să fie preşedintele societăţii pe acţiuni, încrezător în scopurile ei constructive, îi cade victimă.

Există şi corbi în jurul acestei lumi care intră în descompunere: cumătra Méchain adună în geanta ei uriaşă acţiunile devalorizate şi poliţele vechi, pe care cămătarul Busch le va tria şi le va specula în diverse ocazii.

Zola scoate în evidenţă felul cum speculanţii ştiu să facă uz de orice mijloc de publicitate, cum se folosesc de forţe şi de mijloace reacţionare. Astfel, „Banca Universală" a lui Saccard va interesa lumea catolică momind-o cu perspectiva unei apoteoze a papalităţii. La Bursă se cultivă antisemitismul. Printre armele pe care Saccard le întrebuinţează împotriva concurenţilor este şi acuzaţia de a fi evreu.

Zola înregistrează astfel rolul pe care începe să-l joace diversionismul antisemit în societatea capitalistă. Sfâşiată de propriile ei contradicţii, nevoită de a ascunde prin orice mijloace exploatarea din ce în ce mai sălbatică pe care se sprijină regimul său, burghezia recurge la o serie de diversiuni – acum bine cunoscute – destinate să înşele masele populare: naţionalism, şovinism, rasism, antisemitism, propagandă de război.

Pe vremea lui Zola, în Republica a III-a, unul dintre simptomele declinului burgheziei franceze este şi apariţia presei antisemite. Pe măsură ce a simţit apropiindu-i-se

sfârşitul, burghezia a trecut de la difuzarea teoriilor false, de la aţâţarea la ură rasială şi şovină, la aplicarea acestor teorii, la crimele cele mai fioroase. Căpitanul Dreyfus a fost una dintre primele victime ale acestei treceri la fapte.

Faţă de antisemitism, poziţia lui Zola se va preciza cu prilejul afacerii Dreyfus.

Dar încă în Banii, *antisemitismul este arătat ca unul dintresemnele de decădere ale Imperiului al doilea.*

Imperiul al doilea apare astfel, cu toate expoziţiile sale industriale şi cu toată strălucirea sa aparentă, ros de viermele capitalismului distrugător.

Dar oare în faţa acestei lumi măcinată de corupţie nu se ridică nimic?

Zola pomeneşte de Asociaţia Internaţională a Muncitorilor (Internaţionala I-a). Ştim că l-a citit şi pe Marx. Ne-am aştepta să întâlnim în cursul acţiunii câteva tipuri de muncitori reprezentând lumea care se naşte. Dar această lume e evocată doar de socialistul vizionar Sigismond Busch, fratele tuberculos al cămătarului cu acelaşi nume. El nu iese din casă niciodată, se epuizează calculând în cifre o nouă repartiţie a bunurilor, şi dezvoltă teorii în care se recunosc mai curând ideile lui Fourier şi ale lui Proudhon decât ale lui Marx. Accentele lui sunt entuziaste, e drept, dar sunt ale unui teoretician confuz, ale unui visător atât de departe de realitate, încât nici nu ştie cu ce se ocupa, fratele său, care-l întreţine. Sigismond nu poate fi un tip reprezentativ al proletariatului. El întruchipează însă socialismul de birou, sincer dar utopic, al lui Zola.

Utopismul lui Zola se trădează şi în simpatia cu care e prezentat personajul prinţesei d'Orviedo, o filantroapă în stil mare: ea îşi cheltuieşte imensa avere moştenită de la un bărbat escroc întemeind câteva instituţii de binefacere ultraluxoase. Influenţat de teoriile utopice, devenite şi ele o diversiune a marii burghezii, care sunt foarte răspândite la sfârşitul secolului al XIX-lea, Zola n-a înţeles că filantropia,

departe de a fi o soluţie socială, nu face decât să întârzie această soluţie, să arunce praf în ochii exploataţilor şi să-i înjosească.

Personajele pozitive ale romanului sunt puţin numeroase: tinerii soţi Jordan, care luptă cu sărăcia, şi fraţii Hamelin, Georges şi Caroline. Georges Hamelin este de o naivitate care *se explică numai prin evlavia lui, şi ea neaşteptată la un om de ştiinţă. Iar Caroline, figura feminină centrală a romanului, e o optimistă instinctuală. Ea crede în viaţă pentru că e sănătoasă şi e convinsă „că ne îndreptăm cu toţii spre ceva foarte bun şi foarte vesel". Deseori, îi dă dreptate lui Saccard, care crede că omenirea merge înainte „fără să ştie prea bine încotro", ajutată fiind de bani, deoarece şi ştiinţa se sprijină pe bani...*

Deşi puse în gura speculantului Saccard, aceste idei asupra puterii constructive nu numai destructive a banilor, asupra rolului animator al speculei vădesc de asemenea lipsa de claritate a gândirii sociale a lui Zola.

Toate aceste confuzii şi contradicţii oglindesc, în mare măsură confuziile şi contradicţiile micii burghezii de la sfârşitul veacului trecut ale cărei perspective sunt întunecate de cultura burgheză, din ce în ce mai reacţionară, şi ale cărei urechi începuseră să vuiască de retorismul socialist reformist.

Ca şi Zola, ea vedea mai bine semnele care vesteau năruirea vechii societăţi decât mijloacele prin care s-ar fi putut construi o lume nouă.

Scriitorul Zola realizează totuşi în Banii *o critică socială realistă, de o mare forţă epică.*

Romanele lui nu sunt, ca cele ale fraţilor Goncourt sau ale lui Huysmans, simple înşiruiri de documente umane, ci condensări de fapte petrecute într-un anumit mediu social, şi de multe ori traducerea raporturilor sociale exacte ale epocii. Zola evocă cu o mare forţă epică, mişcarea maselor şi tipizează nu numai indivizii dar şi instituţiile

reprezentative, în Banii, *Bursa, în* Germinal, *Mina, în* Pântecele Parisului, *Halele, etc. Avântul său liric reliefează puternic realităţile. Bătălia financiară dintre speculanţi, zarva, trepidaţia, activitatea febrilă şi sterilă a Bursei, descrise cu multă culoare şi patos, fac din Bursă o întruchipare monstruoasă a capitalismului.*

** * **

Desigur, în comparaţie cu Balzac, care a realizat o critică esenţială, vastă, consecventă, adâncită şi clarvăzătoare a societăţii capitaliste, Zola are lipsurile despre care am vorbit. Ele l-au făcut pe Engels să-l aşeze mult în urma autorului Comediei Umane.

Nu trebuie să uităm, însă, că în timp ce Balzac scria într-o perioadă când burghezia franceză se afla abia la începutul declinului ei, Zola trăieşte într-o epocă a cărei ideologie şi artă sunt în plină descompunere şi în care apar tot felul de curente, concepţii sau „metode" ca: misticism, şovinism, naturalism, simbolism. El izbuteşte în unele dintre romanele sale, de pildă ca în Banii, *să scape în mare măsură de influenţa naturalistă. Iar dacă viitorul îi apare nebulos şi utopic, acest fapt nu-l împiedică totuşi să-şi îndrepte spre viitor ochii lui miopi.*

Zola demască specula, imoralitatea, ipocrizia şi cinismul burgheziei de pe vremea celui de al doilea Imperiu şi a Republicii a III-a într-un moment când burghezia mai prezenta, în aparenţă, unele aspecte constructive şi mai ales, când făcea tot posibilul să le simuleze.

El a fost apărătorul şi admiratorul lui Balzac şi a căutat să păşească pe urmele lui. Ca şi Balzac, Zola nu s-a mulţumit să înregistreze viciile sociale, ci a luat de multe ori poziţie critică împotriva lor. Deşi declarase că romancierul nu mai poate fi decât un grefier în alcătuirea procesului-verbal al societăţii, el s-a transformat adesea în acuzator. Zola a ştiut să zugrăvească grozăviile şi absurditatea războiului (în

romanul Prăpădul *şi în nuvela* Atacul morii). *În sfârşit, el e primul care a introdus în literatura franceză lupta proletariatului.*

Iar în afară de calităţile de scriitor, Zola a fost un mare exemplu de atitudine cetăţenească. Acest exemplu este util astăzi poporului francez, care luptă împotriva fascismului. Cum spunea Aragon acum câţiva ani compatrioţilor săi: „A-i face dreptate lui Zola înseamnă a trage învăţăminte de pe urma lui, înseamnă a-i înţelege exemplul, înseamnă a-l continua, înseamnă a continua Franţa". În lupta de azi a poporului francez, opera şi viaţa lui Zola sunt pilde vrednice de urmat.

Gorki a apreciat opera lui Zola, numind-o o epopee a „prăzii", care zugrăveşte decăderea burgheziei în descompunere pe laurii propriei sale victorii. Lenin avea portretul lui Zola în albumul său de fotografii, alături de portretele lui Cernîşevski, Herzen şi Pisarev. Iar în anii de tinereţe, romanul Germinal *l-a ajutat, pe Thorez să-şi formeze conştiinţa de revoluţionar. În Uniunea Sovietică, opera lui Zola are un tiraj de câteva milioane de exemplare şi e tradusă în treisprezece limbi.*

Critica burgheză l-a popularizat pe Zola numai în măsura în care romanele sale erau demoralizante. Când nu l-a ignorat, ea a încercat, ca şi în cazul lui Balzac, să falsifice semnificaţia romanelor sale, oprindu-se la cele senzaţionale sau cu caracter mai pronunţat naturalist.

La noi, au apărut în trecut traduceri din opera lui Zola cu titlul: Dragoste şi decădere, Vis de iubire, Dorinţa unei moarte, Amor fanatic, Pentru o noapte de iubire, *etc. Este clar că editorii burghezi nu căutau nici critica socială, nici valoarea artistică*.

Traducerea romanului Banii, *unul dintre cele mai valoroase romane ale lui Zola, se face acum pentru prima dată la noi.*

Cunoaşterea celor mai bune opere ale culturii universale

nu a fost posibilă pentru poporul nostru înainte de eliberare. Nu i se puneau la dispoziţie aceste opere pentru, că din ele ar fi putut învăţa multe.

Banii, *de pildă, i-ar fi arătat în ce fel se dezvoltă societăţile anonime, surori cu cele care puseseră stăpânire pe bogăţiile noastre.* Banii *i-ar fi dezvăluit ce se ascunde în dosul antisemitismului şi al cucerniciei catolice.*

„...Întreaga omenire la lucru, toate mâinile contribuind la schimbarea în bine a lumii! Nu mai există deşerturi, mlaştini, pământ sterp! Strâmtorile, ca şi munţii care stau ca o piedică, dispar; deserturile se transformă în văi mănoase... Toate minunile se pot înfăptui şi marile lucrări de altădată, te fac să zâmbeşti, atât de timide şi copilăreşti par. Pământul, în sfârşit. merită să fie locuit. Şi adevăratul stăpân este omul... Ah! cetate harnică şi fericită, cetate în care omenirea se dezvoltă în chip armonios... Cetate ale cărei ziduri albe strălucesc acolo... acolo, în fericire, în soarele orbitor", spune Zola în romanul Banii.

Şaizeci de ani după visurile lui Zola, această cetate, marea Uniune Sovietică, există aievea şi spre zidurile ei strălucitoare îşi întorc privirile oamenii muncii din toată lumea.

Dar ei ştiu acum că viaţa nouă, că societatea socialistă nu se construieşte de la sine, ci prin muncă încordată şi prin luptă neîncetată împotriva capitaliştilor care-şi apără pofta de exploatare prin cele mai ucigătoare şi mai neomenoase mijloace.

THEODOSIA IOACHIMESCU-GRAUR

I

Ornicul de la Bursă bătuse ora unsprezece când Saccard intră la Champeaux, în sala albă şi aurită ale cărei ferestre înalte dădeau spre piaţă. Dintr-o privire trecu în revistă şirul de măsuţe la care stăteau înghesuiţi unii într-alţii clienţii zoriţi şi păru mirat că nu vede chipul celui pe care-l căuta.

Cum un chelner încărcat cu farfurii tocmai trecea pe lângă el în grabă, îl întrebă:

— Spune-mi, te rog, n-a venit domnul Huret?

— Nu, domnule, încă nu.

Atunci, Saccard, hotărându-se să aştepte, luă loc la o masă, în dreptul unei ferestre, de la care tocmai se ridica un client. Credea că a întârziat şi, în timp ce chelnerul schimba faţa de masă, privirile lui lunecară afară, pândind pe cei ce treceau pe stradă. Chiar şi după ce i se aduse tacâmul, nu dădu numaidecât comanda: rămase o clipă cu ochii aţintiţi asupra pieţei înveselite de luminoasa zi de mai. La ceasul când lumea prânzea, piaţa era aproape pustie; sub castanii de o verdeaţă proaspătă şi nouă, băncile erau libere; în staţie, de-a lungul grilajului, şirul trăsurilor de piaţă se întindea de la un capăt la celălalt, iar omnibuzul ce ducea spre Bastilia se oprea la colţul străzii, fără să lase sau să ia vreun călător. Razele soarelui cădeau vertical, scăldând în lumina lor monumentala clădire a Bursei cu şirul de coloane şi cu cele două statui, şi vastul peron la

capătul căruia nu se vedea acum decât armata de scaune frumos rânduite.

Întorcând însă capul, Saccard recunoscu la masa vecina pe Mazaud, agentul de schimb. Îi întinse mâna.

— Dumneata eşti? Bună ziua!

— Bună ziua, răspunse Mazaud, strângându-i mâna distrat.

Mic de stat, negricios, foarte vioi, frumos, acesta moştenise la vârsta de treizeci şi doi de ani firma unui unchi de al său.

Părea că toate gândurile îi sunt îndreptate către cel ce stătea în faţa lui la masă, un domn gras, roşu şi ras, celebrul Amadieu, pe care întreaga Bursă îl venera de când dăduse faimoasa lovitură cu acţiunile „Minelor din Saisis”. Când acestea scăzuseră la 15 franci şi când orice cumpărător era socotit nebun, Amadieu îşi băgase în afacerea asta toată averea, adică două sute de mii de franci, aşa, la noroc, fără calcul şi fără să fi simţit ceva dinainte, numai dintr-o încăpăţânare de brută norocoasă. Astăzi, când, datorită descoperirii unor filoane reale şi bogate, acţiunile depăşeau uneori cursul de o mie de franci bucata, el câştiga vreo cincisprezece milioane, astfel că pasul acela, care ar fi trebuit să-l ducă la casa de nebuni, îl înălţase la rangul de mare capacitate financiară. Era salutat şi mai cu seamă consultat de toată lumea. De altfel, nu mai făcea nicio operaţie de bursă, ca şi cum, pe deplin satisfăcut, se mulţumea să troneze de la înălţimea unicei sale izbânzi şi a legendarei sale lovituri. Mazaud, desigur, visa să-l aibă de client.

Neputând obţine din partea lui Amadieu nici măcar un surâs, Saccard salută pe cei de la masa din faţă, trei oameni de afaceri pe care-i cunoştea bine, Pillerault, Moser şi Salmon.

— Bună ziua, ce mai faceţi?

— Binişor, mulţumim…

Totuşi, simţi că şi din partea lor îl învăluie o răceală vecină cu duşmănia. Pillerault, foarte înalt, foarte slab, cu gesturi nervoase şi cu un nas subţire înfipt în obrazu-i osos ca de cavaler rătăcitor, avea de obicei familiaritatea unui amator de jocuri de noroc, care era din principiu pentru situaţiile riscate, declarând că-l pândea prăbuşirea ori de câte ori se străduia să facă ceva în mod chibzuit. Era din fire un nepotolit jucător „à la hausse”[7], mereu optimist, pe câtă vreme Moser, mic de statură, galben la faţă, chinuit de o boală de ficat, se văieta întruna, veşnic urmărit de groaza cataclismului. Salmon, un bărbat foarte frumos ce ţinea piept cu dârzenie celor cincizeci de ani ai săi, mândru de superba lui barbă neagră ca pana corbului, trecea drept un tip din cale afară de îndrăzneţ. Nu vorbea niciodată, răspundea numai prin zâmbete, nu se ştia nici cum joacă şi nici măcar dacă joacă, iar felul lui de a asculta îl impresiona atât de mult pe Moser, încât deseori acesta, după ce-i destăinuise câte ceva, dădea fuga să-şi schimbe ordinele la bursă, zăpăcit de tăcerea lui.

Înconjurat de nepăsarea ce i se arăta, Saccard rămăsese cu ochii sticloşi şi provocatori, după ce trecuse în revistă, cu privirea, întreaga sală. Nu se mai salută decât cu Sabatani, un tânăr ce stătea la o masă ceva mai îndepărtată de a lui, un levantin frumos, cu o faţă lunguiaţă şi brună, luminată de doi ochi minunaţi, dar pe care o gură răutăcioasă, duşmănoasă, o urâţea. Bunăvoinţa acestuia îl enervă în cele din urmă: tipul nu putea fi decât un executat[8] al vreunei Burse din străinătate, unul dintre tinerii care plac femeilor, pripăşit în mijlocul lor din toamna trecută; îl văzuse întâia oară lucrând ca intermediar într-un crah bancar şi încetul cu încetul câştigase încrederea agenţilor

[7] Joc de bursă constând din cumpărarea de acţiuni la preţurile cele mai mari. (N. T.).

[8] Jucător la bursă care nu şi-a putut onora angajamentele şi care este condamnat să plătească diferenţele de preţ şi cheltuielile provocate de operaţia cerută de el. (N. T.).

de bursă şi a oamenilor lor printr-o purtare foarte corectă şi printr-o neobosită amabilitate, chiar şi faţă de cei mai pătaţi dintre ei.

Un chelner se oprise în faţa mesei lui Saccard:

— Ce serveşte domnul?

— A, da… ce vrei dumneata… un cotlet, sparanghel…

Apoi, chemându-l înapoi, îl întrebă:

— Eşti sigur că domnul Huret n-a fost pe aici şi a plecat?

— Foarte sigur, domnule.

Aşadar, aici ajunsese după dezastrul care, în Octombrie, îl silise încă o dată să-şi lichideze afacerile şi să-şi vândă locuinţa din parcul Monceau pentru a închiria un apartament; nu-l mai salutau decât oameni de felul lui Sabatani; intrarea lui într-un restaurant în care strălucise cândva, nu mai făcea să se întoarcă toate capetele spre el şi să i se întindă toate mâinile. Ştia să facă faţă situaţiei cu demnitate şi nu învinuia pe nimeni pentru ultima afacere cu terenuri, afacere scandaloasă şi dezastruoasă din care nu-şi putuse salva decât pielea. Dar acum era stăpânit de ambiţia nepotolită de a-şi lua revanşa; şi absenţa lui Huret, care-i făgăduise solemn că va fi acolo la ora unsprezece, ca să-i spună rezultatul întrevederii cu fratele său Rougon, ministru atunci în apogeu, îl întărâta parcă şi mai mult împotriva acestuia din urmă. Huret, deputat supus, slugă a ministrului, nu era decât un intermediar; dar Rougon, pentru care nimic nu era imposibil, se putea oare să-l părăsească tocmai acum? E adevărat că niciodată nu se dovedise a fi un frate bun; că se supărase după catastrofă şi că rupsese făţiş relaţiile cu el, de teama de a nu se compromite, toate acestea erau fireşti. Dar, de şase luni de zile, ar fi putut găsi modalitatea să-i vina în ajutor. Va avea oare şi acum inima să-i refuze sprijinul atât de trebuincios, pe care i-l cerea printr-o terţă persoană, neîndrăznind să se ducă el însuşi, de teama unui acces de furie care-i putea fi fatal? Numai un cuvânt dacă ar spune Rougon, şi ar fi de-

ajuns să-l pună din nou pe picioare, iar întreg Parisul acesta laş şi mare să fie iar al lui.

— Ce fel de vin doreşte domnul? îl întrebă chelnerul.

— Bordeaux-ul vostru obişnuit.

Saccard, preocupat, îşi lăsase cotletul să se răcească, neavând poftă de mâncare, ridică deodată ochii, văzând o umbră lunecând pe faţa de masă. Era Massias, un tânăr cu obrajii roşii, un pârlit de remizier, muritor de foame pe vremuri, şi care acum se strecura printre mese, ţinând în mână buletinul de cursuri. Saccard fu adânc mâhnit când văzu că trece pe lângă el fără să se oprească, îndreptându-se spre Pillerault şi Moser să le înmâneze buletinul. Distraţi, adânciţi într-o convorbire, aceştia abia dacă aruncară o privire asupra cursurilor: nu, n-aveau de dat niciun ordin; altădată, poate. Massias, neîndrăznind să se adreseze celebrului Amadieu, care, aplecat deasupra unei salate de raci, vorbea în şoaptă cu Mazaud, se îndreptă spre Salmon; acesta luă cursurile, le cercetă îndelung, şi apoi i le înapoie fără să scoată o vorbă. Sala începu să se însufleţească. Tot mereu apăreau în prag alţi remizieri. Se încingeau discuţii aprinse, duse de la o masă la alta; pe măsură ce timpul trecea, patima afacerilor se aprindea mai tare. Iar Saccard, care privea mereu afară, vedea piaţa aglomerându-se încetul cu încetul, trăsurile şi pietonii circulând încoace şi încolo, în timp ce pe treptele Bursei strălucind în soare, oamenii începeau să se arate, unul câte unul, ca nişte pete negre.

— Ascultaţi-mă pe mine, începu Moser cu vocea lui plângăreaţă, alegerile astea suplimentare de la 20 Martie sunt un semn cât se poate de îngrijorător… Asta înseamnă întreg Parisul câştigat de partea opoziţiei!

Pillerault dădu din umeri. Ce importanţă putea să aibă faptul că Garnier Pagès[9] şi Carnot[10] treceau pe băncile

[9] Om politic francez (1803–1878). (N. T.).

[10] Om politic francez (1801–1888). (N. T.).

stângii?

— Tot aşa s-a întâmplat şi cu chestia ducatelor[11], continuă Moser. Problema asta e plină de complicaţii... da, aşa e, degeaba râdeţi! Nu spun că trebuia să declarăm război Prusiei pentru a o împiedica să se îngraşe pe seama Danemarcei; mai erau şi alte mijloace... Da, da, când cei mari încep să înghită pe cel mici, nu se ştie niciodată care va fi sfârşitul... Iar în ceea ce priveşte Mexicul[12]...

Pillerault, care era într-una din zilele lui de satisfacţie universală, îl întrerupse printr-un hohot de râs:

— Ah, nu, dragul meu, nu ne mai sâcâi cu temerile tale în legătură cu Mexicul... Mexicul va fi pagina de glorie a epocii noastre... De unde dracu ai scos că imperiul ar fi bolnav? Ai uitat că împrumutul de trei sute de milioane a fost acoperit de peste cincisprezece ori în ianuarie? Un succes nemaipomenit... Uite, vă dau întâlnire în 67, da, peste trei ani, când se va inaugura Expoziţia Universală, a cărei organizare împăratul a hotărât-o chiar acum.

— V-o repet: toate merg prost, spuse disperat Moser.

— Ei frate, da' mai lasă-ne-n pace! Totul merge strună!

Salmon îi privea pe rând, surâzând cu un aer gânditor. Iar Saccard, care îi asculta, făcea legătură între situaţia lui grea şi criza în care părea că începe să se zbată imperiul. El se mai prăbuşise o dată; oare imperiul, care îl ridicase, avea să decadă ca şi el, prăvălindu-se dintr-odată de la cea mai înaltă culme, în cea mai neagră mizerie? Doisprezece ani iubise şi apărase regimul acesta în care simţise că trăieşte, se dezvoltă şi se hrăneşte din plin, asemeni arborelui ale cărui rădăcini se înfig adânc într-un pământ prielnic. Dar dacă fratele său voia să-l smulgă de acolo, dacă trebuia să se despartă de cei ce sugeau pământul

[11] Este vorba despre conflictul dintre Prusia şi Danemarca pentru ducatele Schleswig şi Holstein şi care s-a soldat prin contopirea de către Prusia, în 1864, a unei însemnate părţi a acestui teritoriu (N. T.).

[12] Se referă la intervenţia lui Napoleon al III-lea în Mexic (1862) (N. T.).

acela bogat în plăceri, atunci ducă-se totul în vârtejul distrugător al nopţilor de orgie.

Acum, străin de forfota mereu crescândă a sălii, copleşit de amintiri, aştepta să i se aducă sparanghelul. Îşi zărise chipul într-o oglindă din faţa lui şi rămăsese uimit. Anii parcă nici nu-i atinseseră trupul mărunt. În ciuda celor cincizeci de ani ai săi, nu părea trecut de treizeci şi opt. Era subţire şi vioi ca un tânăr, cu chipul lui negricios şi uscat de marionetă, cu nasul ascuţit, cu ochii mici şi scânteietori; căpătase parcă farmecul acela al tinereţii neobosite, era mlădios, vioi, cu părul încă stufos şi fără un fir alb. Îşi aducea aminte de sosirea lui la Paris, a doua zi după lovitura de stat[13], de seara aceea de iarnă când se trezise pe străzile oraşului, fără un ban în buzunar, înfometat, cu o mulţime de pofte nesăturate. Ah, iureşul acela de-a lungul străzilor, când încă înainte de a-şi fi desfăcut geamantanul, simţise nevoia să se avânte în oraş, cu ghetele lui scâlciate şi cu paltonul lui soios, pentru a-l cuceri! Din seara aceea urcase deseori foarte sus, zeci de milioane îi trecuseră prin mâini, fără însă ca vreodată să fi izbutit a stăpâni norocul, aşa cum stăpâneşti un lucru pe care-l ştii al tău, pe care-l ţii încuiat sub cheie, viu, material. Întotdeauna, numai minciuna şi ficţiunea îi umpluseră casele de bani, din care aurul părea că se strecoară prin găuri neştiute. După aceea ajungea din nou pe stradă, ca în îndepărtatele timpuri ale începutului, la fel de tânăr, la fel de flămând, la fel de nesăţios, chinuit de aceeaşi nevoie de plăceri şi de cuceriri. Gustase din toate şi nu se săturase, neavând nici prilejul, nici timpul să-şi înfigă dinţii adânc în oameni şi în lucruri. În clipa aceea îşi dădea seama ce trist e să fii din nou sărac, s-o iei de la început, să nu te nutreşti decât cu nădejdile şi amăgirile. Cu toate acestea îl cuprindea dorul de a lua totul

[13] E vorba de lovitura de stat din 2 decembrie 1851 prin care Napoleon al III-lea a desfiinţat de fapt cea de a doua republică franceză. (N. T.).

de la început, pentru a recuceri totul: de a ajunge mai sus decât fusese vreodată şi de a călca şi mai hotărât peste oraşul cucerit. Nu mai dorea bogăţia amăgitoare a faţadei, ci voia să stăpânească tot palatul bogăţiei, să simtă din plin domnia aurului de pe un tron de saci cu galbeni!

Vocea lui Moser, care se ridica din nou, aspră şi foarte ascuţită, îl întrerupse o clipă din visare.

— După cum a dovedit-o Thiers[14], expediţia în Mexic costă patrusprezece milioane pe lună... Şi trebuie să fie cineva într-adevăr orb, pentru a nu-şi da seama că în Cameră majoritatea se clatină. Stânga numără acum peste treizeci de deputaţi. Chiar împăratul a înţeles că puterea absolută devine imposibilă, de vreme ce s-a făcut promotorul libertăţii...

Pillerault nu mai răspundea, mulţumindu-se să surâdă dispreţuitor.

— Da, ştiu, piaţa vi se pare solidă, afacerile merg bine. Dar aşteptaţi sfârşitul... Vedeţi dumneavoastră, prea s-a dărâmat şi prea s-a reconstruit mult la Paris! Lucrările astea mari au secătuit economiile. Iar în ceea ce priveşte marile bănci, care au o aparenţă atât de înfloritoare, aşteptaţi numai ca una dintre ele să cadă şi le veţi vedea pe toate prăbuşindu-se, pe rând... Fără să mai punem la socoteală faptul că poporul se agită. Mie unul, asociaţia aceea internaţională a muncitorilor[15], care a fost fondată deunăzi pentru a îmbunătăţi condiţiile de trai ale lucrătorilor, nu-mi place de fel! În Franţa se manifestă un fel de protest, o mişcare revoluţionară care ia avânt pe zi ce trece. E ceva putred, ascultaţi-mă pe mine... Totul se va prăbuşi în curând...

În jurul lui se auziră proteste vii. Desigur, criza de ficat iar l-a apucat pe afurisitul ăsta de Moser!... El însă, în timp ce

[14] Ministru reacţionar şl Istoric francez (1797—1877). El este acela care a înăbuşit lupta revoluţionară a comunarzilor. (N. T.).

[15] Internaţionala I înfiinţată în anul 1864. (N. T.).

vorbea, nu-şi luase ochii de la masa vecină, unde Mazaud şi Amadieu continuau, cu tot zgomotul ce domnea împrejur, să vorbească în şoaptă. Încetul cu încetul, întreaga sală începu să ia seama la această tainică şi îndelungată convorbire. Ce aveau oare să-şi spună, de şopteau aşa? Amadieu dădea, desigur, ordine, pregătea vreo lovitură de bursă. De trei zile circulau fel de fel de zvonuri în legătură cu lucrările Canalului de Suez. Moser clipi şi începu şi el să vorbească încet.

— Ştiţi că englezii au de gând să împiedice lucrările? S-ar putea să avem război.

De astă dată, Pillerault tresări, auzind vestea asta grozavă. Era de necrezut şi totuşi cuvântul făcu înconjurul sălii, devenind aproape o certitudine: Anglia trimisese un ultimatum, cerând încetarea imediată a lucrărilor. Amadieu, bineînţeles, nu vorbea decât despre asta cu Mazaud, căruia îi dădea ordin să-i vândă toate acţiunile Canalului de Suez. Un zumzet de panică se ridică în aerul îmbâcsit de mirosuri, în mijlocul zgomotului mereu crescând al tacâmurilor. Iar când Flory, unul dintrefuncţionarii agentului de schimb, un tânăr cu o faţă de copil, năpădită de o barbă castanie, intră ca o vijelie în sală, emoţia generală atinse culmea. Tânărul se repezi, ţinând în mână un pachet cu note de încheieri, pe care le întinse stăpânului său, şoptindu-i ceva la ureche.

— Bine, răspunse Mazaud, aşezându-şi notele în carnet.

Apoi, scoţând ceasul, adăugă:

— Aproape 12! Spune-i lui Berthier să mă aştepte. Fii şi dumneata acolo şi nu uita să-mi aduci telegramele.

După plecarea lui Flory, Mazaud îşi reluă convorbirea cu Amadieu, scoţând din buzunar alte notiţe, pe care le puse pe masă, lângă farfurie; în fiecare clipă, câte un client care pleca i se apleca la ureche şi-i şoptea ceva, iar el nota repede pe un petic de hârtie, între două îmbucături. Ştirea aceea falsă, venită nu se ştie de unde, născută din nimic, se îngroşa ca un nor ce vestea furtuna.

— Vinzi, nu-i aşa? îl întrebă Moser pe Salmon.

Dar surâsul mut al acestuia era atât de şiret, încât Moser rămase pe gânduri, îndoindu-se acum de acel ultimatum al Angliei, despre care nici nu-şi dădea seama că el îl născocise.

— Eu, unul, cumpăr oricât, încheie Pillerault cu îndrăzneala şi înfumurarea jucătorului fără metodă.

Cu tâmplele zvâcnindu-i de beţia jocului – sporită de agitaţia aceasta turburătoare din timpul prânzului, agitaţie care străbătea întreaga sală – Saccard se apucă să-şi mănânce sparanghelul, enervându-se din nou din cauza lui Huret, pe care nu-l mai aştepta. El, care lua întotdeauna atât de repede o hotărâre, acum şovăia de săptămâni întregi, pradă tuturor îndoielilor. Era dornic să pornească pe alt drum şi visase, la început, o viaţă cu totul nouă, ca înalt funcţionar sau în politică. De ce, adică, să nu-l fi împins corpul legislativ până la consiliul de miniştri, ca pe fratele său? Vina pe care o aducea speculaţiilor de bursă, era veşnica nesiguranţă, sumele acelea mari pierdute tot atât de repede pe cât de repede fuseseră câştigate; nu putuse niciodată spune că are cu adevărat un milion, fără să fie dator cuiva. Iar acum, acum când îşi făcea examenul de conştiinţă, ajungea la concluzia că era poate prea stăpânit de patima luptei pentru bani, luptă care cerea atâta sânge rece. Aşa se explica de ce, după o viaţă extraordinară de lux şi de caznă, se pomenea acum istovit, sărăcit de aceşti zece ani de îndrăzneţe traficuri, cu terenurile noului Paris, traficuri în care atâţia alţii, mai puţin dibaci ca el, adunaseră averi colosale. Da, se înşelase poate asupra adevăratelor lui aptitudini; în vâltoarea politicii, cu puterea lui de muncă şi cu arzătoarea lui încredere, poate că ar învinge dintr-odată, dintr-un singur salt. Totul depindea de răspunsul fratelui său. Dacă acesta refuza să-l ajute, aruncându-l cin nou în prăpastia măruntului revânzător de acţiuni, ei bine, asta va fi cu atât mai rău pentru el şi pentru

ceilalţi, căci atunci va risca marea lovitură de care nu vorbise încă nimănui, afacerea aceea uriaşă la care visa de săptămâni întregi şi care îl speria chiar şi pe el, afacere care, fie că izbutea, fie ca dădea greş, avea să zguduie lumea.

Pillerault vorbea acum cu glas tare:

— Spune-mi, Mazaud, s-a isprăvit cu executarea lui Schloser?

— Da, răspunse agentul de schimb, chiar azi va fi afişată.. Ce vrei? e plicticos, dar avem informaţii din cale afară de îngrijorătoare, aşa că am făcut începutul. Trebuie din când în când să mai facem şi un pic de curăţenie printre noi!...

— Mi s-a spus, adaugă Moser, că colegii dumitale – Iacoby şi Delarocque – ar fi intrat cu sume serioase.

Agentul făcu un gest de nepăsare.

— De! Ăsta-i riscul... S-ar putea foarte bine ca Schlosser să fi făcut parte dintr-o bandă, aşa că n-are decât să se ducă să-şi facă meseria pe la bursele din Berlin sau din Viena.

Privirile lui Saccard se îndreptară spre Sabatani, despre ale cărui legături secrete cu Schlosser aflase din întâmplare: jucau amândoi jocul cunoscut: unul *à la hausse,* celălalt à *la baisse*[16], asupra aceleiaşi valori; cel care pierdea se despăgubea din câştigul celuilalt şi se făcea-nevăzut, Sabatani tocmai îşi plătea tacticos costul mesei pe care o luase. Pe urmă, cu amabilitatea lui mieroasă de oriental corcit cu sânge italian, strânse mâna lui Mazaud, al cărui client era, şoptindu-i ceva la ureche, în timp ce Mazaud îşi însemnă ordinul pe o fişă.

— Îşi vinde Suezurile! murmură Moser.

Apoi, neputându-se stăpâni, ros de îndoială, spuse cu glas tare:

[16] Joc la bursă constând din cumpărarea de acţiuni la preţurile cele mai mici. (N. T.).

— Ce părere ai despre acţiunile Canalului de Suez?

Zgomotul ce domnea în sală se întrerupse pentru o clipă şi toate capetele celor de la mesele învecinate se întoarseră spre el. Întrebarea aceasta era expresia nelinişti crescânde. Dar Amadieu care-l invitase la masă pe Mazaud numai pentru a-i recomanda pe unul dintre nepoţii săi, rămase neclintit, neavând niciun răspuns de dat, în timp ce agentul de schimb, pe care ordinele de vânzare primite începeau să-l mire, se mulţumea să dea din cap, dintr-o discreţie profesională.

— Suezurile sunt acţiuni bune! declară cu vocea lui muzicală Sabatani care, înainte de a părăsi sala, făcu un ocol ca să-i strângă curtenitor mâna lui Saccard.

Saccard prelungi câteva clipe senzaţia acelei strângeri de mână, atât de mlădioasă, atât de gingaşă, feminină aproape. La răscrucea drumului nou pe care trebuia să apuce, a vieţii pe care trebuia să şi-o refacă, toţi cei adunaţi acum acolo i se părea că sunt nişte tâlhari! Ah, Doamne, dacă-l vor sili, cu ce înverşunare îi va urmări, cum îi va jupui pe toţi Moserii ăştia fricoşi, pe Pillerault ăştia îngâmfaţi, pe Salmonii ăştia mai seci decât dovlecii şi pe toţi aceşti Amadieu pe care succesul i-a făcut să creadă că au geniu! Zgomotul farfuriilor şi al paharelor se înteţi, glasurile deveniră mai răguşite, uşile se deschideau şi se închideau tot mai violent, în graba care-i măcina pe toţi de a lua parte la joc şi de a fi de faţă în cazul când într-adevăr s-ar produce prăbuşirea acţiunilor Canalului de Suez. Pe fereastră, în mijlocul pieţei străbătute de trăsuri şi ticsită de oameni, Saccard vedea treptele scăldate în soare ale Bursei, năpădite de insectele umane, bărbaţi corect îmbrăcaţi în negru, care umpleau încetul cu încetul spaţiul dintre coloane, în timp ce îndărătul grilajelor se zăreau câteva femei trecând pe sub castani ca nişte umbre.

Deodată, tocmai când se pregătea să înceapă porţia de brânză pe care o comandase, o voce puternică îl făcu să

ridice capul.

— Iartă-mă, dragul meu, dar mi-a fost cu neputinţă să vin mai devreme!

În sfârşit, sosise Huret, un normand din Calvados, un tip greoi şi lătăreţ de ţăran şiret, care făcea pe omul fără pretenţii. Porunci imediat să i se aducă ceva, indiferent ce, o mâncare oarecare şi legume.

— Ce veşti? îl întrebă scurt Saccard, abia stăpânindu-şi nerăbdarea.

Celălalt, însă, nu se grăbea deloc. Îl privi cu un ochi şiret şi prevăzător, apoi, începând să mănânce, se aplecă spre Saccard şi coborând vocea, spuse:

— Află că l-am văzut... Da, la el acasă, azi dimineaţă... A fost foarte, foarte drăguţ, foarte binevoitor faţă de dumneata.

Se opri, bău un pahar mare de vin, îşi vârî încă un cartof în gură.

— Da, şi?

— Uite ce se întâmplă, dragul meu... E de acord să facă tot ce îi stă în putere pentru dumneata; îţi va face rost de o situaţie foarte frumoasă, dar nu în Franţa... guvernator într-una dintre coloniile noastre de pildă, într-una dintre cele bune. Vei domni acolo ca un adevărat prinţişor...

Saccard pălise.

— Ia ascultă, dragă, vă bateţi joc de mine?... De ce nu cere deportarea mai degrabă?... A, vrea să scape de mine!

— Mai bine să ia seama să nu încep să-l stingheresc cu adevărat!

Huret mesteca mai departe, cu un aer împăciuitor.

— Ei, haide, haide, nu-ţi vrem decât binele. Nu te împotrivi.

— Să mă las doborât, nu-i aşa? Uite! mai adineauri se spunea aici că în curând imperiul nu va mai fi în stare să facă nicio prostie. Da, războiul din Italia[17], expediţia din

[17] Se referă la intervenţia lui Napoleon al III-lea în Italia (1859) (N. T.).

Mexic, atitudinea faţă de Prusia. Şi, pe cuvântul meu, aşa e! ... Veţi face atâtea tâmpenii şi atâtea nerozii, încât Franţa întreagă se va ridica să vă dea afară!

La acestea, deputatul, creaţie a ministrului, păru îngrijorat, pali şi se uită în jurul lui.

— Ah! dă-mi voie, dă-mi voie, nu te înţeleg... Rougon, este un om cinstit... Atâta vreme cât va fi aici, nu-i niciun pericol... Nu, nu mai spune nimic; nu-l cunoşti, ascultă mă pe mine!

Rostind cuvintele încet, printre dinţi, Saccard îl întrerupse cu violenţă.

— N-ai decât să-l iubeşti; vedeţi-vă mai departe de cârdăşia voastră... Dar vrea sau nu să-mi dea o mână de ajutor, aici, la Paris?

— La Paris, nu!

Fără să mai spună ceva, se ridică, chemă chelnerul la plată în timp ce Huret, care-i cunoştea furiile, continua să înghită foarte liniştit bucăţele de pâine, lăsându-l să plece, de teama unui scandal. Dar în clipa aceea sala tresări de la un capăt la altul.

Intrase Gundermann, regele bancherilor, stăpânul Bursei şi al lumii, un om de şaizeci de ani, al cărui cap mare şi chei cu un nas gros şi nişte ochi rotunzi, bulbucaţi, exprima o încăpăţânare şi o oboseală fără de margini. Nu se ducea niciodată la Bursă, nu-şi trimitea niciun reprezentant oficial şi nici nu lua vreodată masa într-un local public. Numai când şi când, i se întâmpla, ca astăzi de pildă, să vină la restaurantul Champeaux, unde se aşeza la o masă, cerând doar un pahar de Vichy, care îi era servit pe o farfurioară. Suferea de mai bine de douăzeci de ani de o boală de stomac şi nu se hrănea decât cu lapte.

Cum se aşează la masă, întreg personalul dădu fuga să-i aducă apa, şi toţi clienţii din sală îl salutară cu respect. Moser îl privea cu admiraţie pe omul acesta care cunoştea toate secretele Bursei, care dicta urcările şi scăderile aşa

cum dispune Dumnezeu de tunete. Până şi Pillerault îl salută, deoarece nu credea decât în puterea nestăvilită a miliardelor. Era douăsprezece şi jumătate, şi Mazaud, care tocmai atunci se despărţise în grabă de Amadieu, se întoarse din drum şi se plecă înaintea bancherului, de la care avea din când în când cinstea de a primi câte un ordin de bursă. Mulţi dintre agenţii care tocmai se pregăteau de plecare, rămaseră în picioare în jurul zeului, închinându-i-se cu respect în vălmăşagul de mese pline de tacâmuri şi pahare murdare; îl priveau cu toţii cum îşi ducea cu o mână tremurătoare paharul de apă la buzele-i ofilite.

Pe vremuri, când se ocupa cu speculaţiile terenurilor din Monceau, Saccard discutase, ba chiar se şi certase cu Gundermann. Nu se puteau înţelege; unul era pătimaş şi dornic de plăceri, celălalt sobru şi de o logică rece. Aşa că, scos din fire de intrarea triumfătoare a celuilalt, Saccard pornise spre ieşire, când Gundermann îl strigă din urmă:

— Ia spune-mi, dragul meu, e adevărat? Te retragi din afaceri? Drept să-ţi spun, bine faci, e mai bine aşa!

Pentru Saccard fu ca o lovitură de bici dată în plin obraz, îşi îndreptă statura mică şi răspunse cu voce clară, tăioasă ca o sabie:

— Înfiinţez o bancă cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane şi sper că voi avea cinstea să te vizitez în curând.

Şi ieşi, lăsând în urmă larma nepotolită a sălii, unde toată lumea se îmbrâncea ca să fie de faţă la deschiderea Bursei. Ah! de-ar izbuti, de-ar putea să-i strivească din nou pe oamenii ăştia, de-ar putea să lupte din toate puterile cu acest rege al aurului, pe care-l va doborî, poate, într-o bună zi!... Încă nu se hotărâse să pornească afacerea aceea mare, astfel că se miră şi el de fraza pe care numai nevoia îl silise s-o rostească. Dar unde îşi mai putea oare încerca norocul, mai ales acum când fratele său îl părăsea definitiv şi când oamenii şi lucrurile îl jigneau mereu aţâţându-l iar la luptă, asemenea taurului însângerat adus din nou în arenă?

O clipă, rămase fremătând pe marginea trotuarului. Era ora febrilă când Parisul năvăleşte până spre piaţa aceasta centrală situată între rue Montmartre şi rue Richelieu, cele două artere în care se îmbulzeşte mulţimea. Din cele patru răscruci, în cele patru colţuri ale pieţei, şirul continuu ai trăsurilor se scurgea brăzdând. asfaltul, în mijlocul vuitorii pietonilor. Cele două şiruri de trăsuri de piaţă din staţie se întrerupeau neîncetat şi se formau din nou de-a lungul grilajelor, în timp ce în rue Vivienne, landourile agenţilor de bancă se înşirau unul în spatele celuilalt, dominate de vizitiii cu hăţurile în mâini, gata să dea bici cailor la prima poruncă. Treptele şi peristilul Bursei, erau negre de furnicarul de redingote, iar dinspre culisă, care se şi instalase sub ceas şi începuse să funcţioneze, se auzea zvonul cererii şi al ofertei, acest freamăt al agioului[18] care domina parcă zgomotul oraşului. Trecătorii întorceau capul, atraşi de curiozitatea şi teama faţă de cele ce se petreceau acolo, de taina operaţiilor financiare pe care puţine capete de francezi o pot pătrunde, a ruinărilor şi îmbogăţirilor de peste noapte, pe care nimeni nu le putea înţelege în vâltoarea aceasta de gesturi şi strigăte barbare. Iar el, pe marginea trotuarului, asurzit de vocile ce veneau din depărtare, îmbrâncit de mulţimea oamenilor grăbiţi, visa din nou la domnia aurului, în acest cartier al tuturor patimilor, în mijlocul căruia Bursa pulsează, de la ora unu până la trei, ca o inima uriaşă.

De când se ruinase, nu mai îndrăznise să intre la Bursă; şi astăzi încă, un sentiment de mândrie rănită, teama de a nu fi primit ca un învins, îl împiedica să urce treptele. Ca amanţii izgoniţi din alcovul unei iubite pe care o doresc şi mai mult, deşi cred că o dispreţuiesc, se întorcea mereu acolo, îşi făcea de lucru în jurul colonadei, străbătea grădina, plimbându-se agale în umbra castanilor. În imitaţia

[18] Operaţie de bursă care constă în specularea efectelor, bazată pe fluctuaţiile valorilor (N. T.).

aceasta de parc prăfuit, fără verdeaţă, şi fără arbori, în care, pe bănci, printre vespasiene şi printre chioşcurile de ziare mişuna un amestec de speculanţi suspecţi şi de femei din cartier în capul gol, alăptându-şi pruncii, Saccard se prefăcea că se plimbă fără niciun ţel. Pe ascuns, însă, ridica ochii spre Bursă, o pândea, făcându-şi tot felul de planuri nebuneşti de a o încercui şi asedia într-o zi, spre a pătrunde în ea ca un cuceritor.

Se abătu prin colţul din dreapta, pe sub arborii din faţa străzii Băncii, şi dădu imediat de bursa cea mică a valorilor fără căutare, de „Picioarele ude” cum li se spune, cu o dispreţuitoare ironie telalilor care negociază aici sub cerul liber, pe vânt şi pe ploaie „acţiunile societăţilor dispărute. Se aflau acolo, într-un grup zgomotos, negocianţi evrei agitându-se în mijlocul unor sunete înfundate şi gata să se repeadă unii asupra celorlalţi. Ceva mai încolo zări un individ mătăhălos privind în zare un rubin pe care-l ridicase în sus, cu gingăşie, între degetele-i groase şi murdare.

— Ia te uită, Busch! strigă Saccard. Acum, că te-am văzut, mi-am adus aminte că aveam de gând să trec pe la dumneata!

Busch, care avea pe rue Feydeau colţ cu rue Vivienne o casă de schimb, îi făcuse în câteva rânduri servicii şi-i fusese de mare folos în împrejurări destul de grele. Acum, plin de admiraţie, cerceta apele pietrei preţioase, cu faţa-i largă şi turtită dată spre spate, cu ochii lui mari cenuşii, parcă stinşi de lumina vie; în jurul gâtului i se vedea, răsucită ca o cârpă, cravata albă de care nu se despărţea niciodată, în vreme ce redingota cumpărată de ocazie, splendidă pe vremuri. dar acum numai rosături şi pete, îi ajungea până la părul spălăcit ce-i cădea în şuviţe rare şi zbârlite de pe capul pleşuv. Pălăria, ieşită de soare şi spălată de ploi, nu mai avea vârstă.

În cele din urmă se hotărî să coboare pe pământ.

— Ah! Domnul Saccard! Aţi venit în plimbare pe la noi!

— Da… Am primit o scrisoare în limba rusă, o scrisoare de la un bancher rus stabilit la Constantinopol. Şi m-am gândit la fratele dumitale, să mi-o traducă.

Busch, care, cu o mişcare inconştientă şi duioasă învârtea mereu rubinul în mâna dreaptă, întinse stânga şi-i spuse că îi va trimite traducerea chiar în aceeaşi seară. Dar Saccard îl lămuri că nu era vorba decât de vreo zece rânduri.

— Merg cu dumneata. Fratele dumitale mi le va citi în câteva clipe…

Fu întrerupt de sosirea unei femei cu o statură uriaşă, doamna Méchain, binecunoscută de obişnuiţii Bursei, una dintre acele jucătoare înfocate şi nenorocite, ale cărei mâini grase meşteresc tot felul de treburi necinstite. Chipul ei, ca o lună plină, umflat şi roşu, cu ochii mici şi albaştri, cu un nas cam cârn, cu o gură mică din care ieşea o voce ascuţită de copil, părea că se revarsă din vechea pălărie liliachie legată strâmb pe cap cu nişte panglici vişinii; pieptul dezvoltat şi pântecul uriaş făceau să-i plesnească rochia de poplin verde, murdară şi decolorată. Sub braţ ţinea o geantă străveche de piele neagră, foarte mare şi cât un cufăr de adâncă, de care nu se despărţea niciodată. În ziua aceea, geanta, umflată, gata să crape, o trăgea spre dreapta, făcând-o să se aplece ca un arbore.

— Bine că ai venit, spuse Busch, care, după cât se părea, o aştepta.

— Da, şi am primit hârtiile din Vendôme. Le am la mine.

— Bine, să mergem acasă. Azi nu-i nimic de făcut pe aici.

Saccard se uitase cu priviri iscoditoare la uriaşa ei geantă de piele. Ştia că mai curând sau mai târziu aveau să intre în ea acţiunile tuturor societăţilor declarate în stare de faliment, pe care „Picioarele ude” le mai negociau încă, cumpărând cu un franc sau cu cincizeci de centime, acţiuni de cinci sute de franci, cu speranţa vană că ele îşi vor ridica cursul într-o zi, sau strângând tot felul de valori suspecte pe

care le revând apoi, cu câştiguri grase, celor ameninţaţi de faliment care vor să-şi umfle pasivul. În bătăliile necruţătoare ale banului, doamna Méchain era corbul ce urmărea armatele în marş: nu se crea vreo societate nouă, vreo casă mai mare de credit, fără ca ea să nu apară cu geanta ei uriaşă, adulmecând cadavrele chiar şi în momentele de înflorire ale emisiunilor al căror curs creştea. Ea ştia prea bine că în lumea finanţelor prăbuşirea este inevitabilă şi că ziua masacrului, ziua în care vor fi mulţi morţi de înghiţit şi multe titluri de cules pentru nimica toată, din tină şi sânge, va veni fără doar şi poate. Şi el, Saccard, care-şi rumega îndrăzneţul plan al înfiinţării unei bănci, avu o tresărire, fu străbătut de o presimţire, când zări geanta ei, această groapă a valorilor depreciate, care înghiţea toată hârtia murdară zvârlită la gunoi de Bursă.

În timp ce Busch se pregătea s-o conducă pe bătrână, Saccard îl opri spre a-l întreba:

— Spune-mi, pot să viu la dumneata? E sigur că fratele dumitale e acasă?

Privirile evreului se îmblânziră, trădând o mirare plină de îngrijorare.

— Fratele meu? Desigur. Unde vrei să fie?

— Foarte bine. Voi trece atunci ceva mai târziu.

Şi lăsându-l să se îndepărteze, Saccard îşi continua plimbarea agale de-a lungul arborilor, îndreptându-se spre rue Notre-Dame-des-Victoires. Această parte a pieţei este una dintre cele mai populate, ocupată de prăvăliile negustorilor şi de atelierele meseriaşilor, ale căror firme aurite străluceau în soare. Perdelele fluturau pe la balcoane, iar la ferestrele unei case cu camere mobilate se afla o întreagă familie de provinciali care priveau uimiţi spectacolul. Fără să vrea, Saccard ridicase capul în sus şi se uitase la oamenii aceştia, a căror uluire îl făcea să surâdă, simţindu-se întărit la gândul că prin fundurile de provincie se vor găsi veşnic noi acţionari. În spatele lui, zgomotul

Bursei, freamătul acela îndepărtat, continua să-l obsedeze, aidoma unei nenorociri ce l-ar fi pândit pe undeva, pe aproape.

Dar o nouă întâlnire îl făcu să se oprească:

— Cum. Jordan, dimineaţa la Bursă? strigă el, strângând mâna unui tânăr brun, cu mustăţi mici şi cu privirea hotărâtă şi voluntară.

Jordan, al cărui tată, bancher la Marsilia, se sinucisese în urma unei speculaţii dezastruoase, bătea de aproape zece ani trotuarele Parisului, având pasiunea literaturii şi luptându-se eroic cu mizeria neagră. Unul dintre verii lui care locuia la Plassans şi cunoştea familia lui Saccard, îl recomandase pe vremuri acestuia, în epoca în care locuinţa lui din parcul Monceau era deschisă întregului Paris.

— Oh! la Bursă, niciodată! răspunse tânărul, făcând un gest violent, ca şi cum ar fi voit să gonească dureroasa amintire a tatălui său.

Apoi, începând din nou să surâdă:

— Ştiţi că m-am însurat?... Da, cu o prietenă din copilărie. Ne logodisem pe vremea când eram bogat şi ea s-a încăpăţânat să se mărite cu un biet calic, aşa cum mă vezi acum!

— Ştiam. Am primit invitaţia la nuntă, spuse Saccard. Şi, închipuieşte-ţi că am fost cândva în legături de afaceri cu socrul dumitale, cu domnul Maugendre, pe vremea când avea ţesătoria din La Villette. Trebuie să fi câştigat o avere frumuşică.

Convorbirea lor se desfăşura în apropierea unei bănci şi; Jordan o întrerupse pentru a-l prezenta unui domn scurt şi gras, cu aer milităros, cu care stătea de vorbă în clipa în care se întâlnise cu Saccard.

— Domnul căpitan Chave, un unchi al soţiei mele... Doamna Maugendre, soacra mea, face parte din ramura din Marsilia a familiei Chave.

Căpitanul se ridică de pe bancă, iar Saccard îl salută. Îl

cunoştea din vedere pe acest tip apoplectic, cu gâtul înţepenit din cauză că purta de ani de zile guler înalt, unul dintre acei mărunţi jucători pe care eşti totdeauna sigur că ai să-i întâlneşti în zilele de bursă, între ora uhu şi trei. Juca puţin şi strâns, cu un câştig aproape asigurat între cincisprezece şi douăzeci de franci zilnic.

Jordan adăugase cu râsul său odihnitor, pentru a-şi justifica prezenţa aici:

— Unchiul meu, pentru care trec din când în când pe aici să-i strâng doar mâna, e un jucător pătimaş.

— Ce vrei! spuse căpitanul, sunt silit să joc, de vreme ce guvernul, cu pensia pe care mi-o dă, mă lasă să mor de foame.

După aceea, Saccard, arătând interes pentru tânărul care privea atât de curajos viaţa, îl întrebă cum merge cu literatura. Şi Jordan, tot mai vesel, îi istorisi cum îşi întemeiase sărăcăcioasa lui gospodărie la etajul al cincilea al unei clădiri de pe Avenue de Clichy, căci bătrânii Maugendre, socrii lui, care n-aveau încredere în poeţi şi socoteau că au făcut, şi aşa prea mult consimţind la căsătorie, nu ie dăduseră, nimic, sub motiv că fata, după moartea lor, va moşteni toată, averea, sporită şi mai mult prin economiile lor. Nu, din literatură nu se poate trăi; avea în minte planul unui roman pe care nu găsea timp să-l serie şi intrase, de nevoie, în gazetărie, mâzgălind despre tot ce era în legătură cu lumea lui, de la cronici până la reportaje judiciare şi chiar fapte diverse..

— Ei bine! spuse Saccard, dacă pornesc afacerea pe care am de gând s-o fac, voi avea poate nevoie de dumneata. Treci pe la mine.

După ce-i salută, o apucă prin spatele Bursei. Acolo, zgomotul îndepărtat, tumultul jocului abia se auzea, ca un zvon nedesluşit, pierdut în freamătul pieţei. Şi în partea aceea treptele Bursei erau pline de lume; dar biroul agenţilor de schimb, prin ale cărui ferestre înalte se vedeau

perdelele roşii, izola această parte de zgomotul sălii mari a colonadelor, unde se aflau speculanţii, bogătaşii care lucrau mai discret şi care stăteau comod, la umbră, unii singuri, alţii în grupuri, transformând într-un fel de club acest peristil sub cerul liber. Partea aceasta a clădirii seamănă puţin cu spatele unui teatru unde se află intrarea artiştilor sau cu acea stradă suspectă şi oarecum liniştită, Notre-Dame-des-Victoires, plină de depozite de vinuri, de cafenele, de berării şi de taverne şi mişunând de o clientelă specială formată din cea mai bizară amestecătură de oameni. Firmele indicau şi ele toată putreziciunea ce creşte pe marginea cuibarului de infecţie din apropiere; societăţi de asigurare rău famate, gazete financiare de şantaj, societăţi, bănci, agenţi şi zarafi, întreaga gamă a pungaşilor de mâna a doua, instalaţi în prăvălii sau prin subsoluri mari cât nişte chiţimii, pe trotuare, în mijlocul străzii pretutindeni, oamenii dădeau târcoale, aşteptau, pândind prada ca fiarele din codru.

Saccard se oprise în spatele grilajului aţintindu-şi plivirile spre intrarea biroului agenţilor de schimb aşa cum studiază terenul un conducător de armate care pregăteşte un asalt, când deodată un individ care ieşise dintr-o tavernă trecu strada şi se ploconi adânc în faţa lui, spunându-i:

— Domnule Saccard, nu aveţi nimic pentru mine? Am părăsit definitiv Creditul Mobiliar şi caut de lucru.

Jantrou era un fost profesor din Bordeaux, care venise la Paris în urma unei afaceri rămasă până la urmă nelămurită. La vârsta de douăzeci şi opt de ani, fiind silit să părăsească învăţământul, declasat, dar băiat simpatic, cu o barbă neagră şi cu o chelie timpurie, cult de altfel, inteligent şi binevoitor, se pripăşise pe la Bursă, unde, vreme de zece ani, făcuse ca remizier tot felul de afaceri murdare câştigând nu mai atât cât îi era necesar pentru a-şi satisface viciile. Iar azi, complet chel, ceea ce îl făcea să se simtă disperat ca o demimondenă ale cărei zbârcituri îi

ameninţă cariera, mai aştepta încă prilejul să dea lovitura cea mitre de pe urma căreia sa se îmbogăţească.

Văzându-l atât de umil, Saccard îşi aminti cu amărăciune de felul în care-l salutase Sabatani la Champeaux; prin urmare, nu-l mai salută decât oameni din aceştia pătaţi şi rataţi. Dar fiindcă nu dispreţuia inteligenţa vie a lui Jantrou şi fiindcă ştia că armatele cele mai viteze se formează din disperaţi din cei care neavând nimic de pierdut îndrăznesc şi riscă totul, făcu pe mărinimosul.

— Cauţi de lucru, aşadar? repetă el. s-ar putea găsi ceva pentru dumneata, treci pe la mine.

— Acum locuiţi în rue Saint-Lazare, nu-i aşa?

— Da, în rue Saint-Lazare. Vino într-o dimineaţă.

Din vorbă în vorbă, Saccard află că Jantrou era foarte pornit împotriva Bursei, spunând întruna că aici numai pungaşii au sorţi de izbândă; se vedea însă cât de colo ca vorbea cu pizma omului căruia nu-i reuşiseră niciodată pungăşiile. De data aceasta voia să încerce altceva; i se părea că, mulţumită culturii sale universitare şi datorită adâncii lui cunoaşteri a firii omeneşti, îşi putea crea o frumoasă situaţie în administraţie. Saccard îl aproba din cap. Cum, între timp, depăşiseră grilajul, mergând de-a lungul trotuarului până la rue Brogniart, privirile le fură atrase de un cupeu negru la care era înhămat un cal foarte frumos şi care se oprise în strada aceasta, stând cu faţa spre Montmartre. Pe când vizitiul şedea nemişcat sus pe capră, ei observaseră că un cap de femeie apăruse în două rânduri la fereastra cupeului. pentru a dispărea apoi repede. Deodată capul se aplecă deasupra ferestrei şi rămase astfel mai mult timp, privind cu nerăbdare înapoi spre Bursă.

— Baroana Sandorff, murmură Saccard.

Era un chip negricios de femeie, foarte ciudat, cu ochii plini de văpăi sub pleoapele obosite, o figura pătimaşă, cu buze sângerii, umbrită însă de un nas prea lung. Părea

foarte frumoasă, de o maturitate cam timpurie pentru cei douăzeci şi cinci de ani ai săi, cu aerul ei de bacantă îmbrăcată de cei mai mari croitori ai vremii.

— Da, baroana este, repetă Jantrou. Am cunoscut-o, pe vremea când era nemăritată, la tatăl ei, contele de Ladricourt. Oh, era un jucător pătimaş şi de o brutalitate revoltătoare! Mă duceam în fiecare dimineaţă să primesc dispoziţii şi într-o zi era cât pe ce să mă bată. Nu l-am plâns, drept să-ţi spun, când a murit lovit de un atac de apoplexie, ruinat în urma unor serii de lichidări dezastruoase! Fiică-sa a trebuit atunci să se resemneze, măritându-se cu baronul Sandorff consilier la ambasada Austriei, care era cu treizeci şi cinci de ani mai mare decât dânsa şi pe care îl înnebunise de-a binelea cu privirile ei pline de foc.

— Ştiu, zise Saccard.

Baroana îşi retrase capul înăuntrul cupeului. După o clipă faţa ei apăru din nou plină de nerăbdare, aplecându-se şi mai mult în afară, pentru a putea vedea cât mai departe în piaţă.

— Joacă şi ea, nu-i aşa?

— Oh! ca o nebună! În toate zilele de criză o poţi vedea aci, în trăsură, pândind cursurile, luând înfrigurată note în carnet, dând ordine. Aha! Pe Massias îl aştepta: iată-l că se apropie de ea.

Într-adevăr, Massias cu cota Bursei în mână, fugea cât îl ţineau picioarele sale scurte; se opri lângă uşa cupeului şi vârându-şi, la rândul lui, capul înăuntru începu o convorbire aprinsă cu baroana. Cei doi pietoni se depărtară puţin pentru a nu fi surprinşi că-i spionează, dar când remizierul se întorcea, tot în fugă, îl chemară spre dânşii. Acesta aruncă mai întâi o privire furişă, pentru a se asigura că colţul străzii îl fereşte de privirile baroanei; apoi se opri în faţa lor, răsuflând din greu, cu obrajii congestionaţi, vesel totuşi, cu ochii lui mari albaştri şi copilăroşi.

— Ce dracu i-o fi apucat? strigă el. Suezurile încep să scadă! Se vorbeşte de un război cu Anglia. O veste care i-a zăpăcit de tot şi despre care nu se ştie de unde vine! Auzi vorbă, război! Cine o mai fi născocit şi povestea asta? Afară numai de nu s-o fi născocit singură!... Ce să vă mai spun, e o adevărată nebunie!

Jantrou clipi şiret din ochi.

— Nu se lasă baroana, joacă întruna?

— Oh! ca o turbată; tocmai mă duc să-i transmit lui Nathansohn ordinele ei.

Saccard, care asculta, spuse:

— Da, adevărat, am auzit că Nathansohn ar fi intrat în culisă.

— E un băiat tare de treabă, Nathansohn ăsta, declară Jantrou, şi merită să reuşească. Am fost împreună la Creditul Mobiliar... El o să reuşească. Tatăl lui, oare e austriac, s-a stabilit la Besançon, ca ceasornicar mi se pare... Pasiunea pentru bursă l-a apucat aşa, într-o bună zi, la Creditul Mobiliar; văzând cum merg lucrurile, şi-a spus că nu-i cine ştie ce filosofie, că n-ai nevoie decât de un birou şi de un ghişeu... Şi şi-a deschis un ghişeu... Dar dumneata, Massias, eşti mulţumit?

— Vorba vine, mulţumit! Dumneata, care ai trecut prin toate astea, ai dreptate când spui că trebuie să fii evreu pentru a reuşi; altfel, degeaba mai cauţi să pricepi ceva: n-ai mâna sigură, şi-ţi merge prost... Scârboasă meserie! De vreme ce te-ai apucat însă de ea, gata, rămâi cu ea, şi drept să vă spun, cât timp voi avea picioare de alergat, voi nădăjdui în zile mai bune.

Şi o şterse în goană, râzând. Se spunea că, este fiul unui magistrat lovit de nedemnitate din Lyon; se apucase de speculaţii la Bursă după moartea tatălui său, deoarece nu mai voise să-şi continue studiile în drept.

Saccard şi Jantrou se întoarseră încet în rue Brogniart; cupeul baroanei era tot acolo, dar de astă dată ferestrele

erau închise; trăsura părea goală, iar vizitiul, stând nemişcat pe capră în această aşteptare care se prelungea deseori până la închiderea Bursei, părea o statule.

— E, într-adevăr, grozav de atrăgătoare, spuse Saccard dintr-odată; îl înţeleg pe bătrânul baron.

Jantrou avu un surâs cam ciudat.

— Baronul s-a săturat de mult de ea! Afară de asta, se pare că este foarte zgârcit... Aşa ca, ştiţi cu cine s-a încurcat... pentru a-şi putea plăti croitoresele, deoarece banii câştigaţi la Bursă nu-i ajung niciodată?

— Nu.

— Cu Delcambre!

— Delcambre, procurorul general? Cu lunganul ăla uscăţiv, gălbejit şi înţepenit?... Ah! tare aş vrea să-i văd împreună!

Înveseliţi de această discuţie, se despărţiră strângându-şi mâinile cu putere, după ce Jantrou aminti lui Saccard că-şi va lua în curând îngăduinţa să-l viziteze.

Rămas singur, Saccard fu din nou atras de zgomotul Bursei, zgomot ce se revărsa cu puterea valurilor mării. Coti colţul străzii şi coborî încă odată spre rue Vivienne, prin acea parte a pieţei care, datorită lipsei de cafenele, părea posomorâtă. Trecu prin faţa Camerei de Comerţ, prin faţa Poştei, a marilor agenţii de publicitate şi, pe măsură ce ajungea din nou în dreptul faţadei principale a Bursei, se simţea tot mai cuprins de înfrigurare. Când înainta atât de mult încât putu să vadă din nou întreg peristilul, se opri iar, ca şi cum n-ar fi vrut ca ocolul clădirii să se sfârşească atât de repede, ca şi cum ar fi vrut să prelungească sentimentul de asediator cu care privea Bursa. Aici, în locul acesta deschis, viaţa pulsa, puternică: cafenelele erau ticsite, cofetăria gemea şi ea de consumatori, mulţimea se îngrămădea în faţa vitrinelor şi mai ales în faţa vitrinei unui argintar, unde strălucirea obiectelor expuse atrăgea atenţia tuturor.

Torentul trăsurilor şi al pietonilor creştea neîncetat din cele patru colţuri, din cele patru răspântii, într-o învălmăşeală de nepătruns; staţia omnibuzului nu făcea decât să încurce şi mai mult lucrurile, iar trăsurile remizierilor se întâlneau într-un şir neîntrerupt de-a lungul trotuarului, de la o margine până la cealaltă a grilajului. Privirile sale, însă, erau aţintite asupra scărilor, unde se agitau, în plin soare, oameni în redingote negre. Se uită apoi mai sus, spre masa compactă dintre coloane, unde gloata neagră a oamenilor era luminată ici şi colo de chipurile lor palide. Toată lumea stătea în picioare, scaunele dispăruseră, iar incinta de sub orologiu nu se mai putea desluşi decât datorită acelei fierberi continue de mişcări şi de pulsuri ce făceau aerul să freamăte. La stânga se afla grupul bancherilor, ceva mai liniştit, fiindcă erau ocupaţi cu arbitraje, cu operaţii de schimb şi de cecuri englezeşti; grupul acesta era mereu străbătut de lumea care intra şi ieşea de la telegraf. Jucătorii se îngrămădeau îmbrâncindu-se până sub galeriile laterale, iar între coloane, sprijiniţi de rampele de fier, stăteau cu faţa sau cu spatele ca la ei acasă, rezemaţi de catifeaua vreunei loji. Întreaga Bursă duduia ca o maşină în plină presiune, gata parcă să facă explozie. Deodată îl zări pe Massias, remizierul, coborând scările în goană şi sărind în trăsura care-l aştepta; vizitiul dădu bici cailor şi porni în galop.

Saccard strânse pumnii. Se întoarse brusc, coti pe rue Vivienne, trecu drumul şi ajunse în colţul dinspre rue Feydeau, unde se afla locuinţa lui Busch. Îşi adusese aminte de scrisoarea aceea scrisă în ruseşte şi pe care trebuia să i-o traducă cineva. La intrare, îl salută un tânăr care stătea în faţa papetăriei de la parter. Saccard recunoscu în acest tânăr pe Gustave Sediile, fiul unui fabricant de mătăsuri din strada des Jeûneurs pe care tatăl lui îl dăduse la Mazaud ca să înveţe mecanismul afacerilor financiare. Îi surâse părinteşte, ştiind prea bine pentru ce

stătea acolo, la pândă, tânărul acesta elegant. De când simpatica doamnă Conin îşi ajuta bărbatul, pe Conin grăsanul, întreaga Bursă îşi procura carnetele de la papetăria lor. Acesta nu ieşea niciodată din odăiţa din fundul prăvăliei, unde se îndeletnicea cu confecţionarea carnetelor, în timp ce nevasta lui, într-un veşnic du-te-vino, servea clienţii în prăvălie şi alerga şi prin oraş, după treburi. Doamna Conin era grăsuţă, blondă, rumenă, o adevărată oiţă cârlionţată, cu părul de mătase, foarte graţioasă, plină de căldură şi mereu veselă. Se spunea că îşi iubeşte bărbatul, dar asta nu o împiedica, dacă se întâmpla să-i placă vreun client, să se arate drăgăstoasă; nu o făcea însă pentru bani, ci numai pentru propria ei plăcere, şi doar o singură dată, şi anume în casa unor prieteni care locuiau în vecinătate, după cum spunea legenda. În tot cazul, acei pe care-i făcea fericiţi, erau, se vede, discreţi şi plini de recunoştinţă, căci ea era mereu adorată şi sărbătorită, fără să i se întineze numele. Iar papetăria mergea tot mai bine, fiind socotită un colţ al adevăratei fericiri. Trecând pe acolo, Saccard o zări pe doamna Conin, care îi zâmbea lui Gustave. Ce mai bucăţică de femeie! Şi simţi parcă voluptatea mângâierilor ei. Apoi intră în casă.

Busch locuia de douăzeci de ani la etajul al cincilea, într-un apartament mic. compus din două camere şi o bucătărie. Născut la Nancy, din părinţi nemţi, venise aici de-a dreptul din oraşul lui de baştină. Încetul cu încetul îşi lărgise volumul afacerilor, extraordinar de complicate, fără să simtă nevoia unui birou mai mare; cedase fratelui său, Sigismund, odaia de la strada, el mulţumindu-se cu odăiţa ce dădea spre curte, şi în care hârţoagele, dosarele şi pachetele de tot felul ocupau atâta spaţiu, încât abia mai rămăsese loc, lângă birou, pentru un singur scaun. Una dintre afacerile sale de căpetenie era traficul de acţiuni depreciate; le aduna şi făcea pe mijlocitorul între bursa cea mică a „Picioarelor ude” şi între faliţii ce aveau găuri de

astupat la încheierea bilanţurilor; aşa că urmărea cursurile, dar de cele mai multe ori cumpăra direct de la vânzători şi mai ales se alimenta cu stocurile ce i se aduceau. În afară de camăta şi de comerţul pe care-l făcea, pe ascuns, cu bijuterii şi cu pietre preţioase. Busch se ocupa în special cu cumpărarea de creanţe. Ele îi năpădiseră odaia până la refuz şi-l făceau să alerge prin tot Parisul, unde avea relaţii în toate straturile sociale, pândind, cercetând şi profitând de orice prilej. Cum afla de vreun faliment, se repezea într-acolo, dădea târcoale sindicului[19] şi până la urmă cumpăra tot ceea ce nu putea da un câştig imediat. Supraveghea toate notariatele, urmărea deschiderea succesiunilor în litigiu, era totdeauna de faţă la adjudecarea creanţelor declarate fără valoare. Pe de altă parte, dădea anunţuri prin care atrăgea creditorii nerăbdători care erau bucuroşi să încaseze mai puţin, dar repede, decât să rişte şi să fie nevoiţi să-şi urmărească debitorii. Din toate aceste nenumărate izvoare îi soseau mereu alte hârţoage, maldăre întregi, care se îngrămădeau în odaia lui ca la o adevărată hienă a falimentelor: poliţe neplătite, chitanţe neachitate, adeverinţe şi obligaţiuni nerespectate. Apoi, aici, în camera sa, începea trierea, răscolirea acestor documente mucegăite, lucru care cerea o deosebită pricepere şi o mare atenţie. În acest cimitir al datornicilor dispăruţi sau insolvabili, trebuia făcută o triere, spre a nu-ţi irosi zadarnic puterile. Busch era de principiul că orice creanţă, fie ea cât de compromisă, poate redeveni bună, şi în această privinţă avea o serie întreagă de dosare foarte frumos clasate care erau trecute într-un repertoriu de nume, pe care îl recitea din când în când, pentru a-şi împrospăta memoria. Printre insolvabili, el îi urmărea, cum era şi firesc, mai ales pe cei care păreau a avea şanse de reabilitare; pentru aceasta întreprindea cercetări asupra oamenilor, pătrundea secrete de familie, se interesa de rubedeniile bogate, de mijloacele

[19] Persoana însărcinată cu lichidarea unui faliment. (N. T.).

de trai şi mai ales de slujbele obţinute de curând, asupra cărora se putea pune poprire pe salarii. Ani în şir lăsa un om să se refacă pentru a-l gâtui la primul succes. În privinţa datornicilor dispăruţi, pe aceştia îi urmărea cu o pasiune şi mai mare, cu o adevărată înfrigurare, cercetând toate firmele şi numele tipărite în gazete, pândind adresele cum pândeşte un câine vânatul. Iar când aceştia îi cădeau în mână, devenea sălbatic, îi mânca de vii, le storcea ultima picătură de sânge scoţând o sută de franci din ceea ce cumpărase cu cincizeci de centime, explicându-le cu brutalitate că acestea sunt riscurile meseriei, că trebuie să câştige pe spinarea celor pe care-i prindea tot ceea ce pretindea el că pierde din cauza celor care-i scăpau, ca fumul, printre degete.

În această goană după datornici, cumătra Méchain îi era de un preţios ajutor lui Busch, care se folosea deseori de serviciile ei. Deşi avea o ceată de hăitaşi la ordinele lui, totuşi n-avea încredere în acest personal deochiat şi flămând; cumătra Méchain însă era altceva: ea era proprietăreasă; stăpânea, în spatele Montmartrului, aşa numita Mahala Napolitană, un maidan nesfârşit pe care se aflau semănate o sumedenie de cocioabe dărăpănate şi pe care le închiria cu luna; mahalaua aceasta era un colţ de groaznică mizerie: aici întâlneai muritori de foame înghesuiţi pe maldăre de gunoaie, aici vedeai cocine pentru care oamenii se luptau din răsputeri ca să le capete şi din care ea îi zvârlea afară fără milă, cu boarfe cu tot, pe cei ce nu-şi mai puteau plăti chiria. Dar ceea ce o rodea pe cumătra Méchain, ceea ce îi topea tot câştigul adus de mahalaua aceasta, era patima ei pentru joc. O pasionau nenorocirile de pe urma pierderilor băneşti, prăbuşirile, incendiile în timpul cărora se pot furai bijuteriile topite. Când Busch îi dădea ordin să-i culeagă vreo informaţie sau să urmărească vreun datornic, apoi îşi îndeplinea această misiune cu atâta râvnă, încât constituia pentru ea o

adevărată plăcere. Trecea drept văduvă, dar pe bărbatul ei nu-l cunoscuse nimeni. Nu se ştia de unde vine femeia aceasta şi, aşa cum arăta, voinică şi cu vocea ei subţire, ca de fetiţă, părea să fi avut întotdeauna cincizeci de ani.

În ziua aceea, îndată ce cumătra Méchain se aşeză pe singurul scaun din biroul lui Busch, încăperea păru că s-a umplut până la refuz, ca şi cum acest ultim pachet de carne, prăbuşit acolo, ar fi fost picătura ce face paharul să se reverse în faţa biroului, Busch stătea ca un ostatic, îngropat sub hârţoagele deasupra cărora nu i se vedea decât creştetul capului.

— Iată, spuse ea golindu-şi uriaşa geantă răpănoasă plină de grămada de hârtii care o burduşise, iată ce-mi trimite Fayeux din Vendôme... Le-a cumpărat pe toate pentru dumneata, de la falimentul Charpier, asupra căruia mi-ai spus să-i atrag atenţia... O sută şi zece franci.

Fayeux, despre care spunea că ar fi văr cu ea, deschisese la Vendôme un birou pentru încasarea cupoanelor de rentă. Negustoria lui îi dădea dreptul să încaseze cupoanele în numele micilor rentieri din regiune şi, odată în posesia cupoanelor şi a banilor lor, juca la bursă nebuneşte.

— În provincie nu-i cine ştie ce treabă de făcut, murmură Busch; din când în când se mai găseşte totuşi câte ceva de preţ...

Adulmecă hârtiile, începând să le aleagă cu o mână de expert, clasându-le aşa, după miros, dintr-o privire fugară. Apoi faţa turtită i se întunecă şi făcu o mutră de om cam des amăgit.

— Hm! Nimic de seamă, nimic de care să te agăţi. Bine că n-a costat scump... Poliţe şi iar poliţe... Dacă ar fi emise fio tineri măcar, şi dacă tinerii ăştia ar fi la Paris, atunci poate că tot o să ne alegem cu ceva...

Deodată scoase un strigăt scurt de uimire.

— Ia te uită! Dar asta ce o mai fi?

Zărise, în josul unei hârtii timbrate, semnătura contelui

de Beauvilliers; foaia nu conţinea decât trei rânduri, scrise cu litere groase, bătrâneşti: „Mă oblig a plăti domnişoarei Léonie Cron, în ziua majoratului Domniei Sale, suma de zece mii de franci”.

— Contele de Beauvilliers! spuse el rar, gândind cu glas tare, a avut moşii, un domeniu întreg prin apropierea de Vendôme... A murit în urma unui accident de vânătoare, lăsând lupă el o nevastă şi doi copii în mizerie. Am mai avut, pe vremuri, poliţe de-ale lui, şi le-au plătit cu greu... Un uşuratic, un om de nimic...

Şi izbucni deodată în râs, încercând să reconstituie toată povestea:

— Auzi, caraghiosul! Şi-a bătut joc de fată... Se vede că ea n-o fi vrut şi i-o fi sucit capul cu peticul ăsta de hârtie, care din punct de vedere legal nu făcea nici doi bani. Apoi după asta a murit... Ia să vedem: e datată din 1854, deci de acum zece ani. Fata trebuie să fie majoră deci. Dar cum dracu o fi încăput scrisoarea asta de angajament în mâinile lui Charpier? Charpier ăsta era negustor de grâne şi dădea bani cu împrumut pe termen scurt. Se vede că fata i-o fi amanetat hârtia pe câţiva gologani; sau poate s-o fi însărcinat el cu încasarea datoriei...

Cumătră Méchain îl întrerupse:

— Bine, dar asta e o afacere grozavă! O adevărată lovitură!

Busch dădu dispreţuitor din umeri.

— Da de unde! Ţi-am spus că din punct de vedere legal, nu face nici doi bani... Dacă aş prezenta-o moştenitorilor, m-ar trimite la plimbare, căci ar trebui să fac dovada că datoria există într-adevăr. Numai dacă am avea norocul să dăm de fată, i-am putea convinge să se arate binevoitori şi să se înţeleagă cu noi pentru a evita un scandal neplăcut... Înţelegi? Caut-o pe această Léonie Cron, scrie-i lui Fayeux să-i dea de urmă acolo, pe la el. Abia după aceea vom avea de ce râde.

Din toate hârţoagele făcuse două grămezi pe care avea de gând să le cerceteze cu de-amănuntul când va fi singur, apoi rămase nemişcat, cu mâinile întinse, câte una pe fiecare grămadă.

După o clipă de tăcere, cumătra Méchain adăugă:

— M-am ocupat şi de poliţele lui Jordan. Credeam că am şi pus mâna pe el. A lucrat câtva timp nu ştiu unde şi acum scrie pe la gazete; la gazete, însă, nu eşti niciodată bine primit şi cei de acolo nu vor să-ţi dea adresele pe care le ceri. Şi apoi cred că Jordan nu-şi iscăleşte articolele cu numele lui cel adevărat.

Fără a spune un cuvânt, Busch întinsese o mână pentru a lua de la locul lui, unde era aşezat după alfabet, dosarul Jordan. Dosarul conţinea şase poliţe a câte cincizeci de franci fiecare, vechi de cinci ani şi plătibile lunar, deci o sumă totală de trei sute de franci, pe care tânărul se obligase, în zilele lui de mizerie, s-o plătească unui croitor. Neputând-o achita la termen, suma datorată crescuse enorm din cauza cheltuielilor, astfel că dosarul era plin de nenumărate citaţii şi paracitaţii... Acum, datoria se ridica la şapte sute treizeci de franci şi cincisprezece centime.

Dacă tânărul acesta va ajunge ceva, mormăi Busch, atunci o să punem noi odată şi odată mâna pe el.

Şi făcându-şi, probabil, vreo asociaţie de idei în mintea lui, adăugă:

— Dar, ia spune, ce-i cu afacerea Sicardot? O lăsăm baltă?

Cumătră Méchain îşi ridică deznădăjduită braţele spre cer. Toată fiinţa ei, atât de monstruoasă, fu cutremurată de disperare.

— Ah, Doamne! gemu ea cu vocea-i piţigăiată, afacerea asta îmi mănâncă sufletul!

Afacerea Sicardot era o poveste ca din romane, pe care o istorisea întotdeauna cu plăcere. Verişoara ei, Rosalie Chavaille, copil de bătrâneţe al unei surori de-a tatălui ei,

fusese violată într-o seară, la vârsta de şaisprezece ani, pe treptele unei case din rue de la Harpe, unde locuia cu mama ei în două cămăruţe de la catul al şaselea. Partea proastă era că respectivul, om însurat, mutat numai de câteva zile în acel imobil, unde ocupa, cu nevastă-sa, o cameră pe care o subînchiriase de la o cucoană de la catul al doilea, se dovedise atât de năbădăios, încât biata Rosalie, răsturnată de o mână prea grăbită pe colţul unei trepte, îşi scrântise umărul. De aci fireasca furie a mamei, care era cât pe ce să facă un scandal de pomină, în ciuda lacrimilor micuţei, care recunoştea că nu se împotrivise, că totul nu fusese decât un accident şi că i-ar părea foarte rău dacă „domnul” ar intra la puşcărie din cauza asta.. Atunci mama, potolindu-se, se mulţumise să-i ceară individului suma de şase sute de franci, plătibilă în termen de un an, în rate de câte cincizeci de franci; de fapt, nu ceruse mult, fusese chiar modestă, mai ales că fiică-sa, care tocmai era pe punctul de a-şi sfârşi ucenicia la o croitorie, stătea acum bolnavă la pat, şi nu mai câştiga nimic, iar îngrijirile costau destule parale, fiind pe deasupra atât de proaste, încât muşchii braţului chircindu-se, fata rămăsese infirmă. Înainte de sfârşitul primei luni însă, „domnul” dispăruse fără să-şi lase adresa. Şi nenorocirile se ţinură lanţ după aceea: Rosalie născu un băiat, maică-sa muri, fata decăzu din ce în ce mai mult, ajungând în cea mai neagră mizerie. Naufragiată în Mahalaua Napolitană, la verişoara ei, se târî pe străzi până pe la vârsta de douăzeci şi şase de ani, neputându-se folosi de braţ, uneori vânzând lămâi prin hale, de cele mai multe ori dispărând săptămâni întregi cu bărbaţi care o goneau acasă, beată moartă şi învineţită de bătăi. În cele din urmă, anul trecut, avusese norocul să moară în urma unei aventuri mai de pomină decât toate celelalte. Cumătră Méchain se văzuse silită să-l ia în grija ei pe copil, pe Victor. Din toată afacerea asta, nu rămăsese decât cele 12 poliţe neachitate, semnate Sicardot. Nu

putuseră afla decât atât: „domnul” se numea Sicardot.

Întinzând din nou mâna, Busch luă dosarul Sicardot, subţire, învelit într-o hârtie de culoare cenuşie. Cum nu făcuse niciun fel de cheltuieli judiciare, nu se aflau înăuntru decât cele douăsprezece poliţe.

— Cel puţin dacă Victor ar fi un copil cuminte! se văita bătrâna. Dar ce să-ţi spun, e groaznic!... Halal de aşa moştenire: un golan care va sfârşi pe eşafod; şi hârtiile astea din care nu mă voi alege niciodată cu nimic!

Busch îşi fixă cu încăpăţânare privirile şterse asupra poliţelor. De câte ori nu le cercetase el cu băgare de seamă, nădăjduind sa dea de vreun indiciu neobservat până atunci, fie în forma literelor, fie în fibrele hârtiei! de la început, spusese că scrierea aceasta, ascuţită şi îngrijită, îi era cunoscută.

— Ciudat, spuse el şi de astă dată, sunt sigur că am mai văzut *a*-uri şi *o*-uri ca astea, atât de alungite că seamănă a *i*-uri.

Tocmai în clipa aceea bătu cineva la uşă; Busch o rugă pe cumătra Méchain să întindă mâna şi să deschidă, căci odaia dădea de-a dreptul pe scară. Dacă voiai să ajungi în cealaltă odaie, care avea fereastra spre stradă, trebuia să treci întâi prin aceasta. Iar bucătăria, o încăpere îngustă şi fără aerisire, se afla de cealaltă parte a coridorului.

— Intraţi, vă rog.

Era Saccard. Surâdea, înveselit de tăbliţa de aramă înşurubata în uşă şi cuprinzând, în litere mari negre, cuvântul: Contencios.

— Ah, domnul Saccard, veniţi pentru traducere... Fratele meu este acolo, în odaia cealaltă. Intraţi, intraţi vă rog...

Dar cumătra Méchain ocupa tot spaţiul de trecere şi în loc să-i facă loc, se uita la noul venit cu o mutră din ce în ce mai uimită. Fură siliţi să facă o adevărată manevră: el se retrase din nou pe scară şi ea ieşi din încăpere lipindu-se de peretele coridorului pentru ca astfel Saccard să poată intra

în cameră şi să treacă în odaia învecinată, unde şi dispăru. În tot timpul acestor manevre complicate, femeia nu-l slăbise din ochi.

— Oh! răsuflă ea cu sufletul la gură. E prima dată că-l văd mai de aproape pe domnul ăsta... Ce să spun, e leit Victor!

Busch, care la început nu pricepea nimic, se uită la ea. Apoi, făcându-se lumină în mintea lui, strivi între dinţi o înjurătură.

— Fir-ar al dracului să fie! adăugă el. Ăsta e! Ştiam eu bine că mai văzusem undeva scrisul acesta!

Şi ridicându-se numaidecât, răscoli prin nişte dosare până găsi o scrisoare pe care i-o trimisese Saccard cu un an în urmă, pentru a-i cere păsuirea unei cliente rău platnice. Compară în grabă scrisul de pe poliţe cu acela al scrisorii: erau, în adevăr, aceleaşi a-uri şi aceleaşi o-uri, devenite cu timpul parcă şi mai ascuţite; pe deasupra mai era şi o evidentă asemănare a literelor mari.

— El, el, el e, spunea Busch întruna. Nu ştiu numai de ce Sicardot şi nu Saccard? Şi dintr-odată, în mintea lui, îşi făcu loc o poveste încâlcită despre trecutul lui Saccard, pe care i-o istorisise un tip, proprietarul unui birou de agentură şi comision, un oarecare Larsonneau, azi milionar: Saccard se pripăşise la Paris a doua zi după lovitura de stat, cu gândul să tragă foloase de pe urma ascensiunii fratelui său Rougon; la început trăise în mizerie pe străzile întunecate ale vechiului cartier latin; apoi se îmbogăţise dintr-odată: în urma unei căsătorii dubioase, după ce avusese norocul să-şi îngroape prima soţie. În vremea acelor grele începuturi îşi schimbase numele de Rougon în acela de Saccard, transformând pur şi simplu numele primei sale soţii, care se numea Sicardot.

— Da, da, Sicardot, mi-aduc bine aminte, murmură Busch. A avut neobrăzarea să semneze poliţele cu numele neveste-sii. Se vede că sub numele ăsta se mutaseră, şi în

rue de la Harpe. Afară de asta ticălosul îşi mai luase şi măsurile de prevedere, gata s-o şteargă la prima alarmă! Carevasăzică, nu numai că pornise la vânătoare după bani, dar mai răsturna şi fete pe scări! Destul de urât din partea lui; până la urmă o să plătească scump!

— Taci, spuse cumătra Méchain. Îl avem în mână, aşa că putem spune că există un Dumnezeu. O să fiu, în fine, răsplătită pentru tot ce am făcut pentru nenorocitul ăsta de Victor, la care ţin destul de mult, crede-mă, cu toate că-i un împuţit.

Radia de bucurie, iar ochii ei mici, înfundaţi în grăsimea obrajilor, scăpărau.

Busch însă, după emoţia pe care i-o provocase soluţia aceasta îndelung căutată şi peste oare dăduse numai din întâmplare, reflectând mai adânc, îşi recapătă sângele rece şi clătină din cap. Da, bineînţeles, Saccard, cu toate că pentru moment era ruinat, mai putea fi încă jumulit. s-ar fi putut să le cadă în mână un „tată” mai puţin promiţător. Partea proastă era că Saccard nu se va lăsa dus; e un om care are colţi puternici. Şi pe urmă, probabil că nici nu ştie de existenţa copilului şi ar putea să nege, în ciuda acelei asemănări care o uimise pe cumătra Méchain. Pe deasupra era. pentru a doua oară văduv, liber, deci neavând de dat nimănui socoteală pentru trecutul său; aşa încât, chiar dacă ar recunoaşte că băiatul este al lui, nu aveau cum să-l sperie şi nici cu ce să-l ameninţe. Iar dacă o fi să capete de pe urma acestei paternităţi numai cei 600 de franci din poliţe, apoi atunci e păcat de oboseală, şi de toată întâmplarea asta miraculoasă care li l-a adus pe neaşteptate în faţă! Nu, nu totul trebuie studiat bine, spre a folosi mijloacele cele mai potrivite, care să le aducă roadele când vor fi coapte.

— Să nu ne grăbim, încheie Busch. De altfel, acum e ruinat; să-l lăsăm să se refacă.

Şi, înainte de a se despărţi, Busch mai studie cu cumătra

Méchain câteva din afacerile mărunte pe care i le dăduse să le rezolve: o femeie tânără care-şi amanetase bijuteriile pentru a-şi ajuta amantul; un ginere ale cărui datorii, dacă ştiau cum să procedeze, puteau fi plătite de soacră-sa, cu care trăia.; în sfârşit, tot soiul de afaceri delicate, în legătură cu poliţele şi cu acoperirea lor.

Intrând în camera alăturată, Saccard rămase câteva clipe uluit de lumina orbitoare care pătrundea prin fereastra cu geamurile însorite şi fără perdele. Încăperea, tapetată cu hârtie de culoare deschisă şi cu floricele albastre, era aproape goală: se afla acolo doar un pat mic de fier într-un colţ, o masă de brad în mijloc şi două scaune de paie. De-a lungul peretelui din stânga, nişte scânduri, foarte puţin date la rândea, ţineau loc de bibliotecă, fiind încărcate de cărţi, broşuri, ziare şi hârtii de tot felul. Dar lumina orbitoare a soarelui, la înălţimea aceea, învăluia goliciunea camerei într-o veselie tinerească, într-un surâs de o nevinovată prospeţime. Fratele lui Busch, Sigismund, un tânăr în vârstă de 35 de ani, fără barbă, cu părul castaniu, lung şi rar, stătea la masă, sprijinindu-şi fruntea sa largă şi boltită, în mâna slabă; era atât de adâncit în citirea unui manuscris, încât nici nu întoarse capul, căci nu auzise deschizându-se uşa.

Acest Sigismund era un om de o rară inteligenţă, trecut prin universităţile germane, vorbind, în afară de franceză, limba lui maternă, germana, engleza şi rusa. În 1849 îl cunoscuse, la Colonia, pe Karl Marx şi devenise redactor al ziarului *Noua gazetă renană*. Încă din vremea aceea, credinţele lui politice se cristalizaseră definitiv: lupta pentru socialism cu o convingere arzătoare, dăruindu-şi întreaga putere de muncă idealului unei apropiate renaşteri sociale care trebuie să asigure fericirea celor săraci şi umili. Sigismund trăia în lumea visurilor lui, atât de desprins de partea materială a vieţii, încât ar fi murit, de bună seamă, de foame, dacă fratele său nu l-ar fi găzduit acolo, în rue

Feydeau, lângă Bursă, şi nu i-ar fi dat ideea să se folosească de cunoştinţele lui în limbi străine pentru a face traduceri. Fratele cel mare îşi iubea adânc fratele cel mic, îl iubea ca o mamă; purtându-se ca un lup faţă de datornici, de la care era în stare să stoarcă şi ultimul gologan scăldat în sânge omenesc, faţă de băiatul acesta căzut din lună, care rămânea mereu copil, era, totuşi, de o gingăşie şi de o delicateţe feminină, înduioşându-se până la lacrimi pentru el. Îi dăduse odaia cea mai frumoasă de la stradă, îl servea ca o slugă, vedea de ciudata lor gospodărie, măturând, făcând paturile, şi se îngrijea de mâncarea ce li se trimitea de două ori pe zi de la un birt din apropiere. El, atât de activ, cu capul tobă de noii de afaceri, îi îngăduia să nu producă nimic, căci nu-şi prea vedea nici de traduceri, atât era de prins de lucrările lui personale, ba îl ţinea chiar de rău când muncea, îngrijorat de tuşea care-l zguduia din când în când; şi în ciuda patimii lui pentru bani, în ciuda lăcomiei lui criminale, care făcea din cucerirea bănuiţii singurul scop al vieţii sale, surâdea cu îngăduinţă în faţa teoriilor revoluţionare ale fratelui mai mic, lăsându-l să se joace cu capitalul aşa cum laşi o jucărie unui copil, cu riscul de a-l vedea cum o strică.

Sigismund, însă, n-avea habar despre afacerile pe care le punea la cale fratele lui în odaia de alături; nu ştia nimic despre înspăimântătorul negoţ cu valori depreciate şi despre cumpărarea, de creanţe; trăia în alte sfere, într-un vis măreţ, al dreptăţii. Ideea caritătii i se părea jignitoare, îl făcea să-şi iasă din fire; caritatea însemna pomană, adică inegalitatea, consfinţită de bunătate; nu admitea decât dreptate, libertatea fiecăruia de a-şi cuceri drepturile sprijinite pe neclintitele principii ale noii organizări sociale. Aşa că, la fel cum făcea şi Karl Marx, cu care era într-o neîntreruptă corespondenţă, îşi petrecea zilele studiind această nouă organizare socială, schimbând, îndreptând neîncetat pe hârtie societatea viitorului, acoperind pagini

întregi cu cifre, întemeindu-şi pe ştiinţă construirea complicată a fericirii universale. Lua capitalul din mâna celor puţini pentru a-l împărţi tuturor celorlalţi, punea în mişcare miliardele, muta dintr-o trăsătură de condei averea întregii lumi; şi toate acestea şi le făurea în încăperea pustie, în care el nu avea altă patimă în afară de visul său, nu simţea nicio nevoie şi era atât de cumpătat încât fratele lui trebuia să ducă o adevărată luptă pentru a-l face să bea puţin vin şi să mănânce o bucăţică de carne. Voia ca munca individului, măsurată după puterile fiecăruia, să-i asigure satisfacerea necesităţilor; dar el, care muncea din răsputeri pentru realizarea acestui ideal, trăia din nimic. Era un adevărat înţelept, întotdeauna cufundat în studiu, departe de viaţa materială, foarte blând şi foarte cinstit. Din toamna trecută tuşea tot mai mult; ftizia pusese stăpânire pe el, fără însă ca el s-o ia în seamă şi să se îngrijească.

Saccard făcu o mişcare şi atunci Sigismund îşi ridica încet privirile spre el, mirându-se că-i vede acolo, deşi îl cunoştea pe vizitator.

— Am o scrisoare de tradus.

Mirarea tânărului crescu şi mai mult, deoarece ştia că îşi dezamăgise clienţii, bancheri, jucători, agenţi de schimb, toată acea lume a bursei care primeşte mai ales din Anglia şi din Germania o corespondenţă voluminoasă, compusă din circulari şi statute ale societăţilor.

— Da, o scrisoare în ruseşte. Numai zece rânduri!

Sigismund întinse mâna să apuce scrisoarea, căci limba rusă rămăsese specialitatea lui; dintre toţi ceilalţi traducători din cartier, care se ocupau cu traduceri din engleză şi germană, el era singurul care traducea curent din ruseşte. Faptul că aceste scrisori erau destul de rare pe piaţa Parisului explica şi îndelungata sa lipsă de lucru.

Citi scrisoarea cu glas tare, în franţuzeşte. În numai trei fraze, ea conţinea răspunsul favorabil al unui bancher din Constantinopol, care răspundea afirmativ în legătură cu o

afacere.

— Mulţumesc! spuse Saccard, care părea, încântat de conţinutul scrisorii.

Apoi îl rugă pe Sigismund să scrie pe cealaltă parte a scrisorii cele câteva rânduri ale traducerii. Dar acesta fu apucat deodată de un înfiorător acces de tuse, pe care îl înăbuşi în batistă, spre a nu-şi deranja fratele, care dădea fuga de îndată ce-l auzea tuşind. După ce-i trecu criza, Sigismund simţi că se înăbuşe; se ridică, se duse şi deschise larg fereastra, pentru a respira aer curat. Saccard, care se luase după el, aruncă o privire afară şi strigă mirat:

— Ia te uită! de la dumneata se vede Bursa! Oh! ce caraghioasă pare văzută de aici!

Niciodată, într-adevăr, n-o văzuse sub un aspect atât de ciudat, de sus în jos, cu cele patru cline mari de zinc ale acoperişului, deasupra căruia se vedeau nenumărate coşuri. Vârfurile paratrăsnetelor se înălţau asemenea unor lănci uriaşe ce voiau parcă să străpungă cerul. Întreaga clădire semăna de aici, de sus, cu un cub de piatră brăzdat de coloane, un cub de un cenuşiu murdar, gol şi urât, în vârful căruia atârna un steag zdrenţuit. Dar ceea ce îl mira mai mult erau treptele şi peristilul, împestriţate de furnicarul negru fără astâmpăr al oamenilor care se mişcau continuu, neastâmpăr pe care nu ţi-l puteai explica de la înălţimea aceea şi care-ţi inspira milă.

— Ce mic pare totul! adăugă el. Ai zice că-i poţi lua pe toţi într-o mână dintr-odată.

Apoi, ştiind care sunt părerile interlocutorului său, spuse râzând:

— Când veţi mătura tot gunoiul ăsta dintr-o singură lovitură de picior?

Sigismund dădu din umeri.

— Pentru ce s-o facem noi? Vă distrugeţi voi şi singuri!

Şi încetul cu încetul se însufleţi, copleşit de ideile care îl stăpâneau. Dorinţa de a face prozeliţi îl silea în fiecare clipă

să-şi facă cunoscut sistemul.

— Da, da, dumneavoastră lucraţi fără să vă daţi seama, pentru noi... Sunteţi o mână de uzurpatori care expropriaţi averea poporului; dar când vă veţi fi îmbuibat bine, nu ne va rămâne decât să vă expropriem şi noi la rândul nostru... Ne daţi o lecţie practică, după cum marea proprietate, înglobând-o pe cea mică, marii industriaşi înghiţindu-i pe cei mici, marile bănci şi marile magazine zdrobind orice concurenţă, îngrăşându-se pe spinarea micilor bănci şi a micilor prăvălii, nu fac altceva decât să ne îndrepte încet, dar sigur, spre noua orânduire socială... Aşteptăm, ca totul să se prăbuşească şi ca felul de producţie actual să atingă ultimul său stadiu, să ajungă la ultimele sale consecinţe. Iar în ziua aceea vor veni în ajutorul nostru chiar şi burghezii şi ţăranii.

Ascultând toate acestea, Saccard îl privea cu oarecare îngrijorare, deşi îl socotea nebun.

— Bine, bine, dar explică-mi şi mie ce înseamnă colectivismul vostru?

— Colectivismul este transformarea, capitalurilor particulare, care trăiesc din concurenţa şi luptele ce se dau din această cauză, într-un capital social unitar, la care va contribui munca tuturora. Închipuieşte-ţi o societate în care mijloacele de producţie sunt bunul tuturor, în care fiecare lucrează după capacitatea şi puterea sa şi în care produsele acestei cooperări sociale sunt împărţite fiecăruia, după eforturile depuse. Nimic mai simplu, nu-i aşa? O producţie comună în uzine, pe şantiere, în atelierele naţionale; apoi un schimb, o plată în natură. Dacă va exista un surplus de producţie, acesta va fi depozitat în antrepozitele publice, de unde va fi luat pentru a satisface eventualele deficite. Va trebui creat un echilibru... Şi el va fi creat prin forţă, aşa cum doboară securea, dintr-o singură lovitură... copacul putrezit. Să nu mai existe concurenţă, să au mai existe capital particular, deci nici afaceri de orice fel, nici comerţ,

nici pieţe, nici burse. Ideea de câştig să nu mai aibă niciun înţeles. Izvoarele exploatării, averile câştigate fără muncă, vor seca pentru totdeauna.

— Oh! oh! îl întrerupse Saccard, asta ar schimba serios obiceiurile multor oameni! Dar cu cei care, azi, au rente, ce veţi face?... Lui Gundermann, de pildă, îi veţi lua miliardul?

— De fel, noi nu suntem hoţi. Îi vom răscumpăra miliardul şi valorile şi titlurile de rentă prin bonuri de beneficiu împărţite în anuităţi. Apoi închipuie-ţi acest capital enorm transformat în felul acesta într-o uriaşă bogăţie de mijloace de consum; în mai puţin de o sută de ani urmaşii prietenului dumitale Gundermann vor trebui să se mulţumească, la fel cu ceilalţi cetăţeni, cu propria lor muncă; pentru că anuităţile vor seca şi ele într-o zi, iar ei nu-şi vor putea capitaliza economiile forţate sau surplusul rezultat din dobânzi, chiar dacă am presupune că dreptul de moştenire ar rămâne neatins... Vă asigur că asta va mătura dintr-o singură mişcare, nu numai afacerile individuale, societăţile pe acţiuni, asociaţiile de capitaluri particulare, dar chiar toate izvoarele indirecte de venituri. toate sistemele de credit, împrumuturi, închirieri şi arendări... Nu va mai exista, ca mijloc de măsură a valorii, decât munca. Salariul, bineînţeles, va fi suprimat, nefiind, în starea capitalistă actuală, echivalentul produsului exact al muncii, deoarece el nu reprezintă decât strictul necesar muncitorului pentru întreţinerea lui zilnică. Şi trebuie să recunoaştem că singura vinovată de această stare de lucruri este situaţia actuală, deoarece chiar şi cel mai cinstit patron se vede nevoit să urmeze aspra lege a concurenţei, să-şi exploateze lucrătorii, dacă vrea să trăiască. Trebuie distrus întregul nostru sistem social... Ah! parcă îl văd pe Gundermann înăbuşindu-se sub povara bonurilor sale de beneficii, iar moştenitorii săi, nepridiind să mănânce tot, vor fi siliţi să mai dea altora şi să pună din nou mâna pe cazma sau pe ciocan, aşa cum fac ceilalţi tovarăşi!

Şi Sigismund izbucni într-un râs tineresc; stătea tot în picioare, lângă fereastră, cu privirile aţintite asupra Bursei unde mişuna negrul furnicar al jocului. Umerii obrajilor i se înroşiseră ca focul; singura lui distracţie era să-şi închipuie în felul acesta şugubeţele ironii ale dreptăţii ce va veni.

Saccard se simţea din ce în ce mai stânjenit. Dacă, totuşi, acest om care visează cu ochii deschişi, spunea adevărul? dacă el prevedea viitorul? Tot ceea ce spunea părea foarte logic şi cu tâlc.

— Ei şi? murmură el, pentru a se linişti, astea toate n-au să se întâmple doar la anul!

— Bineînţeles, continuă tânărul, serios şi obosit de astă dată. Ne aflăm în perioada de tranziţie, perioada de agitaţie. Vor avea loc, poate, violenţe revoluţionare; adesea, ele sunt de neînlăturat. Dar exagerările şi furiile trec... Departe de mine gândul de a ascunde marile piedici, ce ne stau în faţă. Tot viitorul acesta visat pare peste putinţă de înfăptuit; e greu să dai oamenilor o idee justă despre această societate viitoare, despre această societate bazată numai pe muncă cinstită, ale cărei moravuri vor fi cu totul deosebite de ale noastre. Ca şi cum ar fi o altă lume, într-o altă planetă... Şi apoi, trebuie s-o mărturisesc: reorganizarea nu este gata, suntem încă în căutare. Eu, care nu mai dorm decât foarte puţin, îmi petrec nopţile preocupat de acest gând. Bineînţeles, ar putea veni cineva să-mi spună, de pildă: „Dacă lucrurile stau aşa cum sunt, asta înseamnă că logica faptelor omeneşti le-a făcut aşa”. Şi atunci va trebui depusă o muncă enormă pentru a întoarce fluviul la izvorul lui şi pentru a-l îndrepta spre altă albie!... Desigur, actuala stare socială îşi datorează prosperitatea sa de veacuri principiului individualist, în cadrul căruia râvna şi interesul personal au dus la o creştere a producţiei care devine din zi în zi mai mare. Va ajunge oare vreodată colectivismul la această prosperitate – şi cum va trebui să se procedeze spre a stimula efortul

muncitorului – atunci când ideea de câştig nu va mai exista? Iată care este îndoiala, teama, terenul slab pe care trebuie să ne luptăm dacă vrem ca izbânda socialismului să se hotărască într-o bună zi… Dar vom învinge, deoarece noi suntem de partea dreptăţii. Iată, vezi clădirea aceasta mare din faţa noastră?… O vezi?

— Bursa? zise Saccard. Asta-i bună, sigur c-o văd!

— Ei bine, ar fi o nerozie dacă am arunca-o în aer, căci ar reclădi-o în altă parte… Eu, însă, pot să-ţi prezic că va sări în aer de la sine în ziua în care statul o va fi expropriat, devenind în chip logic singura şi universala bancă a naţiunii: şi, cine ştie, ea va servi atunci ca antrepozit public pentru bogăţiile noastre tot mai mari, va fi unul dintregrânarele belşugului în care nepoţii noştri îşi vor afla prisosul zilelor de sărbătoare.

Cu o mişcare largă, Sigismund schiţă perspectiva unui viitor de fericire generală şi egală, şi era atât de înfierbântat, încât fu din nou zguduit de un acces de tuse de îndată ce se reîntoarse la masă, unde se sprijini cu coatele pe hârtii, îngropându-şi capul între mâini pentru a opri horcăiala care-i sfâşia gâtlejul. De astă dată însă, nu se linişti aşa uşor. După ce se despărţi de cumătra Méchain, Busch deschise aşa brusc şi alergă să-şi ajute fratele; părea că suferă el însuşi din pricina acestei tuse îngrozitoare. Se aplecă şi îl cuprinse pe Sigismund cu braţele lui voinice, ca pe un copil căruia îi alini durerea, legănându-l.

— Dragul meu, spune-mi, ce ţi s-a întâmplat de te înăbuşi? Să ştii, vreau să chem un doctor, nu e bine ce faci… Se vede că ai vorbit prea mult!

Se uită pieziş spre Saccard, care rămăsese în mijlocul odăii şi părea vădit mişcat de cele ce auzise din gura acestui tânăr atât de pătimaş şi atât de grav bolnav, care acolo sus, la fereastra sa, avea parcă în mână soarta Bursei împletită cu povestea aceea a distrugerii tuturor celor clădite, pentru a reconstrui totul.

— Mulţumesc, eu vă las, zise vizitatorul, grăbit să se vadă din nou afară. Trimite-mi scrisoarea cu cele zece rânduri traduse. Mai aştept şi altele, aşa că voi plăti totul deodată.

Dar cum accesul de tuse al lui Sigismund trecuse, Busch îl mai reţinu un moment.

— Ştiţi, doamna care era adineaori aici v-a cunoscut cândva, e foarte mult timp de atunci.

— Nu mai spune! Unde m-a cunoscut?

— În rue de la Harpe, în anul 1852.

Cu toată stăpânirea de sine, Saccard păli. Un tic nervos îi strâmbă gura. Dar asta nu din pricină că-şi aduse aminte în clipa aceea de fata pe care o răsturnase pe scări; nici nu ştiuse măcar că rămăsese însărcinată şi habar nu avea de existenţa copilului. Însă amintirea anilor de mizerie prin care trecuse în epoca aceea îi era întotdeauna neplăcută.

— Rue de la Harpe, da, da! N-am locuit acolo decât o săptămână, când am sosit la Paris, tocmai cât mi-a trebuit ca să caut casă… La revedere!

— La revedere, rosti apăsat Busch, care se înşela luându-i drept încurcătură spusele şi pregătindu-se să tragă cât mai mari foloase de pe urma acestei întâmplări.

Ajuns din nou în stradă, Saccard se îndreptă, fără să-şi dea seama, spre piaţa Bursei. Era foarte turburat; nici nu se uită măcar la tânăra doamnă Conin, al cărui chip frumos surâdea în uşa papetăriei. În piaţă, agitaţia crescuse, iureşul jocului biciuia trotuarele ce mişunau de lume, cu forţa dezlănţuită a valurilor în plină furtună. Era vijelia de la trei fără un sfert, bătălia ultimelor cursuri, sălbatica dorinţă de a şti cine se va îmbogăţi. Stând în picioare, în colţul dinspre strada Bursei, în faţa peristilului, i se părea că-l vede, în învălmăşeală, sub colonade, pe Moser, cel care juca întotdeauna „ă la baisse”, şi pe Pillerault care juca „à la hausse”, amândoi pierduţi în focul luptei, şi că aude, răzbind din fundul sălii celei mari, glasul ascuţit al agentului

de schimb Mazaud, acoperit din timp în timp de strigătele lui Nathansohn, ce şedea sub orologiu, în culisă. Dar o trăsură care trecea chiar pe lângă trotuar fusese cât pe ce să-l lovească. Massias sări din ea înainte ca vizitiul să fi oprit şi urcă scările în goană, aducând, cu sufletul la gură, ultimul ordin al vreunui client.

În picioare, nemişcat, cu ochii pironiţi la învălmăşeala de acolo, de sus, Saccard îşi retrăia viaţa, obsedat de amintirea începuturilor sale, redeşteptate de întrebarea aceea a lui Busch. M amintea de rue de la Harpe, apoi de rue Saint-Jacques, de-a lungul căreia îşi târâse ghetele scâlciate de aventurier pornit pe cuceriri, sosit la Paris, hotărât să supună marele oraş; îl cuprinse din nou furia la gândul că încă nu-şi atinsese ţinta şi că se afla în aceeaşi situaţie, pândind mereu norocul, nepotolit, chinuit de o sete de plăceri aşa cum nu-i mai fusese dat să sufere niciodată. Da, nebunul de Sigismund avea dreptate: din muncă nu poţi trăi; numai cei proşti şi oropsiţi muncesc, pentru a-i îngrăşa pe ceilalţi. Nu rămânea decât jocul, jocul care aducea dintr-odată, peste noapte, bunăstarea, luxul, belşugul, viaţa fără griji, viaţa adevărată. Dacă această veche orânduire socială avea să se prăbuşească într-o zi, un om ca el nu va găsi oare timpul şi locul pentru a-şi potoli poftele înaintea sfârşitului?

Un trecător, care nici măcar nu se întoarse pentru a-şi cere scuze, îl lovi din mers. Îl recunoscu pe Gundermann, care îşi făcea plimbarea obişnuită, îl văzu intrând într-o cofetărie de unde acest rege al aurului cumpăra uneori câte o cutie întreagă de bomboane de un franc pentru nepoatele sale. Şi această întâlnire tocmai în clipa aceea, când tot dând târcoale în jurul Bursei, înfierbântarea lui creştea, fu ca o ultimă lovitură de bici, care-l determină să ia o hotărâre. Încercuirea cetăţii luase sfârşit; avea să înceapă asaltul. Făcu jurământul de a începe o luptă necruţătoare: va rămâne în Franţa, îşi va înfrunta fratele, va da bătălia

cea mare, bătălia cea mai îndrăzneaţă, care îi va aşterne întreg Parisul la picioare sau care-l va doborî.

Saccard se încăpăţână să rămână în picioare, la postul de observaţie de unde-şi profera ameninţările, până la închiderea Bursei. Privea cum se goleşte peristilul, cum treptele clădirii se acoperă de turma aceea de oameni încălziţi obosiţi. În jurul lui continua aceeaşi forfotă a străzii şi a trotuarelor, acelaşi val nesfârşit de oameni, aceeaşi mulţime bună de exploatat, acţionarii de mâine, care nu pot trece pe dinaintea acestei mari loterii a speculei fără a întoarce capul, aţâţaţi de dorinţa şi teama de a şti ce se petrece acolo, de a cunoaşte acea taină a operaţiilor financiare, cu atât mai atrăgătoare pentru francezi, cu cât numai puţini dintre ei o pot pătrunde.

II

După ultima şi dezastruoasa afacere cu terenurile, în urma căreia Saccard fu silit să părăsească palatul din parcul Monceau, lăsându-l în mâinile creditorilor ca să evite o catastrofă şi mai mare, primul lui gând fu să se refugieze la fiul său, Maxim. Acesta, de la moartea soţiei sale, care se odihnea într-un mic cimitir din Lombardia, locuia singur într-o clădire din avenue de l'Impératrice, unde îşi aranjase viaţa cu un înţelept şi sălbatic egoism; toca averea rămasă de la moartă, fără să se încurce în socoteli, ca un tânăr cu sănătatea şubredă pe care viciul îl maturizase de timpuriu; şi, pe un ton hotărât, refuzase să-şi primească tatăl spre a locui împreună, tocmai pentru ca să poată trăi amândoi mai departe în bună înţelegere, explica el cu aerul surâzător şi precaut.

Saccard se gândi atunci la un alt adăpost. Era pe punctul de a închiria o căsuţă la Passy, un cămin burghez de comerciant retras din afaceri, când îşi aduse aminte că parterul şi primul etaj al palatului d'Orviedo, din rue Saint-Lazare, erau tot neocupate şi stăteau cu uşile şi ferestrele închise. Prinţesa d'Orviedo; care, de când îi murise bărbatul, se mutase în trei camere la etajul al doilea, nici nu pusese măcar bilet de închiriat la poarta năpădită de buruieni. O uşă mai mică, în cealaltă parte a casei, conducea la etajul al doilea, printr-o scară de serviciu. Şi

deseori, mergând la prinţesă în interes de afaceri, îl cuprindea mirarea văzând completa ei nepăsare de a trage foloase de pe urma imobilului. Prinţesa, însă, clătina din cap; în materie de afaceri, avea ideile ei proprii. Totuşi, când Saccard veni să închirieze un apartament, consimţi îndată, cedându-i pentru o chirie de zece mii de franci minunatul parter şi etajul întâi al acestei clădiri princiare, parter şi etaj care valorau cu siguranţă dublu.

Lumea îşi mai amintea de fastul desfăşurat de prinţul d'Orviedo. Era în perioada aceea de fierbere, când acumulase o avere uriaşă, pe vremea când, venind din Spania şi stabilindu-se la Paris, în toiul unei ploi de milioane, cumpărase şi reparase clădirea aceasta, în aşteptarea palatului de marmură şi aur, cu care visa să uluiască lumea. Clădirea construită în secolul trecut era una dintre acele case patriarhale ridicate de nobilii galanţi ai epocii în mijlocul unor grădini întinse. Dărâmată în parte şi reclădită în proporţii mai mici, ea nu mai păstrase din parcul de altădată decât o curte largă, mărginită de grajduri şi remize, care însă aveau să fie înghiţite de viitoarea rue Cardinal-Fesch. Prinţul o cumpărase de la moştenitorii unei domnişoare Saint-Germain, ale cărei proprietăţi se întindeau pe vremuiri până la rue Trois Frères, vechea prelungire a străzii Taitbout. De altfel, palatul avea intrarea prin rue Saint-Lazare, alături de o clădire mare ridicată în aceeaşi epocă – Felie Beauvilliers de odinioară – pe care familia Beauvilliers, astăzi ruinată, o mai ocupa încă; familia acea, sta păstrase, de altfel, şi o rămăşiţă a unei minunate grădini cu arbori bătrâni, sortiţi şi ei pieirii în viitoarea prefacere a cartierului.

Deşi era într-o situaţie dezastruoasă, Saccard avea un şir întreg de servitori, rămăşiţe ale prea numerosului său personal, un valet, un bucătar cu soţia, care îngrijea de rufărie, o altă femeie rămasă nu se ştie pentru ce, un vizitiu şi doi grăjdari. Saccard umplu grajdurile şi remizele,

aducând doi cai şi trei trăsuri şi instală la parter o sală de mese pentru personalul de serviciu. Era dintre oamenii aceia care, deşi nu au nici măcar cinci sute de franci în casă, le place să trăiască pe picior mare, ca şi cum ar avea un venit de două sau trei sute de mii de franci pe an. Aşa că şi de data aceasta găsi mijlocul de a popula numai cu persoana sa vastul apartament de la primul etaj, cele trei saloane şi cele cinci dormitoare, fără a mai pune la socoteală imensa sală de mâncare în care se putea întinde o masă pentru cincizeci de persoane. De aici, pe vremuri, o uşă dădea într-o scară interioară care ducea la etajul al doilea, într-o altă sală de mâncare, mai mică; prin ţes a însă, care închiriase de curând această parte a etajului, al doilea unui inginer, domnul Hamelin, un celibatar ce locuia acolo cu sora sa, blocase această uşă cu ajutorul a două şuruburi puternice. Împreună cu chiriaşul de la etajul al doilea, se servea de vechea scară de serviciu, în timp ce Saccard se bucura singur de scara cea mare. El mobilase în parte câteva încăperi cu mobilierul adus din parcul Monceau, dar celelalte rămaseră goale; izbuti totuşi să dea viaţă acestui şir de ziduri triste şi pustii, cărora o mână duşmănoasă părea a le fi smuls până şi ultimele petice de tapet de pe pereţi îndată după moartea prinţului. În felul acesta putu să-şi făurească, iar vise de îmbogăţire.

Prinţesa d’Orviedo era pe vremea aceea una dintre apariţiile curioase ale Parisului. Cu cincisprezece ani în urmă, se resemnase să se mărite cu prinţul, pe care nu-l iubea de fel, numai pentru a asculta porunca mamei sale, ducesa de Combeville. În momentul când se căsătorise avea douăzeci de ani, şi era renumită pentru frumuseţea şi cuminţenia ei, fiind foarte credincioasă şi puţin prea serioasă, deşi iubea viaţa cu patimă. Nu ştia nimic despre poveştile de tot felul care circulau pe seama prinţului, despre origina averii lui, evaluată la trei sute de milioane, despre o viaţă de hoţii nemaipomenite, nu la drumul mare,

cu arma în mână, aşa cum făceau nobilii aventurieri de odinioară, ci ca un bandit corect din zilele noastre, care, sub soarele aprins al Bursei băga mâinile în buzunarele naivilor ce intrau acolo şi profita de prăbuşirile financiare şi de catastrofe.

La început, în Spania, apoi aici, în Franţa, timp de douăzeci de ani, prinţul îşi luase partea leului din toate marile potlogării intrate în istorie. Cu toate că nu bănuia din ce gunoaie şi din cât sânge îşi adunase atâtea milioane, prinţesa simţise pentru el un dezgust chiar din prima clipă, dezgust pe care nici credinţa ei în Dumnezeu nu-l putuse învinge, şi după puţin timp de la căsătorie o ură înăbuşită, mereu crescândă, se adăugase acestei antipatii, ură pricinuită mai ales de faptul că din această căsătorie pe care fusese silită s-o facă împotriva voinţei ei, nu avusese niciun copil. Maternitatea ar fi împăcat-o cu viaţa aceasta, căci îi erau dragi copiii:: dar neavând nici măcar această satisfacţie, îl ura şi mai mult pe omul acesta care, după ce dezamăgise femeia în ea, nu putuse să satisfacă cel puţin mama. În vremea aceea prinţesa făcea un lux ne mai văzut, orbind întreg Parisul prin strălucirea serbărilor pe care le dădea, ducând o viaţă de fast, pentru care chiar şi cei din Tuilleries, zice-se, o invidiau. Apoi, deodată, a doua zi după moartea prinţului, care fusese lovit de un atac de apoplexie, clădirea din strada Saint-Lazare căzu pradă unei tăceri desăvârşite, unui adânc întuneric. Nu s-a mai aprins nicio lumină, nu s-a mai auzit niciun zgomot, uşile şi ferestrele au rămas închise şi începu să se răspândească zvonul că prinţesa golise parterul şi primul etaj şi că se retrăsese ca o pustnică în trei odăiţe, la etajul al doilea, cu o fostă cameristă a mamei sale, bătrâna Sophie, care o crescuse. Când reapăru în lume era îmbrăcată într-o rochie simplă de stofă neagră, cu părul ascuns sub o dantelă, tot mică şi tot grăsuţă, cu fruntea ei îngustă, cu obrazul frumos, rotund şi cu dinţii ca mărgelele îndărătul buzelor

severe. Începuse însă să se ofilească şi pe chipul ei mut citeai parcă voinţa dârză a unei călugăriţe retrase de multă vreme din viaţă. Împlinise treizeci de ani şi nu mai trăia decât pentru operele de binefacere.

Tot Parisul fu surprins de această atitudine şi fel de fel de zvonuri începuseră să se răspândească pe socoteala ei. Prinţesa moştenise întreaga avere a prinţului, acele faimoase trei sute de milioane de care se ocupau până şi ziarele. Astfel că în jurul ei se născu o legendă destul de romantică. Se spunea că un bărbat, un necunoscut, învestmântat în negru, apăruse într-o seară în odaia ei, tocmai în clipa în care se pregătea să se culce, fără ca prinţesa să fi ştiut vreodată prin ce uşă secretă putuse intra; dar nimeni nu ştia ce-i spusese omul acela. Se crede, însă, că el i-ar fi dezvăluit originea murdară a celor trei sute de milioane, cerându-i poate să îndrepte nedreptăţile fără număr făptuite de prinţ, dacă voia să evite urî şir întreg de nenorociri. După aceea, necunoscutul dispăruse. Era de cinci ani văduvă şi se pare că nu mai trăia decât dintr-o arzătoare dorinţă de renunţare şi ispăşire; dar nimeni nu ştia dacă îşi impusese această existenţă pentru a îndeplini o poruncă venită din cealaltă lume sau mai degrabă din cauza unei revolte fireşti a firii ei cinstite, revoltă ce se produsese în sufletul ei atunci când îi încăpuse în mâini dosarul averii moştenite. În fiinţa aceasta care nu fusese femeie şi care nu putuse fi mamă, toate duioşiile înăbuşite şi mai ales dragostea neîmplinită pentru copii, se cristalizau acum într-o dragoste puternică pentru cei săraci, pentru cei slabi, dezmoşteniţi sau în suferinţă, pentru cei ale căror milioane furate i se părea că le posedă ea, jurând să le înapoieze totul din plin, într-o revărsare totală de milă. De atunci era urmărită de o idee fixă: se socotea bancherul la care cei săraci îşi depuseseră cele trei sute de milioane, pentru a fi întrebuinţate cât mai mult în folosul lor; nu mai era decât un contabil, un om de afaceri, trăind în lumea

cifrelor, înconjurată de o mulţime de notari, de lucrători şi de arhitecţi. În acest scop înfiinţase în oraş un birou în toată regula, cu vreo douăzeci de funcţionari. La ea acasă, în cele trei odăiţe pe care le locuia, nu primea decât patru sau cinci intermediari, ajutoarele ei; îşi petrecea aproape tot timpul la birou, ca un director de mare întreprindere, în mijlocul unei grămezi de acte şi documente care o copleşiseră. Visul ei era să aline toate durerile, de la durerea pruncului ce suferă de a se fi născut, până la a moşneagului care nu poate muri fără să sufere. În timpul acestor cinci ani, cheltuind banii fără nicio precupeţire, înfiinţase la Villette creşa Sfânta Maria, cu leagăne albe pentru cei mici, cu paturi albastre pentru cei mai mărişori, instalată într-o clădire mare şi luminoasă în care erau îngrijiţi trei sute de copii; mai înfiinţase un orfelinat la Saint-Mandé, orfelinatul Sfântul Iosif, în care o sută de băieţi şi o sută de fete primeau educaţia şi învăţătura pe care o primeau şi copiii burghezilor; în sfârşit, fondase un azil pentru bătrâni, la Châtillon, putând adăposti cincizeci de bărbaţi şi cincizeci de femei, precum şi un spital cu două sute de paturi într-un cartier mărginaş, spitalul Saint Marceau, care tocmai se deschisese de curând. Dar opera sa preferată, la care ţinea cel mai mult, era Opera Muncii, o creaţie întru totul a ei, o instituţie care trebuia să înlocuiască casa de corecţie şi în care trei sute de copii, o sută cincizeci de fete şi o sută cincizeci de băieţi adunaţi de pe uliţele Parisului, smulşi din ghearele viciului şi ale crimei, erau redaţi vieţii printr-o îngrijire bună şi prin învăţătura unui meşteşug. Aceste importante fundaţii, la care se adaugă darurile largi şi risipa făcută cu operele de binefacere, îi mâncaseră aproape o sută de milioane în cinci ani. Câţiva ani încă, şi felul acesta de trai avea s-o ruineze complet, fără să-şi fi pus de o parte cel puţin micul venit de care avea nevoie pentru pâinea şi laptele cu care se hrănea acum. Când bătrâna Sophie, ieşind din veşnica ei tăcere, o

mustra, prezicându-i că va muri în mizerie, prinţesa o întâmpina cu un surâs uşor, singurul surâs care i se mai ivea pe buzele-i lipsite de viaţă, un surâs plin de bunătate şi nădejde.

Saccard făcuse cunoştinţa prinţesei d'Orviedo cu prilejul înfiinţării Operei Muncii. El fusese unul dintreproprietarii terenului pe care prinţesa îl cumpărase pentru această fundaţie, o fostă grădină cu arbori frumoşi care se învecina cu parcul Neuilly, prelungindu-se de-a lungul bulevardului Bineau. O cucerise prin felul lui vioi de a se ocupa de afaceri şi în urma unor greutăţi pe care le întâmpinase cu antreprenorii, îşi manifesta dorinţa de a-l mai vedea. Pe el lucrările îl interesaseră în mod deosebit şi îi întărâtaseră imaginaţia, fermecat de măreţul plan pe care prinţesa îl impusese arhitecţilor ei: două clădiri uriaşe, una pentru băieţi, cealaltă pentru fete, legate între ele printr-un şir de încăperi destinate capelei, comunităţii, administraţiei şi celorlalte servicii; iar fiecare clădire îşi avea o curte imensă, atelierele şi dependinţele ei de tot felul. Dar ceea ce-l pasionase îndeosebi, fiind pe măsura gustului său pentru monumental şi fastuos, fu luxul desfăşurat, construcţia enormă făcută din materiale ce puteau înfrunte veacurile, marmura risipită peste tot, bucătăriile îmbrăcate în faianţă în care ai fi putut frige câte un bou întreg, sălile de mese uriaşe, cu pereţii îmbrăcaţi în lemn de stejar, dormitoarele scăldate în lumină, înveselite prin zugrăveala de culoare deschisă, spălătoria, sala de baie, infirmeria, toate instalate cu un desăvârşit rafinament; şi peste tot, alte săli, alte scări şi coridoare, aerisite vara şi încălzite bine iarna; toată casa era. scăldată în soare, de o veselie tinerească, având aspectul caselor construite de oameni foarte bogaţi. Ori de câte ori arhitectul îngrijorat, găsind de prisos toată această măreţie, aducea vorba de cheltuieli, prinţesa îl oprea cu un singur cuvânt; ea se bucurase de lux şi voia să-l ofere şi celor săraci, ca să ne bucure şi ei, la rândul lor, ei, cei care

fac luxul bogaţilor. Ideea ei fixă se bizuia pe acest vis al îndestulării celor oropsiţi; voia să-i culce în paturi, să-i aşeze la masa fericiţilor de pe acest pământ; nu mai voia să-i lase să trăiască din pomana unei bucăţi de pâine sau a unui culcuş la voia întâmplării, ci voia să-i facă să cunoască şi ei viaţa îmbelşugată a palatelor, în care să se simtă în largul lor, răzbunându-şi astfel anii grei, gustând din plăcerile celor ce au izbutit să învingă viaţa. Numai că, în toată risipa aceasta, în mijlocul devizelor uriaşe, era furată cu neruşinare; o armată întreagă de antreprenori trăia de pe urma ei, ca să nu mai pomenim de pierderile datorite proastei administraţii; bunul destinat săracilor era delapidat. Saccard, plin de entuziasm, fu acela care îi deschise ochii, rugând-o să-l lase să controleze socotelile, de altfel cu totul dezinteresat, numai de dragul de a pune ordine în acest nebunesc dans al milioanelor. Nu se dovedise niciodată atât de cinstit. În toată afacerea asta uriaşă şi complicată, el fu cel mai harnic, cel mai corect dintre colaboratori, risipindu-şi timpul şi chiar banii, numai din plăcerea de a mânui sumele fantastice care fuseseră investite în aceste opere de binefacere. Era cunoscut de toată lumea la Opera Muncii; de altfel, prinţesa nu se ducea niciodată pe acolo, după cum nu se ducea nici pe la celelalte fundaţii create de ea; stând tot timpul retrasă în cele trei odăiţe ale ei, ca o zână bună, nevăzută de nimeni, îl lăsa pe el să culeagă roadele şi să primească laudele şi recunoştinţa care pe ea păreau că n-o interesează.

Se vede că de atunci nutrea Saccard gândul, care, după ce se mutase în casa prinţesei d’Orviedo, căpătase forma precisă a unei dorinţe intense, şi anume să devină administratorul bunurilor ei. În ceasul de grea cumpănă în care se afla acum, învins de speculaţiile de Bursă, neştiind de unde să pornească spre a-şi reface averea, aceasta i se păru a fi singura salvare, singura cale de a se ridica iarăşi; să devină distribuitorul acestor binefaceri regeşti, să

canalizeze această revărsare de aur care curgea asupra Parisului. Mai rămăseseră două sute de milioane; câte opere nu se mai puteau înfiinţa, ce oraş minunat se mai putea înălţa, ca din pământ, cu adeşti bani! Afară de faptul că el ar fi făcut să crească milioanele, le-ar fi dublat, le-ar fi triplat şi ar fi ştiut să le folosească atât de bine, încât ar fi putut crea cu ele încă o lume. Şi în patima lui totul lua proporţii uriaşe, nu mai trăia decât cu gândul ameţitor de a răspândi banii în Binefaceri fără de sfârşit, să înece cu ele Franţa fericită; apoi se înduioşa la gândul că avea să fie de o cinste desăvârşită, că n-avea să-şi însuşească niciun ban din afacerea asta. Şi în mintea lui de vizionar se înfiripa o idilă gigantică, idila unui inconştient, în care nu se observa însă nici cea mai mică dorinţă de a-şi răscumpăra pungăşiile financiare de altădată. Ba, dimpotrivă, până la urmă, el vedea în asta împlinirea visului său de cucerire a Parisului. Să fie regele carităţii, dumnezeul mult iubit de mulţimea săracilor, să devină unic şi popular, să facă lumea să vorbească numai despre el, asta i ar fi satisfăcut ambiţia nemărginită. Câte minuni n-ar putea să înfăptuiască dacă şi-ar întrebuinţa în scopuri de binefacere priceperea de om de afaceri, şiretenia, încăpăţânarea şi totala lui lipsă de prejudecăţi! Mai ales că ar avea de partea lui puterea de neînvins, care câştiga toate bătăliile, banul, lăzi întregi cu bani, banii care fac deseori atâta rău, dar care ar face atâta bine în ziua în care am renunţa la toată mândria şi toate plăcerile!

După aceea, dând şi mai mari proporţii planului său, Saccard ajunse să se întrebe de ce nu s-ar căsători, în definitiv, cu prinţesa d’Orviedo. Asta i-ar întări poziţia şi ar evita interpretările greşite. Timp de o lună, Saccard manevră cu îndemânare, expuse planuri strălucite, cu intenţia de a se face indispensabil. Şi într-o zi, cu o voce liniştită, încrezător, o ceru în căsătorie, desfăşurându-şi proiectul lui măreţ. Oferea o adevărată asociaţie,

asumându-şi obligaţia de a lichida sumele furate de prinţ şi luându-şi însărcinarea să le înapoieze, înzecite, săracilor. Prinţesa, în veşnica ei rochie neagră, cu fişiul de dantelă pe cap, îl asculta cu luare aminte, fără ca vreo emoţie să-i însufleţească chipul îngălbenit. Vedea limpede care erau foloasele unei astfel de asociaţii, fără să ia în seamă celelalte considerente. Cu toate acestea, după ce amână răspunsul pentru a doua zi, sfârşi prin a refuza: socotise, de bună seamă, că n-ar mai fi singura stăpână a binefacerilor ei, de care înţelegea să dispună numai ea ca o suverană absolută, chiar dacă o făcea în chip nebunesc. Dar adăugă că ar fi fericită ca el să rămână sfetnicul ei, arătându-i cât de mult îi preţuia colaborarea, şi rugându-l să continue a se ocupa şi pe viitor de Opera Muncii, a cărei conducere efectivă o avea el.

Timp de o săptămână, Saccard fu adânc îndurerat, aşa cum; te simţi când ţi se năruieşte o idee dragă. Nu pentru că şi-ar fi dat seama că lunecă din nou în prăpastia pungăşiilor; dar aşa cum o romanţă sentimentală înduioşează şi pe cel mai păcătos dintre beţivi, această uriaşă idilă a binelui făcut cu ajutorul milioanelor îi înduioşase bătrânul suflet de pirat. Cădea încă odată şi cădea de atât de sus, încât i se părea că fusese detronat. Prin intermediul banilor dorise totdeauna să-şi satisfacă poftele şi, în acelaşi timp, să-şi creeze fastul unei vieţi princiare; dar nu avusese niciodată prilejul să realizeze din plin aceste ambiţii.

Pe măsură ce fiecare dintre căderile sale îi nimicea câte o speranţă, se încăpăţâna şi mai tare. Aşa, de pildă, de îndată ce planul său se prăbuşi în faţa refuzului liniştit şi hotărât al prinţesei, se simţi cuprins de o nouă dorinţă furioasă de luptă. Să se bată, să fie cel mai tare în crâncenul război al speculaţiilor de bursă, să-şi zdrobească adversarii spre a nu fi zdrobit de ei, aceasta era, după setea lui de splendori şi de plăceri, marea cauză, singura pricină a patimii sale

pentru afaceri. Dacă nu aduna averi, avea în schimb cealaltă bucurie, mânuirea sumelor mari, a averilor azvârlite ca nişte armate întregi în luptă, ciocnirile cu milioanele vrăjmaşe, înfrângerile, izbânzile, toate acestea îl ameţeau. Şi în sufletul lui îşi făcu loc din nou ura pe care i-o purta lui Gundermann, neînfrânta lui nevoie de răzbunare; să-l doboare, gândul acesta îl obseda ca o dorinţă himerică ori de câte ori era din nou răpus la pământ. Şi deşi îşi dădea seama de naivitatea unei asemenea încercări, voia cel puţin să-l atace, să-l facă să-l ia în seamă şi să-l silească să împartă câştigurile cu el, aşa cum fac acei regi vecini şi la fel de puternici şi care se socotesc veri între ei. În momentul acela se simţi din nou atras de Bursă, cu capul plin de afaceri şi planuri care de care mai contrarii, într-o fierbere atât de mare, încât nu ştia de unde să înceapă, până în ziua când o idee nouă, mai formidabilă decât toate celelalte, se desprinse din mintea lui şi puse stăpânire, încetul cu încetul, pe întreaga lui fiinţă.

De când locuia la prinţesa d’Orviedo, Saccard o zărea uneori pe sora inginerului Hamelin, care ocupa micul apartament de la etajul al doilea, o femeie cu o siluetă admirabilă, doamna Caroline, cum îi spunea de obicei. Ceea ce-i atrase mai cu seamă luarea aminte, atunci când o întâlnise pentru prima oară, era minunatul ei păr alb, acea cunună de păr alb ce părea atât de ciudat pe fruntea aceasta, de femeie încă tânără, în vârstă de abia treizeci şi şase de ani. Albise de la vârsta de douăzeci şi cinci de ani. Sprâncenele ei, rămase negre şi foarte dese, îi dădeau o tinereţe, o vioiciune stranie a chipului încadrat parcă de o hermină. Frumoasă nu fusese niciodată, cu bărbia şi cu nasul ei prea pronunţate, cu gura mare ale cărei buze groase exprimau o bunătate deosebită. Dar desigur, acest păr alb, des şi mătăsos, această albeaţă spumegândă a firelor ca de mătase, îndulceau un chip cam aspru, dându-i un farmec surâzător de bunică şi în acelaşi timp o

prospeţime şi o vitalitate pasionată. Era înaltă, voinică şi avea un mers hotărât şi distins.

De câte ori o întâlnea, Saccard, mai scund decât ea, o urmărea curios cu privirea şi o invidia pentru talia ei înaltă, pentru înfăţişarea ei sănătoasă. Şi, încetul cu încetul, află de la cei din jur toată povestea familiei Hamelin. Caroline şi Georges erau copiii unui doctor din Montpellier, savant de seamă şi catolic convins, care murise sărac. La moartea lui, fata avea optsprezece ani, iar băiatul nouăsprezece; şi cum acesta din urmă abia intrase la Şcoala Politehnică, se mută şi ea la Paris, unde îşi găsi un loc de guvernantă. Ea fu aceea care îi dădu fratelui mai mare bani de buzunar în timpul celor doi ani de studii; mai târziu, după ce termină şcoala cu o clasificare proastă, Georges se trezi colindând străzile Parisului şi tot ea fu aceea care îl ajută până când avea să-şi găsească o ocupaţie. Cei doi fraţi se iubeau mult şi visau să nu se despartă niciodată. Totuşi, ivindu-se prilejul unei căsătorii neaşteptate, bunătatea şi inteligenţa Carolinei cuceriseră inima unui bogat fabricant de bere pe care îl cunoscuse chiar în casa în care ea dădea lecţii.

Georges stărui să primească propunerea, lucra de care se căi amar, deoarece la numai câţiva ani după căsătorie, Caroline fu silită să ceară despărţirea, ca să nu fie ucisă de soţul ei, un beţiv care o urmărea cu cuţitul ori de câte ori era. cuprins de crizele unei gelozii prosteşti. Avea pe atunci douăzeci şi şase de ani şi trebuia să înfrunte din nou sărăcia, deoarece se încăpăţânase să nu ceară niciun fel de pensie de la omul de care se despărţea. Din fericire, fratele ei, după nenumărate încercări, îşi găsise în cele din urmă o ocupaţie care-i plăcea: trebuia sa plece în Egipt, împreună cu comisia însărcinată cu primele cercetări asupra Canalului de Suez, îşi luă cu el şi sora, care se instala, curajoasă, la Alexandria şi începu din nou să dea lecţii, în timp ce el cutreiera ţinutul. Rămaseră în Egipt până în 1859 şi fură de faţă la cele dintâi săpături ce s-au făcut pe plaja

Port-Saidului de către o biată echipă de numai 150 de oameni, pierdută în mijlocul nisipurilor şi condusă de câţiva ingineri. După aceea, Hamelin, trimis în Siria pentru a îngriji de aprovizionări, rămase acolo, din cauza unui conflict cu şefii lui. O aduse şi pe Caroline la Beirut, unde o aşteptau alţi elevi; el intră într-o afacere importantă patronată de o societate franceză pentru construirea unei şosele între Beirut şi Damasc, prima cale deschisă prin trecătorile Libanului. Au stat acolo încă trei ani, până la terminarea şoselei, el cercetând munţii, lipsind două luni pentru o călătorie la Constantinopol, prin Taurus, iar ea urmându-l peste tot ori de câte ori avea câteva zile de răgaz, împărtăşindu-i visurile de redeşteptare a acestui străvechi pământ adormit sub cenuşa civilizaţiilor moarte. Georges adunase o mapă întreagă de idei şi de schiţe şi simţea nevoia de a se reîntoarce în Franţa spre a da viaţă acestor uriaşe planuri de ansamblu, formând societăţi, căutând capitalul necesar. După nouă ani de şedere în Orient, plecară spre ţară, trecând din nou prin Egipt, unde lucrările Canalului de Suez îi entuziasmară; în patru ani, pe nisipurile plajei Port-Saidului răsăriseră un oraş întreg în care trăiau mii de oameni, ce forfoteau ca furnicile, schimbând cu totul faţa acestui pustiu. La Paris însă, nu-l aştepta nimic bun pe Hamelin. De mai bine de un an lupta pentru realizarea planurilor lui, fără a putea inspira nimănui încredere în ele, fiind prea modest, prea puţin vorbăreţ, naufragiat la etajul al doilea al palatului prinţesei d’Orviedo, într-un apartament compus din cinci camere, pentru care plătea o chirie de o mie două sute de franci, fiind mai departe de succes chiar decât pe vremea în care studia munţii şi stepele Asiei. Economiile lor se topeau văzând cu ochii şi lipsurile se făceau din ce în ce mai simţite.

Tocmai aceasta îl interesa pe Saccard, tristeţea mereu crescândă a doamnei Caroline, a cărei voioşie se întuneca din cauza deznădejdii de care îl vedea cuprins pe fratele ei.

În gospodăria lor ea făcea mai mult pe bărbatul. Georges, care fiziceşte îi semăna mult, deşi era ceva mai slab, avea o neobişnuită putere de muncă; dar se adâncea întotdeauna în studiile lui şi nu mai era chip să-l scoţi din ele. Nu voise niciodată să se însoare, nesimţind nevoia căsătoriei; îşi iubea mult sora şi asta îi era de ajuns. Avea, probabil, amante de o zi, pe care nu i le cunoştea nimeni. Acest absolvent al Şcolii Politehnice, cu vederi atât de largi, care punea atâta zel în tot ce întreprindea, dădea câteodată dovadă de atâta naivitate, încât nu era deloc greu să fie socotit un prost. Crescut în cel mai strâmt spirit catolic, îşi păstrase intacte credinţele religioase din copilărie; dimpotrivă, sora lui se emancipase; căci citise mult şi îşi făcuse singură o educaţie intelectuală serioasă, în timp ce fratele ei se cufundase numai în lucrări tehnice. Caroline vorbea patru limbi, îi citise pe economişti, pe filosofi şi se pasionase un timp pentru teoriile socialiste şi evoluţioniste; dar mai târziu curiozitatea i se potolise, mai ales în urma călătoriilor pe care le făcuse şi a îndelungatei şederi în mijlocul acelor civilizaţii îndepărtate unde îşi însuşise spiritul de toleranţă şi un deosebit echilibru moral. Şi deşi ea nu mai credea, respecta totuşi credinţa fratelui ei. Avuseseră odată o discuţie şi de atunci nu mai vorbiseră niciodată despre asta. În simplicitatea şi bunătatea ei, era o femeie foarte inteligentă, înzestrată cu o neobişnuită dragoste de viaţă, cu un curaj şi cu o voioşie care-i dădeau tăria să înfrunte cruzimile soartei; avea obiceiul să spună că o singură mâhnire îi rămăsese deschisă, ca o rană, aceea de a nu fi avut un copil.

Saccard avu prilejul să-i facă lui Hamelin un serviciu, în legătură cu o mică lucrare. Era vorba de un raport asupra randamentului unei maşini inventate de curând. Cu acest prilej pătrunsese în intimitatea celor doi fraţi, urcând adesea pentru un ceas în salonul lor, singura odaie mai mare şi pe care ei o transformaseră în birou. Încăperea

rămăsese absolut goală, având drept mobilă doar o masă lungă de desen, o altă masă mai mică încărcată de hârtii, precum şi şase scaune. Pe marginea căminului se aflau maldăre întregi de cărţi. Pe pereţi o ornamentaţie improvizată compusă din planuri şi acuarele luminoase, fiecare prinsă în câte patru cuie, înveselea însă goliciunea acestui interior. Acestea erau proiectele, schiţele lui Hamelin făcute în Siria, toată viitoarea lui avere; iar acuarelele erau făcute de doamna Caroline şi reprezentau vederi, tipuri, costume, tot ce observase şi schiţase cu mult simţ al culorilor şi fără niciun fel de pretenţie, în timpul când îşi însoţise fratele. Două ferestre mari care dădeau înspre grădina familiei Beauvilliers, luminau din plin această risipă de desene care evocau o altă viaţă, visul unei lumi ce se prefăcea în pulbere, dar pe care planurile acestea cu liniile drepte şi precise păreau că voiesc s-o reînsufleţească, reconstruind-o cu ajutorul schelei trainice a ştiinţei moderne. După ce se arătă folositor, prin acea risipă de activitate care făcea din el un om încântător, Saccard rămânea zile întregi, fermecat în faţa acestor planuri şi acuarele, cerând mereu alte explicaţii. În creierul lui se şi înfiripase gândul unei afaceri uriaşe.

Într-o dimineaţă o găsi pe doamna Caroline singură, la măsuţa din care îşi făcuse biroul. Era tare mâhnită şi stătea cu mâinile întinse deasupra hârtiilor.

— Ce pot să fac? lucrurile merg tot mai prost… Şi totuşi, curajul nu m-a părăsit încă. Se apropie, însă, vremea când nu vom mai avea nimic; şi ceea ce mă îngrijorează mai mult este neputinţa la care l-au redus necazurile pe fratele meu, căci el nu e viteaz, n-are decât putere de muncă… M-am gândit să intru din nou ca guvernantă ca să-l pot cel puţin ajuta. Am căutat, dar n-am găsit nimic… şi totuşi, slugă nu pot să mă bag!

Saccard n-o mai văzuse niciodată atât de descurajată, atât de abătută.

— Ce Dumnezeu! doar nu aţi ajuns până acolo, spuse el.

Ea clătina din cap, vorbind cu amărăciune despre viaţă, cu toate că de obicei o lua uşor, chiar atunci când îi era potrivnică. În clipa aceea Hamelin se înapoie aducând vestea unui nou insucces şi ea începu să plângă încet, fără să scoată niciun cuvânt, privind în gol cu pumnii strânşi.

— Şi când te gândeşti, spuse Hamelin fără să vrea, că acolo sunt milioane care ne aşteaptă, numai de s-ar găsi cineva să-mi ajute să le câştig!

Saccard privea cu atenţie o schiţă reprezentând un pavilion ridicat în mijlocul unor mari magazine.

— Asta ce este? întrebă el.

— Oh, am făcut-o în glumă, spuse inginerul. Este proiectul de plan al unei locuinţe, acolo, la Beirut, pentru directorul societăţii pe care am visat-o. Ştii, Societatea generală a Pacheboturilor Reunite.

Se însufleţi, începu să dea şi alte amănunte. Cu prilejul şederii sale în Orient observase cât de prost organizat era serviciul transporturilor. Cele câteva societăţi, cu sediul la Marsilia, concurându-se una pe alta, mergeau la pieire, căci nu izbuteau să aibă material îndestulător şi de bună calitate; şi una dintre primele sale idei, care stătea la temelia întregului şir de întreprinderi pe care le proiectase, era sindicalizarea acestora, unirea lor într-o singură mare societate, cu capital de milioane, care ar exploata întreaga Mediterană şi şi-ar asigura supremaţia, stabilind linii pentru toate porturile Africii, Spaniei, Italiei, Greciei, Egiptului şi Asiei, până la Marea Neagră, Era planul unui organizator foarte prevăzător şi al unui bun cetăţean: realizarea lui însemna cucerirea Orientului şi legarea lui de Franţa, fără a mai pune la socoteală faptul că prin asta se apropia şi mai mult de Siria, care avea să devină centrul acestei vaste activităţi.

— Sindicatele[20], murmură Saccardi, da, ele reprezintă

[20] Sindicatele despre care se vorbeşte aici sunt organizaţii

viitorul. Sunt o formă atât de puternică de asociaţie! Trei sau patru întreprinderi mici care, izolate, abia îşi trag sufletul, capătă o vitalitate şi o prosperitate fără pereche de îndată ce se unesc... Da, ziua de mâine va fi a marilor capitaluri, a sforţărilor centralizate. Industria toată, întreg comerţul, vor sfârşi prin a nu mai fi decât un imens bazar unic, la care te vei putea aproviziona cu de toate.

Se opri din nou, de data aceasta în faţa unei acuarele care reprezenta un peisaj sălbatic, o trecătoare adâncă, închisă de o uriaşă prăbuşire de stânci pe care prinseseră să crească tufărişuri:

— Iată capătul lumii, spuse el. N-aş crede să treacă multă lume pe aici!

— Este o trecătoare în Munţii Carmel, răspunse Hamelin. A desenat-o sora mea, pe vremea când făceam cercetări acolo...

Şi adăugă liniştit:

— Uite, vezi? între straturile calcaroase din cretaceu şi straturile de porfir care s-au ridicat pe deasupra, trece de-a curmezişul muntelui o vână bogată de argint sulfurat; da, o mină, de argint a cărei exploatară, după socotelile mele, ar asigura câştiguri uriaşe.

— O mină de argint... repetă cu însufleţire Saccard.

Doamna Caroline, în mâhnirea ei, cu privirea mereu pierdută, auzise totul şi ca şi cum ar fi evocat o viziune spuse:

— Carmelul... ah! ce pustiu, ce zile de singurătate! E numai mirt şi grozamă, miroase aşa de frumos, aerul călduţ e ca îmbălsămat. Şi vulturii care plutesc mereu pe sus, şi atâta argint ce zace în pustiul ăsta, alături de cea mai cumplită mizerie! Am putea să vedem acolo mulţimi fericite, şantiere, oraşe noi, un popor readus la viaţă prin

---

monopoliste ale fabricanţilor, prin care întreprinderile îşi pierd independenţa comercială. Ele nu au în comun cu sindicatele muncitoreşti decât numele (N. T.).

muncă.

— Între munţii Carmel şi Saint Jean d’Acre s-ar putea deschide destul de uşor un drum, continuă Hamelin. Şi sunt sigur că s-ar descoperi şi fier, pentru că munţii aceia sunt bogaţi în minereuri... Am studiat şi un nou sistem de extragere prin care s-ar realiza economii însemnate. Totul este gata; nu mai rămâne decât să se găsească fondurile.

— Societatea minelor de argint din Carmel! şopti Saccard.

De astă dată, inginerul era acela care privea planurile unul după altul, atras din nou de opera întregii sale vieţi, înflăcărat de gândul viitorului strălucit care dormea acolo, în timp ce el stătea legat de mâini şi de picioare din pricina sărăciei.

— Şi toate cele spuse mai sus nu ar fi decât primele înjghebări ale începutului, adăugă el. Uită-te la seria asta de planuri. Aici s-ar putea da lovitura cea mare. Un sistem întreg de căi ferate, străbătând Asia Mică în toate direcţiile... Lipsa mijloacelor de comunicaţie comode şi rapide e cauza principală a stagnării în care zace această regiune atât de bogată. Nu există nici o singură şosea ca lumea; călătorii şi mărfurile circulă numai pe catâri sau pe cămile... Închipuieşte-ţi ce revoluţie s-ar petrece dacă liniile ferate ar pătrunde până la capătul pustiului. Asta ar însemna putere industrială şi comercială de zece ori mai mare, pătrunderea civilizaţiei victorioase până acolo, porţile Orientului deschizându-se în faţa Europei... Dacă planurile mele vă interesează, am putea sta de vorbă mai amănunţit. Atunci să vedeţi!

Totuşi, nu se putu opri de a nu intra de pe acum în amănunte. Studiase traseul sistemului său de căi ferate, mai ales în timpul călătoriei pe care o făcuse la Constantinopol. Singura mare greutate era străpungerea Munţilor Taurus; dar cercetase diferitele trecători şi era de părere că există posibilitatea de a se tăia un traseu direct şi

relativ puţin costisitor. De altfel, nu avea de gând să înfăptuiască dintr-odată întregul sistem. După ce se va fi obţinut din partea sultanului întreaga concesiune, ar fi înţelept să nu se pornească la început decât cu linia principală, de la Brusa la Beirut, prin Angora şi Alep. Mai târziu avea să vină şi rândul liniilor secundare, de la Smirna la Angota şi de la Trebizonda la Angora, prin Erzerum şi Sivas.

— Şi după aceea, da, după aceea… adăugă el.

Dar nu mai spuse nimic; se mulţumi să zâmbească, temându-se să mărturisească până unde mergeau planurile lui îndrăzneţe. Acesta era visul lui.

— Dar câmpiile de la poalele Munţilor Taurus, spuse doamna Caroline cu glasul ei domol de visătoare, sunt un adevărat rai! N-ai decât să zgârii puţin pământul şi recoltele cresc bogate şi rodnice. Arborii fructiferi: piersicii, cireşii, smochinii, migdalii, se frâng sub povara fructelor. Şi livezile de măslini şi de duzi, care seamănă cu nişte păduri bătrâne! Ce uşoară şi frumoasă ar fi viaţa în aerul acela plăcut, sub cerul mereu albastru!

Saccard începu să râdă, cu râsul acela ascuţit care-l cuprindea ori de câte ori întrevedea posibilitatea de a se îmbogăţi. Şi cum Hamelin vorbea şi de alte planuri, mai ales de crearea unei bănci la Constantinopol, pomenind în treacăt şi de puternicele prietenii pe care le legase acolo, mai ales cu oamenii din jurul marelui vizir, Saccard îl întrerupse voios:

— Bine, dar asta e o adevărată ţară unde curge lapte şi miere!

Apoi, foarte. prietenos, sprijinindu-şi amândouă mâinile pe umerii doamnei Caroline, care nu se mişcase de pe scaunul oi, zise:

— Nu pierdeţi nădejdea, doamnă! îmi sunteţi foarte dragi, veţi vedea că voi face împreună cu fratele dumneavoastră ceva ca să ne fie bine tuturor… Aveţi

răbdare, aşteptaţi.

În săptămânile care urmară, Saccard făcu din nou rost inginerului de câteva lucrări; şi dacă nu mai vorbea despre afacerile acelea mari, se gândea totuşi mereu la ele, preocupat, şovăind în faţa perspectivelor uriaşe. Dar ceea ce întări şi mai mult prietenia dintre ei, fu modul firesc în care doamna Caroline începuse să se îngrijească de gospodăria lui de burlac, unde se făceau atâtea cheltuieli inutile şi unde era cu atât mai prost slujit cu cât avea mai mulţi servitori. Deşi era atât de îndemânatic în afara casei, fiind vestit pentru siguranţa şi dibăcia lui în vălmăşagul marilor hoţii, acasă la el totul mergea la voia întâmplării, nepăsător faţă de risipa îngrozitoare şi de cheltuielile de trei ori mai mari decât ar fi trebuit; lipsa unei femei se simţea în mod direct până şi în cele mai mici lucruri. Când doamna Caroline observă jaful din gospodăria lui, îi dădu mai întâi sfaturi, apoi începu să se amestece pe faţă, izbutind să realizeze oarecare economii; mai mult râzând, Saccard îi oferi într-o bună zi postul de intendentă. Şi de ce nu? Căutase doar un loc de guvernantă; aşa că putea foarte bine să primească o situaţie onorabilă care i-ar îngădui să aştepte. Oferta făcută în glumă, deveni serioasă. În definitiv, tot un fel de a munci era şi acesta şi ar fi putut să-şi ajute fratele cu cel trei sute de franci pe care voia să-i dea Saccard lunar. Primi, şi într-o săptămână transformă casa, dând drumul bucătarului şi nevestei lui, angajând în schimb o bucătăreasă care, cu valetul şi cu vizitiul, putea face faţă serviciului. Opri un singur cal şi o trăsură, luă în mână toată conducerea casei şi controlă socotelile cu atâta grijă, încât la sfârşitul primelor două săptămâni izbutise să reducă cheltuielile la jumătate. Saccard era încântat de toate acestea şi adeseori glumea spunând că de astă dată el era cel care o fura şi că ar fi trebuit să-i ceară o anumită cotă din toate economiile pe care izbutea să le realizeze.

Între ei se legă o strânsă prietenie. După câtva timp,

Saccard hotărî să scoată şuruburile care ţineau ferecată uşa dintre cele două apartamente, astfel că puteau trece acum foarte uşor dintr-o sufragerie într-alta prin scara interioară; în felul acesta, în timp ce fratele ei lucra sus închis de dimineaţă până seara în birou, unde îşi punea în ordine dosarele cu lucrările din Orient, Caroline, lăsându-şi propria ei gospodărie pe seama singurei servitoare pe care o avea, cobora tot mereu în apartamentul lui Saccard pentru a da ordine ca la ea acasă. Prezenţa continuă a acestei femei frumoase care străbătea încăperile cu pasul ei liniştit şi ferm, cu părul neaşteptat de alb ce-i unduia în jurul chipului tânăr, devenise singura bucurie a lui Saccard. Doamna Caroline părea, la rândul ei, mai veselă de când se ştia folositoare cuiva; având mereu de lucru, stând ceasuri întregi în picioare, îşi regăsise dragostea de viaţă. Fără să caute cu orice preţ să pară simplă în îmbrăcăminte, ea nu purta decât o rochie neagră, în buzunarul căreia se auzea clinchetul voios al legăturii de chei. Şi cu siguranţă că simţea o deosebită plăcere ca ea, savanta, filosoafa, să nu fie decât o bună menajeră, gospodina unui om risipitor, pe care începea să-l iubească, aşa cum începi să iubeşti copiii neastâmpăraţi. La rândul lui, privind-o mereu şi socotind că, la urma urmelor, nu era între ei decât o diferenţă de paisprezece ani, se întreba ce s-ar întâmpla dacă, într-una din seri, ar lua-o în braţe. Era oare cu putinţă ca de zece ani, de când fusese nevoită să fugă de la soţul ei, de la care primise mai multe bătăi decât mângâieri, să fi trăit absolut singură, fără să vadă un bărbat? Poate că numai călătoriile o ajutaseră să suporte o astfel de viaţă. Ştia, cu toate acestea, că un prieten al fratelui ei, un oarecare domn Beaudoin, negustor rămas la Beirut, dar care trebuia să se întoarcă în curând, o iubise atât de mult, încât dorise să se căsătorească cu ea, aşteptând pentru asta doar moartea bărbatului ei, care din cauza alcoolismului fusese închis într-o casă de nebuni. Era limpede de înţeles că această

căsătorie n-ar fi făcut decât să legalizeze o situaţie pe care n-o putea condamna nimeni, o situaţie aproape legitimă. Aşa că, de vreme ce tot fusese unul, de ce n-ar fi fost el al doilea bărbat în viaţa ei? Dar Saccard trebui să se mulţumească numai cu gândul acesta, căci ea era o camaradă atât da bună, încât uneori femeia din ea rămânea în umbră. Din această cauză, de câte ori o vedea păşind cu mersul ei atât de frumos, îşi punea întrebarea: ce s-ar întâmpla dacă ar cuprinde-o în braţe, şi tot el răspundea că s-ar petrece, desigur, lucruri destul de urâte, plicticoase chiar; şi îşi amâna încercarea pentru mai târziu, mulţumindu-se să-i strângă mâinile cu putere, fericit de prietenia pe care i-o arăta.

Apoi, dintr-odată, doamna Caroline căzu din nou pradă adâncii sale amărăciuni. Într-o dimineaţă coborî abătută, foarte palidă, cu ochii înroşiţi de plâns; Saccard nu putu afla nimic de la ea; la toate întrebările lui, ea o ţinea întruna că nu are nimic, că nu i s-a întâmplat nimic. Abia a doua zi înţelese totul, când găsi în apartamentul lor cartonaşul pe care erau tipărite câteva rânduri vestind căsătoria domnului Beaudoin cu fiica unui consul englez, foarte tânără şi colosal de bogată. Lovitura trebuie să fi fost cu atât mai dureroasă, cu cât vestea îi fusese adusă în modul acesta banal şi neaşteptat, fără niciun fel de rămas bun. Era o adevărată prăbuşire în viaţa bietei femei, spulberarea ultimei nădejdi îndepărtate de care se agăţa în clipele ei de tristeţe. Dezamăgirea i-a fost cu atât mai mare, cu cât, printr-o ironie a soartei, aflase tocmai în ajun că bărbatul ei murise, fapt care o făcuse să creadă, timp de patruzeci şi opt de ore, că visul ei se va împlini în curând. Simţea că întreaga viaţă i s-a năruit; rămase zdrobită. Şi în aceeaşi seară avea să primească o altă lovitură; ca de obicei, înainte de a se duce la culcare, intră la Saccard pentru a se sfătui împreună asupra celor ce trebuiau făcute în ziua următoare; el îi vorbi despre nenorocirea ei atât de duios,

încât doamna Caroline izbucni în plâns; apoi, cuprinsă de această slăbiciune, şi ca şi cum toată voinţa i s-ar fi paralizat, se trezi în braţele lui, i se dărui fără nicio plăcere nici pentru unul nici pentru celălalt. Când îşi veni din nou în fire, nu se răzvrăti, dar simţi o tristeţe adâncă, fără margini. De ce făcuse aceasta? Nu-l iubea şi nici el nu părea c-o iubeşte. Nu pentru că i s-ar fi părut că Saccard are o vârstă şi o înfăţişare pentru care nu merită să fie iubit; fără a fi prea frumos, aproape bătrân, el o atrăgea totuşi prin vioiciunea chipului său şi prin veşnica mobilitate a făpturii lui negricioase; cum nu-l cunoştea încă bine, voia să vadă în el omul săritor, de o inteligenţă rară, în stare să dea viaţă marilor planuri ale fratelui ei, însufleţit de acea cinste a oamenilor de rând. Şi acum iată ce prostie făcuse! Ea, atât de înţeleaptă, trecuta prin atâtea încercări grele, atât de stăpână pe sine, să cedeze aşa, dintr-odată, într-o criză de lacrimi, fără să ştie cum şi fără să-şi dea seama pentru ce, ca o femeiuşcă sentimentală! Partea proasta era că-l simţea şi pe el tot atât de uimit ca şi ea, aproape supărat din cauza acestei aventuri. Când, încercând s-o îmbărbăteze, Saccard îi vorbise de domnul Beaudoin ca despre un fost amant, a cărui trădare nu merită decât uitarea, ea negase, jurând, că între ei doi nu fusese niciodată nimic. Crezuse la început că îl minte, aşa, din mândrie de femeie; dar ea căută să-l convingă cu atâta putere, în glasul şi privirea ei era atâta sinceritate, încât, până la urmă, el începu să înţeleagă care era adevărul asupra relaţiilor dintre ea şi Beaudoin: din cinste şi mândrie, ea se păstrase pentru noaptea nunţii, iar el, bărbatul, după ce aşteptase doi ani, renunţase şi se însurase cu alta, mult mai ispititoare prin tinereţea şi bogăţia ei. Dar ciudat în toată povestea era că această descoperire, această certitudine care ar fi trebuit să fie pentru Saccard un prilej de bucurie, îl făcea, dimpotrivă, să se, simtă stânjenit când îşi dădea seama ce noroc prostesc

avusese. De altfel, lucrurile rămaseră aici, nici unul, nici altul neavând poftă să le ia de la început.

Timp de două săptămâni, doamna Caroline fu foarte tristă. Îi pierise orice dragoste de viaţă, nu mai avea chef de nimic, îşi vedea de nenumăratele ei treburi, dar părea absentă, nu-şi făcea niciun fel de iluzii asupra cauzelor şi interesului pe care-l prezentau lucrurile. Muncea ca o maşină omenească supusă capriciilor soartei. În această stare sufletească de descurajare şi mâhnire, nu avea decât o singură mângâiere, aceea de a-şi petrece clipele libere stând cu fruntea lipită de fereastra biroului şi privind ore întregi în grădina casei de alături, care aparţinea familiei Beauvilliers şi în care, din primele zile de când se mutase aici, îşi dăduse seama că domneşte aceeaşi atmosferă de mizerie, o mizerie ascunsă şi cu atât mai sfâşietoare cu cât oamenii încearcă să salveze aparenţele. Şi în casa aceea erau suflete ce sufereau, iar întristarea ei părea scăldată în lacrimile lor, melancolia ei însă o făcea să se creadă străină şi rece la durerea celorlalţi.

Familia Beauvilliers, care pe vremuri, în afara moşiilor din Touraine şi din Anjou, mai stăpânise şi un palat în rue Grenelle, nu mai avea acum la Paris decât vila asta, care la începutul secolului, când fusese construită, se afla în afara oraşului; astăzi însă, era gâtuită de clădirile întunecate din rue Saint-Lazare. Cei câţiva arbori frumoşi ai grădinii păreau a creşte acum în fundul unui puţ, iar muşchiul rodea treptele fărâmiţate şi crăpate ale intrării. Ai fi zis că te afli într-un colţ de natură întemniţat, un colţ blând şi mohorât, de o disperare mută, asupra căruia soarele nu mai arunca decât o lumină verzuie, care te îngheţa. Şi prima fiinţă pe care o zărise doamna Caroline în această linişte de pivniţă întunecată, la capătul treptelor roase şi crăpate, fu contesa de Beauvilliers, o femeie înaltă, slabă, în vârstă de şaizeci de ani, complet albită, cu o înfăţişare aleasă, deşi arăta destul de trecută. Cu nasul ei mare şi drept, cu buzele-i

subţiri, cu gâtul neobişnuit de lung, părea o lebădă foarte bătrână şi de o blândeţe îndurerată. În urma ei apăru numaidecât Alice de Beauvilliers, fiica bătrânei, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, atât de micuţă însă, încât ar fi putut fi luată drept o fetiţă, de n-ar fi fost tenul ei brăzdat de cute şi trăsăturile obosite ale feţei. Semăna mult cu mama ei, slăbuţă, dar cu o înfăţişare mai puţin aristocratică, cu gâtul alungit în chip dizgraţios, avea doar farmecul, care-ţi inspiră milă, al unui neam care se stinge. De când Ferdinand Beauvilliers, fiul şi fratele lor, se angajase în urma bătăliei de la Castelfidardo[21] pierdută de Lamoricière, în rândurile zuavilor pontificali, cele două femei trăiau singure. În fiecare zi, dacă nu ploua, apăreau aşa, una în spatele celeilalte, coborau treptele şi făceau înconjurul micului petic de verdeaţă din mijloc, fără să scoată o vorbă. În grădină nu se mai aflau decât câteva tufişuri de iederă, pentru că florile nu mai puteau creşte acolo sau, cine ştie, îngrijirea lor le-ar fi costat poate prea mult. Plimbarea aceasta agale, fără îndoială o simplă nevoie de a lua aer, a celor două femei atât de palide, pe sub bătrânii arbori seculari care văzuseră atâtea serbări desfăşurându-se pe sub ramurile lor şi pe care clădirile burgheze dimprejur îi înăbuşeau acum complet, avea ceva melancolic şi dureros, ca şi cum ele şi-ar fi plimbat amintirea splendorilor de altădată.

Curioasă, doamna Caroline îşi studiase vecinele cu o simpatie caldă şi duioasă, lipsită de orice răutate; şi încetul cu încetul, privind grădina de la fereastra ei, ea le înţelese viaţa pe care o ascundeau cu atâta grijă de privirile celor dinafară.

Doamnele de Beauvilliers mai aveau încă în grajd un cal şi o trăsură sub şopron, de care se îngrijea un servitor bătrân; el era în acelaşi timp valet, vizitiu şi portar; de

[21] A avut loc în 1860, între armatele pontificale şl trupele lui Victor Emanuel I, regele Piemontului (N. T.).

asemenea, aveau şi o bucătăreasă, care era totodată şi fată-n casă; dar dacă trăsura ieşea din când în când pe poarta principala cu calul frumos înhămat, ducând pe cele două femei după treburi prin oraş, dacă mesele pe care le dădeau iarna din două în două săptămâni celor câţiva prieteni care le mai rămăseseră mai aminteau de fastul de odinioară, cu câte economii sângeroase şi cu câte renunţări de fiecare clipă era plătită această ambiţie de a mai păstra încă aparenţa de bunăstare! Rufele erau spălate sub un şopron, câte una, două în fiecare zi, ca să nu mai angajeze spălătoreasă; nu aveau decât câteva rufe, uzate de atâta spălat, şi cârpite cu îngrijire; masa de seară se compunea din câteva zarzavaturi curăţate în grabă, iar pâinea era lăsată să se usuce ca să nu se mănânce prea multă; la acestea se adăugau tot felul de socoteli mărunte şi înduioşătoare, ca de exemplu bătrânul vizitiu care cârpăcea ghetele găurite, ale domnişoarei, bucătăreasa care vopsea cu cerneală mănuşile învechite ale doamnei, rochiile mamei treceau fiicei, după ingenioase transformări, iar pălăriile ţineau ani de-a rândul, datorită faptului că li se schimbau florile şi panglicile. Când nu aşteptau pe nimeni, saloanele de primire de la parter rămâneau închise cu îngrijire, ca şi odăile cele mari de la primul etaj; din toată această casă mare, cele două femei nu locuiau decât într-o odăiţă din care îşi făcuseră şi sufrageria şi salonul. Când se deschidea fereastra, doamna Caroline putea s-o zărească pe contesă cârpind rufe, ca o burgheză săracă oarecare, iar fiica, între orele petrecute la pian şi cutia de acuarelă, împletea ciorapi şi mănuşi pentru mama ei. Într-o zi de furtună le văzu pe amândouă coborând în grădină şi strângând nisipul ameninţat să fie luat de ploaie.

Doamna Caroline le cunoştea acum întreaga viaţă. Contesa de Beauvilliers suferise mult din cauza soţului ei, care fusese un stricat şi de care nu se plânsese niciodată. Într-o seară, când se aflau în Vendôme, l-au adus acasă

horcăind, cu trupul străpuns de un glonţ. Se spunea că se întâmplase un accident de vânătoare, provocat de un pădurar gelos, căruia îi luase soţia sau fiica. Mai rău, însă, era faptul că, odată cu el, se ducea şi averea familiei Beauvilliers, odinioară atât de mare, constând din moşii imense, din domenii regale, oare se micşoraseră încă înainte de Revoluţie şi pe care tatăl său şi cu el le irosiseră cu totul. Din toate acele moşii le rămăsese doar o singură fermă – les Aublets – la câteva leghe de Vendôme, care aducea un venit de vreo cincisprezece mii de franci, singurul mijloc de trai al văduvei şi al celor doi copii ai ei. Palatul din rue Grenelle fusese vândut demult, iar cel din rue Saint-Lazare înghiţea cea mai mare parte a celor cincisprezece mii de franci ai fermei, fiind îngreunat de ipoteci şi ameninţat să fie scos şi el în vânzare, dacă nu se plăteau dobânzile; aşa că nu mai rămâneau decât şase sau şapte mii de franci pentru întreţinerea a patru persoane şi pentru gospodăria unei familii nobile, care nu voia să se resemneze. Trecuseră opt ani de când contesa rămase văduvă, cu un băiat de douăzeci de ani şi o fată de şaptesprezece, cu căminul ruinat, dar se încăpăţânase în mândria ei nobiliară şi jurase să trăiască mai curând cu pâine şi apă, decât să abdice. De atunci nu mai avusese decât un singur gând: să-şi păstreze rangul, să-şi mărite fata cu un bărbat la fel de nobil şi să facă din fiul ei un soldat. La început, Ferdinand îi pricinuise serioase îngrijorări, făcând, în urma câtorva nebunii tinereşti, datorii ce trebuiau plătite; prevenit însă cu prilejul unei convorbiri solemne asupra situaţiei lor, băiatul se cuminţise, fiind de fapt un copil bun, dar leneş şi incapabil, inapt pentru muncă, neputând să se adapteze societăţii de azi. Acum, deşi era ostaş al papei, rămăsese pentru ea cauza unei permanente îngrijorări, căci era firav, ascunzând, sub mândra lui înfăţişare, un sânge subţiat şi sărac, o sănătate şubredă, pe care aerul Romei o punea în primejdie. Cât

despre măritişul Alicei, acesta întârzia într-atât, încât mamei întristate îi veneau lacrimile în ochi ori de câte ori o privea şi o vedea cum îmbătrâneşte şi se ofileşte, aşteptând. Alice, cu aerul ei şters şi melancolic, nu era proastă şi tânjea cu putere după viaţă, după un bărbat care s-o iubească, după fericire; dar, fiindcă nu voia să contribuie şi ea la tristeţea casei, se prefăcea că a renunţat la totul; făcând glume pe seama căsătoriei, spunea că doreşte să rămână fată bătrână; noaptea, însă, plângea cu capul înfundat în pernă, simţind durerea sfâşietoare a singurătăţii. Contesa izbutise totuşi, datorită avariţiei sale, să pună de o parte douăzeci de mii de franci, toată zestrea fetei; mai salvase de la dezastru câteva giuvaeruri, o brăţară, inele, cercei, care puteau valora încă vreo zece mii de franci; era o zestre destul de mică, un trusou de care nici nu îndrăznea măcar să vorbească, de abia atât cât să facă faţă cheltuielilor imediate, în cazul când mirele mult aşteptat s-ar fi ivit. Şi totuşi, contesa nu voia să deznădăjduiască, luptând mereu, fără a renunţa la niciun privilegiu datorat obârşiei ei, păstrându-şi mândria şi obiceiurile vechi, refuzând să meargă pe jos în oraş sau să se lipsească de un fel de mâncare într-o seară de primire; în schimb, pe ascuns, îşi rodea de sub unghii, mâncând săptămâni întregi numai, cartofi goi, pentru a mai adăuga cincizeci de franci la zestrea mereu neîndestulătoare a fiicei sale. Era un eroism dureros şi naiv, copilăros, un eroism care se repeta zilnic şi pe măsură ce timpul trecea, casa se năruia tot mai mult asupra lor.

Multă vreme, doamna Caroline nu avusese încă prilejul să vorbească cu contesa şi cu fiica ei. Ajunsese să cunoască amănuntele cele mai intime ale vieţii lor, neştiute de nimeni altul, dar între ele nu exista niciun fel de legătură în afara unui schimb de priviri, a acelor priviri care se prefac într-un neaşteptat simţimânt de simpatie reciprocă. Prinţesa d’Orviedo avea să fie aceea care le va apropia. Ea

avusese ideea să creeze pentru fundaţia sa, Opera Muncii, un fel de comitet de supraveghere compus din zece doamne, care trebuiau să se întrunească de două ori pe lună şi să viziteze cu de-amănuntul instituţia controlând toate serviciile. Deoarece îşi rezervase dreptul să aleagă ea însăşi doamnele, numi printre cele dintâi pe doamna de Beauvilliers, care fusese pe vremuri una dintre bunele ei prietene şi cu care acum, după ce se retrăsese din lume, păstrase doar relaţii de vecinătate. Şi cum, într-o bună zi, comitetul de supraveghere rămase fără secretară, lui Saccard, care avea controlul asupra administraţiei instituţiei, îl trecu prin minte s-o recomande pe Caroline drept o secretară model, greu de găsit în altă parte. Într-adevăr, munca era destul de grea, fiind multe scripte de ţinut la zi, ba chiar şi griji de materiale, faţă de care doamnele din consiliu arătau oarecare dispreţ; chiar din prima zi, Caroline se dovedise o bună ocrotitoare a celor sărmani, datorită maternităţii ei neîmplinite şi nepotolitei sale dragoste pentru copii, manifestând un viu ataşament pentru aceşti nenorociţi pe care instituţia căuta să-i salveze din mocirla Parisului. La ultima şedinţă a consiliului, ea se întâlnise cu contesa de Beauvilliers; Iar aceasta nu făcu decât s-o salute destul de rece, simţindu-se stânjenită, ştiind, fără îndoială, că vecina sa era martora mizeriei în care trăia. După câtva timp, însă, cele două femei se salutau ori de câte ori li se încrucişau privirile, ca şi când ar fi fost o prea mare lipsă de politeţă dacă s-ar fi. prefăcut că nu se recunosc.

Într-o zi, în timp ce Hamelin corecta un plan după noi calcule, iar Saccard, în picioare, se uita la el, doamna Caroline, stând la fereastra biroului, urmărea ca de obicei plimbarea pe care contesa şi fiica ei o făceau în grădină. În dimineaţa aceea ele purtau nişte pantofi la care nu s-ar fi uitat nici măcar o cerşetoare.

— Oh, bietele femei! murmură ea, ce groaznică trebuie

să fie această comedie a luxului pe care se cred silite s-o joace!

Şi se dădu înapoi, ascunzându-se în dosul perdelei, de teamă că doamna de Beauvilliers, zărind-o, să nu sufere şi mai mult, văzându-se spionată. În cele trei săptămâni de când stătea ceasuri întregi la fereastră, Caroline se mai liniştise şi începuse să uite durerea de a fi fost părăsită. Părea că nenorocirea altora o făcea să primească cu mai multă bărbăţie propria ei nenorocire, acea prăbuşire în urma căreia crezuse că i se năruise întreaga viaţă. Ba de la o vreme, pe faţa ei apăru din nou zâmbetul.

Căzută pe gânduri, mai urmări o clipă plimbarea celor două femei prin grădina verde de muşchi. Apoi, întorcându-se spre Saccard, îi spuse repede:

— De ce oare nu pot fi tristă?... Tristeţea mea nu ţine mult, n-a ţinut niciodată, eu nu pot fi tristă, orice mi s-ar întâmpla... Să fie oare aceasta un semn de egoism? Nu, nu cred. Ar fi prea urât şi, de altfel, chiar când sunt veselă, la cea mai neînsemnată durere pe care o văd în jurul meu parcă mi se rupe inima de milă. Împacă dacă poţi veselia asta cu lacrimile pe care le-aş vărsa pentru toţi nenorociţii pe care-i văd, dacă nu m-aş stăpâni, dându-mi seama că o bucată cât de mică de pâine le-ar fi mai de folos decât lacrimile mele zadarnice.

Şi zicând acestea, râdea cu acel râs plin de curaj al omului tare, care preferă să facă ceva, decât să trăncănească despre milostivenie.

— Numai Dumnezeu ştie câte motive am avut ca să pierd orice curaj, adăugă ea. Până acum n-am fost răsfăţată de soartă... După căsătorie, în iadul în care am căzut, insultată, lovită, credeam că nu-mi rămâne altceva mai bun de făcut decât să-mi iau viaţa, şi totuşi n-am făcut-o. După două săptămâni, când am plecat în Orient cu fratele meu, eram numai voie bună, numai nădejde în viitor... Şi când ne-am înapoiat la Paris, în pragul sărăciei, am trăit nopţi de

groază, în care ne vedeam murind de foame pe ruinele planurilor şi proiectelor noastre. Dar n-am murit şi am început din nou să visez la acele măreţe înfăptuiri pe care le vedeam aievea şi care mă făceau adeseori să mă bucur de una singură... Şi acum în urmă, când am primit această lovitură îngrozitoare de care nu îndrăznesc încă să vorbesc, mi-am simţit din nou inima ca smulsă din rădăcini, da, pot spune că încetase aproape să mai bată, credeam că a stat, mă socoteam sfârşită, zdrobită. Dar nu! Iată că viaţa mă cuprinde din nou în mrejele ei, astăzi am început din nou să râd, mâine voi începe din nou să sper, voi începe din nou să doresc viaţa, o viaţă lungă. Nu este oare ciudat că nu pot fi multă vreme tristă?

Saccard, care râdea şi el, dădu din umeri.

— Te frământi degeaba! Toţi suntem la fel. Ce vrei, asta-i viaţa!

— Crezi? întrebă ea mirată. Mie una îmi pare că unii oameni sunt atât de trişti, încât n-au cunoscut niciodată bucuria şi văd viaţa în culori atât de negre încât nici nu o mai pot suporta. Oh, nu că m-aş amăgi asupra blândeţii şi frumuseţii ei. Dimpotrivă, am ajuns la concluzia că viaţa e aspră, căci am cunoscut-o îndeaproape şi bine. Şi când nu e josnică, e mizerabilă. Dar, ce vreţi? Mi-e dragă. De ce? Habar n-am. În jurul meu poate să se clatine totul, poate să se prăbuşească totul şi cu toate acestea, chiar şi în mijlocul ruinelor sunt veselă şi încrezătoare... Deseori m-am gândit că ceea ce se petrece cu mine este, în mic, cazul întregii omeniri care trăieşte într-o mizerie îngrozitoare, dar care este înviorată de tinereţea fiecărei generaţii. În urma fiecărei crize ce mă doboară, urmează, ca o nouă tinereţe, o primăvară a cărei sevă nouă mă întăreşte şi mă încurajează. Aceasta e atât de adevărat, încât dacă după fiecare durere adâncă ies pe stradă, la soare, încep din nou să iubesc, să nădăjduiesc şi să fiu fericită. Iar anii n-au asupra mea nicio putere, am naivitatea să cred că

îmbătrânesc fără să-mi dau seama... Vezi dumneata, eu, ca femeie, am citit prea mult, nici nu mai ştiu încotro merg, după cum, de altfel, n-o ştie nici lumea asta mare. Şi totuşi, fără să vreau, îmi pare că mă îndrept, că ne îndreptăm cu toţii spre ceva foarte bun şi foarte vesel.

Începuse să dea o întorsătură glumeaţă vorbelor ei, căutând să-şi ascundă înduioşarea provocată de nădejde; în timpul acesta, fratele ei, care îşi ridicase ochii spre ea, o privea cu o dragoste plină de recunoştinţă.

— O, spuse el, tu nu eşti făcută pentru nenorociri, eşti întruchiparea dragostei de viaţă.

Prin aceste convorbiri zilnice fuseseră cuprinşi de înfrigurare şi dacă doamna Caroline îşi păstra voioşia firească, inerentă! sănătatea ei, aceasta se datora curajului insuflat de Saccard, cu nepotolita lui pasiune pentru afacerile mari. Lucrurile erau ca şi hotărâte: aveau să pună în practică faimoasele planuri despre care vorbeau atâta. În căldura glasului său ascuţit, totul prindea viaţă, totul lua proporţii uriaşe. Mai întâi vor pune mâna pe Mediterană, o vor cuceri cu ajutorul Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite; şi Saccard începu să enumere porturile din toate ţările mediteraneene în care aveau să înfiinţeze agenţii, amestecând tot felul de amintiri istorice, cu entuziasmul său de speculant la bursă, slăvind această mare albastră, singura cunoscută în antichitate, mare în jurul căreia au înflorit atâtea civilizaţii şi ale cărei valuri au scăldat atâtea oraşe vechi, ca: Atena, Roma, Tyrul, Alexandria, Cartagina, Marsilia, din care s-a zămislit Europa. Apoi, după ce-şi vor fi asigurat acest lung drum al Orientului, aveau să înceapă exploatările în Siria, prin afacerea aceea măruntă a Societăţii Minelor de Argint din Carmel, la care era vorba de un câştig modest de câteva milioane, dar care va fi un bun început, pentru că ideea unei mine de argint, a unei mine din care argintul să fie scos cu grămada din pământ, fusese totdeauna pe placul publicului, mai ales când putea lega de

ea firma unui nume atât de uimitor şi de răsunător ca ai Carmelului. Mai erau acolo şi mine de cărbuni, din care acest combustibil putea să fie extras cu uşurinţă şi care va fi mai preţios chiar şi decât aurul, atunci când în întreaga ţară. se vor afla numai uzine; fără să mai punem la socoteală şi celelalte mici afaceri pe care le-ar face între timp, ca: înfiinţări de bănci, concentrarea industriilor înfloritoare, exploatarea nesfârşitelor păduri ale Libanului, ai căror arbori uriaşi putrezesc nefolosiţi din lipsă de căi de comunicaţie. Ajungea, în cele din urmă, la marea afacere a Companiei Căilor Ferate ale Orientului şi aci Saccard o lua razna, căci această reţea de căi ferate, cu ramificaţii în întreaga Asie Mică, însemna pentru el o afacere adevărată, care da viaţă banului, care va cuceri dintr-o singură lovitură lumea aceea veche, pradă bună, încă neatinsă de nimeni, nespus de bogată, pe care ignoranţa veacurilor trecute n-a ştiut s-o descopere. Presimţea că acolo avea să fie comoara şi necheza cum necheză calul războinicului când simte apropiindu-se lupta.

Doamna Caroline, care avea mult bun simţ şi care se împotrivea, de obicei, imaginaţiilor prea înflăcărate, de astă dată se lăsa dusă de acest entuziasm, fără să mai ia seama la exagerări. De fapt, toate astea dezgropaseră în ea dragostea pentru Orient, nostalgia acestei minunate părţi a lumii în care se crezuse fericită; şi fără ca prin asta să fi urmărit vreun scop, ea însăşi era aceea care, prin descrierile ei atât de vii, prin informaţiile bogate ce i le dădea, stârnise tot mai mult imaginaţia înfierbântată a lui Saccard. Când vorbea despre Beirut, unde locuise timp de trei ani, laudele nu mai conteneau: Beirut, la poalele Libanului, acolo pe limba aceea de pământ, între prundişul nisipurilor roşiatice şi stâncile prăbuşite, Beirutul, cu casele lui în amfiteatru în mijlocul întinselor grădini, adevărat paradis plin de portocali, lămâi şi palmieri. Vorbea apoi de toate oraşele de pe coastă: la nord Antiohia, cea cu apuse

splendori; la sud Saida, vechiul Sidon, Saint-Jean d’Acre, Jaffa şi Tyrul, numit azi Sur, şi care le rezuma pe toate, Tyrul, ai cărui negustori erau asemenea regilor, ai cărui marinari au făcut ocolul Africii şi care astăzi, cu portul său năpădit de nisipuri, nu mai este decât o întindere de ruine, unde în locul palatelor de altădată, nu se mai ridică, oropsite şi risipite, decât câteva colibe de pescari. Îşi întovărăşise peste tot fratele, fusese la Alep, Angora, Brussa, Smirna, ajungând până la Trebizonda; locuise o lună întreagă în Ierusalimul adormit sub negoţul ce se făcea cu locurile sfinte, stătuse două luni la Damasc, această regină a Orientului, în mijlocul câmpiei întinse, bogat oraş comercial şi industrial unde poposesc şi de unde pornesc caravanele ce se duc la Mecca şi Bagdad, şi care fac din el un centru furnicând de oameni. Colindase, de asemenea, munţii, văile şi satele maroniţilor şi ale druzilor, sate cocoţate pe podişuri, pierdute în fundul prăpăstiilor, de-a lungul câmpiilor cultivate ori al pustiurilor sterpe. Pentru toate aceste colţuri uitate de lume, pentru deserturile mute, ca şi pentru oraşele cele mari, ea păstra aceeaşi admiraţie faţă de natura proaspătă şi bogată, aceeaşi ură împotriva prostiei şi răutăţii omeneşti. Câte bogăţii dispreţuite sau risipite! înşira greutăţile care înăbuşe comerţul şi industria, vorbea despre acea lege fără rost care împiedica învestirea de capitaluri în agricultură peste o anumită cifră, despre obişnuinţa care face ca ţăranul să are cu acelaşi plug de care se folosea şi înainte de Cristos şi despre neştiinţa în care zac încă în zilele noastre milioane de oameni, asemenea unor copii înapoiaţi. Pe vremuri, ţărmurile acestei ţări se dovediseră prea mici, oraşele se întindeau unele lângă altele; astăzi însă, viaţa s-a mutat spre Occident, iar aici ţi se pare că a rămas doar un nesfârşit cimitir uitat. Nici şcoli, nici drumuri, cel mai păcătos guvern posibil, o justiţie coruptă, un personal administrativ mizerabil, impozite prea grele, legi fără

noimă, trândăvie, fanatism, fără a mai ţine seama de veşnicele zguduiri produse de războaiele civile şi de masacrele în care pier de fiecare dată sate întregi. Uneori îşi ieşea din fire şi se întreba dacă poate fi îngăduit să se batjocorească în felul acesta opera naturii, acest pământ binecuvântat şi atât de încântător, cu o climă variată, cu câmpii încinse de soare, cu povârnişurile temperate ale munţilor şi cu zăpezile eterne ale vârfurilor înalte. Şi dragostea ei de viaţă, nădejdea ei nestinsă, o făcea să se înflăcăreze la gândul minunilor pe care le puteau înfăptui ştiinţa şi banul asupra pământului acestuia amorţit, pentru a-l trezi la viaţă.

— Uitaţi-vă, spunea Saccard, la această trecătoare a Carmelului, pe care aţi desenat-o aici şi în care nu sunt decât pietre şi arbuşti. Ei bine! de îndată ce mina de argint va fi dată în exploatare, va răsări acolo mai întâi un sat, apoi un oraş. Şi toate aceste porturi năpădite de nisipuri le vom curăţi şi le vom apăra de împotmolire. Vapoare mari vor ancora de-a lungul cheiurilor lor, în locuri unde azi nici măcar bărcile nu se opresc... Şi pe plaiurile acestea pustii, în văile astea părăsite, de-a lungul cărora vor trece căile noastre ferate, veţi vedea reînviind totul, da, veţi vedea desţelenindu-se câmpii, veţi vedea săpându-se drumuri şi canale, veţi vedea răsărind din pământ oraşe noi, veţi vedea renăscând viaţa, aşa cum renaşte într-un trup bolnav, atunci când, prin vinele slăbite, faci să treacă, puternic, un sânge proaspăt... Da, toate minunile astea le va face banul!

Şi în faţa celor evocate de glasul lui pătrunzător, doamna Caroline vedea într-adevăr ridicându-se o civilizaţie nouă. Schiţele astea reci, liniile acestea drepte prindeau viaţă, se însufleţeau şi dădeau formă visului ei de odinioară, visul unui Orient smuls din murdărie şi ignoranţă, un Orient care să se bucure de pământul rodnic şi de cerul senin, datorită tuturor mijloacelor moderne pe care le pune la îndemână

ştiinţa. În timpul călătoriilor sale, ea mai văzuse înfăptuindu-se o minune: aceasta era Port-Saidul, care, în numai câţiva ani, se înălţase deasupra unei plaje pustii, mai întâi cu colibele sale care adăposteau muncitorii primelor şantiere, apoi o aşezare de două mii de suflete, apoi oraşul de zece mii de oameni, cu case, prăvălii, o creştere uriaşă de viaţă şi bunăstare făurită cu dârzenie de furnicile umane. Aceeaşi minune o vedea înfăptuindu-se încă o dată, printr-un nou marş înainte nestăvilit, prin avântul social ce se îndrepta spre culmile fericirii prin nevoia omului de a munci, de a merge întotdeauna mai departe, fără a şti prea bine către ce se îndrepta, de a înainta însă către o viaţă mai uşoară, spre condiţii cât mai bune. Şi globul întreg va fi răscolit de furnicarul ce-şi reclădeşte cuibul; prin muncă, prin noile bucurii cucerite, prin puterea sa înzecită, omul va deveni pe zi ce trece stăpânul pământului. Venind în ajutorul ştiinţei, banul va face toate astea…

Hamelin, care ascultase surâzând, spusese atunci o vorbă înţeleaptă:

— Astea sunt toate poezia rezultatelor; noi însă n-am ajuns nici măcar la proza începuturilor.

Dar Saccard nu se înflăcăra decât prin exagerarea concepţiilor lui; şi în ziua când, începând să citească câteva cărţi despre Orient, deschise o istorie a expediţiei în Egipt, lucrurile luară proporţii şi mai mari. Ceea ce îl pasiona mai mult craii cruciatele, această vastă mişcare de întoarcere a Apusului către Răsărit, către leagănul lui, mişcare ce readusese Europa spre ţările unde-şi aflase izvoarele, ţări care se aflau încă în plină înflorire, şi de unde ea mai avea încă atâtea de învăţat. Dar ceea ce îl impresiona şi mai mult, era figura impunătoare a lui Napoleon, care se dusese să se războiască acolo, având un ţel măreţ şi tainic. Desigur că nu era vorba doar de cucerirea Egiptului sau de înfiinţarea unei colonii franceze acolo, deschizând astfel pentru Franţa porţile comerţului cu Răsăritul. Saccard voia

să vadă în acea parte a expediţiei lui Napoleon, care a rămas misterioasă şi nelămurită, realizarea unui plan de neţărmurită ambiţie, reconstruirea unui imperiu uriaş, Bonaparte încoronat la Constantinopol, împărat al Orientului şi al Indiilor, înfăptuind visul lui Alexandru, mai mare decât Cesar şi decât Carol cel Mare. Nu spusese el însuşi la Sfânta Elena, vorbind despre Sidney, generalul englez care-l oprise în faţa cetăţii Saint-Jean d'Acre: „Din cauza acestui om nu mi-am putut împlini destinul". Şi ceea ce încercaseră să facă cruciatele, ceea ce nu putuse înfăptui Napoleon, gândul acesta măreţ de cucerire a Orientului îl înflăcăra acum pe Saccard; el se gândea însă la o cucerire bine cumpănită, înfăptuită prin dubla putere a ştiinţei şi a banului. Dacă civilizaţia trecuse de la Răsărit la Apus, de ce, în definitiv, nu s-ar întoarce din nou spre Răsărit, revenind la prima grădină a umanităţii, la acest paradis al lumii adormit sub povara veacurilor? Aceasta ar însemna o nouă tinereţe care ar da viaţă raiului pământesc, făcându-l din nou locuibil, mulţumită aburilor şi electricităţii; aceasta ar face din nou din Asia Mică centrul lumii vechi, punct de încrucişare a marilor căi naturale care leagă continentele. Aici nu mai era vorba de câştigat milioane, ci miliarde şi iarăşi miliarde.

De atunci, Saccard avu în fiecare dimineaţă lungi convorbiri cu Hamelin. Dacă speranţa era mare, greutăţile erau numeroase, uriaşe. Inginerul, care fusese la Beirut în anul 1862 – în timpul când druzii îi măcelăriseră îngrozitor pe creştinii maroniţi, măcelărire care făcuse necesară intervenţia Franţei – nu ascundea piedicile pe care le vor avea de întâmpinat printre populaţiile acelea ce se războiau continuu, lăsate la bunul plac al autorităţilor locale. Noroc că avea la Constantinopol prieteni cu vază şi îşi asigurase acolo sprijinul marelui vizir Fuad Paşa, om de valoare, partizan hotărât al reformelor; era convins că va obţine de la el toate concesiile necesare. Pe de altă parte, deşi

prezicea falimentul de neînlăturat al Imperiului Otoman, vedea în faptul acesta mai curând o împrejurare favorabilă, datorită nepotolitei nevoi de bani a statului, lucru ce se observa din împrumuturile pe care le repeta din an în an: un guvern strâmtorat, dacă nu oferă garanţii personale, este totdeauna gata să se înţeleagă cu firmele particulare, de îndată ce vede în asta un profit cât de mic. Şi la urma urmei, cel mai practic mijloc de a isprăvi odată cu veşnica şi supărătoarea problemă a Orientului, nu era oare prilejul de a cointeresa Imperiul Otoman în marile lucrări civilizatoare, făcându-l să păşească pe calea progresului, pentru a nu mai exista această stavilă monstruoasă în drumul ce leagă Europa de Asia? Ce rol frumos şi patriotic ar avea de jucat aci întreprinderile franceze!

Apoi, într-o bună dimineaţă, Hamelin le vorbi liniştit despre programul secret de care pomenea uneori şi pe care îl numea, surâzând, încoronarea edificiului.

— Atunci când vom intra în stăpânirea acestei regiuni, vom reface regatul Palestinei şi vom înscăuna acolo pe papă... La început ne vom mulţumi cu Ierusalimul şi cu Iaffa, ca port la mare. Apoi Siria va fi declarată independentă şi o vom anexa... Ştiţi că în curând papalitatea nu va mai putea rămâne la Roma, din cauza umilirilor ce i se pregătesc. Noi trebuie să fim gata pentru ziua aceea.

Saccard, vrăjit, îl asculta pe inginer rostind toate acestea cu glasul lui domol, cu credinţa lui profundă de catolic. Saccard, care nu se da în lături în faţa celor mai extravagante închipuiri, n-ar fi ajuns niciodată atât de departe. Omul acesta de ştiinţă, în aparenţă atât de rece, îl uimea.

— Dar asta e o nebunie, strigă el. Poarta nu va da niciodată Ierusalimul!

— De ce nu? răspunse foarte liniştit Hamelin, Are atâta nevoie de bani! Ierusalimul nu-i produce decât neplăceri,

aşa că va fi mulţumită să scape de el. De cele mai multe ori nu ştie cum să împace diferitele confesiuni care se ceartă pe stăpânirea locurilor sfinte... De altfel, papa ar găsi în Siria un adevărat sprijin în rândurile maroniţilor, căci ştii desigur că i înfiinţat la Roma un colegiu pentru preoţii lor. În orice caz, m-am gândit bine, am prevăzut totul şi sunt convins că acolo va începe o eră nouă, era triumfală a catolicismului. Îmi veţi spune, poate, că am mers prea departe, că papa se va afla izolat, rupt de evenimentele din Europa. Dar câtă strălucire şi autoritate va câştiga atunci când va trona în locurile sfinte, vorbind în numele lui Cristos, de pe pământul sfânt de unde a vorbit şi Cristos! Acolo e leagănul măreţiei lui, acolo trebuie să-i fie şi regatul. Şi fiţi fără grijă, vom, face din acest regat un regat puternic şi trainic, îl vom pune la adăpost de orice turburări politice, asigurându-i un buget garantat de bogăţiile ţării şi supravegheat de o bancă uriaşă ale cărei acţiuni vor fi, desigur, cumpărate de catolicii din toată lumea.

Saccard, deşi nu era încă întru totul convins, începu să zâmbească ispitit de măreţia acestui proiect; nu se putu opri însă de a da un nume acestei bănci, cu strigătul voios al celui care a făcut o descoperire:

— „Tezaurul Sfântului Mormânt”, nu-i aşa? Grozav! În asta va sta tot succesul!

Dar în aceeaşi clipă, întâlnind privirea cumpănită a doamnei Caroline, care surâdea şi ea cu scepticism, puţin supărată chiar, Saccard se ruşină de entuziasmul său nesăbuit.

— Oricum, dragul meu Hamelin, am face bine să ţinem secretă această încoronare a edificiului, cum îi spui dumneata. Ar râde lumea de noi. Şi apoi, programul nostru este şi aşa destul de încărcat, astfel că e mai bine să păstrăm ultimele planuri, gloriosul sfârşit, numai pentru cei iniţiaţi.

— Fără îndoială; ăsta a fost, de altfel, şi gândul meu,

declară inginerul. Totul va rămâne o taină.

Şi, ca încheiere, în ziua aceea hotărârâ cercetarea proiectelor şi punerea în lucru a unei nesfârşite serii de planuri. Vor începe prin înfiinţarea unei bănci modeste pentru a putea porni primele afaceri; apoi, cu ajutorul succesului dobândit, vor ajunge încetul cu încetul stăpânii pieţei, vor cuceri lumea.

A doua zi, Saccard, care se dusese până sus la prinţesa d'Orviedo pentru a discuta ceva în legătură cu Opera Muncii, îşi aduse aminte de visul pe care îl nutrise o clipă, de a fi prinţ-consort al acestei regine a milosteniei, împărţitor şi administrator al averii celor săraci. Şi zâmbi, căci visul acesta i se părea acum destul de prostesc. El era făcut pentru a crea viaţă şi nu pentru a lega rănile făcute de viaţă. În curând avea să se regăsească în câmpul lui de activitate, în toiul bătăliei pentru bani, în această, goană veşnică după fericire care a fost însuşi mersul omenirii, din veac în veac, spre mai multă bucurie şi mai multă lumină.

În aceeaşi zi, Saccard o găsi pe doamna Caroline singură, în biroul unde se aflau schiţele. Stătea în picioare, în dreptul unei ferestre, şi privea cu atenţie în grădina învecinată, unde contesa de Beauvilliers şi fiica ei apăruseră la o oră neobişnuită. Cele două femei citeau o scrisoare şi păreau cuprinse de o adâncă tristeţe; fără îndoială, era o scrisoare de la băiat, de la Ferdinand, a cărui situaţie nu părea să fie prea strălucită, acolo, la Roma.

— Priveşte, spuse doamna Caroline recunoscând paşii lui Saccard. Se vede că aceste două nenorocite au o nouă supărare. Mi-e mai milă de ele decât de cerşetoarele de pe străzi.

— N-are importanţă, spuse el vesel, le vei ruga să vină să mă vadă. Le vom îmbogăţi şi pe ele, de vreme ce vom îmbogăţi întreaga lume.

Şi în înflăcărarea lui îi căută buzele pentru a i le săruta. Dar ea, cu o mişcare repezită, îşi retrăsese capul, gravă şi

palidă din pricina unei stânjeneli involuntare.

— Nu, te rog, nu…

Era pentru prima oară că încerca din nou s-o cuprindă în braţe, din ziua aceea în care i se dăduse într-o clipă de totală uitare. După ce îşi pusese la punct treburile serioase, Saccard se gândi să încerce norocul ce-i căzuse în braţe odată, dorind să pună la punct situaţia şi din această, privinţă. Refuzul ei categoric îl miră.

— Adevărat? Ţi-ar părea rău?

— Da, foarte rău.

Doamna Caroline se linişti, începând şi ea să surâdă.

— De altfel, spune drept, nu ţii nici dumneata prea mult la asta…

— Oh, eu te iubesc!

— Nu, nu spune asta, vei avea atâta de lucru! Apoi te asigur că sunt gata să am pentru dumneata cea mai sinceră prietenie, dacă eşti omul activ pe care-l cred şi dacă vei înfăptui toate lucrurile acestea mari de care vorbeşti… Prietenia, crede mă, face mai mult!

O asculta, zâmbind încurcat şi totuşi înfrânt. Aşadar, îl respingea; era caraghios să nu o fi avut decât o dată şi atunci prin surprindere. Dar, din fericire, nu-i fusese rănită decât vanitatea.

— Atunci, numai prieteni?

— Da, voi fi alături de dumneata, te voi ajuta… Prieteni, buni prieteni.

Şi îi întinse obrajii, iar el, cucerit, găsind că ea are dreptate, o sărută pe amândoi.

III

Scrisoarea bancherului rus din Constantinopol, pe care o tradusese Sigismund, era un răspuns favorabil, aşteptat la Paris pentru a pune pe picioare întreaga afacere; şi chiar a doua zi, de cum deschise ochii, Saccard avu intuiţia că trebuie să înceapă de îndată, că trebuie încă înainte de căderea nopţii să formeze sindicatul, de care voia să fie sigur, pentru a plasa de la început cele cincizeci de mii de acţiuni a câte cinci sute de franci bucata ale societăţii lui anonime, întemeiată cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane.

Când sări din pat, găsi, în sfârşit, şi numele acestei societăţi, firma pe care o căuta de atâta vreme. Cuvintele „Banca Universală” îi apărură deodată în faţa ochilor, scrise parcă cu litere de foc în încăperea cuprinsă încă de întuneric.

— Banca Universală! îşi spunea el întruna, în timp ce se îmbrăca. Banca Universală, e simplu, e măreţ, cuprinde totul, acoperă lumea... Da, da, foarte bine, Banca Universală!

Până la ora nouă şi jumătate se plimbă de-a lungul vastelor încăperi, îngândurat, neştiind de unde să înceapă goana după milioane prin Paris. Douăzeci şi cinci de milioane sunt uşor de găsit; pentru el era mai greu să sie hotărască de la cine anume să ia banii, căci voia să lucreze

cu oarecare metodă. Bău o ceaşcă de lapte şi nu se supără când vizitiul îi aduse la cunoştinţă că ar fi bine să cheme un veterinar, deoarece calul nu se simţea bine, probabil în urma unei răceli.

— Bine, cheamă-l… voi lua o trăsură de piaţă.

Ajuns însă pe trotuar, fu mirat de vântul pătrunzător care sufla, prevestind parcă o reîntoarcere a iernii în acest miez de Mai ce, nu mai departe decât în ajun, fusese atât de blând. Nu ploua încă, însă nori groşi, gălbui, se arătau în zare. Aşa că, pentru a se mai încălzi, o porni pe jos, fără a mai lua o trăsură, punându-şi în gând să se ducă mai întâi în strada Băncii, la Masaud, agentul de schimb, pe care voia să-l desenase cu privire la Daigremont, om de afaceri bine cunoscut, providenţial în formarea tuturor sindicatelor. Numai că, odată ajuns în rue Vivienne, cerul fu năpădit de nori groşi şi negri şi începu să cadă o ploaie atât de deasă, amestecată cu grindină, încât se văzu nevoit să se adăpostească într-un gang.

Saccard se afla acolo de câteva clipe, privind cum cade ploaia, când un clinchet limpede de monete de aur ce acoperea clipocitul ploii îl făcu să ciulească urechile. Zgomotul părea că vine din fundul pământului, neîntrerupt, uşor şi melodios ca într-o poveste din *O mie şi una de nopţi.* Se uită în jurul lui, să vadă unde este, şi îşi dădu seama că se afla în gangul casei Kolb, un bancher ce se ocupa mai ales cu traficul de aur, cumpărând monete în ţările în care aurul avea un curs mai scăzut, pentru a le topi şi a le vinde sub formă de lingouri ţărilor în care aurul avea curs ridicat; în zilele când topea aurul, din subsolul casei se auzea din zori şi până-n noapte zgomotul acesta cristalin al monetelor de aur răscolite cu lopata, descărcate din lăzi şi aruncate în cuptor. De aceea trecătorilor de pe această parte a străzii le ţiuie tot anul urechile. Acum, Saccard asculta cu plăcere această muzică ce părea glasul ascuns al cartierului Bursei, şi văzu în el o prevestire fericită.

După ce stătu ploaia, străbătu piaţa şi ajunse numaidecât la Mazaud. Făcând excepţie de la regulă, tânărul agent de schimb locuia la primul etaj al aceleiaşi case în care se aflau la etajul al doilea, birourile. După moartea unchiului său nu făcuse decât să preia apartamentul acestuia, înţelegându-se cu ceilalţi moştenitori să răscumpere el singur firma.

Suna tomnai ora zece, şi Saccard se îndrepta de-a dreptul spre birouri. La intrare se întâlni cu Gustave Sédille.

— Domnul Mazaud e aici?

— Nu ştiu, domnule, chiar acum am sosit şi eu.

Tânărul, mereu în întârziere, surâdea, privind cu uşurinţă slujba neplătită, deoarece o făcea ca simplu amator, resemnându-se să piardă un an sau doi aici ca să facă plăcere tatălui său, fabricantul de mătase din rue des Jeûneurs.

Saccard trecu prin casierie, unde fu salutat de casierul cu numerarul şi de cel de la titluri; intră apoi în biroul celor doi procurişti, unde nu-l găsi decât pe Berthier, care se ocupa de relaţiile cu clienţii şi care-şi însoţea de obicei patronul la Bursă.

— Domnul Mazaud este aici?

— Aşa cred, domnule, acum o clipă am fost la Domnia Sa. Ia te uită, nu, nu mai este. Se vede că s-a dus la contabilitate.

Deschise o uşă alăturată şi înconjură cu privirile o încăpere destul de spaţioasă în care lucrau cinci funcţionari sub ordinele contabilului şef.

— Ei, asta-i bună!... Ia du-te dumneata de vezi acolo, alături, la lichidare.

Saccard intră în biroul lichidaturii, în care lichidatorul, stâlpul întregii întreprinderi, lucra ajutat de şapte funcţionari; el controla carnetul pe care i-l înmâna agentul în fiecare zi după închiderea Bursei, după care trecea în rolurile clienţilor afacerile făcute conform ordinelor primite,

servindu-se de fişe anume întocmite pentru a şti despre cine e vorba, căci în carnete nu sunt trecute nume, ci doar o scurtă însemnare asupra cumpărării sau vânzării: cutare valoare, cutare cantitate, cutare curs, al cutărui agent.

— Nu l-aţi văzut pe domnul Mazaud? întrebă Saccard.

Dar nu-i răspunse nimeni. Cum lichidatorul era în oraş, trei dintre funcţionari îşi citeau gazeta, iar alţi doi se uitau în tavan; intrarea lui Gustave Sédille stârnise îndeosebi interesul tânărul Flory, care dimineaţa ajuta la registratură, schimba angajamente, iar după amiază, la Bursă, era însărcinat cu telegramele. Născut la Saintes, unde tatăl său era funcţionar la registratură, Flory fusese la început practicant la un bancher din Bordeaux, iar către sfârşitul toamnei trecute ajunsese la Mazaud; singura lui perspectivă în viitor era aceea de a ajunge poate peste zece ani la un salariu de două ori mai mare. Până acum avusese o purtare bună, fiind punctual şi conştiincios. Numai că de vreo lună încoace, de când intrase Gustave în slujbă, se cam schimbase, luându-se după noul său coleg, un tânăr foarte elegant, foarte monden, plin de bani, care începuse să-l ducă în lume şi să-l prezinte femeilor. Flory avea un obraz bărbos, un nas senzual, o gură zâmbitoare şi priviri blânde; începuse să-şi petreacă serile, fără prea mari cheltuieli, cu domnişoara Chuchu, figurantă la teatrul Variétés, una dintre femeiuştile acelea care bat trotuarele Parisului, fiica unei portărese din Montmartre, destul de nostimă cu mutrişoara ei palidă în care străluceau doi ochi mari şi negri.

Înainte chiar de a-şi scoate pălăria, Gustave începuse să-i povestească felul cum îşi petrecuse seara precedentă.

— Da, dragă, eram aproape sigur că Germaine mă va da afară, fiindcă sosise Jacoby. Dar, închipuie-ţi, a găsit mijlocul să scape de el! Drept să-ţi spun, habar n-am cum! Şi aşa s-a făcut că am rămas!

Amândoi pufniră în râs. Era vorba de Germaine Coeur, o

femeie de moravuri uşoare, foarte frumoasă, de douăzeci şi cinci de ani, puţin cam nepăsătoare şi moale faţă de grăsimea care începea să se adune; întreţinută lunar de unul dintrecolegii lui Mazaud, evreul Jacoby. Trăise întotdeauna cu oameni de bursă care o plăteau lunar, ceea ce e comod pentru nişte bărbaţi foarte ocupaţi şi cu capul tobă de cifre, care plătesc dragostea cum plătesc orice lucru, fără a găsi timp pentru o pasiune adevărată. O preocupa un singur gând şi anume acela de a evita întâlnirile între domnii care se cunosc, în micul său apartament din strada Michodière.

— Ia ascultă dragă, spuse Flory, eu credeam că te păstrezi pentru frumoasa papetăreasă!

Această aluzie la doamna Conin îl făcu pe Gustave să devină serios. Pe aceasta o respecta; era o femeie cinstită, iar dacă se arătase vreodată binevoitoare, în schimb nu se întâmplase niciodată ca vreun bărbat să fi pălăvrăgit pe seama ei, într-atât de bună prietenă ştia să rămână cu toţi. Aşa că, nevoind să răspundă, Gustave puse la rândul lui o întrebare:

— Dar pe Chuchu ai dus-o la Mabille?

— Aşi! e prea scump. Ne-am dus acasă şi am băut ceai.

Cum se afla chiar în spatele tinerilor, Saccard auzise rostindu-se aceste nume de femei pe care cei doi şi le şuşoteau zoriţi. Apoi, cu un zâmbet amabil, i se adresă lui Flory.

— Nu l-aţi văzut cumva pe domnul Mazaud?

— Ba da, domnule, a venit să-mi dea un ordin şi a coborât din nou la el acasă. Mi se pare că băieţaşul lui este bolnav; fusese anunţat de sosirea doctorului… Aţi face bine să vă duceţi şi dumneavoastră acolo, căci s-ar putea întâmpla ca domnul Mazaud să plece în oraş fără să mai treacă pe aici.

Saccard mulţumi şi se grăbi să coboare un etaj. Mazaud era unul dintrecei mai tineri agenţi de schimb, favorizat de

soartă, căci avusese norocul să-i moară unchiul, ajungând astfel proprietarul Uneia dintre cele mai serioase firme din Paris, la o vârstă la care alţii abia învăţau meseria. Mic de statură, avea o faţă simpatică, mustăţi mici şi negre şi ochii pătrunzători; era foarte muncitor şi foarte deştept. Era vestit, de altfel, în culisele Bursei pentru vioiciunea lui fizică şi spirituală, atât de necesară în profesiunea lor şi care, unită cu un adânc simţ al afacerilor şi cu o intuiţie ieşită din comun, avea să-l ridice în primele rânduri; în afară de asta, mai avea o voce autoritară şi deţinea întotdeauna informaţii de cea mai bună calitate de la bursele din străinătate, fiind în legătură cu toţi marii bancheri, şi de la un fel de văr care, după cum se spunea, lucra la agenţia Havas[22]. Nevasta lui, cu care se căsătorise din dragoste, îi adusese o zestre de un milion şi două sute de mii de franci; era o femeie încântătoare, care-i şi dăruise doi copii, o fetiţă de trei ani şi un băieţaş de un an şi jumătate.

Mazaud tocmai îl conducea pe doctor la uşă; acesta îl linişti râzând.

— Intră, îi spuse el lui Saccard. Oe să-i faci, cu micuţii ăştia nu e greu să fii îngrijorat; îi şi vezi pierduţi la cel mai mic fleac…

Şi îl conduse în salon, unde se mai afla încă doamna Mazaud; ea ţinea băieţaşul pe genunchi, în timp ce fetiţa, fericită că îşi vede din nou mama veselă, se ridică în vârful picioarelor pentru a o săruta. Toţi trei erau blonzi şi albi ca laptele, mama părând la fel de gingaşă şi de nevinovată ca şi copiii. Mazaud o sărută pe păr.

— Vezi bine că ne-am speriat degeaba!

— Nu-i nimic, dragul meu, sunt atât de mulţumită că ne-a liniştit!

În faţa acestei mari fericiri, Saccard se opri locului, salutând. Încăperea, luxos mobilată, trăda şi ea viaţa mulţumită a acestei căsnicii pe care nimic n-o dezbinase

[22] Agenţia oficială de ştiri (N. T.).

încă; în cei patru ani de când era însurat, Mazaud nu avusese decât o scurtă pasiune pentru o cântăreaţă de la Opera Comică. Se ştia că rămăsese soţ credincios, după cum se ştia că nici nu joacă prea mult pe cont propriu, în ciuda avântului lui tineresc. Şi norocul acesta care plutea, această fericire fără nori, erau atât de vizibile, încât se simţea până şi din pacea molcomă a covoarelor şi a tapetelor, din mireasma cu care un mănunchi bogat de trandafiri, răsfirat într-un vas chinezesc, îmbălsăma întreaga încăpere.

Doamna Mazaud, care-l cunoştea mai puţin pe Saccard, îi spuse voioasă:

— Nu-i aşa, domnule, că este de ajuns să vrei, pentru a fi întotdeauna fericit?

— De asta, doamnă, sunt sigur, răspunse el. Şi apoi, sunt unele fiinţe atât de frumoase şi atât de bune, încât nenorocul nu îndrăzneşte niciodată să le atingă.

Doamna Mazaud se ridicase radioasă. Îşi sărută la rândul ei soţul şi ieşi, purtându-şi băieţaşul în braţe, urmată de fetiţa, care se agăţase de gâtul tatălui ei. Acesta, voind să-şi ascundă emoţia, se întoarse spre Saccard, glumind:

— Precum vezi. n-ai cum să te plictiseşti aici.

Apoi adăugă repede:

— Ai să-mi spui ceva?... Să mergem sus atunci; vom fi mai liniştiţi.

Ajunşi sus, Saccard zări în faţa ghişeului de plăţi pe Sabatani care-şi încasa diferenţele de cursuri; şi fu mirat de calda strângere de mână pe care o schimbă Mazaud cu clientul lui. De altfel, de îndată ce luă loc în birou, îi spuse pentru ce anume venise, punându-i întrebări asupra formalităţilor ce trebuiau îndeplinite pentru a face ca o valoare să fie admisă la cota oficială. Fără să pară a da prea mare însemnătate faptului, vorbi despre întreprinderea pe care voia s-o întemeieze, despre Banca Universală, cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane.

Da, o întreprindere bancară înfiinţată anume pentru a finanţa afaceri mari, despre care vorbi în treacăt. Mazaud îl ascultă şi nu crâcni; apoi, cum nu se poate mai serviabil, îl lămuri care sunt formalităţile de îndeplinit. Nu se lăsase însă păcălit, căci ştia bine că Saccard n-ar fi venit până aici, la el, doar pentru atâta. Aşa dar, atunci când acesta rosti, în cele din urmă, numele lui Daigremont, fără să vrea, surâse. Da, fireşte, Daigremont avea în spate o avere uriaşă; se spunea numai că nu era de o cinste tocmai exemplară; dar cine este cinstit în dragoste şi în afaceri? Nimeni. De altminteri, el, Mazaud, nu stătea pe gânduri când era vorba să spună adevărul cu privire la Daigremont, după cearta lor despre care vorbise toată Bursa. Acesta îşi transmitea acum majoritatea ordinelor prin Jacoby, un evreu de vreo şaizeci de ani, din Bordeaux, înalt, voinic, cu o faţă mare şi veselă, celebru pentru glasul lui puternic; cu timpul, însă, se îngrăşase şi căpătase burtă. Între cei doi agenţi era un fel de rivalitate, cel tânăr, norocos, cei bătrân un fost procurist ajuns în decursul anilor şi căruia cei ce-l finanţau îi îngăduiseră să cumpere firma patronului său. Jacoby era înzestrat cu o şmecherie şi o îndemânare fără pereche, mergând însă la pierzanie, mereu pândit de catastrofe, din pricina patimii sale pentru jocul de bursă, în ciuda importantelor sale câştiguri. Totul se topea în lichidări. Germaine Coeur nu-l costa decât câteva mii de franci, iar pe nevastă-sa n-o vedea nimeni.

— În chestiunea Caracasului, încheie Mazaud, lăsându-se furat de patimă în ciuda corectitudinii lui. este sigur că Daigremont a făcut o înşelătorie şi că şi-a oprit pentru el tot câştigul… Este un om foarte periculos…

Apoi, după o clipă de tăcere, întrebă:

— De ce nu te duci să vorbeşti cu Gundermann?

— Niciodată! strigă Saccard cuprins de furie.

În clipa aceea. Berthier, procuristul, intră în încăpere şi şopti ceva la urechea agentului. Era vorba de baroana

Sandorff care venea să-şi plătească diferenţele şi care le făcea tot felul de mizerii, cu scopul de a-şi micşora contul. De obicei, Mazaud să grăbea s-o primească chiar el, dar acum, fiindcă pierduse, se ferea de ea ca de dracu, ştiind că galanteria lui va fi atacată din plin. Nu există mai răi clienţi decât femeile, care sunt de o totală rea credinţă de îndată ce este vorba să plătească ceva.

— Nu, nu! Spune-i că nu sunt aci, răspunse el enervat. Şi nu-i scădea niciun ban, mă auzi?

Iar după plecarea lui Berthier, înţelegând după surâsul lui Saccard că acesta pricepuse totul, adăugă:

— Da, dragul meu, este într-adevăr foarte drăguţă femeiuşcă asta, dar n-ai habar cât de hrăpăreaţă!... Ah, cum ne-ar mai iubi clienţii dacă ar câştiga mereu! Şi cu cât sunt mai bogaţi şi de neam mai mare, cu atât, Doamne iartă-mă, am mai puţină încredere în ei şi mă tem că n-au să-mi plătească!... Crede-mă, sunt zile în care, în afara câtorva oameni serioşi, aş fi mai bucuros să n-am decât clienţi din provincie!

Uşa se deschise din nou, un funcţionar îi înmână un dosar pe care Mazaud îl ceruse de dimineaţă şi ieşi:

— Ia te uită! s-a nimerit de minune! E vorba de un agent instalat la Vendôme, un oarecare Fayeux... Ei bine, dragul meu, nici nu-ţi trece prin minte ce de ordine primesc de la acest corespondent! Bineînţeles, ordinele lui nu sunt prea însemnate, căci vin din partea unor mici burghezi, mici negustori sau fermieri. Aici, însă, e vorba de număr... Adevărul este că cea mai mare parte a clienţilor noştri, cei care reprezintă baza noastră, sunt jucătorii mărunţi, din marea masă anonimă a jucătorilor.

Printr-o asociaţie de idei, Saccard îşi aminti. de Sabatani, pe care îl zărise la ghişeul casieriei.

— Sabatani lucrează acum cu dumneata? întrebă el.

— Lucrează de vreun an, cred, răspunse agentul cu o indiferenţă plină de amabilitate. E un băiat de treabă, nu-i

aşa? A început modest, e foarte cuminte însă, şi va ajunge în viaţă.

Ceea ce nu spunea, ceea ce de altfel nici nu-şi mai amintea, era că Sabatani depusese la el o acoperire de două mii de franci. Aceasta era cauza pentru care juca atât de moderat la început. Fără îndoială că levantinul aştepta, ca şi atâţia alţii, ca garanţia aceasta atât de mică să fie uitată; şi se arăta înţelept, crescând treptat valoarea ordinelor date, până în ziua când, punând mâna pe cine ştie ce lichidare însemnată, să dispară. Cum să n-ai încredere într-un tânăr încântător, cu care ai ajuns să fii prieten? Cum să te îndoieşti de cinstea lui, când îl vezi vesel, lipsit de griji băneşti, cu acea eleganţă care este indispensabilă la Bursă, fiind însăşi uniforma hoţiei?

— Da, foarte de treabă, foarte inteligent, repetă Saccard, luând în sinea lui hotărârea să se gândească la Sabatani în ziua când va avea nevoie de un tip discret şi fără scrupule.

Apoi, ridicându-se şi pregătindu-se de plecare, adăugă:

— Atunci, la revedere!… Când titlurile noastre vor fi gata, voi trece pe la dumneata înainte de a încerca să le înscriu la cota oficială.

Din pragul biroului, Mazaud îi strânse mâna, spunându-i:

— Rău faci că nu te duci să vorbeşti cu Gundermann în privinţa sindicatului.

— Asta niciodată! strigă Saccard din nou, furios.

În sfârşit, tocmai când ieşea din agenţie, îi zări în faţa ghişeului casieriei pe Moser şi pe Pillerault; primul îşi încasa cu o mutră plouată câştigul pe ultimele două săptămâni, şapte sau opt hârtii de o mie de franci, pe câtă vreme celălalt, care pierduse, plătea vreo zece mii de franci, făcând gură, bătăios şi mândru ca după o victorie. Ora prânzului şi a deschiderii Bursei se apropia, birourile aveau să se golească în parte; şi cum uşa biroului lichidaturii se întredeschisese, răzbiră până la Saccard hohotele de râs ale lui Flory, căruia Gustave îi povestea peripeţiile unei

plimbări cu barca, cu care prilej femeia de la cârmă căzuse în Sena, unde îşi pierduse până şi ciorapii.

Ajuns în stradă, Saccard se uită la ceas: unsprezece. Ce de vreme pierdută! Nu, la Daigremont nu va merge; şi cu toate că numai la auzul numelui lui Gundermann se înfuriase, luă dintr-odată hotărârea să se ducă să-l vadă. De altfel, nu-i spusese, oare, la Champeaux, că avea să treacă pe la el, după ce-l anunţase că pune la cale o afacere mare, numai aşa, ca să-i facă sânge rău? Căută chiar să se justifice faţă de el însuşi, zicându-şi că n-are de gând să-i ceară nimic şi că voia numai să-l înfrunte, să-şi bată joc de bătrân, căci prea se purta cu el cum te porţi cu un copilaş. Şi cum între timp se pornise un nou val de ploaie, sări într-o trăsură strigând birjarului să-l ducă în rue de Provence.

Gundermann locuia acolo într-o clădire imensă în care însă abia începea familia lui numeroasă. Avea cinci fete şi patru băieţi, dintre care trei fete şi trei băieţi căsătoriţi îi dăruiseră paisprezece nepoţi. La cină, când toată familia se aduna împreună, erau la masă, dacă îi socoteai şi pe el şi pe nevasta lui, treizeci şi una de persoane. Şi, în afară de doi gineri care nu locuiau cu el, toţi ceilalţi stăteau acolo, în aripa din stânga şi din dreapta a clădirii, ocupând toate camerele care dădeau spre grădină, în timp ce partea centrală a clădirii era ocupată în întregime de nenumăratele birouri ale băncii. În mai puţin de un veac, monstruoasa avere ce se urca la un miliard, se născuse, crescuse şi se revărsase asupra acestei familii, datorită economiilor, dar şi unui fericit concurs de împrejurări. Această bogăţie părea a fi o predestinare, la care contribuise însă o inteligenţă vie şi o munca neobosită, un efort de neînvins şi plin de prevedere, îndreptat mereu spre acelaşi ţel. Acum toate râurile de aur se revărsau în această mare, milioanele se prefăceau în alte milioane, era o înglobare a bogăţiei publice în această bogăţie ce creştea mereu şi care aparţinea unui singur cm; Gundermann era

adevăratul ei stăpân, regele atotputernic, temut şi ascultat de întreg Parisul, de lumea întreagă.

În timp ce suia scara mare de piatră, cu treptele tocite din pricina neîntreruptului du-te-vino al mulţimii, mai tocite chiar decât pragul vechilor biserici, Saccard simţi trezindu-se în el o ură nepotolită împotriva acestui om. Ah, evreul! El, Saccard, acest periculos om de afaceri, acest călău al banului, cu mâinile pătate, uita de propria lui persoană de îndată ce era vorba de un evreu, vorbind cu asprimea şi cu indignarea răzbunătoare a omului cinstit, care trăieşte numai din munca braţelor lui, străin de toate hoţiile cămătăreşti. Saccard părea cuprins de o furie cu atât mai mare, cu cât îi admira şi le invidia minunatele calităţi financiare, ştiinţa aceea înnăscută a cifrelor, uşurinţa firească cu care rezolvau treburile cele mai încurcate, intuiţia şi norocul care le asigurau izbânda în orice ar porni să facă. Profetiza, duşmănos, victoria finală a evreilor asupra tuturor celorlalte popoare, atunci când vor fi pus mâna pe toate bogăţiile lumii, lucru ce nu putea să mai întârzie mult, de vreme ce li se lăsa pe zi ce trecea mână liberă să-şi întindă stăpânirea şi de vreme ce putea fi văzut, la Paris, un Gundermann domnind pe un tron mai solid şi mai respectat decât cel al împăratului.

Ajuns sus, Saccard avu o scurtă şovăială în clipa în care se pregătea să intre în sala de aşteptare, văzând-o plină de remizieri, de solicitatori, de bărbaţi şi femei, de o întreagă mulţime zgomotoasă. Mai cu seamă remizierii dădeau buzna la intrare, fiecare voind să fie primul, în nădejdea – puţin probabilă, de altfel – de a primi vreun ordin de bursă, deoarece marele bancher îşi avea agenţii lui. Era, totuşi, o cinste, o recomandaţie, să fii primit de el, şi fiecare voia să se poată lăuda cu asta. De altminteri, aşteptarea nu era niciodată lungă, cei doi camerişti fiind puşi acolo să organizeze defilarea, o defilare nesfârşită, un adevărat galop prin uşile care se deschideau şi se închideau fără

întrerupere. Şi cu toată mulţimea care aştepta, Saccard fu introdus aproape imediat după ce veni.

Cabinetul lui Gundermann era compus dintr-o încăpere nesfârşită, din care el nu ocupa decât un colţ, în fund, la ultima fereastră. Aşezat în faţa unui birou simplu de mahon, stătea în aşa fel încât lumina îi cădea în spate, iar faţa îi era complet în umbră. În fiecare dimineaţă se scula de la cinci şi începea să lucreze în timp ce întreg oraşul dormea încă; iar pe a nouă, când începea înghesuiala şi sclavii banului treceau în goană prin faţa lui, ziua lui de muncă propriu zisă era încheiată. În restul încăperii se aflau alte birouri mai mari, la: are doi dintre fiii şi unul dintreginerii lui îl ajutau, stând mai mult în picioare şi dând dispoziţii unei armate de funcţionari care intrau şi ieşeau mereu. Aşa cerea regulamentul interior al casei. Mulţimea străbătea toată încăperea, îndreptându-se numai spre el, spre stăpânul care stătea în colţişorul lui modest, mde ceasuri în şir, până la vremea prânzului, primea pe fiecare cu un aer nepăsător şi mohorât, rezolvând orice problemă cu un semn, uneori cu un cuvânt, dacă voia să se arate mai binevoitor.

— Oh! Dumneata, dragă prietene? spuse el de îndată ce-l zări pe Saccard, şi chipul lui se lumină de un surâs batjocoritor. Ia te rog, loc, dacă ai să-mi spui ceva. Sunt al dumitale într-o clipă.

După aceea se făcu că-l uită. Saccard nu-şi pierdea însă răbdarea, privind cu mult interes defilarea remizierilor, care intrau unul după altul, cu acelaşi salut adânc, scoţând din redingotă acelaşi cartonaş pe care era însemnată cota lor cu cursurile zilei şi punând-o în faţa bancherului cu acelaşi gest rugător şi respectuos. Trecură zece, douăzeci. Bancherul lua de fiecare dată cota, îşi arunca privirile pe ea şi apoi o înapoia cu o răbdare pe care n-o egala decât totala lui nepăsare faţă de ploaia asta de oferte.

Apăru şi Massias, cu mutra lui voioasă şi neliniştită de câine credincios care ştie de frica stăpânului. Erau zile în

care era aşa de rău primit, încât îi venea să plângă. În ziua aceea ajunsese, pare-se, la capătul răbdării, căci îşi îngădui o insistenţă neobişnuită la el.

— Uitaţi-vă şi dumneavoastră, domnule, Mobiliarele au scăzut foarte mult... Câte să vă cumpăr?

Gundermann, fără să ia cota, îşi ridică privirile verzi-albăstrui asupra tinerelului care-şi îngăduia să fie obraznic şi spuse cu asprime:

— Ia ascultă, tinere, crezi că-mi face plăcere să te văd?

— Vai, domnule! răspunse Massias, pălind, mie, unul, îmi face şi mai puţină plăcere să vin în fiecare dimineaţă degeaba, şi asta de trei luni de zile încoace.

— Ei bine, n-ai decât să nu mai vii!

Remizierul salută şi se retrase, după ce schimbă cu Saccard acea ocheadă furioasă şi necăjită a omului care-şi dă seama brusc că nu va reuşi niciodată în viaţă.

Saccard se întreba, pe bună dreptate, ce interese puteau să-l facă pe Gundermann să primească toată omenirea asta. Probabil că avea o putere specială de a se izola, de a-şi concentra gândurile şi de a reflecta; de asemenea, probabil că avea o disciplină a lui, un fel cu totul personal de a cerceta în fiecare zi mersul pieţei şi de a găsi întotdeauna ceva de câştigat, fie chiar cât de puţin. Scăzu cu asprime optzeci de franci unui culiser căruia îi dăduse un ordin în ajun, şi care, de altfel, îl fura. Veni la rând un negustor de antichităţi care-i aducea o cutie de aur emailat din secolul trecut, un obiect în parte reconstituit, căruia bancherul îi descoperi imediat lipsa de valoare. Trecură apoi două doamne, una bătrână şi cu nas de pasăre de pradă, alta tânără şi foarte frumoasă, care voia să-i arate la ele acasă, un scrin în stil Ludovic al XV-lea, pe care el, însă, refuză cu hotărâre să meargă să-l vadă. Mai veniră un giuvaergiu cu nişte rubine, doi inventatori, nişte englezi, nemţi şi italieni; se vorbeau acolo tot felul de limbi, se perindau toate felurile de oameni, bărbaţi şi femei. În tot

acest timp, defilarea remizierilor se desfăşura mereu, ei având întâietate faţă de ceilalţi vizitatori; părea că şirul lor nu se mai sfârşeşte, având toţi acelaşi gest al prezentării mecanice a buletinului; şi pe măsură ce ora deschiderii Bursei se apropia, valul funcţionarilor străbătea în număr tot mai mare încăperea, aducând telegrame sau venind să ia semnături.

Dar hărmălaia ajunse la culme când un băieţel de cinci-şase ani, călare pe un băţ, năvăli în încăpere sunând din trompetă, urmat de alţi doi copii, două fetiţe, una de trei ani şi cealaltă de opt, care luară cu asalt fotoliul bunicului şi începură să-l tragă de mâini şi să i se anine de grumaji; el le lăsa să facă ce vor; sărutându-le cu acea pasiune pentru familie specific evreiască, faţă de urmaşii numeroşi care fac puterea şi care trebuie apăraţi.

Deodată, păru că-şi aduce aminte de Saccard.

— Ah! dragul meu, iartă-mă, dar vezi bine că nu am nicio clipă liberă… Spune-mi, te rog, ce vânt te aduce pe la mine.

Şi tocmai începuse a-i da ascultare, când un funcţionar, care introdusese un domn înalt şi blond, îi şopti un nume la ureche. Gundermann se sculă numaidecât, fără să lase totuşi impresia că o face în grabă, şi se duse să stea de vorbă cu domnul acela în faţa unei alte ferestre, în timp ce unul dintrefiii săi continua să primească în locul lui remizierii şi agenţii.

Cu toată pornirea lui surdă împotriva lui Gundermann, Saccard începu să fie pătruns de un oarecare respect. Recunoscuse în domnul acela blond pe reprezentantul uneia din marile puteri, care îşi dădea ifose la Tuilleries, dar care, aici, venise cu capul uşor aplecat, surâzând ca unul care cere ceva. Alteori se întâmpla ca înalţi demnitari sau chiar miniştri să fie primiţi aşa, în picioare, în această încăpere în care putea să intre şi să iasă oricine şi care era întotdeauna plină de zgomotele copiilor. Aici se dovedea puterea universală a acestui om care-şi avea ambasadorii

lui pe lângă toate curţile din lume, consuli în toate provinciile, agenţii în toate oraşele şi vapoare pe toate mările. Gundermann nu era un jucător de bursă, un aventurier care manevra milioanele altora, visând, aşa cum făcea Saccard, lupte eroice de pe urma cărora să-şi poată pune de o parte o pradă însemnată cucerită cu aurul pe care alţii i l-au dat lui în păstrare; el nu era, după cum o şi mărturisea de altfel, decât un simplu negustor de bani, cel mai îndemânatic şi cel mai harnic din câţi există. Numai că, pentru a-şi întări puterea, se vedea silit să stăpânească Bursa; la fiecare lichidare trebuia să dea o nouă bătălie, bătălie din care ieşea întotdeauna învingător, graţie calităţilor hotărâtoare ale batalioanelor sale nesfârşite. O clipă, Saccard, care-l privea, fu copleşit de gândul că tot bănetul ăsta pe care-l manevra era al lui, că în pivniţele lui zăcea o marfă ce nu se termina niciodată, pe care o mânuia ca un negustor şiret şi prevăzător, ca un stăpân absolut care supunea lumea cu un semn din ochi şi care voia să audă, să vadă şi să facă totul el singur. Să ai un miliard pe care să-l mânuieşti în felul acesta, înseamnă o forţă de neînvins.

— Dragul meu, parcă-i un făcut, nu putem avea o clipă liniştită! îi spuse Gundermann la întoarcere. Ştii ceva? Mă duc să iau masa: vino dacă vrei în încăperea alăturată. Poate că acolo ne vor lăsa în pace!

Trecură în sufrageria mică, aceea în care se lua gustarea de dimineaţă şi în care familia nu se afla niciodată întrunită toată laolaltă. În ziua aceea, nu erau decât nouăsprezece la masă, dintre care opt copii. Bancherul stătea în capul mesei, iar în faţa lui se afla doar un pahar cu lapte.

Rămase o clipă cu ochii închişi, istovit de oboseală, cu faţa palidă şi contractată, căci era bolnav de rinichi şi de ficat; apoi, după ce duse cu mâinile tremurând paharul la buze şi după ce sorbi o înghiţitură, suspină.

— Azi sunt frânt de oboseală!

— De ce nu te odihneşti? îl întrebă Saccard.

Gundermann îşi întoarse spre el privirile uimite şi spuse cu nevinovăţie:

— Dar nu pot!

Într-adevăr, nici măcar laptele nu-l lăsau să şi-l bea în tihnă. Primirea remizierilor reîncepu aici Galopul trecea acum prin sala de mâncare, în timp ce membrii familiei, bărbaţi şi femei, obişnuiţi cu această îmbulzeală, râdeau, mâncau cu poftă fripturi reci şi prăjituri, iar copiii înveseliţi de câte un păhărel de vin, făceau un zgomot asurzitor.

Şi Saccard, care îl privea mereu, se minuna văzându-l că-şi bea laptele cu înghiţituri încete şi cu atâta greutate, încât ai fi zis că nu va izbuti niciodată să-l bea tot. I se ordonase regim lactat şi n-avea voie nici măcar să guste carne sau prăjituri. La ce-i folosea atunci miliardul? Amator de femei nu fusese şi timp de patruzeci de ani nu-şi înşelase niciodată nevasta; iar astăzi îi era credincios de nevoie şi aşa avea să rămână pentru totdeauna. Atunci de ce se mai scula la cinci dimineaţa, de ce făcea meseria aceea dezgustătoare, de ce se istovea muncind cât un cal, ducând o viaţă de ocnaş, viaţă pe care nici ultimul zdrenţăros n-ar fi primit-o, cu capul plin de cifre şi plesnind de tot felul de preocupări, Ce-i trebuia bănetul acela inutil, adunat peste alt bănet, dacă nu putea nici măcar să cumpere şi să mănânce în stradă un kilogram de cireşe şi nici să intre cu vreo fetişcană oarecare într-o cârciumă pe malul apei, să se bucure de tot ce e de vânzare, de lene şi de libertate? Şi Saccard, care cu toate poftele lui năprasnice, admitea totuşi dragostea dezinteresată pentru banul dătător de putere, se simţea cuprins de un fel de groază sfântă în faţa acestui om; nu mai era tipul clasic al avarului care îngrămădeşte averi, ci al meşteşugarului perfect, fără nevoi trupeşti, abstractizat oarecum prin bătrâneţea lui bolnăvicioasă. Omul acesta îşi clădea mai departe, cu aceeaşi încăpăţânare, turnul său de milioane, visând doar

să-l lase moştenire alor săi, ca aceştia să-l înalţe şi mai mult până în clipa când avea să stăpânească pământul.

În cele din urmă, Gundermann se plecă şi ascultă explicaţiile pe care i le dădea Saccard cu voce înceată în legătură cu înfiinţarea Băncii Universale. De altfel, acesta se mulţumi să vorbească cât mai puţin de amănunte şi nu făcu nicio aluzie la proiectele din portofoliul lui Hamelin, fiindcă simţise de la primele cuvinte că bancherul voia doar să-l descoasă şi apoi să-l expedieze.

— Încă o bancă, dragul meu, încă o bancă! repetă Gundermann cu tonul lui răutăcios. Singura afacere în care aş mai învesti ceva bani ar fi doar o ghilotină care să le taie gâtul tuturor băncilor noi... Ce ai zice de o greblă cu care să curăţăm toată bursa? Inginerul dumitale nu s-a gândit la aşa ceva?

Apoi, prefăcându-se a vorbi părinteşte, spuse, cu o domoală cruzime:

— Fii cuminte, dragul meu. Ascultă sfatul pe care ţi l-am dat. Rău faci că te apuci iar de afaceri; îţi fac un adevărat serviciu, refuzând să-ţi lansez sindicatul... Fără îndoială că te vei prăbuşi; asta e absolut sigur; pentru că eşti mult prea pătimaş şi ai prea multă imaginaţie; afară de asta, când faci afaceri cu banii altora, sfârşitul este întotdeauna acelaşi... De ce nu-ţi caută fratele dumitale o slujbă bună? O prefectură sau poate o percepţie? Ba nu, nu, o percepţie prezintă prea multe pericole!... Ia seama, dragul meu, ia seama...

Saccard se ridicase în picioare, tremurând de furie.

— Atunci, aşa rămâne, nu cumperi nicio acţiune, nu vrei să fii de partea noastră?

— Alături de dumneata? Nu, niciodată! În mai puţin de trei ani vei fi ruinat!

Urmă o tăcere grea, plină de ameninţări, o fulgerătoare ciocnire de priviri care se înfruntă.

— Atunci rămâi cu bine... Eu n-am luat încă masa şi mi-e

tare foame. Vom vedea care din doi se va ruina.

Şi îl lăsă în mijlocul tribului său, care era pe cale să-şi sfârşească gălăgioasa îndopare cu dulciuri, primind ultimii agenţi întârziaţi, închizând când şi când ochii de oboseală în timp ce-şi golea paharul ce-i mânjise buzele de lapte.

Saccard sări într-o trăsură, spunând birjarului, să-l ducă în rue Saint-Lazare. Se făcuse unu şi cum îşi dădea seama că era o zi pierdută, se întoarse acasă, furios, să ia masa. Ce tip murdar, acest Gundermann! Uite, ăsta e unul în care i-ar face o nespusă plăcere să-şi înfigă colţii şi să-l sfărâme, aşa cum sfărâmă câinii oasele. Bineînţeles, nu e uşor să-l înghiţi dintr-odată; e o bucată grozavă şi prea mare. Dar, poţi să ştii? s-au prăbuşit ele împărăţiile cele mai mari; vine întotdeauna ceasul în care puternicii lumii cad. Nu, nu trebuie să-l înghită; trebuie mai întâi să-l muşte, să-i smulgă câteva bucăţi din miliard şi abia după aceea să-l înghită. Şi gândurile acestea, furia cu care plecase de la Gundermann, îl făceau pe Saccard să se simtă cuprins de un zel plin de duşmănie, de nevoia de a acţiona, de dorul succesului imediat; ar fi vrut să-şi poată înălţa dintr-o singură mişcare banca, s-o facă să pornească, să învingă, să distrugă celelalte bănci rivale. Apoi, dintr-odată îşi aduse aminte de Daigremont şi fără să mai stea pe gânduri, dintr-un imbold nestăvilit, se aplecă şi strigă birjarului să-l ducă în rue Larochefoucauld. Dacă voia să-l vadă pa Daigremont, trebuia să se grăbească, chiar dacă avea să mănânce mai târziu, pentru că ştia că Daigremont pleacă de acasă pe la unu. Acesta trecea drept un căpcăun ce se hrăneşte numai din afaceri care abia se nasc. În clipa aceea însă, Saccard s-ar fi făcut frate şi cu dracu pentru a izbândi, chiar dacă ar fi trebuit să împartă câştigul pe din două. Mai târziu va şti ce să facă, fiindcă atunci el va fi cei mai tare.

Între timp, trăsura, care suise cu greu panta repede a străzii, se oprise în faţa impunătoarei intrări a unuia dintre cele mai noi palate ale acestui cartier, renumit de pe

vremuri pentru frumuseţea caselor sale. Clădirea, care se afla în fundul unei imense curţi pietruite, avea un aer de împărătească maiestate; iar grădina, în care mai creşteau încă arbori seculari, era un adevărat parc, izolat de străzile zgomotoase din jur. Acest palat era vestit în tot Parisul pentru serbările ce se dădeau aici, dar mai ales pentru minunata lui colecţie de tablouri pe care niciunul dintre marii duci în trecere prin Franţa, un uitau s-o viziteze. Însurat cu o femeie celebră, ca şi picturile, pentru frumuseţea ei şi care avea un glas ce-i adusese faima unei cântăreţe de succes, stăpânul acestei case ducea o viaţă princiară, fiind la fel de cunoscut pentru caii săi de curse ca şi pentru galeria lui de tablouri; era membru al unuia din marile cluburi, trăia în văzul lumii cu cele mai costisitoare femei, îşi avea loja sa la Operă, jeţul său la toate licitaţiile de obiecte de artă şi loc rezervat la cele mai faimoase localuri de petrecere. Şi toată această viaţă largă, acest lux exorbitant desfăşurat într-o apoteoză de artă şi fantezie, era plătită numai prin speculaţii; această avere în veşnică mişcare părea nesfârşită ca marea, dar ca şi ea, îşi avea fluxul şi refluxul ei, diferenţe de câte două şi trei sute de mii de franci la fiecare lichidare de chenzină.

După ce Saccard sui impunătoarele trepte ale intrării, un valet îl anunţă, conducându-l prin trei saloane pline cu comori de artă, până într-un salonaş unde Daigremont îşi sfârşea de fumat ţigara de foi, înainte de a pleca. În vârstă de patruzeci şi cinci de ani, el se temea să nu se îngraşe prea mult; era înalt de statură, foarte elegant, bine pieptănat şi purta numai mustaţă şi barbişon, fiind un adept al modei lansate de Tuilleries. Era veşnic plin de bunăvoinţă, foarte sigur pe el şi convins că va învinge întotdeauna.

Când îl văzu pe Saccard, îi ieşi repede în întâmpinare.

— Ah, dragul meu, ce mai faci? Mă gândeam la dumneata nu mai departe decât zilele trecute... Parcă nici

n-am fi vecini...

Dar se stăpâni, renunţând la acea revărsare de cuvinte pe care o folosea de obicei pentru cei din gloată, deîndată ce Saccard, socotind inutilă introducerea, îi arătă imediat scopul vizitei sale. Îi vorbi despre uriaşa afacere pe care o pune la cale, îi arătă că înainte de a înfiinţa Banca Universală, cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane, căuta să formeze un sindicat de prieteni, de bancheri, de industriaşi, care ar asigura de la început succesul emisiunii şi care s-ar angaja să ia patru cincimi din această emisiune, adică cel puţin patruzeci de mii de acţiuni. Daigremont deveni foarte serios; îl asculta, îl privea, ca şi când ar fi voit să-i pătrundă până în fundul creierului, pentru a vedea ce sforţare, ce idei folositoare şi lui, ar mai putea scoate din omul acesta pe care-l ştia aşa de harnic şi înzestrat cu atâtea însuşiri minunate şi care, atunci când se punea pe lucru, îi zăpăcea, pe toţi. La început se codi.

— Nu, nu, sunt prea ocupat, nu mai vreau să încep nimic nou.

Apoi, ispitit totuşi, îi puse diferite întrebări, voi să ştie ce fel de lucrări va finanţa noua bancă, lucrări despre care interlocutorul sau avea prevederea să-i vorbească cu cea mai mare rezervă Dar, când află care este prima afacere pe care trebuia s-o pună pe roate, planul acela de concentrare a tuturor companiilor de transporturi din Mediterana, sub firma „Compania Generală a Pacheboturilor Reunite”, păru foarte impresionat şi cedă dintr-odată.

— Ei bine, primesc să fac şi eu parte. Cu o condiţie, însă. În ce termeni eşti cu fratele dumitale... ministrul?

Saccard, mirat de această întrebare, avu sinceritatea să nu-şi ascundă amărăciunea.

— Cu fratele meu... Oh! El îşi vede de treburile lui, iar eu de ale mele! Nu prea e sentimental, fratele meu...

— Păcat, spuse Daigremont răspicat. Dacă fratele dumitale nu intră şi el în afacerea asta, nu mă bag nici eu.

Înţelege bine, nu vreau să fiţi supăraţi.

Saccard protestă cu un gest violent de nerăbdare. Ce nevoie aveau de Rougon? Asta însemna să se lege singuri de mâini şi de picioare! În acelaşi timp însă, vocea înţelepciunii, mai puternică decât enervarea lui, îi şaptea că trebuia să-şi asigure cel puţin neutralitatea marelui om… Cu toate acestea, refuză cu brutalitate.

— Nu, nu, prea s-a purtat întotdeauna rău cu mine. Eu unul n-am să fac primul pas niciodată.

— Ascultă, reluă Daigremont, îl aştept la ora cinci pe Huret, pentru o treabă pe care şi-a luat sarcina s-o descurce. Du-te la Cameră, ia-l de o parte, spune-i despre ce e vorba, şi după asta va vorbi el cu Rougon şi va afla ce părere are; aşa că, la cinci vom avea răspunsul… Ei? Ce spui? Ne dăm întâlnire pentru ora cinci?

Cu capul plecat, Saccard se gândea.

— Dacă ţii neapărat!

— Da, foarte mult; fără Rougon nu fac nimic. Cu Rougon, fac tot ce vrei.

— Bine, mă duc!

Şi se pregătea să plece, după o strângere puternică de mână, când, deodată, celălalt, îl chemă înapoi.

— Ah! Ascultă, dacă vezi că lucrurile merg bine, treci înainte de a te întoarce aici, pe la marchizul de Bohain şi pe la Sédille; spune-le că intru şi eu în combinaţie şi cere-le să meargă şi ei cu noi… Ţin să intre şi ei în această afacere.

La poartă, Saccard îşi regăsi birja, pe care o oprise deşi n-avea de mers decât până la capul străzii pentru a ajunge la el acasă. Aici îi dădu drumul socotind că după amiază va putea ieşi cu trăsura lui şi intră repede în casă pentru a prânzi. Nu-l mai aştepta nimeni, aşa că bucătăreasa îi servi o bucată de friptură rece, pe care o înghiţi la repezeală în timp ce se certa cu vizitiul pe care-l chemase sus, şi care, după ce-i dădu raportul asupra vizitei veterinarului, era de părere să lase calul la odihnă trei sau patru zile. Cu gura

plină, Saccard îl învinovăţea de neglijenţă, ameninţându-l că doamna Caroline avea să pună ordine în toată povestea asta. În cele din urmă, zî porunci să se ducă şi să-i aducă o trăsură de piaţă. Un potop inundă din nou strada, aşa că trebui să aştepte mai mult de un sfert de oră până ce veni trăsura, în care se urcă sub o ploaie torenţială, dând adresa:

— La Cameră!

Planul lui era să ajungă înainte de începerea şedinţei, ca să-l prindă pe Huret la intrare şi să stea pe îndelete de vorbă cu el. Din nenorocire însă, în acea zi erau aşteptate dezbateri furtunoase, un membru al stângii urmând să ridice veşnica problemă a Mexicului; şi Rougon va trebui, fără îndoială, să răspundă.

Când Saccard intră în sala paşilor pierduţi, avu norocul să dea chiar peste Huret. Îl trase după el în fundul unui salonaş, unde rămaseră singuri mulţumită marii emoţii ce domnea prin coridoare. Opoziţia devenea pe zi ce trece mai bătăioasă, vântul catastrofei începea să sufle tot mai tare, ameninţând să crească, şi să doboare totul în calea lui. Huret, îngândurat, nu înţelese de la început despre ce este vorba, aşa că trebui să-i repete însărcinarea care i se încredinţa. Zăpăceala lai deveni şi mai mare.

— Oh! dragul meu, dar cum îţi închipui una ca asta! Să stau acum de vorbă cu Rougon? Mă va trimite la plimbare, asta-i sigur.

Apoi începu să se gândească la propriul său interes. El nu exista decât prin ministru, căruia îi datora candidatura oficială, alegerea, situaţia sa de slugă bună la toate, trăind din fărâmiturile aruncate de favoarea stăpânului. Din meseria asta, de doi ani de zile, mulţumită rămăşiţelor pe care le strângea prevăzător de la masa lui Rougon, îşi rotunjise întinsele moşii din Calvados unde avea de gând să se retragă şi să trăiască în linişte după căderea de la putere. Faţa sa lată de ţăran şiret se întunecase, trădând

încurcătura în care îl punea această cerere de intervenţie, fără a i se lăsa timp să-şi dea seama dacă din toată povestea se va alege cu câştig sau cu pagubă.

— Nu, nu! Nu pot... Ţi-am spus care este părerea fratelui dumitale; nu mă pot duce să-l plictisesc din nou! Ce dracu! Gândeşte-te puţin şi la mine! Ştii că e departe de a fi amabil când îl sâcâie cineva; şi, drept să-ţi spun, n-am chef să plătesc oalele sparte pentru dumneata, riscând să-mi pierd creditul pe care-l am la el!

Atunci Saccard, înţelegând că e greu, încercă să-l convingă de milioanele pe care le-ar putea câştiga prin crearea Băncii Universale. Se exprimă cu cuvinte mari, cu vorba lui înflăcărată, care făcea dintr-o afacere de bani o povestire poetică, îi explică cum aveau să funcţioneze strălucitele întreprinderi şi-i arătă succesul sigur şi uriaş. Daigremont, care fusese entuziasmat de afacere, era primul care intra în formarea sindicatului, iar Bohain şi Sédille ceruseră şi ei să participe. Nu era cu putinţă ca el, Huret, să nu intre în combinaţie; ceilalţi aveau neapărat nevoie de el, tocmai pentru înalta lui situaţie politică. Nădăjduiau chiar că va face parte din consiliul de administraţie, deoarece numele lui însemna o garanţie de ordine şi cinste.

La făgăduiala că va fi numit membru în consiliu, deputatul îl privi drept în faţă.

— La urma urmelor, ce vrei de la mine, ce răspuns vrei să-ţi aduc de la Rougon?

— Eu unul, îţi spun sincer, m-aş fi lipsit de ajutorul fratelui meu, zise Saccard. Dar Daigremont ţine neapărat să mă împac cu el. Poate că are dreptate... Aşa că nu vei avea altceva de făcut, decât să-i vorbeşti pur şi simplu de întreprinderea noastră şi să obţii de la el, dacă nu sprijinul, cel puţin făgăduiala că nu ni se va împotrivi.

Huret, cu ochii pe jumătate închişi, nu se hotărâse încă.

— Uite ce este! Dacă aduci un cuvânt bun, mă înţelegi,

un singur cuvânt bun, Daigremont se va mulţumi şi cu asta şi diseară, noi trei vom pune toate lucrurile la punct.

— Bine, voi încerca, spuse dintr-odată deputatul, afectând o sinceritate ţărănească. Dar asta o fac numai pentru dumneata, căci ştii bine, Rougon nu e un tip cu care te înţelegi uşor, mai ales acum, când stânga nu-i dă pace... Da ora cinci, atunci!

— La cinci!

Sac cârd mai rămase acolo încă o oră, foarte îngrijorat din cauza zvonurilor care circulau asupra dezbaterilor parlamentare. Auzi pe unul dintremarii oratori ai opoziţiei anunţând că va lua cuvântul. La această ştire se simţi o clipă îndemnat să-l caute din nou pe Huret, pentru a-l întreba dacă n-ar fi mai bine să amâne pe a doua zi întrevederea cu Rougon. Apoi, fatalist, încrezător în norocul lui, se temu să nu strice totul dacă îşi va schimba hotărârea. Poate că, luat repede, fratele său va rosti mai uşor cuvântul aşteptat. Şi pentru a lăsa lucrurile să-şi urmeze cursul, plecă şi se urcă în trăsură. Treceau tocmai peste podul Concordiei, când Saccard îşi aduse aminte de dorinţa lui Daigremont.

— Birjar, în rue Babilon.

Marchizul de Bohain locuia în rue Babilon, în fostele dependinţe ale unui vechi palat, un corp de case care adăpostise personalul grajdurilor şi care fusese transformat într-o clădire modernă, destul de confortabilă. Casa era luxos mobilată, trădând un aer de cochetă aristocraţie. De altfel, pe soţia marchizului nu o vedea nimeni niciodată, căci era, zicea el, bolnavă, şi silită să stea în apartamentul ei. Totuşi, casa şi mobilele erau ale ei, el fiind numai un fel de chiriaş, neavând ale lui decât hainele, un geamantan care ar fi încăput într-o trăsură; de când trăia de pe urma jocului, erau în separaţie de bunuri. Până acum, în urma a două catastrofe, refuzase cu hotărâre să plătească diferenţele, şi sindicul, după ce-şi dădu seama de situaţie,

nici nu se mai ostenea să-l acţioneze în judecată. Trecea pur şi simplu cu buretele peste numele lui. Cât timp câştiga. Încasa, apoi de îndată ce începea să piardă, nu plătea: lucrul era ştiut, şi lumea se resemnase... Avea un nume ilustru, şi era foarte decorativ în consiliile de administraţie; toate societăţile noi, în căutarea de nume răsunătoare, se întreceau prin a şi-l apropia, aşa că nu rămânea niciodată pe dinafară. La Bursă îşi avea locul lui în partea dinspre rue Nôtre Dame – des Victoires, parte rezervată marilor jucători, care se prefăceau că nu le pasă de emoţiile jocului obişnuit. Era respectat şi consultat. Deseori influenţase piaţa. În sfârşit, era cineva.

Saccard, care îl cunoştea bine, fu totuşi impresionat de primirea politicoasă a acestui bătrân frumos, în vârstă de şaizeci de ani, cu capul foarte mic pe un corp de uriaş, cu faţa palidă, încadrată de o perucă brună şi cu ui aer foarte distins.

— Domnule marchiz, vin la dumneavoastră ca un adevărat solicitant.

Îi spuse care este scopul vizitei, fără a intra de la început în amănunte. De altminteri, marchizul îl opri de la primele cuvinte.

— Nu, nu, n-am vreme; am în clipa de faţă zece propuneri pe care trebuie să le refuz!

Atunci Saccard adăugă surâzând:

— Daigremont m-a trimis la dumneavoastră...

Marchizul exclamă imediat:

— A! Face parte şi Daigremont... Bine! Bine! Dacă aşa stau lucrurile, particip şi eu! Poţi să contezi pe mine.

Şi cum Saccard voi atunci să-i dea cel puţin câteva informaţii pentru a i arăta în ce fel de afacere urma să intre, marchizul îl întrerupse cu un gest de mare senior care nu se scoboară la amănunte de soiul ăsta şi care are o încredere înnăscută în cinstea oamenilor.

— Te rog, nu-mi mai spune nimic... Nu vreau să ştiu.

Aveţi nevoie de numele meu, vi-l împrumut şi sunt fericit că pot s-o fac... asta-i tot... Spune lui Daigremont să facă cum crede de cuviinţă.

Urcându-se din nou în trăsură, Saccard, înveselit, râdea în sinea lui.

— O să ne coste scump, se gândea el, dar e într-adevăr o figură foarte reprezentativă.

Apoi zise tare:

— Birjar, în rue des Jeûneurs.

Firma Sédille îşi avea acolo magazinele şi birourile, ocupând un parter vast în fundul unei curţi. După o muncă de treizeci de ani, Sédille, care era de fel din Lyon, unde îşi păstrase încă atelierele, izbutise în cele din urmă să facă din negustoria lui cu mătăsuri una dintre cele mai cunoscute şi mai solide firme din Paris, când, în urma unei simple întâmplări, patima jocului pusese stăpânire pe el cu furia mistuitoare a focului. Două câştiguri considerabile la bursă, venite unul după altul, îl zăpăciseră. La ce bun, îşi spuse el după aceea, să-ţi dai treizeci de ani din viaţă pentru a câştiga un amărât de milion, când într-un ceas, printr-o simplă operaţie de bursă, poţi câştiga tot atâta? De atunci nu-şi mai văzuse aproape deloc de negustorie, care mergea mai departe numai în virtutea inerţiei; nu trăia decât cu speranţa unei noi lovituri de bursă şi cum norocul e schimbător, băga în asta tot ce câştiga cu comerţul. Dar mai rău în patima asta e faptul că de la un timp nu-ţi mai place câştigul legal şi că sfârşeşti chiar prin a pierde noţiunea exactă a banului. Aşa că ruina se întrezărea în mod fatal la orizont, de vreme ce atelierele din Lyon aduceau numai două sute de mii de franci, în timp ce jocul înghiţea trei sute de mii.

Saccard îl găsi pe Sédille agitat, căci nu juca cu sânge rece, ca un înţelept. Trăia frământat de remuşcări, sperând mereu, mereu abătut; bolnav de nesiguranţă – şi toate astea numai fiindcă era cinstit în fond. Lichidarea de la

sfârşitul lui Aprilie fusese dezastruoasă pentru el. Totuşi, faţa lui rotundă, cu favoriţi blonzi, se îmbujoră de la primele cuvinte.

— Ah, dragul meu, dacă vii să-mi aduci noroc, fii binevenit!

Apoi fu cuprins de teamă.

— Nu! Nu! Nu mă ispiti! Aş face mai bine să rămân lângă bucăţile mele de mătase şi să nu mă mai mişc de la tejghea.

Voind să-i lase timp spre a se linişti, Saccard îi vorbi de fiul lui, Gustave, pe care-i spuse că-l văzuse chiar în dimineaţa aceea la Mazaud. Dar Gustave era pentru Sédille un alt izvor de necazuri, deoarece visase să încredinţeze acestui fiu conducerea negoţului, însă pe el comerţul nu-l interesa, fiind înclinat, din fire către o viaţă de plăceri şi petreceri, având caracterul fiilor de parveniţi, buni numai să facă praf averile strânse de părinţi. Tatăl sau îl dăduse la Mazaud pentru a încerca să facă din el un om de afaceri.

— De când a murit biata maică-sa, murmură Sédille, tare puţină mulţumire am avut de la el. În sfârşit, poate că va învăţa acolo, la Mazaud, ceva care să-mi fie de folos.

— Ei bine, întrebă deodată Saccard, eşti cu noi? Daigremont m-a trimis să-ţi spun că intră şi el.

Sédille ridică braţele tremurânde spre cer. Şi, cu vocea schimbată de dorinţă şi de teamă, zise:

— Bineînţeles, merg şi eu. Ştii bine că nu pot face altfel. Dacă aş refuza şi dacă afacerea voastră ar merge bine, m-aş îmbolnăvi de necaz. Spune-i lui Daigremont că sunt de acord.

Când Saccard ajunse din nou în stradă, îşi scoase ceasul din buzunar şi văzu că era abia ora 4. Timpul pe care îl mai avea la dispoziţie şi dorinţa de a merge puţin pe jos îl îndemnă să dea drumul birjarului. Avea însă să regrete imediat, căci nici nu ajunsese în bulevard şi o nouă ploaie torenţială, o rupere de nori amestecată cu grindină, îl sili să

caute adăpost într-un gang. Ce vreme mizerabilă, şi asta tocmai când avea atâta de umblat! După ce privi un sfert de oră cum cădea ploaia, fu cuprins de nerăbdare şi făcu semn unei trăsuri goale ce tocmai trecea pe acolo. Era o trăsură deschisă, aşa că degeaba se trudi el să ţină strâns în jurul picioarelor învelitoarea de pilele, că tot ajunse ud leoarcă în rue La Rochefoucauld şi încă cu mai bine de o jumătate de ceas înainte de vreme.

Valetul care îl introdusese în salonaş îi spuse că domnul nu se întorsese încă. Saccard se plimbă încet, privind tablourile, când o minunată voce de femeie, un contraalt cu un timbru melancolic şi adânc, răzbătu până la el în tăcerea ce stăpânea întreaga casă, ceea ce îl îndemnă să se apropie de fereastra rămasă deschisă pentru a o asculta: era doamna Daigremont, care repeta la pian un cântec pe care se vede că trebuia să-l execute în seara aceea la vreo repetiţie. Apoi, legănat de această muzică, se duse cu gândul la poveştile extraordinare ce se spuneau despre Daigremont: mai cu seamă la povestea în legătură cu afacerea Hadamantine, cu împrumutul acela de cincizeci de milioane, din care îşi păstrase întregul stoc, vânzând şi revânzând acţiunile de cinci ori prin oamenii lui, până ce le crea un nume pe piaţă şi până ce le fixă un preţ; apoi vânzarea reală, căderea de la trei sute de franci la cincisprezece şi câştigurile enorme realizate pe spinarea acelei mase de naivi ruinaţi dintr-o singură lovitură! Da, Daigremont era tare, era fără milă! Vocea doamnei Daigremont se auzea mereu, ca un strigăt de dragoste, disperat de o intensitate tragică. Ajuns din nou în mijlocul încăperii, Saccard se opri în faţa unui Meissonier[23], pe oare îl aprecie la o sută de mii de franci.

Dar tocmai intră cineva, şi recunoscându-l pe Huret, se miră.

— Cum, ai şi venit? Nu-i încă cinci… s-a sfârşit şedinţa?

[23] Pictor francez (1815–1891). (N. T.).

— Aşi, ce să se sfârşească? Cearta e în toi!

Şi îi povesti că, de vreme ce deputatul opoziţiei vorbea încă, Rougon nu-i va putea răspunde, desigur, decât a doua zi. Atunci el, văzând cum stau lucrurile, riscase să se apropie de ministru pentru câteva clipe, în timpul unei scurte întreruperi a şedinţei.

— Ei, şi? întrebă Saccard nerăbdător, ce a spus ilustrul meu frate?

Huret nu răspunse imediat.

— Oh! Ce să-ţi spun, era într-o dispoziţie!... Îţi mărturisesc că dat fiind halul de nervi în care se afla, mă aşteptam să mă trimită la plimbare... aşa că i-am spus despre ce este vorba şi am adăugat că nu vrei să te apuci de nimic până ce nu ai aprobarea lui.

— Şi atunci?

— Atunci m-a apucat de braţ, m-a zgâlţâit şi mi-a strigat în obraz: „Ducă-se dracului”. Şi a plecat.

Saccard, pălind, râse cam în silă.

— Frumos din partea lui!

— Da! ce să spun, frumos, reluă deputatul convins. Nici nu mă aşteptam la atâta... Aşa stând lucrurile, putem începe!

Şi auzind în încăperea învecinată paşii lui Daigremont, adăugă încet:

— Las’ pe mine!

Adevărul era că Huret ardea de dorinţa de a vedea înfiinţându-se mai repede Banca Universală ca să intre şi el în combinaţie. Fără îndoială că îşi dăduse seama de rolul pe care l-ar fi putut juca. Aşa că, de îndată ce-i strânse mâna lui Daigremont, luă o mutră surâzătoare şi, gesticulând, strigă:

— Victorie! Victorie!

— Da! Într-adevăr? Povesteşte-mi şi mie.

— Doamne! Ministrul a fost ceea ce trebuia să fie... Mi-a răspuns: „Aş vrea ca fratele meu să reuşească!”

La auzul acestor cuvinte, Daigremont păru încântat. „Să reuşească!”. Fraza cuprindea totul; să nu facă prostia de a nu reuşi, că-l las în plata Domnului; dar dacă reuşeşte, îl voi ajuta. Minunat, într-adevăr!

— Dragul meu Saocard, vom reuşi, fii pe pace... Vom face tot ce va trebui pentru asta.

Apoi, cum cei trei bărbaţi luaseră loc pentru a se înţelege asupra punctelor principale, Daigremont se sculă şi se duse să închidă fereastra, căci vocea doamnei Daigremont, din ce în ce mai puternică, răsuna ca un vaiet de nesfârşită disperare, fapt care îi împiedeca să discute. Dar chiar aşa cu fereastra închisă, această voce plină de jale răzbătea până la ei, în timp ce hotărau înfiinţarea unei bănci, Banca Universală, cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane de franci, împărţit în cincizeci de mii de acţiuni a câte cinci sute de franci fiecare. Hotărâră ca Daigremont, Huret Sediile, marchizul de Bohain şi câţiva dintre prietenii lor să formeze un sindicat care să cumpere dinainte şi să împartă între componenţii lui patru cincimi din numărul acţiunilor, adică patruzeci de mii de bucăţi; în felul acesta, succesul emisiunii era asigurat şi, mai târziu, deţinând acţiunile şi făcându-le căutate pe piaţă, puteau să hotărască urcarea lor aşa cum vor voi. Totul păru însă să cadă baltă când Daigremont ceru o primă de patru sute de mii de franci asupra celor patruzeci de mii de acţiuni, adică zece franci de acţiune. Saccard sări în sus, declarând că nu-i treabă să pui carul înaintea boilor. Începutul va fi şi aşa destul de greu, în consecinţă de ce să îngreuneze lucrurile şi mai mult? Totuşi, se văzu silit să cedeze în faţa atitudinii lui Huret, care, cât se poate de liniştit, socotea că asta e foarte normal, spunând că aşa este obiceiul.

Erau tocmai pe punctul de a se despărţi, dându-şi întâlnire pentru a doua zi, întâlnire la care trebuia sa ia parte şi inginerul Hamelin, când Daigremont îşi dădu deodată o palmă peste frunte, spunând aproape disperat:

— Şi Kolb pe care-l uitasem! O! nu mi-ar ierta-o niciodată, trebuie să-l includem şi pe el. Dragul meu Saccard, dacă ai fi drăguţ, te-ai duce imediat la el. Nu este încă şase, aşa că hai mai găsi... Da, chiar dumneata. Şi nu mâine, ci chiar astă-seară, pentru că asta îl va măguli şi pentru că ne poate fi de folos.

Supus, Saccard porni din nou la drum, grăbit, ştiind că zilele norocoase nu se repetă. Dăduse din nou drumul birjarului, nădăjduind că se va înapoia acasă, la doi paşi; şi cum se părea că ploaia va înceta de-a binelea, porni pe jos, fericit să simtă sub călcâie caldarâmul acestui oraş pe care avea să-l recucerească. În rue Montmartre începu însă din nou să pice, fapt care-l determină s-o ia prin pasaje. Trecu prin pasajul Verdeau şi prin pasajul Jouffroy, apoi, când trecu prin pasajul des Panoramas, luând-o printr-o galerie laterală pentru a scurta drumul şi a ajunge de-a dreptul în rine Vivienne, fu mirat văzându-l pe Gustave Sediile, care ieşind dintr-un gang întunecos, dispăru fără. să fi întors capul. Saccard se oprise şi privea casa din care ieşise Gustave, un hotel destul de curăţel, când zări o femeiuşcă blondă şi voalata care tocmai se strecura şi ea de acolo şi care nu era alta decât doamna Conin, frumoasa papetăreasă. Aşa dar, aici îşi aducea ea, ori de câte ori i se ivea prilejul, amanţii de o zi, în timp ce sărmanul şi grăsunul Conin o credea în oraş, după încasări! Acest colţ misterios, în chiar inima cartierului, era bine ales şi numai întâmplarea îi trădase taina. Saccard surâdea, voios, invidiindu-l pe Gustave: Germaine Coeur dimineaţa, doamna Conin după amiază – dădea lovituri duble, tinerelul ăsta! Şi se mai uită de două ori la intrare, pentru a o recunoaşte, ispitit să vină şi el aici.

În rue Vivienne, în clipa în care se pregătea să intre la Kolb, Saccard tresări şi se opri din nou. O melodie dulce, cristalină, care ieşea ca din pământ, îl învălui asemenea cântecului zânelor din poveste, şi recunoscu în ea muzica

aurului, muzica neîntreruptă a acestui cartier al negoţului şi al speculaţiei, pe care o mai auzise în cursul dimineţii. Aici ziua se începea şi se sfârşea în sunetul aceleiaşi muzici. Saccard se simţi fericit sub mângâierea acestui glas, ca şi cum ar fi văzut în el un semn de bun augur.

Kolb tocmai se afla jos, în atelierul de topit, şi Saccard, în calitate de prieten al casei, coborî până la el. Într-un subsol pustiu, luminat de nişte lămpi mari de gaz aerian, care nu se stingeau niciodată, cei doi topitori goleau cu lopata lăzile căptuşite cu tablă zincată, umplute în ziua aceea cu monete spaniole, pe care le aruncau în creuzetul de pe cuptorul mare şi pătrat. Era foarte cald şi trebuia să vorbeşti tare pentru a te putea înţelege în mijlocul acelui sunet neîntrerupt ca de armonică ce vibra sub bolta joasă. Lingouri topite, bucăţi de aur de o strălucire vie de metal proaspăt turnat, se înşirau pe masa chimistului care le stabilea titlul. Şi de azi dimineaţă şi până acum, mai bine de şase milioane trecuseră pe acolo reprezentând pentru bancher un câştig de numai trei sau patru sute de franci; la aur, diferenţa de valoare realizată între două. cursuri este din cele mai mici şi se apreciază prin miimi, aşa că nu poate aduce câştig decât la cantităţi considerabile de metal topit. Acestui fapt se datora clinchetul acela ce se auzea de dimineaţă până seara, de la începutul până la sfârşitul anului, în fundul acestei pivniţe, în care aurul intra monetă şi ieşea lingou, pentru a se întoarce monetă şi a pleca lingou, numai cu scopul de a lăsa câteva fărâme de aur în mâinile traficantului.

Kolb, un omuleţ negricios, al cărui nas acvilin ce răsărea dintr-o barbă stufoasă îi trăda originea iudaică, de îndată ce înţelese oferta lui Saccard pe care aurul o întărea cu zgomotul lui ca de grindină, primi fără şovăire.

— Perfect! spuse el. Simt foarte fericit să fac parte din combinaţie dacă participă şi Daigremont. Mulţumesc că ţi-ai dat osteneala de a veni până la mine.

Dar fiindcă abia se puteau auzi unul pe altul, tăcură un timp, rămânând locului, ameţiţi în mijlocul acelui sunet atât: de limpede şi de deznădăjduit, care le înfrigura carnea, ca o notă prea înaltă ţinută de viori la nesfârşit, până la spasm.

Ajuns din nou în stradă, cu toate că se făcuse frumos şi se anunţa o seară senină de Mai, Saccard, frânt de oboseală, luă o trăsură pentru a se duce acasă. Fusese o zi grea, dar plină.

IV

Începură să se ivească greutăţi, afacerea stătea pe loc şi trecuseră cinci luni fără să fi înfăptuit ceva. Septembrie era pe sfârşite şi Saccard turba văzând că, în ciuda sforţărilor sale, se lovea mereu de noi piedici, de un întreg şir de probleme mărunte, pe care trebuia mai întâi să le rezolve, dacă voia să facă o treabă serioasă şi solidă. Ajunsese atât de nerăbdător, încât la un moment dat fu cât pe ce să dea dracului sindicatul, obsedat şi ispitit de ideea de a încheia afacerea asta numai cu prinţesa d'Orviedo. Ea avea exact milioanele trebuincioase primelor operaţii, aşa că de ce nu le-ar învesti în această afacere strălucită, lăsând micii acţionari să intre mai târziu în joc, când aveau să-şi mărească fondul, lucru pe care el îl şi plănuia? Era de o totală bună credinţă, convins că-i oferă un plasament care i-ar înzeci averea, această avere a săracilor pe care o va putea apoi împărţi în opere de binefacere şi mai largi.

În consecinţă, Saccard se duse, într-o dimineaţă, la prinţesă, şi ca om de afaceri şi prieten, îi lămuri raţiunea de a fi şi mecanismul băncii visurilor lui... Îi spuse tot, desfăşură în faţa ei planurile inginerului Hamelin şi nu uită niciuna dintre întreprinderile din Orient. Ba chiar, căzând din nou pradă patimii lui de a se îmbăta de propriul său entuziasm, de a ajunge el însuşi să creadă, în dorinţa lui arzătoare de a reuşi, îi vorbi şi de visul nebunesc al

papalităţii la Ierusalim, despre triumful definitiv al catolicismului, despre papă tronând în ţara sfântă, stăpânind lumea, înzestrat cu un buget împărătesc, datorită înfiinţării Tezaurului Sfântului Mormânt. Prinţesa, catolică înfocată, nu fu impresionată decât de acest din urmă plan, de această încununare a edificiului, a cărui măreţie himerică îi măgulea imaginaţia dezordonată care o făcea să-şi azvârle milioanele în opere de binefacere de un lux nemaipomenit şi inutil. În timpul acela, catolicii din Franţa erau foarte nemulţumiţi din cauza convenţiei încheiate de împărat cu regele Italiei, convenţie prin care primul se angaja, cu anumite condiţii de garanţie, să-şi retragă trupele franceze care ocupau Roma; şi era mai mult ca sigur că asta însemna Roma părăsită pe mâna Italiei; îl şi vedeau pe papă izgonit, silit să trăiască din mila altera, rătăcind din oraş în oraş cu cârja cerşetorului. Şi ce deznodământ minunat se oferea acum prin acest plan: papa din non pontif şi rege al Ierusalimului, înscăunat şi susţinut acolo de o bancă, la care toţi creştinii din lume s-ar simţi onoraţi să fie acţionari! Era atât de frumos, încât prinţesa fu de părere că aceasta este ideea cea mai mare a veacului;, domină să înflăcăreze pe orice om de viţă nobilă care e şi bun creştin. Izbânda îi părea asigurată, fulgerătoare. Stima ei faţă de inginerul Hamelin, pe care-l trata cu multă consideraţie ştiindu-l catolic practicant, crescu şi mai mult. Refuză însă în mod hotărât să facă parte din combinaţie, înţelegând să rămână credincioasă jurământului făcut de a înapoia săracilor milioanele fără a mai urmări vreun câştig de pe urma lor, dorind ca aceşti bani adunaţi prin jocul de bursă sa dispară, să fie înghiţiţi de mizerie ca o apă otrăvită care trebuia să piară. Argumentul cum că săracii ar avea de câştigat de pe urma unor noi speculaţii a acestor bani nu o mişca, ba chiar o şi supăra. Nu! Nu! izvorul blestemat trebuia să sece, aceasta era ultima ei misiune în viaţă.

Saccard, descumpănit, nu mai putu decât să se folosească de simpatia pe care i o arăta, pentru a obţine de la ea o autorizaţie pe care o ceruse în zadar până atunci. Anume, el îşi pusese în gând ca îndată ce Banca Universală avea să fie înfiinţată, s-o instaleze în clădirea prinţesei; sau, mai bine zis, doamna Caroline fusese aceea care îi dăduse ideea, căci el, care vedea lucrurile mult mai în mare, ar fi voit să aibă imediat un palat. Aveau să se mărginească în a împrejmui curtea cu geamuri, făcând astfel din ea o incintă centrală; parterul, grajdurile şi remizele aveau să fie transformate în birouri; la primul etaj, el ar ceda salonul, care ar deveni sala de consiliu precum şi sufrageria şi alte şase încăperi, din care ar face tot birouri, păstrându-şi pentru el doar o odaie de dormit şi o cameră de toaletă, cu riscul de a sta mai mult sus, la Hamelin, mâncând şi petrecându-şi serile cu ei. Cu puţine cheltuieli, banca ar putea fi, aşa dar, instalată, cam la strâmtoare, e drept, dar foarte serios. Din cauza urii pe care o nutrea faţă de orice afacere bănească, prinţesa, în calitatea ei de proprietară, refuză la început acest plan, declarând că niciodată nu va adăposti sub acoperişul ei o grozăvie ca asta. Dar în ziua aceea, dat fiind că şi religia avea de câştigat de pe urma acestei afaceri, mişcată de măreţia ţelului, ea consimţi. Era o concesie de o importanţă foarte mare şi se simţea cuprinsă de un fior, când se gândea la acea maşină infernală reprezentată printr-o bancă, o instituţie de bursă şi de jocuri financiare, care avea să-şi pună în mişcare chiar în casa ei rotiţele aducătoare de moarte şi ruină.

În sfârşit, la o săptămână după această încercare nereuşită, Saccard avu bucuria să vadă încheindu-se deodată afacerea care întâmpinase până atunci numai piedici. Daigremont veni să-i spună, într-o bună dimineaţă, că are toate adeziunile şi că de acum încolo se puteau pune pe treabă. Din acea clipă se şi apucară să studieze încă o dată proiectul statutelor şi redactară actul de constituire a

societăţii. Era şi vremea pentru Hamelin, pentru care viaţa începuse să fie din nou grea. De ani de zile, el n-avea decât un singur vis: să ajungă inginer-consilier al unei mari instituţii de credit şi după cum spunea, el îşi lua sarcina să aducă apa la moară. Aşa că, încetul cu încetul, fu şi el cuprins de aceeaşi înfrigurare ca şi Saccard, palpitând de aceeaşi râvnă şi de aceeaşi nerăbdare. Doamna Caroline, dimpotrivă, după ce se entuziasmase la ideea acelor lucruri frumoase şi folositoare ce urmau a fi înfăptuite, acum, de când pătrunseseră în mărăcinişul şi în complicaţiile produse de problema executării planurilor, părea mai rece, mai gânditoare. Bunul ei simţ solid, firea ei dreaptă, o făceau să prevadă fel de fel de lacune întunecoase şi suspecte; şi tremura mai ales pentru fratele ei, pe care-l adora, căruia cu toată ştiinţa lui, îi spunea râzând „prostuţule”; nu că s-ar fi îndoit câtuşi de puţin de cinstea desăvârşită a prietenului lor, pe care-l vedea atât de devotat, dar i se părea că se află pe un teren şubred şi se simţea cuprinsă de teama ca nu cumva la primul pas greşit să se prăbuşească cu toţii, dintr-odată.

În dimineaţa aceea, Saccard, după plecarea lui Daigremont, urcă plin de fericire în camera în care se aflau expuse planurile.

— În sfârşit, s-a făcut! strigă el.

Hamelin, emoţionat, cu ochii umezi, îi strânse mâinile să i le frângă. Şi fiindcă doamna Caroline se mulţumise doar să se întoarcă spre el, cam palidă, Saccard adăugă:

— Asta e tot ce-mi spui!? Dumitale nu-ţi face plăcere?

Ea surâse atunci cu blândeţe.

— Ba da, sunt foarte, foarte mulţumită, crede-mă.

Apoi, după ce Saccard dădu fratelui ei câteva amănunte asupra sindicatului, definitiv alcătuit, zise cu glasul ei domol:

— Dar, spune-mi, e îngăduit ca mai mulţi oameni să se unească astfel pentru a-şi împărţi între ei acţiunile unei

bănci chiar înainte ca emisiunea să fi fost făcută?

Saccard făcu brusc un gest afirmativ.

— Dar bineînţeles că e permis! Ne crezi oare atât de proşti încât să riscăm o înfrângere? Unde mai pui că avem nevoie de oameni solizi, stăpânii pieţei, pentru cazul că s-ar ivi greutăţi... Iată, aşa dar, patru cincimi din acţiunile noastre în mâini sigure. Ne vom putea duce la notar să semnăm: actul de constituire.

Ea îndrăzni să-l înfrunte:

— Credeam că legea cere subscrierea integrală a capitalului social.

De data asta, foarte mirat, Saccard o privi drept în faţă.

— Vasăzică, dumneata citeşti Codul?

Ea roşi uşor, pentru că Saccard ghicise: într-adevăr, în ajun, împinsă de neliniştea ce o cuprinsese, de acea teamă a cărei cauză n-o cunoştea precis, citise legea referitoare la înfiinţarea societăţilor. O clipă fu ispitită să mintă. Apoi, mărturisind, spuse râzând:

— E adevărat, am citit ieri Codul. Când am terminat, mi-am examinat cinstea mea şi pe a altora, întocmai cum ţi se pare că ai toate bolile după ce citeşti o carte de medicină.

Dar Saccard se supără, căci faptul de a fi voit să se informeze dovedea că e neîncrezătoare, gata să-l supravegheze cu ochii ei de femeie, iscoditori şi inteligenţi.

— Ah! reluă el cu o mişcare, dând la o parte orice scrupule, dacă îţi închipui că ne vom lua după chinezeriile Codului! N-am mai putea face atunci nimic, la fiecare pas ne-am lovi de fel de fel de piedici, pe când ceilalţi, rivalii noştri, ne-ar lua-o cu mult înainte... Nu! nu, fii sigură că nu voi aştepta ca întreg capitalul să fie subscris; prefer, de altfel, să ne rezervăm o parte din acţiuni şi voi găsi eu pe cineva căruia îi voi deschide un cont şi care va fi omul nostru de paie.

— Nu e legal, spuse ea liniştită, cu glasul ei plăcut şi grav.

— Ei da, nu e legal, dar toate societăţile fac la fel!

— Fac rău, pentru că nu e drept.

Izbutind să se stăpânească printr-o sforţare de voinţă, Saccard se întoarse atunci spre Hamelin, care, stânjenit, asculta fără să intervină.

— Dragul meu, nădăjduiesc că dumneata nu te îndoieşti de mine... Sunt un bătrân om de afaceri cu oarecare experienţă; te poţi încrede în mine pentru partea financiară a întreprinderii. Adu-mi idei bune şi eu mă însărcinez să scot din ele câştigul pe care-l doreşti, cu cel mai mic risc posibil. Cred că un om practic nu poate spune mai mult...

Inginerul, cu timiditatea şi slăbiciunea lui înnăscută, luă lucrurile în glumă, pentru a nu da un răspuns direct.

— Da, da, vei avea în Caroline o adevărată monitoare. E născută să fie profesoară...

— Dar n-am nimic împotrivă să merg la şcoala ei, exclamă curtenitor Saccard.

De astă dată începu şi doamna Caroline să râdă şi convorbirea continuă pe un ton binevoitor şi amical:

— Adevărul e că-mi iubesc foarte mult fratele, dar că şi la dumneata ţin mai mult decât crezi, şi m-aş întrista foarte tare dacă te-aş vedea încurcat în cine ştie ce afaceri suspecte, care nu se sfârşesc decât cu nenorociri şi amărăciuni. Uite, fiindcă tot vorbim despre asta, despre speculaţii şi despre jocul de bursă, trebuie să vă spun că mă tem de ele ca de moarte. Am fost atât de fericită citind, la articolul 8 din proiectul de statut, pe care m-ai rugat să-l copiez, că societatea se va abţine în mod riguros de la orice operaţii pe termen! Asta înseamnă interzicerea jocului la bursă, nu-i aşa? După aceea, m-ai deziluzionat când, râzând de mine, mi-ai spus că este un simplu articol pus acolo ca să fie o formulă de stil pe care toate societăţile se onorează s-o înscrie în statutul lor, dar pe care niciuna n-o respectă... Ştii ce aş vrea eu? As vrea ca în locul acestor cincizeci de mii de acţiuni pe care urmează să le daţi pe

piaţă, să nu emiteţi decât obligaţiuni. Oh! vezi că sunt foarte bine informată de când citesc Codul! Ştiu bunăoară, că obligaţiunile nu pot fi speculate, că un posesor de obligaţiuni nu este altceva decât un om care a împrumutat o sumă de bani şi care primeşte atâta la sută pentru împrumutul lui, fără a fi interesat la beneficii, pe când acţionarul este un asociat care merge şi la câştig, dar şi la pierdere... Spune-mi, pentru ce nu emiteţi obligaţiuni? M-aş simţi atât de liniştită şi aş fi atât de fericită!

Îşi exagera în mod intenţionat tonul glumeţ al rugăminţii, pentru a-şi ascunde adevărata îngrijorare. Şi Saccard răspunse pe acelaşi ton, cu un avânt plin de haz.

— Obligaţiuni! Obligaţiuni! Niciodată! Ce dracu vrei să faci cu nişte obligaţiuni? Materie moartă... Înţelege că numai specula, jocul, constituie motorul central, inima unei întreprinderi atât de vaste ca a noastră. Da! Jocul pune sângele în mişcare, îl colectează pretutindeni, în izvoare mici, îl adună, apoi şi-l împrăştie în fluvii în toate direcţiile, stabileşte o întinsă circulaţie a banului, circulaţie care este însăşi viaţa marilor afaceri. Fără joc, importantele mişcări de capitaluri şi rezultatul lor, adică marile lucrări civilizatoare, sunt absolut imposibile. Se întâmplă acelaşi lucru ca şi cu societăţile anonime: cât s-a tot strigat pe vremuri împotriva lor, cât s-a tot spus că nu sunt decât tripouri şi spelunci! Adevărul este că fără ele, n-am fi avut nici drumuri de fier şi niciuna dintre uriaşele întreprinderi moderne care au dat lumii o altă înfăţişare; căci o avere oricât de mare nu le-ar fi putut duce la bun sfârşit, după cum niciun om, sau un grup de oameni, n-ar fi primit să-şi asume asemenea riscuri. Riscurile... Totul se învârteşte în jurul lor, chiar şi măreţia scopului final. Este nevoie de un plan a cărui amploare să înfierbânte imaginaţia; este nevoie de nădejdea într-un câştig considerabil; ca la o loterie care să înzecească dintr-odată capitalul depus – sau să-l desfiinţeze – pentru a stârni patimile, pentru a da un

ritm nou vieţii şi a face ca fiecare să-şi aducă banul lui, cu care să poţi schimba faţa pământului. Ce rău vezi în asta? Riscurile sunt voluntare, împărţite între un număr infinit de persoane, inegale şi limitate, după averea şi îndrăzneala fiecăruia. Pierzi, dar şi câştigi, nădăjduind în lozul cel mare; trebuie însă să te aştepţi întotdeauna şi la unul necâştigător. Nu există om care să aibă un vis mai aprins şi mai pasionant decât acela de a-şi încerca norocul, de a-i smulge totul, spre a deveni rege, dumnezeu!

Încetul cu încetul Saccard devenea tot mai grav; se ridică pe picioarele lui scurte şi fu cuprins de un avânt liric, însoţit de gesturi ce-i zvârleau cuvintele în cele patru colţuri ale văzduhului.

— Iată, noi, de pildă, cu Banca noastră Universală vom deschide orizont nemaipomenit de larg, vom stârni o adevărată năvală spre vechea lume a Asiei, vom scoate la iveală un câmp nesfârşit pentru pionierii progresului şi pentru visurile căutătorilor de aur. Da, se înţelege, n-a existat niciodată o ambiţie mai mare, şi, recunosc, nicicând condiţiile izbânzii sau ale înfrângerii, n-au fost mai nelămurite. Dar tocmai asta constituie importanţa problemei noastre şi tocmai pentru asta noi vom produce, în mod absolut sigur, un entuziasm neobişnuit în public, de îndată ce vom fi cunoscuţi... Fireşte, Banca Universală va fi, la început, instituţia clasică, va face tot felul de afaceri bancare, de credit şi de scont, va primi fonduri în cont curent, va contracta, va negocia sau va emite împrumuturi. Numai că ceea ce vreau să fac eu din ea, este o maşină pentru înfăptuirea marilor proiecte ale fratelui dumitale; în asta va consta rolul ei cel adevărat, beneficiile ei tot mai mari, puterea ei care va stăpâni lumea. În definitiv, banca a fost înfiinţată pentru a sprijini societăţile financiare şi industriale pe care le vom crea în străinătate, ale căror acţiuni le vom plasa, care vor exista datorită nouă şi care ne vor asigura supremaţia... Şi dumneata, în faţa acestui

viitor strălucit de cuceriri, vii să mă întrebi dacă este îngăduită sindicalizarea şi avantajarea celor ce fac parte din sindicat, printr-o primă, chiar dacă trebuie trecută în contul cheltuielilor de constituire; te îngrijorează micile nereguli fatale, cum ar fi acţiunile nesubscrise pe care societatea le va păstra camuflate sub un nume fictiv; în sfârşit, porneşti război împotriva jocului, tocmai împotriva jocului care este sufletul însuşi, imboldul şi flacăra acestui uriaş mecanism pe care îl visez! Află că toate acestea nu înseamnă nimic, că fleacul ăsta de capital de douăzeci şi cinci de milioane nu reprezintă decât o mână de surcele azvârlită în maşină, bune doar pentru a aţâţa focul, şi că acest capital nădăjduiesc să-l fac de două orii, de patru ori, de cinei ori mai mare, pe măsură ce operaţiile noastre se vor dezvolta; căci avem nevoie de grindina monetelor de aur, de dansul milioanelor, dacă vrem să înfăptuim acolo minunile despre care vorbeam!… Da, e drept, nu răspund de oalele sparte, căci nu întorci lumea pe dos fără să striveşti picioarele câtorva trecători!

Doamna Caroline se uita la el, şi, în dragostea ei pentru viaţă, pentru tot ce era putere şi voinţă, sfârşi prin a-l găsi frumos, ispititor prin verva şi încrederea lui. Astfel, fără a-i admite teoriile, oare aveau darul să revolte buna credinţă a inteligenţei ei limpezi, se prefăcu că se dă bătută.

— Bine, să spunem că nu sunt decât o femeie şi că lupta pentru existenţă mă sperie… Aş vrea să-ţi spun numai atât: caută de zdrobeşte cât mai puţini oameni, şi mai ales, pe niciunul dintre acei pe care-i iubesc!

Saccard, care se îmbătase de succesul propriei sale elocinţe şi care era mândru de planul său uriaş, ca şi cum totul ar fi fost înfăptuit, se arătă foarte binevoitor.

— Nu-ţi fie frică! Dacă fac pe căpcăunul, o fac numai în glumă… Toată lumea se va îmbogăţi.

Stătură apoi liniştiţi de vorbă despre măsurile ce trebuiau luate şi hotărâră ca, chiar în ziua ce va urma constituirii

definitive a societăţii, Hamelin să plece la Marsilia şi de acolo în Orient, pentru a grăbi înfăptuirea marilor afaceri plănuite.

Pe piaţa Parisului începuseră să circule tot felul de zvonuri care scoteau din nou la iveală numele lui Saccard din adâncurile turburi în care se înecase pentru un timp; şi ştirile, la început şoptite, apoi, încetul cu încetul rostite cu voce tare, vesteau atât de lămurit succesul ce avea să vină, încât anticamera lui era din nou plină, în fiecare dimineaţă, de solicitanţi, aşa cum se întâmpla pe vremuri în parcul Monceau. Mazaud îşi făcea apariţia ca din întâmplare, să-i strângă mâna şi să discute cu el noutăţile zilei; primea şi alţi agenţi de schimb, pe evreul Jacoby, cu vocea lui tunătoare, şi pe cumnatul său Delaroque, un om gras şi roşcovan care-şi chinuia nevasta. Venea şi culisa Bursei, în persoana lui Nathansohn, un blond mărunţel foarte activ şi foarte norocos. În ce-l priveşte pe Massias, care se resemnase cu soarta lui de remizier ghinionist, acesta începuse să se prezinte în fiecare zi, deşi nu putea fi încă vorba de primit ordine. Valul de lume devenea din ce în ce mai mare.

Într-o dimineaţă, la ora nouă, Saccard îşi găsi anticamera plină de lume, deoarece nu angajase încă personalul necesar, se servea de valetul său şi nu odată se văzuse silit să-şi introducă singur oaspeţii. În ziua aceea, tocmai când deschidea uşa biroului, Jantrou dădu să intre, dar Saccard îl zărise pe Sabatani, pe care-l căuta de două zile.

— Iartă-mă, dragul meu, zise el, oprindu-l pe fostul profesor, pentru a-l primi mai întâi pe levantin.

Sabatani, cu surâsul lui neliniştitor, care parcă te mângâia, cu mlădierea lui de şopârlă, îl lăsă pe Saccard să vorbească; iar acesta, foarte lămurit de altfel, ea unul care ştie cu cine are de a face, îi spuse despre ce este vorba.

— Dragul meu, am nevoie de dumneata... Ne trebuie cineva care să ne împrumute numele lui... Îţi voi deschide

un cont, te voi face cumpărător al unui anumit număr de acţiuni, pe care le vei plăti printr-un schimb de scrisori. După cum vezi, îţi vorbesc fără ocol şi te tratez ca pe un prieten.

Tânărul îl privea cu ochii săi frumoşi, catifelaţi, atât de blânzi pe chipul său prelung şi brun.

— Legea, maestre, cere neapărat vărsământul în numerar… O! Nu-ţi spun asta pentru mine. Dumneata îmi vorbeşti ca unui prieten şi sunt foarte mândru… Voi face tot ce-mi vei cere..

Atunci Saccard, pentru a-i face plăcere, îi povesti cât de mult ţinea Mazaud la el, de vreme ce ajunsese să-i preia ordinele fără acoperire. Apoi glumi cu Sabatani în legătură cu Germaine Coeur, cu care îl văzuse în ajun, făcând o aluzie destul de transparentă la zvonul care circula pe seama lui, că ar fi un bărbat de o vigoare fenomenală, lucru la care visau toate femeile de moravuri uşoare din lumea Bursei, chinuite de curiozitate. Şi Sabatani nu nega, râdea cu râsul lui echivoc când venea vorba de acest subiect scabros. Da! Da! femeiuştile astea sunt tare caraghioase că aleargă după el; toate mor de curiozitate.

— Ah! Dar ia stai! îl întrerupse Saccard, vom mai avea nevoie şi de semnături, pentru reglementarea anumitor operaţii cum sunt transferurile, de pildă. Ţi-aş putea trimite acasă hârtiile la semnat?

— Bineînţeles, dragă maestre. Tot ce doreşti!

Nu deschise vorba despre onorar, ştiind bine că serviciile de felul acesta n-au preţ; şi cum celalalt adăugă că va primi un franc de fiecare semnătură, pentru, a fi despăgubit de pierderea de timp, primi făcând un semn cu capul şi adăugă surâzând:

— Nădăjduiesc, de asemenea, scumpe maestre, ca nu vei refuza să mă ajuţi eu sfaturile dumitale. Vel avea posibilitatea s-o faci, aşa că voi veni la dumneata pentru lămuriri.

— Foarte bine, încheie Saccard, care înţelesese despre ce este vorba. La revedere… Cruţă-te, dragul meu, nu te lăsa prea mult pradă curiozităţilor femeilor.

Şi, înveselindu-se din nou, îl conduse printr-o ieşire dosnică, pe unde vizitatorii puteau să plece fără să mai fie nevoiţi să treacă prin sala de aşteptare.

Apoi Saccard, deschizând cealaltă uşă, îl chemă pe Jantrou. Dintr-o singură privire, înţelese că acesta era distrus, fără un ban, cu o redingotă ale cărei mâneci se roseseră pe mesele cafenelelor, în aşteptarea unei slujbe. Bursa continua să fie pentru el o mamă vitregă, dar era încă destul de prezentabil, cu barba îngrijită, voinic şi cultivat, rostind din timp în timp câte o frază înflorită ca pe vremea când era în învăţământ.

— Aveam de gând să-ţi scriu zilele astea, spuse Saccard. Întocmim lista personalului şi te-am înscris printre primii. Cred că te voi numi la biroul de emisiuni.

Jantrou îl opri cu o mişcare.

— Eşti foarte amabil, îţi mulţumesc… Dar am să-ţi propun o afacere.

Jantrou nu explică din prima clipă despre ce e vorba, ci începu prin generalităţi, întrebând care va fi rolul ziarelor în lansarea Băncii Universale. Celălalt se aprinse de la primele cuvinte şi declară că era pentru o largă publicitate, pentru care va plăti cât va fi nevoie. Niciun ziar nu era de dispreţuit, nici chiar cele cu o singură foaie, deoarece credea în principiul că orice zgomot este folositor. Idealul ar fi fost să le aibă pe toate de partea lui, dar ar costa prea scump.

— Ia stai, nu cumva ai de gând să ne organizezi publicitatea? N-ar fi poate chiar aşa de rău! Vom mai vorbi în această privinţă.

— Da, mai târziu, dacă vrei… Dar ce ai zice de un ziar al dumitale, numai al dumitale, şi al cărui director aş fi eu? În fiecare zi ţi-ar fi rezervată o pagină, articole care te-ar

ridica în slavă, simple note care ar atrage luarea aminte asupra dumitale, aluzii strecurate în studiile cu totul străine de finanţe, în sfârşit, o campanie în toată regula, în care să se vorbească de dumneata cu orice prilej, să fii lăudat în dauna rivalilor... Spune, nu te ispiteşte?

— De, ştiu şi eu? Dacă n-ar costa prea mult...

— Nu, preţul ar fi modest.

Şi în cele din urmă dădu şi numele ziarului: l'Espérance, o gazetă întemeiată de doi ani de zile de către un mic grup de personalităţi catolice, membrii cei mai violenţi ai partidului, care duceau un război crâncen împotriva imperiului. Succesul lor era însă egal cu zero şi în fiecare săptămână se vorbea de dispariţia gazetei.

Saccard exclamă înciudat:

— Dar nu are nici măcar două mii tiraj!

— Vom avea noi grijă să ajungem la un tiraj mai mare.

— Şi afară de asta e imposibil; prea îl împroaşcă cu noroi pe fratele meu! Nu mă pot certa cu el chiar de la început!

Jantrou dădu din umeri.

— Nu trebuie să te certi cu nimeni... Dumneata ştii, cum ştiu şi eu de altfel, că dacă o instituţie de credit îşi are gazeta ei, nu are nicio importanţă dacă aceasta sprijină sau atacă guvernul; dacă este un oficios, e sigur că instituţia va face parte din toate sindicatele pe care le formează ministrul de finanţe, pentru a asigura succesul împrumuturilor de stat şi comunale; dacă este o gazetă de opoziţie, acelaşi ministru tiu va şti cum să se poarte mai bine cu banca pe care ea o reprezintă, şi-şi va da osteneala s-o dezarmeze şi s-o câştige de partea lui, iar asta se traduce adeseori prin şi mai multe favoruri... Aşa că, nu te îngriji de culoarea ziarului l'Espérance. Dacă ai un ziar, înseamnă că ai o forţă.

După o clipă de tăcere, Saccard, cu acea vioiciune a inteligenţei care îl făcea să-şi apropie dintr-odată ideea altuia, cercetând-o şi adaptând-o trebuinţelor sale, până şi-

o însuşea cu totul, desfăşură un adevărat plan de bătaie: va cumpăra ziarul l'Espérance, va înceta polemicile înverşunate, îl va pune la picioarele fratelui său, care se va vedea astfel silit să-i fie recunoscător, dar îi va păstra nuanţa catolică, ţinând-o în rezervă ca, pe o ameninţare, ca pe o maşină întotdeauna gata să-şi reia apriga campanie în numele intereselor religiei. Şi dacă nu-i vor intra în voie, va ataca Roma şi va risca marea lovitură de la Ierusalim… Asta ar fi un sfârşit grozav!

— Vom fi liberi să facem toate acestea? întrebă el deodată.

— Absolut liberi. S-au săturat. Gazeta a căzut în mâinile unui tip care are nevoie de parale şi care ne-ar da-o pentru vreo zece mii de franci. Vom putea face cu ea tot ce vom voi.

Saccard mai stătu câteva clipe pe gânduri.

— Bine! S-a făcut! Caută-l pe individul acela şi adu-l aici… Dumneata vei fi directorul gazetei, iar eu voi căuta să centralizez în mâinile dumitale întreaga noastră publicitate, pe care o vreau excepţională, uriaşă, da, desigur, mai târziu, când vom avea cu ce să punem serios maşina în mişcare.

Se ridicase în picioare. Jantrou se ridică şi el, ascunzându-şi sub rânjetul său ironic de declasat, sătul de mocirla Parisului, bucuria de a-şi fi găsit în sfârşit o pâine.

— În sfârşit, mă întorc şi eu la matcă, la draga mea literatură!

— Nu angaja încă pe nimeni, adăugă Saccard, însoţindu-l până la uşă. Şi, fiindcă tot mi-am adus aminte de asta, înseamnă-ţi numele unui protejat al meu, Paul Jordan, un tânăr care îmi pare foarte talentat şi din care vei face un excelent redactor literar. Îi voi scrie să treacă pe la dumneata.

Ieşind pe uşa laterală, Jantrou îşi dădu seama cât de folositor era acest sistem de uşi dosnice.

— Ia te uită! Asta-i grozav, zise el; cu familiaritatea care-i era firească. Ai posibilitatea să faci oamenii nevăzuţi! Mai ales când vin la dumneata doamne frumoase, ca baroana Sandorff, de pildă, pe care am salutat-o adineaori în anticameră…

Saccard nu ştia că baroana era acolo. Voi să-şi arate indiferenţa, ridicând din umeri, dar celălalt râdea pe sub mustaţă, căci nu credea în această lipsă de interes. Cei doi bărbaţi se despărţiră cu o puternică strângere de mână.

Rămas singur, Saccard se apropie instinctiv de oglindă şi-şi aranjă părul, în care nu se vedea încă niciun fir alb. Şi totuşi, nu minţise: femeile nu-l preocupau mai deloc de când afacerile începuseră a pune din nou cu totul stăpânire pe el; nu era decât acea galanterie involuntară, care face ca, în Franţa, un bărbat să nu poată rămâne singur cu o femeie fără să se teamă că va fi luat drept prost dacă n-o cucereşte. Îndată ce baroana intra în încăpere, se şi arătă foarte curtenitor.

— Vă rog, doamnă, luaţi loc…

Nu i se păruse niciodată atât de ispititoare, cu buzele ei roşii, cu ochii strălucitori şi pleoapele vineţii, înfundate sub sprâncenele groase. Oare ce voia de la el? Şi fu uimit, aproape dezamăgit, când află pentru ce venise.

— Ah! domnule, iartă-mă dacă te turbur într-o chestiune fără însemnătate pentru dumneata; dar între noi, oameni de lume, trebuie să ne facem unii altora astfel de mici servicii… Ai avut în timpul din urmă un bucătar pe care soţul meu ar vrea să-l angajeze. Aşa că vin la dumneata ca să iau câteva informaţii asupra lui.

Lăsând-o să-i pună întrebări, Saccard îi răspundea cu cea mai mare bunăvoinţă, privind-o necontenit în ochi; fiind aproape sigur că totul nu e decât un pretext; puţin îi păsa baroanei de bucătar; era clar că pentru altceva venise acolo. Într-adevăr, după ce ocoli un timp chestiunea, ea sfârşi prin a rosti numele unui prieten comun, al

marchizului de Bohain, care îi vorbise despre Banca Universală. E atât de greu astăzi să-ţi plasezi banii sau să găseşti valori serioase! În sfârşit, Saccard înţelese că baroana ar cumpăra cu plăcere acţiuni, cu prima de 10% acordată celor care formau sindicatul, dar ceea ce înţelese şi mai bine fu că, dacă i-ar deschide un cont, ea n-ar plăti nimic.

— Am averea mea personală şi bărbatul meu nu se amestecă niciodată în afacerile mele. Asta îmi produce multă bălaie de cap, dar mă şi distrează, trebuie s-o mărturisesc... Nu-i aşa? când vezi o femeie ocupându-se cu chestiuni băneşti, mai cu seamă una tânără, te miră şi eşti ispitit s-o condamni... Sunt zile când mă aflu în cea mai mare încurcătură, căci nu am prieteni cu care să mă sfătuiesc. Nu mai departe decât la ultima chenzină am pierdut o sumă frumuşică tocmai din lipsa unei informaţii... Ah! acum, când vei avea posibilitatea să ştii totul, dacă ai să fii atât de drăguţ, dacă ai vrea...

Sub masca femeii de lume, apărea, încet, încet, jucătoare a lacoma şi pătimaşă întruchipată în această descendentă a familiei Ladricourt, care număra un strămoş ce participase la asaltul Antiohiei, în această soţie de diplomat salutată până. la pământ de colonia străină din Paris şi pe care patima o transformase într-o solicitatoare suspectă pe lângă toţi oamenii de finanţe. Buzele îi erau şi mai roşii, ochii îi ardeau şi mai tare, dorinţa scotea şi mai mult în evidenţă impresia falsă de femeie pasionată pe care o făcea contesa. Iar el avu naivitatea să creadă că venise să i se dea, numai pentru a face şi ea parte din întreprinderea lui şi pentru a căpăta, când şi când, informaţii preţioase de bursă.

— Doamnă, exclamă el, n-am altă dorinţă în afară de aceea de a-mi pune experienţa la picioarele dumneavoastră!

Îşi apropie scaunul de ea şi-i apucă mâna. Dintr-odată,

baroana se trezi din ameţeala ei. Ah! nu! Nu ajunsese încă până acolo, va avea destul timp să plătească cu o noapte, comunicarea conţinutului unei telegrame! Şi, pe urmă, avea şi aşa o povară destul de grea pentru ea prin legătura cu procurorul general Delcambre, omul acela atât de uscat şi de gălbejit, pe care numai zgârcenia bărbatului ei o silise să şi-l ia de amant. Şi indiferenţa ei senzuală, dispreţul ei ascuns de bărbaţi, se traducea printr-o palidă oboseală pe chipul ei de femeie pasionată, pe care numai dorinţa jocului izbutea să-l înflăcăreze. Se ridică, în picioare cuprinsă de o răzvrătire a rasei şi educaţiei sale, din a cărei pricină pierdea multe afaceri.

— Aşa dar, domnule, spuneaţi că aţi fost mulţumit de bucătar?

Contrariat, Saccard se ridică şi el. Dar ce crezuse ea, oare? Că o va înscrie pe listă şi-i va da informaţii pe degeaba? Hotărât lucru, trebuia să se ferească de femei, căci în afaceri dădeau dovadă de cea mai mare rea credinţă. Şi cu toate că pe aceasta o dorea, nu stărui; se înclină în faţa ei cu un surâs care însemna: „Voia-i la dumneata, scumpă doamnă, când îţi va face plăcere”, în timp ce, cu glas tare, rostea:

— Da, am fost foarte mulţumit, vă repet. Numai o problemă de reformă internă a gospodăriei mele m-a silit să mă despart de el.

Baroana Sandorff avu o clipă de ezitare, nu pentru că i-ar fi părut rău că se răzvrătise, ci, desigur, pentru că îşi dădea seama cât de naivă fusese venind la un om ca Saccard, fără să se fi împăcat dinainte cu gândul celor ce trebuiau sa urmeze. Aceasta o făcea să se simtă prost faţă de ea însăşi, deoarece avea pretenţie că este femeie serioasă. Sfârşi prin a răspunde printr-o simplă înclinare a capului la respectuosul lui salut. Saccard tocmai o însoţea la uşă, când aceasta fu deschisă repede de o mână familiară. Era Maxime, care prânzea la tatăl său în ziua aceea şi care,

fiind unul de ai casei, venea de-a dreptul prin coridor. Se dădu în lături, salută, lăsând-o pe baroană să iasă. Apoi, după plecarea ei, începu să râdă încetişor:

— Ce, au şi pornit afacerile? Ai şi început să-ţi încasezi dividendele?

Cu toate că era încă foarte tânăr, avea siguranţa unui om cu experienţă care nu se cheltuia de prisos în aventuri cu sfârşit nesigur. Tatăl său îi înţelesese atitudinea de superioritate batjocoritoare.

— Nu, dimpotrivă, n-am încasat nimic şi asta nu din înţelepciune, fiule, pentru că eu sunt tot atât de mândru că mă simt ca la douăzeci de ani, pe cât ai vrea tu să pari că ai şaizeci!

Maxime începu, să râdă mai tare, cu râsul lui în cascade, ca al unei femei uşoare, din care păstrase acel gungurit echivoc, în ciuda atitudinii corecte de tânăr potolit şi care nu mai venea să-şi strice rostul. Făcea paradă de o mare indulgenţă, doar cu scopul ca nimic să nu-i ameninţe liniştea.

— De, ştiu şi eu? Poate că ai dreptate, de vreme ce asta nu te oboseşte... Eu, unul, află că am început să sufăr de reumatism.

Apoi aşezându-se comod într-un fotoliu şi deschizând un ziar, adăugă:

— Nu te sinchisi de mine, vezi-ţi mai departe de oaspeţi, dacă nu te deranjez... Am venit mai devreme, pentru că am trecut mai întâi pe la doctor, dar nu l-am găsit acasă.

În clipa aceea intră servitorul, anunţând-o pe doamna contesă de Beauvilliers, care cerea să fie primită. Saccard, destul de mirat, deşi se mai întâlnise la Opera Muncii cu nobila lui vecină, după cum o numea el, dădu ordin să fie primită imediat; apoi, chemând servitorul înapoi, îi porunci să anunţe pe cei care mai aşteptau că nu mai primeşte pe nimeni, deoarece se simţea foarte obosit şi-i era foame.

Când intră, contesa nici nu observă că este acolo şi

Maxime, ascuns de spătarul fotoliului în care stătea. Dar mirarea lui Saccard crescu şi mai mult când văzu că o adusese cu ea şi pe fiica ei, Alice. Faptul acesta făcea şi mai solemnă vizita celor două femei, atât de palide şi de triste, mama, slabă, înaltă, cu părul alb, trecută, şi fiica, îmbătrânită, cu gâtul prea lung, aproape dizgraţios. Saccard le oferi scaune cu o politeţe exagerată, ca pentru a le dovedi şi mai mult respectul său.

— Doamnă, mă simt foarte onorat... dacă aş avea fericirea să vă pot fi de folos...

Foarte timidă, în ciuda înfăţişării ei mândre, contesa sfârşi prin a-i lămuri scopul vizitei sale.

— Domnule, în urma unei convorbiri pe care am avut-o cu prietena mea, prinţesa d'Orviedo, m-am gândit să trec pe la dumneavoastră... Vă mărturisesc că la început am stat la îndoială, căci la vârsta mea nu e uşor să-ţi schimbi părerile şi mi-a fost întotdeauna groază de viaţa de astăzi, pe care n-o înţeleg... În sfârşit, m-am sfătuit şi cu fiica mea, şi cred că este de datoria mea să-mi înving scrupulele pentru a încerca să asigur fericirea alor mei.

Şi continuă, povestindu-i că prinţesa îi vorbise despre Banca Universală, care, în ochii profanilor, avea să fie, desigur, o instituţie de credit ca toate celelalte, dar care, pentru cei iniţiaţi, avea o justificare mai presus de orice discuţie, un ţel atât de frumos şi de înalt, încât trebuia să reducă la tăcere chiar şi conştiinţele cele mai bănuitoare. Nu rosti nici numele papei, nici pe acela al Ierusalimului; acestea erau pentru ea cuvinte care nu se rostesc cu glas tare, nume care abia dacă se şoptesc între credincioşi, misterul care aprindea inimile; dar din fiecare cuvânt al ei, din aluziile şi din ceea ce lăsa să se subînţeleagă, răzbea o speranţă şi o credinţă care înflăcărau până la religiozitate încrederea ei în succesul noii bănci.

Chiar şi Saccard fu impresionat de emoţia ei stăpânită, de tremurul glasului ei. El nu vorbise despre Ierusalim

decât din excesul de lirism al înfrigurării sale; în fond, se temea de acest proiect nesăbuit, dându-şi seama cât e de ridicol şi fiind gata oricând să-l lase baltă şi să facă haz pe seama lui, dacă ar fi fost întâmpinat cu zeflemele. Dar vizita emoţionantă a acestei femei pioase, care o adusese şi pe fiica ei, felul convins prin care lăsa să se înţeleagă că atât ea, cât şi toţi ai ei, toată nobilimea franceză, va crede şi se va entuziasma pentru acest proiect, îl impresionă adânc, dând viaţă unui simplu vis, lărgind şi mai mult perspectivele lui de dezvoltare. Era, deci, adevărat că avea în mână un resort prin care va putea să pună lumea în mişcare! Cu excepţionala lui putere de intuire, înţelese numaidecât situaţia, aşa că vorbi şi el tot în termeni misterioşi despre această victorie finală, spre care se va îndrepta în tăcere; şi, pe măsură ce vorbea, devenea tot mai înflăcărat, pentru că era într-adevăr cuprins de credinţă, de credinţa în admirabilul mijloc de acţiune pe care i-l oferea criza papalităţii. Avea minunatul dar de a crede, de îndată ce aceasta era în interesul planurilor sale.

— În sfârşit, domnule, adăugă contesa, m-am hotărât să fac un lucru care până acum mi-a displăcut cu desăvârşire... Da! Nu m-am împăcat niciodată cu gândul de a specula banul, de a-l da cu dobândă. Ştiu că acesta e un fel demodat de a înţelege viaţa, scrupule destul de prosteşti uneori, dar ce vreţi? Nu-i uşor să lupţi împotriva credinţelor pe care le ai de o viaţă întreagă. Până acum crezusem că numai pământul, marile moşii, sunt acelea care trebuie să hrănească oamenii de felul nostru. Din nefericire, însă, marea proprietate...

Roşi uşor, căci se apropia clipa în oare trebuia să-şi mărturisească sărăcia pe care o ascundea cu atâta grijă.

— Moşiile nu mai există... Mai ales noi, am fost greu încercaţi... Nu ne-a mai rămas decât o fermă.

Atunci Saccard, pentru a o cruţa, exagera, înflăcărându-se:

— Dar bine, doamna mea, astăzi nimeni nu mai trăieşte din venitul pământului... Vechea avere latifundiară este o formă fără valoare a bogăţiei, o forma care nu-şi mai are rostul. Ea nu era decât cauza stagnării banului, a cărui valoare noi am înzecit-o, punându-l în circulaţie, fie prin hârtia manetă, fie prin tot felul de titluri comerciale şi financiare! În felul acesta, lumea va fi reînnoită, căci fără bani, fără banii lichizi care curg, care pătrund peste tot, nu este nimic cu putinţă, nici aplicarea cuceririlor ştiinţei, nici pacea finală, universală... A! Latifundiile! Au avut aceeaşi soartă ea şi diligenţa... Poţi să mori de foame pe un pământ care valorează un milion, în timp ce cu numai-un sfert din acest capital, plasat în afaceri serioase, cu 15%, 20% şi chiar 30% dobândă, se poate trăi...

Încetişor, cu nemărginita ei tristeţe, contesa clătină uşor din cap.

— Eu una nu vă înţeleg deloc, şi, după cum v-am mai spus, sunt dintr-o epocă în care aceste lucruri aveau darul să înspăimânte lumea, ca ceva rău şi interzis... Din nefericire, însă, nu sunt singură, trebuie mai ales să mă gândesc la fiica mea. În ultimii ani am izbutit să adun o sumă de bani. Oh! O sumă mică de tot...

Şi roşi din nou.

— Douăzeci de mii de franci care zac, la mine într-un sertar. Mai târziu voi avea poate remuşcări la gândul că i-am lăsat aşa, să stea degeaba; şi apoi, ceea ce vrei să faci dumneata este un lucru drept, după cum mi-a spus prietena mea, de vreme ce vei munci pentru ceea ce nădăjduim cu toţii, pentru dorinţele noastre, cele mai arzătoare, aşa că voi încerca... V-aş fi foarte recunoscătoare dacă mi-aţi putea rezerva câteva din acţiunile băncii dumneavoastră, pentru suma de zece, douăsprezece mii de franci. Am ţinut ca fiica mea să mă însoţească, pentru că banii aceştia, trebuie s-o mărturisesc, sunt banii ei.

Alice, cu figura ei ştearsă, în ciuda privirilor inteligente, nu scosese niciun cuvânt, dar de data asta rosti pe un ton de drăgăstoasă mustrare:

— O, mamă, ai mei! Spune-mi, am eu ceva care să nu fie şi al tău?

— Dar la căsătoria ta nu te gândeşti, copila mea?

— Tu ştii foarte bine că nu vreau să mă mărit!

Vorbise însă prea repede şi durerea singurătăţii răzbătea prin glasul ei subţire. Mama ei o făcu să tacă, cu o privire îndureratã. O clipă se uitară una la alta, căci nu puteau să se mintă, ele care îşi împărtăşeau zi de zi tot ceea ce aveau de suferit şi de ascuns.

Saccard părea foarte mişcat.

— Doamnă, chiar dacă n-ar mai fi acţiuni, pentru dumneavoastră tot aş mai găsi. Da, aş lua la nevoie din acţiunile mele... Cererea dumneavoastră mă mişcă foarte mult şi mă simt onorat de încrederea pe care mi-o acordaţi...

În acea clipă el credea, într-adevăr, că le va îmbogăţi pe aceste două nefericite; le şi făcea părtaşe la ploaia de aur ce avea să cadă asupra lui şi asupra celor din jurul său.

Cele două doamne se ridicaseră şi se pregăteau să plece; abia când ajunseră la uşă, contesa îşi îngădui o aluzie directă la acea mare problemă despre care nu se vorbea.

— Am primit de la fiul meu Ferdinand, care se află la Roma, o scrisoare sfâşietoare asupra întristării pricinuite acolo de vestea retragerii trupelor noastre.

— Răbdare! spuse Saccard cu convingere, vom salva totul.

Le salută adânc şi le însoţi până la scară, trecând de data aceasta prin anticameră, pe care o credea goală. Dar pe când se reîntorcea, zări stând pe o banchetă un bărbat ca de vreo cincizeci de ani, înalt şi uscăţiv, îmbrăcat aşa cum se îmbracă muncitorii în zi de sărbătoare; era întovărăşit de o fată de vreo optsprezece ani, frumoasă, subţire şi palidă.

— Ce este, întrebă el, ce doriţi dumneavoastră?

Fata se ridicase cea dintâi, iar omul, intimidat de această primire aspră, începu să bâlbâie o explicaţie încurcată.

— Dădusem ordin ca toată lumea să plece! Ce căutaţi, sici? Spuneţi-mi, cel puţin, cum vă numiţi!

— Dejoie, domnule, iar ea e fiica mea, Nathalie…

Şi omul se încurcă din nou, aşa că Saccard, pierzându-şi răbdarea, era gata să-l împingă spre uşă, dar se gândi că. toamna Caroline îl cunoştea demult şi că desigur ea îi spusese să aştepte.

— Ah, eşti recomandat de doamna Caroline? Trebuia să mi-o spui de la început… Intră şi grăbeşte-te, căci mi-e foame.

În birou, îi lăsă pe Dejoie şi pe Nathalie în picioare şi nu se aşeză nici el, ca să scape mai repede de ei. Maxime, care după plecarea contesei îşi părăsise fotoliul, nu mai avu discreţia să se îndepărteze şi începu să se uite curios la noii veniţi. Iar Dejoie începu să povestească agale despre ce anume era vorba:

— Să vedeţi, domnule… După ce am terminat cu armata, am intrat ca servitor la biroul domnului Durieu, bărbatul doamnei Caroline, pe vremea când trăia şi avea fabrica de bere. După aia am intrat la domnul Lamberthier, director la hale, după aia la domnul Blaisot, un bancher pe care sunt sigur că-l cunoaşteţi; acum două luni şi-a zburat creierii şi de atunci sunt fără serviciu… Trebuie să vă mai spun, înainte de toate, că m-am însurat. Da! M-am însurat cu soţia mea Joséphine, chiar pe vremea când eram la domnul Durieu, iar Joséphine, era bucătăreasă la cumnata domnului, la doamna Lévêque, pe care doamna Caroline a cunoscut-o bine. Pe urmă, când eram la domnul Lamberthier, nevasta-mea n-a putut intra şi ea acolo, şi şi-a găsit serviciu la un doctor din strada Grenelle, la domnul Renaudin. După aia a găsit loc „La trei fraţi”, magazinul din rue Rambuteau, unde, parcă era un făcut, nu s-a găsit un

locşor şi pentru mine…

— Într-un cuvânt, îl întrerupse Saccard, vrei să-ţi găsesc o slujbă, nu-i aşa?

Dejoie însă ţinea morţiş să-şi povestească marea durere a vieţii lui, ghinionul care-l făcuse să se însoare cu o bucătăreasă, fără ca să izbutească vreodată să-şi găsească serviciu în acelaşi loc cu ea. Asta era ca şi cum nici n-ar fi fost căsătoriţi, căci nu aveau niciodată o odaie a lor, întâlnindu-se prin cârciumi şi îmbrăţişându-se pe după uşi. Şi apoi li se născuse un copil, Nathalie, pe care fusese silit s-o lase, până la vârsta de opt ani, în gazdă la o femeie; dar într-o bună zi, tatăl, plictisit să tot trăiască singur, o luase la el, în mica sa odaie de flăcău. Ajunsese astfel adevărata mamă a fetiţei, crescând-o, ducând-o la şcoală, veghind-o cu nesfârşită grijă şi iubind-o ca pe ochii din cap.

— Ah! Şi pot spune, domnule, că n-am avut decât bucurii de pe urma ei. E bine crescută, cinstită… şi după cum puteţi vedea şi dumneavoastră, n-are seamăn de drăguţă ce e…

Într-adevăr, Saccard găsea încântătoare această floare blondă a Parisului, gingaşă şi cu ochii mari sub cârlionţii părului ei bălai. Se lăsa alintată de tatăl ei, încă virtuoasă, căci nu avusese până acum niciun interes să nu fie, dând dovadă de un crud şi liniştit egoism în limpezimea luminoasă a privirilor ei.

— Aşa că, domnule, iat-o ajunsă la vârsta măritişului, şi tocmai ni s-a ivit o partidă bună, fiul legătorului, vecin cu noi.. Numai că tânărul vrea să-şi deschidă o prăvălie a lui şi cere zestre şase mii de franci. Nu-i prea mult, ar fi putut pretinde o fată cu mai mulţi bani… Trebuie să vă mai spun că nevasta-mea a murit acum patru ani şi că ea ne-a lăsat ceva economii, adică, mă-nţelegeţi, micile ei câştiguri de la coşniţă, ştiţi… Am patru mii de franci, dar mai e până la şase mii, şi tânărul e grăbit, Nathalie de asemenea…

Fata, care asculta zâmbitoare, cu privirea ei limpede atât

de rece şi de hotărâtă, aprobă cu o bruscă mişcare din bărbie:

— Cred şi eu... n-are niciun haz, vreau să termin odată, într-un fel sau în altul.

Saccard îl întrerupse din nou. Găsea că omul acesta era mărginit, dar foarte cinstit şi foarte bun, obişnuit cu o disciplină militară. Apoi era de-ajuns că venea în numele doamnei Caroline.

— Bine, dragul meu. Voi avea un ziar, aşa că te angajez ca om de serviciu... Lasă-mi adresa. Bună ziua.

Totuşi, Dejoie nu se îndura să plece. Continuă cu un aer încurcat.

— Domnul este foarte bun, primesc cu recunoştinţă slujba, deoarece va trebui să muncesc după ce o voi mărita pe Nathalie... Dar eu pentru altceva venisem. Da! Am aflat, de la doamna Caroline şi de la alţii, că domnul pune la cale nişte afaceri mari şi că-i va face pe toţi prietenii şi cunoscuţii săi să câştige o groază de bani... Aşa că dacă domnul ar vrea sa aibă grijă şi de noi, dacă domnul ar vrea să ne dea şi nouă din acţiunile sale...

Saccard fu mişcat, pentru a doua oară, mai mişcat chiar decât fusese mai înainte, când contesa îi încredinţase zestrea fiicei sale. Omul acesta simplu, acest mic capitalist, cu economii strânse ban cu ban, nu era el oare tipul reprezentativ al mulţimii încrezătoare, al marii mulţimi care formează clientela numeroasă şi sigură, acea armată fanatică ce dă băncilor puterea lor de neînvins! Dacă acest om de treabă dădea fuga acum, când încă nu se făcuse niciun fel de reclamă, apoi ce se va întâmpla când se vor deschide ghişeele? Zâmbi înduioşat, căci în acest prim mic acţionar vedea prevestirea unei mari izbânzi.

— S-a făcut, dragul meu, vei avea şi acţiuni.

Pe chipul lui Dejoie se aşternu o rază de fericire, ca şi cum i s-ar fi dat vestea unui dar neaşteptat.

— Domnul este prea bun... În şase luni, nu-i aşa? pot, cu

cele patru mii ale mele, să câştig încă două, ca să împlinesc suma... Şi pentru că domnul consimte, aş vrea să termin cu asta imediat. Am adus şi banii...

Se scotoci prin buzunare, scoase un plic şi-l înmână lui Saccard, care, nemişcat, tăcut, se simţea cuprins de uimire în faţa acestui ultim gest. Şi fiorosul pirat care înghiţise până atunci atâta bănet, izbucni în cele din urmă într-un hohot de râs, hotărât într-adevăr să-l îmbogăţească şi pe omul acesta plin de încredere.

— Dar bine dragul meu, asta nu se face aşa... Păstrează ţi banii, te voi trece pe listă şi vei plăti la timpul şi locul cuvenit.

De astă dată izbuti să scape de ei, după ce Dejoie îi mulţumi prin Nathalie, ai cărei ochi frumoşi, reci şi nevinovaţi fură luminaţi de un surâs de mulţumire.

Când Maxime rămase iar singur cu tatăl său, îi spuse cu tonul lui de obrăznicie batjocoritoare:

— Iată-te făcând şi zestre fetelor, acum!

— De ce nu, răspunse vesel Saccard. Fericirea celorlalţi este şi ea un plasament bun...

Apoi îşi puse în ordine nişte hârtii şi, înainte de a părăsi biroul, întrebă deodată:

— Dar, iar spune-mi, tu nu vrei acţiuni?

Maxime, care se plimba cu paşi mărunţi prin încăpere, se întoarse dintr-odată şi se opri în faţa lui.

— Ei, asta-i bună! Ce, chiar aşa tâmpit mă crezi?

Saccard făcu un gest furios, găsind răspunsul acesta cu totul lipsit de respect şi de spirit, gata să-i strige în obraz că afacerea era minunată şi că-l socotea pur şi simplu un prost, dacă-şi închipuia că el nu-i decât un hoţ oarecare, ca toţi ceilalţi. Dar privindu-l, îl cuprinse mila de propriul lui băiat, vlăguit la douăzeci şi cinci de ani, aşezat, zgârcit chiar, atât de îmbătrânit de pe urma viciilor şi atât de grijuliu cu sănătatea lui, încât nu mai îndrăznea să facă nicio cheltuială şi nu-şi mai îngăduia nicio plăcere fără să-i

fi cumpănit mai înainte foloasele. Apoi, împăcat, mândru de felul său de viaţă nechibzuită şi pasionată, în ciuda celor cincizeci de ani ai săi, începu din nou să râdă şi-i zise, bătându-l pe umeri:

— Ştii ceva? Hai mai bine la masă, băiete, şi vezi-ţi de reumatismele tale!

A doua zi, la 5 octombrie, Saccard, însoţit de Hamelin şi de Daigremont, se duse în strada Sainte-Anne, la notarul Lelorrain şi întocmi actul prin care se constituia, sub denumirea de Banca Universală, o societate anonimă cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane, împărţit în cincizeci de mii de acţiuni a cinci sute de franci fiecare, din care numai un sfert erau exigibile. Sediul societăţii era în strada Saint-Lazare, în palatul d'Orviedo. Un exemplar al statutelor, făcute conform actului, fu depus la notar. Era o minunată zi de toamnă, şi cei trei bărbaţi, după ce plecară de la notar, îşi aprinseră câte o ţigară de foi şi o luară încet prin Chaussée d'Antin, fericiţi că trăiesc şi zburdând ca nişte şcolari în vacanţă.

Adunarea generală constitutivă avu loc de-abia în săptămâna următoare, în rue Blanche, într-un mic salon de dans închis din cauza falimentului şi în care acum se organizau expoziţii de pictură. Cei care intraseră în sindicat îşi şi vânduseră o parte din acţiunile subscrise de ei pe care nu voiau să le mai păstreze; aşa că la adunare luară parte o sută douăzeci şi doi de acţionari, reprezentând aproape patruzeci de mii de acţiuni, ceea ce ar fi trebuit să dea un total de două mii de voturi, întrucât douăzeci de acţiuni dădeau drept de vot. Totuşi, cum un acţionar nu putea exprima mai mult de zece voturi, oricare ar fi fost numărul acţiunilor sale, numărul exact al voturilor fu de o mie şase sute patruzeci şi trei.

Saccard ţinu cu tot dinadinsul ca Hamelin să prezideze, iar el se amestecă în mulţime. Subscrisese atât pe numele inginerului, cât şi pe numele lui câte cinci sute de acţiuni,

pe care avea să le plătească printr-un schimb de scrisori. Erau de faţă toţi cei care făceau parte din sindicat; Daigremont, Huret, Sédille, Kolb, marchizul de Bohain, fiecare cu grupul de acţionari pe care-i avea în subordine. Era de faţă şi Sabatani, unul dintrecei mai mari subscriitori, precum şi Jantrou, înconjurat de mai mulţi funcţionari superiori ai băncii, angajaţi cu două zile mai înainte. Şi toate hotărârile ce trebuiau luate fuseseră atât de bine prevăzute şi orânduite de mai înainte, încât niciodată o adunare constitutivă nu se ţinuse într-o atât de frumoasă atmosferă de linişte, de simplicitate şi de bună înţelegere.

Declaraţia subscrierii integrale a capitalului, precum şi aceea a vărsământului celor o sută douăzeci şi cinci de franci de fiecare acţiune, fu recunoscută drept reală, cu unanimitate de voturi. Apoi societatea fu declarată în mod solemn constituită. După care, fu numit consiliul de administraţie: el trebuia să se compună din douăzeci de membri, oare, în afara jetoanelor de prezenţă care se ridicau la un total anual de cincizeci de mii de franci, urmau să primească, potrivit unui articol din statute, 10% din beneficiu. Cum această sumă nu era de dispreţuit, fiecare membru al sindicatului ceruse să fie ales în consiliul de administraţie, iar Daigremont, Huret, Sédille, Kolb, marchizul de Bohain, precum şi Hamelin, pe care voiau să-l aleagă preşedinte, fură trecuţi, bineînţeles, în capul listei, împreună cu alţi paisprezece de mai mică importanţă, aleşi dintre acţionarii cei mai supuşi şi mai decorativi. În clipa în care se puse problema alegerii unui director, Saccard, care până atunci rămăsese în umbră, fu propus de către Hamelin. Numele său fu primit cu un murmur de simpatie; şi el fu ales cu unanimitate. Nu mai rămăseseră de ales decât cei doi cenzori, însărcinaţi să prezinte adunării un raport asupra bilanţului, având de controlat astfel şi conturile consiliului de administraţie, o funcţie pe cât de gingaşă, pe atât de nefolositoare, pentru care Saccard

desemnase pe un anume domn Rousseau şi pe un domn Lavignière. Primul, era cu totul sub influenţa celui de al doilea, un tip înalt, blond, foarte politicos care aproba întotdeauna, ros de ambiţia de a intra şi el în consiliu, mai târziu când toţi ceilalţi se vor fi declarat mulţumiţi de serviciile sale. După alegerea lui Rousseau şi Lavignière, şedinţa era gata să se ridice, când preşedintele crezu necesar să vorbească despre prima de 10% acordată celor care formaseră sindicatul şi care reprezenta o sumă de patru sute de mii de franci, pe care adunarea, la cererea lui, o trecu la contul cheltuieli de constituire. Era un fleac, aşa că nu reprezenta cine ştie ce. Apoi lăsând să se risipească mulţimea micilor acţionari care tropăiau ca o turmă de vite, marii subscriitori rămaseră în urmă şi, la despărţire, îşi strânseră mâinile cu un aer surâzător.

Chiar în ziua următoare, consiliul se întruni în palatul d’Orviedo, în fostul salon al lui Saccard, transformat în sală de şedinţe. O masă lungă, acoperită cu catifea verde şi înconjurată de douăzeci de fotolii îmbrăcate la fel, ocupa mijlocul încăperii, în care se aflau doar două biblioteci mari, ale căror geamuri erau acoperite pe dinăuntru cu perdeluţe de mătase, tot verde. Tapetul, de un roşu închis, adumbrea încăperea, ale cărei ferestre– trei la număr – dădeau în grădina palatului Beauvilliers. Prin aceste ferestre pătrundea o lumină palidă de amurg, creând o atmosferă asemănătoare aceleia din mănăstirile adormite sub umbra verde a copacilor. Totul părea serios şi nobil, te simţeai parcă înconjurat de o cinste antică.

Consiliul se întrunea pentru a-şi forma biroul şi fu aproape în întregime prezent încă înainte de ora patru. Marchizul de Bohain, cu statura lui voinică, cu capul mic, palid şi aristocratic, era un tipic reprezentant al Franţei străvechi, în timp ce Daigremont, mlădios, reprezenta marea finanţa a imperiului, triumfătoare şi plină de fast; Sédille, mai puţin îngrijorat ca de obicei, stătea de vorbă cu

Kolb despre o mişcare neprevăzută ce se produsese tocmai atunci pe piaţa Vienei, şi, în jurul lor, ceilalţi membri ai consiliului de administraţie, banda, ascultau, încercau să prindă din zbor vreo informaţie, sau discutau despre treburile lor personale, aflându-se acolo numai pentru a completa numărul şi pentru a-şi lua partea ce li se va cuveni, în zilele de pradă. Ca de obicei, Huret sosi cel din urmă, cu sufletul la gură, deoarece scăpase în ultima clipă de la o comisie a Camerei. Se scuză, apoi toţi se aşezară în fotolii, împrejurul mesei.

Decanul de vârstă, marchizul de Bohain, luase loc în scaunul prezidenţial, un fotoliu mai înalt şi mai aurit decât celelalte. Saccard, în calitate de director, se aşezase în faţa lui. Şi imediat după ce marchizul declară că urma să se procedeze la numirea preşedintelui, Hamelin se ridică, anunţând că refuză să candideze; credea a şti că mai multe persoane, aci de faţă, se gândiseră la el pentru preşedinţie, dar le atrăgea atenţia că el trebuie să plece chiar a doua zi în Orient, că în afară de asta, nu avea niciun fel de experienţă în ceea ce priveşte contabilitatea, afacerile bancare şi de bursă, şi că, în sfârşit, era vorba de o responsabilitate a cărei greutate n-o putea primi. Saccard îl ascultă foarte mirat, căci nu mai departe decât în ajun se înţeleseseră asupra acestei probleme; ghicea însă efectul influenţei doamnei Caroline asupra fratelui ei, ştiind că în dimineaţa aceea avuseseră împreună o lungă convorbire. De aceea, neputând admite un alt preşedinte decât pe Hamelin, deoarece un altul, cu veleităţi de independenţă, l-ar fi putut stânjeni, îşi luă îngăduinţa să intervină, lămurind că funcţia era mai ales onorifică şi că era de ajuns ca preşedintele să facă act de prezenţă la adunările generale, pentru a întări propunerile consiliului de administraţie şi pentru a rosti cuvântările obişnuite. De altfel, urma să fie ales şi un vice-preşedinte care va avea drept de semnătură. Cât pentru celelalte chestiuni, pentru problemele pur

tehnice de contabilitate, de bursă şi a miilor de amănunte de ordin intern ale unei mari întreprinderi de credit, oare nu era aci, el, Saccard, directorul, numit tocmai pentru asta? Conform statutelor, el trebuia să conducă lucrările administrative, el trebuia să supravegheze încasările şi cheltuielile, să gireze afacerile curente, să asigure executarea hotărârilor consiliului de administraţie, să fie, într-un cuvânt, puterea executivă a societăţii. Aceste argumente parau valabile. Asta, însă, nu-l împiedică pe Hamelin, să continue a se opune şi fu nevoie ca Daigremont şi Huret să intervină şi ei în modul cel mai insistent. Maiestuos, marchizul de Bohain nu se amestecă. În cele din urmă, inginerul cedă şi fu numit preşedinte, iar cea vice-preşedinte fu ales un moşier oarecare, fost consilier de stat, vicontele de Robin-Chagot, om liniştit şi zgârcit, o adevărată maşină de iscălituri. Cât despre secretar, acesta fu ales dinafara consiliului, din rândurile personalului băncii, şi anume şeful serviciului emisiunilor. Şi cum odată cu lăsarea nopţii, încăperea aceea mare şi impresionantă era cuprinsă de o umbră verde, de o tristeţe nemărginită, socotiră cu toţii că făcuseră destul deocamdată şi se despărţiră, hotărând ca şedinţele să aibă loc de două ori pe lună: consiliul restrâns la cincisprezece, iar cel general la treizeci ale fiecărei luni.

Saccard şi Hamelin urcară împreună în sala unde erau: expuse schiţele şi unde erau aşteptaţi de doamna Caroline. Ea îşi dădu numaidecât seama, după stânjeneala fratelui ei, că acesta cedase din nou, din slăbiciune; şi o clipă, păru foarte supărată.

— Bine, draga mea, dar asta nu are niciun sens! strigă Saccard. Gândeşte-te că preşedintele primeşte treizeci de mii de franci, cifră care se va dubla de îndată ce afacerile noastre vor lua avânt. Nu sunteţi chiar atât de bogaţi încât să dispreţuiţi o sumă ca asta. Şi de ce te temi, spune-mi?

— Mă tem de toate, răspunse doamna Caroline. Fratele

meu nu va fi de faţă, iar eu nu mă pricep la afaceri... Uite, nu mai departe decât cele cinci sute de acţiuni pe care le-ai înscris pe numele lui fără ca el să le fi plătit imediat; ei bine, nu este asta o fraudă, nu va fi tras la răspundere în cazul când treburile ar merge prost?

Saccard începu să râdă.

— Ei, poveste! Cinci sute de acţiuni, un prim vărsământ de şaizeci şi două de mii cinci sute de franci! Dacă n-o să fie în stare să plătească această sumă din primele beneficii, adică în mai puţin de şase luni, atunci mai bine ne aruncăm de pe acum în Sena, decât să ne mai frământăm ca să facem ceva... Nu! Poţi fi liniştită, speculaţiile de bursă nu-i distrug decât pe cei nepricepuţi!

Ea rămase la fel de încruntată, în umbra mereu crescândă a încăperii. Dar se aduseră două lămpi aprinse şi pereţii, pe care se aflau planurile acelea vaste şi schiţele care o îndemnau adesea să viseze la ţările îndepărtate, se luminară din plin. Câmpiile erau încă pustii, munţii ascundeau orizontul; doamna Caroline îşi amintea de tristeţea acelei lumi vechi ce lâncezea deasupra propriilor ei comori şi pe care ştiinţa trebuia s-o scoată din murdărie şi întuneric! Câte lucruri mari, frumoase şi bune, trebuiau înfăptuite! încetul cu încetul, avu viziunea unor generaţii noi, a unei omeniri mai puternice şi mai fericite, răsărind din acest pământ străvechi, răscolit din nou de progres.

— Speculaţii, speculaţii! repeta ea mereu în mod mecanic, roasă de îndoială. Ah, tare mă tem de ele!

Saccard, ştiind cum gândeşte de obicei, îi citise pe faţă nădejdea în viitor.

— Da! speculaţiile! De ce te sperie cuvântul ăsta?... Pentru că speculaţiile sunt însăşi momeala vieţii, veşnica dorinţă care te sileşte să lupţi *şi* să trăieşti... Dacă aş îndrăzni să fac o comparaţie, te-aş convinge...

Începuse din nou să râdă, ezitând dintr-un sentiment de delicateţe. Până la urmă, îndrăzni totuşi, căci îi plăcea să fie

brutal în faţa femeilor.

— Spune-mi, crezi dumneata că fără... cum să spun?... fără desfrâu, s-ar face mulţi copii?... Dintr-o sută de copii pe care nu-i faci, se întâmplă ca unul cel puţin să se nască totuşi! Excesul este cel care creează tot ce-i necesar.

— Desigur, răspunse dânsa stânjenită.

— Ei bine, draga mea, fără speculaţii n-ar mai fi afaceri. La ce bun mi-aş mai scoate banii din buzunar şi mi-aş risca averea, dacă aş şti că nu întâlnesc în asta o plăcere neobişnuită, o fericire care să mă înalţe până la cer?... Cu răsplata legală şi mediocră a muncii, cu echilibrul înţelept al tranzacţiilor de fiecare zi, viaţa ar fi un deşert din cale afară de plicticos, o mlaştină în care toate puterile dormitează şi putrezesc; pe când dacă faci să strălucească cu putere la orizont un vis atrăgător, dacă făgăduieşti că dintr-un gologan vei face o sută, dacă oferi acestor adormiţi ocazia să pornească la vânătoarea imposibilului, a milioanelor câştigate în două ceasuri, prin cele mai înfricoşătoare pericole, goana va începe de îndată, energiile se vor înzeci şi învălmăşeala va fi atât de mare, încât oamenii, deşi trudesc numai pentru plăcerile lor imediate, izbutesc uneori să facă şi copii, adică lucruri vii, frumoase şi mari... A, da, bineînţeles, sunt şi multe lucruri murdare şi fără de folos, dar fără ele, lumea cu siguranţă că ar pieri.

Doamna Caroline porni să râdă şi ea, pentru că nu ştia ce este falsa pudoare.

— Atunci, după dumneata, nu avem altă cale decât resemnarea, de vreme ce asta intră în prevederile naturii... Ai dreptate, viaţa e un lucru murdar.

Şi se simţi cuprinsă de un puternic simţimânt de curaj, la gândul că fiecare pas înainte fusese făcut prin sânge şi noroi. Trebuie numai să vrei. De-a lungul pereţilor, privirea ei rămânea mereu îndreptată asupra schiţelor şi a planurilor şi înaintea ochilor i se desfăşura întreg viitorul, cu porturi, canale, căi de comunicaţie, căi ferate, câmpii cu

forme întinse şi înzestrate cu maşini, oraşe noi, sănătoase, construite inteligent, în care oamenii aveau să trăiască până la adânci bătrânele, plini de înţelepciune.

— Ce să fac, adăugă ea veselă, trebuie să cedez ca întotdeauna... Să încercăm să facem puţin bine în jurul nostru, ca să fim iertaţi.

Fratele ei, care în tot timpul acesta tăcuse, se apropie şi o sărută. Ea îl ameninţă cu degetul.

— Iar tu eşti un mare linguşitor. Te cunosc eu!... Mâine, după ce vei pleca, puţin îţi va păsa de cele ce se petrec aci; acolo te vei cufunda din nou în lucrările tale şi totul ţi se va părea că merge bine, vei visa numai victorii, în timp ce aici s-ar putea ca afacerile să se prăbuşească cu noi cu tot.

— Dar bine, draga mea, glumi Saccard, a rămas parcă hotărât că te lasă aici, lângă mine, ca să mă supraveghez! ca un jandarm şi să mă înhaţi dacă fac vreo prostie!

Toţi trei izbucniră în râs.

— Poţi să fii sigur că am să te înhăţ!... Adu-ţi aminte ce ne-ai făgăduit, la început nouă, apoi multor altora, de pildă bunului Dejoie, pe care ţi-l recomand cu insistenţă, şi vecinelor noastre, sărmanelor contese de Beauvilliers, pe care le-am văzut astăzi cum îşi supravegheau bucătăreasa ce spăla nişte zdrenţe, numai ca să nu mai cheltuiască şi cu spălătoreasă.

Mai vorbiră câtva timp pe un ton prietenos, hotărând în mod definitiv plecarea lui Hamelin.

Când Saccard coborî în biroul lui, valetul îi spuse că o femeie se încăpăţânase să-l aştepte, deşi îi atrăsese atenţia că domnul este în consiliu şi că nu o va putea primi. La început, simţindu-se obosit, Saccard se înfurie şi dădu ordin să fie dată afară; apoi gândul că de acum încolo va trebui să se pună în slujba succesului, teama ca nu cumva să dea cu piciorul norocului, dacă ar închide uşa şi n-ar mai primi pe nimeni, îl făcu să-şi schimbe părerea. Valul solicitatorilor creştea pe zi ce trecea şi această mulţime avea darul să-l

îmbete şi mai mult.

Cum în birou ardea o singură lampă, n-o vedea prea bine pe vizitatoare.

— Sunt trimisă de domnul Busch, domnule…

Furia îl făcu să rămână în picioare şi n-o pofti nici pe ea să ia loc. Vocea asta subţirică, ieşind dintr-un trup uriaş, îl făcu s-o recunoască pe doamna Méchain. Grozavă acţionară, femeia asta care cumpăra acţiunile la kilogram.

Ea îi explică, liniştită, că Busch o trimisese la el pentru a se informa asupra emisiunii Băncii Universale. Dacă mai erau acţiuni disponibile? Dacă era vreo nădejde să poată obţine acţiuni, după prima acordată membrilor sindicatului? Dar toate astea nu erau, desigur, decât pretexte, un mijloc de a intra în casă, de a vedea cum arată, de a spiona ce se petrece acolo şi de a-l descoase; pentru că ochii ei mici, parcă găuriţi cu sfredelul în grăsimea obrazului, iscodeau toate ungherele şi se întorceau necontenit spre el, scormonindu-l până în fundul sufletului. Busch, după ce aşteptase îndelung clocind faimoasa afacere a copilului părăsit, se hotărâse acum să treacă la fapte şi o trimisese pe ea în cercetare.

— Nu mai sunt acţiuni, răspunse Saccard cu brutalitate.

Femeia îşi dădu seama că nu va putea afla mai mult şi că prin urmare ar fi imprudent să întreprindă acum ceva. Aşa că, în ziua aceea, fără a-i lăsa răgazul s-o dea afară, pomi ea singură spre uşă.

— De ce nu-mi ceri acţiuni pentru dumneata? adăugă Saccard, dorind s-o jignească.

Cu vocea ei nesigură şi piţigăiată, care suna parcă a batjocură, răspunse:

— Oh! Nu fac afaceri de felul ăsta… Eu una, aştept.

În clipa aceea, dând cu ochii de uriaşa ei geantă de piele roasă, de care nu se despărţea niciodată, Saccard se cutremură. Tocmai în ziua în care totul mersese atât de bine, în ziua în care era atât de fericit, fiindcă vedea

născându-se, în sfârşit, banca atât de dorită, şi-a găsit să apară ticăloasa asta bătrână, ca o ursitoare din poveste care aruncă blesteme asupra domniţelor din leagăn? Saccard îi simţea geanta burduşită cu valori depreciate, cu efecte declasate şi înţelegea că venise anume să şi-o plimbe prin birourile băncii lui abia create, spre a-l ameninţa că-l aşteaptă până va veni momentul să îngroape acolo şi acţiunile sale, atunci când banca se va prăbuşi. Era ca şi croncănitul corbului care porneşte la drum odată cu armatele în marş, le urmăreşte până în seara măcelului, se roteşte deasupra lor şi apoi se repede, ştiind că se va putea înfrupta din belşug cu hoituri.

— La revedere, domnule, spuse gâfâind cumătra Méchain. retrăgându-se cât se poate de politicos.

V

O lună mai târziu, în primele zile ale lui noiembrie, lucrările de instalare a Băncii Universale nu se sfârşiseră încă. Mai aveau de lucru tâmplarii, care puneau lemnăria, precum şi vopsitorii, care sfârşeau de chituit imensul acoperiş de sticlă ce învelea toată curtea.

Întârzierea se datora lui Saccard care, nemulţumit cu simplitatea instalării, prelungea lucrările, prin pretenţiile sale de lux; în cele din urmă, cum nu era posibil să mute zidurile, pentru aşi satisface nepotolitul său vis de măreţie, sfârşise prin a se supăra, lăsând doamnei Caroline grija de a lichida cu antreprenorii. Aşa că ea supraveghea acum instalarea ultimelor ghişee. Făcuseră un număr nemaipomenit de mare de ghişee, care înconjurau curtea, transformată în incintă centrală, cu gratii severe şi demne, având deasupra tăbliţe de metal purtând inscripţii scrise cu litere negre. În general, instalarea, deşi se făcuse într-un local puţin cam strâmt, fusese totuşi bine chibzuită: la parter se aflau serviciile care trebuiau să fie în legătură continuă cu publicul, diferitele case, secţiile de emisiuni, toate operaţiile curente de bancă; iar sus, mecanismul oarecum intern, direcţia, registratura, contabilitatea, birourile contenciosului şi ale personalului. În total, într-un spaţiu atât de restrâns lucrau peste două sute de funcţionari. Şi ceea ce te impresiona chiar de la intrare,

chiar în forfota lucrătorilor care băteau ultimele cuie, în timp ce aurul începuse să sune în casete, era atmosfera aceea de seriozitate, de cinste, antică, de parcă te-ai fi aflat într-o biserică, atmosferă care provenea din însăşi înfăţişarea acestei clădiri vechi, întunecată şi tăcută sub umbra arborilor grădinii învecinate. De cum păşeai pragul, aveai impresia că pătrunzi într-un templu.

Într-o după amiază, întorcându-se de la bursă, chiar şi Saccard avu această senzaţie, care-l miră, dar îl făcu să se simtă oarecum mângâiat de lipsa luxului şi îşi împărtăşi mulţumirea doamnei Caroline.

— Drept să-ţi spun... nu e rău pentru început! Ai zice că suntem în familie! E ca o capelă! Mai târziu, vom vedea... Îţi mulţumesc, draga mea, pentru tot ceea ce ai făcut de când a plecat fratele dumitale.

Şi cum, din principiu, înţelegea să tragă foloase de pe urma împrejurărilor neprevăzute, făcu de atunci tot ceea ce îi era în putere pentru a întări aspectul de austeritate al clădirii: ceru funcţionarilor săi să vină îmbrăcaţi în negru, nu se mai vorbea decât în şoaptă, iar banii erau primiţi şi înmânaţi cu o discreţie într-adevăr clericală.

Niciodată, în viaţa lui atât de agitată, Saccard nu fusese atât de activ. Dimineaţa, încă de la ora şapte, înaintea tuturor funcţionarilor, înainte chiar ca servitorul să-i fi făcut focul, el se afla în biroul său, unde îşi citea corespondenţa şi răspundea scrisorilor care cereau rezolvare urgentă. Apoi, până la unsprezece, biroul lui se transforma într-un du-te-vino nesfârşit: prietenii şi clienţii de seamă, agenţii de schimb, samsarii, remizierii – toată lumea finanţelor se perinda pe acolo; fără a mai pune la socoteală şirul şefilor de serviciu veniţi să primească dispoziţii. El însuşi, cum avea o clipă liberă, se ridica de pe scaun şi făcea în grabă inspecţia diferitelor birouri, unde funcţionarii trăiau sub groaza neaşteptatelor lui apariţii, care se petreceau mereu la alte ore. La unsprezece se ducea sus, la doamna

Caroline, unde îşi lua masa, mâncând din belşug şi bând la fel, aşa cum îşi poate permite numai un om slab, fără ca regimul acesta să-i facă vreun rău. Şi nici ceasul pe care-l petrecea acolo nu era pierdut, fiind momentul în care, după cum spunea el, îşi spovedea frumoasa prietenă, adică îi cerea părerea asupra oamenilor şi afacerilor, chiar dacă după aceea, de cele mai multe ori, nu ştia să tragă învăţăminte de pe urma înţelepciunii ei. La ora douăsprezece se ducea la Bursă, vrând să fie printre primii, pentru a putea vedea tot şi pentru a sta de vorbă. De altfel, nu juca deschis, ci se ducea acolo ca la o întâlnire firească, la care era sigur că se va întâlni cu clienţii băncii sale. Cu toate acestea, influenţa sa începuse să se facă simţită; se reîntorsese în această lume victorios, ca un om de afaceri solid, care se sprijinea de acum înainte pe milioane adevărate: iar răutăcioşii îşi vorbeau cu glas scăzut, privindu-l şi şoptindu-şi pe seama lui tot felul de poveşti, prezicând că va ajunge om mare. La trei şi jumătate se înapoia întotdeauna la bancă, unde se înhăma la plicticoasa sarcină a semnăturilor, fiind atât de obişnuit cu acest mecanism al mâinii, încât, în acelaşi timp, chema funcţionarii, dădea răspunsuri, punea afacerile la punct cu capul limpede şi cu glasul liniştit, fără a înceta să iscălească. Până la şase mai primea vizite, îşi încheia lucrările de peste zi şi le pregătea pe cele de a doua zi. Iar când se ducea din nou sus, la doamna Caroline, lua o masă şi mai copioasă decât cea de la unsprezece, cu peşte fin şi maieu seamă cu vânat, cu vinurile cele mai diferite de care avea poftă, de la Bourgogne şi Bordeaux până la şampanie, după cât de mulţumit era de munca de peste zi.

— Spune dacă nu sunt cuminte? exclama el câteodată, râzând. În loc să-mi pierd timpul cu femeile sau să mă duc la club ori la teatru, stau aici ca un burghez cumsecade, lângă dumneata… Trebuie să-i scrii fratelui dumitale despre asta, ca să-l liniştească!

Nu era totuşi chiar aşa de cuminte după cum spunea, căci tocmai în vremea aceea avusese o slăbiciune pentru o cântăreaţă de la Bouffes; iar într-o zi se rătăcise şi el la Germaine Coeur, dar nu avusese nicio plăcere. Adevărul era că, seara, cădea frânt de oboseală. Pe deasupra, era stăpânit de o asemenea ambiţie şi dorinţă de succes, încât toate celelalte pofte rămâneau în urmă, paralizate, atâta vreme cât n-avea să se simtă victorios, stăpân necontestat al banului.

— Ba nu, răspundea vesel doamna Caroline, fratele meu a fost întotdeauna atât de cuminte, încât pentru el cuminţenia e ceva firesc şi nu un merit! I-am scris ieri că te-am convins să nu mai zugrăveşti cu aur sala de consiliu. Asta o să-i facă mai multă plăcere.

Într-o după amiază foarte rece de la începutul lui noiembrie. În clipa în care doamna Caroline tocmai dădea ordin zugravului să spele uleiurile sălii de consiliu, i se aduse o carte de viaţă şi i se spuse că persoana insistă să fie primită. Cartea de vizită, murdară, purta numele lui Busch şi era tipărită grosolan. Nu-l cunoştea pe Busch, aşa că dădu ordin ca omul să fie poftit sus, în biroul fratelui ei, unde-şi primea vizitatorii.

Dacă Busch aşteptase aproape şase luni, fără să se fi folosit de extraordinara descoperire prin care aflase de fiul natural al lui Saccard, aceasta se datora în primul rând faptului că se temea şi presimţea că nu va putea stoarce de la bancher decât cei şase sute de franci nenorociţi, contravaloarea poliţelor subscrise mamei copilului, şi că-i va fi foarte greu să-l şantajeze pentru a scoate mai mult, măcar o sumă de câteva mii de franci. Dar cum să şantajezi un văduv, care n-are de dat nimănui socoteală de faptele lui, şi care, pe deasupra, nu se teme de scandal; cum să-l terorizezi şi cum să-l faci să plătească cât mai scump ploconul unui copil din flori, crescut în noroi, sămânţă de întreţinut şi de asasin? Fără îndoială, cumătra Méchain

ticluise cu dibăcie un cont de cheltuieli, care se ridica la vreo şase mii de franci şi care cuprindea cei câţiva gologani împrumutaţi Rozaliei Chavaille, verişoara ei şi mama copilului, apoi ceea ce pretindea că o costase boala nenorocitei aceleia şi înmormântarea ei, întreţinerea mormântului şi, în sfârşit, ce cheltuise pentru Victor, de când a trebuit să se îngrijească de hrană, haine şi toate celelalte lucruri. Dar în cazul când Saccard nu s-ar fi lăsat impresionat de sentimente părinteşti, nu era oare la mintea omului că-i va da pe uşă afară? Mai ales că nu exista nicio dovadă asupra paternităţii, decât poate doar asemănarea cu copilul; dar chiar în cazul acesta nu-i vor putea stoarce mai mult decât contravaloarea poliţelor şi asta numai dacă el nu s-ar folosi de dreptul de prescriere.

Pe de altă parte, dacă Busch întârziase atât de mult, era din cauză că petrecuse câteva săptămâni groaznice lângă fratele său Sigismund, bolnav la pat de ftizie. Mai ales în ultimele două săptămâni, acest înverşunat om de afaceri lăsase totul baltă, dând uitării miile de cazuri încâlcite pe care le urmărea, nu mai apărea nici la Bursă, nu mai pândea niciun debitor şi stătea tot timpul la căpătâiul bolnavului, pe care-l veghea, îl îngrijea, îl spăla ca o mamă. Devenit deodată harnic, Busch, care era de o zgârcenie fioroasă, chemă cei mai mari medici ai Parisului şi ar fi cumpărat cele mai scumpe doctorii din farmacii, doar, doar îi vor folosi la ceva; şi fiindcă medicii îi interziseră bolnavului orice muncă, iar acesta se încăpăţâna, îi ascunsese toate hârtiile şi toate cărţile. Între ei doi se dădea o adevărată bătălie a şiretlicurilor. De îndată ce, rupt de oboseală, paznicul său adormea, Sigismund, leoarcă de sudoare, mistuit de febră, căuta un vârf de creion şi o margine de ziar şi începea din nou să facă socoteli, împărţind bogăţia lumii potrivit visului său de dreptate, asigurând fiecăruia partea lui de fericire şi de viaţă. Iar Busch, când se deştepta, îşi ieşea din fire, văzându-l şi mai

bolnav încă; simţea că i se sfâşie inima pentru acest frate care dăruia himerei sale şi fărâma de viaţă ce-i mai rămăsese. Da, cât fusese sănătos, îi îngăduise să se joace cu fleacurile astea, aşa cum îngădui unui copil să se joace cu păpuşile; de aici, însă, şi până la a ţi da viaţa pentru nişte idei nebuneşti, imposibil de înfăptuit, prea era de tot! În cele din urmă, consimţind să se cuminţească de dragul fratelui său mai mare, Sigismund se mai întremase şi începuse să se dea jos din pat.

Atunci Busch, reluându-şi ocupaţiile, hotărî că venise vremea să lichideze afacerea Saccard, cu atât mai mult cu cât Saccard reintrase victorios la Bursă şi devenea iar un personaj de o solvabilitate desăvârşită. Raportul cumetrei Méchain, pe care o trimisese în rue Saint-Lazare, fusese excelent, totuşi şovăia să dea un atac făţiş şi amâna mereu, căutând tactica cea mai bună prin care avea să-şi înfrângă adversarul; o vorbă scăpată de cumătra Méchain cu privire la doamna Caroline, persoana care administra casa şi despre care îi vorbiseră toţi negustorii din cartier, îl puse în faţa unui nou plan de luptă. Nu cumva femeia aceasta era adevărata stăpână, aceea care deţinea cheile dulapurilor şi ale inimii? Busch asculta deseori de ceea ce numea el „imboldul unei inspiraţii subite”, plecându-se în faţa unei presimţiri neaşteptate şi pornind la atac în urma unei astfel de indicaţii, şi abia apoi, în desfăşurarea evenimentelor lua o hotărâre pentru a ajunge la ceva sigur. Astfel ajunse el în rue Saint-Lazare, cu scopul de a o vedea pe doamna Caroline.

Acolo sus, în sala unde se aflau planurile, doamna Caroline rămase uimită în faţa individului aceluia gras şi neras, cu mutra turtită şi murdară, îmbrăcat cu o redingotă soioasă şi cu o cravată albă. Iar Busch o scruta până în adâncul sufletului, găsind-o aşa cum o dorise, înaltă şi sănătoasă, cu minunatul ei păr alb, care-i lumina de veselie şi blândeţe chipul rămas încă tânăr; atenţia îi fu mai ales

atrasă de expresia gurii ei, puţin cam mare, expresie ce trăda atâta bunătate, încât luă imediat hotărârea să-i vorbească.

— Doamnă, aş fi voit să vorbesc cu domnul Saccard, dar mi s-a spus că nu e aici…

Minţea; nici nu întrebase măcar de Saccard, ştiind prea bine că el nu era acolo, deoarece îl pândise când plecase la Bursă.

— Aşa că mi-am permis să mă adresez dumneavoastră, ceea ce, de altfel, îmi face mai multă plăcere, deoarece ştiu cui mă adresez… Este vorba de ceva foarte serios şi foarte gingaş…

Doamna Caroline, care până atunci nu-l poftise să ia loc, îi arătă un scaun, cu o grabă ce trăda îngrijorare.

— Vorbiţi, domnule, vă ascult!

Busch, ridicându-şi cu grijă poalele redingotei, ca şi cum s-ar fi temut să nu le murdărească, luă drept un fapt dinainte stabilit, că Saccard trăia cu doamna Caroline.

— Vedeţi dumneavoastră, doamnă, nu-mi vine deloc uşor să încep şi vă mărturisesc că stau şi mă întreb dacă fac bine că vă aduc aşa ceva la cunoştinţă… Nădăjduiesc, însă, că veţi vedea în pasul pe care-l fac numai dorinţa mea de a-l ajuta pe domnul Saccard să îndrepte o greşeală comisă pe vremuri…

Doamna Caroline făcu un gest cu intenţia de a-l încuraja, căci înţelesese şi ea cu cine are de-a face şi dorea să scurteze vorbăria de prisos. De altfel, Busch încercă să se mai scuze şi povesti cu de-amănuntul toată întâmplarea aceea veche, cum fusese sedusă Rosalie în rue de la Harpe, cum se născuse copilul după dispariţia lui Saccard, cum mama murise în desfrâu, iar Victor rămăsese în grija unei verişoare, prea ocupată pentru a-l mai putea supraveghea, crescând astfel într-o lume de mârşăvii. Doamna Caroline îl ascultă, mirată la început de acest roman, la care nu se aşteptase, căci îşi închipuise că trebuie să fie vorba de cine

ştie ce suspectă aventură bănească, apoi se înduioşă, vădit emoţionată de trista soartă a acelei mame şi de părăsirea copilului, adânc mişcată în maternitatea ei de femeie stearpă.

— Dar dumneata, domnule, eşti sigur de ceea ce îmi povesteşti? Pentru că, vezi, în probleme de felul acesta ai nevoie de dovezi serioase, absolute…

Busch surâse.

— O, doamnă dragă, există o probă concludentă: extraordinara asemănare a copilului… Apoi mai sunt şi datele, totul se potriveşte şi face dovada faptelor până la ultima evidenţă.

Doamna Caroline tremura, iar el observă acest lucru. După o scurtă tăcere, Busch adăugă:

— Acum înţelegeţi, doamnă, cât de greu îmi venea să mă adresez de-a dreptul domnului Saccard. Eu nu am niciun interes în afacerea asta. Vin doar în numele doamnei Méchain, verişoara, pe care numai o simplă întâmplare a pus-o pe urmele tatălui atât de mult căutat; pentru că, aşa cum am avut cinstea să vă spun, cele douăsprezece poliţe de câte cincizeci de franci date Rosaliei erau semnate Sicardot, lucru pe care nu-mi îngădui să-l judec, fiind scuzabil, din păcate, în viaţa asta nenorocită a Parisului. Numai că, nu-i aşa? domnul Saccard ar fi putut interpreta greşit motivul intervenţiei mele… Şi atunci mi-a venit inspiraţia să stau mai întâi de vorbă cu dumneavoastră, doamnă, pentru ca să mă sfătuiesc asupra căii de urmat, ştiind cât interes îi purtaţi domnului Saccard… Iată, acum ne cunoaşteţi taina; credeţi că trebuie să-l aştept şi să-i spun totul dânsului chiar azi?

Doamna Caroline, din ce în ce mai mişcată, răspunse:

— Nu, nu, mai târziu!

Dar nici ea nu ştia ce să facă, atât era de stranie toată povestea asta. Busch continua s-o studieze, încântat de marea ei sensibilitate, prin care putea s-o dezarmeze mai

uşor şi îşi întocmi abia acum planul, după ce căpătase certitudinea că va scoate de la ea mult mai mult decât ar fi putut scoate vreodată de la Saccard.

— Vedeţi, ar trebui luată o hotărâre, murmură el.

— Bine! mă voi duce… Da, mă voi duce în cartierul acela la doamna Méchain şi la copil… E mai bine aşa, mult mai bine să-mi dau eu mai întâi seama cum stau lucrurile…

Gândea cu glas tare; luase hotărârea să facă o anchetă serioasă, înainte de a spune ceva tatălui. După aceea, după ce se va convinge, va avea destul timp să-l înştiinţeze. Nu trebuia ea, oare, să vegheze asupra casei şi asupra liniştii lui?

— Din nenorocire, lucrurile nu mai suferă întârziere, adăugă Busch, aducând-o încetul cu încetul acolo unde îi convenea lui. Bietul copil suferă; trăieşte într-un mediu îngrozitor.

Doamna Caroline se ridicase în picioare.

— Îmi pun pălăria şi vin îndată.

Busch se văzu silit să se scoale şi el şi spuse cu un aer nepăsător:

— Nu vă mai vorbesc de mica socoteală ce urmează a fi plătită. Întreţinerea copilului a costat, bineînţeles; afară de asta mai sunt şi nişte bani împrumutaţi maică-sii, pe vremea când trăia… O! nu prea ştiu exact. N-am vrut să iau asupră-mi nimic. Veţi găsi acolo toate hârtiile.

— Bine, voi vedea.

Atunci păru şi Busch înduioşat.

— Ah, doamnă, dacă aţi şti cu câte întâmplări de felul acesta mă întâlnesc eu în afaceri! Oamenii cei mai cinstiţi au de suferit mai târziu de pe urma patimilor lor sau, ceea ce e şi mai rău, de pe urma patimilor părinţilor lor… V-aş putea da, bunăoară, un exemplu: nenorocitele dumneavoastră vecine, doamnele de Beauvilliers…

Se apropie repede de una dintre ferestre şi îşi aruncă privi vile iscoditoare în grădina învecinată. Se gândise fără

îndoială chiar de când intrase în încăpere să spioneze clădirea alăturată, căci îi plăcea să ştie cum arată terenul pe care avea să dea lupta. În privinţa chitanţei referitoare la cele zece mii de franci, iscălită de conte în favoarea Léoniei Cron, ghicise adevărul; informaţiile primite din Vendôme erau aşa cum le prevăzuse: fata sedusă rămăsese la moartea contelui fără un ban, cu un petic de hârtie nefolositor şi, roasă de dorinţa de a veni la Paris, sfârşise prin a lăsa hârtia zălog la cămătarul Charpier, poate doar pentru cincizeci de franci. Numai că dacă Busch dăduse imediat de urma familiei Beauvilliers, cumătra Méchain colinda de şase luni Parisul fără s-o poată găsi pe Léonie. Fusese la un moment dat femeie la toate la un portărel şi de acolo în încă alte trei slujbe; apoi, gonită din cauza purtărilor ei rele, dispăruse fără urmă şi în zadar o căutau de atunci prin toate mocirlele. Aceasta îl scotea cu atât mai mult din sărite, cu cât nu putea face nimic împotriva contesei, atâta vreme cât îi lipsea fata, de care s-ar fi folosit ca de o ameninţare. Nu însemna, însă, că se lăsase păgubaş, şi de aceea, acum, stând în picioare, în faţa ferestrei, era bucuros să vadă cum arată grădina casei, căreia nu-i zărise până atunci din stradă decât faţada.

— Sunt şi ele ameninţate de ceva? întrebă doamna Caroline cu o îngrijorare plină de simpatie.

Busch făcu pe nevinovatul.

— Nu, nu cred… Voiam numai să vorbesc de jalnica situaţie în care le-a lăsat desfrâul contelui… Da, am prieteni la Vendôme, aşa că le cunosc povestea…

Şi cum în cele din urmă se hotărâse să plece de la fereastră, avu, în emoţia pe care o simula, o bruscă şi ciudată revenire.

— Ah! dacă ar fi vorba numai de bani! dar atunci când intră moartea într-o casă…

De data asta ochii lui fură scăldaţi în lacrimi adevărate, îşi adusese aminte de fratele lui şi simţea că se înăbuşe.

Doamna Caroline crezu că-i murise cineva de curând, aşa că, din discreţie, nu-l întrebă nimic. Până atunci, după scârba pe care i-o inspira, nu se înşelase asupra josnicelor îndeletniciri ale individului: dar aceste lacrimi neaşteptate avură darul s-o hotărască mai mult decât ar fi putut-o face cea mai înţeleaptă dintre tactici. Ardea de dorinţa să dea fuga imediat spre mahalaua aceea.

— Mă bizui, aşa dar, pe dumneavoastră, doamnă.

— Plec chiar acum.

După un ceas, doamna Caroline, care luase o trăsură, rătăcea prin spatele Montmartrului, fără a putea da de cartierul napolitan. În cele din urmă, într-una dintre străzile acelea pustii, ce dă în rue Maroadet, o bătrână arătă birjarului drumul. La intrare se deschidea un fel de drumeag de ţară, desfundat, plin de noroaie şi de murdării, care se pierdea într-un maidan; şi numai după ce te uitai bine în jur puteai să observi colibele acelea nenorocite, făcute din pământ, din scânduri vechi şi din tinichele ruginite, semănând mai degrabă cu o grămadă de dărâmături, rânduite în jurul unei curţi interioare. Spre stradă, o casă cu un cat, clădită din piatră, dar de o mizerie şi de o murdărie respingătoare, părea că stăpâneşte intrarea, ca o închisoare. Şi într-adevăr, doamna Méchain locuia acolo, ca o proprietară grijulie, mereu la pândă, exploatându-şi personal micul imperiu de chiriaşi înfometaţi.

De îndată ce coborî din trăsură, doamna Caroline o văzu apărând în prag, uriaşă, cu pieptul şi pântecele revărsându-i-se dintr-o rochie veche de mătase albastră, roasă pe la coate şi plesnită la cusături, cu obrajii atât de umflaţi şi de roşii, încât nasul mic aproape că dispăruse şi părea pus la copt între doi cărbuni aprinşi. Vizitatoarea şovăia, neliniştită, când o voce ce suna ascuţit şi plăcut ca un fluier de ţară o linişti.

— Ah! doamnă, domnul Busch v-a trimis la mine, veniţi pentru micul Victor… Poftiţi, poftiţi! Da! Aci este cartierul

napolitan, strada n-are încă nume şi nici numere la case... Intraţi! Să stăm mai întâi de vorbă. Ah, Doamne, e atât de neplăcut, atât de trist!

Şi doamna Caroline trebui să se aşeze pe un scaun desfundat, într-o sufragerie soioasă, în care o sobă roşie întreţinea o căldură şi un miros înăbuşitor. Cumătră Méchain se arătă fericită de norocul pe care îl avusese vizitatoarea, găsind-o acasă, pentru că ea avea atâtea treburi în oraş încât nu se înapoia niciodată înainte de ora şase. Doamna Caroline fu silită s-o întrerupă.

— Iartă-mă, doamnă, dar venisem pentru acel sărman copil...

— Prea bine doamnă, vi-l voi arăta... Ştiţi că mama lui era verişoară cu mine. Ah! pot spune că mi-am făcut datoria. Iată hârtiile şi iată şi socotelile.

Scoase dintr-un bufet un dosar bine orânduit, clasat într-o învelitoare albastră, întocmai ca la oamenii de afaceri. Şi nu-i mai tăcea gura vorbind de biata Rosalie: da, desigur, începuse să ducă o viaţă într-adevăr dezgustătoare, mergând cu primul venit, întorcându-se beată şi bătută până la sânge, după orgii ce ţineau zile şi nopţi în şir; însă, nu-i aşa? trebuie s-o înţelegi şi pe ea, pentru că fusese o lucrătoare bună, înainte ca tatăl ăstuia mic să-i fi scrântit umărul în ziua în care o prinsese pe scară; şi, spune şi dumneata, dacă cu infirmitatea ei şi vânzând lămâi în hale, putea să rămână cinstită?

— Vedeţi dumneavoastră, doamnă, ajunsese să-mi datoreze suma asta numai din împrumuturile de câte un franc sau doi. Uite, scrie şi zilele! La 20 iunie, un franc; la 27 iunie, iar un franc; la 3 iulie, 2 franci. Şi, ia uitaţi-vă aci, se vede că a fost bolnavă pe vremea aia, pentru că văd însemnate de nenumărate ori sume de câte doi franci. Apoi mai era şi Victor pe care trebuia să-l îmbrac. Am pus câte un V, înaintea tuturor cheltuielilor făcute pentru băiat... Fără să mai ţin seama că la moartea Rosaliei, oh, ce moarte

groaznică, de pe urma unei boli care făcuse din ea un adevărat hoit, băiatul a rămas cu totul în sarcina mea. De atunci am notat, după cum vedeţi, câte cincizeci de franci pe lună. Nu e prea mult. Tatăl e bogat, poate să dea cincizeci de franci pe lună pentru copilul lui… Ce mai vorbă, face cinci mii patru sute trei franci… Şi dacă mai adăugăm cei şase sute de franci din poliţe, ajungem la un total de şase mii de franci… Da, toate astea pentru şase mii de franci. Asta e!

Cu toată greaţa care o făcea să pălească, doamna Caroline nu se putu opri de a spune?

— Dar poliţele nu sunt ale dumneavoastră; sunt proprietatea copilului.

— Să avem iertare, răspunse acră cumătra Méchain, eu am dat bani pe ele. Le-am scontat ca să-i fac un bine Rosaliei. Uitaţi-vă pe dos că mi-au fost transmise mie… E încă destul de frumos din partea mea că nu cer şi dobândă… Doamna se va mai gândi, pentru că nu vreau să cred că ar îngădui ca o biată femeie ca mine să rămână în pagubă.

În urma unui gest prin care vizitatoarea lăsa să se înţeleagă că acceptă socoteala, cumătra Méchain se linişti, şi, recăpătându-şi subţirimea vocii ei de fluier, zise:

— Şi acum, mă duc să-l chem pe Victor.

În zadar trimise însă după el, unul după altul, trei puşti ce dădeau târcoale pe acolo, în zadar ieşi în prag şi făcu tot felul de semne, era limpede că Victor nu voia să vină. Ba unul dintrebăieţaşi aduse drept răspuns un cuvânt murdar. Atunci femeia se înfurie şi ieşi pe uşă, ca şi cum s-ar fi hotărât să-l aducă acasă de urechi. Dar se întoarse după un timp tot singură, răzgândindu-se şi găsind că e mai nimerit să-l arate în toată monstruozitatea lui.

— Dacă doamna binevoieşte să mă urmeze…

Şi, în drum, îi dădu amănunte asupra cartierului napolitan, pe care bărbatul ei îl moştenise de la un unchi.

Acest bărbat trebuie să fi murit, căci nimeni nu-l cunoscuse şi ea nu vorbea de el decât pentru a lămuri origina proprietăţii sale. Dar această proprietate era o afacere cât se poate de proastă, spunea ea, care îi va mânca sufletul, căci avea de pe urma ei, mai multe griji decât câştiguri, mai cu seamă de când o sâcâia prefectura, trimiţându-i pe cap tot felul de inspectori care-i cereau să facă reparaţii şi îmbunătăţiri, pe motivul că oamenii ar muri la ea ca muştele. De altfel, nici gând n-avea să cheltuiască vreun ban pentru asta. Cum adică? o vor obliga să le pună şi cămine cu oglinzi deasupra, în nişte odăiţe pe care le închiriază cu doi franci pe săptămână?! În schimb, avea grijă să nu pomenească nimic despre lăcomia cu care îşi încasa chiriile, aruncând oamenii în stradă dacă nu-i plăteau dinainte cei doi franci, făcându-şi singură dreptate şi fiind atât de temută, încât nici cerşetorii nu ar fi îndrăznit să doarmă acolo, rezemaţi de vreun zid, fără să plătească ceva.

Cu inima strânsă, doamna Caroline se uită prin curte, un maidan plin de hârtoape şi mocirle, în care gunoaiele adunate unele peste altele se transformaseră într-o cloacă. Totul era aruncat acolo, căci nu exista nici canal de scurgere şi nici hazna; era o grămadă de gunoi ce creştea neîncetat, otrăvind aerul; şi noroc că era frig, căci dacă ar fi fost cald s-ar fi ivit ciuma. Păşind cu grijă, doamna Caroline căuta să se ferească de rămăşiţele de legume şi bucăţile de oase, plimbându-şi privirea în amândouă părţile, asupra locuinţelor de acolo, ce semănau mai curând cu nişte vizuini, adevărate colibe şi magherniţe dărăpănate, cârpite cu fel de fel de materiale. Multe din ele erau acoperite numai cu carton gudronat, altele aveau în loc de uşi, nişte intrări ca de pivniţă, din care ieşea un iz greţos de mizerie. Familii de câte opt şi zece persoane trăiau înghesuite în aceste cocioabe, de cele mai multe ori fără să aibă un singur pat măcar, bărbaţii, femeile, nenumăraţii copii,

molipsindu-se unii de la alţii, ca fructele stricate, şi căzând de mici pradă desfrâului, din cauza celei mai monstruoase promiscuităţi. Cete de copii traşi la faţă, slăbănogi, roşi de scrofule şi de sifilis ereditar umpleau curtea, sărmane creaturi crescute pe gunoiul ăsta ca nişte ciuperci veninoase… născute dintr-o îmbrăţişare întâmplătoare, fără să se ştie niciodată precis cine este tatăl fiecăruia. O epidemie de tifos sau de vărsat mătura spre cimitir, atunci când izbucnea, o jumătate din mahala.

— După cum vă spuneam, doamnă, reluă cumătra Méchain, Victor n-a prea avut pilde bune în jurul lui, aşa că ar fi vremea să ne gândim la educaţia sa, căci merge pe treisprezece ani. Când trăia maică-sa, vă închipuiţi, vedea lucruri cam ne la locul lor, fiindcă ea nu se sinchisea de nimic când era beată. Aducea bărbaţi în casă şi totul se petrecea sub ochii lui… După aceea, eu n-am avut niciodată vreme să-l ţin prea din scurt din cauza treburilor mele prin oraş. Hoinărea toată ziua pe la fortificaţii. În două rânduri a trebuit să mă duc să-l ridic de la poliţie, pentru că furase ceva, oh, nişte nimicuri. Şi apoi, cum a crescut puţin, a început cu fetiţele, atât de multe învăţase de la biata maică-sa. Dar ce să vă mai spun, o să vedeţi şi singură: la doisprezece ani arată aproape ca un bărbat… În sfârşit, ca să facă şi el ceva, l-am dat la Eulalie, o femeie care vinde zarzavat cu coşurile prin Montmartre. Merge cu ea la hală şi îi duce unul dintrecoşuri. Partea proastă este că ea are acum nişte abcese pe pulpe… Dar iată-ne ajunse, doamnă. Poftiţi vă rog.

Doamna Caroline se trase înapoi îngrozită. În fundul curţii, în dosul unui adevărat stăvilar de gunoaie, una dintre văgăunile cele mai rău mirositoare, se afla o colibă aproape prăbuşită la pământ, nişte dărâmături susţinute cu nişte cioturi de scânduri. Fereastră nu avea. Ca să intre un fir de lumină, uşa, o fostă uşă de marchiză acoperită cu tablă, trebuia să stea deschisă, astfel că frigul pătrundea,

nemilos. Într-un colţ zări o saltea de paie zvârlită de-a dreptul pe pământul bătătorit. Nicio altă mobilă nu era de recunoscut în harababura aceea de butoaie sparte, de reţele de sârmă smulsă din cine ştie ce îngrăditură, de coşuri pe jumătate putrezite, ce ţineau loc de scaune şi de mese. Din pereţi mustea o umezeală lipicioasă. Printr-o crăpătură verzuie din tavanul afumat, ploaia se scurgea până la marginea saltelei. Şi mirosul, mirosul mai ales era înspăimântător, arătând decăderea umana în toată goliciunea ei.

— Eulalie, strigă cumătra Méchain, a venit o cucoană care vrea să-l vadă pe Victor. Ce-i cu broscoiul ăsta, de nu vine când îl chem?

Un maldăr de carne diformă învăluită într-o otreapă de pânză veche ce ţinea loc de cearşaf, se mişcă pe salteaua de paie, şi doamna Caroline zări o femeie de vreo patruzeci de ani, goală puşcă, fiindcă nu avea cămaşă pe ea, semănând cu un burduf pe jumătate gol, atât era de fleşcăită şi de zbârcită. Capul n-ar fi fost urât, cu trăsături încă tinereşti şi înconjurat de cârlionţi blonzi.

— Ah! gemu femeia, să intre dacă ne vrea binele, că viaţa asta nu mai e viaţă... Gândiţi-vă, doamnă dragă, că sunt două săptămâni în cap de când nu m-am mai dat jos din pat din pricina nenorocitelor ăstora de buboaie care îmi găuresc pulpa! Şi nu mai am niciun ban, bineînţeles, iar de negoţ nu mă mai pot ocupa. Ultimele două cămăşi pe care le aveam, le-a vândut Victor; cred că în seara asta am fi crăpat de foame.

Apoi, ridicând vocea:

— Ei, drăcie! termină! Ieşi de acolo, micuţule, că doamna nu vrea să-ţi facă niciun rău!

Şi doamna Caroline tresări văzând cum se ridică din coş un pachet pe care îl luase drept o grămadă de zdrenţe. Era Victor, îmbrăcat în rămăşiţele unui pantalon şi ale unei veste de pânză prin ale cărei găuri i se vedea toată

goliciunea. Băiatul stătea în lumina ce răzbea prin uşă şi ea rămase cu gura căscată, atât de mult semăna cu Saccard. Toate îndoielile i se risipiră, căci paternitatea era de necontestat.

— Nu vreau, zise Victor, vă poftesc să mă lăsaţi în pace. Nu vreau să merg la şcoală.

Dar doamna Caroline nu-şi mai lua ochii de la el, simţindu-se din ce în ce mai prost. În această asemănare atât de bătătoare la ochi, copilul, cu o jumătate de cap mai mare decât cealaltă, cu nasul strâmb, turtit spre dreapta, cu ţeasta strivită parcă de treapta pe care fusese violată maică-sa şi pe care fusese zămislit, te făcea să simţi un fel de teamă. Afară de asta, părea neobişnuit de dezvoltat pentru vârsta lui, nu prea mare, bondoc, complet format la doisprezece ani, păros, asemenea unei fiare precoce. Privirile lui obraznice, lacome, gura senzuală, erau ale unui bărbat. Şi pe chipul de o frăgezime de copil, încă atât de pur cu anumite trăsături gingaşe, aproape feminine, această virilitate atât de repede dezvoltată te stânjenea şi te speria ca o monstruozitate.

— Ţi-e atât de frică de şcoală, micuţule? îl întrebă în cele din urmă doamna Caroline. Şi totuşi, acolo te-ai simţi mai bine decât aici… Unde dormi?

Băiatul arătă spre saltea.

— Acolo, cu ea.

Nemulţumită din cauza acestui răspuns sincer, Eulalie se zvârcoli, încercând să explice.

— Îi dădusem o salteluţă, dar pe urmă a trebuit s-o vindem… De, ce să faci, dormi cum poţi, când nu mai ai nimic…

Cumătră Méchain crezu nimerit să se amestece, cu toate că ştiuse prea faine ce se petrece acolo.

— Totuşi, Eulalie, nu prea e frumos ce faci… Şi tu, golanule, puteai foarte bine să vii să dormi la mine, în loc să te culci cu ea!

Dar Victor se proţăpi în picioarele lui scurte şi vânjoase, mândru de bărbăţia lui precoce.

— Da de ce? E femeia mea!

Atunci Eulalie, tremurând din toate cărnurile ei fleşcăite, începu să râdă şi căutând să învăluie grozăvia asta în cuvinte de haz, spuse cu un glas străbătut de o drăgăstoasă admiraţie:

— Da, e adevărat, dacă aş avea o fată, nu i-aş încredinţa-o! E un adevărat bărbat, nu glumă!

Doamna Caroline se cutremură. Simţea că se înăbuşe de dezgust. Cum! băieţelul ăsta de doisprezece ani, monstrul ăsta trăieşte cu femeia asta de patruzeci de ani, trecută şi bolnavă? Pe mindirul ăsta murdar, în mijlocul acestor gunoaie şi al acestei putori îngrozitoare! Ah, tu mizerie, cum distrugi şi pângăreşti totul!

Le lăsă douăzeci de franci şi fugi, căutând adăpost la proprietăreasă, ca să ia o hotărâre şi ca să se înţeleagă definitiv cu ea. În faţa acestei mizerii, în mintea ei se înfiripase un gând, gândul la Opera Muncii. Oare nu pentru asta fusese creată această operă, nu pentru astfel de decăderi, pentru astfel de copii nenorociţi culeşi din mocirlă, pe care încercau să-i regenereze prin igienă şi prin deprinderea unei meserii? Da, Victor trebuia smuls din această cloacă, acum. numaidecât, şi dus acolo ca să fie reeducat. Doamna Caroline tremura încă din cauza celor văzute. Şi în hotărârea ei avu o gingăşie de femeie: să nu-i spună încă nimic lui Saccard; să aştepte mai întâi ca monstrul să se cioplească puţin, înainte de a i-l arăta. Căci se simţea ea însăşi stingherită din cauza acestei odrasle înspăimântătoare şi o durea pe ea ruşinea pe care ar fi simţit-o Saccard. Câteva luni vor fi desigur de ajuns, după aceea va putea vorbi fericită de fapta ei cea bună.

Cumătră Méchain pricepu cu greu.

— Mă rog, doamnă! faceţi cum doriţi, numai că eu una vreau să-mi capăt cei şase mii de franci chiar acum! Victor

nu o va clinti de lângă mine până ce nu voi primi cei şase mii de franci care mi se cuvin.

Această pretenţie o aduse pe doamna Caroline la disperare. Ea nu avea suma asta şi nici nu voia s-o ceară lui Saccard. Zadarnic discută şi se rugă.

— Nu! Nu! dacă n-ar mai fi la mine zălogul aş putea să aştept mult şi bine. Sunt păţită!

În cele din urmă, văzând că suma era prea mare şi că risca să nu capete nimic, făcu o reducere.

— Fie, daţi-mi acum două mii de franci. Pentru rest, voi aştepta.

Dar nici aşa doamna Caroline nu ieşi din încurcătură, pentru că se întreba de unde să ia aceşti două mii de franci; în cele din urmă îi veni în minte să-i ceară lui Maxime. Nu stătu mult pe gânduri. Era sigură că el va păstra secretul şi că-i va împrumuta banii de care avea nevoie, ştiind bine că tatăl lui îi va da înapoi. Şi plecă, spunând că se va întoarce a doua zi ca să-l ia pe Victor.

Nu era decât ora cinci şi simţea o dorinţă atât de mare să sfârşească odată cu povestea asta, încât, urcându-se în trăsură, dădu birjarului adresa lui Maxime, avenue de l’Imperatrice. Când ajunse acolo, valetul îi spuse că domnul îşi face toaleta, dar că o va anunţa totuşi imediat.

O clipă simţi că se înăbuşă în salonul în care aştepta. Era o locuinţă instalată cu un ales rafinament de lux şi de bunăstare. Draperiile şi covoarele erau nenumărate şi în plăcuta tăcere a încăperilor plutea o mireasmă gingaşă şi dulce. Totul era frumos, delicat şi discret, deşi nu se simţea prezenţa vreunei femei; pentru că tânărul văduv, îmbogăţit prin moartea soţiei sale, trăia numai pentru el, închizând uşa, ca om cu experienţă ce era, oricărei noi căsătorii. Bucuria de a trăi, pe care o datora unei femei, nu înţelegea să-i fie turburată de alte femei. După ce cunoscuse toate viciile, nu le mai gusta acum decât ca pe un desert pe care n-ai voie să-l consumi din cauza unei boli de stomac

păcătoase. Renunţase demult la gândul de a intra în Consiliul de Stat; nu mai ţinea grajduri, căci se plictisise de cai, cum se plictisise şi de femei. Trăia singur, trândav, foarte fericit, mâncându-şi averea cu pricepere şi prevedere, crud, ca un bărbat frumos, pervertit şi întreţinut, ajuns în cele din urmă om serios.

Valetul se întoarse şi-i spuse:

— Dacă doamna vrea să mă urmeze, domnul o va primi imediat în camera sa.

Doamna Caroline se împrietenise cu Maxime de pe vremea când acesta o întâlnea în chip de intendentă credincioasă, ori de câte ori se ducea să ia masa la tatăl său. Intrând în odaie, ea găsi perdelele lăsate; şase lumânări ardeau pe cămin şi pe mescioară, luminând cu o flacără liniştită acest cuib de puf şi de mătase, o odaie în care domnea o atmosferă caldă de femeie frumoasă care se vinde, cu fotolii adânci, cu un pat imens şi moale. Era încăperea preferată în care Maxime îşi împlinise gustul pentru toate lucrurile alese, pentru mobile şi bibelouri rare, minuni ale secolului trecut, îmbinate cu cel mai frumos amestec de stofe ce s-a putut vedea vreodată.

Uşa ce ducea în odaia de toaletă era dată de perete şi Maxime apăru, zicând:

— Dar ce e, ce s-a întâmplat? A murit tata?

Ieşind din baie, îmbrăcase un costum elegant de flanelă albă; pielea lui era strălucitoare şi parfumată, iar pe chipul lui frumos de fată, cam trecut, ochii albaştri şi luminoşi erau lipsiţi de orice expresie. Prin uşa deschisă se mai auzeau încă picurii apei dintr-un robinet şi se simţea un parfum tare adus de aburii călduţi.

— O, nu! nu s-a întâmplat nimic grav, răspunse ea – simţindu-se prost din cauza tonului glumeţ şi liniştit al întrebării. Şi totuşi, nu-mi vine uşor să-ţi explic de ce am venit... Mă vei ierta că dau buzna aşa, pe neaşteptate, la dumneata...

— Da, adevărat, iau masa în oraş, dar am încă destulă vreme să mă îmbrac... Despre ce este vorba?

Maxime aştepta, dar ea şovăia acum, se bâlbâia, impresionată de acest lux, de acest rafinament desăvârşit care o înconjura. Se simţi cuprinsă de laşitate şi nu-şi mai regăsea curajul să spună ce avea de spus. Era oare cu putinţă ca viaţa să se arate atât de vitregă pentru copilul acela de acolo, din mizeria cartierului napolitan, şi atât de darnică pentru cel de aci, care trăia într-o bogăţie atât de mare? De o parte, numai murdărie, foame şi mizerie, iar de cealaltă parte un lux atât de rafinat, belşugul, viaţa cea mai frumoasă! Să însemne oare banul educaţie, sănătate, inteligenţă? Iar dacă la baza existenţei stă acelaşi lut omenesc, oare civilizaţia nu constă tocmai în superioritatea de a mirosi frumos şi de a trăi bine?

— Doamne! Este o istorie întreagă... cred că fac bine dacă ţi-o povestesc şi dumitale... De altfel, sunt silită s-o fac, căci am nevoie de dumneata.

Maxime o ascultă la început în picioare; apoi se aşeză în faţa ei, deoarece uimirea îi muiase genunchii. Şi când doamna Caroline sfârşi, zise:

— Cum? cum? Aşadar, nu sunt singurul lui fiu? Ia te uită, îmi pică din cer un nenorocit de frate, fără ca eu să fi ştiut ceva!

Crezându-l interesat, doamna Caroline făcu aluzie la moştenire.

— O, moştenirea tatei! făcu el cu un gest de nepăsare batjocoritoare pe care ea nu-l înţelese. Ce voia să spună? Nu credea oare în marile însuşiri ale tatălui său, în averea lui sigură?

— Nu! Nu! Eu am averea mea. N-am nevoie de nimeni... Numai că totul e atât de caraghios, încât nu mă pot opri să nu râd!

Şi râdea într-adevăr, dar era jignit şi oarecum îngrijorat, şi cum nu se gândea decât la el, nu avusese timp să

cântărească ce-i putea aduce, bun sau rău, această aventură. Se simţea departe de toată întâmplarea, rosti câteva cuvinte care-i trădară adevărata fire.

— La urma urmei, ce-mi pasă mie?

Şi ridicându-se, se îndreptă spre odaia de toaletă, de unde se întoarse imediat cu un polizor cu mâner de fildeş, cu care începu să şi lustruiască în tihnă unghiile.

— Ei, şi ce ai de gând să faci cu monstrul dumitale? Nu-l poţi închide la Bastilia ca pe Masca de Fier.

Doamna Caroline îi vorbi atunci de socotelile făcute de cumătra Méchain, adăugă că era de părere să-l aducă pe Victor la Opera Muncii şi-i ceru cele două mii de franci.

— Nu vreau ca tatăl dumitale să afle ceva. În afară de dumneata, nu am cui să mă adresez; împrumută-mi în contul lui Saccard aceasta sumă.

Dar el o refuză cu hotărâre.

— În contul tatii? Niciodată! Niciun ban!... Ascultă, am făcut jurământ: chiar dacă tata ar avea nevoie de un singur gologan pentru a fi salvat, eu tot nu i l-aş da... Înţelege-mă, prea e din cale afară de tâmpită povestea asta şi eu nu vreau să mă fac de râs!...

Ea îl privi din nou, turburată de josnicia lucrurilor pe care le ghicea în cuvintele lui. Îndurerată, n-avea nici poftă, nici timp să-l mai asculte.

— Mie însă mi-ai împrumuta aceste două mii de franci?

— Dumitale, dumitale...

Îşi lustruia unghiile mai departe, cu o mişcare elegantă şi uşoară, uitându-se tot timpul la ea cu privirile lui limpezi, care răscoleau femeile până în fundul inimii.

— Da, dumitale, cu plăcere. Dumneata eşti o naivă, aşa că mi-i vei da înapoi.

Apoi, după ce scoase două hârtii de câte o mie de franci dintr-un dulăpior şi după ce-i dădu banii, îi luă mâinile şi i le ţinu o clipă în ale sale cu o veselie prietenească, asemenea unui ginere care îşi iubeşte soacra.

— Dumneata îţi faci iluzii asupra tatii!... O! nu te apără, căci nu vreau să ştiu nimic... Femeile sunt atât de ciudate, încât uneori le face plăcere să se sacrifice; şi bine fac să-şi caute plăcerea acolo unde o găsesc... Oricum, dacă într-o bună zi vei fi rău răsplătită, vino la mine, vom mai vorbi atunci.

Când doamna Caroline se urcă din nou în trăsură, ameţită încă de căldura molatică a apartamentului, de parfumul de heliotrop ce i se îmbibase în vesminte, tremura toată de parcă ar fi ieşit dintr-o casă suspectă; pe deasupra mai era şi speriată de reticenţele şi glumele fiului pe socoteala tatălui său, fapt care-i întărea şi mai mult bănuiala că Saccard avea un trecut ruşinos. Dar nu voia să ştie nimic. Avea banii, şi gândindu-se cum îşi va orândui ziua de mâine, astfel ca până seara, copilul să fie scos din mocirlă, se linişti.

Aşa că a doua zi dimineaţa începu alergătura, având de îndeplinit tot felul de formalităţi, spre a fi sigură că protejatul ei va fi primit la Opera Muncii. De altfel, situaţia ei de secretară a consiliului de supraveghere, pe care prinţesa d'Orviedo, fondatoarea, îi compusese din zece doamne din lumea mare, îi uşură aceste demersuri; după amiază nu mai avu decât să se ducă şi să-l ia pe Victor din cartierul napolitan. Îi adusese haine roi şi era destul de îngrijorată în privinţa împotrivirii posibile din partea băiatului, care nu voise să audă vorbindu-i-se de şcoală. Dar cumătra Méchain, căreia îi trimisese o înştiinţare şi oare o astenia, îi comunică din prag o veste de care ea însăşi era zguduită: Eulalie murise subit peste noapte, fără ca doctorul să fi putut stabili precis din ce cauza. Poate dintr-o congestie, pricinuită de sângele ei bolnav; mai înspăimântător însă, era faptul că băiatul, care dormise cu ea, nu-şi dăduse seama în întuneric că murise, decât atunci când o simţi răcindu-se alături de el. Îşi petrecuse restul nopţii la proprietăreasă, îngrozit de această dramă şi

stăpânit de o teamă surdă, aşa că se lăsă îmbrăcat şi păru mulţumit la gândul că va trăi într-o casă care avea o grădină frumoasă. Nu-l mai reţinea nimic acolo, de vreme ce „grăsana”, cum îi spunea el, avea să putrezească în groapă.

Totuşi, cumătra Méchain, în timp ce semna chitanţa pentru cele două mii de franci, îşi formula condiţiile.

— Ne-am înţeles, nu-i aşa? Veţi completa cele şase mii printr-o singură plată peste şase luni... Altminteri, mă voi adresa domnului Saccard.

— Dar chiar domnul Saccard îţi va plăti... Astăzi nu fac altceva decât să-i ţin locul.

Despărţirea dintre Victor şi bătrâna lui verişoară nu fu prea drăgăstoasă: o sărutare pe frunte şi copilul se grăbi să se urce în trăsură, în timp ce ea, după ce fusese certată de Busch fiindcă primise să ia numai un aconto, plesnea de ciudă că lăsa să-i scape din mână zălogul.

— Vă atrag atenţia, doamnă, să vă ţineţi de cuvânt, căci altfel, credeţi-mă, vă veţi căi.

Din cartierul napolitan şi până la Opera Muncii, care îşi avea sediul în bulevardul Bineau, doamna Caroline nu putu scoate decât monosilabe de la Victor, ale cărui priviri scânteietoare sorbeau din ochi drumul, bulevardele largi, trecătorii şi casele frumoase. Nu ştia să scrie, abia dacă putea să citească, deoarece fugise tot mereu de la şcoală pentru a hoinări printre fortificaţii; şi pe chipul lui de copil îmbătrânit prea de timpuriu nu se puteau citi decât poftele nesăţioase ale rasei sale, o grabă, o dorinţă năvalnică de a gusta din toate plăcerile, accentuată şi mai mult din cauza mizeriei şi a exemplelor îngrozitoare în mijlocul cărora crescuse. Ajunşi în bulevardul Bineau, ochii lui de fiară tânără străluciră şi mai tare. când, după ce coborâră din trăsură, trecură prin curtea centrală, mărginită pe dreapta şi pe stânga de clădirile destinate băieţilor şi fetelor. Răscolise cu privirile, într-o clipă, curţile acelea mari

plantate cu arbori frumoşi, bucătăriile îmbrăcate în faianţă, prin ferestrele cărora ieşea un miros de friptură, sălile de mese împodobite cu marmură, lungi şi înalte ca nişte tinde de biserică; tot luxul acela regesc, pe care prinţesa se încăpăţânase să-l înapoieze celor sărmani. Apoi, ajunşi în fund, în corpul de clădiri ocupate de administraţie, purtat din serviciu în serviciu pentru a fi primit cu toate formalităţile obişnuite, îşi asculta ghetele noi răsunând de-a lungul coridoarelor, al scărilor largi, al sălilor scăldate în aer şi lumină şi împodobite ca sălile palatelor. Îi tremurau nările: toate astea aveau să fie ale lui.

Dar când doamna Caroline, care trebuise să coboare din nou la parter pentru a semna o hârtie, merse cu el de-a lungul unui alt coridor şi-l duse în faţa unei uşi cu geamuri, Victor văzu un atelier în care băieţi de vârsta lui, stând în picioare, în faţa unor mese de lucru, învăţau sculptura în lemn.

— Vezi, băieţaşule, îi spuse ea, aici se munceşte; căci trebuie să munceşti dacă vrei să fii sănătos şi fericit... Seara se ţin cursuri şi sunt sigură, nu-i aşa? că vei fi cuminte şi că vei învăţa bine. Numai tu îţi vei putea hotărî viitorul, un viitor cum n-ai visat niciodată!

O cută întunecată brazdă fruntea lui Victor. Nu răspunse nimic şi ochii lui de lup tânăr aruncară de aci înainte asupra luxului risipit peste tot din belşug numai priviri piezişe de bandit întărâtat, care vrea ca toate lucrurile să fie ale lui, fără să muncească însă; să le cucerească prin forţa ghearelor şi a dinţilor lui. Din clipa aceea nu mai fu decât un revoltat, un prizonier care visează doar jaf şi evadare.

— Acum totul este în ordine, adăugă doamna Caroline. Nu ne mai rămâne decât să mergem sus, la baie.

Era obiceiul ca la intrarea în aşezământ fiecare nou venit să facă o baie. Băile se aflau sus, în cabinele de lângă infirmerie, care era formată, la rândul ei, din două dormitoare mici, unul pentru băieţi şi altul pentru fete,

vecine cu încăperea în care erau păstrate albiturile. Asupra acestei minunate camere pentru albituri, îmbrăcată toată în lemn de paltin lustruit, cu trei rânduri de dulapuri adânci, ca şi asupra acestei infirmerii model, luminoasă şi albă, veselă şi curată ca sănătatea însăşi, erau stăpâne cele şase călugăriţe ale instituţiei. Deseori, după masă, doamne din consiliul de supraveghere veneau şi ele să petreacă acolo câte un ceas, nu atât pentru a face control, cât pentru a contribui cu întreg devotamentul lor la desăvârşirea acestei opere de binefacere.

Şi tocmai atunci, contesa de Beauvilliers şi cu fiica ei. Alice, se găseau acolo, în sala care despărţea cele două infirmerii. De multe ori, contesa o aducea aici pe fiica ei pentru a o mai distra şi pentru a o deprinde cu bucuriile caritătii. În ziua aceea, Alice ajuta unei surori să facă tartine cu dulceaţă pentru două micuţe convalescente cărora li se dăduse voie să mănânce câte ceva.

— Ah! zise contesa zărindu-l pe Victor, care, în aşteptarea băii, se aşezase pe un scaun, iată unul nou!

De obicei, doamna de Beauvilliers se purta cam rece faţă de doamna Caroline, salutând-o numai cu o uşoară înclinare a capului, fără a-i vorbi însă, de teamă, poate, că va fi silită să aibă cu ea legături de vecinătate. Dar băieţelul pe care-i adusese aceasta, aerul de bunătate plină de însufleţire cu care se ocupa de el, o mişcă fără îndoială şi o făcu să-şi iasă din rezerva ei obişnuită. Amândouă îşi vorbiră pe şoptite.

— Dacă aţi şti, doamnă, din ce iad l-am scos} Fac apel la bunăvoinţa dumneavoastră, după cum am făcut apel la toate doamnele şi toţi domnii din consiliu.

— Are părinţi? Îi cunoaşteţi?

— Nu! Mama lui a murit. Nu mă are decât pe mine.

— Bietul copil!... Ah! Câte dureri sunt pe lumea asta!

În acest timp Victor nu-şi lua ochii de la feliile de pâine.

Privirile i se aprinseseră de o poftă sălbatică; şi de la

dulceaţa pe care Alice o întindea cu cuţitul, privirile lui lunecară spre mâinile ei albe şi slabe, spre gâtul ei prea subţire, spre întreaga ei făptură de fecioară plăpândă care se usca în zadarnica aşteptare a căsătoriei. Dacă ar fi fost singur cu ea, cum s-ar mai fi repezit cu capul drept în pântecele ei, izbind-o de perete, pentru a-i lua bucăţile alea de pâine! Dar fata observase ce priviri lacome avea, şi înţelegându-se din ochi cu călugăriţa, îi zise:

— Ţi-e foame, băiete?

— Da.

— Nu-i aşa că-ţi place dulceaţa?

— Da.

— Spune-mi, atunci, ţi-ar face plăcere dacă ţi-aş pregăti două felii de pâine ca să le mănânci după baie?

— Da!

— Dulceaţă multă şi pâine puţină, nu-i aşa?

— Da!

Fata râdea, glumea, dar el era încruntat şi năuc, cu ochii lui lacomi care o mâncau şi pe ea şi dulciurile ei.

În acea clipă, din curtea băieţilor, care ieşiseră în recreaţia de la ora patru, se ridica o adevărată larmă, strigăte de bucurie. Atelierele se goleau şi copiii aveau liber o jumătate de ceas pentru a mânca şi a mai zburda puţin.

— Vezi, îi atrase atenţia doamna Caroline, ducându-l lângă una dintre ferestre, aici copiii muncesc, dar se şi joacă... Îţi place să munceşti?

— Nu!

— Dar să te joci îţi place?

— Da!

— Ei bine! dacă vrei să te joci, va trebui să şi munceşti... Te vei deprinde cu toate.. Şi ai să fii un băiat cuminte, de asta sunt sigură.

El nu răspunse. La vederea celorlalţi copii, liberi, sărind şi strigând, o pâlpâire de plăcere îi rumenise chipul şi privirile lui se întoarseră din nou spre bucăţile de pâine pe care

Alice le aşeza acum pe o farfurie. Da! Libertate şi joacă, tot timpul, de altceva n-avea nevoie. Cum baia era gata. fu dus acolo.

— Iată un domnişor cu care, după mine, vom avea mult de furcă, zise sora încetişor. Mie, copiii ăştia cu mutre strâmbe nu-mi prea inspiră încredere!

— Totuşi, nu este urât, murmură Alice; când îl vezi cum ce uită la tine, i-ai da optsprezece ani!

— Adevărat, adăugă doamna Caroline cu un uşor tremur nervos. Pentru vârsta lui este prea dezvoltat.

Înainte de a pleca, doamnele nu voiră să se lipsească de plăcerea de a vedea cum îşi mănâncă micile convalescente bucăţile de pâine cu dulceaţă. Mai ales una dintre ele era foarte interesantă, o fetiţă blondă de zece ani, cu ochi atotştiutori, cu un aer de femeie, eu acea înfăţişare bolnăvicioasă pe care-o întâlneşti în mahalalele Parisului. Prezenţa ei aici se datora aceleaşi vechi poveşti: un tată beţiv care-şi aducea în casă amantele adunate de pe stradă şi care, până la urmă, plecase pentru totdeauna cu una dintre ele; o mamă care-şi luase un alt bărbat; şi apoi încă unul, căzând şi în darul beţiei; iar pe fetiţă, toţi bărbaţii ăştia, când nu încercau s-o vicieze, o băteau. Într-o dimineaţă, maică-sa fusese silită s-o smulgă din braţele unui zidar pe care îl adusese în ajun în casă. Totuşi, i se îngăduia acestei nenorocite să vină aici şi să-şi vadă copila, pentru că chiar ea fusese aceea care se rugase să-i fie luată; cu toată decăderea ei, era pătrunsă de o adâncă dragoste de mamă. Tocmai atunci se afla acolo: o femeie slabă şi ofilită, cu faţa răvăşită, cu pleoapele arse de lacrimi, aşezată lângă pătuţul alb în care fetiţa ei, foarte curată, sprijinită pe perne, îşi mânca frumuşel feliile de pâine. Când o văzu pe doamna Caroline, o recunoscu numaidecât, căci fusese şi la Saccard pentru a-i cere ajutor.

— Ah, doamnă dragă, micuţa mea Madeleine a fost încă odată salvată. Vedeţi dumneavoastră, copila asta poartă în

sânge toată nenorocirea noastră, şi doctorul mi-a spus că dacă ar mai fi rămas printre noi, continuând să fie bătută, ar fi murit... Pe câtă vreme aici, ea are ce să mănânce; şi apoi n-o supără nimeni, are linişte... Vă rog doamnă, spuneţi domnului aceluia bun că nu e clipă în care să nu-l binecuvântez!

O îneca plânsul şi inima i se topea de recunoştinţă. Vorbea de Saccard, căci numai pe el à cunoştea, ca, de altfel, mai toţi părinţii care-şi dădeau copiii la Opera Muncii. Prinţesa d'Orviedo nu venea niciodată acolo, pe când el îşi dăruise mult din timpul liber, culegând din şanţuri toate mizeriile, pentru a pune cât mai repede pe roate această maşină a milei care era oarecum şi creaţia sa; şi se pasiona, de altfel ca pentru orice, uneori dădea chiar din punga lui câte o sumă mică de bani familiilor acelora sărmane cărora le salva copiii. El era singurul şi adevăratul lor dumnezeu pentru toţi aceşti nenorociţi.

— Da, doamnă dragă, spuneţi-i că este undeva o femeie amărâtă care se roagă pentru el... Oh! nu sunt bisericoasă, du, nu vreau să mint, că eu ipocrită n-am fost niciodată. Nu! Între noi şi biserică, gata, s-a sfârşit, pentru că nici nu ne mai gândim la ea, nu ne-ar folosi la nimic dacă ne-am pierde vremea acolo... Dar asta nu înseamnă că nu există ceva mai presus decât noi şi te simţi mai mulţumit când chemi harul cerului asupra cuiva care a fost bun cu tine.

Lacrimile o năpădiră, din nou, curgându-i pe obrajii ofiliţi.

— Ascultă-mă, Madeleine, ascultă...

Fetiţa, atât de palidă în cămaşa ei ca zăpada, şi care lingea dulceaţa de pe pâine cu vârful limbii ei mici şi lacome, ridică fericită capul, serioasă, fără a-şi curma plăcerea de a mânca.

— În fiecare seară, înainte de a adormi, să-ţi împreunezi mâinile aşa, şi să spui: „Doamne, Dumnezeul meu, fă ca domnul Saccard să fie răsplătit pentru bunătatea lui şi dă-i viaţă lungă şi fericită...". Ai auzit? Făgăduieşti?

— Da, mamă.

În săptămânile ce urmară, doamna Caroline trecu printr-o mare frământare sufletească. Nu mai ştia nici ea ce să creadă despre Saccard. Povestea cu naşterea şi părăsirea lui Victor, nenorocita de Rozalie trântită pe o treaptă cu atâta brutalitate încât rămăsese infirmă, poliţele semnate şi neplătite şi amărâtul acela de copil fără tată, crescut în noroi, tot acest trecut jalnic o scârbea. Dar, după cum nu voise să provoace indiscreţiile lui Maxime, tot aşa îndepărta şi imaginea acestui trecut, căci, de bună seamă, existau multe pete vechi, care o înspăimântau şi care ar fi îndurerat-o. Pe de altă parte, iat-o pe femeia aceasta cu ochii în lacrimi, care împreuna mâinile fetiţei sale sfătuind-o să se roage pentru acelaşi om, pentru Saccard, adorat ca un zeu al bunătăţii şi care era într-adevăr bun, căci salvase multe suflete de la pieire, cu activitatea lui pasionată pentru afaceri, activitate ce atingea virtutea când opera pe care o realiza era frumoasă. Aşa că, doamna Caroline merse până acolo încât nici nu dori să-l judece, zicându-şi, pentru a-şi linişti conştiinţa de femeie înţeleaptă care citise şi gândise mult, că şi la Saccard, ca la toţi oamenii, răul se îmbina cu binele.

Totuşi, doamna Caroline avu din nou o tresărire de adâncă ruşine la gândul că şi ea fusese odată a lui. Asta o făcea să aibă remuşcări şi nu se liniştea decât jurându-şi că totul se sfârşise, că întâmplarea nu se va mai putea repeta. Se scurseră aşa trei luni, în timpul cărora se ducea regulat, de două ori pe săptămână, să-l vadă pe Victor; şi, într-o seară, se trezi din nou în braţele lui Saccard, de astă dată cu totul a lui, îngăduind să se închege o legătură strânsă între ei. Ce se petrecuse oare cu ea? Era, ca şi celelalte femei, curioasă? Suspectele lui aventuri de altădată, răscolite de ea, îi dăduseră oare dorinţa senzuală de a şti cât mai mult? Sau, nu cumva copilul acela era cauza acestei legături fatale între el, tatăl, şi între ea, mamă

întâmplătoare, adoptivă? Da! Nu era vorba desigur, decât de o turburare sentimentală. În deznădejdea ei de femeie stearpă, se vede că fusese mişcată până la prăbuşirea întregii ei voinţe de faptul că se îngrijise în condiţii atât de impresionante de copilul acestui bărbat. De câte ori îl revedea, i se dăruia tot mai mult şi în adâncul patimii ei se întrezărea flacăra maternităţii. De altfel, Caroline avea mult bun simţ şi lua viaţa aşa cum era, fără să caute să-şi lămurească miile ei de taine complexe. Nu vedea în cercetarea inimii şi a creierului, în analiza rafinată a firului tăiat în patru, decât o distracţie a femeilor mondene care n-au nicio treabă, n-au grija gospodăriei, şi nici copii de iubit, care fac pe intelectualele ce caută argumente spre a-şi motiva căderile şi care îşi ascund sub o educaţie rafinată a sufletului poftele cărnii, comune atât duceselor, cât şi slujnicelor. Ea, care citise atât de mult, care îşi pierduse vremea, cândva, stăpânită de dorinţa de a cunoaşte lumea şi de a lua parte la discuţiile filosofilor, se alesese cu un adânc dispreţ pentru aceste distracţii psihologice ce tind să înlocuiască pianul şi broderia şi despre care spunea, râzând, că au stricat mult mai multe femei, decât au dus pe drumul cel bun. Aşa că, în zilele când simţea un gol în suflet sau când se producea un dezechilibru în liberul ei arbitru, era mai bucuroasă să aibă curajul să recunoască faptul după ce îl constatase; şi se bizuia pe credinţa că numai viaţa poate şterge o pată, poate îndrepta răul, asemenea sevei care, urcând mereu, închide rana din inima stejarului şi îi însănătoşeşte scoarţa. Dacă era acum a lui Saccard, fără să fi vrut, fără să fie sigură că-l stimează, ea se ridica din această decădere, nu umilindu-l, ci lăsându-se cucerită de calităţile lui de om de acţiune, de dorinţa lui de a învinge, socotindu-l bun şi folositor altora. Ruşinea ei de la început se risipise în acea nevoie pe care o simte orice om de a-şi purifica greşelile şi, într-adevăr, nimic nu-i părea acum mai firesc decât legătura dintre ei: o simplă legătură

de convenienţă, el fericit s-o ştie alături, seara, când nu ieşea în oraş, ea aproape maternă, de o gingăşie liniştitoare, eu inteligenţa ei vie şi cu felul ei just de a privi lucrurile. Şi pentru el, pentru acest pirat al străzilor pariziene, pârjolit şi trecut prin tot soiul de afaceri financiare, era, într-adevăr, un noroc nemeritat, o răsplată furată, ca toate celelalte de altfel, faptul că o avea alături pe această femeie încântătoare atât de tânără şi de sănătoasă la treizeci şi şase de ani, cu părul ei alb ca zăpada, cu bunul ei simţ atât de puternic, cu înţelepciunea ei atât de omenească şi cu încrederea ei în viaţa pe care ştia s-o privească aşa cum e, cu tot noroiul pe care-l aduce torentul întâmplărilor.

Trecură câteva luni, şi trebuie să spunem că doamna Caroline îl văzu pe Saccard în timpul acestor grele începuturi ale Băncii Universale ca un om foarte energic şi foarte prudent. Bănuielile cu privire la afacerile lui suspecte, teama că-i va compromite pe ea şi pe fratele ei, se risipiră cu totul, înţelegând cum luptă cu greutăţile, muncind de dimineaţă până seara pentru a asigura buna funcţionare a acestei maşini noi, ale cărei rotiţe scârţâiau încă, gata să se sfărâme, pentru toate acestea îi era recunoscătoare şi îl admira. Într-adevăr, întreprinderea nu mergea aşa cum sperase el, deoarece avea împotriva ei surda ostilitate a băncilor mari: se lansau tot felul de zvonuri, se iveau noi piedici care imobilizau capitalul şi nu-i îngăduiau să înceapă marile încercări rodnice. Aşa că Saccard îşi făcuse un merit din această încetineală la care era constrâns, înaintând câte un pas numai atunci când ştia că se află pe teren sigur, ferindu-se de gropi, fiind prea stăpânit de teama unei prăbuşiri, ca să îndrăznească să se avânte în vâltoarea jocului. Din cauza aceasta, murea de nerăbdare, dădea din picioare ca un cal de curse silit să meargă în trap uşor; dar niciodată începuturile unei instituţii de credit n-au fost mai cinstite şi mai corecte;

toată Bursa vuia de mirare.

Aceasta era situaţia când sosi timpul să se ţină prima adunare generală, fixată pentru 25 aprilie. Încă de la 20 ale lunii, Hamelin se înapoiase din Orient, venind anume pentru a prezida, chemat în grabă de Saccard, care se înăbuşea în întreprinderea asta de proporţii atât de reduse. Hamelin, aducea, de altfel, veşti minunate: contractele pentru înfiinţarea Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite erau încheiate, iar pe de altă parte, avea în Buzunar actele de concesionare care asigurau unei societăţi franceze dreptul de exploatare a minelor de argint din Carmel, fără a mai pune la socoteală Banca Naţională Turcă, ale cărei baze le şi pusese la Constantinopol şi care urma să fie o adevărată sucursală a Băncii Universale. Cât priveşte problema de primă însemnătate a căilor ferate din Asia Mică, afacerea nu era încă destul de coaptă, aşa că trebuia să mai aştepte; de altminteri, Hamelin trebuia să se înapoieze acolo îndată după adunare pentru a şi continua lucrările. Saccard, încântat, avu cu el o lungă convorbire, la care luă parte şi doamna Caroline, şi îi convinse cu uşurinţă că o creştere a capitalului social era absolut necesară, dacă voiau să poată face faţă tuturor acestor probleme. De altfel, marii acţionari, Daigremont, Huret, Sediile şi Kolb, care fuseseră consultaţi, erau de acord cu această creştere aşa că în două zile propunerea putu să fie studiată şi supusă consiliului de administraţie chiar în ajunul adunării acţionarilor.

Această şedinţă, convocată de urgenţă, fu solemnă; luă parte tot consiliul de administraţie, în sala aceea severă, bătând în verde din cauza vecinătăţii cu bătrânii arbori ai palatului Beauvilliers. De obicei, nu se ţineau decât două consilii pe lună: cel mic – care era şi cel mai însemnat – se ţinea, pe la 15 ale lunii, şi la el luau parte numai adevăraţii stăpâni, adică administratorii delegaţi, iar cel mare se ţinea pe la 30, numai de formă, şi la acesta veneau toţi, adică şi

oamenii de paie şi cei decorativi, pentru a aproba lucrările pregătite mai dinainte şi pentru a le întări cu semnăturile lor. În ziua aceea, marchizul de Bohain, cu capul lui mie şi aristocratic, sosi printre primii, aducând, cu morga lui obosită, aprobarea întregii nobilimi franceze. Iar vicontele de Robin-Chagot, vicepreşedintele, om blând şi zgârcit, avea sarcina să-i pândească pe administratorii care nu erau în curent cu situaţia: îi luă de o parte şi le comunică, pe scurt, ordinele directorului, care era adevăratul stăpân. Cum era şi de aşteptat, toţi făgăduiră, printr-un simplu semn din cap, că se vor supune.

În sfârşit, şedinţa începu. Hamelin aduse la cunoştinţa consiliului raportul pe care trebuia să-l citească în faţa adunării generale. Era marea lucrare pe care Saccard o pregătea demult, pe care o redactase în două zile, adăugându-i informaţiile aduse de inginer şi pe care o asculta modest şi foarte atent – ca şi când n-ar fi cunoscut dinainte niciun cuvânt. La început, raportul se referea la afacerile făcute de Banca Universală de la întemeierea ei: nu erau decât afaceri sigure, afaceri mici, de zi cu zi, înfăptuite de azi pe mâine, mersul banal al instituţiilor de credit. Totuşi, erau de aşteptat câştiguri însemnate asupra împrumutului mexican, care fusese deschis luna trecută, după plecarea împăratului Maximilian spre Mexic: un împrumut cu multe încurcături şi cu prime fantastice şi în care Saccard se căia de moarte că nu putuse, din lipsă de bani, să se bălăcească mai mult. Toate acestea erau afaceri mărunte, dar datorită lor banca se menţinuse. Pentru primul exerciţiu, care nu cuprindea decât trei luni, de la 5 octombrie, data întemeierii, până la 31 decembrie, excedentul beneficiilor era numai de patru sute şi ceva de mii de franci, ceea ce îngăduise amortizarea unui sfert din cheltuielile de constituire şi instalare, achitarea beneficiului de 5% cuvenit acţionarilor şi vărsarea cotei de 10% pentru fondul de rezervă, în afară de asta, administratorii

ridicaseră îndemnizaţiile de 10% ce li se cuveneau potrivit statutelor şi mai rămânea o sumă de vreo şaizeci şi opt de mii de franci care fusese reportată pe exerciţiul următor. Dividende, însă, nu se acordaseră. Nimic mai mediocru, dar în acelaşi timp nimic mai onorabil. Era întocmai ceea ce se întâmpla la Bursă şi cu cursurile acţiunilor băncii: urcaseră de la cinci sute, la şase sute de franci, încet, fără zguduiri, normal, ca toate cursurile valorilor oricărei bănci ce se respectă; de două luni erau staţionare, căci nu era niciun motiv să se mai ridice, având în vedere volumul redus al afacerilor zilnice în care părea, amorţită banca cea nouă.

După aceea, raportul se referea la viitor. De astă dată erau arătate perspectivele largi ale unei serii întregi de întreprinderi mari; se insista, îndeosebi, asupra Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite, ale cărei acţiuni urmau să fie emise de Banca Universală; aceasta trebuia să fie o societate cu un capital de cincizeci de milioane, care ar monopoliza toate transporturile din Mediterana şi în care s-ar găsi reunite cele două mari societăţi rivale, *La Phocéenne,* pentru Constantinopol, Smirna şi Trebizonda, prin Pireu şi Dardanele, şi *Société Maritime*, pentru Alexandria, prin Messina şi Siria, ca să nu mai vorbim de întreprinderile mai mici, cum ar fi *Combarel & Co*, pentru Algeria şi Tunis, succesorii lui *Henri Liotard* tot pentru Algeria, prin Spania şi Maroc şi în sfârşit firma *Féraud-Giratid frères* pentru Italia, Neapole şi porturile Adriaticei, prin Civita-Vecehia, care ar intra în sindicat. Toată Mediterana avea să fie cucerită prin contopirea acestor societăţi şi firme rivale care se mâncau unele pe altele. Datorită centralizării capitalurilor, s-ar construi pacheboturi tip, cu o viteză şi cu un confort necunoscute încă, plecările ar fi mai dese, s-ar crea noi escale, s-ar face din Orient un cartier al Marsiliei; şi ce să mai spunem de importanţa pe care ar lua-o societatea după terminarea Canalului de Suez, când ar avea posibilitatea să creeze servicii pentru India,

Tonkin, China şi Japonia! Niciodată o afacere nu avusese la bază o concepţie atât de vastă şi atât de sigură. Mai târziu urma să se acorde sprijin Băncii Naţionale Turce, asupra căreia raportul dădea foarte multe amănunte de ordin tehnic care dovedeau temeinica ei soliditate. În sfârşit, această expunere a operaţiilor viitoare se încheia, vestind că Banca Universală mai lua sub patronajul ei şi Societatea Franceză a minelor de argint din Carmel, fondată cu un capital de douăzeci de milioane. Analizele chimiştilor arătau că în probele de minereu există o proporţie de argint considerabilă. Dar mai mult decât ştiinţa, antica poezie a locurilor sfinte va face ca acest argint să curgă ca o ploaie miraculoasă, ca o încununare divină pe care Saccard o lăsase la sfârşitul unei fraze şi de care era foarte mulţumit.

Apoi, după făgăduieli într-un viitor plin de glorie, raportul ajungea la problema măririi capitalului. Acesta urma să fie dublat, ajungând de la douăzeci şi cinci, la cincizeci de milioane de franci. Sistemul de emisiune adoptat era cel mai simplu din lume, ca să fie uşor de înţeles de toţi: aveau să fie emise cincizeci de mii de acţiuni noi, care vor fi rezervate titlu contra titlu purtătorilor acelor cincizeci de mii de acţiuni iniţiale, aşa că nici măcar nu va fi vorba de o subscripţie publică. Noile acţiuni vor fi însă în valoare de cinci sute douăzeci de franci, din care o primă de douăzeci de franci de acţiune, adică, în total, un milion, va fi trecută în contul fondului de rezervă. Faptul că acţionarii erau loviţi de acest mic impozit se dovedea a fi înţelept şi corect în acelaşi timp, deoarece ei erau avantajaţi. De altfel, exigibil era numai vărsământul unui sfert din totalul acţiunilor, plus prima.

Când Hamelin sfârşi de citit, în sală se ridică un murmur de aprobare. Totul era perfect, nu aveau de făcut nicio observaţie. În tot timpul cât ţinuse lectura, Daigremont, adâncit în cercetarea amănunţită a unghiilor sale, surâsese unor gânduri nelămurite; iar deputatul Huret, răsturnat în

fotoliu, cu ochii închişi, pe jumătate adormit, se crezuse la Cameră; în timp ce Kolb, bancherul, liniştit, fără să se ferească, începuse să facă o nesfârşită socoteală pe foile de hârtie pe care le avea în faţa lui, aşa ca toţi ceilalţi administratori. Totuşi, Sédille, îngrijorat şi neîncrezător ca întotdeauna, voi să pună o întrebare: ce se va întâmpla cu acţiunile la care vor renunţa acei dintre acţionari care nu vor voi să facă uz de dreptul lor? Avea de gând societatea să le păstreze în contul ei, ceea ce ar fi fost ilicit, de vreme ce declaraţia legală nu putea să aibă loc la notariat decât atunci când capitalul va fi integral subscris? Sau dacă societatea avea de gând să le vândă, cui şi cum înţelegea s-o facă? Dar, de la primele cuvinte ale fabricantului de mătase, marchizul de Bohain, văzând nerăbdarea lui Saccard, îi tăie vorba, spunând cu aerul lui impunător, că consiliul lasă aceste amănunte la aprecierea preşedintelui şi a, directorului, şi unul şi altul oameni atât de pricepuţi şi devotaţi. Urmară doar felicitările şi apoi şedinţa fu ridicată în mijlocul unei încântări unanime.

A doua zi, adunarea generală dădu loc la manifestaţii într-adevăr mişcătoare. Se ţinu, şi de astă dată, tot în sala din rue Blanche, în sala aceea în care un organizator de baluri populare dăduse faliment. Şi, înaintea sosirii preşedintelui, în sala plină până la refuz, începuseră să circule cele mai fericite zvonuri şi mai ales unul care era şoptit la ureche: se spunea, că Rougon, ministrul, fratele directorului, atacat violent de către opoziţia ce se întărea mereu, era dispus să favorizeze Banca Universală, dacă ziarul societăţii *l'Espérance,* fost ziar catolic, ar apăra guvernul. Un deputat de stânga lansase în Cameră înspăimântătorul strigăt: „Ziua de 2 decembrie este o crimă!", strigătul răsunase de la un capăt la celălalt al Franţei, ca o redeşteptare a conştiinţei publice. Trebuia să se răspundă prin acte mari; viitoarea Expoziţie Universală avea să înzecească cifra de afaceri, se puteau realiza

câştiguri serioase, atât în Mexic, cât şi în alte părţi, datorită, faptului că triumful imperiului ajunsese la apogeu. Într-un mic grup de acţionari, lucrând sub imboldul lui Jantrou şi Sabatani, se făceau tot felul de glume pe seama unui alt deputat, care, cu prilejul discuţiei asupra armatei, avusese extraordinara idee de a propune introducerea sistemului de recrutare prusacă şi în Franţa. Camera făcuse haz: probabil că teroarea prusacă turburase anumite minţi, ca urmare a chestiunii Danemarcei, şi sub presiunea urii surde pe care ne-o păstra Italia de când cu Solferino![24] Dar zgomotul convorbirilor particulare, murmurul acela continuu din sală, încetă brusc în clipa în care apăru Hamelin cu întreg consiliul. Şi mai modest decât în consiliul de supraveghere, Saccard trecu neobservat şi se pierdu în mijlocul mulţimii, unde se mulţumi să dea semnalul aplauzelor, aprobând raportul care supunea adunării conturile primului exerciţiu, revăzute şi aprobate de cenzorii Lavignière şi Rousseau, şi care propunea dublarea capitalului. Adunarea singură era în măsură să autorizeze această mărire, pe care o hotărî, de altfel, cu tot entuziasmul, complet ameţită de milioanele Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite şi ale Băncii Naţionale Turce şi recunoscând necesitatea de a pune capitalul în raport cu importanţa pe care urma s-o capete Banca Universală. Cât despre minele de argint din Carmel, acestea fură primite cu un fior religios. Şi după ce acţionarii se despărţiră, dând vot de mulţumire preşedintelui, directorului şi administratorilor, începură, cu toţii să viseze Carmelul, acea miraculoasă ploaie de argint căzând din ţara sfântă, în plină apoteoză.

După două zile, Hamelin şi Saccard, însoţiţi de astă dată de vice-preşedinte, vicontele de Robin-Chagot, se duseră din nou în rue Sainte Anne, la notând Lelorrain, pentru a face declaraţia de mărire a capitalului, despre care afirmau

[24] Oraş în Italia unde armatele franceze au învins în 1859 trupele austriece (N. T.).

că fusese subscris integral. Adevărul era că aproape trei mii de acţiuni, refuzate de primii acţionari, cărora le aparţineau de drept, rămâneau în mâinile societăţii, care le trecu din nou la contul lui Sabatani, printr-un simplu schimb de scrisori. Aceasta era vechea neregulă, dusă şi mai departe prin sistemul care consta în a ascunde în casa băncii o anumită cantitate a propriilor ei valori, un fel de rezervă de război care i-ar îngădui să speculeze, să se arunce la nevoie în plină vâltoare a Bursei, pentru a susţine cursurile în cazul unei coaliţii a celor care jucau „à la baisse”.

Haraelin, cu toate că dezaprobase această tactică ilegală, sfârşise prin a lăsa în grija lui Saccard toate operaţiile financiare, între ei doi şi doamna Caroline avu loc o convorbire în legătură cu cele cinci sute de acţiuni pe care Saccard îi silise că le ia cu prilejul primei emisiuni şi care urmau să devină de două ori mai numeroase odată cu cea de a doua emisiune; în total, era vorba de o mie de acţiuni, care reprezentau, prin vărsământul unui sfert din valoare, plus prima, o sumă de o sută treizeci şi cinci de mii de franci, pe care fratele şi sora voiră cu tot dinadinsul să-i achite dintr-o moştenire neaşteptată de vreo trei sute de mii de franci, ce le revenise prin moartea unei mătuşi care se stinsese la zece zile după unicul ei fiu, amândoi doborâţi de aceeaşi boală. Saccard le făcu voia, fără a da însă lămuriri asupra modului în care înţelegea să-şi achite şi el propriile sale acţiuni.

— Moştenirea aceasta, zise râzând doamna Caroline, este prima manifestare a norocului în viaţa noastră... Încep să cred că ne porţi noroc. Fratele meu, cu cei treizeci de mii de franci salariu, cu diurnele sale de deplasare considerabile şi tot aurul ăsta, care se revarsă asupra noastră, acum, când fără îndoială nu mai avem nevoie de el... Iată-ne bogaţi!

Îl privea pe Saccard recunoscătoare, învinsă, încrezătoare, pierzându-şi pe zi ce trecea limpezimea de

gândire, în dragostea mereu crescândă pe care i-o inspira acest om. Apoi, mânată de aceeaşi sinceritate plină de voioşie, adăugă:

— În tot cazul, dacă banii ăştia ar fi fost câştigaţi de mine, nu i-aş fi riscat în afacerile dumitale... Dar o mătuşa, pe care am cunoscut-o vag, nişte bani la care nu ne-am gândit niciodată, în sfârşit, bani ca şi găsiţi, ceva ce nu mi se pare tocmai cinstit şi de care mă ruşinez aproape... înţelegi, nu ţin la ei şi n-aş avea nimic împotriva dacă i-aş pierde.

— Tocmai din cauza asta, spuse Saccard glumind şi el, banii aceştia se vor înmulţi şi-ţi vor aduce milioane. Nimic nu poartă mai mult noroc decât banii de furat. Ai să vezi, nici nu vor trece opt zile şi va începe urcarea!

Şi, într-adevăr, Hamelin care fusese nevoit să-şi amâne puţin plecarea, asistă cu uimire la o urcare rapidă a acţiunilor băncii. La lichidarea de la sfârşitul lunii Mai, cursul de şapte sute de franci fusese depăşit. Era rezultatul obişnuit pe care-l produce orice mărire a capitalului: lovitura clasică, sistemul de a împinge succesul, de a da un tempo de galop cursurilor, cu fiecare nouă emisiune. Dar mai era vorba şi de marea însemnătate a întreprinderilor pe care banca urma să le pună pe picioare; iar afişele mari, galbene, lipite pe toate străzile Parisului, prin care se anunţa apropiata începere a exploatării minelor de argint din Carmel, sfârşiseră prin a turbura minţile, aprinzând ca un început de beţie acea patimă ce avea să crească şi să întunece orice judecată. Terenul era pregătit pe ogorul creat de imperiu, bine îngrăşat, compus din resturi în fermentaţie, încălzit de pofte disperate, foarte favorabil acelei nebun eşti izbucniri a speculei, care, la fiecare zece sau cincisprezece ani înăbuşea bursa şi o otrăveşte, lăsând în urma ei numai ruine şi sânge. Începuseră să apară ca ciupercile societăţi suspecte, iar societăţile mari erau în goană după aventuri financiare; o înfrigurare aprigă a

jocului izbucnea în mijlocul prosperităţii zgomotoase a regimului; era o adevărată dezlănţuire a plăcerilor şi a luxului, a căror splendoare finală făgăduia să fie viitoarea Expoziţie, ca o mincinoasă apoteoză feerică. Şi în vârtejul în care era dusă mulţimea, în îmbulzeala celorlalte afaceri bănoase ce se ofereau la tot pasul, Banca Universală pornea, în sfârşit, la drum, ca o locomotivă puternică, destinată să-i înnebunească pe toţi, să zdrobească totul, alimentată fără măsură, până la explozie, de mâini grăbite şi puternice.

După ce fratele ei plecă în Orient, doamna Caroline rămase din nou singură cu Saccard, reluând viaţa de strânsă intimitate, aproape conjugală. Se încăpăţâna să-i conducă şi mai departe gospodăria, realizând economii, ca o intendentă credincioasă, cu toate ca situaţia financiară a amândurora se schimbase. Şi, în liniştea ei surâzătoare, în buna ei dispoziţie mereu aceeaşi nu se simţea turburată decât de un singur gând. de problema ce se ridica în faţa conştiinţei ei, în legătură cu Victor şi şovăia neştiind dacă trebuia să mai ascundă tatălui existenţa fiului. De altfel, cei de la Opera Muncii, începuseră să nu fie mulţumiţi de Victor, care întorcea totul cu susul în jos. Cele şase luni de experienţă se scurseseră şi îşi punea întrebarea dacă trebuia să-i arate lui Saccard monstrul ăsta mic, înainte de a-l fi dezbărat de vicii. Din cauza asta, doamna Caroline trecea prin clipe de adevărată suferinţă.

Într-o seară, fu cât pe aci să vorbească. Saccard, exasperat de modestia localului în care era instalată Banca, convinsese consiliul să închirieze parterul casei învecinate pentru a mări. birourile, până când va avea curajul să propună construirea luxosului palat al visurilor lui. Şi începu din nou să spargă ziduri, să taie uşi de comunicaţie, să instaleze noi ghişee. În seara aceea, doamna Caroline, întorcându-se de la Opera Muncii disperată din cauza unei noi blestemăţii a lui Victor care muşcase aproape până la

rădăcină urechea unui coleg de al său, îl rugă pe Saccard să vină până în apartamentul ei.

— Dragul meu, am să-ţi spun ceva.

Dar odată ajunsă sus, când îl văzu cu umărul stropit de tencuială şi încântat de o nouă idee cu privire la mărirea localului, idee ce tocmai atunci îi trecuse prin minte şi care consta în acoperirea cu geamuri şi a curţii vecine, nu avu curajul să-l turbure cu secretul acela atât de neplăcut. Nu! va mai aştepta, pentru că, până la urmă, secătura aceea mică trebuia să se îndrepte. În faţa necazurilor celorlalţi, ea se simţea întotdeauna dezarmată.

— Da, dragul meu, voiam să-ţi vorbesc în legătură cu curtea vecină. Avusesem şi eu exact aceeaşi idee ca şi dumneata!

VI

Birourile ziarului l’Espérance, gazeta aceea catolică pe care Saccard o cumpărase la propunerea lui Jantrou, în vederea reclamei pentru Banca Universală, se aflau în strada Saint-Joseph, într-o clădire veche, întunecoasă şi umedă, unde ocupau primul etaj, în fundul curţii. Din anticamera în care ardea veşnic lumina pornea un coridor; la stânga era biroul lui Jantrou, directorul, apoi o încăpere pe care Saccard o păstrase pentru el, în timp ce la dreapta se aliniau sala redacţiei, biroul secretariatului şi încăperile destinate diferitelor servicii. De cealaltă parte a scării se aflau administraţia şi casieria, legate de redacţie printr-un coridor interior ce trecea prin spatele scării.

În ziua aceea, Jordan, terminându-şi de scris o cronică în redacţie, unde venise foarte devreme, pentru a nu fi stingherit, ieşi din încăpere şi se îndreptă spre Dejoie. Omul de serviciu, în ciuda minunatei zile de Iunie de afară citea cu atenţie la lumina lămpii de gaz aerian buletinul cursurilor care fusese adus tocmai atunci şi pe care îl desfăcea el, primul.

— Spune-mi, Dejoie, domnul Jantrou a venit?

— Da, domnule Jordan.

Tânărul avu o scurtă ezitare, o stare de turburare care-l făcu să se oprească o clipă. Începuturile grele ale căsniciei sale fericite erau serios stânjenite din cauza, unor datorii

vechi şi, deşi avusese norocul să dea peste ziarul acesta care-i primea articolele, trecea totuşi prin grele momente de jenă financiară, cu atât mai mult cu cât i se pusese poprire pe leafă; pe deasupra, în ziua aceea avea de plătit o nouă poliţă, fiind ameninţat să şi vadă vândute puţinele mobile din casă. Zadarnic ceruse până atunci, în două rânduri, un avans directorului; Jantrou îl refuzase, invocând motivele sechestrului, care se traducea prin poprire pe leafă.

Totuşi îşi luă inima în dinţi şi se apropie de uşă, dar omul de serviciu adăugă:

Numai că, vedeţi dumneavoastră domnul Jantrou nu este singur.

— Aşa!... Cu cine este?

— A venit cu domnul Saccard, şi domnul Saccard mi-a spus să nu las să intre decât pe domnul Huret, care este aşteptat.

Jordan răsuflă uşurat de această amânare, atât de greu îi era să ceară bani.

— Bine, atunci mă duc să-mi sfârşesc articolul. Anunţă-mă când, va fi liber directorul.

Şi se pregătea să plece când Dejoie îl opri cu un strigăt triumfător:

— Ştiţi? Universala a ajuns la 750!

Printr-un gest, tânărul îi răspunse că puţin îi pasă şi intră în redacţie.

După închiderea Bursei, Saccard venea la gazetă aproape în fiecare *zi* şi îşi dădea deseori întâlniri în camera pe care şi-o rezervase acolo; în încăperea aceea trata afaceri speciale şi misterioase. De altfel, Jantrou, cu toate că din punct de vedere oficial nu avea decât funcţiunea de director al ziarului *l'Espérance,* la care scria articole politice într-un stil îngrijit şi înflorat, şi despre care până şi duşmanii lui spuneau că sunt „de cel mai pur stil antic", în realitate era agentul lui secret, executantul supus al treburilor

delicate. Între altele, el era acela care organizase o întreagă publicitate în jurul Băncii Universale. Din puzderia gazetelor financiare de mâna a treia, alesese şi cumpărase vreo zece. Cele mai bune dintre aceste gazete aparţineau unor bănci suspecte, a căror tactică, foarte simplă de altfel, consta în a le tipări şi a le da abonaţilor pe doi, trei franci pe an, sumă ce nu acoperea nici măcar taxa timbrului; pe de altă parte însă, se despăgubeau traficând cu banii şi acţiunile clienţilor pe care îi atrăgeau datorită ziarului. Sub pretext că publică cursurile Bursei, amortizările valorilor şi toate informaţiile tehnice ce interesează pe micii rentieri „ele strecurau, încetul cu încetul câte o reclamă sub formă, de recomandări şi sfaturi, la început modeste, ponderate, curând însă lipsite de măsură, de o neruşinare sfruntată, provocând ruina abonaţilor creduli. Din grămada celor două sau trei sute de publicaţii care pustiau astfel Parisul şi întreaga Franţă, perspicacitatea sa îl tăcuse să aleagă pe acelea care nu minţiseră încă prea mult, care nu erau încă prea discreditate. Însă afacerea cea mare pe care o plănuiseră cumpărarea uneia dintre aceste foiţe, la *Cote financière, c*are în doisprezece ani îşi crease un renume de absolută corectitudine; numai că o atare corectitudine amenința să coste foarte scump; aşa că aşteptau ca banca să fie ceva mai bogată şi să se afle într-una dintre acele situaţii în care un ultim sunet de trompetă hotărăşte zgomotul asurzitor al victoriei. Dar sforţarea lui nu se mărginise numai în a grupa un batalion ascultător de ziare financiare care să slăvească în fiecare număr frumuseţea operaţiilor lui Saccard; trata pe picior de egalitate şi cu marile ziare politice şi literare, care îi publicau notiţe binevoitoare şi articole de laudă plătite cu rândul, asigurându-şi concursul lor prin acţiunile pe care le oferea cu prilejul emisiunilor noi. Fără a mai vorbi de campania zilnică, dusă sub ordinele lui de ziarul *l’Espérance, c*are nu era o campanie făţişă strident aprobativă, ci una ce consta

din explicaţii, chiar şi din discuţii, adică un mod simplu de a pune stăpânire pe public şi de a-l sugruma, cu mănuşi însă.

În ziua aceea, Saccard şi Jantrou se închiseseră în birou tocmai pentru a vorbi despre ziar. Saccard găsise în numărul de dimineaţă un articol despre discursul pe care Rougon îl rostise în ajun, la Cameră, articol scris de Huret în termeni atât de exagerat elogioşi, încât se înfuriase la culme şi acum îl aştepta pe deputat ca să aibă cu el o explicaţie. Oare, ce-şi închipuia acesta, că se află în solda fratelui său? Pentru asta era plătit, ca să compromită linia gazetei printr-o aprobare totală a celor mai neînsemnate acte ale ministrului? Când îl auzi vorbind de linia gazetei, Jantrou avu un zâmbet plin de subînţelesuri. De fapt, el îl asculta foarte liniştit, studiindu-şi unghiile, deoarece furtuna nu ameninţa să se dezlănţuie în capul lui. Cu cinismul său de om de litere dezamăgit, Jantrou avea. cel mai adânc dispreţ pentru literatură, pentru „prima” şi „a doua”, aşa cum spunea el când vorbea de paginile ziarului în care apăreau articolele, chiar şi ale lui, şi nu-l interesau cu adevărat decât anunţurile. Acum era înnoit din cap până în picioare, strâns într-o redingotă frumoasă, cu o rozetă în culori vii la butonieră, purtând vara pe braţ un pardesiu de culoare deschisă, înfăşurându-se iarna într-o blană de două mii de franci, îngrijindu-se mai ales de jobene, lucioase ca oglinda. Cu toate acestea nu era de o eleganţă tocmai desăvârşită, căci în jurul lui plutea impresia vagă a unei curăţenii îndoielnice, vechiul rapăn al profesorului declasat, ajuns de la liceul din Bordeaux la Bursa din Paris, al omului pătat de toate murdăriile prin care trecuse timp de zece ani; tot aşa cum, în siguranţa neobrăzată pe care i-o dădea noua lui situaţie, avea uneori momente de umiliri josnice, când cuprins de spaima bruscă a vreunei lovituri de picior date în spate, se ploconea în faţa celor tari, întocmai ca pe vremuri. Câştiga o sută de mii de franci pe an, cheltuia de două ori pe atât şi nimeni nu ştia pe ce, căci nu i se

cunoştea nicio amantă, dar era ros probabil de vreun viciu ruşinos, cauză tainică pentru care fusese izgonit din învăţământ. Absintul, de altfel, îl măcina încetul cu încetul, încă de pe vremea zilelor de mizerie, continuându-şi opera, de la cafenelele infame de altădată, până la cluburile elegante de azi, secerându-i ultimele fire de păr, acoperindu-i eu o culoare lividă capul şi faţa încadrată de o barbă neagră, singura lui glorie, o barbă de bărbat frumos care mai făcea încă impresie. Şi cum Saccard pomenise din nou de linia gazetei, el îl întrerupse cu un gest, cu aerul obosit al omului căruia nu-i plăcea să-şi piardă vremea enervându-se pe degeaba, şi luă hotărârea să-i vorbească de afaceri serioase, de vreme ce Huret tot întârzia.

De la un timp, Jantrou nutrea idei noi cu privire la publicitate. Avea de gând, în primul rând, să scrie o broşură de vreo douăzeci de pagini despre marile întreprinderi create de bancă, dându-i însă forma unui mic roman cu un stil dramatic şi atrăgător, voia să inunde provincia cu această broşură, care avea să fie distribuită gratis până în regiunile cele mai îndepărtate ale ţării. După aceea, avea de gând să înfiinţeze agenţie care să redacteze şi să reproducă un buletin al Bursei, pentru a-l trimite la aproape o sută dintre cele mai bune ziare de provincie. Aceste ziare ar primi buletinul gratuit sau l-ar plăti cu o nimica toată şi astfel ar avea în curând în mâini o armă puternică, o forţă de care toate băncile rivale ar fi silite să ţină seama. Cunoscându-şi bine patronul, Jantrou îi insufla în felul acesta ideile lui, până ce Saccard. şi le însuşea lărgindu-le într-atât, încât le crea, propriu zis, din nou. Minutele treceau şi ajunseseră amândoi să stabilească modul de întrebuinţare *a.* fondurilor de publicitate pe trimestrul în curs, subvenţiile de plătit ziarelor mari şi pretenţiosului redactor al buletinului unei întreprinderi adverse a cărui tăcere trebuia cumpărată, ca şi problema cotei lor de participare în licitaţia paginii a patra a unei gazete vechi şi

foarte respectate. Şi din risipa lor, din toţi aceşti bani pe care i aruncau în toate direcţiile ca să facă zgomot, străbătea mai ales adâncul lor dispreţ pentru public, dispreţul inteligenţei lor de oameni de afaceri pentru neagra ignoranţă a gloatei, gata să creadă toate basmele şi atât de puţin cunoscătoare a complicatelor operaţii de bursă, încât cele mai neruşinate pungăşii entuziasmau pe trecători şi făceau-să plouă cu milioane.

În timp ce Jordan căuta să serie încă cincizeci de rânduri pentru a completa cele două coloane ale articolului său, fu întrerupt de Dejoie, care-l chema.

— Ah! spuse el, domnul Jantrou e singur?

— Nu, nu încă... dar a venit soţia dumitale şi vrea să-ţi vorbească...

Foarte îngrijorat, Jordan ieşi în grabă. De câteva luni de când cumătra Méchain descoperise că semna sub numele său adevărat la gazeta *l'Espérance* era mereu sâcâit de Busch pentru cele şase poliţe de câte cincizeci de franci pe care le dăduse pe vremuri unui croitor. Suma de trei sute de franci valoarea poliţelor, ar mai fi plătit-o el, dar ceea ce îl scotea din fire erau dobânzile colosale, totalul acela de şapte sute treizeci de franci şi cincisprezece centime la care se ridicase datoria. Totuşi, se înţelesese cu ei şi se învoise să plătească lunar câte o sută de franci; dar cum nu putea plăti nici atât, deoarece tânăra lui gospodărie avea nevoi mai urgente, cheltuielile creşteau în fiecare lună şi necazurile reîncepeau, devenind aproape de nesuportat. În această epocă se afla din nou într-un moment de mare impas.

— Ce s-a întâmplat? o întrebă el pe soţia lui, care se afla în antecameră.

Dar ea nu avu timp să răspundă, căci uşa dinspre biroul directorului se deschise brusc şi Saccard apăru, strigând:

— Ei, drăcia dracului! Dejoie, ce-i. cu domnul Huret?

Zăpăcit, servitorul se bâlbâi:

— De, domnule, ştiu şi eu? n-a venit încă… şi eu unul… n-am cum să-l aduc!

Uşa se închise din nou cu o înjurătură, iar Jordan, care îşi trăsese nevasta într-unul dintrebirourile vecine, putu s-o întrebe în voie:

— Spune-mi, dragă, ce este?

Marcelle, atât de veselă şi curajoasă de obicei, o făptură micuţă, grăsuţă şi brună, cu faţa mereu zâmbitoare şi cu buzele roşii, care îşi păstra seninătatea chiar şi în ceasurile grele ale vieţii, părea acum cu totul răvăşită.

— Oh, Paul, dacă ai şti! A venit un om, oh, un om groaznic, oare mirosea urât şi care se vedea cât de colo că era băut… Mi-a spus că totul s-a sfârşit, că vânzarea mobilelor noastre a fost hotărâtă pentru mâine… şi avea un afiş pe care ţinea cu orice preţ să-l lipească jos la poartă.

— Dar asta nu-i cu putinţă! strigă Jordan. N-am primit nimic! Mai sunt şi alte formalităţi!

— Fireşte, tu te pricepi şi mai puţin decât mine. Când vin hârtii, nici nu le citeşti măcar… Atunci, ca să nu lipească afişul, i-am dat doi franci şi am dat fuga încoace, ca să te previn de cele ce s-au întâmplat.

Erau amândoi disperaţi. Sărmana lor gospodărie din Avenue de Clichy, cele câteva mobile de mahon şi de rips albastru pe care le plătiseră atât de greu, în rate lunare şi de care erau atât de mândri, deşi câteodată făceau haz de ele, găsindu-le de un respingător gust burghez! Le erau totuşi dragi, pentru că făcuseră parte din fericirea lor, încă din noaptea nunţii, în cele două odăiţe mici, atât de însorite, cu vederea atât de frumoasă, spre Mont-Valérien; îşi aminteau acum că el bătuse cuiele şi ea avusese ideea să pună draperii de pânză roşie, pentru a da încăperilor o atmosferă de boemă!… Era oare cu putinţă ca toate acestea să fie vândute, ca ei să fie izgoniţi din colţişorul acela drag, în care până şi sărăcia le era atât de plăcută?

— Ascultă, spuse el, aveam de gând să cer un avans; voi

face tot ce-mi va sta în putinţă, dar nu am prea mare speranţă.

Atunci, Marcelle, şovăind, îi încredinţa planul ei.

— Iată la ce m-am gândit... oh, n-aş fi făcut-o fără învoirea ta! Şi dovada e că am venit anume ca să mă sfătuiesc cu tine... Da, vreau să mă adresez părinţilor mei.

El refuză cu energie.

— Nu, nu, niciodată! Ştii că nu vreau să le datorez nimic.

În general, familia Maugendre era foarte cumsecade. Dar Jordan nu putea să uite atitudinea lor distantă după sinuciderea tatălui său, când el îşi pierduse întreaga avere şi când ei nu consimţiseră la căsătoria demult proiectată a fiicei lor, decât datorită voinţei neclintite a acesteia din urmă şi numai luând împotriva lui măsuri jignitoare, între altele şi pe aceea de a nu-i da un ban, fiind convinşi că un om care scrie la gazete avea să-i mănânce pe toţi. Mai târziu, fiica lor îi va moşteni. Dar până atunci, Marcelle şi cu Jordan se ambiţionaseră să rabde mai bine de foame decât să ceară ceva părinţilor, în afara mesei pe care o luau odată pe săptămână la ei, duminica seara.

— Ascultă-mă pe mine, adăugă ea, e ridicolă încăpăţânarea noastră! La urma urmei, sunt singurul lor copil şi averea tot a mea va fi într-o zi!... Tata spune, cui vrea să-l asculte, că a ajuns să aibă un venit de cincisprezece mii de franci de pe urma negustoriei lui de ţesături din la Villelte; în afară de asta, mai au şi casa în care locuiesc şi grădina aceea frumoasă... N-are niciun rost să ne zbatem atâta, când ei au mai mult decât le trebuie. Răi n-au fost niciodată, ştii bine. Da, m-am hotărât, mă duc la ei!

În atitudinea, hotărâtă a doamnei Jordan se dovedea mult curaj şi un accentuat simţ practic în dorinţa de a-şi face fericit soţul iubit, care muncea atât şi care nu găsise încă în rândurile criticilor şi ale publicului decât nepăsare şi câteva palme. Ah, banii! Ar fi voit să aibă bani cu găleata, pentru

a-i putea da lui; şi ar fi însemnat că e prea prost dacă ar face pe supăratul, de vreme ce ea îl iubea şi-i datora totul. Acesta era basmul ei, *Cenuşăreasa* ei: voia ca toate comorile familiei ei regeşti să le depună cu mâinile sale mici la picioarele Făt-Frumosului ruinat, pentru a-l ajuta în drumul lui spre glorie, spre cucerirea lumii.

— Hai, dragul meu, zise ea veselă, îmbrăţişându-l, trebuie să-ţi fiu şi eu de folos cu ceva! Nu pot lăsa toate grijile în seama ta!

Jordan cedă şi se înţeleseră ca ea să se ducă imediat la Batignelles, în rue Legendre, unde locuiau părinţii şi să se înapoieze imediat cu banii, pentru ca să mai aibă timp să plătească chiar în aceeaşi seară. Şi, în timp ce o conducea până la capul scărilor, mişcat, de parcă ar fi trimis-o într-o misiune primejdioasă, trebuiră să se dea în lături şi să-i facă loc lui Huret, care, în sfârşit, sosea. Când se reîntoarse în redacţie pentru a-şi termina cronica, auzi un zgomot violent de voci în biroul lui Jantrou.

Saccard, atotputernic în ceasul acela, ajuns din nou stăpânul, voia să fie ascultat, ştiind că i avea pe toţi în mână prin speranţa câştigului şi prin frica de a nu pierde în marea partidă. de îmbogăţire pe care el o juca împreună cu ei toţi.

— Ah, în sfârşit, ai binevoit să te arăţi, strigă el dând cu ochii de Huret. Ia ascultă, nu cumva ai întârziat la Cameră pentru a oferi marelui om politic articolul dumitale pus în ramă?... Află, dragul meu, că m-am săturat de tămâierile tale cu care îl năuceşti pe Rougon şi te-am aşteptat ca să-ţi spun că de astă dată s-a terminat, şi că, pe viitor, te poftesc să ne dai alt gen de literatură.

Buimăcit, Huret se uită la Jantrou. Acesta, însă, ferm hotărât să nu-şi creeze neplăceri ţinându-i partea, începu să-şi treacă degetele prin barbă, cu ochii pierduţi în gol.

— Cum altă literatură? sfârşi prin a răspunde deputatul. Dar eu îţi dau ceea ce mi-ai cerut!... Când ai cumpărat

gazeta *l'Espérance,* ziar catolic progresist şi regalist, care ducea o campanie atât de aprigă împotriva lui Rougon, dumneata ai fost acela care m-ai rugat să scriu o serie de articole elogioase pentru a dovedi astfel fratelui dumitale că nu înţelegi să-i fii ostil şi pentru a scoate în acelaşi timp în evidenţă linia nouă a gazetei.

— Exact, linia gazetei, reluă Saccard cu şi mai multă violenţă, dar eu tocmai de faptul că compromiţi linia gazetei te învinovăţesc!... Dumneata crezi, oare, că am de gând să mă fac sluga fratelui meu? Fireşte, nu mi-am precupeţit niciodată admiraţia şi iubirea plină de recunoştinţă faţă de împărat, nu uit ceea ce îi datorăm cu toţii, ceea ce, mai ales, îi datorez eu. Dar asta nu înseamnă ca ataci imperiul, dacă semnalezi greşelile săvârşite, ci dimpotrivă, dovedeşti că-ţi faci datoria de supus credincios... Iată, asta e linia gazetei: devotament faţă de dinastie, dar totală independenţă faţă de miniştri şi faţă de toate mărimile pline de ambiţie care se agită şi se ceartă între ele pentru a dobândi favoarea împăratului!

Şi începu să facă un examen al situaţiei politice, pentru a dovedi că împăratul era rău sfătuit. Îl acuza pe Rougon că şi-a pierdut energia autoritară, credinţa de altădată în puterea absolută, că, în sfârşit, pactizează cu ideile liberale, în scopul unic de a-şi păstra portofoliul. Saccard se bătea cu pumnii în piept, spunând că el rămâne acelaşi nestrămutat bonapartist de la început, credincios loviturii de stat, convins că salvarea Franţei sta astăzi ca şi întotdeauna, în geniul şi puterea unui singur om. Da, decât să ajute la evoluţia fratelui său, decât să-l lase pe împărat să se sinucidă prin acordarea de noi concesii, mai bine ar strânge în jurul său pe toţi partizanii hotărâţi ai dictaturii, ar face cauză comună cu catolicii, pentru a preîntâmpina prăbuşirea rapidă pe care o prevedea. Iar Rougon să ia bine seama, fiindcă ziarul *l'Espérance* şi-ar putea reîncepe campania în favoarea Romei!

Huret şi Jantrou îl ascultau uimiţi de patima cu care vorbea, căci niciodată nu bănuiseră că are convingeri politice atât de puternice. Huret încercă să apere ultimele acte ale guvernului.

— De, dragul meu, dacă imperiul merge spre libertate, asta înseamnă că toată Franţa s-a unit şi-l împinge serios de la spate... împăratul a fost luat de curent şi Rougon se vede silit să-l urmeze.

Dar Saccard aducea acum alte învinuiri, fără a-şi da osteneala să pună o logică oarecare în atacurile lui.

— Poftim! uitaţi-vă şi la situaţia noastră externă! E de plâns!... De când cu tratatul de la Villafranca[25], după Solferino, Italia nu ne poate ierta că n-am mers până la sfârşitul campaniei şi că nu i-am dat Veneţia; şi acum, iat-o aliată cu Prusia, în speranţa că aceasta o va ajuta să-i bată pe austrieci... Când va izbucni războiul, veţi vedea ce tărăboi şi ce balamuc va fi la noi, şi asta cu atât mai mult, cu cât am făcut marea greşeală de a-i lăsa pe Bismarck şi pe regele Wilhelm ca, în chestiunea Danemarcei să pună mâna pe ducate, în ciuda unui tratat semnat de Franţa; asta înseamnă că am primit o palmă, aşa că nu ne rămâne altceva de făcut decât să întindem şi obrazul celălalt... Da, da! Războiul va veni cu siguranţă; aduceţi-vă aminte de scăderea din luna trecută suferită de efectele franceze şi italiene, când se crezuse că Franţa va interveni în afacerile Germaniei. Poate că nu vor trece două săptămâni şi Europa va fi în flăcări.

Din ce în ce mai mirat, Huret îşi ieşi din fire, contrar obiceiului său.

— Vorbeşti ca ziarele de opoziţie. Totuşi, n-aş crede că doreşti ca *l'Espérance* să calce pe urmele ziarului *le Siècle* şi a celorlalte gazete... Nu-ţi mai rămâne decât să insinuezi, aşa cum fac aceste ziare, că dacă împăratul s-a lăsat umilit

[25] Aci s-au încheiat preliminarii de pace între Napoleon al III-lea şi împăratul Austriei (1859). (N. T.).

în chestiunea ducatelor şi dacă îngăduie Prusiei să se întindă fără s-o pedepsească, asta se datoreşte faptului că a mobilizat un întreg corp de armată, vreme de mai multe luni, în Mexic! Hai, fii de bună credinţă, s-a sfârşit cu Mexicul, trupele noastre se întorc înapoi... Şi apoi, dragul meu, nu te înţeleg. Dacă ai de gând să păstrezi Roma pentru papă, atunci de ce condamni pacea aceea încheiată în grabă la Villafranca? Veneţia a italienilor, înseamnă că Roma va fi a Italiei în mai puţin de doi ani, şi asta o ştii la fel de bine ca şi mine! Iar Rougon o ştie şi el, cu toate că de la tribună jură contrariul...

— Aha! Vezi bine că este un prefăcut! strigă cu mândrie Saccard. De papă, nu se va atinge nimeni niciodată, mă-nţelegi? fără ca întreaga Franţă catolică să se ridice ca un singur om pentru a-l apăra... Îi vom da banii noştri, da, toţi banii Băncii Universale! Am eu socotelile mele; aici e toată cheia afacerii noastre, şi uite, dumneata, tot scoţându-mă din sărite, vei sfârşi, prin a mă face să spun lucruri pe care vreau să le ţin deocamdată secrete!

Jantrou, foarte curios, ciulise urechile, începând să înţeleagă şi încercând să tragă folos dintr-o vorbă prinsă din zbor.

— În sfârşit, zise Huret, eu unul aş vrea să ştiu cum stau din cauza articolelor mele, aşa că ar fi bine să ne înţelegem... Dumneata ce vrei? Să intervenim sau să nu intervenim? Dacă suntem pentru principiul naţionalităţilor, cu ce drept ne-am amesteca atunci în afacerile Italiei şi ale Germaniei?... Vrei să pornim o campanie împotriva lui Bismarck? Da! În numele graniţelor noastre ameninţate...

Dar Saccard, în picioare, scos din fire, izbucni:

— Ceea ce vreau eu este ca Rougon să nu-şi mai bată joc de mine!... Cum adică, n-am făcut destul pentru el? Cumpăr un ziar, cel mai aprig dintre duşmanii lui, fac din ziarul ăsta un organ devotat politicii lui, vă las luni şi luni de zile să-i cântaţi osanale! Şi pungaşul ăsta nu ne dă niciun sprijin,

mă face să aştept şi azi un serviciu din partea lui!

Timid, deputatul îi aduse aminte că acolo, în Orient, sprijinul ministrului fusese de foarte mare ajutor inginerului Hamelin, deschizându-i toate uşile şi exercitând oarecare presiune asupra anumitor personalităţi.

— la mai lăsaţi-mă în pace! n-a putut face altfel... Mi-a suflat el oare ceva în ajunul vreunei urcări sau a vreunei scăderi la Bursă, el care este atât de indicat să ştie totul? Adu-ţi aminte! De zeci de ori te-am rugat să-l descoşi, pe dumneata care-l vezi în fiecare zi, dar până acum nu mi-ai adus nicio informaţie cu adevărat folositoare... Şi, în fond, n-ar fi ceva prea grav; un singur cuvânt pe care n-ai face decât să mi-i transmiţi.

— Da, bineînţeles, dar lui nu-i place; e de părere că astea sunt afaceri secundare de care-ţi pare mai întotdeauna rău după ce le-ai făcut!

— Ei aşi! Dar cu Gundermann de ce n-are scrupule de felul ăsta? Cu mine face pe cinstitul, dar pe Gundermann îl informează!

— Oh! da, Gundermann, desigur! Au cu toţii nevoie de Gundermann; n-ar putea să facă niciun împrumut fără el.

Saccard, triumfător, bătu din palme.

— Aşa dar, recunoşti! Imperiul e vândut evreilor, scârbelor de evrei. Toţi banii noştri sunt condamnaţi să cadă în ghearele lor lacome. Băncii Universale nu-i rămâne decât să se prăbuşească în faţa atotputerniciei lor!

Şi se lega mai ales de Gundermann, pradă vechii uri pe care o nutrea împotriva lui, pradă dorinţei turbate de a-l doborî, în ciuda presimţirii că aceasta va fi piatra care-l va zdrobi, dacă va intra vreodată în conflict cu el. Ah! Gundermann! Nu-i decât un prusac, cu toate că se născuse în Franţa, căci se ruga desigur pentru Prusia, pe oare ar susţine-o bucuros cu banii lui, dacă nu cumva o şi susţine pe ascuns. Nu era el acela care îndrăznise să spună într-o seară, într-un salon, că dacă ar izbucni vreodată un război

între Prusia şi Franţa, aceasta din urmă va fi învinsă?

— M-am săturat, Huret, mă înţelegi? Şi bagă-ţi asta bine în cap: dacă fratele meu nu mi-e de niciun folos, nu înţeleg să-i fiu nici eu de vreun folos... În ziua în care-mi vei aduce din partea lui un cuvânt bun, adică o informaţie pe care s-o putem folosi, îţi voi da voie să-ţi reîncepi osanalele în favoarea lui. E limpede?

Era mai mult decât limpede. Jantrou, regăsind sub teoreticianul politic pe vechiul Saccard, începu să-şi pieptene barba cu vârful degetelor. Dar Huret, luat prea repede, nu mai putea folosi şiretenia lui prudentă de ţăran normand şi părea foarte plictisit; căci el îşi legase norocul de cei doi fraţi şi ar fi fost bucuros să nu se certe nici cu unul, nici cu celălalt.

— Ai dreptate, murmură el, s-o lăsăm mai moale, cu atât mai mult, cu cât va trebui să aşteptăm să vedem cum vor decurge lucrurile... Şi-ţi făgăduiesc că voi face tot ce-mi stă în putere pentru a obţine anumite destăinuiri din partea marelui om. La cea dintâi informaţie pe care mi-o va da, voi sări într-o trăsură şi ţi-o voi aduce!

Saccard, care îşi isprăvise de jucat rolul, începu să glumească.

— Eu muncesc pentru voi, dragii mei... În ce mă priveşte, eu am fost totdeauna sărac, dar întotdeauna am cheltuit un milion pe an.

Revenind la chestiunea publicităţii, adăugă:

— Ah! Ascultă, Jantrou, ar trebui să strecori câte ceva mai vesel în buletinul Bursei... Da, ştii ce anume, glume, calambururi... Publicului îi plac poveşti de astea; nimic nu-l ajută mai mult decât glumele ca să înghită tot ce-i băgăm pe gât... Nu-i aşa? Calambururi!

Acum fu rândul directorului să se simtă jignit, căci avea pretenţia de a fi un fin literat. Se văzu însă silit să tăgăduiască. Apoi, născocind o poveste cu femei frumoase care îi propuseseră să se lase tatuate cu anunţuri pe părţile

cele mai gingaşe ale corpului lor, cei trei bărbaţi râseră cu poftă şi redeveniră cei mai buni prieteni din lume.

Între timp, Jordan îşi sfârşise cronica şi aştepta cu nerăbdare ca să i se reîntoarcă şotia. Veniră câţiva redactori, stătu de vorbă cu ei, apoi se duse din nou în anticameră. Dar acolo rămase uimit, căci îl prinse pe Dejoie trăgând cu urechea la uşa directorului, în timp ce fiică-sa, Nathalie, stătea la pândă.

— Nu intraţi, îngăimă servitorul, domnul Saccard e tot aici... Mi se păruse că m-a strigat...

Adevărul era că, ros de o poftă nebună de câştig, de când cumpărase opt acţiuni ale Băncii Universale cu cei patru mii de franci lăsaţi de soţia, lui, nu trăia decât pentru emoţia plină de fericire de a-şi vedea acţiunile în urcare; şi, slugă plecată lui Saccard, cumpănindu-i orice vorbă ca pe un oracol, nu se putea împotrivi, când îl ştia acolo, nevoii de a-i cunoaşte adâncul gândurilor, de a afla ce spunea dumnezeul lui, în taina sanctuarului. De altfel, n-o făcea din egoism, căci se gândea numai la fiica sa, şi se zăpăcise de-a binelea tot socotind că cele opt acţiuni pe care le avea, la cursul de şapte sute cincizeci de franci, îi dădeau un câştig de o mie două. sute de franci; câştigul adăugat la capital, făcea cinci mii două sute de franci. Dacă ar urca numai cu o sută de franci, ar avea cei şase mii de franci visaţi, zestrea cerută de legater pentru a-i îngădui fiului său să se însoare cu Nathalie. I se topea inima la gândul acesta şi se uita cu lacrimi în ochi la copila lui pe care-o crescuse şi pentru care fusese ca o adevărată mană în mica lor gospodărie atât de fericită pe care o duceau împreună de când o luase de la gazdă.

Dejoie povesti mai departe zăpăcit, înşirând cuvintele la întâmplare, pentru a-şi ascunde indiscreţia:

— Nathalie, care a venit să-mi dea bună ziua, s-a întâlnit cu nevasta dumitale, domnule Jordan.

— Da, spuse fata, tocmai o lua pe rue Feydeau, aproape

alerga, atât de repede mergea!

Dejoie o lăsa pe Nathalie să se ducă unde vrea, fiind, zicea el, sigur de ea. Şi avea dreptate, căci fata era o fire prea rece, prea hotărâtă să-şi croiască singură fericirea, pentru a-şi compromite printr-o prostie, măritişul pregătit de atâta vreme. Subţirică, cu ochii mari şi faţa frumoasă şi palidă se iubea prea mult, cu o încăpăţânare egoistă, mereu zâmbitoare.

Jordan, mirat, neînţelegând, întrebă:

— Cu asta, în rue Feydeau?

Dar nu avu vreme să întrebe mai mult, deoarece Marcelle tocmai intra pe uşă, cu sufletul la gură. O duse în biroul alăturat, unde dădură însă peste reporterul judiciar, aşa că_ trebui să se mulţumească să ia loc cu ea pe o bancă mică, în fundul coridorului.

— Ei?

— Ei bine! scumpul meu, s-a făcut! Dar n-a mers prea uşor!

Cu toată mulţumirea lui, îşi dădu totuşi seama că Marcelle era tristă; iar ea îi povesti tot, cu glas înăbuşit şi în cuvinte zorite; în zadar îşi punea în gând să-i ascundă câte ceva, căci nu putea avea taine faţă de el.

De la un timp, bătrânii Maugendre îşi schimbaseră atitudinea faţă de fiica lor. Erau mai puţin drăgăstoşi, păreau veşnic preocupaţi, cuprinşi încetul cu încetul de o patimă nouă: jocul! Era vechea poveste: tatăl, un om gras, liniştit şi chel, eu favorite albe; mama, uscăţivă, harnică şi care contribuise la agonisirea averii, amândoi trăind din larg în locuinţa lor proprie cu cei cincisprezece mii de franci venit, se plictiseau neavând ce face. Bătrânul avea o singură distracţie: să-şi încaseze banii, pe vremea aceea el tuna şi fulgera împotriva speculaţiilor, dădea din umeri de furie şi de milă, vorbind de bieţii idioţi care se lasă jumuliţi în tot felul de hoţii, pe cât de tâmpite, pe atât de murdare. Dar, cum în perioada aceea încasase o sumă însemnată, îi

dăduse prin minte s-o folosească în operaţii bursiere pe termen; asta nu însemna speculă, ci un simplu plasament, numai că din ziua aceea luase obiceiul ca dimineaţa, după cafeaua cu lapte, să citească cu luare aminte, în ziar, cota Bursei, pentru a urmări cursurile. Şi tot răul de aici pornise, încetul cu încetul îl cuprinsese o înfrigurare, văzând vârtejul valorilor, trăind în atmosfera viciată a Bursei, cu imaginaţia chinuită de milioanele câştigate într-o oră, pe câtă vreme lui îi trebuise treizeci de ani ca să câştige câteva sute de mii de franci. Şi la fiecare masă nu se putea abţine să nu povestească soţiei lui ce lovituri ar fi dat dacă n-ar fi făcut jurământ să nu joace niciodată! Îi explica în ce consta operaţia, manevra fondurile cu tactica savantă a unui general scos la pensie, sfârşind întotdeauna prin a triumfa asupra adversarilor lui închipuiţi, căci se credea un as în chestiunile de prime şi de operaţii pe termen. Soţia sa, îngrijorată, îi mărturisea că ar fi mai bucuroasă să se înece, decât să-l vadă riscând un ban măcar; dar el o liniştea: drept cine îl lua? Niciodată nu va juca! Totuşi, se ivi un prilej: amândoi ardeau de dorinţa de a construi în grădina lor o seră mică, care să ceste cinci sau şase mii de franci; şi, într-o seară, cu mâinile tremurând de emoţie, Maugendre puse pe masa de lucru a soţiei sale cele şase hârtii de câte o mie de franci, spunându-i că le câştigase la Bursă: o lovitură de care fusese sigur, o aventură pe care făgăduia să nu o mai repete şi pe care o riscase numai din cauza serii. Ea, şovăind între furie şi bucuria neaşteptată ce i-o pricinuise, nu îndrăznise să-l certe. Luna următoare, Maugendre se vârâse într-o operaţie cu prime, explicând neveste-sii că nu avea de ce se teme, din moment ce posibilităţile de pierdere erau reduse. Şi, apoi, ce dracu! În toată grămada asta de afaceri, se găseau şi unele bune şi ar fi fost o prostie să-l lase pe altul să profite. Cum era şi fatal, începuse să joace pe termen, la început modest, devenind din ce în ce mai îndrăzneţ, în timp ce ea, mereu

frământată de grijile ei de bună gospodină, dar bucurându-se de cel mai mic câştig, nu înceta să-i spună că vor ajunge pe drumuri.

Cel care îl condamna mai mult însă, era căpitanul Chave, fratele doamnei Maugendre. E adevărat că el, căruia nu-i ajungeam cei o mie opt sute de franci pensie, juca la Bursă, dar el era tartorul şmecherilor, se ducea la Bursă cum se duce un funcţionar la slujbă, jucând numai în numerar şi fiind încântat când se întorcea seara acasă cu o monetă de douăzeci de franci câştig; erau operaţii zilnice, sigure şi atât de modeste, încât nu erau ameninţate de nicio catastrofă. Sora lui îi oferise o cameră la ea, în casa prea mare pentru ei după măritişul Marcellei; dar el refuzase, ţinând să fie liber, avându-şi slăbiciunile lui şi locui într-o singură încăpere, în fundul unei grădini din strada Nollet, în care se fu visau întruna tot felul de femei. Se vede că tot ceea ce câştiga se ducea pe dulciuri şi prăjituri pentru amantele lui. Êl îl prevenise pe Maugendre să nu se apuce de joc, să-şi trăiască mai bine viaţa; şi când acesta îi striga: „dar tu?”, răspundea cu un gest energic: „oh!”, cu el era altceva, el n-avea un venit de cincisprezece mii de franci! Dacă juca, vina era a scârbei ăstuia de guvern care drămuia vechilor lui ostaşi bucuria bătrâneţilor. Argumentul lui de căpetenie împotriva jocului era că, matematic, jucătorul trebuie întotdeauna să piardă: când câştigă, are de scăzut curtajul[26] şi timbrele[27]; când pierde, are, pe lângă pagubă, şi aceste angarale, aşa că, admiţând că ar câştiga tot atât de des pe cât pierde, tot trebuie să secată din buzunar curtajul şi timbrele. Aceste taxe aduc Bursei din Paris în total, venitul uriaş de optzeci de milioane de franci pe an. Şi îi tot dădea zor cu suma asta: optzeci de milioane de franci

[26] Procentajul încasat de agentul de schimb când face o tranzacţie. (N. T.).

[27] Taxele legale percepute de stat pentru orice tranzacţie de bursă. (N. T.).

pe care îi încasează statul, culisireii şi agenţii de schimb!

Pe banca din fundul coridorului, Marcelle îi împărtăşea soţului ei o parte din această poveste.

— Trebuie să-ţi spun, dragul meu, că am nimerit-o rău. Mama se certa cu tata fiindcă a pierdut la Bursă... Dar, se pare ca a început să piardă întruna. Mi se pare aşa de caraghios, tocmai el, care, altădată, nu admitea decât munca... În sfârşit, se certau; mama îi tot vâra sub nas un ziar care se afla acolo, *la Cote financière,* spunându-i că nu se pricepe la nimic. Şi că, ea una, prevăzuse scăderea. Atunci tata a adus un alt ziar, era chiar *l'Espérance,* şi a vrut să-i arate articolul din care se informase... Închipuie-ţi, le e casa plină de gazete; stau toată ziua cu nasul vârât în ele şi mi se pare, Doamne iartă-mă, că a început şi mama să joace, cu toate că face pe supărata.

Jordan nu-şi putu opri râsul, atât era de caraghioasă când, cu toată amărăciunea ei, îi imita pe bătrâni.

— În sfârşit, le-am spus cât suntem de strâmtoraţi şi i-am rugat să ne împrumute două sute de franci, ca să „suspendăm urmăririle. Dacă nu i-ai auzit strigând: două sute de franci, când pierd două mii la Bursă! Ce, îmi bat joc de ei? Am de gând să-i ruinez? Niciodată nu i-am văzut într-un asemenea hal! Ei, care erau atât de drăguţi faţă de mine, care ar fi cheltuit o avere ca să-mi cumpere cadouri! Se vede că au înnebunit, căci, zău, ce rost are să-şi amărască zilele în felul ăsta, când pot trăi atât de fericiţi în căsuţa lor, fără altă grijă de cât aceea de a-şi mânca în voie averea câştigată cu atâta trudă!

— Vreau să cred că n-ai mai insistat, zise Jordan.

— Ba da, am insistat, şi atunci au tăbărât pe mine... Vezi, îţi povestesc tot, deşi mă hotărâsem să tac; dar nu pot... Mi-au repetat că se aşteptau la asta, că gazetăria nu-i o meserie şi că vom ajunge la azil... În sfârşit, când mă înfuriasem şi eu şi eram gata-gata sa plec, a venit unchiul meu, căpitanul! Ştii că unchiul Chave m-a iubit întotdeauna

foarte mult, aşa că faţă de el, şi-au mai venit în fire, cu atât mai mult cu cât unchiul triumfa şi-l tot întreba pe tata cât avea de gând să se mai lase jumulit... Mama m-a luat de o parte, mi-a strecurat în mână cincizeci de franci şi mi-a spus că cu banii ăştia vom putea obţine o amânare de câteva zile, iar între timp, ne vom descurca.

— Cincizeci de franci! Parcă-i pomană! Şi tu i-ai primit?

Marcelle îi apucă drăgăstoasă mâinile, liniştindu-l cu înţelepciunea ei plină de calm.

— Hai, dragul meu, nu te supăra... Da, i-am primit şi eram atât de sigură că nu vei avea curajul să-i duci singur la portărel, încât am alergat imediat acolo, ştii unde, în rue Cadet, Dar închipuieşte-ţi că n-a vrut să-i primească, spunându-mi că are ordine stricte din partea domnului Busch şi că numai domnul Busch ar putea să suspende urmărirea... Oh! Busch! nu urăsc pe nimeni, dar ăsta mă scoate din fire şi mă dezgustă! Mi-am călcat însă pe inimă şi am dat fuga la el, în rue Feydeau; a trebuit să se mulţumească cu cei cincizeci de franci! Aşa că acum avem două săptămâni de răgaz!

O vie emoţie se aşternuse pe chipul lui Jordan, în timp ce lacrimile pe care abia şi le stăpânea îi umeziseră pleoapele.

— Ai făcut tu asta, draga mea, ai făcut tu asta?

— Desigur! nu vreau să te mai plictisească nimeni! Ce-mi pasă mie că aud vrute şi nevrute, devreme ce tu poţi că lucrezi liniştit!

Şi râdea, povestind cum ajunsese la Busch, pe care-l găsise îngropat în dosarele lui murdare, felul brutal în care o primise, ameninţările lui că nu le va mai lăsa nicio zdreanţă, dacă nu i se plăteşte imediat întreaga sumă. Partea nostimă era că îşi făcuse cheful şi-l scosese din fire, contestându-i dreptul de a pretinde această datorie, aceste poliţe în valoare de trei sute de franci, care se urcaseră la şapte sute treizeci de franci şi cincisprezece centime, din cauza cheltuielilor şi, care, *pe* el probabil că nu-l costaseră

nici cinci franci, fiindcă le găsise în cine ştie ce grămadă de hârţoage. Busch se înecase de furie; mai întâi tocmai fiindcă poliţele îl costaseră foarte scump; apoi, vremea pe care o pierduse şi oboseala drumurilor pe care le bătuse timp de doi ani pentru a da de urma semnatarului lor, şi iscusinţa de care trebuise să dea dovadă în această goană după datornic, astea nu trebuiau, oare, răsplătite? Cu atât mai rău pentru cei ce se lasă prinşi! În cele din urmă, Busch luase cei cincizeci de franci, pentru că avea sistemul lui plin de prudenţă de a ajunge întotdeauna la o înţelegere.

— Ah, draga mea, ce curajoasă eşti şi cât de mult te iubesc! zise Jordan, sărutându-şi nevasta, cu toate că tocmai în clipa aceea trecea pe acolo secretarul de redacţie.

Apoi, coborând vocea o întrebă:

— Cât mai ai acasă?

— Şapte franci.

— Bine, reluă el foarte fericit, avem cu ce trăi două zile şi nu voi fi silit să cer un avans, care, de altfel, mi s-ar refuza. Prea ar fi umilitor!… Mâine mă voi duce la *Figaro* să văd dacă vor să-mi primească un articol… Ah, dacă aş fi isprăvit romanul, şi dacă s-ar vinde cât de cât!

Marcelle îl sărută şi ea.

— Nu fi îngrijorat, ne vom descurca noi… Vii cu mine acasă, nu-i aşa? Ce bine; vom cumpăra pentru mâine dimineaţă scrumbie, în colţul străzii Clichy, unde am văzut unele minunate. Pentru diseară avem cartofi cu slănină.

Jordan, după ce-l rugă pe un coleg să-i facă corecturile, dispăru cu Marcelle. De altfel, Saccard şi Huret plecau şi ei. Tocmai atunci, în faţa intrării ziarului, se opri un cupeu şi din el coborî baroana Sandorff, care îi salută surâzând şi apoi urcă sprintenă scările. Uneori ea îi făcea câte o vizită lui Jantrou! Saccard, căruia îi plăcea fo-arte mult baroana din cauza ochilor ei mari şi languroşi, fu cât pe ce să se întoarcă din drum.

Sus, în cabinetul directorului, ea nici nu voi măcar să ia loc. Venise numai aşa, în treacăt, cu gândul să-l întrebe dacă nu ştia cumva ceva nou. Cu toată schimbarea ce se ivise în situaţia lui, se purta cu el tot ca pe vremea când venea în fie care dimineaţă la tatăl ei, domnul de Ladricourt, cu spinarea plecată a remizierului care vrea să obţină un ordin de bursă. Tatăl ei era de o brutalitate revoltătoare; nu putea să uite lovitura de picior cu care-l zvârlise odată pe Jantrou afară din casă, înfuriat de o pierdere mai mare. Acum, însă, când îl socotea ca pe un izvor de noutăţi, redevenise prietenoasă şi încerca să-l descoasă.

— Ei, nimic nou?

— Drept să-ţi spun, nu ştiu nimic!

Dar ea îl privea întruna zâmbind, convinsă că nu vrea să-i spună nimic. Aşa că, pentru a-l sili să vorbească, pomeni de războiul acela fără noimă în care avea să se încaiere Austria, Italia şi Prusia. Oamenii de bursă erau înnebuniţi, valorile italieneşti începuseră să scadă vertiginos, ca toate celelalte acţiuni, de altfel. Ea una mai alte, era foarte plictisită, pentru că nu-şi putea da seama până la ce punct trebuia să se ia după zarva asta, având sume destul de mari pentru lichidarea viitoare.

— Dar soţul dumitale nu-ţi dă nicio informaţie? întrebă în glumă Jantrou. El fiind la ambasadă poate să ştie tot!

— O, soţul meu! murmură ea cu un gest dispreţuitor de la soţul meu nu mai pot scoate nimic!

Jantrou, prinzând curaj, împinse lucrurile până acolo încât făcu aluzie la procurorul general Delcambre, amantul despre care se spunea că-i plăteşte diferenţele, asta, bineînţeles, în cazurile în care baroana se resemna să le plătească.

— Dar prietenii dumitale de la Palat şi de la curte nu ştiu nimic?

Ea se prefăcu că nu înţelege şi reluă, rugătoare, fără a-l

pierde din ochi.

— Hai! fii drăguţ… Dumneata ştii ceva…

Jantrou, în goana lui după toate fustele pe lângă care trecea, fie ele elegante sau murdare, se gândise odată, aşa cum se exprima el cu brutalitate, să „şi-o plătească” şi pe jucătoarea asta atât de familiară cu el. Dar la primul cuvânt, la cel dintâi gest, ea se sculase în picioare atât de scârbită şi atât de dispreţuitoare, încât se jură să nu mai încerce altădată.

Cu tipul ăsta pe care tatăl ei îl primea cu lovituri în spate? Nu, niciodată! Nu ajunsese încă până acolo!

— De ce aş fi drăguţ? zise el râzând puţin cam încurcat. Dumneavoastră nu sunteţi deloc drăguţă cu mine.

Dintr-odată ea redeveni serioasă, privindu-l tăios. Şi-i întoarse spatele cu gândul să plece, când, de necaz şi căutând s-o umilească, Jantrou adăugă:

— V-aţi întâlnit cu Saccard la uşă, nu-i aşa? De ce nu l-aţi întrebat pe el, care nu vă poate refuza nimic?

Baroana se reîntoarse brusc:

— Ce vrei să spui?

— Ei, ceea ce veţi binevoi să înţelegeţi!… Nu are niciun rost să vă ascundeţi, v-am văzut la el acasă, şi-l cunosc!

Se simţi cuprinsă de scârbă, toată mândria vie încă a rasei ei se ridica din adâncul turbure, din noroiul în care patima o îneca puţin câte puţin, în fiece zi. Dar nu se enervă, ci spuse cu un glas limpede şi aspru:

— Ei, asta-i bună! Drept cine mă iei, dragul meu? Eşti nebun! Nu, nu sunt amanta lui Saccard al dumitale şi asta pentru că n-am vrut să fiu.

Atunci el, cu politeţea lui exagerată de literat, o salută printr-o plecăciune.

— Să ştiţi, doamnă, că aţi făcut rău!… Credeţi-mă, dacă ar fi s-o luaţi de la început, nu pierdeţi ocazia, pentru că dumneavoastră, care vânaţi veşnic informaţii, le veţi putea găsi fără prea multă greutate, la căpătâiul acestei

persoane... Ascultaţi-mă pe mine, acolo le va fi în curând cuibul, aşa că nu veţi avea altceva de făcut decât să-l scormoniţi cu degetele dumneavoastră atât de frumoase.

Ea o luă ca o glumă, de parcă s-ar fi resemnat să dea dovadă de acelaşi cinism. Când îi strânse mâna, Jantrou o simţi pe a ei rece de tot. Adevărat? Să se fi mulţumit doar cu sloiul ăla de gheaţă şi cu ciolănosul ăla de Delcambre, femeia asta cu buzele atât de roşii şi despre care se spunea că nu e niciodată satisfăcută?

Luna iunie trecuse.

În ziua de 15, Italia declarase război Austriei. Pe de altă parte, Prusia, în numai două săptămâni, printr-un marş fulgerător, năvălise în Hanovra, cucerise cele două ducate de Hessa, Badenul şi Saxa, luând prin surprindere populaţiile nepregătite şi dezarmate. Franţa nu mişcase niciun deget şi oamenii bine informaţi vorbeau în şoapte, la Bursă, ca, de când Bismarck îl vizitase pe împărat la Biarritz, ar exista o înţelegere secretă cu Prusia; şi se mai vorbea în chip misterios de nişte compensaţii cu care i-ar fi fost plătită neutralitatea. Dar toate acestea nu opreau scăderile dezastruoase de la Bursă. Când în ziua de 4 iulie se află rezultatul bătăliei de la Sadova, care căzu ca o lovitură de trăsnet, se produse o prăbuşire a tuturor valorilor. Se credea că războiul va continua şi mai aprig, căci, dacă Austria fusese bătută de Prusia, nu era mai puţin adevărat că ea învinsese Italia, la Custozza; se şi zvonea că începuse să-şi regrupeze resturile armatei, părăsind Boemia. La bursă, ordinele de vânzare plouau şi nu se mai găseau cumpărători.

La 4 iulie, Saccard se dusese la gazetă foarte târziu, pe la şase, dar nu-l găsi pe Jantrou, care, de la un timp, ducea o viaţă foarte dezordonată; dispărea pe neaşteptate se ţinea de orgii şi se întorcea frânt, cu cehii turburi, fără să se poată şti lămurit ce-l istovea mai mult: femeile sau alcoolul. La ora aceea birourile gazetei se goliseră; nu mai rămăsese

decât Dejoie, care mânca pe un colţ de masă, în anticameră. Saccard, după ce scrise două scrisori, se pregătea să plece şi el, când Huret intră ca o furtună, cu sângele în obraz, fără să închidă măcar uşile în urma lui.

— Ah! dragul meu! dragul meu…

Simţea că se înăbuşă. Îşi duse amândouă mâinile la piept.

— Vin de la Rougon… Am alergat fiindcă n-aveam trăsură! În cele din urmă am găsit una… Rougon a primit o telegramă de acolo… Am văzut-o cu ochii mei… O veste, o veste…

Cu o mişcare violentă, Saccard îl opri şi se repezi să închidă uşa, căci îl zărise pe Dejoie care începuse să dea târcoale, numai ochi şi urechi.

— Ce s-a întâmplat?

— Împăratul Austriei cedează Veneţia împăratului francezilor, acceptând ca Napoleon să fie mediator; acesta se va adresa regilor Prusiei şi Italiei, pentru a obţine un armistiţiu!

Urmă o clipă de tăcere.

— Asta înseamnă pacea, nu-i aşa?

— Desigur!

Saccard, uimit şi încă zăpăcit, lăsă să-i scape o înjurătură.

— Ei drăcia dracului. Şi toată Bursa care e în scădere.

Apoi întrebă:

— Şi zici că nimeni nu ştie încă vestea asta?

— Nu, telegrama era confidenţială; nici nu va apăra mâine dimineaţă în *Monitor.* Parisul nu va şti desigur nimic decât peste douăzeci şi patru de ore.

Atunci, străfulgerat de o iluminare bruscă, Saccard dădu din nou fuga la uşă şi o deschise pentru a vedea dacă nu ascultă nimeni. Era ca scos din fire; se întoarse şi se opri în faţa deputatului, pe care-l apucă de reverele redingotei.

— Taci! nu vorbi aşa tare!… Dacă Gundermann şi cu

banda lui nu ştiu nimic, suntem stăpâni pe situaţie!... Mă-nţelegi? Niciun cuvânt! Nimănui, nici prietenilor dumitale şi nici soţiei dumitale!... Un adevărat noroc! Nu e nici Jantrou aici, aşa că vom fi singurii care ştim, şi vom avea timp să luăm măsurile necesare... Oh, nu mă gândesc numai la mine! Mă gândesc şi la dumneata şi la toţi colegii noştri de la Banca Universală! Numai că un secret nu poate fi păstrat când îi ştie prea multă lume! Totul ar fi pierdut, dacă până mâine, înainte de deschiderea Bursei, s-ar comite cea mai mică indiscreţie!

Huret, foarte emoţionat, zăpăcit de măreţia loviturii pe care o puneau la cale, făgădui să fie de o muţenie absolută. Şi îşi împărţiră rolurile, hotărând să se apuce imediat de treabă. Saccard îşi pusese pălăria, când îi trecu prin minte să întrebe:

— Spune-mi, Rougon te-a însărcinat să-mi aduci vestea asta?

— Desigur.

O clipă şovăise, căci minţea; în realitate văzuse telegrama pe masa de lucru a ministrului şi avusese indiscreţia s-o citească într-un moment când rămăsese singur. Dar cum interesul lui era ca cei doi fraţi să trăiască în bună înţelegere, această minciună îi păru după aceea foarte potrivită, mai ales că ştia cât de puţin dornici sunt fraţii să se vadă şi să vorbească despre asemenea lucruri.

— Ei, n-am ce zice, exclamă Saccard, de data asta a fost drăguţ... Şi acum, la lucru!

În anticameră se afla numai Dejoie singur, care se căznise să audă câte ceva, dar care nu putuse prinde nimic precis. Ei îşi dădură totuşi seama că era agitat şi că simţise că se apropie o pradă enormă; era atât de excitat de mirosul banilor, încât se duse la fereastra de pe coridor ca să-i vadă străbătând curtea.

Greutatea era că trebuiau să acţioneze repede şi cu mare prudenţă. Aşa că, ajunşi în stradă, se despărţiră: Huret

avea să se ocupe de Bursa mică, de seară, în timp ce Saccard, deşi era foarte târziu, porni în căutarea remizierilor, a culisierilor şi a agenţilor de schimb, pentru a le da ordine de cumpărare. Ceea ce voia, însă, era ca aceste ordine să fie împărţite, să le risipească, pe cât era cu putinţă, de frică să nu trezească vreo bănuială: voia mai ales să pară că se întâlneşte ca din întâmplare cu aceşti oameni, în loc să se ducă să-i caute la ei acasă, fapt care ar fi părut curios. Întâmplarea îi veni în ajutor: pe bulevard îl zări pe agentul de schimb Jacoby, cu care glumi şi căruia îi dădu ordin să cumpere un stoc mare de acţiuni, fără ca acesta să se mire. Ceva mai încolo se întâlni cu o femeie voinică şi blondă pe care o ştia amanta unui alt agent, Delarocque, cumnatul lui Jacoby; şi cum femeia îi spuse că avea întâlnire cu Delarocque în seara aceea, o rugă să-i transmită din partea lui câteva rânduri scrise cu creionul pe o carte de vizită. Apoi, ştiind că Mazaud trebuia să ia parte în seara aceea la un banchet dat de foştii lui colegi de şcoală, făcu în aşa fel, încât se duse şi el la restaurant şi îi schimbă ordinele pe care i le dăduse în timpul zilei. Şi spre norocul lui, în drum spre casă, cam pe la miezul nopţii, fu oprit de Massias, care ieşea de la teatru. S© îndreptară împreună spre rue Saint-Lazare şi avu timp suficient să facă pe originalul care crede într-o urcare la Bursă, bineînţeles, nu o urcare imediată: până la urmă îl însărcina pe Massias cu o mulţime de ordine de cumpărare pentru Nathanson şi pentru alţi culisieri, spunând că lucrează în numele unui grup de prieteni, ceea ce, la urma urmelor, cam aşa era! În felul acesta, înainte de a se duce la culcare, luase măsurile necesare pentru a juca *à la hausse* pe o sumă de peste cinci milioane.

A doua *z*i dimineaţa, Huret sosi la Saccard chiar la ora şapte, povestindu-i cum lucrase la Bursa cea mică, în faţa pasajului Operei, pe trotuar, unde pusese să i se cumpere cât mai mult cu putinţă, cu măsură totuşi, pentru a nu

ridica prea mult cursurile. Ordinele date de el se urcau la un milion, dar amândoi, socotind că lovitura este prea modestă încă, luară hotărârea să continue lupta. Aveau înaintea lor toată dimineaţa. Mai întâi, însă, se aruncară asupra ziarelor, tremurând de teama să nu dea peste secretul lor, peste vreo notiţă sau vreun rând care le-ar fi dărâmat tot planul. Nu! presa nu ştia nimic; era plină de veşti în legătură cu războiul, era inundată de telegrame şi de amănunte asupra bătăliei de la Sadova. Dacă n-ar transpira nimic până la ora două după amiază, dacă ar avea pentru ei o singură oră de Bursă, o jumătate de oră chiar, ar putea să dea lovitura, ar face praf ovreimea, cum zicea Saccard. Şi se despărţiră din nou, alergând fiecare să arunce alte milioane în luptă.

Saccard îşi petrecu toată dimineaţa pe stradă, adulmecând şi atât de dornic să meargă pe jos, încât dăduse drumul trăsurii, imediat după ce-şi făcuse primul drum. Intră la Kolb, unde clinchetul aurului îi mângâie auzul ca o făgăduială a victoriei; avu tăria să nu-i spună o vorbă bancherului, care nu ştia nimic. Se urcă apoi la Mazaud, nu pentru a da un nou ordin, ci numai pentru a se arăta îngrijorat din cauza ordinului dat în ajun. Nici acolo nu ştia nimeni nimic. Numai Flory îl puse oarecum pe gânduri, din cauza veşnicelor târcoale pe care i le dădea; pricina era însă adânca admiraţie a tânărului funcţionar pentru priceperea financiară a directorului Băncii Universale; şi cum domnişoara Chuchu începea să-l coste cam mult, Flory făcea şi el câte o mică operaţie, visând să afle care sunt ordinele de bursă ale idolului său, ca să joace şi el la fel.

În sfârşit, după dejunul luat în grabă la Champeaux, unde avu imensa bucurie să audă văicărelile lui Moser şi chiar pe ale lui Pillerault, prevestind o nouă prăbuşire a cursurilor, Saccard se duse în piaţa Bursei, încă de la douăsprezece şi jumătate. Dorea, spunea el, să vadă lumea sosind. Căldura era înăbuşitoare, razele arzătoare ale soarelui cădeau

vertical, albind treptele a căror radiere încingea peristilul cu un aer greu şi aprins ca de cuptor; scaunele goale trosneau în această arşiţă, în timp ce jucătorii, în picioare, se adăposteau sub dâra îngustă de umbră aruncată de coloane. În grădină, sub un copac, Saccard îl văzu pe Busch însoţit de cumătra Méchain; aceştia zărindu-l, începură să vorbească, între ei cu aprindere; i se păru chiar, la un moment dat, că sunt gata să i se adreseze, dar că se răzgândiră; să fi ştiut oare ceva, negustorii ăştia de zdrenţe, de valori ajunse la coş, veşnic în căutarea de marfă? La gândul acesta îl trecu un fior. Dar tocmai atunci îl striga cineva; îi recunoscu pe Maugendre şi pe căpitanul Chave, care stăteau pe o bancă şi se certau; primul zeflemisea acum jocul meschin al căpitanului, cei douăzeci de franci câştigaţi zilnic, ca în fundul unei cafenele de provincie, după înverşunate partide de pichet: ce dracu, nu putea oare să joace şi el mai serios, mai ales azi, când scăderea era sigură şi limpede ca lumina zilei? Şi îl luă martor pe Saccard: nu-i aşa că scăderea va continua? El unul intrase cu sume mari, şi era atât de sigur de scădere încât şi-ar fi angajat toată averea. În faţa acestei întrebări fără ocol, Saccard răspunse prin zâmbete, prin clătinări din cap care nu voiau să spună nimic, simţindu-se plin de remuşcări că nu poate destăinui nimic acestui om pe care-l ştiuse atât de harnic şi de chibzuit pe vremea când îşi vedea cinstit de negustoria lui de ţesături; dar îşi jurase să nu spună nimănui nimic, având cruzimea jucătorului care nu vrea să-şi strice norocul. Chiar în clipa aceea atenţia îi fu atrasă de cupeul baroanei Sandorff, pe care-l urmări din ochi şi-l văzu oprindu-se de data asta în strada Băncii. Imediat îşi aduse aminte de baronul Sandorff, consilier la ambasada Austriei: baroana, desigur, era informată şi va zădărnici totul, făcând cine ştie ce neghiobie muierească. Saccard trecu repede strada şi dădu târcoale cupeului, care rămăsese locului, nemişcat, tăcut, de parcă nu era nimeni

înăuntru, cu vizitiul ţeapăn pe capră. Totuşi, unul dintregeamuri fu coborât şi Saccard salută, apropiindu-se curtenitor.

— Cum stăm, domnule Saccard? Scăderea continuă?

El crezu că i se întinde o cursă.

— Desigur, doamnă.

Dar cum ea se uita la el îngrijorată, cu privirea aceea nesigură atât de firească jucătorilor la Bursă, înţelese că nici baroana nu ştia nimic. Un val cald de sânge i se urcă la cap şi se simţi cuprins de bucurie.

— Aşa dar, domnule Saccard, n-ai să-mi spui nimic?:

— Ştiu şi eu, doamnă? Nu, nimic, afară de ceea ce, fără îndoială, ştiţi şi dumneavoastră.

Şi se îndepărtă zicându-şi: „Nici tu n-ai fost drăguţă cu mine, aşa că m-aş bucura să înghiţi un hap! Poate că, altădată vei fi mai înţelegătoare!” Nu i se păruse niciodată mai ispititoare şi era sigur că o va avea într-o bună zi, când va sosi şi ceasul lui.

În timp ce se întorcea în piaţa Bursei, îl zări de departe pe Gundermann care ieşea din rue Vivienne, şi simţi un fior în inimă. Cu toate că, din cauza depărtării, acesta părea, mai mic, era totuşi el, cu pasul lui domol, cu capul drept şi palid, mergând fără a se uita la oameni, majestuos, ca şi cum ar fi fost singur în mijlocul mulţimii. Saccard îl urmări îngrozit, pândindu-i fiece mişcare. Când îl văzu pe Nathanson că se apropie de el, crezu că totul e pierdut. Dar remizierul se retrase, dezamăgit şi Saccard răsuflă uşurat. Da, într-adevăr, bancherul arăta ca de obicei. Apoi, deodată, inima îi tresări de bucurie: Gundermann intră la cofetărie spre a cumpăra bomboane pentru nepoatele lui; şi asta era semn bun, pentru că bancherul nu intra niciodată acolo în zile de criză.

Era ora unu; clopotul anunţă deschiderea Bursei. Fu o zi memorabilă, una dintre acele zile de dezastru, de dezastru provocat de urcări, şi care sunt atât de rare, încât rămân de

pomină. La început, în căldura înăbuşitoare, cursurile scăzură mereu. Apoi, câteva cumpărări bruşte, izolate, ca focurile de trăgători înainte de încingerea luptei, avură darul să-i uimească pe toţi. Operaţiile rămâneau totuşi greoaie, în mijlocul neîncrederii generale. Cumpărările se înteţiră, se ridicau din toate părţile, în culisă, în incintă; nu se mai auzea decât vocea lui Nathanson sub colonada, a lui Mazaud, a lui Jacoby şi a lui Delarocque la „corbeille" strigând că cumpără toate valorile, la orice preţ; atunci se dezlănţui un freamăt, o fierbere ce creştea mereu, fără ca cineva să îndrăznească să rişte în zăpăceala acestei întorsături inexplicabile. Cursurile urcaseră uşor şi Saccard avu timp să-i dea noi ordine lui Massias, pentru Nathanson. Îl rugă, de asemenea, şi pe junele Flory, care trecea în fugă, să-i înmâneze lui Mazaud un bilet, prin care îl însărcina să cumpere, să cumpere mereu; aşa încât, Flory, care citise biletul, încrezător, făcu şi el jocul marelui om de bursă, cumpărând pe cont propriu. Şi chiar în clipa aceea, la două fără un sfert, Bursa fu zguduită de un trăsnet: Austria ceda împăratului Veneţia, războiul se sfârşise. De unde venise vestea? Nu ştia nimeni; ea ieşea din toate gurile, din toate părţile, ca din pământ. Cineva o adusese acolo şi acum o repetau toţi, într-un vacarm care creştea ca fluxul echinocţial. Cursurile începură să se urce tot mai sus, în mijlocul zgomotului asurzitor. Înainte de închidere ele crescuseră cu patruzeci, cu cincizeci de franci. Fu o zăpăceală de nedescris, una dintre acele bătălii corp la corp, în care toţi se înghesuie, soldaţi şi ofiţeri, pentru a-şi scăpa pielea, asurziţi, orbiţi, pierzând simţul precis al situaţiei. Frunţile erau lac de sudoare, iar soarele nemilos care bătea în trepte, dădea Bursei o pâlpâire de incendiu.

La lichidare, când proporţiile dezastrului putură fi stabilite, se constată că erau imense. Câmpul de bătaie era acoperit de răniţi şi de ruine. Moser, care juca à *la baisse,* era printre cei mai crunt loviţi. Pilierault îşi plătea crunt

slăbiciunea de a-şi fi pierdut o singură dată în viaţă încrederea în jocul *à la hausse.* Maugendre pierdea cincizeci de mii de franci, prima lui pierdere într-adevăr serioasă. Baroana Sandorff avea de plătit diferenţe atât de mari, încât se spunea că Delcambre refuza să i le achite; era palidă de furie şi de ură numai la auzul numelui bărbatului ei, consilierul de ambasadă, care avusese telegrama în mână chiar înaintea lui Rougon şi care nu-i spusese nimic. Dar, mai ales marea finanţă suferise o înfrângere grozavă, un adevărat masacru. Se spunea că nu mai Gundermann pierduse opt milioane. Şi toată lumea era uimită: cum de nu fusese înştiinţat? Tocmai el, stăpânul, necontestat al pieţei, pentru care miniştrii nu erau decât nişte funcţionari ai lui, iar statele sub totală dependenţă faţă de el! Avusese loc unul dintre acele extraordinare concursuri de împrejurări care provoacă marile lovituri ale norocului. Era o prăbuşire neprevăzută, idioată, lipsită de raţiune şi de logică.

Între timp însă, se răspândi zvonul prin care Saccard deveni dintr-odată un om mare. Dintr-o singură lovitură adunase aproape toţi banii pierduţi de jucătorii *à la baisse.* El personal băgase în buzunar două milioane. Restul trebuia să intre în casa Băncii Universale sau mai bine zis în mâinile administratorilor. Cu mare greutate izbuti s-o convingă pe doamna Caroline că partea lui Hamelin, din această pradă luată de la evrei, era de un milion. Huret, care participase la luptă, îşi luă şi el din plin partea leului. Iar ceilalţi, Daigremont, marchizul de Bohain, nu se lăsară rugaţi. Votară cu toţii o adresă de mulţumiri şi de felicitări pentru eminentul director. Dar, mai ales o inimă bătea plină de recunoştinţă pentru Saccard; aceea a tânărului Flory, care câştigase zece mii de franci, o avere, fapt care-i îngăduia să se mute cu Chuchu într-un mic apartament din rue Condorcet şi să iasă seara împreună cu ea, spre a se întâlni cu Gustave Sédille şi cu Germaine Coeur la restaurantele

de lux. La gazetă, trebui să i se dea o gratificaţie lui Jantrou, care făcuse scandal că nu fusese şi el pus la curent. Numai Dejoie era plin de tristeţe, neputându-şi ierta faptul că simţise într-o seară norocul trecând pe lângă el, misterios şi vag, şi că nu făcuse nimic spre a-i folosi.

Această primă victorie a lui Saccard păru a fi ca o încununare a imperiului ajuns la apogeu. Intrase în orbita strălucitoare a regimului şi părea a fi unul dintreaştrii lui glorioşi. Chiar în seara zilei în care el se ridica în mijlocul atâtor averi prăbuşite, în ceasul când Bursa nu mai era decât un cernit câmp de ruine, Parisul se împodobea, se ilumina ca pentru o mare victorie; şi serbările de la Tuilleries, ca şi veselia ce domnea pe străzi, îl sărbătoreau pe Napoleon al III-lea, stăpânul Europei, atât de mare, atât de puternic, încât ceilalţi împăraţi şi regi îl alegeau ca arbitru în certurile lor, lăsând pe seama lui provincii întregi pentru ca el să le împartă. E drept, la Cameră se auziră câteva proteste ale acelor profeţi ai nenorocirilor care vesteau confuz îngrozitorul viitor: Prusia întărită, pentru că Franţa îi îngăduise acest lucru, Austria învinsă, Italia nerecunoscătoare. Dar aceste glasuri îngrijorate fură acoperite de râsete, de strigăte de mânie; a doua zi după Sadova, Parisul, centrul lumii, strălucea prin toate străzile şi monumentele lui, în aşteptarea nopţilor negre şi îngheţate, a nopţilor de întuneric străbătute numai de dârele roşietice ale obuzelor. În seara aceea, Saccard, îmbătat de succes, umblă pe străzi, prin Place de la Concorde, prin Champs Elysées, bătând toate trotuarele luminate de lampioane. Dus de valul mereu crescând al trecătorilor, orbit de lumina puternică de parcă era ziua, ar fi putut să creadă că totul era organizat în cinstea lui: nu era oare şi el învingătorul neaşteptat, cel care se ridica din mijlocul dezastrelor? Un singur lucru îi turbura bucuria, furia lui Rougon, care îl dăduse afara pe Huret, când înţelesese de unde provenea lovitura de la Bursă, Aşadar, marele om nu se dovedise un

frate bun, căci nu el fusese acela care îi trimisese ştirea. Avea să fie oare silit să se lipsească de înalta lui oblăduire, ba chiar să înceapă să-l atace? Deodată, ajungând în faţa palatului Legiunii de Onoare, deasupra căruia strălucea o uriaşă cruce de foc ce scânteia în noapte, luă o îndrăzneaţă hotărâre pentru ziua în care se va simţi destul de tare. Şi, îmbătat de cântecele mulţimii şi de fâlfâirile steagurilor, se întoarse în rue Saint-Lazare, străbătând Parisul strălucitor.

Peste două luni, în septembrie, Saccard, pe care victoria asupra, lui Gundermann îl făcuse şi mai îndrăzneţ, hotărî că trebuie să se dea un nou avânt Băncii Universale. La adunarea generală care avusese loc la sfârşitul lui Aprilie, bilanţul prezentat arăta, pentru exerciţiul 1864, un profit de nouă milioane, în care era cuprins şi beneficiul realizat din cei 20 de franci primă de fiecare din cele cincizeci de mii de acţiuni noi emise cu prilejul dublării capitalului. Contul cheltuielilor de constituire fusese amortizat pe de-a-ntregul; de asemenea, se plătise acţionarilor cei cinci la sută cuveniţi, iar administratorilor cei zece la sută, alocându-se fondului de rezervă o sumă de cinci milioane, în afară de procentul reglementar, de zece la sută; şi din milionul care mai rămăsese, se putuse plăti dividende de zece franci pentru fiecare acţiune. Era un rezultat foarte frumos pentru o societate care nu avea nici doi ani de existenţă. Dar Saccard proceda prin salturi brusce, aplicând terenului financiar metoda culturii intensive, încălzind şi supraîncălzind pământul, cu riscul de a arde recolta; şi făcu în aşa fel, încât o a doua sporire de capital să fie admisă, întâi de consiliul de administraţie, apoi de adunarea generală extraordinară ce se întruni la 15 septembrie; acesta fu din nou dublat, ridicat de la cincizeci la o sută de milioane, prin emisiunea a o sută de mii de acţiuni noi, rezervate exclusiv acţionarilor cărora li se dădu o acţiune nouă pentru una veche. Numai că, de astă dată, acţiunile erau emise la cursul de şase sute şaptezeci şi cinci de

franci, ceea ce însemna o primă de o sută şaptezeci şi cinci de franci destinată fondului de rezervă. Succesele tot mai mari, afacerile strălucite pe care le încheia şi mai ales marile întreprinderi pe care urma să le înfiinţeze Banca Universală, erau motivele invocate pentru a îndreptăţi această enormă sporire de capital, dublat astfel a doua oară într-un scurt interval; toate acestea trebuiau să dea Băncii o importanţă şi o soliditate în raport cu interesele pe care le reprezenta. Rezultatul se văzu, de altfel, imediat: acţiunile, care luni de zile în şir fuseseră staţionare la cursul mijlociu de şapte sute cincizeci de franci, se ridicară în trei zile la nouă sute.

Hamelin nu se putuse înapoia din Orient pentru a prezida adunarea generală extraordinară, dar îi scrise surorii sale o scrisoare plină de îngrijorare, prin care îşi mărturisea teama cu privire la felul acesta de a conduce Banca în galop, nebuneşte. Era sigur că se făcuseră din nou declaraţii false la notarul Lelorrain. Într-adevăr, nu toate acţiunile noi fuseseră legalmente subscrise, societatea rămânând în posesia acţiunilor refuzate de acţionari; şi cum vărsămintele nu se efectuaseră deloc, efectele în chestiune trecură printr-un simplu schimb de scrisori în contul Sabatani. În afară de asta, societatea subscrisese la propria ei emisiune, pe numele altor acţionari fictivi şi al administratorilor, aşa că deţinea acum aproape treizeci de mii din acţiunile ei, reprezentând o sumă de şaptesprezece milioane şi jumătate. În afară de faptul că situaţia era ilegală, ea putea deveni şi periculoasă, deoarece experienţa a dovedit că orice instituţie de credit care joacă la Bursă cu valorile proprii, este pierdută. Cu toate acestea, doamna Caroline îi răspunse fratelui său pe un ton glumeţ, făcând haz de el că ajunsese atât de fricos, încât tocmai ea, atât de bănuitoare pe vremuri, trebuia să-l liniştească. Îi mai spunea că veghează neîncetat, că nu vede nimic suspect, că era, dimpotrivă, uimită de toate marile

evenimente, atât de limpezi şi de logice la care asistase. Adevărul era că nu ştia nimic din tot ceea ce i se ascundea şi că pe deasupra era orbită de admiraţia ei pentru Saccard, de simpatia pe care i-o insufla activitatea şi inteligenţa acestui om.

În decembrie, acţiunile depăşiră cursul de o mie de franci. Şi abia atunci, în faţa triumfului Băncii Universale, marea finanţa începu să se agite; Gundermann fu văzut în piaţa Bursei cu aerul lui distrat şi cu mersul lui mecanic, intrând la cofetar să cumpere bomboane. Plătise cele opt milioane pe care le pierduse, fără să crâcnească, fără ca cei din jurul lui să fi auzit de la el vreun cuvânt de mânie sau de ură. De obicei, când avea pierderi de felul ăsta, ceea ce se întâmpla rar, spunea că merită lecţia, că asta îi va fi învăţătură de minte, spre a fi mai chibzuit în viitor; şi toată lumea zâmbea, căci nimeni nu şi-l putea închipui pe Gunderman nechibzuit. Dar de astă dată, cruda lecţie trebuie să-l fi rănit adânc; gândul de a fi fost învins de zăpăcitul acela de Saccard, de nebunul ăla pătimaş, el, atât de rece, atât de stăpân pe faptele lui şi pe oameni, îi era desigur greu de îndurat.. Aşa că, încă de atunci, se puse la pândă, fiind sigur că-şi va lua revanşa. În faţa succesului Băncii Universale, luase imediat poziţie, ca un observator convins că izbânzile prea repezi, prosperitatea mincinoasă, duc la cele mai cumplite dezastre. Totuşi, cursul de o mie de franci era încă modest şi Gundermann aştepta momentul să înceapă jocul à *la baisse.* Teoria lui era că evenimentele la Bursă nu pot fi provocate, că, cel mult, pot fi prevăzute şi poţi profita de pe urma lor când se produc. Numai logica era valabilă; în speculaţiile de Bursă, ca şi aiurea, adevărul constituie o forţă atotputernică. În clipa în care cursurile vor creşte prea mult, se vor prăbuşi; scăderea va urma atunci în mod matematic, iar el nu va avea altceva de făcut decât să-şi vadă împlinindu-i-se calculul şi să-şi încaseze câştigul. Şi încă de pe acum îşi

fixase intrarea în luptă, pentru ziua în care cursurile vor atinge o mie cinci sute de franci. La acest curs, el începu deci să vândă acţiunile Băncii Universale, la început câte puţin, apoi cu fiece lichidare tot mai mult, după un plan dinainte stabilit. Nu avea nevoie de un sindicat de jucători *à la baisse;* putea face el singur asta; oamenii înţelepţi îşi vor da seama de realitate şi-i vor urma jocul. El aştepta calm ca banca asta zgomotoasă, banca asta care pusese atât de repede stăpânire pe piaţă şi care se ridica asemenea unei ameninţări în faţa marii finanţe evreieşti, să se clatine de la sine, pentru a o arunca la pământ dintr-o singură lovitură dată cu umărul.

Mai târziu, se spunea că Gundermann însuşi înlesnise în secret lui Saccard cumpărarea unei clădiri vechi, în rue de Londres, clădire pe care acesta avea intenţia s-o dărâme pentru a ridica în locul ei palatul visurilor sale, în care să-şi instaleze cu mult fast banca. Într-adevăr, Saccard izbutise să convingă consiliul de administraţie şi lucrările începură cam pe la mijlocul lui octombrie.

Chiar în ziua în care se puse, cu tot ceremonialul cuvenit, piatra fundamentală, Saccard se afla, pe la patru după amiază, la gazetă, unde-l aştepta pe Jantrou, plecat să ducă ziarelor aliate dări de seamă asupra solemnităţii, când se pomeni cu baroana Sandorff. Aceasta întrebase mai întâi de redactorul şef, apoi dăduse, ca din întâmplare de directorul Băncii Universale, care foarte curtenitor i se pusese la dispoziţie, gata să-i dea orice informaţie ar interesa-o, poftind-o în camera rezervată din fundul coridorului. Odată ajunsă aici, la primul atac brutal, ea cedă pe divan, ca o femeie de stradă, resemnată dinainte să accepte această aventură.

Dar se ivi o complicaţie: doamna Caroline, având treabă în cartierul Montmartre, trecu şi pe la ziar. I se întâmpla deseori să vină pe acolo, pe neaşteptate, fie pentru a-i da vreun răspuns lui Saccard sau, pur şi simplu, pentru a afla

ce se mai întâmplă. De altfel, îl cunoştea pe Dejoie, pe care îl recomandase chiar ea şi se oprea întotdeauna ca să stea puţin de vorbă cu el, încântată de recunoştinţa pe care i-o purta. Cum în ziua aceea nu-l găsise pe Dejoie în anticameră, ea intră, străbătu coridorul şi se lovi piept în piept cu el, prinzându-l cum ascultă la uşă. Dejoie ajunsese acum să sufere de o adevărată boală, tremura tot, trăgea cu urechea pe la toate uşile, doar-doar va afla vreun secret de bursă. Numai că ceea ce auzise şi pricepuse de data asta, fusese cam neplăcut, aşa că surâdea încurcat.

— E aici, nu-i aşa? întrebă doamna Carolina, voind să treacă.

El, însă, o opri bâlbâindu-se, deoarece nu avusese timp să născocească o minciună.

— Da, e aici, dar nu puteţi intra.

— Cum aşa, nu pot intra?

— Nu, este cu o doamnă.

Ea se făcu albă ca varul, iar Dejoie, care nu ştia nimic din toată încurcătura, clipi din ochi, întinzând gâtul şi căutând să-i explice printr-o mimică expresivă ce se întâmplă înăuntru.

— Cine este doamna aceea? întrebă ea scurt.

Dejoie nu avea niciun motiv să-i ascundă numele, tocmai ei, binefăcătoarea lui, aşa că-i şopti la ureche:

— Baroana Sandorff. Oh! de mult îi tot dă târcoale.

Doamna Caroline rămase o clipă nemişcată. În umbra coridorului, paloarea pământie a feţei ei nu se putea distinge bine. Simţise în inimă o durere atât de ascuţită, atât de cumplită, cum nu-şi amintea să mai fi suferit vreodată. Şi rămăsese ţintuită locului din cauza acestei lovituri îngrozitoare. Ce să facă acum? Să spargă uşa şi să se năpustească asupra acestei femei, să-i facă de ruşine provocând un scandal?

Şi cum stătea aşa, nehotărâtă, uluită, ea fu întâmpinată de doamna Jordan, care venea veselă să-şi ia bărbatul.

Marcelle o cunoscuse de curând pe doamna Caroline.

— A, dumneavoastră eraţi, doamnă... Închipuiţi-vă că astă seară ne ducem la teatru. Oh! e o poveste întreagă, nu trebuie să ne coste mult... Paul a descoperit un restaurant mic, în care vom putea lua o masă bună pentru un franc şi şaptezeci şi cinci de persoană...

Jordan, care tocmai sosea, o întrerupse râzând:

— Doua feluri, o sticluţă de vin şi pâine la discreţie...

— Iar după aceea, adăugă Marcelle, nu vom lua trăsură, căci este atât de plăcut să te înapoiezi acasă pe jos, noaptea târziu... Şi, cum suntem bogaţi, astă seară vom lua chiar şi câte o prăjitură cu migdale, de un franc... Sărbătoare deplină, petrecere în toată regula!

Şi se îndepărtă fericită, la braţul soţului ei, în timp ce doamna Caroline, care se întorsese cu ei în anticameră, abia avusese putere să surâdă.

— Petrecere bună! murmură ea cu vocea tremurândă.

Apoi, plecă. Îl iubea pe Saccard şi purta în suflet toată uimirea şi durerea, ca pe o rană ruşinoasă pe care nu voia s-o arate nimănui.

VII

Două luni mai târziu, într-o după amiază cenuşie de noiembrie, doamna Caroline se sui imediat după masă în sala unde ţineau planurile, pentru a lucra. Fratele ei, care se afla la Constantinopol, unde se ocupa de problema căilor ferate orientale, o rugase să revadă toate notiţele luate pe vremuri, cu prilejul primei lor călătorii, şi să facă apoi un fel de memoriu, care să fie ca un rezumat istoric al chestiunii; şi, de două săptămâni, ea încerca să se dedice cu totul acestei lucrări. În ziua aceea era atât de cald, încât lăsă focul să se stingă şi deschise fereastra de unde privi o clipă, înainte de a se apuca de lucru, arborii cei mari şi desfrunziţi ai palatului Beauvilliers, ce păreau aproape liliachii sub cerul spălăcit.

Trecuse mai bine de o jumătate de oră de când scria şi, având nevoie de un document, se văzu silită să răscolească îndelung dosarele îngrămădite pe masă. Apoi se ridică, se duse să caute printre alte hârtii şi se întoarse la locul ei încărcată cu fel de fel de acte. În timp ce punea în ordine aceste hârtii, dădu peste nişte ilustraţii religioase: o vedere colorată a sfântului mormânt, textul unei rugăciuni încadrat de instrumentele Patimilor, rugăciune foarte potrivită pentru a aduce mântuirea în clipele de deznădejde, când sufletul se află în primejdie. Îşi aduse aminte că fratele ei cumpărase aceste ilustraţii la Ierusalim, sub impulsul

sentimentelor sale pioase. Fu cuprinsă de o emoţie neaşteptată şi lacrimile începură să i se prelingă pe obraji. Ah, fratele ei, atât de inteligent, atât de mult timp neluat în seamă, ce fericit era că mai putea crede, că nu zâmbea în faţa acestei imagini atât de naive a sfântului mormânt, poză bună de împodobit cutiile de bomboane! Ce fericit era că datorită credinţei lui îşi regăsea seninătatea prin această rugăciune cu o versificaţie atât de ieftină! Îl vedea aievea, prea încrezător, lăsându-se poate prea uşor înşelat, dar atât de cinstit, atât de liniştit, fără să fie sfâşiat de revolte şi de frământări. Iar ea, care de doua luni era răscolită şi suferea întruna, ea care nu mai credea, cu sufletul pârjolit de atâtea lecturi, cu mintea zăpăcită de tot felul de idei, cât de mult dorea, în ceasurile de slăbiciune, să fi rămas simplă şi naivă ca el, ca să-şi poată potoli inima îndurerată repetând în fiecare dimineaţă şi seară, de câte trei ori, rugăciunea aceasta copilărească, înconjurată de cuie şi de lănci, de cununa de spini şi de buretele Patimilor!

A doua zi după întâmplarea care-i dezvăluise legătura lui Saccard cu baroana Sandorff, doamna Caroline trebuise să-şi încordeze toată puterea de voinţă, pentru a-şi înfrâna dorinţa de a-l spiona şi de a şti totul. Nu era soţia lui şi nu voia să fie nici amanta pătimaşă a cărei gelozie ajunge până la scandal; partea tristă era însă că nu încetase să-i aparţină şi mai departe, dată fiind viaţa intimă pe care o duceau zi de zi. Aceasta se datora felului liniştit şi plin de o afecţiune simplă în care ea privise de la început această aventură: o prietenie, care în mod fatal dusese la legătura lor trupească, aşa cum se întâmplă între un bărbat şi o femeie. Nu mai avea douăzeci de ani şi după trista experienţă a căsătoriei ei devenise foarte îngăduitoare. La vârsta de treizeci şi şase de ani, o femeie atât de înţeleaptă ca ea, care credea că nu-şi mai poate face niciun fel de iluzii, nu putea oare să închidă ochii şi să se poarte mai mult ca o mamă, decât ca o amantă, faţă de acest prieten

la care se resemnase într-un târziu, într-o clipă de rătăcire morală, mai ales că şi el trecuse demult de vârsta eroilor din romane? Uneori îşi spunea că dădea prea mare importanţă acestor legături dintre sexe, de cele mai multe ori simple întâlniri care te stânjenesc apoi o viaţă întreagă. Dar tot ea era aceea care judeca drept imorală această observaţie, căci atunci ar însemna să admiţi toate greşelile, să îngădui ca toate femeile să aparţină tuturor bărbaţilor. Şi, totuşi, câte femei nu dau dovadă de înţelepciune acceptând să-şi împartă, bărbatul cu o rivală? Va veni ziua în care simplitatea vieţii de toate zilele va învinge trufaşa idee a posesiunii unice şi totale! Toate acestea, însă, nu erau decât motivări teoretice, menite doar să-i facă viaţa suportabila; în zadar căuta să se resemneze; în zadar se silea să rămână intendenta credincioasă, slujnica înzestrată cu o inteligenţă superioară care vrea să-şi dăruiască şi trupul după ce şi-a dăruit inima şi creierul: o cuprindea o răzvrătire a cărnii, a patimii şi suferea groaznic din cauză că nu ştia tot ce face Saccard şi că nu se putea hotărî s-o rupă imediat cu el, după ce-i va fi zvârlit în obraz tot răul imens pe care i-l făcuse. Dar se stăpânise, fără a scoate un cuvânt, rămânând liniştită şi zâmbitoare faţă de el; niciodată, însă, în viaţa ei, care fusese atât de crudă până atunci, nu avusese nevoie de mai multă tărie.

Mai privi o clipă ilustraţiile religioase pe care le ţinea încă în mână, cu surâsul ei dureros de necredincioasa cu prinsă de duioşie. Dar aproape că nici nu le mai vedea, deoarece se gândea mereu numai la ceea ce putuse face Saccard ieri, la ceea ce poate făcea chiar şi acum; fără sa vrea, gândul ei, de îndată ce nu şi-l ocupa cu altceva, se întorcea mereu la această bănuială. În ce-l privea pe Saccard, se părea că el îşi trăieşte viaţa sa obişnuită, dimineaţa prins de grijile direcţiei, după amiază cu Bursa, seara cu invitaţiile la masă, cu premierele, o viaţă de plăceri, cu actriţe pe care ea nu era însă geloasă. Şi totuşi, îşi dădea

bine seama că-l preocupa ceva nou, ceva care-l absorbea ore întregi pe care altădată le folosea altfel: nu putea fi decât femeia aceea, care-i dădea întâlniri într-un loc pe care doamna Caroline nu voia să-l afle. Din cauza asta era bănuitoare şi neîncrezătoare, reîncepând, fără voia. ei, să facă pe „jandarmul” cum spunea fratele său în glumă, chiar şi cu privire la afacerile băncii, pe care încetase de a le mai supraveghea, atât de multă încredere avusese la un moment dat în Saccard. Neregulile erau evidente şi o întristau. Apoi se mira de faptul că parcă nu-i mai pasă de nimic, că nu mai avea putere nici să vorbească şi nici să facă ceva, atât de apăsata îşi simţea inima de o singură teamă, de teama acestei trădări pe care ar fi vrut s-o accepte şi care o chinuia cumplit. Ruşinată din pricina lacrimilor care o podidiră din nou, ascunse ilustraţiile cu adâncă părere de rău că nu se putea duce să îngenuncheze într-o biserică şi să-şi aline acolo durerea, plângând ceasuri în şir, până i-ar seca izvorul lacrimilor.

Liniştindu-se, doamna Caroline îşi reluase de vreo zece minute lucrul şi continua să redacteze memoriul pentru fratele ei, când un valet veni să-i spună că Charles, un vizitiu concediat în ajun, vrea cu tot dinadinsul să-i vorbească. Saccard fusese acela care-l angajase şi tot el, prinzându-l că fură din ovăsul cailor, îl dăduse afară. Stătu o clipă pe gânduri, dar în cele din urmă îl primi.

Înalt, chipeş, ras proaspăt, cu mersul legănat, sigur de el şi încrezut ca toţi bărbaţii întreţinuţi de femei, Charles se prezentă în faţa ei cu destulă obrăznicie.

— Am venit la dumneavoastră, doamnă, pentru cele două cămăşi pe care mi le-a pierdut spălătorească şi de care nu vrea să ţină seamă. Sunt sigur că nu veţi îngădui să fiu păgubit... Şi cum dumneavoastră sunteţi răspunzătoare, vă rog să-mi plătiţi aceste două cămăşi... Da, vreau cincisprezece franci.

În tot ceea ce privea gospodăria, doamna Caroline era

foarte severă. Poate că i-ar fi plătit cei cincisprezece franci pentru a nu da loc la discuţii inutile. Dar obrăznicia acestui individ, prins în ajun cu mâna în traistă, o supără.

— Nu-ţi datorez nimic, aşa că nu-ţi voi da niciun ban… De altfel, domnul Saccard m-a prevenit şi mi-a interzis cu desăvârşire să fac ceva pentru dumneata…

Atunci Charles se apropie ameninţător.

— Ah! Aşa a spus domnul!?… Eram sigur! Rău a făcut însă, căci vom avea de ce râde… Nu sunt chiar atât de prost ca să nu-mi fi dat seama că sunteţi amanta domnului…

Doamna Caroline se ridică roşind şi voi să-l dea afară. Dar el i-o luă înainte şi continuă, vorbind şi mai tare:

— Şi poate că doamna ar dori să afle unde se duce domnul de două şi uneori de trei ori pe săptămână, între patru şi şase, când e sigur că persoana în chestie e singură…

Doamna Caroline pălise şi tot sângele i se strânsese la inimă. Cu o mişcare violentă încercă să-l împiedice să spună ceea ce ea însăşi evita de atâta vreme să afle.

— Îţi interzic să…

Dar vizitiul strigă mai tare decât ea.

— E doamna baroană Sandorff… O întreţine domnul Delcambre, care a închiriat, ca s-o poată întâlni în voie, un apartament în rue Caumartin, aproape colţ cu rue Saint-Nicolas, într-o casă în care este şi o fructărie… Aşa că acolo se duce domnul, luând locul celuilalt în culcuşul cald încă…

Doamna Caroline întinsese braţul spre clopoţel, pentru a porunci ca individul să fie dat afară; dar era sigură că el ar fi continuat să vorbească şi în fata servitorilor.

— O, şi când spun în culcuşul cald, ştiu eu ce spun!… Am acolo o prietenă, pe Clarisse, camerista, care i-a spionat şi a văzut-o pe stăpână-sa, un adevărat sloi de gheaţă, făcând cu domnul Saccard o mulţime de porcării…

— Taci, nenorocitule!… Ţine! ia-ţi cincisprezece franci!

Şi cu un gest de adânc dezgust, îi dădu banii, înţelegând că acesta era singurul mijloc ca să scape de el. Într-adevăr, Charles deveni din nou foarte politicos.

— Eu unul, doamnă, nu vă vreau decât binele... Casa aceea unde este şi o fructărie... Intrarea din fundul curţii... Azi e joi şi e tocmai ora patru... dacă doamna vrea să-i prindă...

Ea îl împinse spre uşă, cu gura încleştată, albă la faţă ca varul.

— Cu atât mai mult cu cât azi doamna ar asista, poate, la ceva şi mai caraghios... Desigur că Clarisse nu mai poate rămâne într-o casă ca asta! Şi când ai avut stăpâni buni, le laşi o mică amintire, nu-i aşa?... Bună seara, doamnă!

În sfârşit, plecase. Doamna Caroline rămase câteva clipe nemişcată, gândindu-se şi înţelegând că o scenă asemănătoare celei petrecute aici îl ameninţa şi pe Saccard. Apoi, istovită, se prăbuşi cu un geamăt prelung pe masa de lucru. Lacrimile care o înecau de atâta timp începură să i se prelingă şiroaie.

Clarisse, o fată slabă şi blondă, îşi trădase pur şi simplu stăpâna, propunându-i lui Delcambre să-l ajute s-o prindă cu un alt bărbat în locuinţa plătită chiar de el. Ceruse pentru asta la început cinci sute de franci; dată fiind însă zgârcenia procurorului, se văzuse silită, după multă tocmeală, să se mulţumească doar cu două sute de franci, plătibili în momentul în care avea să-i deschidă uşa camerei cu pricina. Clarisse locuia acolo, într-o încăpere micuţă din spatele camerei de toaletă. Baroana o angajase din prudenţă, pentru a nu încredinţa portăresei grija apartamentului. De cele mai multe ori trândăvea, căci nu avea nimic de făcut între o întâlnire şi alta, a stăpânei, în fundul acestui apartament pustiu, din care o ştergea, de altfel, îndată ce soseau Delcambre sau Saccard. Acolo îl cunoscuse pe Charles, care venise de multe ori noaptea la ea, pentru a dormi în patul cel mare al stăpânilor, răvăşit

încă de orgiile de peste zi. Chiar ea fusese aceea care-l recomandase lui Saccard, spunându-i că este un om de ispravă şi foarte cinstit. Acum, de când Charles fusese concediat, Clarisse spumega de furie, cu atât mai mult cu cât stăpâna ei „îi făcea mizerii”; în afară de asta, i se oferise un serviciu unde ar fi putut să câştige cu cinci franci mai mult pe lună. La început, Charles se gândise să-i scrie baronului, dar ea găsise mai nostim şi mai practic să-l pună pe Delcambre să-i surprindă. Şi în joia aceea, după ce pregătise totul pentru lovitura cea mare, Clarisse aştepta.

La patru, când sosi Saccard, baroana Sandorff se afla acolo, întinsă pe canapea, în faţa căminului. Era de obicei foarte punctuală, ca o femeie de afaceri pentru care timpul e preţios. La primele întâlniri, Saccard fusese dezamăgit, căci nu descoperise în ea acea amantă pătimaşă, aşa cum sperase să fie femeia aceasta atât de brună, cu pleoapele vineţii şi cu mersul provocator ca al unei bacante înnebunite. Era rece ca marmura, obosită de zadarnica sforţare a goanei după o senzaţie care nu mai venea, pradă jocului de bursă, care cel puţin îi încingea sângele prin emoţiile provocate. Apoi, când Saccard îşi dădu seama că e curioasă, că nu ştie ce înseamnă scârba şi că e gata să-şi stăpânească greaţa dacă bănuia că va descoperi un fior necunoscut, o depravase, obţinând de la ea toate mângâierile pe care le dorea. Ea îi vorbea mereu despre Bursă şi îi storcea tot felul de informaţii; şi fiindcă printr-o întâmplare, desigur, de când avea legături cu el, câştiga mereu, începuse să-l socotească un fel de fetiş, un obiect găsit pe care chiar dacă este murdar, îl păstrezi şi-l săruţi pentru norocul pe care ţi-l poartă.

Clarisse făcuse în ziua aceea un foc aşa de mare, încât nu se suiră în pat, preferând, din rafinament, să rămână pe canapea, în faţa flăcărilor. Afară începuse să se însereze. Obloanele erau închise şi perdelele trase cu îngrijire; iar două lămpi mari, cu globurile neşlefuite şi fără abajur,

răspândeau în încăpere o lumină crudă.

De abia intrase Saccard, când Delcambre coborî la rândul său din trăsură. Procurorul general Delcambre, prieten personal al împăratului, viitor ministru, era un bărbat slab şi gălbejit, de cincizeci de ani, înalt şi solemn, ras, cu chipul brăzdat de cute adânci şi cu o înfăţişare severă. Nasul lui de vultur părea că nu cunoaşte nici slăbiciune şi nici iertare. Urcă treptele de la Intrare cu pasul lui obişnuit, măsurat şi grav. cu aceeaşi demnitate şi cu aceeaşi stăpânire de sine de care dădea dovada în zilele marilor procese. În casa aceea nu-l cunoştea nimeni, căci nu venea acolo decât pe înnoptate.

Clarisse îl aştepta în anticamera îngustă.

— Dacă vreţi să mă urmaţi; dar vă rog să nu faceţi niciun zgomot!

El ezită, întrebând de ce n-ar intra pe uşa care dădea de-a dreptul în cameră? Dar Clarisse îi explică pe şoptite că era cu siguranţă închisă, că ar trebui spartă uşa şi că doamna, prinzând de veste, ar avea timp să se pregătească. Nu! ceea ce voia Clarisse era ca Delcambre să-i prindă aşa cum îi văzuse ea într-o zi, când se uitase prin gaura cheii. Pentru asta născocise ceva foarte simplu: camera ei comunicase cândva cu camera de toaletă printr-o uşă astăzi închisă cu cheia. Cheia fusese aruncată în fundul unui sertar, de unde ea o luase şi descuiase din nou uşa. Aşa că prin uşa aceea, încuiată demult şi apoi dată uitării puteau acum să pătrundă fără zgomot în camera de toaletă, care nu era despărţită de cealaltă încăpere decât printr-o draperie. Fără îndoială că doamna nu se aştepta să intre cineva prin partea aceea.

— Aveţi încredere în mine. Am tot interesul, nu-i aşa, sa nu dăm greş!

Se strecură prin uşa întredeschisă şi dispăru pentru o clipă, lăsându-l pe Delcambre singur în cămăruţa ei de servitoare, cu patul răvăşit şi cu ligheanul plin de zoaie

(Cufărul şi-l luase încă de dimineaţă, ca s-o poată şterge imediat după ce va da lovitura.) Apoi se întoarse şi trase încet uşa în urma ei.

— Va mai trebui să aşteptaţi puţin. Nu se întâmplă încă nimic; deocamdată stau de vorbă.

Delcambre, demn şi tăcut, stătea nemişcat, în picioare, sub privirile aproape batjocoritoare ale servitoarei. Începuse totuşi să-şi piardă răbdarea; din cauza furiei stăpânite care făcea să i se urce tot sângele la cap, un tic nervos îi strâmba jumătatea stângă a feţei. Masculul furios, cu pofte de căpcăun, care zăcea ascuns în el, sub severitatea de gheaţă a măştii profesionale, începea să fiarbă încet, enervat din cauza acestui trup de femeie ce-i era furat.

— Hai mai repede, hai mai repede, murmură el cu mâinile tremurânde, fără să ştie prea bine ce spune.

Dar Clarisse, care dispăruse din nou, se înapoie cu degetul pe buze şi îl rugă să mai aibă răbdare.

— Vă rog, domnule, aşteptaţi; altfel pierdeţi tocmai partea cea mai frumoasă… într-o clipă vom avea ce vedea!

Şi Delcambre, căruia i se muiaseră picioarele, trebui să se aşeze pe patul servitoarei. Se făcea din ce în ce mai întuneric şi el rămase aşa, în umbră, în timp ce Clarisse, la pândă, nu pierdea niciunul dintrezgomotele înăbuşite ce veneau de alături şi pe care el le auzea de zece ori mai puternice din cauza vâjâitului din urechi, părându-i-se asemănătoare tropăitului unei armate în plin marş.

În sfârşit, simţi mâna Clarissei care-l căuta. Înţelese şi-i dădu fără să scoată o vorbă un plic în care pusese cei două sute de franci făgăduiţi. Ea o luă înainte, dădu la o parte draperia şi-l împinse în încăpere, zicând:

— Iată-i!

În faţa căminului, Saccard stătea culcat pe spate, la marginea canapelei, numai în cămaşă pe care o făcuse sul până la subţiori, lăsând să i se vadă, de la picioare şi până

la umeri, trupul negricios şi acoperit tot cu un păr ca de animal; iar baroana, complet goală, trandafirie în lumina flăcărilor, se afla în genunchi. Cele două lămpi îi luminau atât de bine, încât cele mai mici amănunte ieşeau şi mai mult în relief, printr-un joc excesiv de umbre.

Uimit, simţind că se înăbuşă în faţa acestui anormal flagrant delict, Delcambre se oprise, în timp ce ceilalţi doi, ca şi cum ar fi fost trăsniţi, văzându-l intrând prin camera de toaletă, rămăseseră nemişcaţi, cu ochii căscaţi, ca de nebuni.

— Ah, porcilor! bâigui în cele din urmă procurorul general. Porcilor! Porcilor!

Nu găsea alt cuvânt şi îl repeta pe acesta întruna, accentuându-l cu acelaşi gest violent, ca şi cum ar fi vrut să-i dea mai multă tărie.

— Porcilor! mai spuse odată Delcambre. În casa asta plătită de mine!

Şi amenințându-l pe Saccard cu pumnul, din ce în ce mai înnebunit la gândul că toate lucrurile astea scârboase se petrecuseră pe o mobilă cumpărată de el, începu să urle:

— Asta e casa mea, porcule! Şi femeia asta este tot a mea! Porcule! Hoţule!

Saccard, care îşi păstra calmul, ar fi vrut să-l liniştească, foarte jenat de faptul că era în cămaşă şi din cale afară de încurcat de toată aventura asta. Dar cuvântul „hoţ” îi jigni amorul propriu.

— Ascultă domnule, răspunse el, când cineva vrea ca o femeie să fie numai a lui, trebuie, în primul rând, să-i dea tot ce-i trebuie!

Această aluzie la zgârcenia lui îl făcu pe Delcambre să-şi iasă şi mai mult din fire. Era de nerecunoscut, înspăimântător, ca şi cum ţapul ce zace în fiecare bărbat, toată obscenitatea ascunsă în el ar fi voit să-i iasă afară din trup. Chipul lui atât de demn şi de rece de obicei, se roşise dintr-odată, umflându-se, alungindu-se ca un bot. Furia

scotea la iveală bruta din el, întărâtată de durerea pricinuită de josnicia faptelor.

— Tot ce-i trebuie!... Tot ce-i trebuie!... îngână el. Trotuarul, da, asta-i trebuie! Târfă!

Şi se îndreptă spre baroană cu o mişcare atât de violentă, încât aceasta se sperie. Rămăsese în picioare, nemişcată, izbutind să-şi acopere doar pieptul cu fusta şi lăsând dezgolite pântecele şi coapsele. Înţelegând, atunci, că această goliciune vinovată îl scotea şi mai mult din fire, se furişă până la un scaun şi se aşeză pe el, strângându-şi picioarele şi ridicând genunchii în aşa fel încât să ascundă tot ce putea ascunde. Apoi rămase acolo, nemişcată şi tăcută, cu capul puţin aplecat, cu privirea piezişă şi vicleană îndreptată spre ei, ca o femelă pentru care s-au luat la bătaie masculii şi care aşteaptă sfârşitul luptei pentru a fi a învingătorului.

Curajos, Saccard sări s-o apere.

— Nu cumva vrei s-o loveşti!

Cei doi bărbaţi se găsiră faţă în faţă.

— Domnule, începu Saccard, trebuie să isprăvim odată! Nu ne putem certa ca nişte birjari!... Da, e foarte adevărat, sunt amantul doamnei. Şi vă repet: dacă dumneata ai plătit aici mobilele, eu unul am plătit...

— Ce?

— Multe lucruri. Deunăzi, de pilda, cei zece mii de franci din contul rămas deschis la Mazaud şi pe care dumneata ai refuzat categoric să-i achiţi... Am deci tot atâtea drepturi ca şi dumneata. Porc, se poate, dar hoţ, o, nu! Retrage-ţi cuvântul!

Scos din fire, Delcambre zbieră:

— Eşti un hoţ şi să ştii că te fac praf dacă n-o ştergi imediat!

Dar de astă dată se înfurie şi Saccard şi în timp ce-şi trăgea pantalonii, strigă:

— Ascultă, amice, ai cam început să mă plictiseşti! Voi

pleca numai dacă vreau!... Să nu-ţi închipui cumva că mi e frică de dumneata...

Şi după ce se încălţă, bătu din picior, spunând:

— Aici sunt, aici rămân!

Înecându-se de furie, Delcambre se apropie de ei, cu botul întins:

— Şterge-o, porcule!

— După tine, pungaşule!

— Să ştii că te cârpesc!

— Şi eu îţi trag un picior undeva!

Nas în nas, scrâşnind din dinţi, lătrau ca nişte câini. Lăsând la o parte şi ultimele resturi de educaţie, certându-se pentru toată murdăria asta, magistratul şi financiarul se înjurau ca nişte căruţaşi beţi, ajungând la vorbe scârnave pe care şi le aruncau unul altuia în obraz cu o nevoie crescândă, ca pe nişte scuipaţi. Vocea le era sugrumată şi din gură nu le ieşea decât noroi.

De pe scaunul său, baroana aştepta ca unul dintre ei să-l dea afară pe celălalt. Începând, de altminteri, să se liniştească, ea se gândea la felul cum va trebui să-şi aranjeze socotelile după aceea, şi nu se mai simţea stânjenită decât de prezenţa servitoarei pe care o ghicea la pândă în dosul draperiei, rămasă acolo ca să se distreze. Într-adevăr, Clarisse, trăgând cu urechea, râdea pe înfundate auzindu-i pe cei doi bărbaţi spunându-şi lucruri atât de dezgustătoare şi, scoţând puţin capul afară, cele două femei se zăriră, amanta închircită şi goală, servitoarea în picioare şi corectă, cu guleraşul ei alb la gât; între ele se produse un schimb fulgerător de priviri, în care străbătea ura de veacuri a rivalelor, puse în acea situaţie de egalitate ce există între ducese şi servitoare, când sunt goale.

Dar şi Saccard o văzuse pe Clarisse. Continua să se îmbrace; luându-şi jiletca, îi zvârlea lui Delcambre o înjurătura în obraz, apoi îşi vâra mâna în mâneca stângă a redingotei şi-i mai spunea o alta, îmbrăca mâneca dreaptă

şi mai găsea una şi încă una, mereu altele, cu duiumul. Apoi, deodată, ca pentru a termina, zise:

— Ia vino-ncoace, Clarisse!... Deschide uşile şi ferestrele ca să afle toată casa şi toată strada!... Domnul procuror general vrea să se ştie că este aici şi eu unul am să-i fac pe plac!

Pălind, Delcambre făcu un pas înapoi, văzându-l ca se îndreaptă spre una dintre ferestre, ca şi cum ar fi vrut într-adevăr s-o deschidă. Omul acesta îngrozitor era în stare să-şi pună în aplicare ameninţarea, căci lui puţin îi păsa de scandal.

— Ah, canalie, canalie! murmură magistratul. Frumoasă pereche faceţi amândoi, tu şi cu târfa asta! Ţi-o las...

— Foarte bine! Şterge-o! N-avem nevoie de dumneata!... Aşa, cel puţin, facturile ei vor fi achitate şi nu se va mai plânge de sărăcie!... Na, ia treizeci de centime pentru omnibuz.

La această nouă insultă, Delcambre rămase o clipă ţintuit locului, în pragul camerei de toaletă. Era acum din nou ţeapăn, slab, cu faţa palidă, brăzdată de cute severe. Întinse braţul şi, ameninţându-l, făcu jurământ:

— Îţi jur că-mi vei plăti toate astea J... O! n-avea grijă, voi şti eu să te găsesc! Ia seama!

Apoi dispăru. În urma lui se auzi foşnetul unei rochii. Era Clarisse, care o ştergea şi ea de teama unei explicaţii, foarte încântată de festa pe care le-o jucase.

Saccard, încă enervat, bătu din picior, se duse să închidă uşile pe urma lor şi se înapoie în încăperea în care baroana rămăsese încremenită pe scaun. Se plimbă prin odaie cu paşi mari, împinse la loc în cămin un lemn aprins ce dădea să cadă; şi abia atunci, văzând-o atât de ciudată şi atât de goală, cu fusta aceea strânsă în jurul gâtului, se dovedi la înălţime.

— Îmbracă-te, scumpa mea... Şi nu te necăji. E stupid, dar nu are niciun fel de importanţă... Ne revedem aici

poimâine, ca să punem lucrurile la punct, nu-i aşa? Acum însă, trebuie să te las, căci am întâlnire cu Huret.

Dar în timp ce ea îşi punea cămaşa, Saccard, gata să plece, îi strigă din anticameră:

— Şi mai ales, dacă ai de gând să cumperi acţiuni italiene, nu face prostii, auzi? Ia-le numai cu primă!

În acelaşi timp şi la aceeaşi oră, doamna Caroline, cu capul plecat pe masa de lucru, plângea în hohote. Brutala informaţie dată de vizitiu, trădarea lui Saccard, care nu se va mai putea preface de acum înainte că n-o cunoaşte, deşteptase în ea toate bănuielile, toate temerile pe care voise să le înăbuşe. Îşi dăduse silinţa să fie liniştită şi să spere în afacerile băncii, complice, din cauza dragostei ei oarbe, la tot ceea ce nu voia să vadă, la tot ceea ce nu căuta să afle. Acum, însă, îşi făcea amare remuşcări din cauza acelei scrisori menite să liniştească şi pe care o trimisese fratelui ei cu prilejul ultimei adunări generale; acum, când gelozia îi deschisese din nou ochii şi urechile, ştia că neregulile se ţin lanţ şi că devin din ce în ce mai serioase. Aşa, de pildă, contul lui Sabatani crescuse, societatea juca tot mai mult pe numele lui, fără a mai pune la socoteală reclamele uriaşe şi mincinoase, castelele de nisip şi noroi atribuite băncii, a cărei propăşire atât de rapidă, aproape miraculoasă, mai mult o îngrozea, decât o bucura pe doamna Caroline. Ceea ce o înfricoşa mai ales era ritmul grozav, galopul necontenit în care era mânată banca, aidoma unei maşini supraîncărcate cu cărbuni, pornită în goană pe nişte şine diabolice, până ce totul avea să plesnească şi să sară în aer sub presiunea ultimei zguduiri. Nu era o naivă, o prostuţă pe care s-o poţi înşela; deşi nu cunoştea tehnica operaţiunilor bancare, îşi dădea prea bine seama de motivul acestei goane, acestei înfrigurări menite să ameţească mulţimea, s-o îmbie la nebunia molipsitoare a dansului milioanelor. Fiecare zi trebuia să aducă o nouă urcare a acţiunilor, lumea trebuia

să creadă în succese tot mai mari, în ghişee monumentale, în ghişee vrăjite care absorb râuri pentru a restitui fluvii, oceane de aur. Şi pe sărmanul ei frate, atât de încrezător şi atât de entuziast, putea ea oare să-l trădeze, să-l lase în voia puhoiului ce ameninţa să-i înece pe toţi, într-o bună zi? Era disperată din cauză că nu făcuse nimic şi că n-avea posibilitatea să facă nimic.

Între timp, amurgul începuse să se aştearnă în biroul pe care focul stins din cămin nu-l mai lumina cu nicio scânteiere. Şi în întunericul ce se lăsa tot mai adânc, doamna Caroline plângea din ce în ce mai amarnic. Era o laşitate, desigur, pentru că îşi dădea limpede seama că lacrimile ei nu izvorau din grija pentru afacerile băncii. Da, desigur, Saccard conducea de unul singur galopul acesta nebunesc, cravaşând animalul cu o sălbăticie şi cu o inconştienţă morală extraordinară, cu riscul de a-l ucide. Numai el era vinovat şi se înfiora când se gândea că ar putea citi în sufletul lui, în sufletul acesta întunecat de om al banului, pe care nici el însuşi nu şi-l cunoştea bine şi în care o umbră acoperea altă umbră, adâncul murdar al tuturor decăderilor. Ceea ce nu-i era clar, bănuia şi se cutremura. Dar descoperirea treptată a atâtor nereguli, teama de o catastrofă posibilă, n-ar fi determinat-o să se prăbuşească pe această masă, plângând şi fără putere, ci dimpotrivă, ar fi întărit-o în nevoia de luptă şi de tămăduire. Doamna Caroline se cunoştea bine, era o luptătoare. Nu! Dacă plângea cu sughiţuri, ca un copil neputincios, era din cauza că-l iubea pe Saccard şi că el se afla în clipa aceea lângă altă femeie. Această mărturisire pe care era silită să şi-o facă, o umplea de ruşine şi o făcea să se înece de plâns.

— Doamne! Să nu mai am nicio mândrie? îşi spunea ea vorbind singură. Să fi ajuns în halul asta de slăbiciune şi de decădere! Să nu poţi atunci când vrei!

În clipa aceea ea auzi cu uimire un glas în încăperea

întunecată. Era Maxime, care, ca un intim al casei, intrase fără a mai fi anunţat.

— Dar ce faci aici pe întuneric? Plângi?

Ruşinată că a fost surprinsă într-o asemenea situaţie, ea se sili să-şi stăpânească lacrimile, în timp ce Maxime adăugă:

— Iartă-mă, dar credeam că tata s-a întors de la Bursă... M-a rugat o doamnă să i-l aduc la masă.

Valetul aprinse o lampă şi se retrase după ce o aşeză pe masă. Încăperea aceea mare se învioră în lumina liniştită pe care o răspândea abajurul.

— Nu-i nimic, încercă să-l lămurească doamna Caroline, m-am supărat şi eu aşa, pentru un fleac, cu toate că sunt atât de puţin nervoasă!

Şi cu ochii uscaţi, dreaptă, începuse să zâmbească, cu aerul ei eroic de luptătoare. O clipă, tânărul o privi, atât era de mândră, cu ochii ei mari şi limpezi, cu buzele ei hotărâte, eu chipul ei de o bunătate bărbătească pe care cununa pletelor albe îl îmblânzea, dându-i atâta farmec. Maxime o găsea încă tânără, cu tot părul ei alb, cu dinţii scânteietori; o femeie încântătoare, care devenise o femeie frumoasă. Apoi se gândi la tatăl său şi ridică din umeri, cuprins de o milă plină de dispreţ.

— Din cauza lui, nu-i aşa? Din cauza lui eşti atât de necăjită, nu?

Ea vru să nege, dar o înecă plânsul şi lacrimile îi umeziră din nou ochii.

— Ah, draga mea, când îţi spuneam că-ţi faci iluzii asupra tatei şi că vei fi rău răsplătită!... Era de aşteptat că o să te înghită şi pe dumneata!

Atunci doamna Caroline îşi aminti de ziua în care se dusese să se împrumute de la el cu cei două mii de franci de care avea nevoie pentru a aconta răscumpărarea lui Victor. Nu-i făgăduise, oare Maxime că va sta de vorbă cu ea, atunci când va voi să afle mai multe? N-avea, oare,

acum prilejul să afle tot trecutul de la el? Şi o nevoie de neînvins o îndemna sa facă acest lucru: de vreme ce începuse să coboare, trebuia să meargă până la fund. Asta ar fi dovedit curaj, ar fi fost demn de ea şi folositor tuturor.

Dar îi era scârbă de această anchetă şi o ocoli, având aerul că întrerupe convorbirea.

— Îţi sunt încă şi acum datoare cei două mii de franci, zise ea. Nu eşti supărat pe mine că te fac să aştepţi atât?

El făcu o mişcare ca şi când ar fi vrut să spună că poate să-i plătească oricând va dori. Apoi, deodată, adăugă:

— Dar ce mai e cu fratele meu, cu monstrul acela?

— Sunt disperată din cauza lui; nu i-am povestit încă nimic tatălui dumitale... Ce mult aş vrea să-l scot puţin la lumină pe bietul băiat, ca să poată fi şi el iubit!

Maxime râse, fapt care o îngrijoră. Şi cum îl întrebă din priviri, acesta răspunse:

— Am impresia că şi în privinţa asta îţi faci necazuri degeaba. Tata nu va şti niciodată să preţuiască toată această muncă... A avut atâtea necazuri cu familia!

Doamna Caroline îl privea mereu, dându-şi seama cât de corect e în egoista lui bucurie de a trăi, cât de dezamăgit este de legăturile omeneşti, chiar şi de acelea pe care le creează plăcerea. Surâsese, gustând de unul singur răutatea cuprinsă în ultima frază pe care o rostise. Şi înţelese că se, apropie de taina celor doi bărbaţi.

— Mama dumitale a murit demult?

— Oh, da, de-abia am cunoscut-o... Eram încă la Plaisance, la liceu, când ea a murit, aici, la Paris... Unchiul nostru, doctorul Pascal, a luat-o la el pe sora mea Clotilde, pe care de atunci n-am mai revăzut-o decât o singură dată...

— Dar tatăl dumitale s-a recăsătorit, nu-i aşa?

Maxime şovăi o clipă. Ochii lui, atât de limpezi şi atât de goi, fuseseră turburaţi ca de o ceaţă roşietică.

— Da! da! s-a recăsătorit... cu fiica unui magistrat din

familia Beraud du Chatel... Renée mi-a fost mai mult prietenă decât mamă...

Apoi, cu o mişcare familiară, se aşează lângă ea şi continuă:

— Vezi, pe tata trebuie să-l înţelegi. Nu este, dragă Doamne, mai rău decât ceilalţi. Dar pentru el, copiii lui, femeile, în sfârşit, tot ceea ce îl înconjoară, vin pe planul al doilea, după bani... Oh, fireşte, să ne înţelegem, nu iubeşte banii ca un avar, pentru a-i avea grămadă, pentru a-i ţine ascunşi în pivniţă. Nu! Dacă vrea să-i facă să ţâşnească de peste tot, din orice fel de izvor, este pentru că doreşte să-i vadă scurgându-se înspre el în torente, pentru toate bucuriile pe care le pot oferi, pentru lux, pentru plăcere şi pentru putere... Ce vrei? Patima asta o are în sânge. Ne-ar vinde pe toţi, în sfârşit, pe oricine, dacă ar exista târg la care să ne poată vinde. Şi în toate aceste situaţii ca un om inconştient şi superior, căci el este într-adevăr un poet al milioanelor, atât de mult îl înnebunesc şi-l scoboară banii, făcând din el o canalie, dar una în stil mare!

Era exact ceea ce constatase şi doamna Caroline, care-i asculta pe Maxime dând din cap. Oh, banii, banii care otrăvesc şi strică totul, care usucă sufletele, alunga bunătatea, blândeţea, iubirea de aproape! Numai banul era marele vinovat, mijlocitorul tuturor cruzimilor şi al tuturor josniciilor omeneşti. În clipa aceea, ea blestema, ura banul cu toată revolta şi indignarea nobleţei şi corectitudinii ei de femeie. Dacă i-ar îi stat în putinţă, ar fi distrus dintr-o singură lovitură toţi banii din lume, aşa cum ar zdrobi cu călcâiul răul, pentru a mântui pământul.

— Aşadar, tatăl dumitale s-a recăsătorit, repetă ea după o clipă de tăcere, cu glas domol şi încurcat, făcând legătura cu o serie întreagă de amintiri.

Cine oare mai făcuse aluzie, de faţă cu ea, la povestea aceea? N-ar fi putut spune; o femeie, desigur, vreo prietenă, la început, atunci când se mutase în rue Saint-

Lazare şi când Saccard închiriase primul etaj. Era vorba de o căsătorie din interes, de un târg ruşinos! Şi mai târziu, în căsnicia lui Saccard, nu-şi făcuse loc încetişor o crimă tolerată, un adulter monstruos, vecin cu incestul?

— Renée, murmură atunci Maxime, ca fără voia lui, nu era decât cu câţiva ani mai mare decât mine...

Tânărul ridicase capul şi se uita la doamna Caroline; apoi, deodată, lăsându-se învins de un moment de inexplicabilă încredere în această femeie care părea atât de sănătoasă şi atât de cuminte, îi povesti trecutul, nu în fraze continue, ci în crâmpeie, prin mărturisiri ciuntite, ca şi cum le-ar fi făcut involuntar şi pe care ea trebuia să le înnădească. Îşi revărsa oare vechea ură împotriva tatălui său, acea rivalitate ce existase între ei, rivalitate ce-i înstrăinase şi făcuse din ei doi oameni pe care nu-i mai leagă nimic? Maxime nu-l învinovăţea, părea incapabil să se înfurie; dar râsul lui subţirel suna a batjocură şi vorbea de toate acele grozăvii cu bucuria răutăcioasă şi perfidă de a-l pângări, răscolind atâtea lucruri josnice.

Aşa află doamna Caroline toată povestea îngrozitoare a vieţii lui Saccard, care îşi vânduse numele, se însurase pentru bani cu o fată pe care o sedusese; apoi, cu banii ei, dusese o viaţă nebunească şi strălucitoare, sfârşind prin a o nenoroci cu totul pe naiva şi bolnăvicioasa lui soţie; în sfârşit, ajunsese până acolo încât, având nevoie de bani şi trebuind să obţină de la ea o semnătură, tolerase în casa lui legăturile de dragoste dintre soţia sa şi fiul său, închizând ochii ca un bun patriarh care este de părere că fiecare are dreptul să petreacă. Banul, banul-rege, banul-dumnezeu, banul mai presus decât sângele, mai presus decât lacrimile, mai adorat decât zadarnicele scrupule omeneşti în neţărmuita lui putere! Şi pe măsură ce importanţa banilor creştea, pe măsură ce Saccard i se arăta în această diabolică măreţie, doamna Caroline se simţea cuprinsă de groază, înlemnită, uluită la gândul că, după atâtea alte

femei, era şi ea acum a acestui monstru.

— Asta-i tot, spuse Maxime sfârşind de povestit. Mi-e milă de dumneata, aşa că e mai bine să fii prevenită... Să nu te desparţi însă de tata din cauza asta. Mi-ar părea foarte rău, pentru că tot dumneata vei fi aceea care vei suferi, nu el!... Înţelegi acum pentru ce refuz să-i împrumut bani?

Cum ea nu răspundea nimic, căci îi pierise glasul şi se simţea lovită drept în inimă, Maxime se sculă, aruncă o privire în oglindă, cu plăcuta dezinvoltură a bărbatului frumos, convins de corectitudinea vieţii lui. Apoi se întoarse din nou în faţa. ei:

— Ce zici? Pilde de felul ăsta te fac să îmbătrâneşti repede... Eu, unul, mi-am rânduit viaţa imediat: m-am însurat cu o fată tânără, care era bolnavă şi care a murit; şi jur că nu voi mai face prostii câte zile voi avea... Dar, vezi dumneata, tata este incorijibil, tocmai fiindcă el nu are niciun fel de simţ moral.

Apoi îi apucă mâna rece ca gheaţa şi i-o strânse o clipă în mâna lui.

— Văd că întârzie, aşa că plec... Dar nu-ţi face inimă rea! Te credeam mai tare! şi mulţumeşte-mi, pentru că în viaţă un singur lucru e stupid: să fii păcălit!

Era pe punctul de a părăsi încăperea, când se mai opri odată în prag, râzând, şi adăugă:

— Era să uit! Spune-i că doamna de Jeumont îl aşteaptă la masă... Ştii, doamna de Jeumont, aceea care s-a culcat cu împăratul pentru o sută de mii de franci... Nu-ţi fie teamă însă. căci oricât de nebun ar fi tata tot nu-l cred în stare să plătească atât de mult o femeie...

Rămasă singură, doamna Caroline nu se mişcă din loc. În camera aceea mare şi năpădită de o tăcere grea, stătea ca zdrobită, pe scaun, uitându-se fix la lampă, cu privirea ei adâncă. I se ridicase dintr-odată un văl de pe ochi şi tot ceea ce nu voise să vadă limpede până atunci, ceea ce

bănuia doar, tremurând, i se perinda acum pe dinainte, în toată cruzimea dezgustătoare şi fără niciun fel de scuză. Îl vedea pe Saccard în toată goliciunea lui, îi vedea sufletul pustiit de om al banului, suflet complicat şi turbure în descompunerea lui. Saccard nu avea, într-adevăr, nicio măsură şi nicio stavilă, satisfăcându-şi poftele cu instinctul dezlănţuit al omului care nu cunoaşte alta oprelişte în afară de neputinţa lui. Îşi împărţise soţia cu fiul, îşi vânduse copilul, îşi vânduse nevasta, îi vânduse pe toţi cei care-i căzuseră în mână: se vânduse pe el însuşi şi ar vinde-o şi pe ea, l-ar vinde şi pe fratele ei, ar bate monetă din inimile şi din sufletele lor. Nu era decât un făuritor de bani, care punea la topit de-a valma, şi lucruri şi fiinţe, numai pentru a stoarce cât mai mulţi bani din ele. Într-o clipă de scurtă luciditate, ea văzu Banca Universală mustind bani din toate încheieturile, un lac, un ocean de bani, în mijlocul căruia, întreprinderea avea şi se prăbuşească, dintr-odată, cu o trosnitură asurzitoare. Ah, banii, banii ăştia groaznici, care pângăresc şi distrug totul!

Din ce în ce mai pornită, doamna Caroline se ridică de pe scaun. Nu, nu! Era monstruos, gata, s-a terminat, nu mai putea rămâne alături de omul ăsta! Trădarea parcă i-ar mai fi iertat-o; dar se simţea scârbită de toată murdăria trecutului său, tremura de teama crimelor pe care el le-ar mai putea face de acum încolo. Nu-i rămânea decât să plece imediat, dacă voia să nu fie şi ea stropită cu noroi, zdrobită sub ruine. Şi simţea nevoia să plece departe, foarte departe, lângă fratele ei, la capătul Orientului, mai mult pentru a dispărea ea de aici, decât pentru a-l preveni pe el acolo! Să plece, să plece imediat! Nu era încă ora şase, putea să ia trenul de şapte şi cincizeci şi cinci pentru Marsilia, deoarece i se părea peste putinţă să mai dea ochii cu Saccard. La Marsilia, înainte de îmbarcare, şi-ar putea face câteva cumpărături, numai câteva rufe într-un geamantan oarecare, o rochie de schimb şi atâta tot. Ar

putea să fie gata de drum într-un sfert de oră. Apoi, când îşi văzu lucrarea lăsată pe masă, memoriul acela pe care-l începuse, se opri o clipă. La ce bun să-l mai ia cu ea, de vreme ce totul, putred din rădăcină, avea să se prăbuşească? Se apucă totuşi să strângă documentele şi notiţele, cu grijă, din obişnuinţa înnăscută a bunei gospodine care nu vrea să lase niciun pic de dezordine în urma ei. Treaba aceasta o ocupă câteva minute, potolindu-i năvalnica hotărâre luată atât de brusc. Şi complet liniştită, tocmai arunca o ultima privire în jurul său, înainte de a părăsi încăperea, când intră un servitor şi-i înmâna un teanc de ziare şi de scrisori.

Aruncându-şi ochii pe adrese, doamna Caroline recunoscu din grămadă o scrisoare de la fratele ei. Venea din Damasc, unde se afla atunci Hamelin, pentru lucrări în legătură cu construirea căii ferate ce avea să lege acest oraş de Beirut. La început ea frunzări scrisoarea în picioare, lângă lampă, având de gând s-o citească pe îndelete mai târziu, în tren. Dar fiecare frază o reţinea, nu putea sări niciun cuvânt şi sfârşi prin a se aşeza iar la masă, cufundându-se cu totul în pasionanta lectură a celor douăsprezece pagini.

Hamelin o scrisese într-una din zilele în care se simţea foarte bine dispus. Îi mulţumea surorii sale pentru veştile atât de îmbucurătoare pe care i le comunicase de la Paris şi totodată îi trimitea ştiri şi mai bune din partea lui, căci totul mergea ca pe roate. Primul bilanţ al Companiei Pacheboturilor Reunite se anunţa strălucit, noile vapoare de transport realizau încasări mari, mulţumită atât instalaţiilor perfecte, cât şi vitezei lor. Adăuga, în glumă, că acum se călătorea de plăcere cu vapoarele lor şi arăta că porturile de pe coastă erau năpădite de lumea Occidentului; mai povestea ca nu era colţ cât de îndepărtat în care să se fi dus şi să nu se fi întâlnit nas în nas cu cât un parizian get-beget. Aşa după cum prezisese el însuşi, Orientul îşi

deschisese larg porţile sale Franţei. În curând, zeci de oraşe aveau să răsară, din nou pe povârnişurile roditoare ale Libanului. Dar făcea, mai ales, o descriere foarte vie a trecătorii Carmelului, unde mina de argint se afla în plină activitate. Regiunea aceea sălbatică se reîntorcea la viaţă, descoperiseră noi izvoare în surpătura gigantică a stâncilor ce astupau valea în partea de miazănoapte; cultivau ogoare roditoare, grâul lua locul arbuştilor sălbatici; un sat întreg se şi ridicase în apropierea minei, alcătuit la început din simple colibe de lemn, menite să adăpostească muncitorii, iar acum din căsuţe de piatră, cu grădiniţe, constituind un început de oraş în toată regula, ce avea să se dezvolte întruna, atâta timp cât filoanele argentifere nu vor slei. Satul avea aproape cinci sute de locuitori şi era legat de Saint-Jean-d'Acre printr-o şosea care tocmai se construise. De dimineaţa şi până seara maşinile de extracţie pufăiau, căruţele porneau în pocnetul voios al bicelor, femeile cântau, copiii zburdau şi strigau neîncetat în acest pustiu în care, pe vremuri, numai vulturii turburau tăcerea de moarte a văzduhului cu fâlfâitul lin al aripilor lor. Mirtul şi grozama îmbălsămau, ca şi înainte, aerul călduţ şi încântător de proaspăt. În sfârşit, Hamelin nu mai contenea să vorbească despre prima linie ferată pe care trebuia s-o construiască de la Brassa la Beirut, prin Angora şi Alep. La Constantinopol fuseseră îndeplinite toate formalităţile; anumite modificări fericite aduse traseului pentru a înlesni trecerea peste văile munţilor Tauras, îl umpleau de încântare. Mai vorbea în scrisoarea lui de văile şi de câmpiile ce se întindeau la poalele munţilor, cu încântarea omului de ştiinţă care găsise acolo noi mine de cărbuni şi care începuse să şi viseze că ţinutul se acoperise de uzine. Îşi fixase punctele de reper, îşi alesese locurile pentru staţii, dintre care, unele, aveau să fie ridicate chiar în mijlocul deşertului; un oraş ici, altul ceva mai departe, oraşele vor prinde viaţă în jurul fiecăreia dintre staţii, la răscrucea

căilor naturale. Sămânţa pentru dezvoltarea oamenilor şi a marilor înfăptuiri viitoare fusese aruncată; totul începuse să încolţească şi în numai câţiva ani va lua fiinţă aci o lume nouă. Şi Hamelin încheia, îmbrăţişându-şi cu drag sora mult iubită, fericit că o poate face părtaşă la această renaştere a unui popor, spunându-i că ea contribuise foarte mult, de vreme ce l-a ajutat atâta timp prin curajul şi sănătatea ei înfloritoare.

Doamna Caroline terminase de citit; scrisoarea rămăsese deschisă pe masă, în timp ce ea se gândea, privind fix la lampă. Apoi, deodată, îşi ridică privirile şi se uită în jurul pereţilor, oprindu-se la fiecare schiţă, la fiecare acuarelă. La Beirut, pavilionul directorului Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite era gata, înălţându-se în mijlociii unor mari magazine. Pe muntele Carmel, fundul acela de prăpastie plină de sălbăticie, acoperită cu mărăcini şi pietre, prindea viaţă, aidoma cuibului uriaş al unei populaţii care abia acuma se năştea. În munţii Taurus, nivelările şi profilările schimbau orizontul şi deschideau dramul comerţului liber. În faţa ei, în hârtiile acelea acoperite cu linii geometrice şi decolorate, prinse de perete în patru ţinte, se înfiripa imaginea îndepărtatei ţări pe care o străbătuse odinioară şi pe care o iubise atât de mult pentru frumosul ei cer veşnic albastra, pentru pământul ei atât de roditor. Revedea grădinile Beirutului care urcau în formă de trepte; văile Libanului cu păduri de măslini şi de duzi, şesurile Antiohiei şi ale Alepului, nesfârşite livezi cu fructe minunate. Se revedea împreună cu fratele ei, străbătând acest minunat ţinut, ale cărui bogăţii imense se pierdeau, risipite sau neştiute de nimeni, din lipsă de drumuri, fără industrie, fără agricultură şi fără şcoli, în trândăvie şi înapoiere. Dar toate lucrurile prindeau acum viaţă, sub extraordinarul impuls de sevă tânără. Evocarea acestui Orient al viitorului ridica înaintea ochilor ei oraşe bogate, câmpii rodnice, o omenire fericită. Şi ea vedea şi auzea

zgomotul muncii de pe şantiere şi constata că acest bătrân pământ adormit de veacuri, se redeştepta, în sfârşit, şi dădea naştere unei lumi noi.

Atunci doamna Caroline ajunse dintr-odată la convingerea că banul este îngrăşământul din care răsare omenirea de mâine. Îi veneau în minte anumite fraze rostite de Saccard, crâmpeie din teoria lui asupra speculaţiei. Îşi aminti acea idee a lui după care, fără speculaţie, n-ar mai exista marile întreprinderi pline de viaţă şi roditoare, după cum fără desfrâu n-ar mai exista copii. Era nevoie de toată această risipă de patimă, de toată această viaţă cheltuită zadarnic şi josnic, pentru ca viaţa însăşi să poată continua. Dacă fratele ei, acolo unde se găsea, era vesel şi vestea victoria în mijlocul şantierelor ce se organizau, a construcţiilor ce ieşeau ca din pământ, asta se datora faptului că la Paris ploua cu bani, cu banii care puneau totul în mişcare în vâltoarea jocului. Banul, otrăvitor şi distrugător, devenea izvorul întregii vegetaţii sociale, îngrăşământul necesar marilor lucrări, a căror executare urma să apropie popoarele, să aducă pacea pe pământ. Blestemase banul, dar acum, contrariată, cădea în admiraţie în faţa lui; nu era el, oare, singura putere care doboară munţii, umple golfurile şi face ca pământul să poată fi locuit de oameni liberi? Banul care aducea în lume tot răul, zămislea binele. Pradă acestor gânduri, ea nu mai ştia ce să facă, zguduită până în adâncul sufletului, dar în acelaşi timp hotărâtă să nu mai plece, de vreme ce în Orient izbânda părea deplină şi de vreme ce la Paris se dădea bătălia cea mare; dar fiindcă nu era încă în stare să se liniştească, inima tot îi mai sângera.

Se ridică şi se duse să-şi sprijine fruntea de una dintre ferestrele ce dădeau în grădina casei de Beauvilliers. Se lăsase noaptea, astfel că nu se mai zărea decât o lumină slabă în odăiţa aceea dosnică în care trăiau contesa şi cu fiica ei, pentru a cruţa mobilele şi pentru a economisi

lemnele. În dosul perdelelor de muselină, întrezări profilul contesei, care cârpea ceva, în timp ce Alice picta în graba nişte acuarele pe care avea să le vândă apoi pe furiş. Li se întâmplase o nenorocire: se îmbolnăvise calul, fapt care le silise să stea în casă vreme de două săptămâni, deoarece se încăpăţânau să nu fie văzute mergând pe jos şi nici nu-şi puteau permite să închirieze o trăsură. Dar în sărăcia lor, pe care o ascundeau cu atâta eroism, erau susţinute de o speranţă care le făcea şi mai curajoase şi anume urcarea continuă a acţiunilor Băncii Universale, câştigul acela ce începea să fie atât de mare şi pe care-l vedeau strălucind şi căzând asupra lor ca o adevărată ploaie de aur în ziua când vor vinde acţiunile la cursul cel mai ridicat. Contesa îşi făgăduise o rochie într-adevăr nouă, visând să dea în timpul iernii patru dineuri pe lună fără a mai fi nevoită să mănânce din cauza asta timp de două săptămâni numai pâine goală. Acum Alice nu mai râdea cu acel aer de prefăcută indiferenţă, când mama ei îi vorbea de măritiş, ci dimpotrivă, o asculta cu un uşor tremur al mâinilor, începând să creadă că aşa ceva este cu putinţă şi că va avea, poate, şi ea un bărbat şi copiii. Iar doamna Caroline, privind cum arde lămpiţa care le lumina încăperea, se simţi cuprinsă de o linişte adâncă şi de duioşie, la gândul că tot banii, simpla speranţă în bani, constituia fericirea acestor sărmane fiinţe. Dacă Saccard avea să le îmbogăţească, ele îl vor binecuvânta, şi va fi, pentru aceste femei, milostiv şi bun... Bunătatea se află deci pretutindeni, chiar printre cei răi, care sunt totuşi buni pentru cineva şi găsesc întotdeauna, în mijlocul blestemelor mulţimii, unele voci umile şi izolate care le mulţumesc şi îi adoră. Şi în timp ce scruta întunericul grădinii, gândul o duse la Opera Muncii. În ajun, împărţise acolo, din partea lui Saccard, jucării şi bomboane, cu prilejul unei aniversări; şi zâmbi fără voie, amintindu-şi de bucuria gălăgioasă a copiilor. De o lună de zile, toată lumea era ceva mai mulţumită de Victor; citise

rapoarte satisfăcătoare despre el la prinţesa d’Orviedo cu care avea de două ori pe săptămână lungi convorbiri în legătură cu problemele instituţiei. Apărându-i pe neaşteptate în minte imaginea lui Victor, se miră că în criza ei de disperare îl uitase cu totul, atunci când se gândise să părăsească Parisul. Ar fi putut oare să plece şi să-l lase pe băiatul acesta aşa, zădărnicind după atâta osteneală acţiunea care începuse să dea roade? O duioşie din ce în ce mai pătrunzătoare părea că se ridică dăm întunericul arborilor, un suflu de renunţare nespusă, de înţelegere divină, care-i umplea inima, în timp ce lămpiţa sărăcăcioasă a doamnelor de Beauviuiers continua să strălucească în odăiţa lor, ca o stea.

Când doamna Caroline se întoarse la masa ei de lucru, se simţi cuprinsă de un fior. Nu cumva îi era frig? Gândul acesta o înveseli, căci se lăuda că poate să stea toată iarna fără foc. Ai fi zis că ieşise dintr-o baie rece, întinerită şi înviorată, cu pulsul liniştit. Această senzaţie o avea numai în dimineţile de sănătate deplină. Apoi se gândi să mai pună un lemn în cămin; şi văzând că focul se stinsese, se bucură să şi-l aprindă singură, căci nu voia să cheme servitorul. Se munci mult, deoarece n-avea surcele, dar până la urmă izbuti să dea foc lemnelor, folosindu-se de nişte ziare vechi pe care le aprinse unul câte unul. Îngenunchiată în faţa căminului, râdea de una singură. Rămase acolo o clipă, fericită şi mirată. Iată, deci, că trecuse încă una dintre crizele ei cele mari şi că îşi recăpăta nădejdea, dându-şi seama că la capătul vieţii, la capătul umanităţii, se afla veşnicul necunoscut, despre care ea nu ştia nimic. Era de ajuns să trăiască, pentru ca viaţa să-i aducă necontenit vindecarea rănilor pricinuite de viaţa însăşi. Îşi aminti din nou de prăbuşirile pe care le trăise, de căsătoria ei nenorocită, de mizeria îndurată la Paris şi de faptul că fusese părăsită de singurul om pe care-l iubise; dar cu fiecare prăbuşire îşi regăsise viguroasa ei energie,

veşnica bucurie care o punea din nou pe picioare, în mijlocul ruinelor. Deci, nu se prăbuşise încă totul? De când îi aflase înspăimântătorul trecut, nu-şi mai stima amantul, asemenea acelor femei pioase care spală răni dezgustătoare în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, ştiind bine că rănile nu se vor închide niciodată. Totuşi va continua să fie a lui şi de acum încolo, chiar dacă ştia că el aparţine şi altora; nici nu încerca măcar să lupte cu celelalte femei. Toată viaţa ei avea să se scurgă într-un cuptor, în cuptorul zgomotos al speculaţiei, sub veşnica ameninţare a catastrofei finale în care fratele ei îşi va pierde, poate, cinstea şi viaţa. Cu toate acestea, însă, rămânea neclintită, aproape nepăsătoare, ca în dimineaţa unei zile însorite, gustând bucuria luptei care se va împotrivi pericolului. De ce oare? Nu din înţelepciune, ci din plăcerea de a trăi. Nu degeaba spunea fratele ei că este întruchiparea speranţei de neînvins.

Când se înapoie, Saccard o găsi cufundată în lucra, încheind, cu scrierea ei energică, o pagină din memoriul cu privire la căile ferate ale Orientului. Ea ridică puţin capul şi-î zâmbi liniştită, în timp ce el o sărută pe parai ei frumos şi strălucitor.

— Ai avut mult de lucru, dragul meu?

— Ce să-ţi spun, credeam că n-am să mai sfârşesc! Am stat de vorbă cu ministrul lucrărilor publice, m-am întâlnit cu Huret, apoi a trebuit să mă întorc din nou la ministru, unde n-am mai găsit decât un secretar... În sfârşit, am promisiuni precise pentru acolo.

Într-adevăr, de când se despărţise de baroana Sandorff, nu avusese o clipă de răgaz, lăsându-se furat de vârtejul alergăturilor, cu zelul lui obişnuit. Doamna Caroline îi întinse scrisoarea trimisă de Hamelin. Citind-o Saccard fu încântat, iar ea îl privea cum se bucură de izbânda apropiată, făgăduindu-şi că de acum înainte îl va supraveghea îndeaproape, pentru a-i împiedica să mai facă

prostii. Nu izbuti, totuşi, să-l mustre cât de cât.

— A fost Maxime pe aici, ca să te invite în numele doamnei de Jeumont…

— Dar mi-a scris chiar ea!… Uitasem să-ţi spun că diseară mă duc acolo… Crede-mă, obosit cum sunt, nu-mi face nicio plăcere!

Şi plecă, după ce-i sărută din-nou parul alb. Doamna Caroline îşi reluă lucrul, cu surâsul ei prietenos şi plin de îngăduinţă. Căci, în definitiv, ce altceva era ea pentru Saccard decât o prietenă care i se dăruieşte? Îi era ruşine că e geloasă, ca şi când aceasta le-ar fi pângărit şi mai mult legătura. Voia să fie mai presus de durerea femeii înşelate, eliberată de egoismul trupesc al dragostei. Că era a lui, că îl ştia şi al altora, asta n-avea nicio importanţă. Şi totuşi, îl iubea din toată inima ei curajoasă şi compătimitoare. Acest Saccard, acest tâlhar ai trotuarului financiar, iubit cu atâta abnegaţie de această femeie încântătoare, pentru că-l vedea activ şi avântat, creând o lume, o viaţă nouă, însemna triumful dragostei.

VIII

La 1 aprilie 1867 se deschisese Expoziţia Universală, cu serbări de o strălucire nemaipomenită. Începea marea epocă a imperiului, epoca de eleganţă supremă ce avea să facă din Paris hanul lumii întregi, un han împodobit, răsunând de cântece şi jocuri, un han în care se mânca şi se chefuia în toate încăperile. Nicicând o domnie ajunsă în culmea gloriei ei nu poftise celelalte naţiuni la un banchet atât de mare. Într-o apoteoză de feerie, o nesfârşită defilare a împăraţilor, a regilor şi a prinţilor se îndrepta din cele patru colţuri ale lumii spre Tuileriile strălucitoare.

În aceeaşi epocă, la două săptămâni după deschiderea Expoziţiei, Saccard inaugură monumentalul palat al visurilor lui, în care-şi instală regeşte banca. Timp de şase luni se lucrase ziua şi noaptea, fără întrerupere, înfăptuindu-se o minune care nu e posibilă decât la Paris; faţada clădirii se ridica grea de ornamente, semănând în acelaşi timp cu un templu şi cu o sală de bal, o faţadă al cărei lux orbitor făcea lumea să se oprească uimită în faţa ei. Interiorul era măreţ, ca şi cum pereţii ar fi fost auriţi cu milioanele casieriei. O scară de onoare ducea la sala de aur şi purpură a consiliului, sclipitoare ca o sala de operă. Peste tot covoare, draperii, birouri înzestrate cu un mobilier de o bogăţie strălucitoare. La subsol, unde se afla serviciul titlurilor, erau zidite în perete casele de fier uriaşe, cu guri adânci ca

gurile de cuptor, adăpostite de oglinzile nepoleite ale despărţiturilor care îngăduiau publicului să le vadă, orânduite una lângă alta, ca butoaiele fermecate din basme în care dorm comorile fără de sfârşit ale zânelor. Popoarele, cu regii lor, în drum spre expoziţie, puteau să vină şi să defileze pe aici, căci totul era gata, noul palat îi aştepta pentru a le lua ochii, pentru a-i prinde, unul câte unul, în mrejele aurului ce sclipea în bătaia strălucitoare a soarelui.

Saccard trona în cel mai somptuos birou, cu mobile în stil Ludovic al XIV-lea din lemn aurit şi îmbrăcate în catifea de Genua. Personalul Băncii se mărise şi număra peste patru sute de funcţionari; iar Saccard comanda această armată cu un fast de tiran iubit şi ascultat, căci se arăta foarte darnic în gratificaţii. De fapt, deşi avea numai simplul titlu de director, el îşi exercita puterea asupra preşedintelui consiliului de administraţie şi chiar asupra consiliului, care nu făcea altceva decât să-i ratifice ordinele. Aşa că doamna Caroline trăia acum într-o permanentă stare de alarmă, urmărindu-i fiecare mişcare, pentru a încerca, la nevoie, sa se opună. Ea fusese împotriva acestei instalări, mult prea elegante, fără ca totuşi, din principiu, s-o poată condamna, căci în zilele acelea de frumoasă şi duioasă încredere când făcuse haz de temerile fratelui ei, ea însăşi fusese aceea care recunoscuse necesitatea unui local mai mare. Singura rezervă pe care şi-o mărturisea acum, argumentul ei împotriva acestui lux, era că în felul acesta banca îşi pierdea caracterul de modestă onestitate, aspectul de seriozitate aproape clericală. Ce vor gândi clienţii, obişnuiţi cu discreţia monahală, cu lumina difuză a parterului din rue Saint-Lazare, când vor intra în palatul din rue de Londres, cu etajele lui zgomotoase şi inundate de o lumină orbitoare? La aceasta, Saccard îi răspundea că toţi clienţii vor rămâne uluiţi de admiraţie şi de respect, că cei ce vor veni aici cu cinci franci vor depune zece, plini de mândrie şi ameţiţi de încredere. Şi el, cu simţul lui brutal pentru tot ce

era lustru mincinos, avu dreptate. Succesul noului palat fu uimitor, depăşind ca efect, prin vâlva produsă, cele mai năstruşnice reclame născocite de Jantrou. Micii rentieri cucernici, veniţi din cartierele lor liniştite, sau sărmanii preoţi de ţară sosiţi cu trenul de dimineaţă, rămâneau cu gura căscată în faţa intrării şi ieşeau îmbujoraţi la faţă de mândrie că au făcut şi ei depuneri acolo.

În realitate, ceea ce o neliniştea mai mult pe doamna Caroline era faptul că nu mai putea fi mereu la bancă, pentru a supraveghea totul. Abia dacă îi era îngăduit să se ducă acolo când şi când, sub un pretext oarecare. Stătea acum tot timpul singură, în sala unde se aflau planurile, iar pe Saccard îl vedea numai seara. El locuia în acelaşi apartament, dar parterul şi birourile de la primul etaj fuseseră închise; iar prinţesa d'Orviedo, fericită în sinea ei că nu mai trebuie să-şi facă remuşcări din cauza acestei bănci, din cauza acestei dughene de bani, cum îi spunea ea, ce funcţiona în casa ei, nici nu mai căuta să le închirieze, dispreţuind tot ceea ce reprezenta câştig, fie el chiar legitim. Casa, pustie, răsunând la fiecare trăsură ce trecea pe stradă, părea un mormânt. Acum nu mai răzbătea până la doamna Caroline, prin podele, decât tăcerea înfiorătoare a ghişeelor închise, de unde timp de doi ani nu se auzise decât clinchetul neîntrerupt al aurului. Zilele i se păreau mai apăsătoare şi mai lungi. Muncea totuşi foarte mult, având veşnic câte ceva de făcut pentru fratele ei care îi trimitea din Orient tot felul de lucrări de copiat. Uneori însă se oprea, asculta, cuprinsă de o nelinişte instinctivă, simţind nevoia să ştie ce se petrece jos; dar acolo nu era nimic, nicio mişcare, doar pustiul sălilor goale, întunecate şi ferecate. Atunci o trecea un fior şi rămânea aşa câteva clipe, îngrijorată, gândindu-se la *ce* se întâmplă în rue de Londres. Nu cumva tocmai în clipa aceea se produce acolo spărtura care avea să aducă după ea prăbuşirea edificiului întreg?

Se răspândise zvonul, încă neconfirmat, că Saccard pregătea o nouă sporire a capitalului: de la o sută de milioane, voia să-l urce la o sută cincizeci. Era un moment de fierbere deosebită, clipa fatală în care prosperitatea imperiului, imensele lucrări care schimbaseră faţa oraşului, circulaţia zănatică a banului, cheltuielile nesăbuite făcute pentru lux, trebuiau să ducă la intensificarea jocului de bursă. Fiecare voia să-şi aibă partea lui, fiecare îşi risca averea la masa verde, pentru a şi-o înzeci şi a putea petrece, ca atâţia alţii ce se îmbogăţiseră peste noapte. Drapelele Expoziţiei care fâlfâiau în soare, jocurile de artificii, muzicile care răsunau în Champ de Mars, mulţimea vizitatorilor din lumea întreagă ce dădeau năvală pe străzi, îmbătaseră cu totul Parisul, făcându-l să trăiască într-un vis de bogăţie fără sfârşit şi de dominaţie absolută. În serile cu cer senin, imensul oraş uriaş era în plină sărbătoare, benchetuind în restaurante exotice, transformat într-un bâlci uriaş în care plăcerea ce vindea nestânjenită sub stele, cuprins de un acces suprem de nebunie, nebunia voioasă şi lacomă a marilor capitale deasupra cărora planează spectrul distingerii. Şi Saccard, cu spiritul lui de boţ de buzunare, îşi dăduse atât de bine seama de această nebunie, de această nevoie de a-şi azvârli banii pe fereastră, de a-şi goli buzunarele şi trupurile, încât dublase fondurile destinate publicităţii, sugerându-i lui Jantrou să folosească cele mai zgomotoase reclame. De. când se deschisese Expoziţia, apăreau în fiecare zi în ziare cele mai răsunătoare reclame despre Banca Universală. Fiecare zi aducea cu ea alt gen de reclamă menită să atragă atenţia mulţimii: un fapt divers extraordinar, păţania unei cucoane care uitase o sută de acţiuni într-o trăsură, o scurtă dare de seamă asupra unei călătorii în Asia Mică, în care se arăta că Napoleon prezisese crearea Băncii Universale, un articol de fond în care rolul băncii era comentat din punct de vedere politic în legătură cu soluţionarea viitoare a problemei

Orientului, ca să nu mai vorbim de nenumăratele notiţe publicate în ziarele de specialitate, toate puse în slujba băncii şi urmărind acelaşi scop. Jantrou avusese grijă să încheie contracte anuale eu foiţele financiare, care îi asigurau câte o coloană în fiecare număr; şi umplea această coloană cu un material bogat şi variat, născocit de o imaginaţie uluitoare, mergând până la a publica atacuri împotriva băncii însăşi, pentru triumful de a învinge până la urmă. Faimoasa lui broşură la care se gândise de la început, fusese tipărită şi difuzată în lumea întreagă într-un milion de exemplare. Luase fiinţă şi noua lui agenţie care, sub pretext că trimite un buletin financiar ziarelor de provincie, pusese stăpânire absolută pe pieţele tuturor oraşelor mai însemnate. Şi, în sfârşit, ziarul *l'Espérance,* condus cu pricepere, căpăta pe zi ce trecea o influenţă politică tot mai mare. Fuseseră remarcate, mai ales, articolele apărute în urma decretului din 19 ianuarie, prin care se înlocuia dreptul de adresă prin dreptul de interpelare, decret ce însemna o nouă concesie a împăratului, o tendinţă spre libertate. Saccard, inspiratorul acestor articole, nu-l ataca încă făţiş pe fratele său, care rămăsese totuşi ministru de stat şi care se resemnase, în patima lui după putere, să apere azi ceea ce condamnase ieri; dar se simţea că Saccard stă la pândă, supraveghind falsa situaţie a lui Rougon, prins în Cameră între forţa a treia, înfometată după moştenire, şi clericalii aliaţi cu bonapartiştii, care luptau împotriva imperiului liberal. Începură insinuările, gazeta devenea din nou catolică militantă şi se arăta plină de rezerve faţă de fiecare act al ministrului. *L'Espérance,* trecută de partea opoziţiei, însemna popularitatea, un vânt de împotrivire ce urma să facă cunoscut numele Băncii Universale în toate colţurile Franţei şi ale lumii.

Astfel, în mediul acela întărâtat, copt pentru toate nebuniile, sub imboldul formidabil al unei publicităţi

nemaipomenite, sporirea probabilă a capitalului, zvonul unei noi emisiuni de cincizeci de milioane, sfârşi prin a scoate din minţi chiar şi pe cei mai liniştiţi oameni. Din locuinţele cele mai umile şi până la palatele aristocratice, din cămăruţele portarilor şi până în saloanele duceselor, spiritele se aprindeau, entuziasmul se transforma în credinţă oarbă, eroică şi bătăioasă. Erau enumerate marile înfăptuiri ale Băncii Universale, primele ei izbânzi fulgerătoare, dividendele neaşteptate pe care nicio altă societate nu le putuse plăti la începuturile ei. Se vorbea mereu de fericita idee a Companiei Pacheboturilor Reunite care dăduse atât de repede rezultate strălucite şi ale cărei acţiuni înregistrau de pe acum o sută de franci primă; se vorbea de mina de argint din Carmel, a cărei productivitate era uimitoare şi la care se făcuse aluzie în timpul postului Paştilor chiar din amvonul Catedralei Notre Dame, de către o faţă bisericească, spunându-se că mina ar fi un dar făcut de Dumnezeu creştinătăţii încrezătoare; se mai vorbea şi despre o altă societate înfiinţată pentru exploatarea unor imense zăcăminte de huilă şi despre încă una care urma să taie sistematic imensele păduri ale Libanului, precum şi despre întemeierea Băncii Naţionale Turce la Constantinopol, bancă de o soliditate de nezdruncinat. Banca Universală nu avusese niciun eşec, se bucura de un noroc din ce în ce mai mare, transformând în aur tot ce-i cădea în mână, realizând un şir de întreprinderi prospere care dădeau o bază solidă viitoarelor operaţiuni, justificând astfel sporirea rapidă a capitalului. Apoi în faţa imaginaţiilor înfierbântate se deschidea viitorul, printr-o serie de întreprinderi tot mai mari, ce necesitau o nouă emisiune de cincizeci de milioane, a cărei simplă anunţare avusese darul să turbure toate minţile. Şi de la faptul acesta, zvonurile care circulau la Bursă şi în saloane, nu mai conteneau; dar acela despre viitoarea afacere grandioasă a Companiei Căilor Ferate ale Orientului se desprindea din

mijlocul celorlalte proiecte, formând subiectul general al convorbirilor, combătut de unii, lăudat de alţii. Femeile, mai ales, erau pasionate, făcând o propagandă entuziastă în favoarea acestei idei. Prin budoare, la dineurile de gală, în umbra boschetelor, la ora târzie a ceaiurilor şi până în fundul alcovurilor, făpturi încântătoare, pline de drăgălăşenie şi putere de convingere, îi dojeneau pe bărbaţi, zicându-le: „Cum, nu ai acţiuni de ale Universalei? Nu se poate! Du-te repede de cumpără, dacă vrei să te iubesc!” Era o nouă cruciată, cum spuneau ele, cucerirea Asiei pe care cruciaţii lui Petre Eremitul şi ai sfântului Ludovic nu putuseră s-o facă şi pe care se însărcinau s-o înfăptuiască ele, femeile, cu micile lor economii de aur. Toate păreau foarte bine informate şi vorbeau numai în termeni tehnici despre linia principală ce urma să se deschidă, la început, între Brussa şi Beirut, prin Angora şi Alep. Mai târziu, să se construiască linia secundară dintre Smirna şi Angora, apoi cea dintre Trebizonda şi Angora, prin Erzerum şi Sivas, iar la urmă cea dintre Damasc şi Beirut. Ajungând până aici, ele surâdeau, clipeau din gene şi şopteau că, poate, mai târziu, da, mult mai târziu, se va construi şi o linie între Beirut şi Ierusalim, de-a lungul străvechilor oraşe de pe litoral: Saïda, Saint-Jean-d’Acre, Iaffa, ba, cine ştie, chiar şi o linie care să lege Ierusalimul cu Portsaidul şi Alexandria. Ca să nu mai vorbim de Bagdad, care nu era departe de Damasc; iar dacă o linie ferată va ajunge până acolo, va însemna că într-o bună zi Persia, India şi China vor fi cucerite de Occident. s-ar fi zis că, la un cuvânt rostit de frumoasele lor buze, comorile regăsite ale califilor prindeau a străluci din nou într-un minunat basm din O mie şi una de nopţi. Giuvaerurile şi nestematele visate plouau în casele de bani din rue de Londres, în timp ce de pe Carmel se ridica un miros de tămâie ca un fundal gingaş şi nelămurit de legendă biblică, consfinţind poftele nestăvilite de câştig. Toate astea nu

însemnau oare Paradisul recâştigat, Ţara Sfântă eliberată, religia triumfând chiar în leagănul umanităţii? Ajungând la punctul acesta, femeile refuzau să spună mai mult, privirile le străluceau la gândul acela ce trebuia ţinut ascuns şi care nu putea fi mărturisit nici măcar la ureche. Multe din ele nici nu ştiau despre ce este vorba, dar făceau pe atotştiutoarele. Era taina, minunea ce nu se va împlini, probabil, niciodată, dar care poate va cădea într-o zi ca un trăsnet: răscumpărarea Ierusalimului de la sultan, dăruirea lui împreună cu Siria, papei; papalitatea, având un buget pus la dispoziţia ei, de către o bancă catolică, Tezaurul Sfântului Mormânt ar fi la adăpost de perturbările politice; în sfârşit, catolicismul regenerat, eliberat de compromisuri, şi-ar impune din nou autoritatea, stăpânind lumea din înaltul muntelui pe care a pătimit Mântuitorul.

Acum, când voia să lucreze dimineaţa, Saccard trebuia să stea cu uşa încuiată în biroul său luxos, în stil Ludovic al XIV-lea, pentru că în fiecare clipă era luat cu asalt; începea defilarea celor veniţi să asiste la deşteptarea regelui: curteni, oameni de afaceri, solicitatori, o slăvire şi o cerşetorie lipsită de orice ruşine la picioarele atotputerniciei. Mai ales într-o dimineaţă din primele zile de Iulie, Saccard se arătă nemilos, dând ordin ca nimeni să nu fie introdus la el. În timp ce anticamera gemea de lume, de o mulţime ce se încăpăţâna să aştepte, sperând că totuşi va fi primită, deşi uşierul stătea de pază, Saccard se închisese cu doi şefi de serviciu, pentru a studia problema noii emisiuni. După cercetarea mai multor proiecte, se hotărî pentru o combinaţie care, mulţumită acestei noi emisiuni de o sută de mii de acţiuni, trebuia să îngăduie eliberarea completă a celor două sute de mii de acţiuni vechi, asupra cărora nu se vărsase decât o sută douăzeci şi cinci de franci. Pentru a ajunge la acest rezultat, noua emisiune rezervată exclusiv acţionarilor, în baza unei acţiuni noi pentru două vechi, urma să se ridice la opt sute

cincizeci de franci de fiecare titlu, exigibil imediat, din care cinci sute de franci se vărsau la capital, iar prima de trei sute cincizeci de franci reprezenta eliberarea proiectată. Dar se iviseră complicaţii, mai era o gaură de astupat, şi din cauza asta Saccard era. foarte plictisit. Zgomotul vocilor din anticameră îl enerva. Parisul acesta care se pleca în faţa lui, omagiile pe care de obicei le primea cu o linişte de despot îngăduitor îi provocau în ziua aceea numai dispreţ. Iar Dejoie, care dimineaţa ţinea uneori locul de uşier şi îşi îngăduia acum să facă un ocol prin coridor şi să intre printr-o uşă laterală, fu primit cu ţipete.

— Ce dracu! Ţi-am spus doar că nu primesc pe nimeni! Na, ia bastonul, pune-l la uşă şi n-au decât să-l sărute cu toţii!

Dejoie, liniştit, îşi îngădui să insiste:

— Iertaţi-mă, domnule, dar a venit doamna contesă de Beauvilliers. M-a rugat foarte mult s-o anunţ şi cum ştiu că dumneavoastră...

— Ei şi! strigă înfuriat Saccard, să se ducă dracului, cu ceilalţi împreună!

Dar se răzgândi imediat şi, cu un gest de furie stăpânită, adăugă:

— Las-o să intre, de vreme ce tot mi-e dat să n-am linişte pe ziua de azi!... Pofteşte-o prin uşa cea mică şi vezi să nu dea toată turma năvală odată cu ea!

Saccard o primi pe contesa de Beauvilliers cu un ton repezit, ca un om încă enervat. Nu se linişti nici când o văzu pe Alice, care tăcută şi gânditoare, îşi însoţea, mama. Îi rugase pe cei doi şefi de serviciu să plece şi nu se gândea la altceva decât să-i recheme cât mai curând pentru a-şi continua lucrul.

— Vă rog, doamnă, spuneţi-mi repede despre ce este vorba, pentru că sunt îngrozitor de ocupat.

Contesa se opri, sfioasă, liniştită, cu tristeţea ei de regină detronată.

— Domnule Saccard, dacă te stânjenesc cumva…

Fu nevoit să le poftească să ia loc. Fata, mai curajoasă, se aşeză prima, cu o mişcare hotărâtă, în timp ce mama începuse din nou să se scuze:

— Domnule Saccard, am venit la dumneata ca să-ţi cer un sfat… sunt într-o situaţie cât se poate de delicată… îmi dau seama că nu mă voi putea hotărî singură niciodată…

Şi îi reaminti că la fondarea băncii cumpărase o sută de acţiuni, care dublate odată la prima sporire de capital şi a doua oară la cea de a doua urcare, reprezentau astăzi patru sute de bucăţi, asupra cărora vărsase, cu prime cu tot, suma de optzeci şi şapte de mii de franci. }n afară de economiile ei, care se urcau la douăzeci de anii de franci, trebuiesc aşa dar, să se împrumute cu şaptezeci de mii de franci, ipotecându-şi ferma de la Aublets.

— Acum, continuă ea, am găsit un cumpărător pentru fermă… pentru că, nu-i aşa, se vorbeşte de o nouă, emisiune… şi mi-aş putea învesti toată averea în Banca dumneavoastră…

Saccard se calmă, măgulit că le vede pe aceste două biete femei, ultimele urmaşe ale unui neam mare şi vechi, dând dovadă de atâta încredere în el, atât de îngrijorate în faţa lui. Le lămuri în grabă, folosindu-se de cifre:

— Da, într-adevăr, este vorba să se facă o nouă emisiune. Chiar acum mă ocup cu chestiunea asta… Fiecare acţiune va costa opt sute cincizeci de franci, cu primă cu tot… Să vedem. Dumneavoastră spuneţi că aveţi patru sute de acţiuni. Vi se vor atribui deci două sute, ceea ce vă va obliga să faceţi un vărsământ de o sută şaptezeci de mii de franci. Prin asta, însă, toate acţiunile dumneavoastră vor fi eliberate şi veţi avea deci şase sute de acţiuni în deplină proprietate, fără ca pentru asta să mai datoraţi cuiva ceva.

Cum ele nu înţelegeau, Saccard trebui să le explice în ce constă această eliberare a acţiunilor cu ajutorul primei; şi

femeile păliră auzind pomenindu-se de sume atât de mari, înfricoşate la gândul îndrăzneţei lovituri pe care aveau s-o rişte.

— Da, cam la atât ar reveni, murmură în sfârşit contesa. Mi se oferă două sute patruzeci de mii de franci pentru Aublets, fermă care făcea pe vremuri patru sute de mii; aşa că, după ce vom fi achitat suma pe care o datorăm, ne-ar mai rămâne exact cât ne trebuie pentru vărsământ... Dar, Dumnezeule mare, ce lucru teribil e toată schimbarea asta de plasament a averii noastre, toată viaţa noastră pusă astfel în joc!...

Şi mâinile îi tremurau; urmă o clipă de tăcere, în timpul căreia contesa se gândea la acest mecanism care-i luase mai întâi economiile, apoi cei şaptezeci de mii de franci împrumutaţi şi care ameninţa acum să-i ia şi ferma. Respectul ei de altădată pentru averea imobiliară, pentru ogoare, livezi şi păduri, şi dispreţul pentru tot ce era trafic de bani, îndeletnicire nedemnă pentru oamenii din lumea ei, o cuprindea din nou şi o umplea de teamă, în ceasul acesta când trebuia să ia hotărârea cea mare. Alice o privea mută, cu ochii ei vii şi limpezi.

Saccard surâse, dorind să le încurajeze.

— Ei, da, trebuie, bineînţeles, să aveţi încredere în noi... Numai că, iată, mai sunt şi cifrele. Cercetaţi-le şi veţi vedea cum dispare orice urmă de îndoială... Să presupunem că faceţi operaţiunea aceasta, veţi avea deci şase sute de acţiuni eliberate, care v-au costat suma de două sute cincizeci şi şapte de mii de franci. Acţiunile cotează însă astăzi o mie trei sute de franci bucata, ceea ce reprezintă un total de şapte sute optzeci de mii de franci. Asta înseamnă că, azi, capitalul dumneavoastră a crescut de trei ori şi mai bine... Iar lucrurile vor continua în acelaşi ritm... să vedeţi ce urcare va fi după emisiune! Vă făgăduiesc că înainte de sfârşitul anului veţi avea, un milion!

— Oh, mamă! suspină Alice fără voia ei.

Un milion! Asta înseamnă că palatul din rue Saint-Lazare să fie scăpat de ipoteci, curăţat de murdărie şi mizeriei Gospodăria va reveni la normal, va scăpa de visul urât al oamenilor care au trăsură, dar care nu au pâine! îşi va mărita fata, dându-i o zestre cuviincioasă şi va putea avea, în sfârşit, şi Alice un bărbat şi copii, fericire pe care şi-o îngăduie şi cea mai săracă femeie de pe stradă! Fiul ei, căruia clima Romei nu-i pria, se va elibera şi-şi va permite să ducă o viaţă demnă de rangul său, până în ziua în care se va pune în slujba cauzei celei mari, care până acum se folosea atât de puţin de el! Ea însăşi, contesa, îşi va relua locul în societate, va putea să-şi plătească vizitiul şi nu va mai fi nevoită să se calicească ori de câte ori va trebui să mai adauge un fel de mâncare la dineurile pe care le dădea în fiecare marţi, ca după aceea să fie silită să postească din cauza asta tot restul săptămânii. Milionul acesta îi juca în faţa ochilor, el era scăparea, visul.

Contesa, cucerită, se întoarse spre fiica ei, pentru a şi-o face părtaşă la hotărârea luată.

— Tu ce spui?

Dar Alice nu mai spunea nimic; îşi închidea încet pleoapele pentru a-şi ascunde strălucirea ochilor.

— Da, adevărat, adăugă contesa începând şi ea să zâmbească, uitasem că vrei să mă laşi numai pe mine să hotărăsc… Dar ştiu cât eşti de curajoasă şi ştiu cât de mult nădăjduieşti…

Apoi, adresându-se lui Saccard:

— Ah, domnule, se vorbeşte atât de frumos de dumneata!… Ori unde mergem, nu auzim despre dumneata decât lucruri? foarte bune şi foarte mişcătoare. Nu numai prinţesa d’Orviedo, ci şi toate celelalte prietene ale mele sunt entuziasmate de opera dumitale. Unele sunt chiar geloase pe mine pentru că mă număr printre primele acţionare, şi ascultându-le ţi-ai vinde şi cămaşa pentru a cumpăra acţiunile Băncii Universale…

Glumea, cu glasul ei blând.

— Uneori găsesc chiar că sunt cam nebune, da, într-adevăr cam nebune! Se vede că nu mai sunt destul de tânără ca să le înţeleg... Fiica mea însă este una dintre admiratoarei dumitale. Crede în misiunea dumitale şi îţi face propagandă în toate saloanele în care merge cu mine.

Încântat, Saccard o privi pe Alice. În clipa aceea fata era atât de însufleţită, atât de pătrunsă de credinţă, încât îi păru într-adevăr foarte frumoasă, în ciuda tenului ei gălbejit şi a gâtului prea lung şi ofilit înainte de vreme. Se simţi mare şi bun la gândul că făcuse fericirea acestei fiinţe atât de triste, pe care numai speranţa în măritiş era de ajuns ca s-o înfrumuseţeze.

— O, ştiu, zise ea cu glas încet şi venit parcă din adâncuri, cucerirea aceea, acolo, e un lucru atât de frumos... Da, începe o eră nouă, crucea va străluci...

Era vorba de acel mister pe care nu-l rostea nimeni, şi glasul ei se făcu şi mai mic, pierzându-se într-un suflu de încântare. De altfel, el îi făcu prieteneşte semn să tacă, pentru că nu îngăduia nimănui să vorbească în faţa lui despre acest ţel, despre ţinta supremă şi tăinuită a acţiunii lui. Semnul lui voia să spună că trebuie să se tindă mereu într-acolo, dar că despre asta nu trebuie niciodată să se vorbească. În altar, cădelniţele sunt mişcate numai de câţiva iniţiaţi.

După o tăcere plină de admiraţie, contesa se ridică în sfârşit de pe scaun.

— Da, domnule, m-am hotărât. Voi scrie notarului meu că primesc oferta pentru fermă... Să mă ierte Dumnezeu dacă greşesc!

Saccard, în picioare, rosti emoţionat:

— Fiţi sigură, doamnă, că însuşi Dumnezeu vă mână paşii!

Şi însoţindu-le până pe coridor, pentru a ocoli în felul acesta anticamera în care lumea se îngrămădea mereu,

dădu peste Dejoie, care îşi făcea de lucru pe acolo cu un aer încurcat.

— Ce s-a întâmplat? Doar n-ai de gând să mai mi-aduci pe cineva!

— Nu, nu, domnule... Dar dacă pot îndrăzni să vă cer un sfat... Pentru mine...

Şi făcu în aşa fel încât Saccard ajunse din nou în birou, în timp ce el rămase în prag, foarte respectuos.

— Pentru dumneata?... A, da, uitasem, eşti şi dumneata acţionar... Ascultă, băiete, cumpără noile acţiuni ce-ţi vor fi rezervate, vinde-ţi şi cămaşa la nevoie ca să le poţi plăti. Asta-i sfatul pe care-l dau tuturor prietenilor noştri.

— O, nu, domnule, pentru noi este prea mult, nici eu nici fiica mea nu suntem atât de ambiţioşi... La început, am luat opt acţiuni cu cei patru mii de franci economisiţi de răposata nevastă-mea; şi tot cu ele am rămas, pentru că, din păcate, la celelalte emisiuni, când s-a dublat de două ori capitalul, n-am mai avut cu ce cumpăra acţiunile care ne erau destinate... Nu, nu de asta-i vorba, nu trebuie să ne lăcomim. Voiam numai să va întreb, fără supărare, dacă nu aveţi nimic împotrivă să le vând.

— Cum asta, să le vinzi?

Atunci Dejoie, pe ocolite, plin de îngrijorare şi respect, lămuri cazul lui. La cursul de o mie trei sute de franci, cele opt acţiuni pe care le avea reprezentau zece mii patru sute de franci. Putea deci să-i dea Nathaliei zestrea de şase mii de franci pe care o cerea legătorul. Dar faţă de urcarea neîncetată a cursurilor îi venise şi lui pofta de câştig, poftă la început nelămurită, apoi din ce în ce mai aprigă. Să-şi facă şi el partea, să-şi asigure un venit modest, de şase sute de franci, care i-ar îngădui să trăiască liniştit la bătrâneţe. Numai că un capital de douăsprezece mii de franci, adăugat la cei şase mii de franci ai Nathaliei, făceau în total optsprezece mii de franci; şi el nu mai nădăjduia să ajungă vreodată la o asemenea sumă uriaşă, căci făcuse

socoteala că pentru asta ar fi trebuit să aştepte cursul de două mii trei sute de franci.

— Aşa că, vedeţi dumneavoastră, domnule, dacă aş şti că nu mai urcă, aş fi bucuros să le vând, pentru că, nu-i aşa, fericirea Nathaliei e mai presus de orice... Pe câtă vreme, dacă o fi să tot urce, aş muri de necaz că le-am vândut...

Saccard izbucni:

— Ascultă, măi omule, nu face pe tâmpitul... Ce, crezi că ne vom opri la o mie trei sute? Ce, mă vezi pe mine că vând... N-avea grijă, vei câştiga cei optsprezece mii de franci, îţi garantez eu pentru asta!... Ei, şi acum, şterge-o! Şi dă-i afară pe toţi cei care aşteaptă, spune-le că am plecat!

Rămas singur, Saccard îi chemă din nou pe cei doi şefi de serviciu şi îşi continuă în linişte lucrul.

Hotărârâ să se ţină o adunare generală extraordinară în August, pentru a vota o nouă sporire de capital. Hamelin, care urma s-o prezideze, debarcă la Marsilia spre sfârşitul lunii Iulie. De două luni, sora lui îl sfătuia din ce în ce mai stăruitor, în fiecare scrisoare, să se înapoieze. În faţa succesului brutal al Băncii, succes care se vedea în fiecare zi tot mai mult, doamna Caroline avea senzaţia unui pericol ascuns, simţea o teamă nemotivată de care nici nu îndrăznea să vorbească şi prefera ca fratele ei să fie lângă ea, ca să-şi dea el singur seama de situaţie, pentru că ea ajunsese să se îndoiască chiar şi de propria ei persoană, temându-se că nu va putea să se împotrivească lui Saccard şi că se va lăsa până într-atât orbită de el, încât îşi va trăda şi fratele, pe care-l iubea atât de mult. Oare n-ar fi fost mai bine să-i mărturisească lui Hamelin legătura ei, pe care acesta, desigur, nici n-o bănuia, în naivitatea lui de om credincios dedicat ştiinţei, care trece prin viaţă visând cu ochii deschişi? Gândul acesta îi era foarte neplăcut; şi făcea concesii, ajungând la capitulări laşe, se tocmea cu datoria care-i poruncea foarte lămurit, acum, când îl cunoştea bine

pe Saccard şi trecutul lui, să spună totul, pentru ca toată lumea să se poată feri de el. În ceasurile când se simţea mai curajoasă, îşi făgăduia să aibă o explicaţie hotărâtoare, să nu lase necontrolată mânuirea unor sume de bani atât de mari pe seama unor mâini criminale, mâini care topiseră până atunci atâtea milioane şi care îngropaseră sub ruine atâţia oameni. Era singura cale de urmat, cale hotărâtă şi cinstită, demnă de ea. După aceea însă, luciditatea i se turbura, dădea înapoi, amâna mereu şi nu găsea împotriva lui alte învinuiri decât oarecare nereguli, obişnuite în toate instituţiile de credit, după cum spunea el. Poate că Saccard avea dreptate când afirma râzând, că monstrul de care se temea ea era succesul, acel succes care la Paris răsună şi loveşte ca trăsnetul şi care pe ea o făcea să se cutremure înspăimântată ca în faţa neprevăzutului sau a unei catastrofe. Nu mai ştia ce să facă; erau zile când îl admira şi mai mult, cuprinsă de acea nesfârşită duioşie pe care o simţea pentru el, cu toate că nu-l mai stima. N-ar fi crezut niciodată că inima ei este atât de complicată; îşi dădea seama că e femeie şi se temea că nu va mai putea acţiona. Iată de ce era atât de fericită că fratele ei se înapoiază.

Chiar în seara reîntoarcerii lui Hamelin, Saccard voi să-i spună, în biroul unde se aflau planurile şi unde ştia că nu-i va supăra nimeni, hotărârile ce urmau a fi aprobate de consiliul de administraţie înainte ca ele să fie votate de adunarea generală. Dar cei doi fraţi se întâlniră acolo înainte de ora fixată, de parcă ar fi fost înţeleşi, ei putură sta nestânjeniţi o clipă de vorbă. Hamelin se întorsese foarte bine dispus, încântat de a fi dus la bun sfârşit complicata afacere a căilor ferate, în ţara aceea din Orient, amorţită de trândăvie şi închisă de opreliştile politice, administrative şi financiare. Până la urmă însă, izbânda fusese deplină, primele lucrări urmau să înceapă, şantierele aveau să se deschidă peste tot imediat ce societatea va fi constituită la Paris. Era atât de entuziasmat, atât de

încrezător în viitor, încât doamna Caroline avu un nou motiv să tacă, atât de greu îi venea să-i spulbere bucuria. Îi făcu cunoscute totuşi câteva din îndoielile ei şi-l puse în gardă împotriva entuziasmului exagerat care cuprinsese publicul. El o întrerupse şi o privi drept în faţă: aflase oare ceva suspect? De ce nu vorbea? Dar ea nu vorbi, fiindcă nu putea să formuleze nicio acuzare precisă.

Saccard, care nu-l văzuse încă de când sosise, îi sări de gât şi-l îmbrăţişă cu exuberanţa lui de meridional. Apoi, după ce Hamelin îi confirmă conţinutul ultimelor sale scrisori, dându-i amănunte asupra izbânzii depline a îndelungii lui călătorii, el se înflăcără.

— Ah, dragul meu, de data asta vom fi stăpânii Parisului, vom fi regii Bursei... În ce mă priveşte, şi eu am muncit serios, aici. Am o idee extraordinară. Stai să vezi.

Şi îi explică imediat planul lui de a spori capitalul de la o sută, la o sută cincizeci de milioane prin emiterea a o sută de mii de acţiuni noi, precum şi planul de a elibera toate titlurile, atât cele vechi, cât şi cele noi. Emiţând acţiunea la cursul de opt sute cincizeci de franci, crea în felul acesta, cu cei trei sute cincizeci de franci primă, o rezervă la care se adăugau sumele puse de o parte la fiecare bilanţ, ceea ce făcea un total de douăzeci şi cinci de milioane. Nu-i mai rămânea decât să găsească o sumă egală pentru a obţine cele cincizeci de milioane necesare eliberării celor două sute de mii de acţiuni vechi. Şi tocmai în privinţa asta avusese o idee extraordinară şi anume aceea de a întocmi un bilanţ aproximativ al câştigurilor anului în curs, câştiguri care, după părerea lui, s-ar ridica la un minim de treizeci şi şase de milioane. Din suma asta putea să ia liniştit cele douăzeci şi cinci de milioane care-i lipseau. Aşa că, începând de la 31 decembrie 1867, Banca Universală urma să aibă un capital definitiv de o sută cincizeci de milioane, împărţit în trei sute de mii de acţiuni deplin eliberate. Acţiunile urmau să fie unificate, trecute la purtător,

uşurându-se astfel libera lor circulaţie pe piaţă. Asta însemna triumful definitiv, asta era ideea lui genială.

— Da, genială! strigă el, cuvântul e foarte potrivit.

Puţin buimăcit, Hamelin răsfoia paginile proiectului, consultând cifrele.

— Mie unul, bilanţul ăsta făcut aşa, în grabă, nu prea-mi place, zise el în cele din urmă. Dumneata vei da acţionarilor noştri dividende reale, de vreme ce le eliberezi acţiunile. Aşa că trebuie să fim siguri că toate aceste sume au fost într-adevăr realizate; altfel, am putea fi, pe drept cuvânt, acuzaţi că le-am dat dividende fictive!

Saccard se supără:

— Cum aşa? Dar evaluarea mea este încă prea modestă! Uită-te şi dumneata dacă nu-i aşa! Oare Compania Pacheboturilor Reunite, Carmelul, Banca Naţională Turcă, nu ne vor da câştiguri superioare acelora pe care le-am prevăzut? Dumneata vii de acolo cu vestea victoriei apropiate, totul merge ca pe roate, totul înfloreşte, şi tocmai dumneata îmi faci mizerii, punând la îndoială certitudinea succesului nostru?

Surâzând, Hamelin îl linişti cu un gest. Da, da, avea încredere, numai că el, unul, era pentru mersul normal al lucrurilor.

— Într-adevăr, spuse şi doamna Caroline cu blândeţe, de ce să ne grăbim? N-am putea oare să aşteptăm cu această sporire a capitalului până în Aprilie?... Sau şi mai bine, de vreme ce ai nevoie de douăzeci şi cinci de milioane în plus, de ce nu emiţi imediat acţiunile la cursul de o mie sau o mie două sute de franci, ceea ce ţi-ar îngădui să nu anticipezi asupra câştigurilor realizate la bilanţul viitor?

Rămânând o clipă pe gânduri, Saccard o privea, mirat că avusese ideea asta.

— Da, fără îndoială, emise la o mie şi o sută de franci, în foc de opt sute cincizeci, suta asta de mii de acţiuni ar face exact douăzeci şi cinci de milioane.

— Perfect! adăugă ea. Şi să nu-ţi fie teamă că acţionarii se vor împotrivi. Vor plăti la fel de bine o mie o sută de franci, ca şi opt sute cincizeci.

— Da, desigur, vor plăti oricât! Şi se vor mai şi certa între ei care să ia mai mult... Cât sunt de înnebuniţi, sunt în stare să dărâme localul băncii, ca să ne poată aduce banii mai repede?

Dar îşi reveni dintr-odată, tresări şi protestă cu violenţă.

— Ce-mi tot cântaţi voi aici? Nu le voi cere cu niciun preţ o mie o sută de franci! Ar fi într-adevăr idiot şi naiv... Nu înţelegeţi oare că în materie de afaceri bancare trebuie să le stârneşti mereu imaginaţia? Ideea genială este aceea care constă din a lua din buzunarele oamenilor banii pe care încă nu-i au. Aşa, îşi închipuie că nici nu ţi-i dau şi că, dimpotrivă, tu eşti acela care li-i dăruieşti! Şi, apoi, nu vă daţi seama ce efect ar avea acest bilanţ anticipat publicat în toate gazetele, câştigul acela de treizeci şi şase de milioane anunţat dinainte prin surle şi trompete?... Bursa va sări în aer, vom depăşi cursul de două mii de franci, iar acţiunile noastre vor urca, vor urca mereu, fără încetare!

Dădea din mâini, se ridica pe vârfurile picioarelor lui scurte; şi adevărul era că părea într-adevăr mare, că vorbea cu gesturi largi, ca un poet al banului pe care falimentele şi ruinele nu izbutiseră să-l cuminţească. Felul acesta de a biciui afacerile, de a le mâna în galopul nebunesc al propriei lui înfierbântări, era sistemul său înnăscut de lucru, era întreaga sa fiinţă cuprinsă de elan. Silise succesul să meargă cu el, stârnise invidii prin ascensiunea fulgerătoare a Băncii Universale: trei emisiuni în trei ani, capitalul sărind de la douăzeci şi cinci, la cincizeci, la o sută, la o sută cincizeci de milioane, într-o progresie care părea că vesteşte o prosperitate miraculoasă. Dividendele urcau şi ele în salturi: în primul an nimic, apoi 10 franci, apoi 33, apoi cele treizeci şi şase de milioane, eliberarea tuturor titlurilor! Şi toate acestea le

atinsese printr-o falsă suprapresiune a întregului mecanism, prin subscrieri fictive, prin acţiuni păstrate de societate pentru a lăsa să se creadă în vărsământul integral, sub impulsul determinat de jocul la Bursă, unde fiecare urcare de capital nu făcea decât să accentueze ridicarea acţiunilor!

Hamelin, cufundat în cercetarea proiectului, nu-şi sprijinise sora. Dădu doar din cap şi reveni la nişte observaţii de amănunt.

— Oricum, bilanţul dumitale anticipat nu este corect, de vreme ce câştigurile n-au fost încasate… Şi nici nu pomenesc măcar de întreprinderile noastre, deşi acestea pot cădea oricând pradă vreunui dezastru, ca orice lucru făcut de mâna omului. Dar văd aici contul lui Sabatani, trei mii şi ceva de acţiuni care reprezintă peste două milioane de franci. Dumneata văd că le-ai trecut la credit, când ar fi trebuit să le treci la debit, de vreme ce Sabatani nu-i decât omul nostru de paie. Nu-i aşa? Între noi putem recunoaşte asta!… Şi, iată, mai văd trecuţi aici câţiva dintre funcţionarii noştri, chiar şi câţiva dintre administratori, toţi, de asemenea, oamenii noştri de paie. Da, ştiu, nu-i nevoie să-mi explici… Dar mă cutremur când văd că păstrăm un stoc atât de mare de acţiuni. Nu numai că nu încasăm nimic, dar ne şi imobilizăm capitalul şi într-o bună zi vom sfârşi prin a-l înghiţi.

Doamna Caroline îl încuraja din priviri, pentru că Hamelin nu făcea altceva decât să scoată la lumină toate temerile ei, găsind cauza neliniştii surde care creştea în sufletul ei, odată cu succesul.

— Ah, jocul, murmură ea.

— Dar noi nu jucăm! strigă Saccard. Numai că ne este pe deplin îngăduit să ne susţinem valorile şi am fi într-adevăr nişte idioţi, dacă n-am lua măsuri ca Gundermann şi alţii ca el să nu ne poată deprecia titlurile, jucând împotriva noastră „à la baisse”! Dacă până acum nu prea au îndrăznit

s-o facă, asta nu înseamnă că n-o vor face în viitor! Iată de ce sunt destul de mulţumit că am în mână un anumit număr de acţiuni! Şi vă atrag atenţia că dacă mă voi vedea silit s-o fac, sunt gata să mai cumpăr chiar, da, mai degrabă voi cumpăra, decât să le las să scadă cât de cât!

Rostise ultimele cuvinte cu o putere extraordinară, ca şi cum ar fi făcut jurământ mai curând să moară, decât să fie învins. Apoi, stăpânindu-se, se linişti şi începu să râdă cu aerul lui voios, care semăna mai mult a strâmbătură.

— Ce Dumnezeu, doar nu aveţi de gând să vă pierdeţi din nou încrederea! Socoteam că ne înţelesesem odată pentru totdeauna în privinţa acestor probleme! Aţi fost de acord să-mi încredinţaţi mie totul, aşa că lăsaţi-mă să-mi văd de treabă! Nu urmăresc altceva decât îmbogăţirea voastră, o bogăţie mare, foarte mare!

Se întrerupse şi începu să vorbească foarte încet, ca şi cum s-ar fi înspăimântat el singur de enormitatea dorinţei sale.

— Ştiţi voi oare ce vreau eu? Vreau să ating cursul de trei mii de franci!

Şi îl arătă în gol, descriind cursul acela triumfal de trei mii de franci pe care-l vedea urcând ca un astru şi incendiind orizontul Bursei.

— E o nebunie, exclamă doamna Caroline.

— Imediat ce cursul va depăşi două mii de franci, zise Hamelin, orice nouă urcare va fi un pericol. Iar eu, unul, îţi atrag atenţia că voi vinde, fiindcă nu vreau să am niciun fel de amestec în toată nebunia asta!

Dar Saccard începuse să fredoneze. Aşa spun unii, că vor vinde, şi când vine momentul, n-o fac! Îi îmbogăţeşti împotriva voinţei lor. Surâdea din nou, mângâietor şi puţin batjocoritor.

— Aveţi încredere în mine, căci mi se pare că până acum m-am descurcat destul de bine!... Sadova[28] v-a adus un

[28] Localitate din Boemia unde s-a dat în 1866 bătălia hotărâtoare în

câştig de un milion!

Era adevărat. Cei doi fraţi aproape că uitaseră. Da, primiseră milionul ăsta, pescuit în apele turburi ale Bursei. Rămaseră tăcuţi câtăva vreme, pălind, cu turburarea aceea a oamenilor încă cinstiţi care nu mai sunt siguri că şi-au făcut datoria. Fuseseră oare infectaţi şi ei de microbul jocului? Oare începuseră şi ei să putrezească în mediul acesta veşnic nesătul de bani, în care erau siliţi să trăiască din cauza acelor afaceri?

— Da, bineînţeles, murmură Hamelin în cele din urmă, dar dacă aş fi fost eu aici!...

Saccard nu-l lasă să sfârşească vorba.

— Ei hai, nu-ţi mai face remuşcări: banii ăştia au fost câştigaţi pe spinarea evreilor.

Şi începură toţi trei să râdă. Iar doamna Caroline, care se aşezase pe scaun, făcu un gest plin de îngăduinţă şi resemnare. Puteai să te laşi mâncat de alţii, fără să nu-i mănânci şi tu pe ei? Aşa e viaţa! Ar fi nevoie de virtuţi prea sublime sau de singurătatea fără de ispită a sihăstriei, ca să nu procedezi astfel.

— Haide, haide, adăugă vesel Saccard, nu vă mai prefaceri că nu vă interesează banii. Ar fi în primul rând idiot şi apoi numai neputincioşii dispreţuiesc puterea... Ar fi o nebunie să vă istoviţi muncind pentru a-i îmbogăţi pe alţii, fără să vă luaţi şi voi partea cuvenită. Altfel, nu v-ar mai rămâne decât să vă întindeţi în pat şi să aşteptaţi moartea.

Îi domina cu totul şi nu le mai îngăduia să-i răspundă nimic.

— Ştiţi, oare, că în curând veţi avea o sumă frumuşică în buzunar? Ia staţi puţin!

Şi se repezi la masa de lucru a doamnei Caroline, voios ca un şcolar, luă un creion şi o bucată de hârtie şi începu să înşire o mulţime de cifre.

---

războiul dintre Prusia şi Austria (N. T).

— Staţi puţin. Am să vă fac o socoteală… Oh! o ştiu bine. La înfiinţare aţi avut cinci sute de acţiuni, dublate odată şi apoi încă o dată, aşa că aveţi, în total, două mii. La viitoarea noastră emisiune veţi avea deci trei mii.

Hamelin încercă în zadar să-l întrerupă.

— Nu, nu, ştiu că aveţi de unde să le plătiţi, cu cei trei sute de mii de franci pe care i-aţi moştenit şi cu milionul câştigat după Sadova. Ia uitaţi-vă: cele două mii de acţiuni pe care le aveţi acum v-au costat patru sute trei zeci şi cinci de mii de franci, cealaltă mie vă va costa opt sute cincizeci de mii de franci, ceea ce face în total un milion două sute optzeci şi cinci de mii de franci… Aşa dar, vă vor mai rămâne cincisprezece mii de franci, cu care să vă puteţi face de cap, fără a mai pune la socoteală salariul dumitale, Hamelin, care este de treizeci de mii de franci şi pe care-l vor ridica la şaizeci de mii.

Cei doi fraţi îl ascultau ca zăpăciţi şi până la urmă deveniră foarte interesaţi la auzul acestor cifre.

— Vedeţi bine, aşa dar, că sunteţi cinstiţi, că plătiţi tot ceea ce luaţi… dar astea toate nu sunt decât fleacuri. Căci iată ceea ce voiam să vă spun…

Se sculă în picioare şi flutură victorios în aer hârtia pe care făcuse socotelile.

— La cursul de trei mii de franci, cele trei mii de acţiuni pe care le veţi avea vor valora nouă milioane.

— Cum aşa, la cursul de trei mii! strigară ei, protestând amândoi în acelaşi timp împotriva încăpăţânării lui de a stărui în această nebunie.

— Ei! fără nicio îndoială! Vă interzic să le vindeţi mai înainte şi vă asigur că voi şti să vă împiedic s-o faceţi! Da, cu forţa, prin dreptul pe care-l are orice om de a nu îngădui prietenilor săi să facă prostii!… Vreau să ating cursul de trei mii, şi-l voi atinge!

Ce i s-ar fi putut răspunde acestui om teribil, care vestea triumful cu vocea lui ascuţită, asemănătoare glasului unui

cocoş? Începură din nou să râdă, dând din umeri, şi declarară că ei, unii, vor dormi liniştiţi, fiind siguri că acţiunile nu vor atinge niciodată acest faimos curs. Saccard se aşează din nou la masă şi începu să facă alte socoteli, stabilindu-şi de data asta contul lui. Plătise sau avea de gând să plătească oare cele trei mii de acţiuni pe care le deţinea? Asta nu era precis. Fără îndoială că deţinea un număr mult mai mare de acţiuni, dar asta era greu de ştiut; pentru că şi el servea drept om de paie al băncii, aşa că nu era posibil să stabileşti, din grămadă, care anume titluri îi aparţineau lui şi care băncii. Creionul înşira la nesfârşit coloane întregi de cifre. După aceea şterse totul cu o linie şi mototoli hârtia. Asta, şi cele două milioane culese în noroiul şi sângele Sadovei, erau partea lui.

— Am o întâlnire, aşa că vă părăsesc, zise el, luându-şi pălăria. Dar ne-am înţeles, nu-i aşa? De azi într-o săptămână are loc consiliul de administraţie şi imediat după aceea, adunarea generală extraordinară, ca să voteze.

Când doamna Caroline şi Hamelin rămaseră singuri, păreau speriaţi şi obosiţi şi câtva timp statură aşa, tăcuţi, unul în faţa celuilalt.

— Ce vrei, draga mea? rosti în cele din urmă Hamelin, răspunzând tainicelor gânduri ale surorii lui, de vreme ce am intrat în horă, trebuie să jucăm. Are dreptate când spune că ar fi o prostie din partea noastră dacă am refuza averea ce ni se oferă… Eu m-am socotit totdeauna un om de ştiinţă care aduce altora apa la moară; şi cred că am adus-o limpede şi bogată, în afaceri excelente, cărora Banca le datorează prosperitatea ei atât de rapidă… Aşa că de vreme ce nu mi se poate face niciun fel de imputare, să nu pierdem curajul şi să muncim mai departe.

Ea se ridicase de pe scaun, clătinându-se şi abia vorbind.

— Oh, Doamne, banii ăştia!… banii ăştia…

Şi gâtuită de o emoţie pe care nu şi-o putea stăpâni, la

gândul acestor milioane care aveau să le pice, îl luă de gât şi începu să plângă. Plângea de bucurie, desigur, de fericire că vede, în sfârşit, răsplătită inteligenţa şi munca lui; dar plângea şi de durere, o durere a cărei cauză n-ar fi putut-o desluşi limpede şi în care era cuprinsă ruşinea şi teama. Hamelin râse de ea şi se prefăcură amândoi că sunt din nou voioşi, şi totuşi, îşi simţeau inima grea, erau nemulţumiţi de ei înşişi, frământaţi de remuşcările nemărturisite ale unei complicităţi înjositoare.

— Da, are dreptate, rosti doamna Caroline, toată lumea face la fel. Asta-i viaţa!

Consiliul de administraţie se ţinu în noua sală a somptuosului palat din rue de Londres. De astă dată nu mai era sala aceea umedă, bătând în verde – din cauza palidului reflex al grădinii învecinate – ci o încăpere imensă, cu patru ferestre mari ce dădeau în stradă şi al cărei tavan şi pereţi, împodobiţi cu picturi enorme, erau numai aur. Fotoliul prezidenţial era ca un tron, dominând celelalte fotolii care se aliniau, superbe şi grave, ca pentru o adunare a miniştrilor regali, în jurul unei mese imense, acoperită cu catifea roşie. Iar deasupra monumentalului cămin de marmură albă în care, iarna, ardeau arbori întregi, era aşezat un bust al papei, un chip amabil şi delicat, care părea că zâmbeşte cu şiretenie la gândul că se află acolo.

Saccard izbutise să aibă controlul asupra tuturor membrilor consiliului, pe cei mai mulţi cumpărându-i pur şi simplu. Datorită lui, Marchizul de Bohain, compromis într-o afacere de mituire vecină cu escrocheria, prins cu mâţa în sac, izbutise să înăbuşe scandalul, despăgubind societatea frustrată. Astfel Bohain ajunsese sluga lui plecată, fără ca prin asta să-şi fi pierdut ceva din morgă, şi acum încă, nobil şi mândru, constituind cea mai de preţ podoabă a consiliului. Cu Huret se întâmplase la fel. De când Rougon îl izgonise, după furtul telegramei care vestea căderea Veneţiei, el se legase trup şi suflet de soarta Băncii

Universale, pe care o reprezenta în corpurile legiuitoare, pescuind în numele ei în apele turburi ale politicii şi păstrând pentru el cea mai mare parte a beneficiilor rezultate din neobrăzatele lui samsarlâcuri, datorită cărora ar fi putut să ajungă, într-o bună zi, la închisoare. Iar vicontele de Robin-Chagot, vicepreşedintele, încasa în secret o sută de mii de franci primă pentru că, în timpul îndelungatelor absenţe ale lui Hamelin, semna orice, fără să controleze; bancherul Kolb se lăsa şi el mituit pentru îngăduinţa pasivă de care dădea dovadă, folosindu-se în străinătate de renumele băncii pe care ajunsese s-o compromită în arbitrajele sale; chiar şi Sédille, negustorul de mătăsuri, aproape ruinat în urma unei lichidări dezastruoase, se împrumutase cu o sumă foarte mare, pe care nu fusese în stare s-o restituie. Numai Daigremont îşi mai păstrase independenţa absolută faţă de Saccard; fapt care pe acesta din urmă îl îngrijora uneori, cu toate că omul acesta drăguţ era tot atât de fermecător ca şi înainte, poftindu-l la petrecerile pe care le dădea, semnând totul fără nicio remarcă, cu bunăvoinţa lui de parizian sceptic care este de părere că totul merge foarte bine, atâta vreme cât câştigă.

În ziua aceea, cu toate că şedinţa era de o însemnătate excepţională, lucrările consiliului decurseră în acelaşi ritm grăbit ca şi al celorlalte şedinţe. Devenise, de altfel, un obicei: de lucrat serios, se lucra numai la şedinţele restrânse, care aveau loc în ziua de cincisprezece a fiecărei luni, iar adunările generale de la sfârşitul lunilor nu făceau decât să sancţioneze cu mare pompă, hotărârile luate. Şi cum nepăsarea administratorilor era din ce în ce mai mare, iar cum procesele verbale ameninţau cu timpul să fie mereu aceleaşi, de o constantă banalitate, având aprobarea generală, trebuiră să însereze în ele anumite scrupule născocite, ca venind din partea membrilor, anumite observaţii, o întreagă discuţie imaginară, de care

nu se mira nimeni când le auzeau citindu-se în cadrul şedinţei următoare, şi care erau semnate de toată lumea, fără ca cineva să zâmbească măcar.

Daigremont îl întâmpină pe Hamelin în grabă şi-i strânse cu putere mâna, căci ştia ce veşti bune adusese.

— Oh, dragul meu preşedinte, cât de fericit sunt că te pot felicita!

Toţi îl înconjurau şi-l felicitau, chiar şi Saccard, ca şi cum nu l-ar fi văzut încă; iar când se declară deschisă şedinţa, când începu lectura raportului pe care aveau să-l prezinte adunării generale, îl ascultară cu toţii, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată până atunci. Frumoasele rezultate la care ajunseseră, minunatele perspective de viitor, ingenioasa sporire de capital care elibera în acelaşi timp vechile titluri, totul fu primit cu aprobări pline de admiraţie şi nimănui nu-i trecu prin minte să ceară explicaţii. Totul era perfect. Chiar şi când Sédille atrase atenţia asupra unei greşeli făcute într-un calcul oarecare, se căzu de acord ca observaţia lui să nu fie menţionată în procesul verbal spre a nu se turbura unanimitatea de păreri a membrilor, care semnară cu toţii în grabă, unul după altul, sub impresia entuziasmului şi fără a mai spune, niciunul, nimic.

Şedinţa luase astfel sfârşit, toată lumea se sculase în picioare, râzând şi glumind, în mijlocul sclipitoarelor podoabe ale sălii. Marchizul de Bohain povestea despre o vânătoare ce avusese loc la Fontainebleau, în timp ce deputatul Huret, care făcuse de curând o călătorie la Roma, istorisea cum fusese binecuvântat de Papă. Kolb o ştersese, căci avea o întâlnire, iar ceilalţi administratori, figuranţii, primeau în şoapte de la Saccard ordine asupra atitudinii pe care trebuiau s-o adopte la viitoarea adunare.

Numai Daigremont, pe care vicontele de Robin-Chagot îl plictisea cu laudele lui exagerate asupra raportului lui Hamelin, îl prinse în trecere pe Saccard de braţ şi-i şopti la ureche:

— Nu te aprinde prea tare!

Saccard se opri imediat locului şi-l privi. Îşi aminti în clipa aceea cât de mult stătuse la îndoială, la început, dacă merită să-l bage în combinaţie, ştiind că nu se putea bizui prea mult pe el.

— Cei care ţin la mine, mă urmează! răspunse el cu glas tare, în aşa fel încât să fie auzit de toată lumea.

După trei zile avu loc adunarea generală extraordinară, care se ţinu în sala mare de festivităţi a hotelului Luvru. Pentru o şedinţă atât de solemnă, sala aceea sărăcăcioasă din rue Blanche devenise necorespunzătoare; aveau nevoie de un local de gală, cald încă între un banchet şi un ospăţ de nuntă. Conform statutelor trebuia să fii posesorul a cel puţin douăzeci de acţiuni pentru a putea lua parte la şedinţă; veniseră, aşa dar, peste o mie două sute de acţionari, reprezentând patru mii şi ceva de voturi. Formalităţile de la intrare, prezentarea legitimaţiilor şi semnăturile în registru durară aproape două ore. Sala, în care erau prezenţi toţi administratorii, precum şi numeroşi funcţionari superiori ai băncii, era plină de zgomotul convorbirilor foarte însufleţite. Sabatani, în mijlocul unui grup, vorbea despre Orient, patria lui, cu unduieli mângâietoare în glas, povestind tot felul de lucruri minunate, ca şi cum acolo n-aveai decât să te apleci puţin pentru a culege de pe jos numai argint, aur şi pietre preţioase. Iar Maugendre, care se hotărâse, în sfârşit, în luna Iunie, să cumpere cincizeci de acţiuni ale Băncii Universale la o mie două sute de franci bucata, fiind sigur de urcare, îl asculta cu gura căscată, încântat de simţul lui pentru afaceri. În timp ce Jantrou, care, de când se văzuse cu bani căzuse definitiv în ghearele desfrâului, râdea pe sub mustaţă, cu un zâmbet ironic, ameţit încă de aburii chefului făcut în ajun. După alegerea biroului, Hamelin, preşedintele de drept, deschise şedinţa, iar Lavignière, care fusese reales comisar-cenzor şi la sfârşitul exerciţiului avea

să fie numit administrator – visul lui – fu invitat să dea citire raportului asupra situaţiei financiare a societăţii, aşa cum se va prezenta ea la 31 decembrie viitor. Conform statutelor, acesta era un sistem de a controla în mod anticipat bilanţul viitor. Aminti şi despre bilanţul exerciţiului trecut, prezentat adunării ordinare în luna aprilie, bilanţ extraordinar care anunţa un câştig net de unsprezece milioane şi jumătate şi care îngăduise, după calcularea celor cinci procente cuvenite acţionarilor, a celor zece procente cuvenite administratorilor şi a celor zece procente destinate fondului de rezervă, să se mai împartă încă un dividend de treizeci şi trei la sută. Apoi cenzorul arătă, într-un potop de cifre, că suma de treizeci şi şase de milioane, reprezentând totalul aproximativ al beneficiului pe exerciţiul curent, departe de a i se părea exagerată, se dovedea cu mult inferioară celor mai modeste speranţe. Era, fără îndoială, de bună credinţă şi cercetase, desigur, cu conştiinciozitate toate documentele care fuseseră supuse controlului său; dar totul era iluzoriu, căci pentru a controla temeinic o contabilitate, trebuia să faci o alta, de la un capăt la celălalt. De altfel, acţionarii nici nu-l ascultau. Câţiva, mai devotaţi, printre care Maugendre şi alţii, mici acţionari care reprezentau un vot sau două, erau singurii ca re-i sorbeau fiecare cuvânt, în mijlocul unui murmur neîntrerupt de convorbiri. Controlul făcut de comisarii-cenzori nu avea niciun fel de importanţă, astfel că liniştea desăvârşită nu se restabili decât în clipa în care se ridică Hamelin. Aplauzele izbucniră chiar mai înainte ca Hamelin să deschidă gura, în semn de omagiu adus destoiniciei de care dăduse dovadă, geniului său neobosit şi îndrăzneţ, care-l făcuse să plece atât de departe pentru a căuta butoaiele de aur pe care le revărsa asupra Parisului. Din clipa aceea succesul crescu din ce în ce mai mult, transformându-se până la urmă într-o adevărată apoteoză. Un nou rezumat al bilanţului pe anul precedent, pe care

Lavignière nu avusese timp să-l citească, fu îndelung aplaudat. Dar mai ales pronosticurile asupra viitorului bilanţ avură darul să stârnească entuziasmul: milioanele Societăţii Pacheboturile Reunite, milioanele Minelor de argint din Carmel, milioanele Băncii Naţionale Turce – şi înşiruirea nu mai contenea – cele treizeci şi şase de milioane se adunau, uşor, firesc, revărsându-se ca o cascadă, cu un zgomot asurzitor. Apoi perspectivele deveniră şi mai largi, când se ajunse la operaţiunile viitoare. Era vorba despre Compania Generală a Căilor Ferate ale Orientului, la început avea să se construiască' linia principală ale cărei lucrări urmau să înceapă în curând, apoi liniile secundare, o adevărată reţea modernă azvârlită asupra Asiei, triumfala reîntoarcere a umanităţii la leagănul ei, renaşterea unei lumi; iar între două fraze, în viitorul îndepărtat se întrezări cuvântul care nu aveai voie să-l rosteşti, taina, încununarea edificiului ce avea să uimească popoarele. Şi unanimitatea fu absolută când, în încheiere, Hamelin începu să vorbească despre rezoluţiile pe care avea să le supună votului adunării: urcarea capitalului la o sută cincizeci de milioane, o nouă emisiune de o sută de mii de acţiuni la preţul de opt sute cincizeci de franci bucata, vechile titluri eliberate datorită primei prevalate asupra acestor acţiuni şi beneficiul bilanţului viitor, de care dispuneau dinainte. Această idee genială fu primită cu un ropot de aplauze. Pe deasupra capetelor celorlalţi se vedeau mâinile vânjoase ale lui Maugendre, aplaudând din toate puterile. În primele rânduri de bănci, administratorii şi funcţionarii întreprinderii urlau de entuziasm, susţinuţi de Sabatani care, în picioare, striga ca la teatru: „Bravo! Bravo!". Toate rezoluţiile fură votate cu entuziasm.

În acelaşi timp, Sabatani limpezi un incident care se produsese chiar atunci. Ştia că este învinuit că joacă şi voia să şteargă până şi cele mai mici bănuieli ale acţionarilor neîncrezători, dacă s-ar fi aflat vreunul în sală.

Jantrou, pus la cale de el, se sculase în picioare şi spusese cu vocea lui de beţiv:

— Domnule preşedinte, îmi îngădui a vă reaminti, în numele a numeroşi acţionari, ca un fapt bine stabilit, că societatea nu trebuie să posede niciuna dintre acţiunile proprii.

Hamelin, care nu fusese prevenit, păru o clipă foarte stânjenit. Se întoarse instinctiv spre Saccard, pierdut până atunci în mijlocul mulţimii şi care se ridică deodată în picioare, ca pentru a părea mai înalt, răspunzând cu vocea lui ascuţită:

— Niciuna, domnule preşedinte.

Fără să se ştie prea bine pentru ce, acest răspuns fu în întâmpinat cu strigăte de „Bravo!” În fond, minţea, dar adevărul era că societatea nu poseda pe numele ei niciun fel de acţiuni, de vreme ce Sabatani şi alţii ca el acopereau acest lucru. Şi cu asta şedinţa se sfârşi, aplaudară din nou, apoi părăsiră sala foarte veseli şi foarte zgomotoşi.

În zilele următoare, darea de seamă a acestei şedinţe, publicată în ziare, avu un răsunet enorm la Bursă şi în întreg oraşul. Jantrou păstrase pentru clipa aceasta ultima lovitură a reclamei, cea mai asurzitoare dintre fanfarele care fuseseră vreodată auzite răsunând din trâmbiţele publicităţii; i se punea în seamă chiar o glumă: anume se povestea că tatuase cuvintele *Cumpăraţi „Universale*” pe părţile cele mai gingaşe şi mai ascunse ale cucoanelor binevoitoare, trimiţându-le să circule astfel prin oraş. De altfel, înfăptuise tocmai marea lovitură, cumpărând *la Cote Financière,* ziarul acela serios şi cu tradiţie, care avea un trecut de doisprezece ani de incontestabilă corectitudine. Îl costase scump, ce-i drept, dar cu ajutorul acestui ziar cucerise clientela serioasă, burghezii fricoşi, marile averi prudente, toţi banii cu greutate. La Bursă, acţiunile atinseseră în cincisprezece zile cursul de o mie cinei sute de franci; iar în ultima săptămână a lunii August, prin salturi

succesive, ele ajunseseră la două mii. Entuziasmul devenea din ce în ce mai exagerat, boala se agrava cu fiecare ceas sub febra contagioasă a jocului. Chiar şi cei mai cuminţi jucători cumpărară acţiuni de ale „Universalei”, cu convingerea că ele vor urca încă, se vor urca mereu. Ai fi zis că tainicele peşteri din *O mie şi una de nopţi* se deschiseseră şi că nemăsuratele bogăţii ale califilor se ofereau lăcomiei pariziene. Toate visurile nutrite în şoapte, de luni de zile, păreau a se realiza spre încântarea tuturor: leagănul umanităţii recucerit, anticele cetăţi istorice ale litoralului răsărind din nou din nisipuri, Damascul şi Bagdadul, apoi Indiile şi China exploatate de armata invadatoare a inginerilor francezi. Ceea ce nu putuse face Napoleon cu sabia lui pentru a cuceri Orientul, izbutise să înfăptuiască o societate franceză, trimiţând într-acolo o armată de roabe şi de târnăcoape. Asia va fi cucerită cu ajutorai milioanelor, aducând câştiguri de miliarde. Triumfa mai ales cruciata femeilor, atât la ceaiurile intime de la ora cinci, cât şi la marile serate mondene de la miezul nopţii, la mese şi în alcovuri. Ele preziseseră bine: Constantinopolul fusese cucerit şi în curând va veni rândul Brassei, al Angorei şi al Alepului, iar mai târziu, al Smiraei, al Trebizondei şi al tuturor oraşelor pe care Banca Universală le va asedia, până în ziua în care va cădea şi ultimul, oraşul sfânt, al cărui nume nu era rostit, dar care însemna făgăduiala sfântă în îndepărtata expediţie. Părinţii, soţii şi amanţii, dominaţi de această credinţă oarbă a femeilor, nu mai dădeau ordine agenţilor lor decât cu strigătul de: „Aşa vrea Cel de Sus”. La toate acestea se adăuga năvala covârşitoare a celor mici, mulţimea nerăbdătoare ce urmează întotdeauna marile armate, patima jocului trecând din salon în camerele de serviciu, aruncând în uluitoarea cavalcadă a milioanelor bieţi subscriitori ai unei singure acţiuni, a două, a patra sau a zece acţiuni, portari care încep să se gândească la odihna bătrâneţilor lor, fete

bătrâne care trăiesc înconjurate de pisici, pensionari de provincie al căror buget e da doi franci pe zi, preoţi de ţară cărora nu le rămâne nimic din cutia milelor, toată gloata sfioasă şi nesătulă a micilor rentieri, pe care prima catastrofă de Bursă îi curăţă ca o epidemie şi-i aruncă dintr-o singură lovitură în groapa comună.

Şi creşterea continuă a acţiunilor Băncii Universale, ascensiunea lor, de parcă ar fi fost purtate de un vânt mistic, era întovărăşită de cântecele din ce în ce mai puternice ce se înălţau din palatul Tuilleries şi din Champ de Mars, de la nesfârşitele serbări cu care Expoziţia înnebunise Parisul. Steagurile fâlfâiau mai puternic în aerul apăsător al zilelor de arşiţă şi nu era noapte în care oraşul iluminat să nu clipească sub stele ca un palat din basme în fundul căruia destrăbălarea se prelungea până în zori. Veselia se întindea din casă în casă, străzile erau ca ameţite, valuri de aburi grei – fumul meselor, sudoarea împerecherilor – se risipeau spre orizonturi, se rostogoleau pe deasupra acoperişurilor în noaptea tuturor Sodomelor, Gomorelor, Babilonului şi Ninivelor. Începând cu luna mai, împăraţii şi regii din cele patru colţuri ale lumii veniseră în pelerinaj, defilând în cortegii care nu se mai sfârşeau, aproape o sută de capete încoronate de prinţi şi prinţese. Parisul era sătul de majestăţi şi de alteţe; îl aclamase pe împăratul Rusiei şi pe cel al Austriei, pe sultan şi pe viceregele Egiptului şi mai, mai că se azvârlise sub roţile caleştilor pentru a-l vedea mai de aproape pe regele Prusiei, pe care domnul de Bismarck îl urma ca un câine credincios. La Domul Invalizilor, salvele de bucurie răsunau fără întrerupere, în timp ce mulţimea care se îmbulzea la Expoziţie privea cu o admiraţie nespusă tunurile Krupp, mari şi posomorâte, pe care le expusese Germania. Nu trecea săptămână fără ca Opera să nu-şi aprindă candelabrele pentru vreo reprezentaţie de gală. În teatrele mici şi în restaurante te înăbuşeai, iar trotuarele deveniseră

înguste faţă de puhoiul nestăvilit al prostituţiei. Napoleon al III-lea ţinu să împartă el însuşi premiile celor şaizeci de mii de expozanţi, în cadrul unei ceremonii care le întrecu în măreţie pe toate celelalte, ca un nimb pe fruntea Parisului, constituind strălucirea supremă alunei domnii, ceremonie la care împăratul apăru într-o feerie amăgitoare, ca un adevărat stăpân al Europei, vorbind liniştit despre putere şi făgăduind tuturor pacea. În aceeaşi zi însă, sosi la Tuilleries vestea îngrozitorului dezastru din Mexic, executarea lui Maximilian[29], aurul şi sângele francez irosit în zadar; dar vestea fu tăinuită pentru ca veselia serbărilor să nu fie întunecată. Era primul dangăt de clopot ce răsuna în minunatul amurg al acestei zile scăldate în soare.

În mijlocul acestei apoteoze părea ca steaua lui Saccard se urcă şi ea din ce în ce mai sus, ajungând la cea mai mare strălucire. După atât amar de ani era, în sfârşit, stăpân pe avere, o avea la picioarele lui ca pe o sclavă cu care putea face ce voia, pe care o putea ţine sub cheie, vie, materială! De atâtea ori îşi umpluse casele de bani cu minciuni, atâtea milioane se scurseseră printre pereţii lor de fier. De astă dată însă, nu mai era înşelătoarea bogăţie aparentă, ci adevărata domnie a aurului, solidă, stăpânind de pe un tron de saci plini; şi această domnie, Saccard nu o exercita ca un Gundermann oarecare, moştenitorul economiilor realizate de un neam întreg de bancheri, ci se mândrea că şi-o cucerise singur, ca un adevărat haiduc care răpeşte un regat dintr-o lovitură. Deseori, pe vremea când se ocupa cu specularea terenurilor, ajunsese foarte sus; dar niciodată nu simţise ca acum Parisul învins, întins la picioarele sale. Îşi aminti de ziua aceea când, ruinat din nou şi îndoindu-se de steaua lui lua masa la Champeaux, aruncându-şi asupra Bursei privirile flămânde, cuprins de

[29] A ajuns împărat al Mexicului datorită lui Napoleon al III-lea; în urma retragerii trupelor franceze în 1867, populaţia s-a revoltat, iar el a fost omorât (N. T.).

dorinţa de a lua totul de la început, pentru a recuceri totul, într-o pornire sălbatică de răzbunare. Aşa că, în ceasul acesta când începea să fie din nou stăpân, simţea o poftă nebună de a profita. În primul rând, îndată ce se văzu atotputernic, îl dădu afară pe Huret şi-l însărcina pe Jantrou să scrie, în numele catolicilor, un articol împotriva lui Rougon, în care ministrul era acuzat pe faţă că joacă pe două fronturi în chestiunea Romei. Asta însemna declaraţia definitivă de război între cei doi fraţi. De când cu convenţia din 15 septembrie 1864 şi mai ales după Sadova, partidul clerical părea foarte îngrijorat din cauza situaţiei papei; şi de atunci ziarul *l'Espérance*, reluându-şi vechea lui politică ultraconservatoare ataca cu violenţă imperiul liberal, aşa cum începuse să devină în urma decretelor din 19 ianuarie. La Cameră circula o frază rostită de Saccard prin care acesta spusese că, în ciuda adâncului respect pe care-l poartă împăratului, s-ar reîntoarce mai degrabă la epoca lui Henric al V-lea decât să îngăduie spiritului revoluţionar să ducă Franţa la dezastru. După aceea, deoarece îndrăzneala lui, odată cu victoriile repurtate, nu-şi mai ţinu ascunsă intenţia de a porni la luptă împotriva marii finanţe evreieşti reprezentată prin Gundermann, al cărui miliard voia să-l atace, până când va ajunge să-l împresoare şi apoi să-l distrugă definitiv. De vreme ce Banca Universală ajunsese atât de puternică, de ce această firmă sprijinită de toţi creştinii n-ar deveni în câţiva ani stăpână absolută a Bursei? Şi începea să ia atitudini de rival, de rege vecin şi egal ca putere, plin de o lăudăroşenie agresivă, în timp ce Gundermann, calm, fără să-şi îngăduie măcar un zâmbet de ironie, stătea mai departe la pândă şi aştepta, părând doar foarte interesat faţă de urcarea continuă a acţiunilor, ca unul care şi-a concentrat toată puterea în răbdare şi logică.

Patima era aceea care-l ridicase pe Saccard şi tot ea avea să-l piardă. Din dorinţa de a-şi potoli toate poftele, ar fi vrut să descopere un al şaselea simţ spre a şi-l putea

satisface şi pe acesta. Doamna Caroline, care izbutea să surâdă întotdeauna, chiar şi când inima îi era rănită de moarte, rămăsese pentru el o prietenă pe care o asculta cu un fel de respect conjugal. Baroana Sandorff, ale cărei pleoape vineţii şi buze roşii erau hotărât înşelătoare, începuse să-l plictisească cu răceala ei de gheaţă şi cu curiozităţile ei perverse. De altfel, el nu ştiuse niciodată ce înseamnă marea pasiune. Făcând parte din lumea banului, era prea ocupat, cheltuindu-şi în alt mod energia, şi plătindu-şi dragostea cu luna. Aşa că, atunci când gândurile i se întoarseră din nou spre femei, se hotărî ca în culmea bogăţiei să-şi cumpere una foarte scumpă, ca s-o poarte prin faţa întregului Paris, tot aşa cum şi-ar fi dăruit un briliant mare, din simpla vanitate de a şi-l înfige în cravată. N-ar fi ăsta un prilej grozav de reclamă? Căci un bărbat care e în stare să cheltuiască sume foarte mari pentru o femeie, înseamnă că are o avere de care trebuie să se ţină seamă. Şi se hotărî foarte repede la doamna de Jeumont, la care cinase de două sau trei ori în tovărăşia lui Maxime. La treizeci şi şase de ani, era încă foarte frumoasă, teu trăsături regulate şi grave de Junonă. Renumele ei provenea din faptul ca împăratul îi plătise o sută de mii de franci pentru o singură noapte, fără a mai pune la socoteală decoraţia acordată bărbatului ei, un tip corect, care nu avea altă situaţie în afara aceleia de soţ al nevestei sale. Trăiau amândoi pe picior mare, erau primiţi peste tot, la ministere, la curte, în casa lor se găseau bunătăţile cele mai rare şi alese şi toate acestea erau plătite cu trei sau patru nopţi pe an. Toată lumea ştia că o aventură ca asta costă foarte scump, dar că este tot ce poate fi mai distins. Şi Saccard, stârnit mai ales de ambiţia de a muşca şi el din această îmbucătură regală, oferi până la două sute de mii de franci, deoarece soţul strâmbase din nas la început la auzul acestui nume de fost financiar suspect, găsindu-l de prea mică importanţă şi de o imoralitate compromiţătoare.

Cam în aceeaşi vreme, micuţa doamna Conin respinse categoric propunerile lui Saccard, care se ducea foarte des pe la papetăria din strada Feydeau, sub pretextul că vrea să cumpere mereu carnete. Blonda aceea încântătoare, trandafirie şi plinuţă, cu părul ca spuma de mătase aurie, oiţă bălaie şi creaţă, graţioasă, drăgăstoasă şi mereu veselă, îi plăcea foarte mult.

— Nu, nu vreau! Cu dumneata niciodată!

Şi când spunea „niciodată”, aşa rămânea, fiindcă nimic n-o putea hotărî să revină asupra refuzului ei.

— Dar pentru ce? Te-am văzut într-o zi ieşind cu un bărbat dintr-un hotel din pasajul des Panoramas…

Ea roşi, dar îi înfruntă mai departe privirile, curajoasă. Hotelul acela, ţinut de o doamnă în vârstă, prietenă cu ea, era într-adevăr locul pentru întâlniri, ori de câte ori îi venea cheful să petreacă cu un bărbat din lumea Bursei, la orele când bărbatul ei, atât de cumsecade, se omora lipind registre, iar ea colinda Parisul pentru diversele treburi ale papetăriei lor.

— Ştii cu cine, cu Gustave Sédille, tânărul acela care este amantul dumitale…

Ea protestă cu o mişcare graţioasă. Nu, nu era adevărat, ea nu avea niciun amant. Niciun bărbat nu se putea lăuda că o avusese de două ori. Drept cine o lua domnul Saccard? Odată, da, aşa, din întâmplare, de plăcere fără ca prin asta lucrurile să aibă vreo urmare! Şi toţi rămâneau prietenii ei, foarte recunoscători şi foarte discreţi.

— Oare nu mă vrei fiindcă nu mai sunt tânăr?

Dar, cu o nouă mişcare, fără a înceta să râdă, păru a-i spune că pentru ea n-are importanţă dacă un bărbat e tânăr sau bătrân. Se dăduse şi unora mai bătrâni decât el, unora mai puţin frumoşi, uneori urâţi ca dracul chiar.

— Atunci spune-mi de ce nu vrei?

— Ei, dragă Doamne, e atât de simplu! pentru că nu-mi placi! Cu dumneata niciodată!

Şi rămânea tot atât de prietenoasă, părând foarte amărâtă că nu-i poate face cheful.

— Ascultă, reluă el cu brutalitate; îţi dau ce vrei. Vrei o mie de franci, vrei două mii pentru o singură întâlnire, una singură?

La fiecare supraofertă ea dădea mereu din cap în semn că nu voia.

— Hai! Vrei zece mii de franci? Vrei douăzeci de mii?

Ea îl opri încetişor, punându-şi mâna ei mică peste mâna lui.

— Nici zece, nici cincizeci de mii, nicio sută de mii. Oricât de mult mi-ai oferi, vei primi mereu acelaşi răspuns... Vezi bine că n-am nicio bijuterie. O, câte lucruri nu mi-au fost oferite, bani şi tot ce vrei. Dar eu nu doresc nimic. Plăcerea nu-i oare o răsplată şi ea?... Înţelege odată că bărbatul meu mă iubeşte din toată inima şi că şi eu îl iubesc foarte mult. Bărbatul meu este un om cinstit. Aşa că e de la sine înţeles că n-am de gând să-l omor, provocându-i o durere... Ce vrei să fac cu banii dumitale de vreme ce nu-i voi putea dărui soţului meu? Nu ducem lipsă de nimic şi ne vom retrage într-o bună zi din afaceri cu o avere destul de frumoasă, iar dacă bărbaţii de care ai pomenit dumneata îmi fac cu toţii cinstea de a cumpăra de la mine mai departe, da, asta primesc... O, nu vreau să par mai dezinteresată decât sunt... Dacă aş fi fost singură, poate că situaţia ar fi fost alta, dar aşa, cum îţi închipui dumneata, domnule Saccard, că soţul meu ar primi cei o sută de mii de franci ai dumitale după ce mă voi fi culcat cu dumneata?... Nu, nici măcar pentru un milion nu aş primi!...

Şi se încăpăţână să refuze. Saccard, scos din fire din cauza acestei rezistenţe, se îndârji şi el mai bine de o lună de zile. Chipul ei mereu surâzător, ochii ei mari, duioşi şi înţelegători îl răscoleau. Cum aşa? Oare banii nu-i puteau da totul? Iată o femeie pe care mulţi alţii o aveau fără nimic şi pe care el n-o putea avea, oricât de mult i-ar fi oferit!

Spunea nu şi era imposibil s-o scoţi din ale ei. Şi, deşi victorios, Saccard suferea îngrozitor, începând să se îndoiască de forţa lui, cuprins de o tainică deziluzie asupra puterii aurului, putere pe care o crezuse până atunci suverană şi absolută.

Într-o seară îşi simţi totuşi vanitatea satisfăcută din plin. Fu clipa de glorie supremă a vieţii lui. Avea loc un bal la ministerul afacerilor străine şi el alesese această sărbătoare, dată cu prilejul Expoziţiei, pentru a aduce la cunoştinţa publică fericirea lui de o noapte cu doamna de Jeumont; căci una dintre condiţiile târgului încheiat cu această frumoasă femeie era şi aceea că norocosul cumpărător va avea dreptul să afişeze, o singură dată, această legătură, în aşa fel încât să capete toată publicitatea dorită. Deci, spre miezul nopţii, în salonul în care umerii goi ai femeilor erau striviţi de hainele de gală ale bărbaţilor, sub lumina orbitoare a candelabrelor, intră Saccard ţinând-o de braţ pe doamna de Jeumont şi urmat de soţ. Când apărură, grupurile se dădură la o parte şi se deschise drum larg acestui capriciu de două sute de mii de franci, care se manifesta în văzul tuturor, acestui scandal, născut din poftele cele mai nestăvilite şi dintr-o risipă nebună. Toată lumea începu să surâdă şi să şuşotească, înveselită, fără supărare, în mijlocul parfumului îmbătător al rochiilor şi în legănatul îndepărtat al orchestrei. Dar în fundul unui salon, alte grupuri de curioşi se îngrămădeau în jurul unui bărbat uriaş, strălucitor şi mândru, îmbrăcat într-o uniformă de cuirasier alb. Era contele Bismarck, a cărui statură înaltă le întrecea pe toate celelalte şi care râdea cu poftă; avea ochi mari şi un nas puternic, fălci proeminente şi mustăţi de cuceritor barbar. După Sadova, dăruise Prusiei Germania; tratatele de alianţă împotriva Franţei, multă vreme negate, erau semnate de luni de zile, şi războiul care fusese cât pe aci să izbucnească în luna mai, când cu chestiunea Luxemburgului, nu mai putea fi de astă dată

înlăturat.

Când Saccard străbătu triumfător încăperea, la braţul doamnei de Jeumont şi urmat de soţ, contele de Bismarck se opri puţin din râs, ca un uriaş blând şi glumeţ, privind o clipă în urma lor.

IX

Doamna Caroline rămase din nou singură. Hamelin stătuse la Paris la începutul lui noiembrie, pentru a îndeplini formalităţile cerute de constituirea definitivă a societăţii cu un capital de o sută cincizeci de milioane. La dorinţa lui Saccard, el se dusese la notarul Lelorrain, din rue Sainte Anne, pentru a face declaraţiile legale, afirmând că toate acţiunile fuseseră subscrise şi că întreg capitalul fusese vărsat, ceea ce nu era adevărat. După aceea plecă la Roma, unde urma să rămână două luni, având de studiat nişte afaceri foarte mari, despre care nu spunea însă nimănui nimic, desigur faimosul lui vis al mutării papei la Ierusalim, precum şi un alt proiect mai practic şi mai important, anume acela al transformării Băncii Universale într-o bancă catolică sprijinită de depunerile creştinilor din lumea întreagă, într-o maşină uriaşă menită să zdrobească, să cureţe de pe glob finanţa evreiască; iar de la Roma avea de gând să se ducă din nou în Orient, unde îl aşteptau lucrările căii ferate dintre Brassa şi Beirut. Plecase din Paris, fericit de rapida ascensiune a băncii, absolut convins de soliditatea ei de neclintit, nea vând decât o uşoară nelinişte, cauzată tocmai de acest succes prea mare. De aceea în ajunul plecării, în convorbirea pe care o avu cu doamna Caroline, nu-i ceru decât un singur lucru şi anume să reziste entuziasmului general şi să vândă acţiunile în

cazul când cursul de două mii două sute de franci va fi depăşit, deoarece el înţelegea să protesteze personal împotriva acestei continue urcări, pe care o socotea şi periculoasă şi lipsită de sens.

Când se văzu singură, doamna Caroline se simţi şi mai turburată de mediul acela veşnic clocotitor în care trăia. Către prima săptămână a lunii noiembrie, acţiunile atinseseră cursul de două mii două sute de franci; strigătele de mulţumire, de încântare şi de speranţă nemărginită nu mai conteneau în jurul ei. Dejoie se topea de recunoştinţă, contesele de Beauvilliers o tratau ca pe o egală, ca pe o prietenă a zeului care avea să ridice din nou vechea lor familie. Un cor întreg de binecuvântări se înălţa din mulţimea fericită a celor mici ca şi a celor mari, fete care aveau în sfârşit zestrea necesară, săraci îmbogăţiţi pe neaşteptate, văzându-şi asigurat banul alb al bătrâneţilor, bogaţi arzând de lacoma dorinţă de a fi şi mai avuţi. După închiderea Expoziţiei, în Parisul ameţit de plăceri şi de putere, era un moment unic, de credinţă în fericire, de siguranţă într-un succes continuu. Toate valorile se urcaseră; chiar şi cele mai puţin solide găseau naivi care să le cumpere. O avalanşă de afaceri veroase umfla târgul, ducându-l într-o stare de apoplexie, în timp ce dedesubt suna a gol: adevărata istovire a unui regim care se înfruptase din toate bunătăţile, care cheltuise miliarde în lucrări uriaşe şi care îngrăşase marile instituţii de credit, ale căror case de bani îşi revărsau conţinutul în toate părţile. În acest vârtej, prima trosnitură avea să însemne prăbuşirea. Şi doamna Caroline, îngrijorată, avea desigur presimţiri, când îşi dădea seama cum i se strânge inima la fiecare nouă urcare de curs a Universalelor. Nu circula niciun zvon prevestitor de rele, abia dacă se observa o uşoară nelinişte printre cei care jucau „à la baisse”, miraţi şi potoliţi. Totuşi, îşi dădea bine seama că e ceva putred, ceva care ameninţa edificiul. Dar ce anume? Nu vedea lămurit încă şi era silită

să aştepte în faţa succesului tot mai mare şi în ciuda acestor uşoare zguduiri ce prevestesc catastrofele.

De altfel, în perioada aceea, doamna Caroline mai avu şi o altă neplăcere. La Opera Muncii toată lumea începuse sa fie în sfârşit mulţumită de Victor care devenise tăcut şi ascuns. Şi dacă nu-i povestise încă nimic lui Saccard, era din pricina unui sentiment ciudat, amânându-şi mărturisirea de la o zi la alta, suferind pentru ruşinea pe care avea s-o simtă. Pe de altă parte, Maxime, căruia tot cam în vremea aceea îi restituise din punga ei cei două mii de franci, făcea haz de cei patru mii de franci pe care Busch şi cumătra Méchain îi tot cereau, spunându-i că se lasă jumulită şi că Saccard va face scandal când va afla. Aşa că, începând de atunci, doamna Caroline respingea repetatele cereri ale lui Busch care pretindea completarea sumei făgăduite. După nenumărate încercări, cămătarul sfârşise prin a se supăra, cu atât mai mult cu cât vechiul lui plan în legătură cu şantajarea lui Saccard îi surâdea din nou, de când cu noua şi excepţionala situaţie a acestuia, crezând că acum îl are la mână, de frica scandalului. Şi într-adevăr, într-una din zile, scos din sărite din cauză că nu câştigase încă nimic de pe urma unei afaceri atât de frumoase, Busch se hotărî să se adreseze direct lui Saccard, şi-i scrise că-l roagă să binevoiască să treacă pe la biroul lui pentru a lua cunoştinţă de anumite documente vechi găsite într-o casă din rue de la Harpe. Dădea chiar şi numărul casei şi făcea o aluzie atât de transparentă la povestea aceea de demult, încât Saccard, cuprins de îngrijorare, nu putea face altceva decât să vină în grabă la el. Scrisoarea, adresată rue Saint Lazare, căzu în mâinile doamnei Caroline, care recunoscu scrisul Ea începu să tremure şi se întrebă o clipă dacă n-ar fi mai bine să dea o fugă până la Busch pentru a-i închide gura. Îşi zise apoi că în scrisoare era poate vorba de cu totul altceva şi că în orice caz era şi acesta un fel de a pune capăt situaţiei, simţindu-se chiar fericită că altul îşi lua

sarcina de a-i aduce la cunoştinţă lui Saccard acele fapte. Dar când el veni seara acasă şi când deschise scrisoarea în faţa ei, nu fu prea impresionat, ceea ce o făcu să creadă că era vorba doar de vreo încurcătură oarecare de bani. Saccard fusese totuşi adânc surprins, inima i se strânsese la gândul că încăpuse pe mâini atât de murdare şi presimţi că este la mijloc vreo mârşăvie. Puse scrisoarea în buzunar cu un gest liniştit şi se hotărî să se ducă la întâlnire.

Trecură câteva zile, era în a doua jumătate a lui noiembrie şi Saccard tot îşi amâna vizita, furat de vârtejul care-l târa. Cursul de două mii trei sute de franci fusese depăşit şi el era încântat, cu toate că simţea la Bursă o rezistenţă ce se accentua pe măsură ce urcarea continua; era evident că există un grup de jucători „à la baisse” care luau poziţie intrând în luptă, încă cu timiditate, dedându-se abia la ciocniri de avanposturi. De două ori se văzu silit, sub nume împrumutate, să dea ordin de cumpărare, numai pentru a menţine urcarea. Începea sistemul prin care societatea îşi cumpăra propriile ei acţiuni, jucând cu ele, distrugându-se în felul acesta singură.

Într-o seară, pradă patimii sale, Saccard nu se putu opri să nu vorbească cu doamna Caroline despre toate lucrurile acestea.

— Cred că începe o luptă foarte serioasă. Da, am ajuns prea puternici, am început să-i stânjenim prea mult... Cred că toate pornesc de la Gundermann, pentru că asta e tactica lui: va începe să vândă regulat, azi atât, mâine atât tot mărind cifra până ne va slăbi...

Doamna Caroline, cu glasul ei adânc, îl întrerupse:

— Dacă are Universale, bine face că le vinde.

— Cum aşa, bine face că le vinde?

— Bineînţeles! Fratele meu ţi-a spus-o doar: orice curs peste două mii de franci este o nebunie!

O privi, apoi izbucni, scos din fire:

— Vinde şi tu atunci, dacă îndrăzneşti, vinde şi tu! Da,

joacă împotriva mea, de vreme ce vrei să mă distrugi!

Ea roşi uşor, pentru că tocmai în ajun vânduse o mie de acţiuni, ascultând de ordinele lui Hamelin; şi se simţise mai liniştită în urma acestei vânzări, ca în urma unui act târziu de cinste. Dar pentru că el nu-i punea niciun fel de întrebare, ea nu-i mărturisi nimic şi fu cu atât mai stânjenită, cu cât Saccard adăugă:

— Aşa, de pildă, ieri au avut loc câteva dezertări, de asta sunt sigur. Fusese scos în vânzare un pachet întreg de acţiuni şi cursurile ar fi scăzut cu siguranţă dacă n-aş fi intervenit eu. Gundermann nu dă lovituri de felul acesta. El are o metodă de lucru mai înceată, dar care, până la urmă, este cu atât mai zdrobitoare... Ah, draga mea, sunt foarte liniştit şi totuşi tremur, căci a-ţi apăra viaţa nu înseamnă nimic; mai greu este să aperi banii tăi şi ai altora.

Într-adevăr, din clipa aceea Saccard nu-şi mai aparţinu. Se dărui cu trup şi suflet milioanelor pe care le câştiga, învingător, dar mereu pe punctul de a fi învins. Nu mai găsea nici măcar timp să se ducă la baroana Sandorff, în micul apartament din rue Caumartin. Mai avusese o surpriză, la fel cu aceea pe care i-o provocase el lui Delcambre: într-o seară, de data asta însă din prostia unei cameriste, intrase în cameră tocmai în clipa în care baroana se afla în braţele lui Sabatani. În furtunoasa explicaţie ce urmase, nu se liniştise decât după ce baroana îi mărturisise totul, spunându-i că nu este vorba decât de o simplă curiozitate, condamnabila, desigur, dar atât de explicabilă! Şi Saccard o iertase, mai ales că la o întrebare brutală, baroana îi răspunsese că la urma urmei Sabatani nu era atât de extraordinar. De atunci n-o mai vedea decât odată pe săptămână, şi asta nu pentru că ar mai fi fost supărat pe ea, ci pur şi simplu pentru că se plictisise..

Baroana, simţind că Saccard se îndepărtează de ea, căzu din nou pradă neliniştilor şi îndoielilor din trecut. De când îşi luase obiceiul de a-l descoase în ceasurile lor de intimitate,

juca la sigur şi câştiga sume mari, împărtăşindu-se din norocul lui. Acum însă îşi dădea bine seama că el nu voia să-i mai spună nimic şi începuse chiar să se teamă că o minţea. Şi, fie că se întorsese roata norocului, fie că-i făcuse plăcere într-o zi s-o îndrume pe o cale greşită, se întâmplă ca ea să piardă, luându-se după sfaturile lui. Astfel încrederea ei în Saccard scăzu. Dacă el o îndruma greşit, cine avea s-o mai sfătuiască de acum înainte? Şi partea proastă era că freamătul de ostilitate ce se resimţea la Bursă împotriva Băncii Universale, atât de neînsemnat la început, creştea pe zi ce trecea. Deocamdată nu erau decât zvonuri, nu se spunea nimic precis, niciun fapt nu întinase soliditatea băncii. Totuşi, toate acestea lăsau să se înţeleagă că se petrece ceva, că e ceva putred. Ceea ce nu împiedica, însă, câtuşi de puţin ca urcarea cursurilor să continue tot mai accentuată.

După ce pierduse la Bursă cu nişte acţiuni italieneşti, baroana, foarte îngrijorată, luase hotărârea să se ducă la redacţia ziarului *l'Espérance,* pentru a încerca să-l tragă de limbă pe Jantrou.

— Hai, povesteşte-mi ce se petrece! Dumneata trebuie să ştii... Uite, adineaori Universalele au mai urcat cu douăzeci de franci, şi! totuşi circulă un zvon, nimeni nu mi-a putut spune despre ce anume, dar, în sfârşit, ceva rău.

Jantrou, însă, era la fel de încurcat. El, care se afla chiar la obârşia zvonurilor, născocindu-le la nevoie, se asemuia în glumă cu ceasornicarul care trăieşte înconjurat de pendule, dar care nu ştie niciodată ora exactă. Datorită agenţiei sale de publicitate, era la curent cu absolut tot ceea ce se vorbea; nu mai avea însă niciun fel de părere precisă, pentru că informaţiile pe care le primea se băteau cap în cap şi se spulberau una pe cealaltă.

— Nu ştiu nimic, absolut nimic!

— O! nu vrei să-mi spui!

— Nu, nu ştiu nimic, pe cuvântul meu de onoare! Şi eu

care aveam de gând să vin la dumneata ca să aflu ce mai e nou! Dar ce, Saccard nu se mai poartă frumos?

Baroana făcu un gest care-i confirmă lui Jantrou bănuielile sale: o legătură care lua sfârşit din cauza oboselii amândurora, femeia plictisită, bărbatul indiferent, ne mai având nimic să-şi spună unul altuia. Lui Jantrou îi păru rău o clipă că nu jucase rolul omului bine informat, pentru „a-şi plăti", cum se exprima el, pe această Ladricourt, al cărei tată îl primea cu lovituri de picior în spate. Dar îşi dădu seama că ceasul lui nu sosise încă, aşa că o privi mai departe, gândind cu glas tare.

— Da, e prost, mai ales că şi eu mă bizuiam pe dumneata... Pentru că, nu-i aşa, dacă e să se întâmple ceva, ar fi mai bine să fim puşi în gardă, ca să ştim ce avem de făcut... Desigur, nu cred ca lucrurile să fi ajuns atât de departe! Banca este încă solidă... Numai că în viaţă se întâmplă lucruri atât de curioase!...

Şi în timp ce se uita la ea, în mintea lui se năştea un plan.

— Ascultaţi, zise el deodată, din moment ce Saccard vă neglijează, ar trebui să vă puneţi bine cu Gundermann!

Baroana rămase o clipă uimită.

— Cu Gundermann? De ce cu Gundermann?... Îl cunosc puţin, l-am întâlnit la familia Roiville şi la Keller.

— Dacă-l cunoaşteţi, cu atât mai bine... Duceţi-vă pe la el sub un pretext oarecare, staţi de vorbă cu el şi încercaţi să vă împrieteniţi... Vă daţi seama ce-ar însemna să fiţi prietena lui Gundermann, să stăpâniţi lumea?

Şi Jantrou rânjea la gândul imaginilor scabroase pe care le evoca cu un gest, pentru că indiferenţa evreului faţă de femei era cunoscută şi nimic nu putea fi mai complicat şi mai greu de realizat decât să-l seduci. Baroana, care înţelesese, surâse fără să spună nimic şi nu se supără.

— Bine, bine repetă ea, dar pentru ce Gundermann?

Atunci el îi explică că Gundermann era, desigur, în

fruntea grupului de jucători *à la baisse,* care începeau să manevreze împotriva Băncii Universale. De asta era convins, având şi dovezi. Şi deoarece Saccard se purta urât. cele mai elementar» măsuri de prevedere cereau să te pui bine cu adversarul lui, fără ca prin asta să-l părăseşti pe el. Asta ar însemna să ai câte un picior în fiecare tabără, fiind astfel sigur că în ziua bătăliei te afli de partea învingătorului. Şi Jantrou făcea propunerea acestei trădări cu aerul cel mai. simplu din lume, ca şi cum i-ar fi dat pur şi simplu un sfat oarecare. Dacă o femeie ar lucra pentru el, ar putea să doarmă liniştit.

— Ei, ce zici? Să lucrăm împreună… Ne vom spune unul altuia tot ce vom afla…

Când îi luă mâna, ea şi-o retrase cu o mişcare instinctivă, crezând că este vorba despre altceva.

— Nu, nici nu mă mai gândesc la asta. Suntem camarazi, nu-i aşa?… Mai târziu, dumneata singură vei fi aceea care mă vei răsplăti.

Baroana, râzând, îi întinse mâna, iar el i-o sărută. Dispreţul ei începuse să dispară, ne mai văzând în el pe fosta slugă şi viaţa desfrânată căreia îi căzuse pradă, chipul lui răvăşit, cu barba frumoasă, mirosind a absint, cu redingota, nouă e drept, dar plină de pete, cu pălăria strălucitoare, zgâriată de tencuiala cine ştie cărei scări murdare.

Chiar a doua zi baroana Sandorff se duse la Gundermann. Acesta, de când acţiunile Băncii Universale atinseseră cursul de două mii de franci, pornise o adevărată campanie à *la baisse,* campanie foarte discretă însă, pentru că el nu punea niciodată piciorul la Bursă şi nici nu şi trimitea acolo vreun reprezentant oficial. Părerea lui era că o acţiune valorează la început preţul ei de emisiune şi numai după aceea dobânda pe care o poate aduce şi care depinde de prosperitatea firmei şi de succesul întreprinderilor ei. Există deci o valoare maximă pe care n-

ar trebui s-o depăşească nicio acţiune; din moment ce o depăşeşte, din cauza nebuniei publicului, urcarea este artificială şi atunci înţelepciunea cere să treci de partea jucătorilor *à la baisse,* ştiind că scăderea se va produce în mod sigur. În convingerea lui, în credinţa lui absolută în logică, era totuşi mirat de rapida ascensiune a lui Saccard, de această putere o «crescuse dintr-odată şi de care marea finanţă evreiască începuse să se teamă. Rivalul acesta periculos trebuia doborât cât mai curând, nu numai pentru a recâştiga cele opt milioane pierdute în ziua următoare bătăliei de la Sadova, dar mai ales pentru a nu avea de împărţit stăpânirea absolută a pieţei cu aventurierul acesta neînfricat ale cărui lovituri nesăbuite păreau a reuşi, ca prin minune, împotriva oricărui bun simţ. Şi Gundermann, care dispreţuia jocul pătimaş, îşi accentua şi mai mult calmul de jucător socotit, dovedind o neclintită încăpăţânare de om al cifrelor, vânzând mereu, cu toată neîncetata urcare a acţiunilor, pierzând la fiecare lichidare sume din ce în ce mai mari, cu siguranţa înţeleptului care îşi pune liniştit banii la casa de economii.

Izbutind în cele din urmă să intre la el, în zarva îmbulzelii funcţionarilor şi a remizierilor, a hârtiilor care plouau parcă şi care trebuiau să fie iscălite şi a telegramelor care trebuiau să fie citite, baroana îl găsi pe bancher atât de răcit, încât tuşea îi sfâşia gâtlejul. Totuşi, stătea acolo de la şase dimineaţa, tuşind şi scuipând, mort de oboseală, dar ţinându-se bine încă. În ziua aceea, când se punea la cale un împrumut în străinătate, încăperea vastă în care lucra era năpădită de un val de vizitatori şi mai grăbiţi decât de obicei, pe care îi primeau la repezeală doi dintre fiii săi şi unul dintre gineri, în timp ce în fund, pe jos, lângă o măsuţă, în faţa unei ferestre, trei dintre nepoţi, două fetiţe şi un băieţel, se certau, ţipând cât îi ţinea gura, pentru o păpuşă căreia îi rupseseră un braţ şi un picior şi le aruncaseră.

Baroana îi explică îndată pentru ce venise.

— Domnule dragă, îndrăznesc să vă deranjez pentru o loterie de binefacere.

El nici n-o lăsă să termine, căci era foarte darnic şi lua întotdeauna câte două bilete, mai ales când veneau să i le ofere anumite doamne pe care le cunoscuse în societatea bună.

Dar trebui să se scuze pentru o clipă, fiindcă un funcţionar îi adusese dosarul unei afaceri. Şi vorbi în grabă despre nişte cifre enorme.

— Cincizeci şi două de milioane zici? Şi la cât se ridică creditul?

— La şaizeci de milioane, domnule.

— Ei bine, urcă-l la şaptezeci şi cinci!

Apoi, în timp ce se întorcea din nou spre baroană, prinzând din zbor un cuvânt rostit de ginerele său, care stătea de vorbă, cu un remizier, se repezi intervenind:

— Nici gând! La cursul de cinci sute optzeci şi şapte şi cincizeci, asta înseamnă cincizeci de centime mai puţin de fiecare acţiune.

— O, domnule Gundermann, spuse remizierul umil, pentru numai patruzeci şi trei de franci diferenţă!

— Cum numai patruzeci şi trei de franci? Dar asta e o sumă foarte mare! Ce, dumneata crezi că eu fur banii? Eu unul atâta ştiu: fiecare îşi are socotelile lui!

În cele din urmă, pentru a putea sta de vorbă liniştit, se hotărî să intre cu baroana în sufragerie, unde masa era pusă. Nu se lăsase păcălit de pretextul cu loteria de binefacere, căci ştia de legătura ei graţie unui întreg sistem poliţienesc care-l informa cu slugărnicie şi era aproape sigur că venise la el îndemnată de ceva mult mai serios. Aşa că o întrebă:

— Ei, hai, să vedem acum ce anume vă aduce pe la mine.

Dar ea făcu pe mirata. N-avea să-i spună nimic, voia doar

să-i mulţumească pentru bunătatea arătată.

— Asta înseamnă că nu v-a rugat nimeni să-mi transmiteţi anumite lucruri?

Şi păru dezamăgit, ca şi cum ar fi crezut că baroana venise cu vreo misiune secretă din partea lui Saccard, cu cine ştie ce nouă născocire a acestui nebun.

Acum, că rămăseseră singuri, ea îl privea surâzând, cu aerul ei pătimaş şi înşelător, care-i aţâţa, zadarnic însă, pe bărbaţi.

— Nu, n-am să vă spun nimic; dar din moment ce sunteţi atât de drăguţ, aş vrea mai degrabă să vă întreb ceva.

Se aplecase spre el, atingându-i genunchii cu mâinile ei fine şi înmănuşate. Şi începu să i se destăinuiască, povestindu-i de căsnicia ei nenorocită cu un străin care nu-i înţelesese nici firea şi nici nevoile; apoi îi explică cum se văzuse silită să se apuce de joc pentru a-şi păstra rangul. În cele din urmă îi vorbi de singurătatea ei, de nevoia de a fi îndrumată pe acest teren Lunecos al Bursei, în care fiecare pas greşit costă atât de scump.

— Dar, îi zise el întrerupând-o, credeam că aveţi pe cineva.

— O, pe cineva, murmură ea cu un gest de adânc dispreţ. Nu, nu, nu-i nimeni, n-am pe nimeni… Pe dumneata aş vrea să te am, pe dumneata, stăpânul, dumnezeul! Şi adevărul e că nu v-ar costa nimic să-mi fiţi prieten şi juneţi nu mai un cuvânt, din când în când. Dacă aţi şti ce fericită aş fi şi cât de recunoscătoare v-aş rămâne, o, v-aş fi recunoscătoare din tot sufletul!

Se apropiase de el şi mai mult, învăluindu-l eu răsuflarea ei caldă, cu parfumul gingaş şi pătrunzător în acelaşi timp, al întregii ei fiinţe. Dar Gundermann rămânea calm şi nici măcar nu se îndepărta de ea, pentru că nu avea de stăpânit nicio pornire, trupul lui fiind mort. În timp ce baroana vorbea, bancherul, care avea stomacul distrus şi care nu se hrănea decât cu lapte, începu să ciugulească dintr-o

fructieră de pe masă câteva boabe de strugure, înghiţindu-le cu un gest maşinal, aproape fără să-şi dea seama ce face, acesta fiind singurul exces pe care şi-l mai îngăduia uneori, în rarele clipe de senzualitate, chiar dacă trebuia să-l plătească după aceea prin zile întregi de suferinţă.

Pe buze îi flutură un zâmbet şiret, ca unul os se ştie invincibil, în timp ce baroana, cu un aer pierdut, în focul rugăminţii, îi puse pe genunchi mâna ei mică şi ispititoare, cu degetele lacome şi mlădioase ca nişte şerpi. El îi luă mâna zâmbind şi i-o dădu la o parte, mulţumindu-i printr-o mişcare a capului, aşa cum faci cu un dar nefolositor pe care-l refuzi. Şi, fără a-şi mai pierde vremea, merse drept la ţintă:

— Într-adevăr, eşti foarte drăguţă şi aş vrea să-ţi fiu de folos... Frumoasa mea doamnă, în ziua când îmi vei aduce o informaţie de valoare, mă oblig să-ţi dau şi eu una. Vino şi spune-mi ce se petrece şi-ţi voi spune şi eu ce am de gând să fac... Ne-am înţeles, nu-i aşa?

Gundermann se ridicase şi baroana se văzu silită să intre din nou cu el în încăperea cea mare de alături. Înţelesese foarte bine ce fel de târg i se propusese, spionajul, trădarea. Dar nu voi să-i răspundă nimic despre asta şi reluă vorba despre loteria ei de binefacere, în timp de Gundermann, clătinând ironic din cap, părea a adăuga că nu ţine să fie ajutat, că deznodământul logic, fatal, va veni şi aşa şi aşa, ceva mai târziu poate, dar va veni. Şi nici nu apucă să plece baroana, că alte afaceri îl şi prinseră în zgomotul nemaipomenit ce domnea în încăperea aceea ca într-o hală a capitalurilor, în iureşul defilării oamenilor de bursă, al nesfârşitului du-te vino al funcţionarilor şi în joaca nepoţilor care izbutiseră, în sfârşit, în strigăte de izbândă, să smulgă capul păpuşii. Se aşeză la masa lui mică de lucru şi, cufundându-se în studiul unei idei care-i venise în minte, nu mai auzi nimic.

Baroana Sandorff trecuse de două ori pe la redacţia

ziarului *l'Espérance* ca să-i aducă la cunoştinţă lui Jantrou rezultatul vizitei ei la Gundermann, dar nu-l găsi. În cele din urmă, Dejoie o introduse la directorul gazetei, într-o zi în care fiica lui, Nathalie, stătea de vorbă cu doamna Jordan pe o bancă de pe coridor. Ploua din ajun cu găleata şi pe o vreme ca asta, umedă şi întunecată, mezaninul clădirii aceleia vechi, în fundul unei curţi posomorâte, era trist ca moartea. Lămpile de gaz aerian răspândeau o lumină turbure. Marcelle, care-l aştepta pe Jordan, plecat să caute bani pentru a da un nou acont lui Busch, asculta abătută flecăreala de coţofană vanitoasă a Nathaliei, care vorbea cu vocea ei rece şi cu mişcări bruşte de pariziană care crescuse prea repede.

— Vedeţi dumneavoastră, doamnă, tata nu vrea să vândă... Este cineva care-l tot îndeamnă să vândă, încercând să-l sperie. Nu vreau să spun cine e persoana, pentru că rolul ei, desigur, nu e să sperie lumea... Numai că de astă dată eu nu-i mai dau voie tatei să vândă! Nici vorbă de vânzare, de vreme ce urcă mereu! Prea ar însemna să fiu bleaga, nu-i aşa?

— Desigur, răspunse Marcelle.

— Ştiţi că au ajuns la două mii cinci sute, adaugă Nathalie Eu ţin socotelile, pentru că tata nu ştie să scrie... Aşa că cele opt acţiuni ale noastre fac azi douăzeci de mii de franci. Frumos, nu?... Tata voia la început să se oprească la optsprezece mii, că de atât avea nevoie... Şase mii pentru zestrea mea şi douăsprezece mii ca să aibă şi el, acolo, un venit de şase sute de franci, venit binemeritat după atâtea emoţii!... Dar bine că n-a vândut, nu-i aşa, pentru că, uite, a mai câştigat două mii!... Acum vrem mai mult, vrem un venit de o mie de franci cel puţin! Şi-l vom avea, aşa ne-a spus domnul Saccard!... E drăguţ, domnul Saccard!

Marcelle nu-şi putu stăpâni un zâmbet.

— Aşadar, nu te mai măriţi?

— Ba da. Dar numai atunci când n-or mai urca... Eram aşa de grăbiţi la început, mai ales tatăl lui Théodore, din cauza negustoriei. Numai că, vezi bine, n-am să tai găina care face ouă de aur! O, Théodore mă înţelege, pentru că, dacă tata va avea un venit mai mare, asta înseamnă că într-o bună zi vom moşteni un capital mai mare. Şi aşa ceva nu-i de dispreţuit!... Aşa că acum aşteptăm cu toţii! Sunt luni de zile de când avem cei şase mii de franci pentru zestre şi ne-am putea căsători, dar mai bucuroşi suntem să-i lăsăm să facă pui... Dumneavoastră citiţi ce scrie prin ziare despre acţiuni?

Şi fără să mai aştepte să i se răspundă, continuă:

— Eu una, citesc seara. Mi-aduce tata ziare... El le-a mai citit odată, dar tot trebuie să i le recitesc şi eu... Nu se satură niciodată de ele, atât de frumoase sunt lucrurile pe care ni le făgăduiesc! Când mă duc la culcare mi-e capul plin de cele ce citesc, încât ajung să le visez şi noaptea! Şi tata îmi spune că vede şi el în somn tot felul de semne bune. Alaltăieri noapte am avut amândoi acelaşi vis. Se făcea că eram pe stradă şi că adunam bani cu lopata! Era foarte nostim!

Şi se întrerupse din nou pentru a întreba:

— Dar dumneavoastră câte acţiuni aveţi?

— Noi? Noi n-avem niciuna, răspunse Marcelle.

Mutrişoara bălaie a Nathaliei, înconjurată de buclele ei blonde şi zulufate, luă un aer de adâncă compătimire. Săracii de ei! N-aveau nicio acţiune!... Şi cum tatăl ei o strigase pentru a-i da un teanc de corecturi, spre a le lăsa în drum spre casă unui redactor, Nathalie plecă dându-şi nişte aere caraghioase de capitalistă, căci de la un timp încoace trecea aproape zilnic pe la ziar pentru a afla cu o clipă mai devreme cursurile înregistrate la Bursă.

Rămasă singură pe banca aceea micuţă de pe coridor, Marcelle căzu din nou într-o adâncă şi tristă meditaţie, ea care de obicei era atât de veselă şi de curajoasă. Doamne,

ce întuneric şi cât de mohorât e aici! Şi bietul ei bărbat care trebuia să colinde străzile pe o ploaie ca asta! Tocmai el, care dispreţuia atât de mult banii, care se simţea atât de prost numai la gândul că trebuia să se îngrijească de ei, lui căruia îi venea atât de greu să ceară bani chiar şi celor ce-i erau datori! Cufundată în gânduri, fără să audă nimic, retrăia ceasurile care se scurseseră de dimineaţă, de când se sculase din somn, retrăia ziua aceea grea, în timp ce în jurul ei se desfăşura forfota din care se năştea ziarul, fuga redactorilor, goana zeţarilor, zgomotul aşilor trântite şi ţârâitul neîntrerupt al soneriilor.

Mai întâi dimineaţa, pe la ora nouă, îndată după plecarea lui Jordan, care se dusese să facă o anchetă în jurul unui accident despre care trebuia să scrie un reportaj, Marcelle, care abia apucase sa se spele şi se afla încă cu rochia de casă pe ea, se pomeni cu Busch, întovărăşit de doi domni din cale afară de murdari, poate portărei sau poate tâlhari, căci nu-şi putuse da bine seama până la urmă. Ticălosul acela de Busch, profitând pesemne de faptul că o găsise singură, declarase că le va scoate toate lucrurile în vânzare, dacă nu i se plătea pe loc datoria. Degeaba se împotrivi ea, spunând că nu primise nicio notificare: Busch susţinea că are o hotărâre judecătorească şi că fuseseră citaţi în termen; şi toate astea le rostea cu atâta siguranţă, încât Marcelle îşi pierduse cumpătul, şi începuse aproape să creadă că sunt cu putinţă şi asemenea lucruri de care ea habar nu avea. Totuşi, nu cedase, zicând că soţul ei nici nu venea la masă în ziua aceea şi că ea nu va îngădui nimănui să se atingă de lucruri înainte de sosirea lui. Şi astfel, între cele trei personaje atât de suspecte şi tânăra femeie aproape goală şi despletită, avu loc una dintre cele mai penibile scene, ei începând să facă inventarul obiectelor, iar ea încuind dulapurile şi postându-se în dreptul uşilor, pentru a-i împiedica să scoată ceva din casă. Căsuţa ei de care era atât de mândră, cele câteva mobile lustruite cu

atâta grijă, draperiile pe care le atârnase cu mâinile ei la fereastră! Le striga plină de curaj că vor trebui să treacă peste trupul ei; iar pe Busch nu-l mai scotea din hoţ şi canalie: da, un hoţ căruia nu-i era ruşine să ceară şapte sute treizeci de franci şi cincisprezece centime, fără a mai vorbi de cheltuielile aferente, pentru o poliţă de trei sute de franci, cumpărată de el pe doi franci, la grămadă, cu nişte hârţoage şi fiare vechi! Şi când te gândeşti că-i plătiseră prin aconturi patru sute de franci până acum, dar că pungaşul ăsta voia să le ia mobilele ca să se despăgubească de cei trei sute şi atâţia de franci pe care voia să-i mai fure! Şi ştia foarte bine că sunt de bună credinţă şi că i-ar fi dat banii pe loc dacă i-ar fi avut. Profita de faptul că era singură şi că nu putea să-i răspundă deoarece nu cunoştea procedura, ca s-o sperie şi ca s-o facă să plângă. Pungaşule! Hoţule! Furios, Busch ţipa şi mai tare ca ea şi-şi dădea cu pumnii în piept: cum, nu era el cinstit? Nu plătise el creanţele cu bani gheaţă? Legea era de partea lui, aşa că înţelegea să isprăvească odată. Dar, la un moment dat, cum unul dintre domnii aceia murdari începuse să deschidă sertarele scrinului în căutarea rufăriei, Marcelle făcu un asemenea scandal, ameninţându-i că scoală toată casa şi toată strada în picioare, încât omul se mai domolise. În cele din urmă, după mai bine de o jumătate de ceas de josnică tocmeală, Busch acceptase să mai aştepte până a doua zi, jurându-se pe tot ce avea mai scump că dacă nu se ţineau de cuvânt avea să le ia toate lucrurile. Ah, cum o mai ardea ruşinea că mojicii aceia le terfeliseră locuinţa, jignindu-i toate intimităţile, toate gingăşiile, scotocind până şi în pat, împuţind camera aceea atât de fericită, ale cărei ferestre trebuise să le deschidă larg după plecarea lor!

Dar o altă durere şi mai mare o aştepta în ziua aceea. Îi trecu prin minte să se ducă la părinţii ei, pentru a le cere cu împrumut suma de care avea nevoie; în felul acesta, când

bărbatul s-ar fi întors acasă seara, nu l-ar mai fi amărât, ba ceva mai mult, ar fi putut râde împreună de cele petrecute dimineaţa. Se şi vedea povestindu-i marea bătălie, asaltul sălbatic împotriva gospodăriei lor şi eroismul cu care respinsese atacul. Când intră în locuinţa aceea din rue Legendre, în căsuţa aceea îmbelşugată în care crescuse, inima îi bătu cu putere, ca şi cum ar fi intrat într-o casă străină, într-atât de schimbată şi rece îi părea atmosfera. Părinţii ei tocmai se aşezau la masă, astfel că Marcelle rămase să prânzească acolo, căutând să-i îmbuneze. Cât ţinu masa, nu se vorbi altceva decât despre urcarea acţiunilor Băncii Universale, al căror curs se ridicase chiar în ajun cu douăzeci de franci. Marcelle fu foarte mirată văzându-şi mama mai pasionată şi mai îndârjită decât tatăl; tocmai ea care, la început, tremura toată numai la gândul jocului de bursă, acum îl certa cu o violenţă de femeie pătimaşă, pentru timiditatea de care dădea dovadă şi se încăpăţâna să încerce toate posibilităţile pe care i le oferea norocul. Abia începuseră să mănânce şi doamna Maugendre sări în sus când îl auzi spunând că avea de gând să-şi vândă cele şaptezeci şi cinci de acţiuni la cursul neaşteptat de două mii cinci sute de franci, curs care le-ar fi adus în total o sută opt zeci şi nouă de mii de franci, adică un câştig frumos cu mai bine de o sută de mii de franci peste preţul de cumpărare. Auzi! Să vândă! Acum, când ziarul *la Cote financière* făgăduieşte că acţiunile vor atinge cursul de trei mii de franci! Ce, a înnebunit? *La Cote financière* era doar cunoscută pentru corectitudinea ei şi chiar el se exprimase mereu că după ce consulţi ziarul acesta, poţi dormi liniştit pe amândouă urechile. Ah, nu! el nu-l va lăsa să vândă! Ar vinde mai curând casa ca să mai poată cumpăra acţiuni! Tăcută, cu inima strânsă, auzind vorbindu-se atât de pătimaş în faţa ei de cifrele acestea enorme, Marcelle nu ştia cum să înceapă, cum să îndrăznească să ceară un împrumut de cinci sute de franci,

în casa asta care căzuse pradă jocului şi în care văzuse crescând, încetul cu încetul, teancul ziarelor financiare care o năpădiseră azi cu visul amăgitor al reclamelor lor! În cele din urmă, la desert, aduse vorba despre asta: avea nevoie de cinci sute de franci, li se scoteau mobilele în vânzare, şi ei, părinţii, nu puteau să-i lase aşa, pradă dezastrului. Tatăl îşi lăsase imediat capul în jos, privind foarte încurcat spre nevasta lui. Dar mama o refuzase categoric, cu un glas foarte tăios. Cinci sute de franci? De unde să-i ia? Toţi banii lor erau băgaţi în acţiuni. Şi începu din nou să-i arunce în faţă vechile învinuiri: când cineva se mărită cu o sărăcie, cu un scriitoraş oarecare, n-are decât să îndure consecinţele prostiei pe care a făcut-o şi să nu cadă ca năpasta pe capul părinţilor. Nu! n-avea nimic de dat leneşilor care, prefăcându-se că dispreţuiesc banul, nu visează decât să-l mănânce pe al altora. Şi îşi lăsase fiica să plece disperată şi cu inima însângerată de durere că nu-şi mai recunoştea mama, care pe vremuri era atât de înţeleaptă şi de bună.

Ajunsă în stradă, Marcelle umblă ca năucă uitându-se pe jos cu speranţa că poate va găsi banii necesari. Apoi îi trecu dintr-odată prin minte să se ducă la unchiul ei Chanve şi se îndreptă imediat spre micuţul apartament din rue Nollet, ca să-l găsească acasă înainte de deschiderea Bursei. Din casă se auziră şuşoteli şi râsete tinereşti. Dar când i se deschise uşa, îl găsi pe căpitan singur, fumându-şi pipa; el fu disperat şi furios împotriva lui însuşi strigând în gura mare că n-avea niciodată o sută de franci disponibili, că trăia de azi pe mâine din ce câştiga zilnic la Bursă, ca un porc bătrân ce era. După aceea, aflând de refuzul părinţilor ei, începuse să-i ocărască, zicând că nu erau nici ei altceva decât nişte ticăloşi, pe la care, de altfel, nici nu se mai ducea, fiindcă li se urcase la cap de când cu creşterea fleacurilor de acţiuni pe care le aveau. Nu mai de parte decât acum o săptămână, soră-sa îi strigase că e un calic, ironizând jocul lui prudent de Bursă şi asta fiindcă el o

sfătuise prieteneşte să vândă, latã una pe care n-avea s-o plângă în ziua în care îşi va frânge gâtul!

Şi Marcelle porni din nou pe stradă cu mâinile goale, fiind nevoită să se resemneze şi să se ducă la ziar, pentru a-l încunoştinţa pe bărbatul ei de cele petrecute în cursul dimineţii. Busch trebuia neapărat plătit. Jordan, al cărui roman nu fusese încă acceptat de niciun editor, porni numaidecât în goană după bani, de-a lungul Parisului plin de noroi, în această zi ploioasă, fără să ştie la care uşă să bată mai întâi, la prieteni sau la ziarele unde colabora când şi când. Cu toate că o rugase să se ducă acasă, ea se simţea atât de îngrijorată, încât se încăpăţină să rămână acolo, pe banca aceea, şi să-l aştepte.

După plecarea Nathaliei, Dejoie, văzând-o singură, îi aduse un ziar.

— Dacă doriţi cumva să citiţi, ca să vă mai treacă vremea.

Dar ea îl refuză cu un gest. Şi cum tocmai atunci sosi şi Saccard, îşi luă inima în dinţi şi-i povesti că-l trimisese pe bărbatul ei undeva, prin apropiere, ca să facă un drum care pe ea o plictisea. Saccard, căruia această căsnicie tânără, cum o numea el, îi era simpatică, o pofti pe Marcelle să intre în birou, ca să aştepte mai liniştită. Dar doamna Jordan refuză sub pretextul că se simte foarte bine unde este. El nu mai insistă, mai ales că se trezi nas în nas cu baroana Sandorff, care tocmai ieşea din biroul lui Jantrou. Îşi surâseră unul altuia cu un aer plin de o înţelegere binevoitoare, ca doi oameni care se salută doar, pentru a nu da loc la comentarii.

În convorbirea pe care o avusese cu ea, Jantrou îi spusese că nu mai are curajul să-i dea niciun fel de sfat. Era el însuşi din ce în ce mai uluit în faţa solidităţii de care dădeau dovadă acţiunile băncii, sub atacurile tot mai puternice ale jucătorilor à *la baisse.* Gundermann, desigur, avea să învingă până la urmă, dar Saccard mai putea

rezista încă multă vreme şi mai aveau încă ocazia să câştige bani frumoşi alături de el. Aşa că el, unul, luase hotărârea să mai aştepte şi să-i împace şi pe-unul şi pe celălalt. Cât despre ea, cel mai nimerit lucru ar fi fost să încerce să cunoască secretele unuia, arătându-se cât mai binevoitoare, fie pentru a le păstra numai pentru ea, trăgând foloase de pe urma lor, fie pentru a le vinde celuilalt, mă rog. după cum vor cere interesele. Şi toate acestea i le arătase fără niciun fel de ascunziş, mai mult ca o glumă, în timp ce ea îi făgăduia, râzând, să şi-l facă părtaş.

— Ia te uită! Toată ziua se vântură pe aici! E rândul dumitale acum? întrebă Saccard în felul lui brutal, intrând în biroul lui Jantrou.

Acesta făcuse pe miratul.

— Cine?... A, baroana!... Dar bine, maestre, nu ştii că numai pe dumneata te iubeşte? Mi-a spus-o chiar adineaori!

Făcând o mişcare prin care dădea a înţelege că nu se lasă păcălit de nimeni, bătrânul pirat îl întrerupse şi se uită la el, privindu-l cât de decăzut era şi gândindu-se că, dacă cedase curiozităţii de a şti cum e făcut Sabatani, baroana putea foarte bine să fi dorit să guste şi din viciul acestei ruine.

— Nu te apăra, dragul meu. Când o femeie joacă, e în stare să se dea şi comisionarului din colţul străzii, care i-ar duce un ordin de bursă!

Jantrou se simţi foarte jignit şi se mulţumi să râdă, încăpăţânându-se să explice prezenţa baroanei în biroul lui zicând că aceasta venise pentru a discuta o problemă în legătură cu reclamele.

Dând din umeri, Saccard lăsase, de altfel, de o parte problema acestei femei, după el fiind fără importanţă. Măsurând în lung şi lat încăperea, oprindu-se când şi când în dreptul ferestrei pentru a privi neîntrerupta cădere a stropilor mohorâţi de ploaie, el manifesta o bucurie

nervoasă. Da, în ajun, Universalele urcaseră cu încă douăzeci de franci. Dar de ce dracu se încăpăţânau cei care vindeau? Căci dacă n-ar fi apărat pe piaţă un pachet întreg de acţiuni, chiar în primele ore după deschiderea Bursei, ele ar fi crescut cu treizeci de franci. Ceea ce nu ştia însă Saccard, era că doamna Caroline mai vânduse încă o mie de acţiuni, luptând singură împotriva acestei urcări fără sens, aşa cum îi dăduse ordin fratele ei. Fără îndoială, Saccard nu se putea plânge de succesul mereu crescând, totuşi în ziua aceea era neliniştit, simţind în suflet un fior de teamă şi furie. Striga că pungaşul de Gundermann se pusese în fruntea unui sindicat de jucători *à la baisse,* ca să-l doboare. I se şi vorbise de asta la Bursă şi i se pomenise chiar de o sumă, vreo trei sute dle milioane, destinată de sindicat să alimenteze jocul *à la baisse.* A, bandiţii! Dar despre celelalte zvonuri, care circulau din zi în zi tot mai insistent şi care puneau la îndoială soliditatea Băncii Universale, vorbeau mai încet, cu toate că acestea aduceau chiar dovezi, anumite simptome ale greutăţilor viitoare, fără să fi izbutit până acum, e drept, să zdruncine oarba încredere a publicului.

Cineva împinse uşa şi intră; era Huret, cu mutra lui de om de treabă.

— A, trădătorule, ai venit! făcu Saccard.

Huret, aflând că Rougon se hotărâse să-şi lase fratele în voia soartei, se împăcase cu ministrul, fiind convins că în ziua în care Saccard îl va avea pe Rougon împotriva lui, catastrofa va fi inevitabilă. Pentru a obţine iertarea, devenise iar sluga marelui om politic, făcându-i comisioanele şi înghiţindu-i fără să crâcnească toate înjurăturile şi loviturile de picior în spate.

— Trădătorule, repetă el cu surâsul acela plin de înţelesuri care-i lumina uneori chipul greoi de ţăran, dar un trădător de treabă care vine să-şi sfătuiască stăpânul pe care l-a trădat în mod dezinteresat.

Saccard însă, ca şi cum n-ar fi vrut să-l asculte, ridicase glasul, pentru a-şi afirma triumful:

— Ei, ce părere ai? Ieri două mii cinci sute douăzeci, azi două mii cinci sute douăzeci şi cinci!

— Ştiu, pentru că chiar adineaori am vândut.

Furia pe care Saccard şi-o ascunsese sub un ton glumeţ izbucni dintr-odată.

— Ai vândut!?... Ei bine, asta le pune vârf la toate! Mă trădezi pentru Rougon şi te dai de partea lui Gundermann!

Deputatul se uita la el înmărmurit.

— De ce de partea lui Gundermann?... M-am dat pur şi simplu de partea intereselor mele! Mie, unul, precum ştii, nu-mi place să risc. Nu, nu sunt atât de curajos, mie îmi place mai degrabă să câştig imediat, când este vorba de un beneficiu serios! Şi poate că tocmai din cauza asta n-am pierdut niciodată!

Începuse din nou să râdă ca un ţăran prudent şi înţelept care îşi căra liniştit recolta în hambar.

— Şi ăsta se cheamă administrator al societăţii! continuă Saccard cu violenţă. Dar atunci cine vrei dumneata să aibă încredere? Oe crezi că gândeşte lumea când te vede pe dumneata vânzând în plină urcare? Ei drăcia dracului! Ce să mă mai mir atunci când mi se vorbeşte despre prosperitatea noastră ca despre un lucru factice şi când mi se spune că ziua prăbuşirii e aproape?... Din moment ce domnii administratori vând, hai să vindem cu toţi! Aşa începe panica!

Huret, tăcut, făcu un gest vag. La urma urmelor, lui puţin îi păsa, el îşi văzuse de interesele proprii. Acum nu mai avea altă grijă decât să-şi îndeplinească misiunea cu care îl însărcinase Rougon, cât mai repede şi mai bine şi cu cât mai puţine riscuri pentru el.

— Cum îţi spuneam, dragul meu, venisem la dumneata ca să-ţi dau un sfat dezinteresat... Iată despre ce este vorba: Potoleşte-te; fratele dumitale e furios şi te va lăsa

pur şi simplu în voia soartei dacă vei fi învins.

Saccard, stăpânindu-şi furia, nici nu crâcni.

— El te-a trimis să-mi comunici asta?

După o clipă de ezitare, deputatul se gândi că e mai bine să spună adevărul.

— Da, el m-a trimis... O, să nu crezi că atacurile ziarului *l'Espérance* au jucat vreun rol în supărarea lui! Rougon e mai presus de aceste jigniri aduse mândriei sale... Nu! dar adevărul e că trebuie să recunoşti cât de mult îl stânjeneşte în politica lui actuală campania catolică pe care o duce acum ziarul dumitale. De când cu complicaţiile acelea nenorocite în problema Romei, i-a sărit toată preoţimea în cap, şi pe deasupra, de curând, a fost silit să condamne încă un episcop... Şi dumneata începi să-i ataci tocmai în momentul când se străduieşte să facă faţă curentului liberal născut în urma reformelor de la 19 ianuarie, pe care a consimţit să le pună în aplicare, cum se spune, numai din dorinţa de a le putea îngrădi în mod înţelept... Ascultă, dumneata care îi eşti frate, crezi că e mulţumit de toate astea?

— Da, într-adevăr, răspunse Saccard batjocoritor, e foarte urât din partea mea... Bietul meu frate, care, în încăpăţânarea lui de a fi mereu ministru, guvernează în numele principiilor pe care le combătea până mai deunăzi şi care se leagă acum de mine pentru că nu mai ştie cum să-şi ţină echilibrul între dreapta – supărată că a fost trădată – şi partidul liberal însetat de putere. Parcă era ieri când, pentru a linişti masele catolice, striga în gura mare: niciodată! Jura că niciodată Franţa nu va îngădui Italiei să ia papei Roma. Astăzi însă, cuprins de groaza liberalilor, ar fi în stare să le dea chiar şi o garanţie şi se gândeşte să mă strângă pe mine de gât, ca să le fie pe plac... Săptămâna trecută, Emile Ollivier[30] l-a scuturat număru' unu în

[30] Om politic francez (1825—1913). Promotorul ideii imperiului liberal sub Napoleon al III-lea (N. T.).

Cameră…

— O, îl întrerupse Huret, Rougon se bucură încă de toată încrederea palatului, iar împăratul l-a decorat cu coroana de diamante.

Dar Saccard, cu o mişcare energică, lăsă să se înţeleagă că nu poate fi păcălit.

— Mi se pare că banca noastră a devenit prea puternică, nu-i aşa? Poate fi oare tolerată existenţa unei bănci catolice care ameninţă să invadeze lumea, s-o cucerească prin puterea banului aşa cum o cucerea pe vremuri prin puterea credinţei? Toţi liberii cugetători, toţi francmasonii pe punctul de a ajunge miniştri, simt cum îi frig pe şira spinării. Poate că este vorba de învârtit cine ştie ce împrumut cu Gundermann… Ei bine, dragul meu, du-te de-i spune fratelui meu că puţin îmi pasă de el!…

Se înălţase din nou în vârful picioarelor lui scurte, cuprins de furie şi înecându-şi ironia într-o izbucnire bătăioasă de trompetă.

— Înţelege că nu-mi pasă de el! Ăsta-i răspunsul meu şi te rog să i-l transmiţi!

Huret îşi îndoi umerii. Nu-i plăceau certurile în chestiuni de afaceri. La urma urmei el nu făcea acum decât oficiul de comisionar.

— Bine, bine, am să i-o spun!… Dar dumneata ai să-ţi frângi gâtul. În definitiv, însă, te priveşte.

Urmă o clipă de tăcere. Jantrou, care în tot acest timp nu deschisese gura, prefăcându-se adâncit într-un teanc de corecturi. ridica ochii spre a-l admira pe Saccard. Frumos mai era, banditul, când vorbea cu patimă! Uneori, canaliile de geniu izbutesc să triumfe numai când ajung în halul ăsta de inconştienţă, când se lasă furaţi de beţia succesului. Şi în clipa aceea Jantrou era din nou de partea lui Saccard, convins de reunita lui.

— Stai, era să uit! adăugă Huret. Se pare că Delcambre, procurorul general, te urăşte de moarte… Nu ştiu dacă ai

aflat, dar împăratul l-a numit azi ministru al Justiţiei.

Saccard se opri brusc. În cele din urmă rosti, întunecat la faţă:

— Grozavă achiziţie, n-am ce zice! unul ca ăsta a fost numit ministru! Şi în definitiv, ce-mi pasă mie?

— De, ştiu şi eu? făcu Huret, exagerându-şi aerul de nevinovăţie. Dacă ar fi să ţi se întâmple vreo nenorocire, aşa cum i se poate întâmpla oricui în viaţă, fratele dumitale te asigură că nu te vei putea bizui pe el ca să te aperi împotriva lui Delcambre.

— Ei, drăcia dracului! urlă Saccard. Dar îţi spun că puţin îmi pasă de toată clica asta, de Rougon, de Delcambre şi de dumneata pe deasupra!

Din fericire însă, chiar în clipa aceea intră Daigremont. Acesta nu venea niciodată la ziar, aşa că rămaseră cu toţii foarte miraţi de apariţia lui şi discuţia se curmă brusc. Foarte corect, Daigremont le strânse mâna, surâzând cu o măgulitoare amabilitate de om de lume. Soţia lui dădea o serată la care avea să cânte şi venise numai pentru a-l invita personal pe Jantrou. ca să-i facă un articol elogios. Prezenţa lui Saccard, însă, păru că-l încântă.

— Ei, cum merge, directore?

— Spune-mi, nu cumva ai vândut şi dumneata? îl întrebă acesta fără să-i răspundă.

— Să vând? Nu, nu încă. Şi râsul lui fu foarte sincer. Ce, aşa de puţin curajos îl credeau?

— Dar în situaţia noastră nu trebuie să vindem niciodată, şopti Saccard.

— Niciodată! Asta-i şi părerea mea. Suntem cu toţii solidari, ştii că pe mine te poţi bizui!

Clipise şi le aruncase o privire piezişe, în timp ce-i asigura că garantează şi pentru ceilalţi; Sédille, Kolb şi marchizul de Bohain, ca pentru el însuşi. Afacerea mergea aşa de bine, încât era o adevărată plăcere să fie cu toţii împreună, în cel mai extraordinar succes pe care-l văzuse

Bursa în ultimii cincizeci de ani. Avu câte un cuvânt încântător pentru fiecare şi plecă repetând că-i aşteaptă pe toţi trei la serată. Mounier, tenorul de la Operă, avea să cânte în duet cu soţia lui. Va fi ceva grozav!

— Aşa dar, întrebă Huret care se pregătea şi el să plece, asta e tot ce ai să-mi spui?

— Exact, declară tăios Saccard.

Şi nici nu-l mai întovărăşi până la uşă, aşa, ca de obicei. Apoi, după ce rămase singur cu directorul ziarului, zise:

— Dragul meu, a început războiul. Nu mai avem de ce să umblăm cu mănuşi. Loveşte fără milă în toate canaliile astea... În sfârşit, a venit ceasul să mă bat aşa cum îmi place mie!

— Oricum, e din cale afară, fu de părere Jantrou, din nou nedumerit.

Pe coridor, aşezată pe bancă, Marcelle aştepta încă. Era numai patra după amiază, dar Dejoie aprinsese lumina, atât de repede se întunecase din cauza ploii aceleia triste şi neîntrerupte. De câte ori trecea pe lână ea, omul de serviciu îi spunea câte ceva ca s-o mai distreze. De altfel, alergăturile redactorilor se înteţeau, zvonurile de glasuri începuseră să răzbească până la ea din camera alăturată şi agitaţia creştea pe măsură ce se întocmea ziarul.

Deodată, ridicând ochii, Marcelle îl zări pe Jordan în faţa ei. Era ud leoarcă, istovit, buzele îi tremurau, iar privirea îi era pierdută; arăta ca un om care alergase mult, sperând în ceva la care nu putuse ajunge. Ea înţelese.

— Nimic, nu-i aşa? îl întrebă Marcelle pălind.

— Nimic, draga mea, absolut nimic... Nicăieri... Cu neputinţă...

Ea începu atunci să plângă încet, de parcă i se sfâşia inima.

— O, Doamne!

În clipa aceea Saccard ieşi din biroul lui Jantrou şi se miră c-o vede încă acolo.

— Cum aşa, doamnă dragă, abia acum ţi-a venit haimanaua de bărbat? Vezi am avut dreptate când te-am poftit să aştepţi în biroul meu?

Ea îl privi drept în faţă şi un gând îi străfulgeră dintr-odată ochii mari şi disperaţi. Nu se mai gândi la nimic şi cedă acelui curaj care le îndeamnă pe femei să meargă înainte, în ceasurile de însufleţire.

— Domnule Saccard, aş vrea să vă rog ceva... Dacă vreţi, să intrăm acum în biroul dumneavoastră!

— Dar bineînţeles, doamnă!

Jordan, care parcă ghicise despre ce e vorba, vru s-o tragă înapoi şoptindu-i la ureche în repetate rânduri nişte „nu”-uri, întretăiate din cauza spaimei bolnăvicioase pe care i-o provoca întotdeauna orice problemă în legătură cu banii. Dar ea se smucise, aşa că fu silit s-o urmeze.

— Domnule Saccard, începu ea din nou de îndată ce uşa se închise în urma lor, bărbatul meu a alergat zadarnic timp de două ore, pentru a găsi cinci sute de franci şi nu îndrăzneşte să vi-i ceară dumneavoastră... Aşa că vi-i cer eu...

Şi îi povesti plină de vervă, cu aerul ei de femeiuşcă veselă şi hotărâtă, tot ce i se întâmplase în dimineaţa aceea, cum dăduse Busch buzna în casă, cum îşi văzuse camera invadată de trei indivizi, cum izbutise să respingă asaltul şi cum făgăduise să plătească datoria chiar în ziua aceea. Ah, rănile pe care le face banul în lumea oamenilor săraci, marile dureri provocate de ruşine şi neputinţă, viaţa pusă mereu în joc din cauza câtorva nenorociţi de gologani pe care nu-i ai!...

— Busch! repetă Saccard. În ghearele banditului ăstuia bătrân aţi încăput?

Apoi, plin de o bunăvoinţă încântătoare, spuse, întorcându-se spre Jordan care rămăsese tăcut şi palid din cauză că se simţea stingherit:

— Ei, dragii mei, vă împrumut eu cinci sute de franci. Ar fi

trebuit să veniţi la mine de la început!

Se aşezase la masa de lucru, pentru a semna un cec, când se opri, gândindu-se. Îşi aminti de scrisoarea pe care o primise şi de vizita pe care trebuia s-o facă, vizită pe care o tot amâna de pe o zi pe alta, plictisit de combinaţia dubioasă ce o presimţea. De ce nu s-ar duce chiar acum în rue Feydeau, profitând de ocazie şi având pretextul acesta?

— Ascultaţi, îl cunosc bine pe ticălosul ăsta… Ar fi mai nimerit să mă duc chiar eu să-i plătesc, ca să văd dacă nu pot cumva să vă răscumpăr poliţele pe jumătate de preţ.

Ochii Marcellei străluceau acum de recunoştinţă.

— O, domnule Saccard. ce bun sunteţi!

Apoi, întorcându-se către bărbatul ei, zise:

— Vezi, prostule, că domnul Saccard nu ne-a mâncat!

Şi fără să se mai poată stăpâni, îi sări de gât şi-l îmbrăţişă, fiindcă tot ea era aceea care-i mulţumea pentru faptul că e mai energică şi mai îndemânatică decât el, în clipele grele ale vieţii, când Jordan era lipsit de orice iniţiativă.

— Nu, nu, făcu Saccard, când tânărul îi strânse în cele din urmă mâna, plăcerea a fost de partea mea. Voi doi sunteţi foarte drăguţi pentru că vă iubiţi atât de mult!… Hai, plecaţi liniştiţi acasă!

Trăsura sa care-l aştepta îl duse în câteva minute în rue Feydeau, situată în centrul acestui Paris înecat de ploaie, plin de umbrele care se ciocnesc unele de altele şi de băltoace în care te stropeşti. Ajuns însă sus, sună zadarnic, la uşa veche şi cojită pe care o tăbliţă de alamă indica cu litere mari şi negre cuvântul *Contencios.* Uşa nu se deschise şi nu se auzi niciun zgomot îndărătul ei. Era gata să plece când, după ce dădu odată cu pumnul, furios, în uşă, se auzi un pas târşit şi apăru Sigismund.

— A, dumneavoastră eraţi!… Credeam că e fratele meu care şi-a uitat cheia! La clopoţel, eu nu răspund niciodată… Trebuie să se întoarcă imediat şi el, aşa că puteţi să-l

aşteptaţi, dacă vreţi neapărat să-l vedeţi!

Cu acelaşi pas greoi şi nesigur, Sigismund, urmat de Saccard, se întoarse în odaia lui care dădea spre piaţa Bursei. La înălţimea aceea, deasupra pâclei cu care ploaia îmbâcsise străzile, era încă lumină. Încăperea era sărăcăcioasă şi rece, cu un pat mic de fier, o masă şi două scaune, câteva rafturi pline de cărţi şi nimic altceva. În faţa căminului, focul prost întreţinut, uitat, se stinsese.

— Luaţi loc, domnule. Fratele meu mi-a spus că se duce doar până jos şi că se întoarce îndată.

Dar Saccard refuză să se aşeze şi-l privea, uimit de progresele pe care le făcuse ftizia asupra tânărului acestuia palid, cu priviri de copil, cu ochii scăldaţi de vise şi atât de ciudaţi sub linia energică şi hotărâtă a frunţii. Încadraţi de pletele lungi, obrajii lui se scobiseră foarte adânc, ca şi cum i s-ar fi citit moartea pe faţă.

— Ai fost bolnav, îl întrebă el, neştiind ce să zică.

Sigismund făcu o mişcare de totală indiferenţă.

— O, ca de obicei. Săptămâna trecută a fost mai grea din ca, uza timpului ăstuia nenorocit… Totuşi, merge destul de bine. Nu mai dorm, pot lucra… am puţină temperatură, dar asta îmi ţine de cald… Ah, şi ar fi atâtea de făcut!

Se aşezase din nou în faţa mesei pe care se afla deschisă o carte nemţească. Apoi continuă:

— Vă rog să mă iertaţi că mă aşez, dar am stat treaz toată noaptea ca să citesc opera aceasta pe care am primit-o ieri… Da, într-adevăr o operă. Reprezintă zece ani din viaţa lui Karl Marx: este studiul asupra capitalului, studiu pe care ni-l făgăduise de mult… Iată care va fi de azi înainte biblia noastră!

Curios, Saccard îşi aruncă privirile pe carte; zărind însă caracterele gotice, o dădu înapoi.

— Voi aştepta să fie tradusă, zise el râzând.

Tânărul dădu din cap, părând a-i spune că chiar când va fi tradusă, nu va putea fi pătrunsă decât de cei iniţiaţi. Nu

era o carte de propagandă. Dar câtă logică ce bogăţie convingătoare de argumente asupra distrugerii societăţii noastre actuale, bazată pe sistemul capitalist. Terenul era curăţat; reconstrucţia putea începe.

— Asta înseamnă că se apropie sfârşitul? întrebă în glumă Saccard.

— În teorie, da, răspunse Sigismund. Tot ceea ce v-am explicat într-o zi, tot mersul evoluţiei, este cuprins aci. Rămâne numai de tradus în fapte... Dar ar însemna să fiţi orbi, dacă n-aţi vedea paşii uriaşi pe care-i face ideea cu fiecare ceas ce trece. Aşa, de pildă, dumneavoastră care, cu Banca Universală aţi pus în circulaţie şi aţi centralizat în trei ani sute de milioane, habar n-aveţi că ne duceţi de-a dreptul la colectivism... Am urmărit cu viu interes întreprinderea dumneavoastră. Da, din camera mea singuratică şi atât de liniştită i-am studiat zi de zi dezvoltarea şi o cunosc la fel de bine ca şi dumneavoastră. Şi pot spune că ne-aţi dat o foarte bună lecţie, pentru că statul colectivist nu va avea să facă altceva decât ceea ce aţi făcut dumneavoastră, adică să vă exproprieze în bloc după ce dumneavoastră veţi fi expropriat pe cei mici unul câte unul; va realiza visul dumneavoastră nemărginit, care constă, nu-i aşa, din absorbirea tuturor capitalurilor din lume, a fi singura şi unica bancă, depozitul general al averii publice... O! eu vă admir foarte mult şi, dacă ar fi după mine, v-aş lăsa să continuaţi, căci dumneavoastră, ca un precursor genial, puneţi bazele operei noastre.

Şi surâse cu zâmbetul lui şters de bolnav, observând cu câtă atenţie îl urmărea vizitatorul său, care părea foarte mirat că este atât de iniţiat în problemele ce se puneau ceasului de faţă şi foarte măgulit de laudele pe care i le aducea.

— Numai că, vedeţi dumneavoastră, în ziua în care vă vom expropria în numele poporului, înlocuind interesele dumneavoastră particulare cu interesele tuturora, făcând

din marea dumneavoastră maşină de absorbţie a aurului altora, motorul însuşi care reglează bogăţia socială, vom începe prin a desfiinţa asta.

Găsise printre hârtiile de pe masă un ban şi-l ţinea în sus. Între două degete, ca pentru a arăta obiectul sacrificiului.

— Banul! strigă Saccard. Să suprimi banul! Ar fi o nebunie!

— Vom suprima banul-monedă… Gândiţi-vă că în statul colectivist, moneda metalică nu are niciun rol şi niciun motiv de existenţă. Ca titlu de remuneraţie, îl vom înlocui prin bonuri de muncă; şi dacă-l consideraţi ca o măsură a valorii, apoi atunci avem o alta care-i ţine foarte bine locul, aceea pe care o obţinem stabilind pe şantierele noastre media zilelor de muncă… Banul, care camuflează şi favorizează exploatarea muncitorului, care îngăduie ca acesta să fie furat reducându-i salariul la minimul sumei de care are nevoie pentru a nu muri de foame, trebuie distrus. Nu este, oare, înspăimântătoare această stăpânire a banului care este acumulat de averile particulare, care stă în drumul circulaţiei rodnice, care creează domnii scandaloase, puteri absolute asupra pieţii financiare şi a producţiei sociale? Toate crizele şi toată anarhia noastră de aici vine… Banul trebuie pur şi simplu suprimat!

Dar Saccard se arăta nemulţumit. Să nu mai fie bani, să nu mai fie aur, să nu mai existe aştrii aceştia lucitori care îi luminaseră întreaga viaţă! Pentru el bogăţia se materializează întotdeauna în strălucirea banului nou ce cade ca o ploaie de primăvară, o ploaie cu soare şi cu grindină, acoperind pământul cu grămezi de argint, cu grămezi de aur, pe care le răscoleşti cu lopata pentru plăcerea luciului şi a sunetului lor. Şi ei vor să desfiinţeze bucuria asta; raţiunea asta pentru care luptă şi trăieşte omul.

— E stupid! Da, e stupid!… Niciodată, auzi!

— De ce niciodată, de ce stupid?… Oare în economia

gentilică ne foloseam de bani? Nu exista decât munca în comun şi schimbul... Prin urmare, ce rost vor mai avea banii când societatea nu va fi altceva decât o familie mare, care se conduce singură?

— Dar totul e o nebunie!... Auzi, să distrugi banul care este însăşi viaţa! Nu va mai rămâne atunci nimic, nimic!

Străbătea încăperea în lung şi în lat, scos din fire. Şi în turburarea lui, trecând prin dreptul ferestrei, se uită afară pentru a se convinge că Bursa era tot acolo, căci s-ar fi putut ca acest copil teribil s-o fi distrus dintr-o suflare. Bursa era tot acolo, dar abia se zărea prin întunericul nopţii ce se lăsa, ca şi cum s-ar fi topit sub linţoliul ploii, părând mai degrabă o stafie a Bursei gata să se risipească într-un abur cenuşiu.

— În fond, sunt un prost că discut lucruri de felul acesta. Nu-i cu putinţă... Poftim, suprimă banul, aş vrea s-o mai văd şi pe asta.

— Pe dracu! murmură Sigismund, totul poate fi suprimat, totul se transformă şi piere... De altfel, am avut prilejul să vedem forma bogăţiei schimbându-se de mai multe ori, atunci când valoarea pământului a scăzut, când averea funciară, moşiile, ogoarele şi pădurile s-au plecat în faţa averii mobiliare, industriale, a titlurilor de rentă şi a acţiunilor. Iar azi asistăm la o pretimpurie slăbire a acestora din urmă, la un fel de depreciere rapidă; pentru că este sigur că dobânda pierde din valoare, că cei cinci la sută normali, nu mai pot fi realizaţi... Asta înseamnă că valoarea banului scade, aşa că, de ce n-ar dispărea banul, de ce o nouă formă a bogăţiei n-ar lua conducerea raporturilor sociale? Iar bonurile noastre de muncă vor duce tocmai la această avere a viitorului.

Şi Sigismund căzuse în contemplarea monetei, ca şi cum ar fi visat că ţine în mână ultimul ban al unor vremi apuse, un ban rătăcit ce supravieţuise orânduirii sociale care dispăruse demult. Câte bucurii şi câte lacrimi nu tociseră

metalul acela umili şi fu cuprins de melancolia eternei dorinţi omeneşti.

— Da, adăugă el încetişor, aveţi dreptate, noi nu vom mai apuca vremurile acelea. Vor trebui să troacă ani şi ani până atunci. Şi apoi, cine poate şti dacă dragostea de aproapele va avea destulă putere spre a înlocui egoismul, în noua orânduire socială... Eu, totuşi, am nădăjduit că izbânda e mai aproape. Aş fi dorit atât de mult să văd şi eu aceste zori ale dreptăţii!

Şi o clipă doar amărăciunea că era atât de bolnav făcu să i se înece vocea. El care nega moartea şi care o socotea ca pe ceva ce nu există, făcu o mişcare ca şi cum ar fi vrut s-o îndepărteze. Dar, între timp, se şi resemnase.

— Eu mi-am făcut datoria. Voi lăsa după mine însemnările mele, pentru cazul în care nu voi avea timp să-mi scriu opera completă de reconstrucţie pe care am visat-o. Societatea de mâine va trebui să fie fructul copt al civilizaţiei, pentru că dacă nu se va continua pe drumul cel bun al întrecerii şi al controlului, totul se va prăbuşi... Ah, cât de limpede văd societatea viitorului în clipa de faţă, societate înfăptuită, în sfârşit, în întregime aşa cum am conturat-o în atâtea nopţi de veghe. Totul e prevăzut, totul e hotărât; va veni, în sfârşit, dreptatea suverană, fericirea absolută. Ea este aici pe hârtie, precisă şi definitivă.

Şi îşi plimbă degetele descărnate printre însemnările risipite, entuziasmându-se de visul miliardelor recucerite şi împărţite egal între toţi, de bucuria şi bunăstarea fizică pe care o hărăzea dintr-o singură lovitură de condei, omenirii suferinde, el care nu mai putea mânca, nu mai putea dormi şi care avea să moară fără să-şi dorească nimic, în mijlocul odăiţei lui sărăcăcioase.

O voce aspră îl făcu pe Saccard să tresară.

— Ce faceţi aici?

Era Busch, care se înapoiase şi care arunca asupra lui Saccard o privire piezişă de amant gelos, în veşnica lui

teamă ca vizitatorul să nu-i fi provocat fratelui său o criză de tuse, făcându-l să vorbească prea mult. De altfel nici nu mai aşteptă vreun răspuns, dojenindu-l pe Sigismund pe un ton matern şi disperat.

— Cum! Iar ai lăsat focul să se stingă! Nu ştiu, zău, cum, îţi vine să faci aşa ceva pe o umezeală ca asta!

Şi îngenunche, cu toată greutatea trupului său enorm, sparse surcele şi, aprinse din nou focul. Se duse înapoi să caute o mătură, tăcu curat, se interesă de doctoria pe cere bolnavul trebuia s-o ia din două în două ore şi nu se linişti decât după ce-l convinse să se întindă pe pat ca să se odihnească.

— Domnule Saccard, dacă vreţi să trecem în biroul meu…

Cumătra Méchain era şi ea acolo, pe singurul scaun ce se afla în încăpere. Împreună cu Busch, făcuse prin vecini o vizită importantă, de a cărei reuşită erau pe deplin încântaţi. În sfârşit, după o aşteptare disperată, sosise momentul când puteau porni una dintre afacerile care le stătea cel mai mult pe inimă. Timp de trei ani, cumătra Méchain bătuse toate drumurile în căutarea Léoniei Cron, fata aceea sedusă, căreia contele de Beauvilliers îi semnase o chitanţa de zece mii de franci plătibili la majoratul ei. În zadar ceruse ajutorul vărului Fayeux, încasatorul de rente din Vendôme, cel care cumpărase, în numele lui Busch, chitanţa respectivă odată cu un maldăr de alte creanţe vechi provenind din succesiunea domnului Charpier, negustor de grâne şi în timpul liber cămătar. Fayeux nu ştia nimic; le scrisese numai că Léonie Cron ar fi în serviciu la un portărel, la Paris, că plecase de mai bine de zece ani din Vendôme, unde nu se mai întorsese niciodată şi unde el nu putea face cercetări nici măcar pe la rudele ei, căci muriseră toate. Cumătra Méchain dăduse de urma portărelului şi de aici izbutise să afle că Léonie se angajase la un măcelar, apoi la o femeie de moravuri uşoare şi mai

târziu la un dentist. De la dentist însă, firul se rupea iar şi urma se pierdea brusc: caută dacă poţi un ac în claia cu fân sau o fată decăzută, pierdută în mocirla marelui Paris! Bătuse în zadar pe la toate uşile birourilor de plasare, vizitase în van toate hotelurile suspecte, răscolise fără niciun rezultat lumea femeilor de stradă, mereu la pândă, întorcând capul şi punând întrebări ori de câte ori auzea rostindu-se numele de Léonie. Şi iată că în ziua aceea, printr-o simplă întâmplare, pusese mâna pe fata pe care o căutase atât de mult; o găsise aci, aproape de ei, chiar în rue Feydeau, într-un bordel unde se dusese să urmărească o fostă chiriaşă din mahalaua napolitană care-i rămăsese datoare trei franci. Printr-o intuiţie genială o ghici şi o recunoscu sub distinsul nume de Léonide, în clipa în care patroana o chemase în salon cu glasul ei piţigăiat. Busch, încunoştinţat numaidecât, o întovărăşise acolo din nou, pentru a trata afacerea. Fata aceea grasă, cu părul aspru şi negru ce-i cădea răvăşit până peste sprâncene, cu chipul turtit şi molatic de atâta desfrâu, îl uimise la început; după aceea îşi dădu seama de farmecul ei special, care trebuie să fi fost şi mai mare în urmă cu zece ani, înainte de a cădea pradă prostituţiei, şi fu chiar încântat că decăzuse în aşa hal. Îi oferise imediat o mie de franci ca să-i cedeze chitanţa. Şi cum femeia era proastă, primi târgul, bucurându-se ca un copil. În sfârşit, acum putea începe urmărirea contesei de Beauvilliers, căci aveau în mână arma mult căutată, pe care nici nu credeau c-o vor găsi în halul acela de murdărie atât de ruşinos.

— Vă aşteptam, domnule Saccard. Avem ceva de vorbit… Aţi primit scrisoarea mea, nu-i aşa?

În încăperea aceea strâmtă şi încărcată cu dosare, în care întunericul se şi lăsase şi care era luminată slab de o lampă mică şi fumegândă, cumătra Méchain, nemişcată şi mută, nu se clintea de pe unicul scaun. Iar Saccard, în picioare, silindu-se să nu pară că a venit în urma unei

ameninţări, începu să vorbească imediat despre afacerea Jordan, cu glas aspru şi dispreţuitor.

— Să avem iertare! Am venit la dumneata să-ţi achit datoria unuia dintre redactorii mei. E vorba de tânărul Jordan, un băiat încântător, pe care-l urmăreşti fără cruţare, cu o sălbăticie într-adevăr revoltătoare... Se pare că nu mai departe de azi dimineaţă te-ai purtat cu soţia lui aşa cum unui bărbat care se respectă i-ar fi ruşine să se poarte...

Mirat că se vede atacat tocmai când se pregătea să pornească el ofensiva, Busch îşi pierdu cumpătul, uită de povestea cealaltă şi îşi ieşi din sărite din cauza acesteia.

— Pentru Jordan? Pentru Jordan veniţi?... În afaceri, nu există femeie şi nici cavalerism. Eu atâta ştiu: când cineva e dator, trebuie să plătească... Nişte indivizi care îşi bat joc de mine de ani de zile şi de la care abia dacă am izbutit să scot ban cu ban, patru sute de franci! Ei drăcia dracului! Da, am să le scot mobila în vânzare, îi arunc mâine dimineaţă în stradă, dacă nu văd aici diseară, pe biroul meu, cei trei sute treizeci de franci şi cincisprezece centime pe care mi-i mai datorează!

Şi când Saccard, din tactică şi pentru a-l scoate din sărite, îi spuse că fusese plătit înzecit pentru o creanţă care nu-l costase desigur nici zece franci, Busch turbă de furie.

— Sigur! Toţi vorbiţi la fel... Mai sunt şi spezele însă, nu-i aşa? Datoria de trei sute de franci s-a urcat la peste şapte sute... Dar ce-mi pasă mie de asta?... Nu mi se plăteşte, încep urmărirea! Cu atât mai rău dacă dreptatea costă mult! Asta-i vina ei, nu a mea!... După dumneata, ar însemna că dacă am cumpărat o creanţă cu zece franci, eu s-o cedez tot pentru zece franci şi cu asta, basta! Dar riscul meu, dar alergăturile mele, dar munca mea cu capul, dar inteligenţa cheltuită? Poftim, pentru afacerea Jordan poţi s-o întrebi şi pe doamna care-i aci de faţă. Ea s-a ocupat cu această afacere. Ah, câte drumuri n-a făcut, câte tălpi n-a rupt tot urcând scările redacţiilor, de unde era alungată ca

o cerşetoare, fără ca odată măcar să i se fi dat adresa căutată. Afacerea asta am fost siliţi s-o urmărim luni şi luni de zile, nu ne-a lăsat să dormim multe nopţi, am muncit la ea ca la una dintre capodoperele noastre, mă costă o avere, dacă ar fi să socotim numai cincizeci de centime de fiecare oră!

Se aprindea tot mai tare şi arăta cu un gest larg dosarele care-i umpleau încăperea.

— Am aici creanţe pentru mai bine de două milioane de franci, creanţe provenind din toate timpurile şi din toate clasele sociale, creanţe mărunte şi creanţe colosale... Dacă îmi plăteşti un milion pe ele, poftim, sunt ale dumitale... Când te gândeşti că sunt unii debitori pe care-i urmăresc de un sfert de veac! Pentru a obţine de la ei câteva sute de franci nenorociţi, uneori chiar şi mai puţin, aştept ani de zile, aştept să facă avere sau să moştenească ceva... Ceilalţi, necunoscuţii – cei mai numeroşi – zac aici, uitaţi-vă în colţul acesta, în grămada asta enormă. Ăsta-i neantul sau mai bine zis materia brută din care trebuie să scot viaţă, vreau să spun din care trebuie să trăiesc eu, şi asta numai Dumnezeu ştie după câte complicaţii, cercetări şi necazuri!... Şi dumneata ai vrea ca atunci când îmi cade în mână unul solvabil, să mă port cu el cu mănuşi! A, nu! Prea ar trebui să fiu prost; nici dumneata n-ai fi atât de prost!

Fără a mai pierde timpul discutând, Saccard îşi scoase portofelul.

— Îţi voi da două rute de franci, iar dumneata îmi vei înapoia dosarul Jordan şi-mi vei semna o chitanţă cum că totul a fost achitat.

De furie, Busch sări în sus.

— Două sute de franci! Niciodată!... Vreau trei sute treizeci de franci şi cincisprezece centime! Nu-l iert nici măcar cu o centimă!

Dar cu vocea lui potolită şi cu stăpânirea de sine a omului care cunoaşte bine puterea banului, atunci când e

scos la vedere, când îl pui înaintea cuiva, Saccard repetă de două, trei ori:

— Îţi dau două sute de franci…

Iar evreul, convins de fapt că e mai cuminte să te învoieşti, consimţi, furios şi cu lacrimi în ochi.

— Sunt prea slab! Grea meserie!… Pe cuvântul meu de cinste, mă las jumulit, mă las furat!… Mă rog, de vreme ce eşti aici, nu te jena, mai ia şi altele! Da, poftim, caută în grămadă şi mai ia, că tot ai dat două sute de franci!

Apoi, după ce semnă o chitanţă şi scrise un bileţel portărelului, deoarece dosarul nu se mai afla la el, Busch se aşeză greoi la biroul lui, atât de enervat, că l-ar fi lăsat pe Saccard să plece, dacă cumătra Méchain, care până atunci nu scosese niciun cuvânt, nu i-ar fi spus:

— Şi afacerea noastră?

Busch îşi reaminti deodată şi era gata să se răzbune. Dar toate cuvintele pregătite dinainte, toată povestea, toate întrebările şi întreaga desfăşurare a convorbirii, îi dispăru din minte, în graba lui de a ajunge la faptul în sine.

— Da, afacerea, adevărat!… V-am scris, domnule Saccard, pentru că avem o socoteală veche de descurcat…

Întinse braţul şi apucă dosarul Sicardot, pe care i-l deschise în faţă.

— În anul 1852 aţi tras într-o casă care închiria camere mobilate din rue de la Harpe şi acolo aţi semnat douăsprezece poliţe de câte cincizeci de franci fiecare, la ordinul unei domnişoare Rosalie Chavaille, în vârstă de şaisprezece ani, pe care aţi violat-o, într-o seară, pe scări… Poftim poliţele. N-aţi plătit niciuna, pentru că aţi plecat înainte de scadenţă, fără a lăsa adresa. Partea cea mai proastă e că sunt semnate cu un nume fals, Sicardot, numele primei dumneavoastră soţii…

Foarte palid, Saccard îl asculta şi se uita la el. În emoţia lui, simţea că întreg trecutul reînvie dintr-odată, ca o senzaţie de prăbuşire, ca o greutate enormă şi confuză care

s-ar fi prăvălit asupra lui. În frica ce-l cuprinsese la început îşi pierdu capul şi bâigui:

— De unde ştii dumneata asta?… De unde ştii?…

Apoi, cu mâinile tremurânde, se grăbi să-şi scoată iarăşi portofelul, cu unicul gând să plătească imediat, să intre în posesia acelui dosar supărător.

— Cheltuieli n-au fost, nu-i aşa?… Face şase sute de franci… De, ar fi multe de spus, dar prefer să plătesc fără să mai discut.

Şi-i întinse cele şase hârtii.

— Un moment, strigă Busch, refuzând banii. N-am terminat încă… Doamna pe care o vedeţi aici a fost un fel de vară cu Rosalie, şi poliţele sunt ale ei, pentru că eu mă ocup de afacerea asta în numele ei… Biata Rosalie a rămas infirmă din cauza brutalităţii dumitale. A suferit mult şi a murit într-o mizerie de nedescris, la această doamnă care a adunat-o de pe drumuri… Dacă doamna ar vrea, v-ar povesti nişte lucruri…

— Nişte lucruri teribile! accentua cu o voce piţigăiată cumătra Méchain, ieşind din muţenia ei.

Saccard, speriat, se întoarse spre ea, căci aşa cum şedea, ghemuită ca un burduf pe jumătate dezumflat, uitase de prezenţa ei. Femeia asta îl neliniştise întotdeauna din cauza negoţului ei suspect, aruncându-se ca o pasăre de pradă asupra valorilor depreciate. Şi acum, poftim, o găsea amestecată în afacerea asta neplăcută.

— Da, desigur, nenorocita, e foarte trist! murmură el. Dar dacă a murit, nu văd într-adevăr cum… Iată, totuşi, cei şase sute de franci.

Busch refuză banii pentru a doua oară.

— Îmi pare rău, dar nu ştiţi încă totul! Rosalie a avut un copil… Da, un băiat care merge pe paisprezece ani, un copil care vă seamănă atât de mult, încât nu-l veţi putea renega.

Ameţit, Saccard repetă de mai multe ori în şir:

— Un copil, un copil…

Apoi, punând cu un gest brusc, la loc, în portofel cele şase sute de franci, zise voios, venindu-şi dintr-odată în fire:

— Ei, asta-i bună! Vă bateţi joc de mine? Dacă există un copil, nu pupaţi niciun ban de la mine... Copilul e moştenitorul maică-sii, aşa că lui îi voi da suma asta şi tot ce-o să mai dorească pe deasupra... Un copil e un lucru foarte drăguţ, foarte natural! Nu-i nicio ruşine să ai un copil!... Dimpotrivă, îmi face plăcere, mă face să mă simt mai tânăr, pe onoarea mea!... Unde e, să mă duc să-l văd? De ce nu l-aţi adus imediat aici?

Busch rămase la rândul său încremenit, gândindu-se cât de mult stătuse el la îndoială şi cât de mult se codise şi doamna Caroline să-i dezvăluie lui Saccard existenţa lui Victor. Neştiind ce să mai creadă, se încurcă într-o explicaţie violentă şi complicată vorbind despre toate dintr-odată, despre cei şase mii de franci reprezentând împrumuturi şi cheltuieli de întreţinere şi pe care-i pretindea cumătra Méchain, despre cei două mii de franci daţi ca acont de doamna Caroline, despre instinctele sălbatice ale lui Victor, despre internarea lui la Opera Muncii. Iar Saccard tresărea la fiecare nou amănunt. Cum aşa, şase mii de franci? Cine ar putea să-i garanteze că acest copii n-a fost exploatat? Un acont de două mii de franci! Avuseseră îndrăzneala să-i stoarcă două mii de franci unei prietene de-a lui? Dar ăsta era pur şi simplu un furt! Abuz de încredere! Şi după ce copilul fusese prost crescut, acum i se cerea să-i mai şi răsplătească pe cei care erau răspunzători de educaţia lui greşită! Nu cumva îşi închipuiau că au de a face cu un idiot?

— Niciun ban! le strigă el. Auziţi? Să nu vă închipuiţi că veţi vedea vreun ban de la mine!

Palid, Busch se ridicase de la birou.

— Asta rămâne de văzut. Am să te dau în judecată.

— Nu mai vorbi prostii! Ştii foarte bine că justiţia nu se ocupă cu chestii de astea!... Şi dacă îţi închipui că mă vei

putea şantaja, înseamnă că eşti un caraghios, fiindcă mie nu-mi pasă de nimic. Un copil! Ţi-am spus că asta mă încântă!

Şi fiindcă cumătra Méchain îi stătea în cale, o dădu cu brutalitate la o parte, ca să poată ieşi. Înecându-se de furie, femeia îi strigă din capul scărilor, cu vocea ei piţigăiată:

— Bestie! Canalie!

— Ne mai vedem noi! urlă Busch, trântind uşa în urma lui din toate puterile.

Saccard era atât de enervat, încât porunci vizitiului să-l ducă direct acasă, în rue Saint-Lazare se grăbea să dea ochii cu doamna Caroline, căreia îi spuse de-a dreptul tot ce avea de spus, mustrând-o de la început că dăduse cei două mii de franci.

— Dar, bine, draga mea, cine a mai auzit să arunci banii cu atâta uşurinţă!... De ce dracu nu m-ai întrebat şi pe mine?

Ea, înmărmurită că Saccard cunoştea toată povestea, tăcu. Aşadar, avusese dreptate, scrisoarea aceea era de la Busch! Acum nu mai avea nimic de ascuns, de vreme ce-şi luase altcineva sarcina să-i povestească, în locul ei, totul. Se mai codea totuşi, ruşinată tocmai din cauza omului acestuia care-i punea întrebări fără niciun fel de stânjeneală.

— Am vrut să-ţi cruţ o supărare... Bietul copil era într-un hal de decădere!... Ţi-aş fi spus totul demult, dacă un sentiment...

— Ce sentiment?... Îţi mărturisesc că nu te înţeleg...

Ea nu încercă nici să-i explice şi nici să se scuze, cuprinsă de tristeţe, plictisită de tot şi de toate, tocmai ea care de obicei avea atâta curai în viaţă: în acest timp, Saccard vorbea întruna, încântat şi într-adevăr întinerit.

— Bietul copil! Te asigur că-mi va fi foarte drag... Foarte bine ai făcut că l-ai dus la Opera Muncii ca să-l mai şlefuiască puţin. Dar îl vom scoate de acolo, îi vom angaja

profesori… Am să mă duc mâine să-l văd, da, mâine, dacă nu voi fi prea ocupat.

A doua zi avu loc o şedinţă a consiliului de administraţie, mai trecură încă două zile, apoi încă o săptămână, fără ca Saccard să găsească o clipă liberă. Vorbea destul de des de copil, amânându-şi mereu vizita, lăsându-se dus de torentul năvalnic al afacerilor. În primele zile ale lui decembrie, acţiunile atinseră cursul de două mii şapte sute de franci, într-o înfrigurare nemaipomenită, nefirească şi care zguduise întreaga Bursă. Partea proastă era însă că veştile îngrijorătoare se înteţeau, că urcarea continua cu furie, într-o atmosferă de indispoziţie crescândă, insuportabilă. Începuse să se vorbească pe faţă de catastrofa fatală şi totuşi acţiunile urcau mereu, urcau neîncetat, prin însăşi forţa încăpăţânată a acelui entuziasm uimitor, lipsit de orice sens. Saccard nu mai trăia decât în minciuna exagerată a triumfului său, înconjurat ca de un nimb de această ploaie de aur pe care o făcea să cadă asupra Parisului, fiind în acelaşi timp destul de deştept ca să-şi dea seama că terenul era minat, crăpat, ameninţând să se scufunde sub el. Şi deşi la fiecare lichidare ieşea câştigător, nu înceta să tune şi să fulgere împotriva jucătorilor à *la baisse*, ale căror pierderi trebuiau să fie înspăimântătoare. Oare, n-o să izbutească să-i învingă? Ceea ce-l supăra mai mult însă, era bănuiala că alături de Gundermann, făcând jocul acestuia, se iviseră şi alţi vânzători, poate chiar dintre oamenii Băncii Universale care trădaseră trecând la inamic, pierzându-şi credinţa în el şi grăbiţi să scape de acţiuni.

Într-o zi, în timp ce Saccard îşi exprima faţă de doamna Caroline nemulţumirea sa, aceasta crezu că a venit momentul să-i mărturisească tot.

— Dragul meu, să ştii că am vândut şi eu… Am vândut ultima noastră mie de acţiuni la cursul de două mii şapte sute de franci.

Saccard rămase uluit, ca în faţa celei mai mârşave

trădări.

— Ai vândut! Doamne, ai vândut!

Ea îi apucase mâinile şi i le strângea, adânc mâhnită, amintindu-i că, atât ea cât şi fratele ei, îl preveniseră. Acesta din urmă, care era tot la Roma, îi trimitea scrisori pline de îngrijorare cu privire la urcarea exagerată a acţiunilor, urcare pe care nu şi-o explica şi care trebuia stăvilită cu orice preţ, dacă nu voiau să se prăbuşească în prăpastie. Nu mai departe decât în ajun primise de la el o scrisoare prin care Hamelin îi dădea ordinul formal să vândă. Şi ea vânduse.

— Tu! Tu! repetă Saccard, tu erai aceea care mă combăteai, tu erai aceea a cărei prezenţă o simţeam în umbră! Acţiunile voastre au fost acelea pe care a trebuit să le răscumpăr!

De astă dată, contrar obiceiului său, el nu-şi dădu frâu liber furiei şi doamna Caroline suferea şi mai mult din cauza descurajării lui, căci ar fi vrut să-i explice, să-l facă să renunţe la lupta aceasta fără cruţare care nu se putea sfârşi decât printr-un masacru.

— Ascultă-mă, dragul meu… Gândeşte-te că cele trei mii de acţiuni pe care le-am avut au produs mai mult de şapte milioane şi jumătate. Nu înseamnă asta un câştig neaşteptat, exagerat? Pe mine, una, toţi banii ăştia mă sperie, nu pot crede că sunt ai mei… Nu este vorba, însă, de interesul nostru personal. Gândeşte-te la interesele tuturor acelora care ţi-ou încredinţat averile lor, sume ce ajung la un total de milioane, pe care tu le rişti în acest joc! Pentru ce să susţii urcarea asta nebunească? Pentru ce s-o mai şi forţezi? Toată lumea îmi spune că, în mod fatal, ne aşteaptă catastrofa… Acţiunile nu vor putea urca la infinit şi nu-i nicio ruşine ca ele să-şi recapete valoarea reală. Ar însemna atunci că Banca noastră este o bancă solidă şi asta ar fi salvarea ei.

Dar el se sculă brusc în picioare.

— Vreau să ating cursul de trei mii! Am cumpărat şi voi mai cumpăra, chiar dacă ar fi să sar în aer din cauza asta… Mai bine să sar în aer, mai bine să sară în aer totul cu mine, decât să nu ating şi să nu menţin cursul de trei mii de franci!

După lichidarea din 15 decembrie, acţiunile urcaseră la două mii opt sute, la două mii nouă sute. Iar în ziua de 21 atinseră la Bursă, în mijlocul unei mulţimi înnebunite, cursul de trei mii douăzeci de franci. Nu mai exista nici adevăr şi nici logică, ideea de valoare îşi pierduse conţinutul şi era pe cale să-şi piardă orice sens real. Se spunea că Gundermann, contrar măsurilor sale pline de prevedere, se angajase în nişte riscuri înspăimântătoare; de luni de zile de când alimenta scăderea, pierderile lui crescuseră la fiecare chenzină, în salturi enorme, în aceeaşi măsură în care crescuse şi urcarea. Şi începuse să circule zvonul că pe data asta, s-ar putea să fie dat peste cap. Toate minţile se zăpăciseră şi toată lumea nu se mai aştepta decât la minuni.

În clipa aceasta supremă, Saccard ajuns în culmea gloriei, simţind cum se cutremură pământul de teama nemărturisită a prăbuşirii, era un adevărat rege. Când trăsura lui ajungea în rue de Londres şi trăgea în faţa palatului măreţ al Băncii, un valet cobora în fugă treptele şi desfăşura un covor care se întindea de la intrare şi până la marginea trotuarului; de abia după aceea Saccard binevoia să coboare din trăsură, făcându-şi intrarea în localul băncii, ca un suveran ce nu înţelege să pună piciorul pe caldarâmul pe care păşesc simplii muritori.

X

La sfârşitul anului, în ziua când trebuia să se facă lichidarea din decembrie, sala cea mare a Bursei era plină încă de la douăsprezece şi jumătate, într-un tumult nemaipomenit de glasuri şi mişcare. Neliniştea creştea, de fapt, de câteva săptămâni, şi în această ultimă zi de luptă se manifesta printr-o adunare zgomotoasă în rândurile căreia începuse să se audă zăngănitul armelor bătăliei ce avea să înceapă. Afară era ger, dar un soare luminos de iarnă pătrundea cu razele sale oblice prin fereastra înaltă, înveselind o parte a sălii aceleia goale, cu coloane severe şi cu bolta tristă ce părea şi mai rece din cauza picturilor alegorice în tonuri cenuşii; gurile de calorifer ce se întindeau de jur împrejurul arcadelor răspândeau o căldură plăcută în mijlocul curentului rece al uşilor cu gratii ce se deschideau continuu.

Moser, care juca *à la baisse,* mai îngrijorat şi mai galben la faţă decât oricând, se lovi de Pillerault, care juca à *la hausse.* Acesta stătea înţepenit, cu un aer arogant, pe picioarele lui lungi de cocostârc.

— Ai auzit? Se spune că…

Dar ca să poată fi auzit, trebui să vorbească mai tare, în zgomotul tot mai puternic al convorbirilor, zgomot regulat, monoton, asemănător clipocitului unei ape revărsate ce se scurge la nesfârşit.

— Se spune că în Aprilie vom avea război... Nici nu se poate sfârşi altfel, cu înarmările astea formidabile... Germania nu vrea să ne lase timp să aplicăm noua lege militară pe care Camera urmează s-o voteze... De altfel, Bismarck...

Pillerault izbucni în râs.

— Ia mai slăbeşte-mă cu Bismarck al dumitale... Chiar eu am stat cinci minute de vorbă cu el, astă vară, când a fost la noi. Pare să fi un băiat tare de treabă... Dacă nici după succesul zdrobitor al Expoziţiei nu eşti mulţumit, ce te poate oare mulţumi pe dumneata? Ei, dragul meu, Europa toată e la picioarele noastre.

Moser dădu din cap cu îngrijorare şi în fraze întrerupte în fiecare clipă de îmbrâncelile mulţimii, continua să-şi exprime temerile. Piaţa era prea înfloritoare, de o prosperitate suprasaturată, care nu făcea doi bani, întocmai ca grăsimea oamenilor obezi. Prea răsăriseră multe afaceri în urma Expoziţiei, lumea se lăcomise prea tare, ajungând pur şi simplu la o nebunie a jocului. Nu era o adevărată nebunie, de pildă, ca acţiunile Universalei să ajungă la trei mii treizeci?

— Ah, asta te doare pe dumneata! Şi apropiindu-se de el adăugă apăsând pe fiecare silabă.

— Dragul meu, diseară se va încheia la trei mii şaizeci... Vă veţi da cu toţii peste cap, asta v-o garantez eu!

Moser, deşi nu putu rămâne nepăsător, fluieră scurt, dispreţuitor, şi se uită în sus ca pentru a-şi întări şi mai mult faima prefăcutei sale linişti sufleteşti, privind spre cele câteva femei care se aplecau deasupra galeriei ce ducea spre oficiul telegrafic şi priveau cu uimire spectacolul acelei săli în care nu aveau dreptul sa între. Blazoane cu nume de oraşe, copane şi cornişe, adânceau perspectiva ştearsă pe care infiltraţiile apei o pătaseră cu galben.

— A, dumneata erai? exclamă Moser, lăsându-şi capul în jos şi recunoscându-l pe Salmon, care i se oprise în faţă, cu

veşnicul şi largul său surâs pe buze.

Apoi, turburat, ca şi cum ar fi văzut în surâsul acesta o confirmare a prezicerilor lui Pillerault, rosti:

— În sfârşit, dacă ştii ceva, spune-mi şi mie... Logica mea e simplă. Sunt cu Gundermann, pentru că Gundermann, orice ai zice, e tot Gundermann... Cu el totul sfârşeşte bine!

— Dar cine ţi-a spus dumitale că Gundermann joacă à *la baisse?* întrebă Pillerault batjocoritor.

Auzind asta, Moser făcu nişte ochi speriaţi. De multă vreme, la Bursă, se vorbea numai de faptul că Gundermann îl pândeşte pe Saccard, că alimentează jocul à *la baisse* împotriva Băncii Universale, aşteptând s-o strângă de gât la vreun sfârşit de lună, de ne urma unei sforţări bruşte, atunci când va suna ceasul să zdrobească piaţa sub greutatea milioanelor lui; şi dacă acum atmosfera era atât de încărcată, asta se întâmpla din cauză că toată lumea credea şi repeta că bătălia va avea loc chiar în ziua aceea şi că va fi o bătălie necruţătoare, în care una dintre cele două armate trebuie să rămână la pământ, distrusă. Puteai fi însă vreodată sigur de ceva, în lumea de minciună şi şiretenie a Bursei? Lucrurile cele mai sigure, cele mai trâmbiţate, deveneau la cea mai uşoară suflare, subiecte de îndoială pline de îngrijorare.

— Dumneata negi evidenţa, murmură Moser. E adevărat, n-am văzut ordinele, aşa că nu pot afirma nimic... Dar dumneata, Salmon, ce părere ai? Ce dracu, Gundermann nu poate ceda!

Şi nu mai ştia ce să creadă în faţa surâsului tăcut al lui Salmon, surâs care devenea din ce în ce mai mic, ajungând abia perceptibil.

— Ah! adăugă el, arătând cu capul spre un om gras care tocmai trecea pe acolo, dacă ăsta ar vrea să vorbească, n-aş mai avea nicio grijă. El vede limpede totul.

Era faimosul Amadieu, care trăia încă din lovitura dată în afacerea cu acţiunile minelor din Selsis, acţiuni cumpărate

cu câte cincisprezece franci bucata, dintr-o încăpăţânare idioată şi revândute, mai târziu, cu un câştig de vreo cincisprezece milioane, aşa, la întâmplare, fără să fi prevăzut sau să fi calculat ceva. Era venerat pentru marea lui capacitate financiară; era urmat de o adevărată curte care încerca să-i prindă din zbor fiecare cuvânt şi care juca numai în sensul pe care păreau să-l arate vorbele sale.

— Pe dracu! strigă Pillerault, care nu înţelegea să renunţe la teoria lui în legătură cu riscul, cel mai bun lucru este să-ţi urmăreşti ideea, aşa, la întâmplare... În lumea noastră totul depinde de noroc. Ori ai noroc, ori n-ai. Aşa că la ce bun să te mai gândeşti? Eu, unul, ori de câte ori am chibzuit lucrurile, era cât pe aci să mă poticnesc... Uite, atâta vreme cât îl voi vedea pe omul ăsta stând pe poziţie, la postul lui, cu aerul lui voios, dornic să înghită totul, voi cumpăra.

Şi arătase cu un gest spre Saccard, care tocmai intrase şi se aşezase la locul lui obişnuit, rezemat de stâlpul primei arcade din stânga. Ca toţi conducătorii băncilor importante: el îşi avea locul lui bine cunoscut de toţi, unde funcţionarii şi clienţii erau siguri că-l vor găsi în zilele de Bursă. Numai Gundermann se mândrea cu faptul că el nu calcă niciodată în sala aceea mare; ba încă mai mult, nu trimitea nici măcar vreun reprezentant oficial. Se simţea însă peste tot prezenţa unei armate a lui şi el domnea aici ca un stăpân absent şi suveran, printr-o adevărată legiune de remizeri şi de agenţi care-i aduceau ordinele, fără să mai pomenim de oamenii lui, atât de numeroşi, încât fiecare dintre cei de faţă putea fi bănuit drept un soldat misterios al lui Gundermann. Împotriva acestei armate nedeclarate dar omniprezente, lupta Saccard, personal şi pe faţă. În spatele lui, în unghiul format de stâlp, era o bancă, dar el nu se aşeza niciodată, rămânând totdeauna în picioare în timpul celor două ore cât ţinea bursa, ca şi cum ar fi dispreţuit oboseala. Câteodată, când se simţea copleşit, îşi sprijinea

doar cotul de piatra care se înnegrise şi se Instruise din cauza tuturor celor care o atinseseră; în goliciunea palidă a edificiului, dunga aceasta de murdărie lucioasă care se întindea ca un ornament dezgustător la înălţimea omului, pe uşi, pe pereţi, pe scări, în sală, produsă de sudoarea a generaţii de jucători şi de hoţi, constituia şi ea o trăsătură caracteristică a Bursei. Foarte elegant, foarte corect îmbrăcat, în stofă fină şi lenjerie strălucitoare, ca toţi jucătorii de bursă de altfel, Saccard apărea în mijlocul acelor ziduri înconjurate de o dungă neagră, cu figura binevoitoare şi odihnită de om lipsit de griji.

— Aţi auzit? zise Moser, vorbind mai încet. Este acuzat că susţine urcarea, cumpărând masiv. Dacă Banca Universală joacă cu acţiunile ei, e pierdută.

Pillerault, însă, protestă.

— Bârfeli! Parcă se poate şti cu siguranţă cine vinde şi cine cumpără!... Vine aici pentru clienţii băncii, ceea ce e firesc şi mai vine şi pentru el personal căci desigur că joacă.

Moser, de altfel, nu mai insistă. La Bursă, nimeni n-ar fi îndrăznit încă să vorbească sus şi tare despre campania nemaipomenită condusă de Saccard, despre cumpărăturile pe care le făcea în contul societăţii sub numele unor oameni de paie ca Sabatani, Jantrou şi alţii, mai ales funcţionari de-ai lui Circula numai un zvon, şoptit la ureche, dezminţit, apărând din nou, deşi nimeni nu putea aduce vreo dovadă concretă. La început, nu făcuse altceva decât să-şi susţină cu prudenţă cursurile, revânzând imediat ce i se prezenta ocazia ca să nu-şi mobilizeze prea mult capitalurile şi ca să umple tezaurul băncii cu titluri. Dar acum intrase în luptă şi prevăzuse că în ziua aceea va trebui să procedeze la cumpărări exagerate, dacă voia să rămână stăpân pe situaţie. Îşi dăduse ordinele şi părea la fel de liniştit ca de obicei, cu toată nesiguranţa lui asupra rezultatului final şi cu toată turburarea pe care o resimţea din cauză că se angaja şi mai mult pe o cale pe care o ştia

teribil de periculoasă.

Deodată, Moser, care se dusese să dea târcoale prin jurul celebrului Amadieu, ce stătea de vorbă cu un omuleţ mărunt şi cu o mutră vicleană, se întoarse foarte agitat, bâiguind:

— L-am auzit! l-am auzit cu urechile mele. A spus că ordinele de vânzare date de Gundermann depăşesc zece milioane... Oh! vând, vând, am să vând totul!

— Zece milioane! Ei, drăcia dracului! murmură Pillerault cu vocea puţin schimbată, dar asta-i luptă la cuţite, nu glumă!

Şi în zgomotul tot mai mare de glasuri şi convorbiri particulare, nu se mai discuta decât despre acest duel sălbatic dintre Gundermann şi Saccard. Nu se puteau deosebi cuvintele, dar zvonul care circula şi era cauza întregii agitaţii se referea la încăpăţânarea liniştită şi logică a unuia de a vinde şi la înverşunarea pătimaşă a celuilalt de a cumpăra mereu. Veştile contradictorii, care circulau la început în şoapte, sfârşeau prin izbucniri de trompetă. De îndată ce deschideau gura, unii strigau, căci nu puteau fi auziţi din cauza gălăgiei, în timp ce alţii, făcând pe misterioşii, se plecau la urechea vecinilor lor şi vorbeau foarte încet, chiar şi atunci când nu aveau nimic de spus.

— Totuşi, eu continuu să ioc *à la hanse!* hotărî Pillerault, care se liniştise între timp. Soarele străluceşte prea frumos, aşa că acţiunile vor mai urca.

— Se va prăbuşi totul, răspunse Moser cu încăpăţânarea lui jalnică. Furtuna e aproape; am avut o criză noaptea trecută.

Dar surâsul lui Salmon, care-i asculta pe rând, deveni atât de ascuţit, încât amândoi rămaseră nemulţumiţi, fără avea nicio atitudine. Oare diavolul ăsta atât de puternic, atât de misterios şi atât de discret să fi găsit un al treilea sistem de a juca, nici à *la baise,* nici à *la hausse?*

Din locul unde se afla, Saccard vedea îngroşându-se în

jurai lui mulţimea linguşitorilor şi a clienţilor. Mâinile se întindeau întruna sore el şi el le strângea pe toate cu aceeaşi bună dispoziţie, punând în fiecare strângere de mână făgăduiala unei victorii. Unii veneau în goană, schimbau câteva cuvinte cu el şi plecau încântaţi; mulţi se încăpăţânau să rămână şi nu-i mai dădeau pace, mândri că fac parte din grupul lui. Deseori, Saccard se arăta binevoitor, fără a. şi aminti însă numele celor cu care vorbea. Aşa de pildă, căpitanul Chave se văzu nevoit să-i pomenească de Maugendre, pentru a fi recunoscut. Căpitanul, care se împăcase cu cumnatul său, îl îndemna pe acesta să vândă; dar strângerea de mână a directorului fu de ajuns ca să-l înflăcăreze din nou pe Maugendre, insuflându-i o nădejde nemărginită. După aceea veni Sédille, din consiliul de administraţie, marele negustor de mătăsuri, care avea nevoie de o scurtă consultaţie. Firma îi era în primejdie, soarta lui fiind legată de aceea a Băncii Universale în aşa mare măsură, încât orice eventuală scădere ar fi însemnat pentru el prăbuşirea. Îngrijorat, mistuit de patimă, având pe deasupra şi alte necazuri cu fiul său Gustave care nu făcea nicio ispravă la Mazaud, Sédille simţea nevoia să fie liniştit, încurajat. Bătându-l uşor pe umeri, Saccard îl făcu să plece plin de încredere şi elan. După el urmă o adevărată defilare: Kolb, bancherul, care vânduse demult, dar care pândea încă un moment favorabil; marchizul de Bohain, care, cu aerul lui condescendent de mare nobil, se prefăcea că vine la Bursă din curiozitate şi din lipsă de ocupaţie; chiar şi Huret, care nu păstra pică pe nimeni şi care era prea abil ca să nu rămână prieten cu oamenii până în ziua prăbuşirii lor finale, venea să vadă dacă nu cumva mai era rost de câştigat ceva. Dar când apăru Daigremont, toţi se dădură în lături. Era foarte puternic şi toţi remarcară amabilitatea lui, felul în care glumea, cu un aer de camaraderie încrezătoare. Jucătorii *à la hausse* se bucurau, pentru că Daigremont

avea reputaţia unui om priceput, care ştia să părăsească o firmă la cea mai mică zguduitură; era deci limpede că Banca Universală nu se clătina încă. Mai veniră şi alţii, schimbând doar câte o privire cu Saccard, oameni de-ai lui, funcţionari însărcinaţi să dea ordine, care cumpărau şi pe contul lor, furaţi de patima jocului a cărui epidemie decima personalul din rue de Londres, mereu la pândă, ascultând la uşi, într-o permanentă goană după informaţii. Aşa, de pildă, Sabatani, cu graţia lui molatică de italian corcit cu oriental, trecu de două ori pe acolo, făcându-se că nici nu-l vede pe Saccard, în timp ce, la câţiva paşi mai departe, Jantrou stătea nemişcat, cu spatele, şi părea cufundat în lectura telegramelor sosite de la bursele din străinătate, care erau afişate în nişte rame zăbrelite. Remizierul Massias, care alerga mereu, îmbrânci întregul grup şi făcu un mic semn din cap, pentru a da, probabil, răspuns la vreo însărcinare dusă în grabă la bun sfârşit. Şi pe măsură ce ora deschiderii se apropia, tumultul neîncetat al mulţimii, valul de oameni ce alunecau într-o parte şi în alta, umpleau sala cu o gălăgie şi cu un vuiet asemănător refluxului.

Toată lumea aştepta primul curs.

Mazaud şi Jacoby îşi făcuseră apariţia la *corbeille,* ieşind din cabina agenţilor de schimb, umil lângă altul, cu aerul celei mai corecte colegialităţi. Ştiau totuşi că sunt adversari într-o luptă necruţătoare ce ţinea de săptămâni întregi şi care putea să se sfârşească prin ruina unuia dintre ei. Mazaud, scund, cu o talie subţire de bărbat bine, era de o vioiciune plină de veselie, la care contribuise în mare parte norocul avut până atunci, noroc graţie căruia moştenise, la 32 de ani, firma unui unchi; pe câtă vreme Jacoby, fost procurist, devenit agent la o vârstă mai înaintată, mulţumită clienţilor care-l comanditau, avea burtă mare şi pasul greoi ca la şaizeci de ani, fiind un bărbat corpolent, cărunt şi chel, cu un aspect de om cumsecade căruia îi e dragă viaţa. Amândoi, cu carnetele în mână, vorbeau

despre vreme, ca şi când n-ar fi ţinut în mâinile lor, pe cele câteva foi de hârtie, milioanele pe care aveau să le schimbe, ca pe nişte focuri de armă, în ucigătoarea învălmăşeală a cererii şi a ofertei.

— Ei, ce spui de gerul ăsta?

— Oh, închipuie-ţi, am venit pe jos, atât de frumos e afară!

Ajunşi în dreptul locului numit *corbeille,* acel vast bazin circular încă neîmbâcsit de hârtiile inutile şi de biletele de încheiere ce se aruncă acolo, se opriră o clipă, sprijinindu-se de rampa de catifea roşie care îl înconjoară, continuând să-şi spună din când în când lucruri banale, dar pândind cu coada ochiului la tot ce se petrece în jurul lor.

Cele patru galerii în formă de cruce închise prin grilaje, formând un fel de stea cu patru colţuri şi având în mijlocul lor *corbeille*-ul, erau locul sacru unde publicul nu avea acces. Şi între cele patru braţe, ceva mai în faţă şi lateral, era un alt compartiment, unde se aflau funcţionarii jocului cu bani lichizi; oarecum dominându-i pe aceştia stăteau cei trei funcţionari care înregistrau cotele aşezaţi pe nişte scaune înalte, în faţa unor registre imense; iar pe partea cealaltă, un compartiment mai mic, însă deschis şi numit „chitara”, desigur din cauza formei sale, îngăduia funcţionarilor şi jucătorilor să se pună în legătură directă cu agenţii. În spate, în unghiul format de alte două braţe, se ţinea, în mijlocul mulţimii, piaţa rentelor franceze, la care fiecare agent era reprezentat, ca şi la bursa unde se juca pe bani lichizi, printr-un funcţionar special, având un anumit carnet; agenţii de schimb stăteau la *corbeille,* şi nu se ocupau decât de operaţiile pe termen, absorbiţi cu totul de bătălia nebunească a jocului.

Dar zărind în galeria din stânga pe procuristul să u Berthier, care-i făcea semne. Mazaud se duse să schimbe cu el câteva cuvinte, pe şoptite, deoarece procurişţii aveau dreptul să intre numai pe coridoare, la o distanţă

respectabilă de rampa de catifea roşie, unde nu trebuia să pătrundă nicio mână profană. Mazaud venea în fiecare zi la Bursă întovărăşit de Berthier şi de alţi doi funcţionari ai săi, cel de la vânzările pe bani lichizi şi cel de la rente, cărora li se alătura de cele mai multe ori lichidatorul, fără a mai pune la socoteală pe funcţionarul însărcinat cu primirea telegramelor, care era tot tânărul Flory, cu faţa din ce în ce mai năpădită de barba lui deasă, din care nu se mai zăreau decât sclipirile ochilor lui duioşi. De când câştigase zece mii de franci, a doua zi după Sadova, Flory, zăpăcit de pretenţiile domnişoarei Chuchu, care ajunsese capricioasă şi lacomă, juca nebuneşte pe contul lui, fără niciun fel de calcul, urmând întru totul jocul lui Saccard, în care avea o încredere oarbă. Ordinele pe care le afla şi telegramele ce-i treceau prin mână îi erau de ajuns ca să se orienteze. În momentul când cobora de la telegraful instalat la primul etaj, cu amândouă mâinile pline de telegrame, se văzu silit să-l cheme pe Mazaud printr-un gardian; Mazaud tocmai se despărţea de Berthier şi se îndrepta spre „chitară”.

— Ce părere aveţi, domnule, să le deschid şi să le clasez?

— Da, desigur, dacă sosesc aşa, grămadă… Ce sunt astea?

— Oh! mai toate ordine de cumpărare pentru Universale.

Cu o mână exersată, agentul răsfoi, vădit satisfăcut, telegramele. Avea angajate în contul lui Saccard sume considerabile trecute în report; primise din partea lui, chiar în dimineaţa aceea, ordine foarte mari de cumpărare, sfârşind prin a deveni agentul recunoscut al Băncii Universale. Şi cu toate că nici până atunci nu se simţise prea îngrijorat, entuziasmul acesta continuu al publicului, cumpărările acestea pline de încăpăţânare, cu tot cursul exagerat al acţiunilor, îl linişteau. Printre semnatarii telegramelor, un nume îi atrase luarea aminte, acela al lui Fayeux, încasatorul de rente din Vendôme, care îşi făcuse, probabil, o clientelă foarte numeroasă de mici cumpărători

printre fermierii, bigoţii şi preoţii din acea regiune, pentru că nu trecea săptămână, fără să nu-i trimită, ca şi în ziua aceea, telegrame peste telegrame.

— Dă acestea la vânzările pe bani, îi spuse Mazaud. Şi nu aştepta să ţi se aducă telegramele aici. Rămâi sus şi preia-le singur.

Flory se duse şi se rezemă de balustrada unde se juca pe bani lichizi, strigând cât îl ţineau puterile:

— Mazaud! Mazaud!

Cel care se apropie de el era Gustave Sédille, deoarece, la Bursă, funcţionarii pierzându-şi numele lor propriu, poartă numele agentului pe care-l reprezintă. Flory se numea şi el acolo tot Mazaud. După ce plecase de la firma Mazaud de aproape doi ani, Gustave se întorsese în cele din urmă din nou, cu gândul ca prin asta să-l determine pe tatăl său să-i plătească datoriile. Şi în ziua acea, funcţionarul principal fiind lipsă, el era însărcinat cu vânzările cu bani lichizi, lucru care-i plăcea. Flory îi şopti ceva la ureche şi căzură amândoi de acord să nu cumpere pentru Fayeux decât la ultimul curs, după ce vor fi jucat pentru ei, pe baza ordinelor încasatorului de rente, cumpărând şi revânzând mai întâi pe numele omului lor de paie, astfel ca să pună ei mâna pe diferenţă, întrucât urcarea li se părea sigură..

Între timp, Mazaud se îndrepta spre *corbeille.* Dar, la fiecare pas, un gardian îi înmâna din partea vreunui client care: nu se putuse apropia de el, o fişă pe care era notat în grabă cu creionul, un ordin. Fiecare agent îşi avea fişa lui, de o anumită culcare: roşie, galbenă, albastră, verde, pentru a putea: fi uşor deosebită de celelalte. Cea a lui Mazaud era verde, culoarea speranţei; şi micile bucăţi de hârtie se strângeau în mâinile lui, prin necontenitul du-te vino al gardienilor care le luau de la capătul galeriilor, din mâna funcţionarilor şi judecătorilor. Aceştia îşi procuraseră dinainte o cantitate de fişe, pentru a câştiga timp. Oprindu-se din nou în faţa rampei de catifea, Mazaud dădu de

Jacoby, care ţinea şi el în mână o mulţime de fişe al căror număr creştea mereu, fişe roşii, roşii ca sângele proaspăt curs din rană: erau desigur ordine de ale lui Gundermann şi de ale oamenilor lui, căci toată lumea ştia că Jacoby, în masacrul ce se pregătea era agentul jucătorilor à *la baisse.* *S*tătea acum de vorbă cu un alt agent, Delarocque, cumnatul lui, un creştin ce se însurase cu o evreică; acesta era un bărbat chel, spătos, roşcovan şi îndesat, introdus în lumea cluburilor şi servind la Bursă ordinele lui Daigremont, care se certase de curând cu Jacoby, după cum mai înainte se certase cu Mazaud. Povestea pe care o istorisea Delarocque, o poveste fără perdea despre o femeie ce se înapoiase dezbrăcată la bărbatul ei, făcea să-i strălucească ochii din care clipea întruna, în timp ce, cu o expresie pătimaşă, îşi agita mereu carnetul plin de fişe de un albastru blând ca al cerului de Aprilie.

— Domnul Massias întreabă de dumneavoastră, îi spuse lui Mazaud un gardian.

Acesta se îndreptă repede spre capătul galeriei. Remizierul, trup şi suflet în solda Băncii Universale, îi aducea veşti de la culisă, care începuse să funcţioneze sub peristil, cu tot gerul aspru de afară. Unii jucători intrau totuşi din când în când în sală, pentru a se mai încălzi, culisierii, însă, înfofoliţi în paltoane, cu gulerele de blană ridicate, se ţineau dârzi, făcând cerc, ca de obicei, sub orologiu, plini de însufleţire, strigând şi gesticulând atât de tare, încât nu mai simţeau frigul. Nathanson se arăta cel mai activ dintre ei; era pe cale de a deveni om mare, favorizat de noroc din ziua în care, după ce demisionase de la Creditul Mobiliar, avusese ideea să închirieze o încăpere şi să-şi deschidă un birou.

Cu un glas grăbit, Massias îi aduse la cunoştinţă că deoarece cursurile aveau tendinţa să scadă ca urmare a pachetului de valori pe care jucătorii *à la baisse* îl aruncau pe piaţă. Saccard avusese ideea să opereze la culisă,

pentru a influenţa asupra primului curs oficial de la *corbeille.* Acţiunile Băncii Universale ajunseseră în ajun la 3030 de franci, şi el îi transmisese lui Nathanson ordinul să cumpere o sută de bucăţi, pe care un alt culisier trebuia să le ofere la 3035. Asta însemna o creştere de cinci franci.

— Bine, vom avea acest curs! zise Mazaud.

Şi se reîntoarse la grupul agenţilor care erau în păr. Se adunaseră acolo şaizeci, începând, contrar regulamentului, să încheie tranzacţii la cursul mijlociu, în aşteptarea semnalului de deschidere. Ordinele date la un curs fixat dinainte nu influenţau piaţa, deoarece acest curs era de aşteptat, în timp ce ordinele date la cursul cel mai bun posibil, a căror execuţie liberă era lăsată la aprecierea agentului, hotărau continua oscilare a diferitelor cote. Un bun agent trebuia să aibă fineţe, prevedere, prezenţă de spirit şi muşchi mlădioşi, pentru că de cele mai multe ori rapiditatea era aceea care asigura izbânda, fără a mai vorbi de faptul că trebuia să aibă, înainte de toate, relaţii serioase în lumea marii finanţe, informaţii culese cam de peste tot, şi telegrame primite de la Bursele franceze şi străine. Mai avea nevoie şi de o voce puternică, pentru a putea striga tare.

Când sună ora unu, bătăile clopotului trecură ca un vârtej pe deasupra mulţimii de capete; şi nici nu apucase să se stingă ultima lui vibraţie, că Jacoby, cu amândouă mâinile sprijinite pe rampa de catifea, începu să strige cu o voce puternică, întrecând cu mult glasurile celorlalţi.

— Vând Universale!... Vând Universale!...

Nu fixa niciun preţ, aşteptând cererea. Cei şaizeci de agenţi se apropiaseră şi stăteau roată în jurul *corbeille*-ului, în care primele fişe aruncate începuseră să facă pete de culori vii. Faţă în faţă, se priveau unii pe alţii şi se măsurau din ochi, ca nişte duelişti la începutul luptei, foarte nerăbdători să vadă stabilindu-se primul curs.

— Vând Universale, striga mereu cu vocea lui groasă

Jacoby. Vând Universale.

— La ce curs? întrebă Mazaud cu voce subţire, dar atât de ascuţită, încât o întrecea pe a colegului său, ca un cântec de flaut ce acoperă acompaniamentul violoncelului.

Şi Delarocque propuse cursul din ajun.

— La 3030, cumpăr Universale.

Dar imediat supralicită un alt agent.

— La 3035, trimite-mi Universale.

Era cursul culisei, menit să împiedice arbitrajul pe care trebuia să-l pregătească Delarocque: o cumpărare la *corbeille* şi o vânzare imediată la culisă, pentru a încasa cei cinci franci ai urcării. Aşa că Mazaud se hotărî, fiind sigur că Saccard îl va aproba.

— La 3040, cumpăr… Trimite-mi Universale, la 3040.

— Câte? întrebă Jacoby.

— Trei sute.

Îşi însemnară amândoi operaţia în carnete şi afacerea se încheie, primul curs fiind astfel fixat, cu o urcare de zece franci faţă de cursul din ajun. Mazaud se desprinse din grup şi se duse să indice cifra cotatorului care se ocupa de Universale. După aceea, timp de douăzeci de minute se deschiseră parcă, zăgazurile: cursurile celorlalte valori fiind de asemenea stabilite, se ajunse la tranzacţii cu întreg pachetul de acţiuni aduse de agenţi, fără să aibă. loc mari variaţii. Şi totuşi, cotatorii, cocoţaţi pe scaunele lor, prinşi între larma de la *corbeille* şi între cea de la vânzările pe bani lichizi, care funcţionau de asemenea cu febrilitate, abia pridideau cu înscrierea tuturor noilor cote aduse în goană de agenţi şi de funcţionari. În spate, piaţa rentelor era de asemenea foarte vie. De când se deschisese Bursa, mulţimea nu mai vocifera singură, în zgomotul acela ca o neîncetată revărsare de ape, căci pe deasupra ei se ridicau acum strigătele sălbatice ale cererii şi ofertei, un vacarm caracteristic ce urcă, coboară şi se opreşte; pentru a reîncepe în sunetele inegale şi sfâşietoare, ca strigătele

păsărilor de pradă pe timp de furtună.

În picioare, lângă stâlp, Saccard surâdea. Suita lui se mărise, urcarea Universalelor cu zece franci emoţionase întreaga Bursă, mai ales că fusese prevăzută demult o prăbuşire în ziua lichidării. Huret se apropiase de el, întovărăşit de Sediile şi de Kolb care se prefăcea că regretă cu glas tare prudenţa care-l determinase să-şi vândă acţiunile la cursul de 2500, în timp ce Daigremont, voind să pară dezinteresat, se plimba la braţ cu marchizul de Bohain, povestindu-i, bine dispus, despre înfrângerea suferită de caii săi, la cursele de toamnă. Dar mai ales Maugendre triumfa, bătându-şi joc de căpitanul Chave care se încăpăţâna totuşi în pesimismul său, spunând că numai urma alege. Şi aceeaşi scenă se repeta între Pillerault lăudărosul şi Moser melancolicul, unul fericit din cauza acestei nebunii a urcării, celălalt strângând din pumni şi vorbind de urcarea asta încăpăţânată şi stupidă ca despre un animal turbat care, până la urmă, tot va fi doborât.

Trecu o oră; cursurile rămâneau aproape aceleaşi. La *corbeille*, tranzacţiile continuau mai puţin aprinse, încheindu-se pe măsură ce soseau noile ordine şi telegramele. Pe la mijlocul oricărei Burse intervenea de obicei un fel de acalmie a tranzacţiilor curente, în aşteptarea luptei hotărâtoare a ultimului curs. Se mai auzeau totuşi strigătele puternice ale lui Jacoby, strigăte acoperite de notele ascuţite ale lui Mazaud, angajaţi şi unul şi celălalt în operaţiuni cu primă „Ofer Universale” la 3040, dintre care 15… „Cumpăr Universale” la 3040, dintre care 10… Câte? Douăzeci şi cinci… Trimite-le. Erau, probabil, ordinele lui Fayeux, pe care le executa Mazaud, căci mulţi jucători din provincie, pentru a-şi limita pierderea, înainte de a se lansa în afaceri de bursă pe termen, cumpărau şi vindeau cu primă. Apoi, dintr-odată, începu să circule un zvon, se auziră câteva glasuri întretăiate: Universalele scăzuseră cu cinci franci; şi într-un interval foarte scurt

scăzuseră cu zece franci, apoi cu cincisprezece franci, ajungând la 3025.

Tocmai în clipa aceea Jantrou, care se ivise din nou, după o scurtă absenţă, îi şopti lui Saccard la ureche că baroana Sandorff era acolo, în strada Brogniart, în cupeul ei, şi că dorea să ştie dacă trebuia să vândă. Întrebarea aceasta pusă tocmai în clipa în care cursurile începeau să scadă, îl scoase din sărite, văzu, în gând, vizitiul nemişcat, cocoţat pe capră şi pe baroana răsfoindu-şi carnetul, ca la ea acasă, cu ferestrele închise. Răspunse:

— Ia să mă lase în pace! Dacă vinde, o strâng de gât!

Massias, care auzise că acţiunile scăzuseră cu cincisprezece franci, alergă, ca la un strigăt de alarmă, dându-şi bine seama că va fi nevoie de el. Într-adevăr, Saccard, care pregătise o lovitură pentru a învinge cu ultimul curs, anume o telegramă ce urma să-i fie trimisă de la Bursa din Lyon, unde urcarea era sigură, începea să fie îngrijorat văzând că telegrama nu mai soseşte; şi această neaşteptată scădere de cincisprezece franci putea să ducă la un dezastru.

Îndemânatic, Massias nu se opri în faţa lui, ci îl atinse doar cu cotul şi prinse ordinul din zbor, trăgând cu urechea.

— Iute, la Nathansohn! patru sute, cinci sute, cât va trebui!

Lucrurile se petrecură atât de repede, încât numai Pillerault şi Moser observară. Ei porniră pe urmele lui Massias, pentru a afla ce se întâmplă. De când era în solda Băncii, Massias devenise un om cu greutate. Toţi încercau să-l tragă de limbă sau să-i citească peste umăr ordinele primite. Iar el realiza acum câştiguri frumoase. Cu aerul lui surâzător de ghinionist, pe care norocul nu-l prea răsfăţase până atunci, se mira el singur de această întorsătură a soartei, declarând că viaţa de câine de la Bursă începe să fie suportabilă şi nu mai afirma că trebuie să fii evreu ca să reuşeşti.

La culisă, în aerul îngheţat al peristilului pe care razele palide ale soarelui de la ora trei nu-l mai încălzeau, Universalele scăzuseră mai puţin repede decât la *corbeille.* Astfel că Nathansohn, înştiinţat de samsarii lui, realiza acum arbitrajul care nu-i reuşise la început lui Delarocque: cumpărase în sală la 3025 şi revânduse sub colonadă la 3035. Toată afacerea nu ţinuse mai mult de trei minute, în care timp câştigase şaizeci de mii de franci. Cumpărăturile făcute afară influenţaseră imediat operaţiile de la *corbeille* unde acţiunile urcaseră din nou la 3030, datorită echilibrului pe care-l exercită unul asupra altuia cele două târguri, cel legal şi cel tolerat. Iureşul funcţionarilor care alergau din sală, la peristil, făcându-şi loc cu coatele prin mulţime, nu mai înceta. Totuşi, cursurile culisei erau gata să cedeze din nou, când un ordin adus de Massias lui Nathansohn le susţinu la 3035 şi le urcă la 3040; iar ca urmare, Universalele ajungeau şi la parchet, la valoarea primului lor curs. Dar era greu să fie menţinut, căci tactica lui Jacoby şi a celorlalţi agenţi care lucrau în numele jucătorilor *à la baisse,* consta, evident, din a-şi rezerva vânzările masive pentru încheiere, cu scopul de a inunda piaţa şi de a provoca o prăbuşire, în zăpăceala ultimei jumătăţi de oră. Saccard îşi dădu atât de limpede seama de pericol, încât, printr-un semn convenit, îl înştiinţă pe Sabatani, care, la câţiva paşi mai’ încolo, îşi fuma liniştit ţigara, cu aerul său distrat şi obosit de muieratic. Acesta, strecurându-se imediat prin mulţime, cu mlădierea lui de şopârlă, se îndreptă spre „chitară”, unde, trăgând cu urechea şi urmărind cursurile, nu mai conteni transmiţând ordine lui Mazaud, pe fişele verzi ale acestuia, fişe din care avea o cantitate mare. Totuşi atacul era atât de violent, încât Universalele scăzură din nou cu cinci franci.

Nu mai era decât un sfert de oră până să sune de închidere. În momentul acela mulţimea se învârtea şi vocifera ca lovită de chinurile iadului; la *corbeille* oamenii

lătrau, urlau, făcând un zgomot ca de cazan de tuci, pe care îl scapi jos. Şi atunci avu loc incidentul pe care Saccard îl aştepta cu atâta îngrijorare.

Tânărul Flory, care, de la început, nu făcuse altceva decât să alerge de la telegraf, din zece în sece minute, încărcat cu telegrame, apăru din nou, făcându-şi drum prin mulţime şi citind de astă dată o telegramă de al cărei conţinut părea încântat.

— Mazaud! Mazaud! strigă cineva.

Şi Flory, bineînţeles, întoarse capul, ca şi când ar fi auzit strigându-se propriul său nume. Era Jantrou, care voia să ştie ce se mai întâmplă. Dar funcţionarul îl îmbrânci, foarte grăbit şi fericit că la închiderea Bursei Universalele vor fi în urcare, căci telegrama vestea că acţiunile urcau la Bursa din Lyon, unde se produseseră cumpărări atât de masive, încât aveau să se resimtă şi la Bursa din Paris. Într-adevăr, între timp începură să sosească alte telegrame şi un mare număr de agenţi primiră ordine. Rezultatul fu imediat şi considerabil.

— La 3040, cumpăr Universale, repeta Mazaud cu vocea lui enervată şi foarte subţire.

Şi Delarocque, copleşit de cereri, îl supralicită cu cinci franci.

— La 3045, cumpăr.

— Vând la 3045, răcni Jacoby. Două sute, la 3045.

— Trimite-le.

Atunci Mazaud însuşi urcă cursul!

— Cumpăr la 3050.

— Câte?

— Cinci sute… Trimite-mi.

Dar zgomotul, întovărăşit de un haos de mişcări dezordonate, deveni atât de puternic, încât nici agenţii nu se mai puteau înţelege între ei. Şi, pradă zelului profesional, se văzură siliţi să continue prin gesturi, de vreme ce vecile joase ale unora se înecaseră, în timp ce

glasurile stridente ale altora se ascuţiseră la culme. Gurile se deschideau, enorme, fără însă să se audă vreun sunet distinct; doar mâinile vorbeau: o mişcare dinăuntru în afară a celor care ofereau, o altă mişcare, dinafară înăuntru, a celor care cumpărau; degetele ridicate arătau cantitatea, capetele spuneau da sau nu cu un singur semn. De înţeles, puteau înţelege numai cei iniţiaţi; făcea impresia unei crize colective de nebunie. Sus, la galeriile telegrafului, femeile îşi aplecau capetele mirate şi înspăimântate în faţa acelui spectacol extraordinar. În locul unde se ţinea bursa rentelor aveai impresia că lumea se luase la bătaie, formând în mijloc un mănunchi de oameni furioşi şi cu pumnii ridicaţi ameninţător, în timp ce două valuri de oameni care străbăteau acea parte a sălii, împingeau grupurile, destrămându-le şi adunându-le la un loc într-o necontenită mişcare. Între bursa de efecte cu hani lichizi şi *corbeille,* supravieţuind furtunii dezlănţuite a capetelor, nu se mai vedeau decât cei trei cotatori cocoţaţi pe scaunele lor înalte, care pluteau la suprafaţă ca nişte epave, formând, cu registrele lor, o pată albă. Ei se mişcau când la dreapta, când la stânga, urmărind fluctuaţia rapidă a cursurilor ce li se aruncau. Mai ales în sectorul tranzacţiilor cu bani lichizi îmbrânceala ajunsese la culme, totul era o masă compactă de capete în care nu se distingea nicio figură, un furnicar întunecat, luminat doar de micuţele pete albe ale carnetelor agitate în vânt. Iar la *corbeille,* în jurul bazinului pe care fişele aruncate îl umpleau acum cu o floră multicoloră, se zăreau numai capete încărunţite şi ţeste care luceau; se distingea paloarea feţelor obosite care se clătinau şi mâini nerăbdătoare întinzându-se, toată acea mimică în ritm de dans a trupurilor, gata parcă să se mănânce unele pe altele, dacă nu le-ar fi despărţit rampa. Furia ultimelor clipe pusese, de altfel, stăpânire şi pe public; în sală, oamenii se stâlceau unii pe alţii, într-un tropot nesfârşit, într-o învălmăşeală de turmă slobozită pe o

cărare prea îngustă. Şi în masa compactă a redingotelor, jobenele lucioase erau singurele care mai străluceau la lumina ce străbătea în sală prin geamurile înalte.

Deodată însă, un sunet da clopot străbătu vacarmul. Totul se linişti, mişcările încetară, vocile amuţiră peste tot, şi la „lichid” şi la rentă şi la *corbeille*. Nu se mai auzea decât mur – murul surd al publicului, asemenea vuietului unui torent care „intrând din nou în matca lui, îşi adună ultimele ape. În agitaţia care mai dăinuia încă, se anunţară ultimele cursuri. Universala ajunsese la 3060, încheindu-se cu o urcare de 30 de franci faţă de cursul din ajun. Zăpăceala jucătorilor à *la baisse* era desăvârşită. Şi această lichidare avea să fie dezastruoasă pentru ei, deoarece diferenţele chenzinei aveau să se soldeze prin sume considerabile.

Înainte de a părăsi sala, Saccard se ridică în vârful picioarelor, de parcă ar fi vrut să îmbrăţişeze mai bine cu privirile mulţimea din jur. În culmea triumfului părea într-adevăr mai mare; ai fi zis că toată făptura lui măruntă se umflă şi se lungeşte, devenind enormă. Cel pe care părea că-l caută pe deasupra capetelor, era absentul Gundermann, Gundermann pe care ar fi vrut să-l vadă doborât, scrâşnind din dinţi şi cerând iertare. Aceasta fu ziua lui cea mare, aceea despre care se mai vorbeşte încă, aşa cum se vorbeşte despre bătălia de la Austerlitz[31] şi de la Marengo[32]. Clienţii şi prietenii îi ieşiră grăbiţi înainte. Marchizul de Bohain, Sédille, Kolb şi Huret îi strângeau mâinile, în timp ce Daigremont, cu falsul lui surâs de om de lume, îl felicita, cu toate că ştia că la Bursă, victoriile de acest fel sunt mortale. Maugendre, exaltat şi entuziasmat, l-ar fi sărutat pe amândoi obrajii, deşi vedea că Chave dă şi

[31] Localitate din Moravia unde francezii i-au învins în 1805 pe austrieci. (N. T.).

[32] Localitate din Italia unde francezii l-au învins în 1800 pe austrieci. (N. T.).

de data asta din umeri. Dar adevărata adoraţie, religioasă aproape, venea din partea lui Dejoie, care, sosit în fugă de la ziar ca să afle fără întârziere cota ultimului curs, rămăsese la câţiva paşi de el, nemişcat, ţintuit locului de dragoste şi admiraţie, cu ochii strălucind de lacrimi. Jantrou dispăruse, ducându-se. desigur, să transmită vestea baroanei Sandorff. Massias şi Sabatani, radioşi, gâfâiau ca în amurgul triumfal al unei mari bătălii.

— Ei, ce vă spuneam? strigă Pillerault fericit.

Moser, abătut, murmură câteva ameninţări surde.

— Da, da, la marginea prăpastiei vă aşteaptă prăbuşirea... Avem de plătit socotelile pentru Mexic, chestiunea Romei, care s-a încurcat şi mai rău de când cu Mentana[33] iar Germania care ne va cădea în spate foarte curând... Da, da, şi idioţii ăştia care se urcă tot mai sus, ca să aibă de unde cădea mai bine! Ah, s-a dus dracului totul!

Şi cum, de astă dată, Salmon îl privea fără să mai zâmbească, adăugă:

— Asta-i şi părerea dumitale, nu-i aşa? Când totul merge prea bine, înseamnă că sfârşitul e pe aproape.

Între timp, sala se golise, nu mai rămăsese decât fumul de ţigară plutind în aer, ca un nor albăstrui, des şi îngălbenit de praful ce se ridicase. Mazaud şi Jacoby, luând din nou o atitudine corectă, intraseră împreună în biroul agenţilor de schimb, ultimul mai emoţionat de pierderile lui personale – secrete – decât de înfrângerea clienţilor, pe câtă vreme primul, care nu juca, se afla încă sub impresia bucuriei produse de ultimul curs, smuls cu atâta curaj. Stătură câteva minute de vorbă cu Delarocque, cu privire la schimbul de angajamente, ţinându-şi în mâini carnetele pline de notiţe, pe care lichidatorii lor urmau să le despoaie chiar în seara aceea, pentru a transcrie afacerile încheiate. În timpul acesta, în sala funcţionarilor, o încăpere joasă,

[33] Localitate din Italia unde trupele papale şi cele franceze l-au învins în 1867 pe Garibaldi. (N. T.).

întretăiată de coloane şi asemănătoare unei săli de clasă prost întreţinută, cu un şir de pupitre şi cu un vestiar în fund, Flory şi Gustave Sédille, care se duseseră să-şi ia pălăriile, râdeau zgomotos, aşteptând să afle cursul mediu, pe care funcţionarii sindicatului, aşezaţi în faţa unuia dintre pupitre, îl stabileau după cursul cel mai ridicat şi după cursul cel mai scăzut. Pe la trei şi jumătate, după ce afişul fu lipit de un stâlp, amândoi nechezară, fluierară şi imitară cântecul cocoşului, mulţumiţi de frumoasa operaţie pe care o realizaseră traficând cu ordinele de cumpărare ale lui Fayeux. Aceasta însemna o pereche de cercei cu briliante pentru Chuchu, care îl tiraniza acum pe Flory cu pretenţiile ei, şi un semestru plătit anticipat pentru Germaine Coeur, pe care Gustave făcuse prostia să i-o sufle definitiv lui Jacoby. Acesta se încurcase acum cu o călăreaţă de la Hipodrom. De altfel, vacarmul persista în sala funcţionarilor, unde se făceau tot felul de farse stupide, ca de pildă pălării burduşite, într-o îmbrânceală de şcolari în recreaţie. Pe de altă parte, sub peni stil, culisa tocmai Sacheia ultimele afaceri şi Nathansohn, încântat de arbitrajul făcut, se hotărî să coboare treptele, odată cu ultimii jucători care întârziau acolo cu tot gerul pătrunzător. de la ora şase în sus, toată fauna asta de jucători, de agenţi de schimb, de culisieri şi remizieri, după ce unii îşi vor fi stabilit câştigul sau paguba, iar ceilalţi îşi vor fi pus la punct notele de curtaj, aveau să îmbrace haina de seară, pentru a sfârşi ziua, conform concepţiei lor ciudate cu privire la bani, în restaurante şi teatre, serate mondene sau alcovuri galante.

În seara aceea, în Parisul care veghează şi care petrece, n-a existat alt subiect de vorbă decât despre formidabilul duel dintre Gundermann şi Saccard. Femeile căzute pradă jocului, din patimă sau din modă, îşi făceau o plăcere din a folosi cuvinte tehnice ca: lichidare, primă, report, deport, fără ca prin asta să le înţeleagă întotdeauna sensul. Se

vorbea mai ales de situaţia critică a jucătorilor *à la baisse* care, de luni de zile, plăteau la fiecare nouă lichidare diferenţe din ce în ce mai mari, pe măsură ce Universalele urcau, depăşind orice limită logică. Desigur, mulţi jucau fără acoperire şi se lăsau reportaţi, neputând preda acţiunile; dar se încăpăţânau şi îşi continuau operaţiunile *à la baisse*, în speranţa unei apropiate prăbuşiri a cursurilor; totuşi, cu toate reporturile ce tindeau să crească, pe măsură ce banii deveneau tot mai rari, jucătorii *à la baisse,* istoviţi, zdrobiţi, aveau să fie nimiciţi, dacă mai continua urcarea. În realitate, Gundermann, despre care se spunea că e şeful lor atotputernic, se afla în cu totul altă situaţie, pentru că el avea în pivniţele lui un miliard şi dispunea de trupe inepuizabile pe care le putea trimite în foc, oricât de lungă şi de ucigătoare ar fi fost lupta. Da, asta era forţa de neînvins: să poţi rămâne vânzător „cu descoperire”, ştiind că vei avea mereu cu ce plăti diferenţele, până în ziua în care scăderea totală a acţiunilor îţi va aduce victoria.

Se vorbea mereu, se făcea socoteala sumelor imense care fuseseră înghiţite, tot punându-le la bătaie la fiecare 15 şi 30 ale lunii, ea pe nişte rânduri de soldaţi pe care-i macină gloanţele, saci cu galbeni ce se topeau în focul jocului de bursă. Niciodată până atunci Gundermann nu suferise un atac atât de crâncen, îndreptat împotriva puterii lui, pe care o voia suverană şi indiscutabilă. Căci, dacă era, cum îi plăcea lui s-o repete, un simplu negustor de bani şi nu un jucător, avea ferma convingere că pentru a rămâne negustor de bani, cel mai mare din lume, care dispune de averea publică, trebuia să fie stăpânul absolut al pieţei. Nu se bătea pentru câştigul imediat, ci pentru însăşi suveranitatea sa, pentru viaţa sa. De aici provenea recea încăpăţânare şi măreţia sălbatică a luptei. Se plimba pe bulevarde, o lua pe rue Vivienne, cu chipul său palid şi indiferent, cu pasul său de bătrân istovit, fără ca nimic din fiinţa lui să trădeze cea mai mică îngrijorare. Nu credea

decât în logică. Orice curs al Universalelor care depăşea două mii de franci, însemna un început de nebunie; la trei mii de franci era nebunie curată şi acţiunile trebuiau să cadă din nou, aşa cum cade o piatră zvârlită în aer. În consecinţă, aştepta. Va intra, oare, în joc cu tot miliardul? Lumea fremăta de admiraţie în jurul lui Gundermann, după cum fremăta şi de plăcerea de a-l vedea doborât; în timp ce Saccard, care provoca un entuziasm din ce în ce mai zgomotos, avea de partea lui femeile, saloanele, toată societatea pestriţă a jucătorilor, care încasau diferenţe atât de mari, de când băteau monedă din credinţa lor, traficând cu muntele Carmel şi cu Ierusalimul. Apropiata ruină a marii finanţe evreieşti era decretată, catolicismul va pune stăpânire asupra banilor tot aşa cum pusese stăpânire asupra sufletelor. Numai că dacă ostaşii câştigau serios, Saccard se trezi fără bani, golindu-şi tezaurul în necontenitele sale cumpărări de acţiuni. Din cele două sute de milioane disponibile, aproape două treimi fuseseră imobilizate în felul acesta. Era marea prosperitate, triumful înăbuşitor, care sufocă. Orice societate care vrea să stăpânească Bursa pentru a-şi menţine cursul acţiunilor ei, este o societate sortită pieirii. Din cauza asta, el nu intervenise la început decât cu prudenţă. Dar avusese întotdeauna imaginaţie, vedea lucrurile în mare, transforma în poeme suspectele sale învârteli de aventurier. De data asta însă, cu Banca Universală, o afacere într-adevăr mare şi prosperă, ajunsese la visuri de cucerire atât de extravagante, la o idee atât de nebunească, atât de enormă, încât nici el însuşi nu şi-o formula în mod limpede. Partea proastă era că vedea rărindu-se rândurile sale, că nu-i mai rămăseseră pentru măcel decât câteva milioane. Apoi, dacă venea scăderea, avea să fie rândul lui să plătească diferenţe şi, neputând ridica titlurile, va fi nevoit să ceară ca sumele să-i fie reportate. Deşi era victorios, cea mai mică pietricică ar fi putut să-i răstoarne întregul

mecanism. Asta o presimţeau cu toţii, chiar şi cei mai credincioşi, cei care credeau în urcare ca în bunul Dumnezeu. Şi ceea ce pasiona acum întregul Paris, în confuzia şi îndoiala cate cuprinsese toată lumea, era duelul dintre Gundermann şi Saccard, în care învingătorul îşi va pierde tot sângele, lupta corp la corp a doi monştri legendari, zdrobind între ei pe toţi nenorociţii aceia care făceau jocul lor, ameninţând să se sugrume unul pe altul, deasupra ruinelor care se îngrămădeau.

Pe neaşteptate, la 3 Ianuarie, chiar a doua zi după încheierea conturilor ultimei lichidări, Universalele scăzură cu cincizeci de franci. Faptul produse o puternică emoţie. Adevărul era că totul scăzuse; piaţa, obosită de atâta vreme, umflată peste măsură, plesnea din toate încheieturile, două sau trei firme veroase se prăbuşiră cu zgomot. De fapt, lumea ar fi trebuit să fie obişnuită cu salturile violente ale cursurilor, care variau uneori cu câteva sute de franci în timpul aceleiaşi zile de Bursă, înnebunite parcă, asemenea acului busolei pe vreme de furtună. Dar în fiorul care-i străbătu, recunoscură cu toţii începutul prăbuşirii. Universalele scădeau! Strigătul acesta îşi făcea drum şi se răspândea în mulţime, într-un murmur alcătuit din uimire, speranţă şi teamă.

Chiar de a doua zi, Saccard, stând neclintit şi surâzător la postul lui, ridică cursul cu treizeci de franci, mulţumită unor cumpărări masive. Dar în ziua de 5, cu toate eforturile făcute de el, scăderea fu de patruzeci de franci. Universalele nu mai cotau decât trei mii. Şi de atunci fiecare zi aducea o nouă bătălie. În ziua de 6, Universalele urcau din nou. La 7 şi 8 scăzură iar. Era o mişcare irezistibilă, care le tara încetul cu încetul, într-o cădere lentă. Acţiunile Băncii Universale aveau să fie ţapul ispăşitor, ele aveau să plătească, pentru nebunia tuturor, pentru crimele celorlalte afaceri de bursă mai puţin cunoscute, pentru nenumăratele întreprinderi suspecte,

trâmbiţate cu ajutorul reclamelor, întreprinderi ce se înmulţiseră ca nişte monstruoase ciuperci în solul descompus al regimului. Dar Saccard, care nu mai dormea, care în fiecare după amiază îşi relua locul de luptă acolo, lângă stâlpul lui, trăia halucinaţia unei victorii încă posibile. Ca un şef de armată sigur de planurile sale de luptă, nu ceda terenul decât pas cu pas, sacrificându-şi ultimii soldaţi, golind casele de bani ale băncii de ultimii saci cu galbeni, pentru a stăvili drumul celor ce-l asaltau. Ziua de 9 ianuarie marcă încă un succes şi jucătorii *à la baisse* se înfiorară şi dădură înapoi, temându-se ca lichidarea din 15 să nu se îngraşe încă o dată cu leşurile lor. Şi el, care nu mai avea niciun ban, fiind silit să pună în circulaţie poliţe, întocmai ca înfometaţii aceia care văd numai banchete în delirul provocat de foamea lor, îndrăznea acum să-şi mărturisească lui însuşi ţinta miraculoasă şi imposibilă de atins spre care tindea, ideea năstruşnică de a-şi răscumpăra toate acţiunile, pentru a ţine vânzătorii fără acoperire, legaţi de mâini şi de picioare, la cheremul lui. Aşa ceva se întâmplase de curând cu o mică societate de cale ferată; casa emitentă strângând toate acţiunile de pe piaţă, şi cum vânzătorii nu-şi putuseră prezenta acţiunile, se predaseră, siliţi să-şi ofere averea şi persoana lor. Ah! dacă l-ar fi putut hăitui, dacă l-ar fi putut înspăimânta pe Gundermann, ajungând să-l prindă fără acoperire! Dacă ar putea să-l vadă într-o bună zi aducându-i miliardul şi rugându-l să nu ia tot, să-i mai lase şi lui cincizeci de centime pe zi, cât îi trebuie pentru laptele cu care se hrăneşte! Dar pentru o lovitură ca asta ar fi avut nevoie de şapte până la opt sute de milioane. Până acum aruncase în prăpastie două sute de milioane. Asta însemna că îi mai trebuia încă cinci sau şase sute de milioane de pus la bătaie. Cu-şase sute de milioane ar fi putut să ajungă regele aurului şi stăpânul lumii! Ce vis! şi totul era atât de simplu! Pentru ca ideea de valoare a banului dispărea la

gradul acesta de înfierbântară. În locul ei nu mai rămâneau decât pionii tablei de şah. În nopţile lui de nesomn îşi ridica armata celor şase sute de milioane şi o făcea să moară întru gloria sa, victorios în cele din urmă în mijlocul dezastrului, înconjurat de ruinele a tot şi a toate.

La 10 ianuarie, Saccard avu o zi îngrozitoare. La Bursă era tot aşa de vesel şi de liniştit. Şi, totuşi, niciodată un război nu se desfăşurase cu o sălbăticie atât de mută, cu o gâtuire de ceas cu ceas, întinzând capcane peste tot. În bătăliile dezlănţuite pentru bani, bătălii surde şi laşe, în care cei slabi sunt înjunghiaţi fără zgomot, nu mai există legături, rudenii sau prietenii: este legea crudă a celor puternici, care ucid pentru a nu fi ucişi. Saccard se simţea foarte singur, fără alt sprijin în afara nepotolitei lui lacomii, care-l ţinea în picioare, înghiţind întruna pe alţii. Se temea mai ales de ziua de 14 Ianuarie, când trebuia să aibă loc anunţarea primelor. Dar mai găsi banii necesari pentru cele trei zile premergătoare şi la 14, în loc să se prăbuşească, Universalele avură o tendinţă fermă, iar la lichidarea din 15 se încheiară la 2860, cu o scădere numai de o sută de franci faţă de ultimul curs din Decembrie. Se temuse de un dezastru şi acum se prefăcea că crede în victorie. În realitate, însă, pentru prima oară jucătorii *à la baisse* erau învingători, încasând, în sfârşit, diferenţe, ei care de luni de zile nu făceau altceva decât să plătească. Situaţia schimbându-se, Saccard trebui să se lase reportat la Mazaud, care din clipa aceea fu angajat cu sume foarte mari A doua chenzină a lunii Ianuarie avea să fie hotărâtoare.

De când lupta aşa, în zguduiri zilnice care-l azvârleau şi-l ridicau din prăpastie, Saccard simţea, în fiecare seară, o nevoie neînfrânată să se ameţească. Nu putea să rămână singur, mânca, în oraş şi îşi sfârşea nopţile de gâtul vreunei femei. Niciodată nu trăise în felul acesta, făcându-şi apariţia pretutindeni, alergând din teatru în teatru, din cabaret în

cabaret, îngăduindu-şi cheltuieli exagerate de oro. prea bogat. Pe doamna Caroline, ale cărei dojeni îl stânjeneau şi care era mereu gata că-i vorbească de scrisorile pline de îngrijorare pe care le primea de la fratele ei, ea însăşi fiind disperată de campania lui *à la hausse,* înspăimântător de periculoasă, o evita; o vedea în schimb mai des pe baroana Sandorff, ca şi cum perversitatea ei rece, în tainicul apartament din rue Caumartin, i-ar fi schimbat perspectivele, i-ar fi oferit ceasul de uitare de care avea nevoie creierul lui istovit de oboseală. Uneori se refugia acolo pentru a cerceta anumite dosare sau pentru a reflecta la anumite afaceri, fericit la gândul că nimeni din lumea asta nu l-ar putea deranja. Somnul îl dobora şi dormea un ceas sau două, singurele ore de minunată uitare; în acest timp baroana nu se ruşina deloc şi îl scotocea prin buzunare, citindu-i scrisorile, căci devenise faţă de ea complet mut şi nu-i mai da niciun fel de informaţie folositoare. Baroana era sigură, de altfel, că o minţea ori de câte ori scotea câte o vorbă, aşa încât nici nu mai îndrăznea să joace după indicaţiile lui. Dar furându-i mereu secretele, ea ajunsese să cunoască bine toate greutăţile financiare pe care le avea de înfruntat Banca Universală, un întreg sistem de poliţe, de chitanţe date din complezenţă pe care banca le sconta cu prudenţă în străinătate. Saccard, deşteptându-se într-o seară prea devreme şi prinzând-o tocmai când îi căuta în portofel, o pălmuise ca pe o femeie de stradă care scotoceşte prin buzunarele bărbaţilor. De atunci o bătea mereu, ceea ce îi înfuria la început, apoi îi istovea şi-i liniştea pe amândoi.

Totuşi, după lichidarea din 15, la care pierduse vreo zece mii de franci, baroana începu să nutrească un plan. Cum era obsedată de el, ceru sfatul lui Jantrou.

— Într-adevăr, îi răspunsese acesta, cred că aveţi dreptate. A venit vremea să treceţi de partea lui Gundermann… Duceţi-vă la el şi povestiţi-i tot ce ştiţi, de

vreme ce a făgăduit că în ziua în care îi veţi aduce o informaţie precisă, vă va da în schimb şi el una.

În dimineaţa în care baroana se prezentă la Gundermann, acesta era foarte prost dispus. În ajun, cursul Universalelor crescuse din nou. Nu se va isprăvi oare odată povestea cu bestia asta lacomă care-i înghiţise atâţia bani şi care se încăpăţâna să nu moară? Ar fi în stare să se ridice din nou şi să încheie, la 31, tot în urcare; şi Gundermann era furios la gândul că se angajase în această rivalitate dezastruoasă, când ar fi fost mai bine poate să intre şi el alături de Saccard. Zdruncinat în tactica lui obişnuită, pierzându-şi credinţa în logica mereu victorioasă, s-ar fi resemnat, în clipa aceea, să bată în retragere, dacă ar fi putut să dea înapoi fără să piardă totul. Avea rareori clipe din astea de descurajare pe care şi cei mai mari cuceritori le au trăit în preajma izbânzii, în ceasul în care oamenii şi lucrurile îşi cer succesul. Şi această turburare a unui punct de vedere puternic şi atât de limpede, de obicei, provenea din ceaţa ce se formase încetul cu încetul, din aicea taină a operaţiunilor de Bursă ce nu pot fi niciodată bine definite. Da, desigur, Saccard cumpăra, juca, dar juca care pentru clienţi serioşi, sau cu capitalul societăţii? Nu mai ştia nici el ce să creadă din toate zvonurile ce-i veneau din toate părţile. Uşile biroului său imens se trânteau, toţi funcţionarii tremurau de frica furiei lui, şi-i primea pe remizieri cu atâta brutalitate încât obişnuita lor defilare se transforma într-un galop bezmetic.

— Ah! dumneata eşti! se adresă Gundermann baroanei, fără pic de politeţă în glas. N-am timp de pierdut cu femeile pe ziua de azi.

Ea se zăpăci atât de mult, încât renunţă la toate pregătirile şi-i spuse dintr-odată vestea pe care i-o aducea.

— Dar dacă ţi s-ar face dovada că Banca Universală a ajuns la ruină în urma cumpărărilor masive pe care le-a făcut şi că este silită să sconteze poliţe de complezenţă în

străinătate pentru a-şi putea continua campania?

Evreul îşi stăpâni o tresărire de bucurie. Cu privirea stinsă, răspunse cu aceeaşi voce certăreaţă:

— Nu-i adevărat!

— Cum, nu-i adevărat? Dar am auzit-o cu urechile mele şi am văzut-o cu ochii mei!

Şi baroana voi să-l convingă, explicându-i că avusese în mâini poliţe semnate de oameni de paie, pe care-i şi numi, cum numi şi bancherii din Viena, Frankfurt şi Berlin, care le scontaseră. Corespondenţii lui îl vor putea informa şi va vedea atunci că nu venise la el aşa, cu vorbe aruncate în vânt. Mai afirma, de asemenea, că societatea cumpărase pe cont propriu, în unicul scop de a menţine urcarea, şi că până acum fuseseră înghiţite două sute de milioane.

Gundermann, care o asculta cu aerul său posomorât, îşi organiza în minte campania de a doua zi, într-un mod atât de inteligent şi prompt, încât numai în câteva clipe îşi împărţise ordinele şi îşi fixase sumele. Acum era sigur de victorie, ştiind din ce mocirlă provenea informaţia, plin de dispreţ faţă de acest Saccard care fusese atât de idiot încât se încrezuse într-o femeie şi se lăsase vândut.

Când baroana sfârşi, el îşi înălţă capul şi o privi cu ochii lui stinşi:

— Ei şi? întrucât mă priveşte pe mine toată povestea asta?

Ea rămase mirată, atât părea de dezinteresat şi de calm.

— Dar mi se pare că în situaţia dumitale de jucător *à la baisse*...

— Dar cine ţi-a spus dumitale că joc à *la baisse?* Eu nu mă duc niciodată la Bursă şi nici nu speculez... Toate astea nu mă interesează.

Şi glasul lui era atât de nevinovat, încât baroana, cuprinsă de îndoială şi speriată, ar fi sfârşit prin a-l crede, dacă n-ar fi simţit în tonul lui anumite inflexiuni de o naivitate mult prea grosolană. Era limpede că îşi bătea joc

de ea, dispreţuind-o. ca un bărbat sfârşit şi fără nicio dorinţă.

— Aşa că, draga mea prietenă, fiind foarte grăbit şi dacă n-ai nimic mai interesant să-mi spui…

O dădea afară. Atunci, ea, furioasă, se revoltă.

— Am avut încredere în dumneata, am vorbit eu prima… Asta-i o adevărată cursă… Mi-ai făgăduit că dacă-ţi voi fi de folos, îmi vei fi şi dumneata folositor, dându-mi un sfat…

Ridicându-se în picioare, Gundermann o întrerupse. El, care nu râdea niciodată, acum zâmbi, atât de mult haz făcea de păcăleala pe care o trăsese unei femei atât de tinere şi atât de frumoase.

— Un sfat? Cu dragă inimă, scumpa mea… Ascultă-mă bine. Nu juca, nu mai juca niciodată! Te urâţeşti şi apoi nu e frumos ca o femeie să joace!

Şi după ce ea plecă, furioasă, Gundermann se închise în birou cu cei doi fii ai săi şi cu ginerele lui, împărţi rolurile, trimise numaidecât la Jacoby şi la alţi agenţi de schimb pentru a pregăti marea lovitură de a doua zi. Planul lui era simplu: avea să facă ceea ce prudenţa îl oprise să încerce cât timp nu cunoscuse adevărata situaţie a Băncii Universale; avea să inunde piaţa prin vânzări masive, acum când ştia ca banca ajunsese la capătul puterilor ei şi că nu mai este în stare să susţină cursurile. Avea să-şi pună în joc formidabila rezervă a miliardului său, ca un general care vrea să sfârşească lupta şi pe care spionii săi l-au informat asupra punctului slab al inamicului. Logica va triumfa, adeverind încă odată că acţiunile care depăşesc adevărata lor valoare, sunt condamnate pieirii.

Tocmai în ziua aceea, Saccard, presimţind pericolul, se duse la Daigremont. Era agitat şi simţea că venise timpul să dea o lovitură jucătorilor *à la baisse,* dacă nu voia să fie definitiv zdrobit de aceştia, şi era obsedat de ideea lui năstruşnică, colosala armată de şase sute de milioane ce urma să fie pregătită pentru cucerirea lumii. Daigremont îl

primi cu bunăvoinţa lui obişnuită, în locuinţa lui princiară, înconjurat de tablourile sale de preţ şi de tot luxul bătător la ochi, care era plătit la fiecare chenzină de diferenţele câştigate la Bursă, fără ca nimeni să poată şti precis ce era solid în spatele acelui decor, mereu ameninţat sa fie măturat de vreun capriciu al norocului. Până acum nu trădase Banca Universală, refuzând să vândă, prefăcându-se cu ostentaţie că are încredere absolută, în ea şi fiind fericit să susţină frumosul rol al jucătorului *à la hausse*, de pe urma căruia câştiga, de altfel, sume serioase. Se complăcuse în situaţia de a nu crâcni în urma lichidării, defavorabile din 15, convins, după cum spunea pretutindeni, că. urcarea va începe din nou, pândind, totuşi, gata oricând să treacă de partea inamicului la primul semnal mai serios. Vizita lui Saccard şi extraordinara energie de care acesta dădea dovadă, ideea măreaţă despre care îi vorbi şi care consta din a strânge totul de pe piaţă, îi provocară o adevărată admiraţie. Era o nebunie, dar marile figuri de ostaşi şi de financiari nu sunt oare, de cele mai multe ori, nişte nebuni care îşi ating scopurile? Şi făgădui că-i va da ajutor chiar de a doua zi: avea de pe acum posturi puternice, va trece şi pe la Delarocque, agentul lui, pentru a le întări şi mai mult; fără să mai vorbească de prietenii lui, pe la care se va duce personal, formând astfel un fel de sindicat de al cănii sprijin era sigur. După socoteala lui, acest nou corp de armată care putea să intre imediat în luptă avea să se cifreze la o sută de milioane. Suma asta ar fi fost de ajuns. Saccard, radios, sigur de victorie, întocmi pe loc planul de bătaie, o mişcare de învăluire de o nemaipomenită îndrăzneală, împrumutată de la cei mai iluştri conducători de oşti; la început, la deschiderea Bursei, avea să fie o simplă zgândăreală, pentru a-i atrage pe jucătorii *à la baisse* şi a le insufla încredere; apoi, după ce vor fi obţinut primul succes, când cursurile vor începe să scadă, aveau să sosească

Daigremont şi cu prietenii lui, cu artileria grea. cu toate acele milioane neaşteptate, care ar răsări ca din senin, luându-i pe la spate şi zdrobindu-i. Avea să fie o înfrângere, totală, un masacru. Şi cei doi prieteni se despărţiră, cu strângeri de mână şi cu râsete triumfătoare.

O oră mai târziu, în timp ce Daigremont, care trebuia să cineze în oraş, se dusese să se îmbrace, primi o altă vizită, a baroanei Sandorff. În zăpăceala ei, avusese inspiraţia să vină şi să-l consulte. Se vorbise în trio vreme că este amanta lui, dar între ei doi nu era decât o foarte liberă camaraderie. Erau şi unul şi altul animale de pradă, se cunoşteau prea bine unul pe celălalt, pentru a ajunge la minciuna unei legături. Ea îi vorbi de temerile ei, de vizita făcuta la Gundermann şi de răspunsul acestuia, ascunzându-i însă înfrigurarea care o îndemnase la trădare. Şi Daigremont făcu haz de ea, o necăji speriind-o şi mai mult, cu un aer nedumerit, gata să creadă că Gundermann spusese adevărul când jurase că nu juca *à la baisse;* căci poţi să fii sigur vreodată? Bursa e ca un codru des, un codru des într-o noapte întunecoasă, în care fiecare merge dibuind. În întunericul acela, dacă faci prostia să asculţi toate născocirile idioate şi contradictorii ale oamenilor, îţi rupi, la sigur, gâtul.

— Atunci, să nu vând? întrebă ea îngrijorată.

— De ce să vinzi? Ar fi o nebunie! Mâine vom fi stăpâni absoluţi. Universalele vor creşte din nou la trei mii şi o sută. Orice s-ar întâmpla, ţine-te bine: vei fi mulţumită de ultimul curs… Mai mult nu-ţi pot spune.

Baroana plecase şi în timp ce Daigremont se îmbrăca, clopoţelul anunţă o a treia vizită. Ah! nu! Pe ăsta nu-l va primi! Dar când i se aduse cartea de vizită a lui Delarocque, strigă Imediat ca agentul sa fie introdus. Şi cum acesta, foarte emoţionat, zăbovea să vorbească, Daigremont porunci valetului să iasă şi îşi puse singur cravata în faţa unei oglinzi.

— Uite ce e, dragul meu, zise Delarocque cu familiaritatea lui de membru al acelui aş club, mă bizui, nu-i aşa, pe prietenia dumitale, deoarece e vorba de ceva delicat... Închipuieşte-ţi că Jacoby, cumnatul meu, a avut bunăvoinţa să-mi aducă la cunoştinţă o lovitură care se pregăteşte. Mâine, la Bursă, Gundermann şi cu ceilalţi sunt ferm hotărâţi să arunce Universala în aer. Vor zvârli pe piaţă tot pachetul de acţiuni... Jacoby a şi primit ordinele şi a dat fuga la mine...

— Ei, drăcia dracului! exclamă Daigremont, pălind.

— Aşa că înţelegi, am angajate posturi foarte însemnate *à la hausse,* da, pentru vreo cincisprezece milioane, de ajuns ca să-ţi poţi rupe gâtul... Atunci, nu-i aşa? Am luat o trăsură şi am dat o raită pe la toţi clienţii mei serioşi. Nu-i cinstit, dar intenţia e bună.

— Ei, drăcia dracului! repetă celălalt.

— Aşa dar, dragul meu, fiindcă tu joci „cu descoperire", am venit să te rog să mă acoperi sau să renunţi la poziţiile angajate.

Daigremont strigă:

— Vinde, dragul meu, vinde... Oh! nu! asta nu! nu rămân în casele în care se prăbuşesc, ăsta-i un eroism fără rost... Nu cumpăra, vinde! Am la tine acţiuni de aproape trei milioane: vinde-le, vinde tot!

Şi cum Delarocque se pregătea în grabă să plece, spunând că mai are şi alţi clienţi de vizitat, Daigremont îi luă mâinile şi i le strânse cu putere.

— Îţi mulţumesc. Nu voi uita asta niciodată. Vinde, vinde tot!

Rămas singur, îşi rechemă valetul ca să-l pieptene şi să-i perie barba. Ah! ce învăţătură de minte! De astă dată fusese cât pe ce să se lase păcălit ca un copil! Uite ce înseamnă să-ţi pui mintea cu un nebun!

Seara, la Bursa mică, de la ora opt, începu panica. Bursa mică se ţinea în epoca aceea pe trotuarul bulevardului des

Italiens, la intrarea pasajului Operei; acolo nu era decât culisa, care opera. În mijlocul unei mulţimi suspecte de samsari, de remizieri şi de speculanţi veroşi. Printre el circulau vânzătorii ambulanţi, iar cerşetorii care strângeau mucuri de ţigări se aruncau în patru labe printre picioarele celor din jur. Stând de-a-curmezişul bulevardului, mulţimea forma o grămadă compactă ca o turmă pe care valul trecătorilor o risipea, dar care se strângea din nou, laolaltă, imediat. În seara aceea se adunaseră acolo aproape două mii de oameni; era o atmosferă blândă, cu un cer înnourat şi fumuriu, trăgând a ploaie, după gerurile grozave din ultimul timp. Piaţa era foarte activă, Universalele erau oferite pretutindeni şi cursurile scădeau repede. Aşa că, în scurt timp, începură să circule anumite zvonuri, să se producă îngrijorare. Ce se întâmpla? Oamenii îşi şopteau unii altora numele vânzătorilor probabili, după remizierul care dădea ordinul sau după culisierul care îl executa. Dacă cei mari vindeau, asta însemna că se pregătea, desigur, ceva foarte grav. Şi de la opt până la zece fu o îmbulzeală nemaipomenită, toţi jucătorii care mirosiseră ceva îşi desfăcură poziţiile; unii avură chiar timpul ca, din cumpărător să devină vânzător. Toată lumea se duse la culcare îngrijorată, ca în ajunul marilor dezastre.

A doua zi vremea era mizerabilă. Plouase toată noaptea, o ploaie măruntă şi rece care îneca oraşul, transformându-l din cauza dezgheţului într-o mocirlă gălbuie şi apoasă. Încă de la douăsprezece şi jumătate, Bursa îşi începu activitatea în atmosfera asta umedă. Mulţimea, în număr nemaipomenit de mare, se refugiase sub peristil şi în sala ce devenise în curând, din cauza umbrelelor ude care se scurgeau, o băltoacă imensă. Rapănul negru de pe ziduri mustea şi el, iar prin tavanul de sticlă pătrundea o lumină ştearsă, roşietică şi nespus de tristă..

În mijlocul zvonurilor alarmante care circulau – diferite poveşti extraordinare ce zăpăceau minţile – toate privirile îl

căutau chiar de la intrare pe Saccard şi-l măsurau din cap până-n picioare. Acesta era la postul său, în picioare, lângă stâlp, şi arăta la fel. ca în celelalte zile, *ai* în zilele de triumf, cu aerul său de bună dispoziţie şi de desăvârşită încredere. Aflase că în ajun, la Bursa mică de seară Universalele scăzuseră cu trei sute de franci. Presimţea o primejdie foarte mare şi se aştepta la un asalt furios din partea jucătorilor à *la baisse. P*lanul lui de bătaie i se părea însă inatacabil; mişcarea de învăluire a lui Daigremont, sosirea neprevăzută a unei armate proaspete de milioane trebuia să răstoarne totul şi să-i asigure încă odată victoria. El unul, nu mai avea bani; tezaurul. Băncii Universale era golit, îl sleise şi de ultima centimă. Şi totuşi, nu dispera, fusese reportat de Mazaud pe care îl convinsese într-atâta încât, mărturisindu-i sprijinul pe care avea să-l primească din partea sindicatului lui Daigremont, agentul, deşi nu avea acoperire, acceptase noi ordine de cumpărare în valoare de mai multe milioane. Tactica stabilită de ei era de a nu îngădui prea mult scăderea cursurilor la începutul Bursei, de a le susţine, războindu-se în aşteptarea armatei de întărire. Emoţia era atât de vie, încât Massias şi Sabatani, renunţând la şireteniile ce nu-şi mai aveau rostul, acum, când adevărata situaţie constituia subiectul tuturor discuţiilor, veniră să stea de vorbă în văzul lumii cu Saccard, apoi alergară să transmită ultimele instrucţiuni ale acestuia, unul lui Nathansohn, sub peristil, celălalt lui Mazaud, care se afla încă în biroul agenţilor de schimb.

Era unu fără zece şi Moser, care tocmai sosea, chinuit de o criză de ficat ce nu-l lăsase să doarmă toată noaptea, îi atrase atenţia lui Pillerault că în ziua aceea lumea era palidă şi părea bolnavă. Pillerault. pe care apropierea dezastrelor îl făcea să se bucure în fanfaronada sa de cavaler rătăcitor, izbucni într-un hohot de râs.

— Tu eşti bolnav, dragul meu! Toată lumea e foarte veselă. O să vă tragem o chelfăneală s-o ţineţi minte toată

viaţa!

Adevărul era însă că, din cauza îngrijorării generale, sala părea posomorâtă în lumina aceea roşietică şi lucrul acesta se resimţea mai ales din murmurul înăbuşit al vocilor. Nu se mai auzea izbucnirea zgomotoasă a zilelor de mari urcări, agitaţia, vacarmul acela ca al fluxului şi refluxului, ce se revărsa din toate părţile, cuprinzând totul. Nimeni nu alerga, nimeni nu striga, toată lumea se strecura şi vorbea pe şoptite, ca în odaia unui bolnav. Deşi era o mulţime nesfârşită şi circulaţia se făcea cu greu, totuşi abia se auzea un murmur trist, stârnit de şoaptele pline de nelinişte ce stăpâneau sala, de veştile proaste ce se spuneau numai la ureche. Mulţi tăceau, palizi, cu chipul contractat şi cu ochii măriţi, căutând să găsească un răspuns pe feţele celor din jurul lor.

— Dumneata, Salmon, nu spui nimic? întrebă Pillerault cu o ironie agresivă.

— De! murmură Moser, face şi el ca ceilalţi: tace, îi e frică.

Într-adevăr, în ziua aceea, când toţi aşteptau într-o încordare mută, tăcerea lui Salmon nu mai neliniştea pe nimeni.

În jurul lui Saccard, mai ales, se îmbulzeau o mulţime de clienţi, tremurând de nesiguranţă şi dornici de a auzi o vorbă bună. Mai târziu observară că Daigremont nu-şi făcuse încă apariţia, după cum nu se arătă nici deputatul Hu, ret, care fiind, desigur, prevenit, devenise din nou câinele credincios al lui Rougon. Kolb, înconjurat de un grup de bancheri, se prefăcea că este absorbit într-o mare afacere de arbitraj. Marchizul de Bohain, mai presus de toate schimbările soartei, îşi plimba liniştit chipul palid şi aristocratic, convins că va câştiga în orice caz, deoarece dăduse ordin lui Jacoby să cumpere tot atâtea Universale, câte îl însărcinase pe Mazaud să vândă. Şi Saccard, asaltat de mulţimea celorlalţi, de cei credincioşi şi de naivi, se

arăta deosebit de binevoitor, liniştindu-l pe Sediile şi pe Maugendre, care, cu buzele tremurânde şi cu ochii umezi, cerşeau speranţa izbânzii. Le strânse mâna cu putere, punând în acest gest făgăduiala fermă că vor învinge.

Apoi, lăsând să creadă ca e absolut fericit, la adăpost de orice pericol, începu să se vaite de o nimica toată.

— Ce să vă spun, sunt tare necăjit. Au uitat pe frigul ăsta o camelie în curte şi acum a pierit.

Cuvintele lui circulară din gură în gură şi lumea se înduioşa de soarta cameliei. Ce om şi Saccard ăsta! De o încredere nezdruncinată, mereu surâzând, fără să poţi şti dacă totul nu este decât o mască menită să ascundă înspăimântătoarele griji care pe un altul, l-ar fi chinuit!

— Animalul! Ce frumos e! murmură Jantrou la urechea lui Massias, care tocmai venea spre el.

Chiar atunci, Saccard îl chemă pe Jantrou, căci în clipa aceea supremă îşi amintise de după amiaza când fiind împreună cu el văzuse cupeul baroanei Sandorff postat în strada Brogniart. Era oare şi acum acolo, în această zi de criză? Oare vizitiul stătea în ploaie, tot aşa, nemişcat, cocoţat pe capră, în timp ce baroana aştepta cursurile îndărătul ferestrelor trase?

— Bineînţeles că se află acolo! răspunse Jantrou cu jumătate de glas şi este din toată inima alături de dumneata, ferm hotărâtă să nu dea un pas înapoi… Suntem cu toţii aici. neclintiţi, la posturile noastre.

Saccard se simţi fericit de încrederea pe care i-o arătau, deşi se cam îndoia că baroana şi toţi ceilalţi erau dezinteresaţi. De altfel, în orbirea patimii lui, credea că merge tot pe drumul victoriei, urmat de întreg poporul său de acţionari, acel popor de umili şi de oameni de lume, vrăjiţi, fanatizaţi, sau de femei frumoase amestecate printre servitoare, cuprinse de acelaşi avânt plin de credinţă.

În sfârşit, clopotul sună, trecând ca un vaiet de alarmă pe

deasupra capetelor ce se mişcau speriate. Şi Mazaud, care tocmai îi transmitea nişte ordine lui Flory, se întoarse repede la *corbeille,* în timp ce tânărul funcţionar alerga la telegraf, foarte emoţionat; deoarece în ultimul timp pierduse mereu, din cauză că se încăpăţâna să mizeze pe Universale, în ziua aceea era hotărât să încerce o ultimă lovitură, punându-şi nădejdea în povestea intervenţiei lui Daigremont, pe care o auzise la birou, ascultând la uşă. La *corbeille,* ca şi în sală, domnea aceeaşi îngrijorare; de când cu ultima lichidare, agenţii îşi dădeau bine seama că li se clatină pământul sub picioare, presimţind în jurul lor simptome tot atât de grave, încât, cu toată experienţa lor, se alarmaseră. de la început se produseră câteva prăbuşiri parţiale, iar târgul istovit, supraîncărcat, trosnea din toate încheieturile. Avea să se producă oare unul dintreacele cataclisme ce se produc la zece, cincisprezece ani odată, una dintre acele crize mortale care decimează Bursa şi o mătură ca un vânt pustiitor? La Bursa rentelor, la vânzările pe bani lichizi, strigătele păreau sugrumate, îmbulzeala era tot mai mare, dominată de siluetele negre şi înalte ale cotatorilor care aşteptau cu tocul în mână. Mazaud, care îşi încleştase mâinile pe rampa de catifea roşie, îl zări imediat pe Jacoby, de partea cealaltă a bazinului circular, strigând cu vocea lui adâncă:

— Vând Universale la 2800, vând Universale!

Acesta era ultimul curs al Bursei mici din ajun; şi pentru, a opri scăderea de la început, agentul lui Saccard crezu că dă dovadă de prudenţă cumpărând la preţul acesta. Vocea lui ascuţită se ridică, dominându-le pe toate celelalte.

— La 2800 cumpăr. Trimite-mi trei sute de bucăţi!

În felul acesta fu fixat primul curs. Dar îi fu imposibil să-B menţină. Ofertele de vânzare curgeau din toate părţile. Luptă cu disperare timp de o jumătate de oră, fără alt rezultat, decât că încetinise căderea rapidă. Se mira însă foarte mult că nu este susţinut mai viu de culisă. Ce făcea

oare Nathansohn, ale cărui ordine de cumpărare le aştepta? Dar abia mai târziu; află tactica sănătoasă a acestuia din urmă care, cumpărând pentru Saccard. vindea în acelaşi timp pe cont propriu, căci mirosise care este adevărata situaţie. Massias, care făcuse cumpărări masive, alergă cu sufletul la gură şi-l anunţă pe Mazaud ce debandadă era la culisă; acesta îşi pierdu atunci capul şi trase ultimele cartuşe, dând drumul dintr-odată la toate ordinele sale, pe care avusese de gând să le eşaloneze până la sosirea ajutoarelor. Ca urmare, cursurile urcară puţin, revenind de la 2500 la 2650, prin acele salturi bruşte caracteristice zilelor furtunoase; şi pentru încă o clipă, Mazaud, Saccard şi toţi cei care cunoşteau planul de luptă, fură cuprinşi de o speranţă nemărginită. Căci, de vreme ce acţiunile începuseră de pe acum să urce, însemna că ziua era câştigată şi că victoria avea să fie fulgerătoare în clipa în care rezervele lor se vor revărsa asupra flancului jucătorilor à *la baisse,* prefăcând astfel propria înfrângere într-o formidabilă ruină a adversarilor. Avu loc o mişcare de înviorare profundă, Sédille şi Maugendre, i-ar fi sărutat mâinile lui Saccard, Kolb se apropie de el în timp ce Jantrou dispăru, dând fuga să transmită vestea cea bună baroanei. Şi în aceeaşi clipă tânărul Flory, plin de fericire, fu văzut căutându-l peste tot pe Sabatani, care îi servea acum de intermediar pentru a-i da un nou ordin de cumpărare.

Dar sunase ora două şi Mazaud, asupra căruia se concentra greul atacului, dădea semne de slăbiciune. Uimirea lui era din ce în ce mai mare, văzând că întăririle întârziau să intre în foc. Era timpul; ce mai aşteptau, oare, ca să-l scoată din situaţia aceea critică în care îşi istovea forţele? Cu toate că din mândrie profesională arăta ca şi cum ar fi fost foarte liniştit, simţea că-i îngheaţă obrajii şi se temea să nu pălească. Jacoby, urlând, continua să-i arunce, metodic, ofertele, pe care el însă încetă să le mai primească. Nici nu se mai uita la el, ci-l privea pe

Delarocque, agentul lui Daigremont, a cărui tăcere n-o înţelegea. Mic şi îndesat, cu barba roşie, păstrând însă pe faţă zâmbetul şi aerul fericit, căci era după un chef, acesta stătea liniştit locului, într-o inexplicabilă aşteptare. Avea să adune el, oare, toate ofertele, avea să salveze totul, prin ordinele de cumpărare de care erau, probabil, pline fişele pe care le ţinea în mână?

Dintr-odată, cu vocea lui guturală, puţin răguşită, Delarocque intră în luptă.

— Vând Universale... Vând Universale...

Şi în câteva clipe, oferi acţiuni în valoare de mai multe milioane. Alte glasuri îi răspunseră. Cursurile se prăbuşeau..

— Dau la 2400... Dau la 2300... Câte?... Cinci sute? Şase sute... Trimite-mi!

Ce spunea? Ce se întâmpla? În locul ajutoarelor aşteptate, din pădurile învecinate năvălea o armată inamică. Ca şi la Waterloo[34], Grouchy[35] nu sosea, şi trădarea desăvârşea dezastrul. Sub valul acesta necurmat şi proaspăt al vânzătorilor, sosiţi în pas de alergător, se produse o panică înspăimântătoare.

În clipa aceasta, Mazaud simţi urcându-i-se în obraji fiorul morţii. Îl reportase pe Saccard cu sume mult prea mari şi acum avu senzaţia precisă că Universalele, prăbuşindu-se, aveau să-l strivească. Dar chipul lui frumos, brun şi cu mustăţi subţiri, rămase de nepătruns şi plin de curaj. Cumpără încă până îşi execută toate ordinele primite, cu glasul lui subţire, de cocoş tânăr, şi ascuţit, ca în zilele de succes. În faţa lui, adversarii, Jacoby care mugea şi Delarocque apoplectic, deşi se căzneau să pară nepăsători, se arătau totuşi destul de îngrijoraţi, căci îl vedeau acum în mare pericol şi se întrebau cine le va mai plăti, dacă el va

[34] Localitate din Belgia uncie Napoleon I a fost învins în 1815 de armatele coalizate anglo-prusiene. (N. T.).

[35] Mareşal francez (1766–1847) care prin şovăiala de care a dat dovadă a contribuit la înfrângerea suferită de armatele franceze la Waterloo. (N. T.).

sări în aer? Mâinile lor strângeau cu putere catifeaua rampei, vocile lor continuau să strige mecanic, din obişnuinţă, în timp ce în privirile lor fixe se răsfrângea toată spaima aceasta a dramei banului.

Şi atunci, în ultima jumătate de oră, se produse dezastrul, dezordinea se agravă, trăgând după ea mulţimea într-un galop nebunesc. După încrederea desăvârşită şi după entuziasmul orb, urmă reacţia fricii, grăbindu-se cu toţi să vândă cât mai era timp. Ordinele de vânzare se abătură ca grindina la *corbeille,* unde ploua cu fişe, iar pachetele enorme de titluri, zvârlite fără niciun fel de prudenţă, grăbeau scăderea, transformând-o într-o adevărată prăbuşire. Cursurile, scăzând din ce în ce mai jos, ajunseseră la 1500, la 1200 şi la 900. Cumpărători nu mai erau, câmpul de luptă fusese râs şi rămânea acoperit cu cadavre. Deasupra întunecatului furnicar de redingote, cei trei cotatori păreau a fi nişte funcţionari care înregistrează decesele. Printr-un efect ciudat al dezastrului, din ce în ce mai mare, agitaţia încetă deodată, zgomotul amuţi ca în faţa unei catastrofe uriaşe. După ce sună clopoţelul de închidere, când fu afişat ultimul curs de 830 franci, în toată sala domni o linişte înfiorătoare. Ploaia continua să cadă neîncetat deasupra geamlâcului, prin care nu mai pătrundea decât lumina unui amurg turbure; sala se transformase într-o băltoacă din cauza apei scurse din umbrele şi a paşilor mulţimii, făcând ca podeaua, pe care zăceau tot felul de hârtii rupte, să semene cu un grajd prost îngrijit; în timp ce *corbeille*-ul era plin până la refuz de movila împestriţată a fişelor verzi, roşii şi albastre, azvârlite cu grămada.

Mazaud intrase în biroul agenţilor de schimb odată cu Jacoby şi Delarocque. Se duse la bufet, bău un pahar cu bere, cuprins de o sete arzătoare şi îşi aruncă privirile asupra acelei încăperi mari cu un vestiar, cu masa lungă aşezată în mijloc şi în jurul ei orânduite fotoliile celor şaizeci

de agenţi, cu perdele de catifea roşie şi cu tot luxul acela banal şi învechit care o făcea să semene cu sala de aşteptare de clasa I a unei gări mari; se uita cu aerul mirat al unuia care parcă n-ar mai fi vă rut-o niciodată până acum. După aceea se pregăti să plece, fără să scoată niciun cuvânt, strângând ca de obicei mâna lui Jacoby şi a lui Delarocque, toţi trei cu chipurile palide, cu toate că-şi păstrau atitudinea corectă de fiecare zi. Îi spusese lui Flory să-l aştepte la ieşire şi, într-adevăr, îl găsi acolo, în tovărăşia lui Gustave Acesta, de o săptămână, plecase definitiv de la birou şi trecuse pe acolo numai din curiozitate, veşnic surâzător şi ducând-o din petrecere în petrecere, fără să se întrebe dacă a doua zi tatăl său i-ar mai putea plăti datoriile, în timp ce Flory, palid ca ceara, scoţând din gâtlej tot felul de sunete idioate, de abia putea să vorbească în urma pierderilor îngrozitoare pe care le suferise şi care se ridicau la vreo sută de mii de franci, neştiind nici măcar de unde avea să ia primul franc. Mazaud şi funcţionarul său dispărură în ploaie.

În sală, însă, panica bântuise mai ales în jurul lui Saccard; aici războiul făcuse cele mai mari ravagii. Fără să înţeleagă din prima clipă ce se întâmplă, el asistase la toată această prăbuşire, privind pericolul în faţă. De ce se producea atâta panică? Mai trebuiau doar să sosească trupele lui Daigremont. După aceea însă, când auzi cum scădeau vertiginos cursurile, deşi nu-şi putea lămuri cauza dezastrului, ridicase capul ca să moară în picioare. Un frig năprasnic îl cuprinsese din cap şi până în picioare, avea senzaţia că totul e pierdut, că era înfrânt pe veci. Dar josnica părere de rău după bani, amărăciunea atâtor plăceri pierdute, n-aveau nimic a face cu durerea lui; suferea cumplit numai din cauza umilirii lui de om învins, numai din cauza victoriei lui Gundermann, victorie răsunătoare, definitivă, care întărea odată mai mult atotputernicia acestui rege al aurului. În clipa aceea, Saccard fu într-

adevăr măreţ. Întreaga lui făptură sfida soarta, fără să clipească, nemişcat, singur împotriva torentului de disperare şi de ură pe care-l simţea pornind de pe acum împotriva lui. Toată sala fierbea, se revărsa spre stâlpul unde stătea el, pumnii se strângeau, buzele rosteau cuvinte mur dare, dar el îşi păstra surâsul său inconştient, care putea fi luat drept o provocare.

La început, îl zări, ca printr-un fel de ceaţă, pe Maugendre, palid ca moartea, târât afară din sală, de braţ, de căpitanul Chave, care-i repeta că-l prevenise, vorbindu-i cu cruzimea jucătorului mărunt, fericit când îi vede pe marii speculatori frângându-şi gâtul. Apoi îl zări pe Sédille, cu chipul contractat, cu aerul înnebunit al negustorului care ştie că i se prăbuşeşte întreprinderea. Acesta, tremurând, se apropie de Saccard să-i strângă mâna bărbăteşte, de parcă ar fi vrut să-i arate că nu era supărat pe el. Încă de la prima trosnitură, marchizul de Bohain se dăduse în lături, trecând de partea armatei triumfătoare a jucătorilor à *la baisse,* povestindu-i lui Kolb, care stătea şi el, prudent, la o parte, că Saccard îi provocase îndoieli supărătoare încă de la ultima adunare generală. Jantrou, înnebunit, dispăruse din nou, în fuga mare, ca să comunică baroanei Sandorff ultimul curs; aceasta avea să cadă cu siguranţă pradă unei crize de nervi în cupeul ei, aşa cum i se întâmpla în zilele când avea pierderi mari.

În faţa lui Salmon, tot aşa de mut şi de misterios, se întâlniră iar jucătorul à *la baisse* Mosser, şi jucătorul à *la hausse* Pillerault, acesta din urmă provocător şi mândru, cu toate că era ruinat, în timp ce celălalt, care câştiga o avere, îşi strica bucuria victoriei cu tot felul de griji îndepărtate.

— Să ştiţi că la primăvară vom avea război cu Germania. Toate acestea nu miros a bine, Bismarck ne pândeşte.

— Ia mai lasă-ne în pace! Şi de astă dată am greşit, tot fiindcă m-am gândit prea mult... Ei. nu-i nimic! O s-o iau de la început şi totul va merge bine!

Până atunci Saccard se ţinuse tare. Doar numele lui Fayeux, rostit în spatele său, al acelui încasator de rente din Vendôme, cu care era în legătură de afaceri pentru o întreagă serie de acţionari mărunţi, îi provocă o senzaţie neplăcută, deoarece acest nume îi amintea de marea masă a celor mici, a mărunţilor capitalişti ce aveau să fie zdrobiţi sub dărâmăturile Băncii Universale. Dar, dintr-odată, zărindu-l pe Dejoie, livid, descompus, senzaţia aceea neplăcută se accentua, căci în acest nenorocit pe oare-l cunoştea de aproape i se părea că vede ruinarea umilă şi jalnică a micilor acţionari. În acel aş timp, printr-un fel de halucinaţie, îi apărură chipurile palide şi disperate ale conteselor de Beauvilliers, care-l priveau deznădăjduite, cu ochii lor mari şi plini de lacrimi. Şi în acea clipă Saccard, piratul cu inima tăbăcită de douăzeci de ani de tâlhării, Saccard care se mândrea că nu-şi simţise niciodată picioarele tremurând şi că nu se aşezase niciodată pe banca ce era acolo lângă stâlp, avu un moment de slăbiciune şi trebui să stea jos o clipă. Mulţimea se mişca mereu, ameninţând să-l înăbuşe. Înălţă capul, simţind nevoia să respire şi să sări deodată în picioare, căci sus, la galeria telegrafului, aplecată deasupra sălii, o zări pe cumătra Méchain, dominând cu trupul ei puhav câmpul de bătaie. Geanta veche de piele neagră era lângă ea, pe rampa de piatră. Aşteptând să îndese în ea acţiunile depreciate, pândea morţii, întocmai cum face corbul cel lacom care zboară pe urma armatelor până în ziua. măcelului.

Atunci Saccard se îndepărtă cu pasul sigur. I se părea că întreaga lui fiinţă e goală; dar printr-o extraordinară încordare a voinţei, înainta, apăsat şi drept. Părea, însă, că simţurile i se tociseră, avea senzaţia că nu calcă pe pământ, ci pe un covor moale de lână. O ceaţă îi îneca ochii şi un zgomot asurzitor îi vâjâia în urechi. În timp ce ieşea din clădirea Bursei şi cobora treptele, nu mai recunoştea

oamenii; se credea înconjurat de umbre fantomatice, de forme nedesluşite şi de sunete pierdute... Parcă zărise mutra lată şi strâmbă a lui Busch, trecând prin faţa lui?... Parcă se oprise o clipă pentru a sta de vorbă cu Nathansohn, care era foarte bine dispus şi a cărui voce înceată i se părea că vine de undeva, de departe? Parcă Sabatani şi cu Massias îl însoţiseră în mijlocul consternării generale? Se revedea înconjurat de un grup numeros, printre care Sédille şi Maugendre, de tot felul de figuri ce dispăreau, se transformau. Şi pregătindu-se să plece, să se piardă în ploaie, în noroiul apos ce înecase tot Parisul, repetă cu o voce ascuţită, în faţa acestei lumi fantomatice care-l înconjura, făcându-şi o glorie din a-şi manifesta această libertate de spirit:

— Ah! ce rău îmi pare de camelia aceea, pe care am uitat-o în curte şi care a degerat.

XI

Îngrozită, doamna Caroline trimise chiar în seara aceea o telegramă fratelui ei, care se afla la Roma, unde urma să mai rămână o săptămână; peste trei zile Hamelin sosea la Paris, pentru a face faţă pericolului.

Explicaţia care a avut loc între Saccard şi inginer, în biroul din rue Saint-Lazare, în aceeaşi încăpere în care pe vremuri fusese discutată şi pusă la cale cu atâta entuziasm întreprinderea, fu amară. În ultimele trei zile, crahul de la Bursă se agravase îngrozitor, acţiunile Băncii Universale scăzuseră, prin salturi bruşte, sub valoarea de emitere, ajungând la 430 de franci; scăderea continua, ceas cu ceas, iar edificiul trosnea şi se prăbuşea.

Doamna Caroline asculta, tăcută, fără a interveni. Avea remuşcări şi se învinuia de complicitate, deoarece ea fusese aceea care, după ce-şi făgăduise că va veghea, lăsase lucrurile să ajungă până aici. În loc să se fi mulţumit să-şi vândă pur şi simplu acţiunile, pentru a opri urcarea, n-ar fi trebuit care să găsească altceva, să fi spus oamenilor ce-i aşteaptă, în sfârşit, să fi făcut ceva? În marea ei dragoste pentru Hamelin, simţea o durere adâncă, văzându-l compromis în felul acesta, cu marile lucrări ameninţate, cu întreaga operă a vieţii lui periclitată. Şi suferea cu atât mai mult, cu cât nu se simţea în drept să-l judece pe Saccard: nu-l iubise oare, nu-i aparţinea oare prin

tainica legătură a cărei ruşine o copleşea acum tot mai mult? Se afla astfel, între cei doi bărbaţi, într-o luptă sfâşietoare. În seara catastrofei îl copleşise pe Saccard! cu un val de sinceritate totală, golindu-şi inima de toate temerile şi învinuirile pe care le îngrămădise de atâta timp. Dar văzându-l că zâmbeşte plin de voinţă, de neînvins, în ciuda tuturor celor întâmplate, şi gândindu-se la puterea de care avea nevoie omul acesta pentru a rămâne în picioare, îşi spusese că, după ce se arătase atât de slabă cu el, acum, când era la pământ, nu mai avea dreptul să-l lovească. Aşa că, hotărâtă să tacă, nu voia să fie decât un martor, manifestându-şi dezaprobarea doar prin atitudinea ei.

Dar de astă dată, Hamei în atât de împăciuitor de obicei, atât de indiferent faţă de tot ceea ce nu privea direct munca lui, îşi ieşise din fire. Vorbi despre jocul de bursă cu o violenţă nespus de mare; banca pierea din cauza acestui joc nebunesc, din cauza unei crize de nebunie curată. Evident, nu era dintre aceia care pretind că o bancă poate îngădui acţiunilor sale să scadă, aşa cum face o companie de cale ferată, de pildă: o companie de căi ferate îşi are materialul său imens, care-i aduce câştiguri, pe câtă vreme adevăratul material al unei bănci este creditul ei; şi ea trage să moară de îndată ce creditul de care se bucură se clatină. Dar trebuia şi aici o măsură. Dacă era necesar şi chiar înţelept să se menţină cursul la 2000 de franci, era un non-sens şi o crimă să-l forţezi, să vrei să-l impui la trei mii sau chiar la mai mult. Îndată după sosirea lui, ceruse să afle adevărul, tot adevărul. Acum nu se mai putea să fie minţit, nu i se mai putea spune, aşa cum îngăduise să se declare chiar în prezenţa lui, la ultima adunare generală, că societatea nu posedă niciuna din acţiunile proprii. Registrele vorbeau, aşa că îşi dădu uşor seama de toate minciunile. Contul lui Sabatani, de pildă, despre care ştia că este omul de paie ce camufla operaţiunile societăţii; şi, prin

contul ăsta, putea urmări pas cu pas, lună cu lună, timp de doi ani de zile, înfrigurarea crescândă a lui Saccard; acesta, la început, cumpărase timid, cu prudenţă, pentru a trece apoi la cumpărări din ce în ce mai masive, ajungând la cifra enormă de douăzeci şi şapte de mii de acţiuni, care costaseră aproape patruzeci şi opt de milioane. O asemenea sumă pusă pe numele unui Sabatani oarecare, nu era oare o nebunie sfruntată, nu era o bătaie de joc la adresa celorlalţi oameni? Şi Sabatani nu era singurul; mai erau şi alţi oameni de paie, funcţionari şi chiar administratori ai băncii, ale căror cumpărări, trecute la contul reporturilor, depăşeau douăzeci de mii de acţiuni, în valoare şi ele de aproape patruzeci şi opt de milioane de franci. Toate acestea, însă, nu erau decât cumpărări ferme, la care mai trebuiau adăugate cumpărările pe termen, operate în cursul ultimei lichidări din Ianuarie, care reprezentau peste douăzeci de mii de acţiuni, ce însumau şaizeci şi şapte de milioane şi jumătate de franci; aceste acţiuni urmau să fie preluate de Banca Universală; fără a mai pune la socoteală alte zece mii de acţiunii la Bursa din Lyon, echivalând şi ele cu douăzeci şi patru de milioane. Făcând totalul, ajungeai la concluzia că societatea deţinea aproape un sfert din acţiunile emise de ea şi că le plătise cu colosala sumă de două sute de milioane. Acesta era abisul în care se scufundase.

În ochii lui Hamelin apăruseră lacrimi de durere şi de furie, El pusese la Roma, cu atâta succes, bazele marii lui bănci catolice, Tezaurul Sfântului Mormânt, oare urma să asigure în zilele de persecuţie din viitor, înscăunarea regească a papei la Ierusalim, în legendara glorie a locurilor sfinte; o bancă menită să pună noul regat al Palestinei la adăpost de turburările politice şi care îşi baza bugetul ei, garantat de bogăţiile naturale ale ţării, pe o serie întreagă de emisiuni ale căror titluri aveau să le cumpere creştinii din lumea întreagă. Şi toate acestea se prăbuşeau dintr-

odată, din cauza acestei nebunii stupide a jocului! Când plecase, lăsase un bilanţ admirabil, milioane peste milioane, o societate a cărei prosperitate atât de rapidă provocase uimirea lumii întregi; şi în mai puţin de o lună, la întoarcerea lui, milioanele se topiseră, societatea era la pământ, făcuta praf, nu mai rămăsese decât un gol fără fund pe deasupra căruia se părea că trecuse pârjolul. Uimirea lui creştea, cerea cu energie explicaţii, voia să înţeleagă ce putere misterioasă îl împinsese pe Saccard să se anume cu atâta înverşunare împotriva colosalului edificiu pe care-l ridicase, îndemnându-l, pe de o parte, să-l distrugă piatră cu piatră, în timp ce, pe de altă parte, pretindea că-l desăvârşeşte.

Saccard îi dădu toate lămuririle, foarte precis şi fără să *æ* supere. În primele ore se simţise emoţionat şi zdrobit, acum îşi revenise însă, regăsindu-şi tăria şi neînvinsa lui speranţă. Catastrofa fusese mare din cauza trădărilor, dar nimic nu era încă pierdut. Va şti el să repare totul. De altfel, dacă banca avusese o prosperitate atât de rapidă şi de mare, asta nu se datora oare metodelor de lucru ce i se reproşau azi: crearea sindicatului, sporurile succesive de capital bilanţul prea grăbit al ultimului exerciţiu, acţiunile păstrate de societate şi mai târziu acţiunile cumpărate cu miile, nebuneşte? Toate acestea se înlănţuiau. Cine acceptă succesul, trebuie să accepte şi riscurile. Când încingi prea tare o maşină, se întâmplă uneori să sară în aer. În fond, el nu-şi recunoştea nicio greşeală, căci făcuse cu mai mult curaj şi cu mai multă pricepere însă, ceea ce face orice director de bancă; şi nu renunţa nici acum la ideea genială, uriaşă, anume de a răscumpăra toate acţiunile şi de a-l doborî pe Gundermann. Nu avusese bani, asta-i tot. Acum nu-i rămâne decât s-o ia de la început. Pentru lunea următoare fusese convocată o adunare generală extraordinară şi Saccard susţinea, că e absolut sigur de acţionarii săi, de la care va obţine toate sacrificiile cerute

de moment, convins fiind că la primul lui semnal îşi vor aduce cu toţii averile. Până atunci banca îşi continua activitatea mulţumită micilor sume pe care celelalte instituţii de credit, marile bănci, i le avansau în fiecare dimineaţă pentru a face faţă necesităţilor urgente ale zilei respective, de teama unei prăbuşiri prea bruşte, care le-ar zgudui şi pe ele. Odată criza trecută, afacerile aveau să reînceapă şi banca va străluci din nou.

— Bine, obiectă Hamelin, pe care această încredere plină de optimism începuse să-l liniştească, dar în ajutoarele date de rivalii noştri, nu vezi o tactică, o încercare de a se pune mai întâi la adăpost pe ei înşişi şi de a face apoi ca prăbuşirea noastră să fie şi mai cumplită, după ce o vor fi amânat? Şi ceea ce mă nelinişteşte pe mine, este că-l văd amestecat în toate astea pe Gundermann.

Într-adevăr, Gundermann îşi oferise printre primii ajutorul, pentru a evita declararea imediată în stare de faliment, cu extraordinarul simţ practic al unui om care, silit să dea foc casei vecinului, aleargă apoi să care găleţi cu apă, pentru ca să nu fie distrus întregul cartier. El nu ştia ce înseamnă ura şi nu cunoştea altă glorie în afara aceleia de a fi primul negustor de bani din lume, cel mai bogat şi cel mai priceput, care îşi sacrificase toate celelalte pasiuni pentru neîncetata creştere a bogăţiei sale.

Saccard făcu un gest plin de nerăbdare, exasperat de înţelepciunea şi inteligenţa de care dăduse dovadă învingătorul lui.

— Oh! Gundermann! Face pe generosul, crede că-mi sfâşie inima cu generozitatea lui!

Urmă o clipă de tăcere, apoi doamna Caroline, care până atunci nu scosese niciun cuvânt, zise în cele din urmă:

— Dragul meu, l-am lăsat pe fratele meu să-ţi vorbească aşa cum trebuia s-o facă, îndreptăţită fiind de durerea pe care a încercat-o când a aflat de toate lucrurile astea necinstite… Dar situaţia noastră mi se pare clară şi cred că

nu va putea fi compromis, dacă lucrurile ar lua, într-adevăr, o întorsătură proastă. Ştii la ce curs am vândut, aşa că nu se va putea spune că el a contribuit la urcare, ca să câştige cât mai mult de pe urma acţiunilor. De altfel, dacă ar fi să se întâmple vreo catastrofă, ştim ce avem de făcut... Eu una, ţi-o mărturisesc, nu mă încăpăţânez să sper aşa ca dumneata. Ai însă dreptate când spui că trebuie să luptăm până la sfârşit şi fii sigur că nu fratele meu va fi acela care te va descuraja.

Era emoţionată şi simţea din nou aceeaşi îngăduinţă pe care i-o arătase întotdeauna omului acestuia de o tărie de neclintit, dar nu voi să-şi arate slăbiciunea, căci nu putea să se înşele singură cu privire la operaţiunile necinstite ale lui Saccard, operaţiuni pe care acesta, ar fi în stare să le continue şi de aci încolo, cu patima lui hrăpăreaţă de pirat lipsit de scrupule.

— Desigur, declară la rândul său Hamelin, sătul de toată povestea asta şi ajuns la capătul puterilor, nu te voi stânjeni tocmai în clipa în care dumneata lupţi pentru a ne salva pe noi toţi. Bizuie-te pe mine, dacă-ţi pot fi de folos cu ceva.

Şi încă o dată, în acest ceas hotărâtor, în clipa când era ameninţat din toate părţile, Saccard îi linişti şi-i cuceri din nou de partea sa, despărţindu-se de ei cu aceste cuvinte pline de făgăduieli şi mister:

— Dormiţi liniştiţi... Nu pot încă să vă spun nimic, dar am absoluta convingere că lucrurile vor intra, în normal încă înainte de sfârşitul săptămânii viitoare.

Fraza asta, al cărei înţeles nu-l lămurea nimănui, o repeta *tuturor prietenilor* casei, tuturor clienţilor care veniseră înspăimântaţi şi îngroziţi, să-i ceară sfatul. De trei zile, în rue de Londres, în biroul său era un du-te vino continuu. Doamna şi domnişoara de Beauvilliers, Maugendre, Sédille, Dejoie se perindară unii după alţii. Saccard îi primea foarte liniştit, cu un aer ostăşesc şi cu cuvinte răsunătoare, care le

dădură din nou curaj, iar când ei pomeneau de vânzarea acţiunilor, chiar în pierdere, el se supăra şi le striga să nu facă o prostie cu asta, dându-şi cuvântul de onoare că Universalele vor ajunge din nou la cursurile de 2000 şi chiar de 3000 de franci. În ciuda greşelilor pe care le făcuse, îşi păstrau cu toţii o încredere oarbă în el; să fie lăsat în pace să-i poată prăda încă şi până la urmă va descurca totul şi va sfârşi prin a-i îmbogăţi pe toţi, aşa cum jurase. Dacă până luni n-avea să se întâmple nimic, dacă avea timpul necesar să întrunească adunarea generală extraordinară, nimeni nu se îndoia că el va izbuti să scoată banca neatinsă dintre dărâmături.

Saccard se gândise la fratele lui, Rougon, acesta fiind ajutorul salvator de care tot vorbea, ferindu-se să spună mai mult, întâlnindu-se faţă în faţă cu Daigremont, trădătorul, şi făcându-i aspre imputări, acesta îi răspunse: „Dar bine, dragul meu, nu eu te-am trădat, ci fratele dumitale!” Da, fireşte, omul ăsta era în dreptul lui: nu intrase în combinaţie decât cu condiţia că şi Rougon va face parte din întreprindere şi i se făgăduise limpede că aşa va fi. Nu era deci de mirare că se retrăsese, de vreme ce ministrul, nu numai că nu se asociase cu ei, dar pe deasupra era în plin război cu Banca Universală şi cu directorul ei! Ceea ce spunea Daigremont era o scuză căreia nu i se putea replica nimic. Foarte impresionat, Saccard îşi dăduse seama ce greşeală imensă însemna neînţelegerea cu fratele său, care era singurul în stare să-l apere şi care-l putea face invulnerabil, în aşa măsură încât nimeni n-ar mai fi îndrăznit să-i desăvârşească ruina, ştiindu-l sprijinit de marele om politic. Şi clipa în care se hotărî să-l roage pe deputatul Huret să intervină în favoarea sa, fu una dintre cele mai grele pentru mândria lui. De altfel, îşi păstră o atitudine ameninţătoare, refuzând categoric sa dispară şi pretinzând, ca pe un lucru ce i s-ar fi cuvenit, ajutorul lui Rougon, căci acesta avea mai mult

interes decât el să evite scandalul. A doua zi, în loc de vizita pe care i-o făgăduise Huret, primi doar un bilet, scris în termeni destul de vagi, în care i se dădea sfatul să nu-şi piardă răbdarea şi să se aştepte mai târziu la o rezolvare favorabilă, dacă împrejurările nu vor fi potrivnice. Saccard se mulţumi şi cu aceste câteva rânduri, pe care le socotea drept o făgăduială de neutralitate.

Adevărul era însă că Rougon luase energica hotărâre să sfârşească odată cu acest membru bolnav al familiei sale, care de ani de zile îl stânjenea mereu, făcându-l să trăiască sub teroarea celor mai dubioase scandaluri şi de care ar fi fost mai bucuros să scape definitiv. Dacă avea să se întâmple vreo catastrofă, el era hotărât să lase lucrurile să-şi urmeze cursul. Deoarece nu va izbuti să-l convingă niciodată pe Saccard să plece din Franţa, nu era oare mai simplu să-l silească să se expatrieze el însuşi, uşurându-i fuga, după o condamnare serioasă? Un scandal brusc, o curăţenie generală şi totul s-ar isprăvi. De altfel, situaţia ministrului era foarte grea de când declarase în faţa Corpului Legislativ, cu o elocinţă memorabilă şi plină de avânt, că Franţa nu va îngădui niciodată Italiei să pună mâna pe Roma. Foarte aplaudat de catolici, foarte atacat de cei din starea a treia, care deveneau din ce în ce mai puternici, Rougon vedea apropiindu-se ceasul în care aceştia din urmă, ajutaţi de bonapartiştii liberali, îl vor debarca de la putere, afară doar de cazul când le-ar da şi lor vreo garanţie. Şi dacă împrejurările aveau să-i fie favorabile, garanţia o reprezenta distrugerea Băncii Universale, patronată de Roma şi devenită o forţă îngrijorătoare. În sfârşit, ceea ce contribuise la această hotărâre fusese o comunicare secretă a colegului său de la finanţe, care, fiind pe punctul de a lansa un împrumut, întâlnise de partea lui Gundermann şi a tuturor bancherilor evrei foarte multă rezervă, lăsând să se înţeleagă că vor refuza să-i dea concursul, atâta timp cât piaţa va fi

nesigură pentru ei şi la bunul plac al aventurierilor. Gundermann triumfa. Erau de preferat evreii, a căror domnie asupra aurului era un lucru stabilit, unor catolici ultraconservatori, stăpâni ai lumii, odată ce ar fi devenit regii Bursei!

Se vorbea, de asemenea, că ministrul de justiţie Delcambre. În ura sa neîmpăcată împotriva lui Saccard, voind să afle ce atitudine ar adopta Rougon faţă de fratele său în cazul în care justiţia ar fi nevoită să intervină, ar fi primit următorul răspuns venit din adâncul inimii: „Ah! să mă scape odată de el şi voi da acatiste la biserică!” Aşa dar, de vreme ce Rougon îl lăsa în voia soartei, Saccard era pierdut. Delcambre, care-l pândea mereu de când ajunsese la putere, îl prinse în sfârşit încălcând Codul, gata să-l înhaţe în plasa întinsă de justiţie şi nu-i mai rămânea decât să găsească un pretext oarecare pentru a pune jandarmii şi judecătorii pe urmele lui.

Într-o dimineaţă, Busch, furios că nu făcuse încă nimic, se duse la palatul de justiţie. Dacă n-avea să se grăbească, nu va mai putea scoate niciodată de la Saccard cei patru mii de franci pe care îi datora încă cumetrei Méchain de pe urma faimoaselor cheltuieli făcute cu micul Victor. Planul lui era să facă un scandal înspăimântător, acuzându-l că ţine copilul sechestrat, ceea ce i-ar îngădui să dea în vileag toate acele amănunte dezgustătoare în legătură cu violul mamei şi cu părăsirea copilului. Un asemenea proces intentat împotriva, directorului Băncii Universale, tocmai acum, în emoţia provocată de criza prin care trecea banca, ar fi făcut să fiarbă tot Parisul. Busch nădăjduia că Saccard va plăti de la prima ameninţare. Dar substitutul însărcinat să-l primească, şi care era un nepot al lui Delcambre, îl ascultă grăbit şi plictisit: o, nu! asta nu! Din baliverne de felul acesta nu poate ieşi nimic serios, fiindcă nu există niciun articol din cod în care să se încadreze! Dezamăgit, Busch începu să-şi piardă cumpătul şi vorbi de îndelungata

răbdare de care dăduse dovadă, când magistratul îl întrerupse brusc, auzindu-l pomenind de faptul că mersese cu naivitatea faţă de Saccard până acolo încât depusese o sumă de bani spre fructificare la Banca Universală. Cum aşa, avea fonduri ameninţate să fie pierdute în falimentul sigur al acestei bănci şi nu se mişca! Nimic nu era mai simplu, n-avea decât să depună o plângere de escrocherie, căci justiţia fusese prevenită mai demult asupra manevrelor frauduloase care urmau să atragă după ele falimentul. Aici era de dat lovitura grozavă, şi nu cu povestea aceea, cu melodrama despre o femeie de stradă moartă din cauza beţiei şi cu un copil crescut în mocirlă. Busch asculta, atent şi grav, îndrumat pe o cale nouă, împins la o acţiune pe care n-o întreprinsese încă şi ale cărei consecinţe hotărâtoare le putea ghici: Saccard arestat, Banca Universală lovită de moarte. Teama că-şi va pierde banii l-ar fi putut determina pe loc. De fapt, lui îi trebuiau doar nenorociri, ca să poată pescui în apă tulbure. Totuşi, şovăi, spunând că se va mai gândi, că va reveni; atunci magistratul se văzu nevoit să-i pună cu sila condeiul în mână şi să-l facă să scrie, chiar în cabinetul lui, plângerea de escrocherie, pe care, imediat după plecarea lui Busch, o duse plin de zel unchiului său, ministrul de justiţie Delcambre. Soarta lui Saccard era pecetluită.

A doua zi, la sediul băncii din rue de Londres, Saccard avu o lungă întrevedere cu cenzorii şi cu administratorul judiciar, pentru a încheia bilanţul pe care intenţiona să-l prezinte adunării generale. Cu toate sumele împrumutate de la celelalte instituţii financiare, se văzură siliţi să închidă ghişeele şi să suspende plăţile din cauza cererilor mereu crescânde. Banca aceasta care, cu o lună în urmă, avea în tezaurul ei aproape două sute de milioane, nu mai putuse restitui clientelei sale nedumerite decât câteva sute de mii de franci. O hotărâre a tribunalului de comerţ declarase din oficiu falimentul, în urma unui raport sumar făcut în ajun de

un expert însărcinat cu verificarea registrelor. Cu toate acestea, Saccard făgăduia încă, inconştient, că va salva situaţia, manifestând o încredere oarbă şi un curaj cu totul neobişnuit. Tocmai în ziua aceea când agenţii de schimb trebuiau să-i aducă un răspuns pentru fixarea unui curs de compensaţie, uşierul îl anunţă că este aşteptat de trei domni în salonul alăturat. Era poate salvarea, şi Saccard se repezi într-acolo, foarte vesel. Dădu însă peste un comisar însoţit de doi agenţi, care procedară la imediata lui arestare. Mandatul de aducere fusese emis în urma raportului expertului, care denunţa neregulile din scripte, şi, în special, în urma plângerii de abuz de încredere făcută de Busch, care pretindea că se dăduse altă destinaţie unor fonduri încredinţate de el, băncii, spre fructificare. În acelaşi timp fu arestat şi Hamelin, la domiciliul său din rue Saint-Lazare. De data asta era sfârşitul, ca şi cum toată ura şi toate nenorocirile s-ar fi abătut dintr-odată asupra lor. Adunarea generală, extraordinară nu se mai putea întruni, iar Banca Universală îşi încetă existenţa.

Doamna Caroline nu fusese acasă în clipa arestării fratelui său, care nu-i putuse lăsa decât câteva rânduri scrise în grabă. Când se înapoie, rămase împietrită; nu-şi închipuise niciodată că ar fi fost posibil ca fratele ei să fie urmărit un minut măcar, atât de străin îl ştia de orice afaceri dubioase, socotindu-l în afară de orice vină, graţie îndelungatelor lui absenţe. Chiar a doua zi după faliment, fratele şi sora dăduseră tot ce aveau în favoarea activului, voind să iasă din această aventură tot aşa de săraci cum intraseră; şi suma era mare, aproape opt milioane, în care erau socotiţi şi cei trei sute de mii de franci pe care-i moşteniseră de la o mătuşă. Doamna Caroline începu să facă imediat demersuri, cereri şi din clipa aceea nu mai trăi decât cu gândul să îmbunătăţească soarta bietului ei frate şi să-i pregătească apărarea; cu tot curajul de care dădea dovadă, era zguduită din nou de crize de plâns ori de câte

ori şi-l închipuia în închisoare, nevinovat, stropit de noroiul acestui scandal înfiorător, cu viaţa distrusă şi cu numele pe veci pătat. El, care, dacă-l scoteai din lucrările lui tehnice, era blând, slab, pios ca un copil şi nevinovat ca un prostuţ, cum îi spunea ea! La început se înfuriase împotriva lui Saccard, singurul vinovat de dezastru, cauza nenorocirii lor, a cărui activitate blestemată o reconstituia şi o judeca foarte limpede, din prima zi, când râsese cu atâta poftă de ea că citeşte Codul, până în ultimele zile, când odată cu prăbuşirea dezastruoasă, trebuiau plătite toate neregulile pe care ea le prevăzuse şi le îngăduise. Chinuită apoi de remuşcarea complicităţii care o urmărea, tăcuse, evitând să se ocupe pe faţa de Saccard, hotărâtă să lupte ca şi când el nici n-ar exista. Când trebuia să-i rostească numele, s-ar fi zis că vorbeşte de un străin, de o parte adversă, ale cărei interese erau diferite de ale sale. Ea, care se ducea aproape zilnic la fratele ei, la închisoarea Conciergerie, nici nu ceruse măcar autorizaţia să-l vadă pe Saccard. Era foarte curajoasă, locuia tot în apartamentul lor din rue Saint-Lazare, primind pe toţi cei care se prezentau, chiar şi pe cei care veneau cu înjurăturile pe buze; devenise o femeie de afaceri hotărâtă să salveze ce se mai putea salva din cinstea şi fericirea lor.

În timpul lungilor zile pe care şi le petrecea în felul acesta, sus, în biroul unde trăise ceasuri atât de frumoase de muncă şi de speranţe, un spectacol mai ales o mâhnea adânc. Când se apropia de vreo fereastră şi îşi arunca privirile asupra clădirii de alături, o apuca o strângere de inimă, zărind în odăiţa în care stăteau de obicei cele două sărmane femei, profilurile palide al contesei de Beauvilliers şi al fiicei sale Alice, Acele zile de Februarie erau foarte blânde şi deseori le redea plimbându-se încet, cu capetele plecate, de-a lungul aleilor pline de muşchi ale grădinii răvăşite din cauza iernii. Crahul fusese dezastruos. pentru aceste fiinţe. Nenorocitele care, cu două săptămâni în

urmă, ar fi putut avea un milion opt sute de mii de franci din cele şase sute de acţiuni ale lor, şi care azi, când acţiunile scăzuseră de la trei mii, la treizeci de franci n-ar fi obţinut decât optsprezece mii. Toată averea lor se topise într-o clipă, spulberată de vânt: cei douăzeci de mii de franci pentru zestre, pe care contesa îi pusese cu atâta greutate de o parte, cei şaptezeci de mii de franci împrumutaţi în contul fermei de la Aublets, apoi ferma însăşi vândută cu două sute patruzeci de mii de franci, când valora patru sute de mii. Ce se vor face oare, căci ipotecile care grevau casa înghiţeau de pe acum opt mii de franci pe an, iar ele nu-şi putuseră niciodată, reduce bugetul casei la mai puţin de şapte mii, cu toată zgârcenia lor, cu toate economiile sângeroase pe care le făceau pentru a salva aparenţele şi pentru a şi păstra rangul? Chiar dacă şi-ar vinde acţiunile, cum aveau să trăiască de acum încolo, cum aveau să poată face faţă tuturor nevoilor, cu aceşti optsprezece mii de franci care le mai rămăseseră de pe urma naufragiului? Se impunea o necesitate, pe care contesa nu voise încă s-o întrevadă în mod hotărât: să părăsească locuinţa, s-o lase creditorilor ipotecari, de vreme ce nu mai aveau posibilitatea să plătească dobânzile, şi să nu aştepte ca aceştia s-o scoată în vânzare; să se retragă imediat într-un apartament mai mic, în care să ducă o viaţă restrânsă şi ştearsă, până ce vor ajunge la ultima bucăţică de pâine. Dar dacă bătrâna rezista încă, era pentru că asta ar fi însemnat o schimbare a întregii ei fiinţe, moartea a tot ceea ce crezuse că reprezintă ea, prăbuşirea neamului ei pe care, de ani de zile, îl ţinea în viaţă cu mâinile acelea tremurătoare şi cu o încăpăţânare eroică. Urmaşii familiei de Beauvilliers, ajunşi să stea cu chirie la alţii, trăind printre străini, departe de acoperişul casei lor strămoşeşti, în mizeria mărturisită a celor învinşi, nu era oare un lucru care să te facă să mori de ruşine? Şi contesa lupta mai departe.

Într-o dimineaţă, doamna Caroline le zări spălând rufe în micul hangar din grădină. Bătrâna bucătăreasă, aproape neputincioasă, nu le mai putea fi de mare folos; în ultimele zile de ger trebuiseră s-o îngrijească; şi cam la fel se întâmplase şi cu bărbatul ei, portar, vizitiu şi valet în acelaşi timp, care abia dacă mai putea să măture prin casă şi să vadă de calul acela bătrân, slab şi prăpădit ca şi el. De aceea, contesele se apucaseră cu hotărâre de gospodărie, fiica lăsând câteodată la o parte pictura pentru a pregăti supele acelea subţiri cu care se hrăneau, ca vai de lume, patru persoane, iar mama scutura praful prin casă, cârpea hainele şi ciorapii, convinsă, în spiritul ei de economie, că iroseşte mai puţine cârpe, ace şi aţă de când face ea toate treburile astea. Când se anunţa vreo vizită, trebuia să le vezi pe amândouă fugind, zvârlindu-şi şorţurile de pe ele, spălându-se la repezeală şi apărând ca nişte doamne, cu mâini albe şi îngrijite. Pentru cei dinafară, felul lor de viaţă nu se schimbase, onoarea familiei era salvată: cupeul ieşea întotdeauna corect înhămat, ducându-le pe contesă şi pe fiica ei după treburi, mesele pe care le dădeau de două ori pe lună întruneau aceiaşi oaspeţi ca în fiecare iarnă, fără să lipsească vreun fel de mâncare sau vreo lumânare din candelabre. Trebuia să poţi privi, ca doamna Caroline, în grădina lor, ca să-ţi dai seama cât de cumplite erau zilele de post cu care plăteau tot acest decor, toată această aparenţă înşelătoare a unei averi dispărute. Când le vedea plimbându-şi tristeţea de moarte pe sub scheletele verzui ale arborilor bătrâni de veacuri, în grădina plină de umezeală. Înconjurată de zidurile caselor vecine, era. cuprinsă de o milă atât de adâncă, încât se depărta de fereastră, cu inima sfâşiată de remuşcări, ca şi cum s-ar fi simţit complice cu Saccard, în provocarea acestei mizerii.

Într-o dimineaţă, doamna Caroline avu un alt prilej de întristare. şi mai direct încă, şi mai dureros. I se anunţă vizita lui Dejoie şi ea, curajoasă, ţinu să-l primească.

— Ei, biletul meu Dejoie…

Dar se opri speriată, când observă cât de palid era fostul om de serviciu. Privirile lui păreau stinse şi chipul îi era de nerecunoscut. El, atât de înalt, părea acum mic, parcă ar fi rămas pe jumătate.

— Curaj, dragul meu, nu trebuie să te laşi doborât de gândul că toţi banii sunt pierduţi!

Atunci el răspunse cu o voce înceată.

— O! doamnă, nu-i din cauza asta… Da, adevărat, la început mi s-a părut că m-a lovit cineva în cap, fiindcă mă învăţasem cu gândul că suntem bogaţi. Ce să-i faci, când câştigi ţi se urcă la cap şi te ameţeşti ca şi când ai fi băut prea mult… Doamne! mă şi resemnasem să încep din nou să lucrez şi aş fi muncit atât de mult, încât aş fi ajuns să aduc banii la loc… Numai că dumneavoastră nu ştiţi!…

Şi lacrimile începură să-i curgă pe obraji.

— Da, dumneavoastră nu ştiţi… A plecat!

— A plecat? Cine a plecat? întrebă doamna Caroline mirată.

— Nathalie, fetiţa mea… De măritat, nu se mai putea mărita; şi s-a înfuriat grozav când a venit tatăl lui Théodore să ne spună că fiu-său a aşteptat destul şi că se însura cu fata unei negustorese, care avea o zestre de aproape opt mii de franci. De, ce să zic, că s-a înfuriat la gândul că nu mai am niciun ban şi că o să rămână fată bătrână, o înţeleg… Dar eu, care o iubeam atât de mult! Uitaţi-vă, nu mai departe decât iarna trecută, mă sculam noaptea din somn ca s-o învelesc! Şi nu-mi cumpăram tutun ca să aibă ea pălării mai frumoase. Eu i-am fost mamă, eu am crescut-o, şi nu trăiam decât pentru bucuria de a o vedea acolo, în căsuţa noastră.

Lacrimile îl înecau, plângea cu hohote.

— Da, toate astea sunt din cauza ambiţiei mele… Dacă aş fi vândut acţiunile atunci când ele mi-ar fi adus cei şase mii de franci de care aveam nevoie pentru zestrea fetei,

Nathalie ar fi fost acum la casa ei. Numai că, de! acţiunile se urcau mereu şi m-am gândit şi la mine, am vrut la început şase sute, după aia opt sute şi după aia o mie de franci rentă; şi asta cu atât mai mult, cu cât mai târziu fata ar fi moştenit toţi banii... Şi când mă gândesc că a fost o vreme când acţiunile ajunseseră la trei mii, că aveam în mână douăzeci şi patru de mii de franci, adică cei şase mii de franci pentru zestre şi pe lângă asta m-aş fi putut retrage şi eu cu un venit de nouă sute de franci! Dar nu! Vream o mie! Auzi tâmpenie! Şi acum nu mai am nici măcar două sute de franci. Da! Eu sunt de vină! Mai bine m-aş fi aruncat în gârlă!

Doamna Caroline, foarte mişcată de durerea lui, îl lăsă să-şi verse toată durerea. Ar fi vrut totuşi să ştie ce s-a întâmplat.

— A plecat, bietul meu Dejoie? Şi cum a plecat?

Atunci el, simţindu-se încurcat, în timp ce obrajii lui palizi se îmbujorară, explică:

— Da. a plecat, a dispărut, de trei zile... Făcuse cunoştinţă cu un domn care stătea peste drum de noi, oh! un domn foarte bine, ca la vreo patruzeci de ani... în sfârşit, a fugit...

Şi în timp ce-i povestea amănunţit, cu oarecare stingherealã, căutându-şi cuvintele, doamna Caroline o vedea în gând pe Nathalie, blondă şi subţirică, mlădioasă şi graţioasă cum numai pariziencele pot fi. Îi revedea mai ales ochii mari, cu priviri atât de liniştite şi de reci, în care se reflecta un nemaipomenit egoism. Copila se lăsase adorată de tatăl ei, ca un idol fericit şi fusese cuminte atâta vreme cât avusese interes să fie, ferindu-se să cadă. prosteşte, cât mai nădăjduia o zestre, o căsătorie şi o prăvălioară în care ar fi tronat la casă. Dar să ducă mai departe o viaţă sărăcăcioasă, ca slugă a naivului ei tată silit să înceapă din nou să muncească, asta nu! Se săturase de felul atât de puţin plăcut de trai de care nu mai avea nicio nădejde să

scape. Şi o ştersese, îşi pusese liniştită ghetele şi pălăria pentru a pleca în altă parte.

— Da, adevărat, continua să bâiguie Dejoie, la noi în casă. viaţa nu era prea veselă; şi când eşti drăguţă, nu face să-ţi pierzi tinereţea, plictisindu-te... Totuşi, prea a fost crudă! Închipuiţi-vă, nici măcar rămas bun nu şi-a luat, nici măcar un cuvinţel nu mi-a scris, nici măcar nu mi-a făgăduit c-o să mai vină să mă vadă din când în când... A tras uşa după ea şi dusă a fost! Vedeţi, îmi tremură mâinile, am rămas ca tâmpit! Şi nu mă pot stăpâni, o caut în casă peste tot locul. O, Doamne, după ce m-am chinuit atâţia ani, e oare cu putinţă s-o fi pierdut, ca fetiţa mea dragă să nu se mai întoarcă niciodată?

Acum nu mai plângea, însă durerea lui era atât de sfâşietoare, încât doamna Caroline îi strânse mâinile şi negăsind cuvinte de mângâiere, repeta întruna:

— Bietul meu Dejoie, bietul meu Dejoie...

După care, pentru a-l face să-şi mai uite puţin gândurile, aduse vorba de falimentul Băncii Universale. Îşi cerea iertare că-i îngăduise să cumpere acţiuni şi-l judecă pe Saccard cu asprime, fără să-i pomenească numele. Fostul om de serviciu se însufleţi însă, imediat. Îmbolnăvit de patima jocului, se aprindea încă şi acum.

— A, domnul Saccard a avut dreptate când nu m-a lăsat că vând! Afacerea era grozavă şi i-am fi înghiţit pe toţi, dacă n-ar fi fost mişeii care ne-au trădat... Oh! doamnă dragă, dacă domnul Saccard ar fi aici, toate ar merge altfel. Nenorocirea noastră a fost că l-au băgat la închisoare. Numai el ne-ar mai putea salva... I-am spus eu judecătorului: „Dom nule, dă-i drumul, şi eu îi voi încredinţa iar averea mea, chiar viaţa la nevoie, pentru că omul ăsta îl are pe Dumnezeu în el, face întotdeauna ceea ce vrea!”

Doamna Caroline îl privea, uimită. Cum! nicio ocară, nicio învinuire? Dimpotrivă, el vorbea cu credinţa arzătoare a unui fanatic. Ce putere extraordinară avusese Saccard

asupra turmei, dacă izbutise să-i insufle o astfel de încredere nemărginită!

— În sfârşit, doamnă, venisem doar să vă spun asta şi vă rog să mă iertaţi dacă v-am vorbit de necazul meu, dar parcă mi-am pierdut minţile!... Când îl veţi vedea pe domnul Saccard, spuneţi-i că noi suntem şi acum alături de dânsul.

Şi plecă, cu pasul lui şovăitor. Rămasă singură, doamna Caroline se simţi scârbită de viaţă! Nenorocitul ăsta îi sfâşiase inima. Împotriva celuilalt, împotriva aceluia al cărui nume nici nu voia să-l rostească, nutrea o furie de două ori mai puternică, pe care şi o stăpânea însă. Dar sosiră şi alţi vizitatori, astfel că îşi petrecu toată dimineaţa cu ei.

Dintre toţi, soţii Jordan avură darul s-o emoţioneze în cea mai mare măsură. Paul şi Marcelle veniră amândoi, ca nişte soţi ce se înţeleg şi care iau împreună toate hotărârile serioase, s-o întrebe dacă părinţii lor, domnul şi doamna Maugendre, nu mai puteau să obţină într-adevăr nimic pentru acţiunile lor. Aceştia suferiseră şi ei un dezastru ireparabil, înaintea marilor bătălii ale celor două ultime lichidări, fostul fabricant de ţesături ajunsese să aibă şaptezeci şi cinci de acţiuni, care îl costaseră aproape optzeci de mii de franci; era o afacere strălucită, deoarece, la un moment dat, la cursul de trei mii de franci, aceste acţiuni valorau două sute douăzeci şi cinci de mii de franci. Dar mai groaznic era faptul că, în patima luptei, jucase fără acoperire şi încrezător în geniul lui Saccard, cumpărase întruna; aşa ca, înspăimântătoarele diferenţe pe care trebuia să le plătească acum, adică peste două sute de mii de franci, îi făcuseră praf şi restul averii, renta de cincisprezece mii de franci câştigată cu atâta greutate în treizeci de ani de muncă. Nu mai avea nimic. Şi dacă voia să iasă din toată povestea asta cu numele nepătat, trebuia să-şi vândă casa din rue Legendre, cu care se mândrea atât de mult. Iar în dezastrul acesta, mai vinovată decât el era,

desigur, doamna Maugendre.

— Oh! doamnă, spuse Marcelle, cu chipul ei plăcut care chiar şi în mijlocul catastrofelor rămânea proaspăt şi voios, nici nu vă puteţi închipui cât de schimbată era mama! Ea, atât de prudentă şi de econoamă, spaima servitoarelor, pe care nu le slăbea nicio clipă, controlându-le până la centimă cheltuielile, nu mai vorbea decât de sute de mii de franci şi-l îndemna pe tata, care, bietul de el, avea mult mai puţin curaj şi ar fi fost gata să asculte de unchiul Chave, dacă nu l-ar fi înnebunit mama cu visurile ei de a deveni milionară… Au început prin a citi gazetele financiare şi primul care s-a lăsat atras de această pasiune a fost tata, cu toate că, la început, juca pe ascuns; după aceea însă, când a început să joace şi mama care, de când o ştiu, nutrise împotriva Bursei o ură de femeie gospodină, totul a luat foc şi n-a trecut mult până când n-a mai rămas nimic. Cum este oare cu putinţă ca lăcomia după câştig să schimbe în halul ăsta doi oameni atât de cumsecade!

Jordan interveni şi el, înveselit de figura unchiului Chave pe care i-o amintise un cuvânt rostit de soţia lui.

— Şi dacă aţi fi văzut ce liniştit era unchiul în mijlocul acestor catastrofe! Prezisese bine şi acum triumfa, aşa cum îl ştii, cu gulerul lui tare… Nu lipsise niciodată de la Bursă, dar niciodată nu s-a abătut de la jocul lui modest, mulţumit să se poată înapoia în fiecare seară acasă cu cincisprezece sau douăzeci de franci câştig, ca un funcţionar model care şi-a făcut datoria pe deplin în ziua aceea. În jurul lui dansul milioanelor era în toi, averi uriaşe se făceau şi se desfăceau în două ceasuri, aurul ploua cu găleata printre trăsnete, dar el continua, liniştit, să-şi câştige umila lui viaţă, suma aceea modestă, necesară satisfacerii micilor lui plăceri… E un şmecher de n-are pereche, iar fetele frumoase din rue Mollet şi-au avut şi ele partea lor de prăjituri şi bomboane.

Această aluzie la micile păcate ale căpitanului, făcută în glumă, le învioră pe cele două femei. După o clipă, însă, ele

îşi dădură din nou seama de tristeţea situaţiei.

— Din păcate, zise doamna Caroline, nu cred ca părinţii voştri să mai poată scoate ceva din acţiunile lor. Mi se pare că totul s-a sfârşit. Au scăzut la treizeci de franci, vor scădea şi la douăzeci şi la cinci parale... O, Doamne, săracii de ei, la vârsta lor şi obişnuiţi cum sunt cu bunăstarea, ce se vor face?

— Da! răspunse liniştit Jordan, va trebui să avem noi grijă de ei. Nu suntem încă prea bogaţi, dar, în sfârşit, a început să meargă, aşa că nu-i vom lăsa în stradă.

În ultimul timp norocul îi surâsese. După atâţia ani de muncă nerăsplătita, primul lui roman, publicat întâi într-un ziar, tipărit după aceea de un editor, devenise dintr-odată un mare succes; iar acum Jordan, care avea câteva mii de franci şi toate uşile deschise în faţa lui, se credea bogat şi era nerăbdător să înceapă lucrul, sigur că-l aşteaptă şi averea şi gloria.

— Dacă nu-i putem lua la noi, le vom închiria o mică locuinţă. Facem noi ceva, ce naiba!

Marcelle, care-l privea cu nespusă duioşie, fu cuprinsă de an tremur uşor:

— Oh! Paul, Paul, cât eşti de bun!

Şi începu să plângă.

— Linişteşte-te, draga mea, repetă în câteva rânduri doamna Caroline, care se apropiase de ea mirată. N-ai de ce să fii atât de amărâtă!

— Nu, nu sunt amărâtă... Adevărul este însă că toate lucrurile astea sunt atât de stupide! Spune şi dumneata dacă atunci când m-am măritat cu Paul, părinţii mei n-ar fi trebuit să-mi dea zestrea de care tot vorbiseră! Sub cuvânt că Paul nu avea un ban şi că eu făceam o prostie ţinându-mi totuşi făgăduiala, nu m-au înzestrat cu nimic! Şi acum, uite unde au ajuns! Ar fi rămas măcar banii de zestre, pe care Bursa eu i-ar fi înghiţit!

Doamna Caroline şi cu Jordan nu se putură opri sa nu

râdă. Dar pentru Marcelle, care plângea tot mai tare, asta «u era o mângâiere.

— Şi apoi, nu-i asta totul... Pe vremea când Paul era sărac, am visat ceva. Da, am visat, aşa cum se întâmplă în basme, că eram o domniţă şi că într-o zi voi aduce Făt-Frumosului meu, ruinat, banii, mulţi, mulţi, ca să-l ajut să ajungă un mare poet... Şi acum, uite, el nu mai are nevoie de mine, chiar mai mult, nu sunt decât o piedică pentru el, cu familia mea! Şi acum Paul va fi acela care va duce tot greul, care ne va face nouă daruri... Ah! simt că mă înăbuş de durere!

El, însă, o strânse cu putere în braţe.

— Ce tot spui, prostuţo? Parcă o femeie trebuie să aducă ceva! Nu înţelegi că te-ai adus pe tine, tinereţea ta, duioşia ta, voioşia ta şi că nicicând o domniţă n-a fost în stare să dea mai mult!

Ea se linişti imediat, fericită că este iubită în aşa măsură şi dându-şi seama că plângea într-adevăr ca o proastă.

El adăugă:

— Dacă tata şi cu mama ta vor, îi vom instala la Clichy, unde am văzut nişte căsuţe cu grădiniţă care nu costă prea mult... La noi, în cuibuşorul nostru în care abia încap mobilele, e drăguţ, nimic de zis, dar nu prea e loc, cu atât mai mult cu cât în curând vom avea nevoie de spaţiu şi mai mult...

Şi zâmbind din nou, se întoarse spre doamna Caroline care asista foarte mişcată la această scenă de familie:

— Ei da, în curând vom fi trei, putem s-o mărturisim acum când sunt şi eu un domn care-şi câştigă existenţa!... Nu-i aşa, doamnă? Iată un alt dar pe care mi-l va face, ea care se vaită că nu mi-a dat nimic!

Doamna Caroline, resemnată la gândul că nu va avea niciodată copii, se uită la Marcelle, care se îmbujorase şi a cărei talie îngroşată nu i-o observase până acum. Şi ochii ei se umplură de lacrimi.

— Oh! dragii mei, iubiţi-vă. Voi sunteţi singurii oameni modeşti şi fericiţi!

Înainte de a se despărţi, Jordan îi povesti despre ziarul *l'Espérance.* Vesel, cu dispreţul lui născut pentru afaceri, vorbi despre gazetă ca despre cea mai întunecată speluncă ce vuia sub loviturile de ciocan ale jocului de bursă. Tot personalul, începând cu directorul şi sfârşind cu servitorul, speculaseră, numai el, spunea Jordan râzând, nu jucase, fapt pentru care era foarte prost văzut şi dispreţuit de toţi. De altfel, prăbuşirea Băncii Universale şi mai cu seamă arestarea lui Saccard, duseseră la dispariţia subită a ziarului. Redactorii intraseră în panică în timp ce Jantrou se mai agăţa încă, cu disperare, de această epavă, pentru a mai putea trăi din ceea ce rămăsese de pe urma naufragiului. Era sfârşit, ultimii trei ani de prosperitate îl dăduseră gata, căci abuzase exagerat de mult de tot ceea ce se poate cumpăra, asemenea acelor flămânzi care mor de indigestie în ziua când mănâncă după pofta lor. Partea curioasă însă, logică de altfel, era decăderea definitivă a baronesei Sandorff: în zăpăceala pricinuită de catastrofă şi înnebunită de dorinţa de a-şi recâştiga banii pierduţi, ea ajunsese pe mâna lui Jantrou.

La auzul numelui baroanei, doamna Caroline păli uşor, în timp ce Jordan, care nu ştia nimic despre rivalitatea dintre cele două femei, îşi continuă povestirea:

— Nu înţeleg de ce i s-a dat acestui bărbat. A crezut poate că el o va informa, graţie legăturilor lui de agent de publicitate. Sau poate că n-a alunecat ţină la el decât din cauza legilor căderii, coborând din ce în ce mai jos. În patima jocului există un ferment dezorganizator pe care l-am observat adeseori, care roade şi putrezeşte totul, care face din fiinţa cea mai aleasă şi cea mai mândră, o zdreanţă umană, o căzătură... În tot cazul, dacă pungaşul ăsta de Jantrou n-a uitat încă de loviturile de picior pe care i le dădea în spate, aşa cum se povesteşte, tatăl baroanei,

când se ducea, pe vremuri, să-i primească ordinele, are prilejul să se răzbune astăzi. Eu însumi am fost martor la o scenă, într-o zi când, trecând pe la ziar pentru a încerca să-mi iau banii ce mi se cuvin şi deschizând grăbit o uşă, am nimerit în mijlocul unei discuţii furtunoase. Şi l-am văzut cu ochii mei pe Jantrou pălmuind-o din toate puterile pe baroană... Închipuiţi-vă, beţivul ăsta ros de alcool şi de vicii, lovind cu o brutalitate de birjar o femeie de lume!

Îndurerată, doamna Caroline îi făcu semn să tacă. I se părea că această groaznică înjosire o pângărea şi pe ea.

Pregătindu-se de plecare, Marcelle îi luase mâna, drăgăstoasă.

— Vă rog să nu credeţi, doamnă, că am venit să vă plictisim. Dimpotrivă, Paul îl apără deseori pe domnul Saccard.

— Desigur! strigă tânărul. A fost întotdeauna atât de drăguţ cu mine! Nu voi uita niciodată cum m-a scăpat de canalia aceea de Busch. Este, orice s-ar zice, un om tare... Când îl veţi vedea, doamnă, spuneţi-i că-i păstrăm o vie recunoştinţă.

După plecarea soţilor Jordan, doamna Caroline avu un gest de revoltă surdă. Recunoştinţă? Pentru ce? Pentru că-l ruinase pe Maugendre? Soţii Jordan nu se deosebeau cu nimic de Dejoie, plecau cu aceleaşi cuvinte de iertare şi de urări de bine. Şi totuşi, ei puteau să-şi dea seama; scriitorul acesta care trecuse cu atâta dispreţ faţa de bani prin lumea finanţei, nu era un neştiutor. Şi revolta ei. devenea şi mai puternică. Nu, nu exista iertare, murdăria era prea mare. Palmele date de Jantrou baroanei, n-o răzbunau. Saccard era acela care făcuse să putrezească totul în jurul lui.

În ziua aceea, doamna Caroline trebuia să se ducă la Mazaud, în legătură cu anumite acte pe care voia să le anexeze la dosarul fratelui ei. Ea mai dorea să ştie care va fi atitudinea acestuia în cazul când apărarea l-ar cita ca martor. Se înţelesese cu el să se întâlnească la ora patru,

după închiderea Bursei, aşa că, rămasă în sfârşit singură, petrecu mai bine de un ceas şi jumătate pentru a clasa informaţiile pe care le primise până atunci. Începea să vadă lămurit, în grămada de ruine, tot aşa cum, a doua zi după un incendiu, după ce fumul s-a risipit şi jăraticul s-a stins, începi să răscoleşti printre dărâmături cu nădejdea vie că vei găsi aurul rămas de pe urma bijuteriilor topite.

La început se întrebase ce se întâmplase cu banii. În jocul acelor două sute de milioane, dacă unele buzunare se goliseră, altele însă trebuiau să se fi umplut. Ceva părea sigur, anume că grebla jucătorilor de *la baisse* nu adunase toată suma, că mai bine de o treime se scurseseră în altă parte. În zilele de crah, la Bursă, s-ar crede că pământul înghite banii, că aceştia se risipesc, că rămân lipiţi de fiecare deget câte puţin. Numai Gundermann trebuie să fi pus în buzunar vreo cincizeci de milioane. Apoi venea Daigremont, cu douăsprezece până la cincisprezece milioane. Se mai vorbea şi de marchizul de Bohain, a cărui lovitură clasică reuşise şi de astă dată; el refuza să plătească diferenţele la Mazaud, unde jucase à *la hausse,* pe când de la Jacoby, la care jucase à *la baisse,* încasase aproape doua milioane; numai că, de data asta, cu toate că ştia că marchizul trecuse toate mobilele din casă pe numele nevestei sale, ca un pungaş de rând, Mazaud, înnebunit de pierderile pe care le suferise, îl ameninţa că-i trimite o notificare. Mai toţi administratorii Băncii Universale îşi încasaseră din plin partea lor; unii, ca Huret şi Kolb, vânduseră la cursul cel mai ridicat, înainte de prăbuşire, alţii, ca marchizul de Bohain şi Daigremont, trădaseră trecând de partea jucătorilor à *la baisse*, fără a mai pomeni de faptul că la una dintre ultimele adunări, când societatea începuse să se clatine, consiliul de administraţie creditase pe fiecare din membrii lui cu peste o sută de mii de franci. În sfârşit, la *corbeille* se vorbea că Delarocque şi Jacoby, mai ales, câştigaseră fiecare sume destul de mari, care

fuseseră însă repede înghiţite de cele două prăpăstii veşnic căscate, cu neputinţă de astupat, pe care le săpa, la primul patima pentru femei, iar la celălalt patima jocului. Se mai zvonea, de asemenea, că Nathansohn devenea unul dintreregii culisei, datorită unui câştig de trei milioane, pe care îl realizase jucând pe contul său à *la baisse, î*n timp ce pentru Saccard jucase à *la hausse, ş*i, ceea ce era într-adevăr un noroc fără seamăn, era faptul că s-ar fi ruinat în mod sigur, angajat cum era în cumpărările masive pe care le făcuse în numele Băncii Universale, care nu mai plătea niciun ban, dacă nu s-ar fi tras cu buretele peste datoriile culisei, ce se ridicau la peste o sută de milioane, deoarece ea devenise insolvabilă. Şmecherul ăsta de Nathansohn era un om norocos şi abil! O asemenea aventură şi-ar fi dorit oricine! Auzi, să păstrezi ce ai câştigat şi să nu plăteşti ceea ce ai pierdut!

Dar cifrele nu erau concludente, astfel că doamna Caroline nu putea să facă o apreciere justă a câştigurilor, căci operaţiunile de Bursă se fac în taină şi secretul profesional e lucra sfânt pentru agenţii de schimb. De altfel, chiar dacă ar fi cercetat carnetele, n-ar fi aflat mare lucru, pentru că în ele nu este trecut niciun nume. Aşa că se strădui în zadar să afle cu ce sume o ştersese Sabatani, dispărut după ultima lichidare, contribuind astfel la încă un dezastru financiar care-l lovise pe Mazaud în mod serios. Era veşnica poveste: clientul, suspect, primit la început cu neîncredere, care depune o mică acoperire de două sau de trei mii de franci, şi joacă prudent în primele luni, până în ziua când, uitându-se cât de mică îi este garanţia şi împrietenindu-se cu agentul de schimb, spală putina după prima lovitură tâlhărească. Mazaud zicea că are de gând să-l execute pe Sabatani, tot aşa cum îl executase şi pe Schlosser, un pungaş din aceeaşi bandă care jefuise piaţa, aşa cum jefuiau pe timpuri hoţii în codru. Şi levantinul, italianul acesta corcit cu oriental, cu ochii languroşi, despre

care se povestea că e înzestrat cu anumite însuşiri pe care şi le şopteau la ureche femeile curioase, se dusese să pungăşească la Bursa vreunei alte capitale străine, a Berlinului după câte se spunea, aşteptând ca cea din Paris să uite de el, pentru a se putea reîntoarce din nou aci, stimat şi gata s-o ia de la început cu potlogăriile, cu îngăduinţa tuturor.

După aceea, doamna Caroline întocmi o listă a pierderilor. Crahul Băncii Universale fusese una dintre acele zguduiri care fac să se cutremure un oraş întreg. Nimic nu mai era la locul lui, nimic nu mai era solid, crăpăturile se întindeau în gospodăriile vecinilor şi în fiecare zi se produceau alte năruiri. Băncile se prăbuşeau unele după altele, eu zgomotul pe care îl fac în cădere zidurile rămase în picioare după pârjol. Toată lumea se întreba, consternată, auzind zgomotele acestor prăbuşiri, unde se vor opri catastrofele. Dar ceea ce o îndurera mai mult pe ea, nu erau atât bancherii, societăţile sau finaciarii ruinaţi şi luaţi de puhoi, cât toţi acei oameni sărmani, acţionari, chiar jucători la bursă, pe care-i cunoscuse şi-i iubise, şi care se aflau acum printre victime. După înfrângere, număra morţii din jurul ei. Nu era vorba numai de nenorocitul de Dejoie, de jalnicii şi mărginiţii soţi Maugendre său de bietele contese de Beauvilliers, atât de emoţionante. O altă dramă o zguduise adânc şi anume falimentul fabricantului de mătase Sediile, faliment ce fusese declarat în ajun. Pe Sediile îl văzuse la lucru ca administrator, singurul dintre toţi, după părerea ei, căruia i-ar fi încredinţat un ban pe mână şi pe care îl socotea drept cel mai cinstit om din lume. Ce lucru groaznic, patima asta a jocului! Acest om se străduise timp de treizeci de ani să pună, prin munca şi cinstea sa, temeliile uneia dintre cele mai serioase firme din Paris, apoi, în mai puţin de trei ani, o îmbucătăţise şi o săpase până într-atâta, încât se făcuse praf dintr-o singură lovitură. Bursa îi luase totul, iar nenorocitul rămăsese ca

trăsnit, decăzut, incapabil şi nevrednic să-şi reia afacerile, cu un fiu din care mizeria avea să facă, poate, un escroc, deoarece Gustave, pornit pe petreceri, având între patruzeci până la cincizeci de mii de franci datorii, era de pe acum compromis într-o combinaţie cu nişte poliţe semnate pentru Germaine Coeur. Apoi, un alt nenorocit din cauza căruia doamna Caroline se simţea îndurerata era remizierul Massias. Nu se putea spune că, în general, ea arăta simpatie faţă de mijlocitorii ăştia ai minciunii şi ai jafului! Dar pe omul ăsta, cu ochii lui vioi, cu mutra lui de câine oropsit, îl cunoscuse încă de pe vremea când cutreiera întreg Parisul în nădejdea că va smulge cuiva un ordin de cumpărare cât de mic. Dacă o clipă se crezuse şi el unul dintrestăpânii pieţii, forţând norocul şi călcând pe urmele lui Saccard, această prăbuşire groaznică îl trezise din vis, aruncându-l la pământ complet zdrobit! Era dator şaptezeci de mii de franci şi plătise, deşi putea invoca scuza că jocul fusese excepţional aşa cum făcuseră atâţia alţii! Se împrumutase pe la prieteni, punându-şi zălog viaţa întreagă şi făcuse zadarnica şi sublima prostie de a plăti. Nimeni nu-i era recunoscător pentru asta, ba chiar lumea ridica mirată din umeri. Ura cu înverşunare Bursa, cuprins din nou de des gustul faţă de meseria scârboasă pe care o exercita, dar se resemna să lucreze în acelaşi domeniu de vreme ce aşa apucase, nutrind speranţa neclintită că va câştiga într-o zi lozul cel miare, atâta timp cât va avea ochi ageri şi picioare zdravene. Inima doamnei Caroline însă era mai ales plină de o nesfârşită milă faţă de victimele necunoscute, faţă de victimele fără nume şi fără trecut, de victimele de acest fel care zăceau grămadă prin toate tufişurile, umpleau toate şanţurile năpădite de iarbă; mai erau apoi O’ mulţime de cadavre cărora li se pierduse urma, răniţi care scoteau gemete de spaimă din spatele fiecărui trunchi de arbore. O mulţime de drame sfâşietoare, mute, mulţimea micilor rentieri săraci, a micilor acţionari

ce-şi învestiseră toate economiile lor într-o singură acţiune, portari ieşiţi la pensie, fete bătrâne trase la faţă şi neavând nimic altceva în lume decât o pisică, pensionari de provincie ducând o viaţă monotonă de maniaci, preoţi de ţară cărora nu le rămânea nimic din cutia milelor, toţi oamenii aceia modeşti al căror buget e de-abia de câţiva gologani, atâta pentru lapte, atâta pentru pâine, un buget aşa de exact şi de redus, încât zece bani lipsă provoacă o adevărată catastrofă! Şi dintr-odată s-au trezit fără nimic, cu viaţa distrusă, sfârşită, bâjbâind prin întuneric cu mâinile lor bătrâne şi tremurânde, incapabili de a mai munci, toate existenţele acestea umile şi liniştite, azvârlite dintr-odată în ghearele mizeriei! Numai din Vendôme sosiseră sute de scrisori disperate; domnul Fayeux, încasator de rente, agravase nenorocirea, spălând putina. Depozitar al banilor şi al titlurilor clienţilor pentru care opera la Bursă, începuse să joace el însuşi în mod serios şi, după ce pierduse, nevoind să plătească, dispăruse cu cele câteva sute de mii de franci pe care îi avea în mână, lăsând în urma lui, în întreaga regiune Vendôme, în fermele cele mai îndepărtate, numai mizerie şi suferinţă. Efectul prăbuşirii se resimţise până în colibe. Şi ca după orice epidemie grozavă, victimele cele mai nenorocite se recrutaseră din pătura mijlocie, din lumea celor cu mici economii, al căror avut nu va putea fi refăcut decât după ani de trudă grea a urmaşilor.

În cele din urmă doamna Caroline ieşi din casă pentru a se duce la Mazaud; şi în timp ce se îndrepta pe jos spre strada Băncii, ea se gândea la nenumăratele nenorociri care-l loviseră, în ultimele cincisprezece zile, pe agentul de schimb. Fayeux îi furase trei sute de mii de franci, Sabatani îi lăsa un cont neachitat de aproape şase sute de mii de franci, marchizul de Bohain şi baroana Sandorff refuzau să-i plătească nişte diferenţe ce se ridicau la peste un milion, Sédille, cu falimentul său, îi producea o pagubă cam de aceeaşi valoare, fără a mai socoti cele opt milioane pe care

i le datora Banca Universală, acele opt milioane pentru care îl reportase pe Saccard şi care constituiau o pierdere înspăimântătoare, un abis în care întreaga Bursă, îngrijorată, se aştepta să-l vadă prăbuşindu-se într-o clipă. Până acum se răspândise de două ori zvonul catastrofei. Şi în mijlocul acestor lovituri ale soartei, se întâmplase o nouă nenorocire care avea să fie picătura de apă ce face să se reverse paharul: Flory fusese arestat în ajun pentru deturnarea unei sume de o sută optzeci de mii de franci. Încetul cu încetul, pretenţiile domnişoarei Chuchu, mica figurantă de altădată, acea muieruşcă a trotuarului parizian, crescuseră: la început petreceri vesele şi nu prea costisitoare, apoi apartamentul din rue Condorcet, după aceea bijuterii şi dantele; dar ceea ce îl nenorocise pe tânărul îndrăgostit, fu primul său câştig de zece mii de franci, a doua zi după Sadova, bani câştigaţi uşor şi cheltuiţi, tot atât de uşor, după care avusese nevoie de alţii, mereu de alţii, de cât mai mulţi bani în patima lui pentru femeia atât de scump cumpărată. Dar mai extraordinar era faptul că Flory îşi furase patronul, deoarece, pierzând la bursă, fusese nevoit să plătească datoria pe care o făcuse la un alt agent: ciudată cinste, născută din frica de a nu fi executat imediat, sperând că va putea ascunde hoţia, astupând golul prin cine ştie ce operaţie miraculoasă. La închisoare, plânsese mult, cuprins de ruşine şi remuşcare, şi se povestea că mama lui, care sosise din provincie ca să-l vadă chiar în dimineaţa arestării lui, se îmbolnăvise de inimă rea, în casa unor prieteni la care trăsese.

Ce curios lucru şi norocul! se gândea doamna Caroline străbătând piaţa Bursei. Succesul extraordinar al Băncii Universale, ascensiunea rapidă şi triumfală, spre victorie şi dominaţie, în mai puţin de patina ani, urmată de prăbuşirea bruscă, întreg edificiul acesta colosal făcut praf în decurs de o lună numai, o uimeau necontenit. Nu tot astfel se

întâmplase, oare, şi cu Mazaud? Nicicând soarta nu-i surâse mai îmbietor unui om. Agent de schimb la treizeci şi doi de ani, îmbogăţit peste noapte în urma morţii unchiului său, soţ fericit al unei femei încântătoare care îl adora şi care-i dăruise doi copii frumoşi, el însuşi fiind un bărbat bine, Mazaud îşi consolida pe zi ce trecea poziţia la Bursă, prin relaţiile, prin munca, prin intuiţia lui într-adevăr surprinzătoare, chiar şi prin vocea lui ascuţită, care ajunsese la fel de cunoscută ca şi vocea tunătoare a lui Jacoby. Şi deodată, iată că totul se clătina, ajungând pe marginea prăpastiei, unde era de ajuns o simplă adiere de vânt pentru a-l face să se prăbuşească în gol. Şi totuşi, el nu jucase, fiind apărat împotriva acestei patimi de dragostea lui de muncă, de tinereţea lui nestatornică. Fusese lovit însă în timp ce lupta cinstit, din cauza pasiunii şi a lipsei de experienţă şi fiindcă se încrezuse prea mult în oameni. De altfel, toate simpatiile erau de partea lui şi se credea că dacă va avea destulă îndrăzneală, avea să iasă din încurcătură.

Când ajunse în birourile lui posomorâte acum, doamna Caroline simţi plutind peste tot mirosul ruinei şi fiorul unei tainice îngrijorări. Trecând pe la casierie, văzu vreo douăzeci de persoane făcând coadă acolo, în timp ce casierul cu plăţile şi cel cu titlurile mai făceau încă faţă angajamentelor casei, dar cu mişcări încete, ca unii ce-şi golesc ultimele sertare. Prin uşa întredeschisă văzu biroul unde se făceau lichidările, ce părea adormit, cu cei şapte funcţionari ai lui care-şi citeau ziarul, neavând mai nimic de lucru, de când Bursa stagna. Doar în biroul unde se încheiau tranzacţiile cu bani lichizi mai era o oarecare mişcare şi Berthier, procuristul, o’ primi aici, foarte agitat şi tras la faţă din cauza nenorocirii care lovise firma.

— Nu ştiu, doamnă, dacă domnul Mazaud vă va putea primi… Nu se simte prea bine, a răcit noaptea trecută, încăpăţânându-se să lucreze în biroul neîncălzit şi acum a

coborât la primul etaj, în apartamentul lui, ca să se odihnească puţin.

Dar doamna Caroline stărui:

— Vă rog, domnule, faceţi în aşa fel ca să-i pot spune câteva cuvinte… Este vorba de soarta fratelui meu. Domnul Mazaud ştie foarte tine că fratele meu nu s-a ocupat niciodată de operaţiuni de bursă şi mărturia lui ar fi de mare însemnătate… Pe de altă parte, vreau să-i cer lămuriri cu privire la unele documente.

Berthier, stând încă, la îndoială, sfârşi prin a o ruga să poftească în biroul agentului de schimb.

— Aşteptaţi o clipă, doamnă, să văd.

De cum intră în această încăpere, doamna Caroline fu izbită de frigul care domnea acolo. Focul se stinsese din ajun şi nimeni nu se gândise să-l mai aprindă. Dar ceea ce o uimi şi mai mult era ordinea perfectă, ca şi când cineva îşi petrecuse toată noaptea şi toată dimineaţa golind sertarele şi dulapurile de actele inutile şi clasând pe cele care trebuiau păstrate. Nimic nu era în dezordine, niciun dosar, nici măcar o scrisoare. Pe birou se aflau frumos rânduite cele necesare pentru scris, călimara şi o sugătoare mare deasupra căreia rămăsese un pachet de fişe ale casei, fişe verzi, de culoarea speranţei. În camera aceasta goală, odată cu tăcerea apăsătoare, se lăsa o tristeţe nesfârşită.

După câteva clipe, Berthier se înapoie.

— Nu ştiu ce să spun, doamnă dar am sunat de două ori şi nu îndrăznesc să mai stărui… Când, veţi coborî, încercaţi să sunaţi şi dumneavoastră. Dar ar fi mai bine să treceţi pe aici mai târziu.

Doamna Caroline trebui să se resemneze. Totuşi, când ajunse la etajul întâi, ea şovăi puţin, ba întinse chiar mâna să sune. Se răzgândise însă şi voia să plece, când fu oprită de nişte ţipete şi planşete, de un zvon înăbuşit ce răzbătea până la ea din fundul apartamentului. Deodată, uşa se deschise, un servitor ieşi în fugă şi dispăru îngrozit pe scară

bâiguind:

— Doamne Dumnezeule! Doamne Dumnezeule! Domnul...

Ea rămase nemişcată în faţa uşii larg deschise, prin care ieşea de astă dată distinct un vaiet de nemărginită durere. Simţi că îngheaţă, ghicind şi având viziunea clară a celor ce se petreceau acolo. La început voi să fugă, dar nu putu. Pătrunsă de milă, îşi dădea seama că trebuie să vadă şi să împărtăşească durerea celor dinăuntru. Intră, şi găsind toate uşile date de perete, ajunse până în salon.

Două servitoare, desigur bucătăreasa şi fata din casă desfigurate de groază, întindeau gâtul, murmurând:

— Domnul! Oh, Doamne Dumnezeule! Doamne Dumnezeule!

Lumina cenuşie a după amiezii de iarnă pătrundea, ştearsă, printre cele două perdele de mătase grea. În casă. era foarte cald şi în cămin câteva bucăţi mari de lemn se mistuiau încet în jăraticul ce lumina pereţii cu un reflex roşiatic. Pe o masă, un buchet de trandafiri, foarte bogat pentru un astfel de anotimp, pe care agentul de schimb îl adusese chiar în ajun soţiei sale, îşi desfăcea petalele în căldura aceea blândă de seară, îmbălsămând cu parfumul lui toată încăperea. Părea că este însuşi parfumul luxului rafinat al acestui interior, mirosul acela plăcut al norocului, al bogăţiei, al dragostei ce înflorise aici timp de patru ani. Sub reflexul roşiatic al focului, Mazaud zăcea răsturnat pe marginea canapelei, cu capul sfărâmat de un glonţ şi cu mâna crispată pe revolver, iar tânăra lui soţie, care alergase în grabă, stătea în picioare, în faţa lui şi scotea un geamăt prelung şi sălbatic ce se auzea chiar şi de pe scară. În clipa detunăturii, ea ţinea în braţe băieţaşul de patru ani şi jumătate, care de spaimă, îi cuprinsese gâtul cu mânuţele, în timp ce fetiţa, în vârstă de şase ani, venise după ea, agăţându-i-se strâns de rochie; amândoi copiii strigau şi ei, îngroziţi de ţipetele maniei lor.

Doamna Caroline veni să le ia numaidecât de acolo.

— Doamnă, vă rog... nu staţi aci, doamnă, nu staţi aici...

Ea însăşi tremura, gata să leşine. Din capul lui Mazaud, sângele continua să curgă, picătură cu picătură, pe catifeaua canapelei, şi de acolo se prelungea pe covor. Jos era o pată mare, care creştea mereu. Şi i se părea că sângele acesta vine spre ea, că-i stropeşte picioarele şi mâinile.

— Vă rog din suflet doamnă, veniţi cu mine...

Dar nenorocita, cu băieţelul atârnat de gât şi cu fetiţa strâns lipită de ea, nu mai auzea nimic şi nu se mişca, stând înlemnită, ţintuită locului, de ai fi zis că nicio putere din lume n-ar fi putut-o smulge de acolo. Toţi trei erau blonzi, albi ca laptele, mama având înfăţişarea tot atât de plăpândă şi de nevinovată ca şi copiii. Şi înmărmuriţi de nenorocirea care-i lovise, în această năruire bruscă a fericirii lor, care ar fi trebuit să dăinuiască o veşnicie, ţipau toţi trei, întruna, ca şi cum în gemetele lor s-ar fi adunat toată suferinţa omenirii.

Doamna Caroline căzu în genunchi. Plângea în hohote şi îngâna:

— Oh! doamnă, îmi frângeţi inima... Vă rog, nu mai staţi aici, veniţi cu mine în camera de alături, lăsaţi-mă să vă ajut puţin în durerea ce v-a lovit...

Dar grupul speriat şi jalnic, mama şi copiii strânşi unul într-altul, nemişcaţi, cu pletele lor blonde, răvăşite, stătea încremenit. Vaietul acela de groază, ca vaietul sângelui ce se ridică din inima pădurii când vânătorii ucid puilor tatăl, nu mai contenea.

Năucită, doamna Caroline se ridică în picioare. Se auzi un zgomot de paşi şi de voci: venise desigur medicul ca să constate moartea. Nu mai putu rămâne acolo şi plecă, urmărită de vaietul acela necurmat şi jalnic care o însoţi până afară, în stradă, şi pe care i se părea că-l aude până şi în uruitul trăsurilor.

Cerul pălea, se lăsase frig şi ea mergea încet, de teamă să nu fie luată drept o ucigaşă şi arestată, cu aerul acela rătăcit pe care-l avea. Prin minte îi trecea totul, întreaga poveste a prăbuşirii celor două sute de milioane, care atrăsese după ea ruina atâtor oameni şi zdrobise atâtea vieţi. Oare ce putere misterioasă distrusese turnul acesta de aur, după ce-l înălţase atât de repede? Se părea că aceleaşi mâini care îl construiseră, se străduiseră, cuprinse de furie, să-l dărâme până în temelie. De pretutindeni se ridicau strigăte de durere, averi întregi se prăbuşeau cu zgomotul pe care-l face o roabă plină cu dărâmături pe care o răstorni pe un maidan public. Ultimele bunuri imobiliare ale familiei Beauvilliers, banii adunaţi de Dejoie, unul câte unul, din economiile lui, câştigurile realizate de Sediile în marea industrie pe care o avusese, renta lui Maugendre care se retrăsese din afaceri, toate erau zvârlite cu zgomot unele peste altele, în fundul aceleiaşi gropi pe care nimic nu izbutea s-o umple. Apoi Jantrou, alcoolizat, baroana Sandorff ajunsă în mocirlă, Massias, decăzut în jalnica situaţie de câine de vânătoare, legat pe viaţă de Bursă, din cauza datoriilor pe care le avea; Flory, hoţul, care-şi ispăşea în închisoare slăbiciunile de îndrăgostit, Sabatani şi Fayeux dispăruţi, fugind de frica jandarmilor, şi atâtea şi atâtea alte victime necunoscute, jalnice şi vrednice de milă, marea masă anonimă a tuturor acelor pe care catastrofa aceasta îi sărăcise, îi lăsase pe drumuri, ţipând de foame. Îi răsunau în urechi focurile de revolver ce se auzeau în mai toate colţurile Parisului, capul găurit al lui Mazaud, sângele lui Mazaud care se revărsa picătură cu picătură în mijlocul luxului şi al parfumului de trandafiri, asupra soţiei şi copiilor săi care urlau de durere.

Şi astfel, tot ceea ce văzuse şi tot ceea ce auzise în ultimele săptămâni doamna Caroline, izbucni din inima ei printr-un blestem crud îndreptat împotriva lui Saccard. Nu mai putea să tacă, să-l dea de o parte ca şi cum n-ar fi

existat, spre a se feri să-l judece şi să-l condamne. Numai el era vinovat şi asta reieşea din toate dezastrele ce se îngrămădeau unele peste altele şi care o îngrozeau. Îl blestema; furia şi indignarea ei, atâta vreme stăpânite, se revărsau acum. Într-o ură răzbunătoare, ura împotriva răului. Nu-şi mai iubea oare fratele, de putuse să aştepte până acum pentru a-l urî pe omul acesta îngrozitor care era singura cauză a nenorocirii ce-i lovise? Sărmanul ei frate, acest mare nevinovat, acest om atât de muncitor şi atât de drept şi de cinstit, pângărit pe veci prin faptul că fusese închis, era şi el o victimă, mai scumpă şi mai dureroasă decât toate celelalte, şi ea era aproape să-l uite! Oh! fie ca Saccard să nu-şi mai afle iertarea, ca nimeni să nu îndrăznească să-l spere vreodată, nici chiar acei care continuau să creadă în el, fiindcă nu-i cunoşteau decât bunătatea; blestemat să fie ca într-o zi să moară singur, dispreţuit de toată lumea!

Doamna Caroline îşi ridică privirile. Ajunsese în piaţă, în faţa ei se ridica clădirea Bursei. Se lăsase amurgul; cerul de iarnă, încărcat de pâclă aşternuse în spatele clădirii, ca un fum de incendiu, un nor de un roşu închis stârnit parcă de flăcările şi praful unui oraş luat cu asalt. Bursa, cenuşie şi întunecată, părea învăluită în tristeţea catastrofei care, de o lună de zile, o pustiise şi o lăsase pradă vânturilor, asemenea unei hale bântuite de foamete. Revenise epidemia aceea fatală, periodică, ale cărei ravagii mătură piaţa valorilor la fiecare zece. cincisprezece ani, vinerile negre, cum li se spune, care acoperă pământul cu dărâmături. Trebuie să treacă ani şi ani de zile, pentru ca încrederea să renască, pentru ca băncile cele mari să fie reconstruite, până în ziua în care patima jocului, însufleţindu-se încetul cu încetul, reia aventura de la început şi atrage după sine o altă criză, năruind totul, într-un nou dezastru. De data aceasta însă, în spatele fumului aceluia roşiatic de la orizont, în vuietul îndepărtat al

oraşului, se auzea un fel de trosnet surd, sfârşitul apropiat al unei lumi.

XII

Instrucţia mergea atât de încet, încât trecuseră şapte luni de la arestarea lui Saccard şi a lui Hamelin, fără ca procesul să fi fost pus pe rol. Era pe la mijlocul lui septembrie şi în lunea aceea doamna Caroline, care se ducea de două ori pe săptămână să-şi vadă fratele, trebuia să fie pe la ora trei la Conciergerie. Nu rostea niciodată numele lui Saccard şi refuzase de nenumărate ori în mod hotărât, cu toate cererile stăruitoare pe care i le transmitea, să se ducă să-l viziteze. Pentru ea, care rămânea neclintită în voinţa ei de a se face dreptate, Saccard nu mai exista. Mai spera încă să-şi scape fratele şi în zilele de vizită era veselă, fericita că-i putea vorbi despre ultimele demersuri pe care le făcuse şi că-i putea aduce câte un buchet mare din florile care-i plăceau lui atât de mult.

În dimineaţa aceea tocmai pregătea un buchet de garoafe roşii, când bătrâna Sophie, servitoarea prinţesei d’Orviedo, veni să-i spună că doamna dorea să-i vorbească numaidecât. Mirată şi oarecum îngrijorată, urcă în grabă sus. N-o mai văzuse pe prinţesă de câteva luni, căci imediat după crahul Băncii Universale, doamna Caroline îşi dăduse demisia din calitatea de secretară la Opera Muncii. Nu mai trecea pe acolo decât rareori, ca să-l vadă pe Victor, care acum părea îmblânzit de disciplina aceea aspră; privea

pieziş, obrazul lui stâng era mai mare decât cel drept, iar gura lui strâmbă îi dădea un aer sălbatic şi în acelaşi timp batjocoritor. Presimţi numaidecât că era chemată din cauza băiatului.

Prinţesa d'Orviedo se ruinase, în sfârşit. În numai zece ani izbutise să înapoieze săracilor cele trei sute de milioane moştenite de la prinţ, care le furase din buzunarele acţionarilor creduli. Dacă la început avusese nevoie de cinci ani ca să cheltuiască în opere de binefacere prima sută de milioane, celelalte două sute de milioane ajunsese să le risipească în fundaţiuni de un lux şi mai extraordinar, în numai patru ani şi jumătate. În afară de Opera Muncii, Leagănul Sfânta Maria, Orfelinatul Sfântul Iosif, Azilul din Châtillon şi de Spitalul Saint-Marceau, mai înfiinţase o fermă model lângă Evreux, două case de convalescenţă pentru copii, pe ţărmurile Mânecii, o altă casă de odihnă pentru bătrâni, la Nisa, ospicii, biblioteci şi şcoli în toate colţurile Franţei, fără a mai pune la socoteală daniile foarte însemnate făcute operelor de caritate existente. În toate acestea se vedea aceeaşi voinţă neclintită de restituire; nu era o bucată de pâine zvârlită de milă sau de frică celor flămânzi, ci însăşi bucuria de a trăi, belşugul, tot ce e bun şi frumos redat celor umili care n-au nimic, celor slabi cărora cei tari le-au furat partea lor de fericire, în sfârşit palatele bogaţilor deschise cerşetorilor de pe străzi, ca să doarmă şi ei în mătăsuri şi să mănânce şi ei din vase de aur. Timp de zece ani, ploaia milioanelor nu încetase, transformându-se în sufragerii de marmură, în dormitoare înveselite de picturi luminoase, în faţade monumentale ca ale Luvrului, în grădini împodobite cu plante rare, zece ani de lucrări măreţe, în risipa ne mai văzută a antreprenorilor şi a arhitecţilor; acum era foarte mulţumită şi bucuroasă că rămăsese cu mâinile curate, fără un ban. Izbutise chiar să ajungă la uimitorul rezultat de a fi datoare, fiind urmărită pentru un rest de câteva sute de mii de franci, fără ca

avocatul şi notarul ei să poată aduna banii aceştia printre cele din urmă resturi ale colosalei averi risipite în cele patru colţuri prin operele de binefacere. Un bilet atârnat la poartă anunţa scoaterea în vânzare a palatului, ultimul act care avea să şteargă până şi urmele banilor blestemaţi adunaţi din noroiul şi sângele tâlhăriilor financiare.

Bătrâna Sophie o aştepta pe doamna Caroline sus, ca s-o conducă. Era furioasă şi bombănea toată ziua. Da, ea prezisese că doamna va ajunge în mizerie! De ce nu se remăritase oare, ca să aibă copii, de vreme ce copiii erau singurul lucru din lume care-i plăcea? Nu că ar avea de ce să se plângă sau să fie îngrijorată, căci ea primise demult o rentă de două mii de franci, din care avea să trăiască acasă, în Angoulème, dar se înfuria ori de câte ori se gândea că doamna nu-şi pusese de o parte nici măcar cei câţiva gologani de care avea nevoie în fiecare dimineaţă pentru pâinea şi laptele cu care îşi ţinea acum zilele. Din această cauză se certau tot mereu. Prinţesa surâdea cu zâmbetul ei dumnezeiesc şi plin de speranţă, răspunzând că la sfârşitul lunii nu va mai avea nevoie decât de un văl, deoarece se va retrage la o mănăstire pe care şi-o alesese demult, o mănăstire de carmelite, izolată cu totul de restul lumii. Acolo îşi va afla liniştea, liniştea eternă!

Doamna Caroline o regăsi pe prinţesă aşa cum o ştia de patru ani, îmbrăcată cu veşnica ei rochie neagră, cu părul ascuns sub un fişiu de dantelă, încă frumoasă la treizeci şi nouă de ani, cu faţa rotundă şi cu dinţii ca mărgăritarul, dar cu tenul galben, cu carnea ofilită ca după zece ani de viaţă monahală. Mica încăpere, asemenea biroului unui portărel de provincie, se umpluse de hârtii, încurcate rău, planuri, memorii, dosare, toate hârţoagele întrebuinţate la risipirea celor trei sute de milioane.

— Doamnă, zise prinţesa cu vocea ei blândă şi înceată pe care nicio emoţie n-o făcea să tremure, am vrut să vă aduc la cunoştinţă o veste ce mi-a fost comunicată azi

dimineaţă... E vorba de Victor, băiatul pe care l-aţi adus la Opera Muncii...

Inima doamnei Caroline începu să bată cu putere. Ah! bietul copil, pe care tatăl său, cu toate promisiunile făcute, nici nu se dusese să-l vadă, în cele câteva luni de când aflase de el, înainte de a fi închis la Conciergerie! Ce va deveni de aci înainte? Ea care nu voia să se gândească la Saccard, era necontenit mânată spre dânsul datorită acestei maternităţi adoptive.

— S-au petrecut ieri lucruri groaznice, continuă prinţesa, o adevărată crimă pe care nimic nu o va putea repara.

Şi îi povesti, cu un aer consternat, o întâmplare înspăimântătoare. De trei zile, Victor obţinuse să fie trecut la infirmerie, pretextând dureri de cap insuportabile. Doctorul îşi dăduse seama că toate acestea nu erau decât prefăcătorii de copil leneş, dar băiatul era într-adevăr deseori chinuit de nevralgii. Dar tocmai în după amiaza aceea, Alice de Beauvilliers venise acolo fără mama ei pentru a ajuta sorei de serviciu la inventarierea trimestrială a dulapului cu doctorii. Dulapul acela se afla în încăperea care despărţea cele două dormitoare, pe cel al fetelor, de cel al băieţilor; în dormitorul băieţilor nu era în clipa aceea decât Victor, culcat într-unul dintrepaturi. Sora, care lipsise câteva minute, fu foarte mirată când înapoindu-se n-o găsi acolo pe Alice, aşa că, după ce aşteptă puţin, începu s-o caute. Mirarea ei crescu atunci când observă că uşa care dădea spre dormitorul băieţilor era închisă pe dinăuntru. Ce se petrecea oare? Trebuise să ocolească pe coridor pentru a putea intra şi rămase înmărmurită, îngrozită de spectacolul ce-i apăru în faţa ochilor: tânăra fată, pe jumătate sugrumată, legată peste gură cu un şervet, pentru a-i înăbuşi strigătele, cu fustele ridicate, lăsând să i se vadă goliciunea de fecioară clorotică, violată, mânjită cu o brutalitate dezgustătoare. Pe jos se afla un portofel gol. Victor dispăruse. Şi scena putea să fie uşor reconstituită:

Alice, chemată poate, intrase în cameră pentru a-i da o ceaşcă cu lapte băiatului aceluia de cincisprezece ani, păros ca un bărbat; apoi dorinţa pătimaşă a monstrului pentru trupul ei gingaş, pentru gâtul ei prea lung, săritura brutei în cămaşă, fata înăbuşită, aruncată pe pat ca o zdreanţă, violată, prădată şi pe urmă îmbrăcarea în grabă şi fuga. Rămâneau totuşi unele puncte nelămurite, unele aspecte uimitoare şi greu de dezlegat! Cum de nu se auzise nimic, nici zgomotul luptei, nici ţipetele? Cum de se putuseră petrece, în mai puţin de zece minute, lucrurile acestea peste măsură de înspăimântătoare? Şi mai ales cum de putuse fugi Victor, cum de se putuse evapora aşa, fără urmă, căci după cercetările cele mai amănunţite, ajunseseră la concluzia că băiatul nu se mai afla în interiorul clădirii. Fugise, se vede, prin sala de baie care dădea în coridor şi apoi printr-o fereastră ce se deschidea deasupra unui şir de acoperişuri, prin care ajungeai în bulevard, dar un astfel de drum era atât de periculos, încât mulţi nici nu credeau că cineva ar putea să iasă pe acolo. Dusă acasă, Alice zăcea bolnavă, distrusă, ca nebună, plângând necontenit şi zguduită de friguri.

Doamna Caroline ascultă îngrozită povestea; i se păru că-i îngheaţă sângele în vine. Amintirea unei alte întâmplări, asemănătoare cu aceasta, o înspăimântă şi mai mult: Saccard, odinioară, siluind-o pe nenorocita aceea de Rosalie, pe o scară, scrântindu-i umărul în clipa în care-l zămislise pe acest copil care rămăsese parcă cu obrazul zdrobit; iar azi, Victor viola, la rândul lui, pe cea dintâi fată pe care soarta i-o scotea în cale. Ce cruzime! Tocmai fata aceasta atât de blândă, ultimul vlăstar al neamului ei, pe punctul de a se călugări fiindcă nu putea să aibă un bărbat cum aveau celelalte fete! Avea oare vreun rost această întâmplare stupidă şi dezgustătoare? De ce trebuia să-i fie sfărâmată viaţa în felul acesta?

— Nu vreau să-ţi fac nicio imputare, doamnă, încheie

prinţesa, căci ar fi nedrept să-ţi atribui vreo responsabilitate, dar trebuie să-ţi spun că protejatul dumitale era îngrozitor.

Şi, ca şi cum ar fi făcut în sinea ei o legătură cu acele idei pe care nu le exprimase, adăugă:

— Nu te poţi dezbăra uşor de ceea ce înveţi într-un anumit mediu... Eu însămi am avut cele mai mari crize de conştiinţă, m-am simţit complice, nu e mult de atunci, când banca s-a prăbuşit şi a provocat atâtea ruine şi atâtea nenorociri. Da, n-ar fi trebuit să îngădui ca tocmai casa mea să devină leagănul unei asemenea mârşăvii... În sfârşit, răul s-a înfăptuit, casa va fi purificată, iar eu, o! eu, eu nu mai exist, Dumnezeu mă va ierta.

Şi zâmbi din nou cu zâmbetul ei şters, care arăta că în sfârşit nădejdea ei era pe cale de a se înfăptui printr-un simplu gest; ea lăsa să se înţeleagă plecarea din lume, dispariţia ei pentru totdeauna, ca o zeiţă bună.

Doamna Caroline îi luă mâinile, i le strânse şi i le sărută cuprinsă de atâta remuşcare şi milă, încât îngâna cuvinte fără şir.

— Nu trebuie să-mi găsiţi scuze, sunt vinovată... Mă duc s-o văd pe biata copilă, mă duc imediat...

Şi plecă lăsându-le pe prinţesă şi pe bătrâna ei servitoare să-şi strângă lucrurile, pentru drumul cel mare ce trebuia să le despartă după patruzeci de ani de viaţă comună.

Cu doua zile înainte, sâmbătă, contesa de Beauvilliers se resemnase să-şi lase casa în mâinile creditorilor. De şase luni de când nu mai plătea dobânzile ipotecilor, situaţia devenise de nesuferit, din cauza cheltuielilor de tot felul şi a necontenitelor ameninţări cu vânzarea prin tribunal; avocatul ei o sfătuise să părăsească tot, să se retragă în fundul unei locuinţe mici, unde să poată trăi fără prea multe cheltuieli, în timp ce el va încerca să lichideze datoriile. Ea n-ar fi cedat, s-ar fi încăpăţânat poate să-şi păstreze rangul, simulacrul de avere neatinsă, până la

stingerea neamului ei sub năruirea zidurilor casei, dacă o nouă nenorocire n-ar fi zdrobit-o cu desăvârşire. Fiul ei Ferdinand, ultimul Beauvilliers, tânărul acel care nu era în stare să facă nimic, inapt pentru muncă, devenit zuav pontifical pentru a-şi ascunde nulitatea şi trândăvia, atât de anemic şi de slăbit din cauza soarelui prea puternic, încât nu putuse participa la luptele de la Mentana, murise la Roma, fără glorie. În sufletul ei se făcuse un gol imens şi toate gândurile şi voinţa i se năruiseră de pe înălţimea pe care, de atâţia ani, păstrase cu mândrie cinstea numelui ei. În douăzeci şi patru de ore casa se dărăpănă şi mizeria apăru, sfâşietoare printre zidurile crăpate. Bătrânul cal fu vândut; rămaseră numai cu bucătăreasa, care se ducea la piaţă cu un şorţ murdar, pentru a cumpăra de 10 centime unt şi un sfert de kilogram de fasole uscată. Contesa fu zărită pe stradă într-o rochie stropită de noroi şi cu nişte ghete prin care pătrundea apa. Sărăcia se ivise peste noapte, dezastrul nimicise până şi mândria acestei femei credincioase, din alte vremuri, care se încăpăţâna să lupte împotriva secolului ei. Se refugiase cu fiică-sa în rue Tour-des-Dames, la o fostă negustorească de haine vechi, devenită cu timpul bigotă, care subînchiria camere mobilate la preoţi. Acolo ocupau amândouă o oda; e mare, aproape goală, cu o înfăţişare demnă şi tristă; în fundul încăperii se afla un iatac. În iatac erau două paturi mici şi când se închideau canaturile tapetate la fel cu pereţii, odaia se transforma în salon. Acest aranjament fericit le mai mângâia întrucâtva.

Dar nu trecuseră nici două ore de când contesa de Beauvilliers se mutase aici, în sâmbăta aceea, când o vizită neaşteptată îi dădu un nou fior de groază. Din fericire, Alice, fusese nevoită să plece în oraş. Era Busch, cu chipul lui lătăreţ şi murdar, cu redingota lui soioasă şi cu cravata lui albă, sucită ca o sfoară. Mânat, desigur, de intuiţia lui, care-i spunea că sosise ceasul mult aşteptat, Busch se

hotărâse, în sfârşit, să lichideze vechea afacere, adică chitanţa de zece mii de franci semnată pe vremuri de contele de Beauvilliers în favoarea Léoniei Cron. Busch îşi dădu seama dintr-o singură privire care este situaţia văduvei şi se temu că a aşteptat prea mult. Ca un om în stare să fie politicos şi răbdător, la nevoie, îi explicase pe larg, contesei înspăimântate cazul pentru care venise. Era, nu-i aşa, chiar scrisul soţului ei, ceea ce lămurea de la început toată povestea: o patimă a contelui pentru tânăra fată, un prilej de a o avea, mai întâi, şi de a scăpa de ea, după aceea. Nu-i ascunse nici faptul că, în conformitate cu legea şi după trecerea a aproape cincisprezece ani, nu putea fi silită să plătească. Dar el nu era decât reprezentantul clientei sale, pe care o ştia hotărâtă să apeleze la justiţie, să facă un scandal îngrozitor, dacă nu cădeau la învoială. Şi cum contesa, palidă, cu inima zdrobită de acest trecut groaznic ce reînvia, se miră că trecuse atâta vreme fără ca să i se fi adresat ei, Busch născoci o poveste întreagă, spunând că chitanţa fusese pierdută şi apoi regăsită în fundul unui cufăr. Deoarece doamna de Beauvilliers refuzase, însă, cu hotărâre să cerceteze mai îndeaproape chestiunea, el plecase, tot aşa de politicos, zicând că se va înapoia cu clienta sa, nu a doua zi, pentru că femeia nu putea părăsi duminica localul în care lucra, dar luni sau marţi negreşit.

Luni, în timpul groaznicei nenorociri întâmplate fiicei sale, care îi fusese adusă acasă aiurând şi pe care o veghea cu ochii înecaţi de lacrimi, contesa nu se mai gândise la omul acela prost îmbrăcat şi la îngrozitoarea lui poveste. Dar tocmai când Alice adormise, şi contesa, istovită, zdrobită de loviturile soartei, de abia se aşezase, Busch se ivi iar, însoţit de data aceasta şi de Léonie.

— Doamnă, aceasta este clienta mea şi va trebui să sfârşim odată.

Contesa se cutremură la vederea acestei femei. Léonie

era îmbrăcată în culori ţipătoare, avea un păr negru şi aspru, care-i cădea pe frunte, iar pe faţa ei lătăreaţă şi moale i se citea josnicia întregii ei făpturi şi viaţa destrăbălată pe care o dusese în cei zece ani de prostituţie. După atâta timp de când iertase şi uitase, contesa suferea, era chinuită din nou în mândria ei de femeie. Doamne, cu femei de teapa ăsteia o înşela contele?

— Trebuie să se isprăvească, insistă Busch, căci clienta mea are mult de lucru în rue Feydeau.

— În rue Feydeau, repetă contesa fără să înţeleagă.

— Da, este într-un… În sfârşit este acolo, într-un bordel.

Uluită, cu mâinile tremurânde, contesa se duse să închidă amândouă canaturile iatacului. Alice avea temperatură, se zvârcolea sub plapomă. Dacă ar adormi iar, să nu vadă, să nu audă nimic!

Dar Busch. continuă:

— Aşa că, doamnă, înţelegeţi… Domnişoara m-a însărcinat pe mine să rezolv această chestiune şi eu nu fac altceva decât s-o reprezint… Iată de ce am dorit să vină în persoană, ca să explice ea singură… Haide, Léonie, spune despre ce este vorba.

Neliniştită, fata nu se simţea bine în rolul pe care trebuia să-l joace şi se uită la el cu privirea aceea de câine bătut. Dar gândul la mia de franci pe care i-o făgăduise o făcu să se hotărască. Şi cu vocea ei aspră, răguşită de alcool, începu să vorbească, în timp ce Busch despăturea din nou chitanţa contelui.

— Da, asta-i hârtia pe care mi-a dat-o domnul Charles… Sunt fiica căruţaşului Cron, a lui Cron încornoratul, cum era poreclit, vă mai amintiţi, doamnă? Domnul Charles se ţinea mereu de fusta mea, propunându-mi fel de fel de lucruri murdare. Pe mine mă cam plictisea. Când eşti tânără, nu-i aşa? nu ştii nimic, nu eşti drăguţă cu bătrânii… Şi atunci domnul Charles mi-a semnat chitanţa asta, într-o seară, când m-a dus în grajd…

În picioare, ca o stană de piatră, contesa o lăsa să vorbească, când deodată i se păru că aude un geamăt ce venea din iatac. Atunci făcu o mişcare plină de nelinişte.

— Taci!

Dar Léonie, care se pornise, voia să isprăvească.

— Orice-ai zice, nu-i cinstit să seduci o fată cuminte, fără să-i plăteşti… Da, doamnă, domnul Charles al dumitale era un hoţ. Aşa gândesc toate femeile cărora le povestesc asta… Şi vă rog să credeţi că făceam banii ăştia!

— Taci! taci! strigă contesa înfuriată ridicând braţele în tuş ca şi când ar fi vrut s-o zdrobească, dacă ar mai fi continuat.

Léonie se sperie; duse mâna ca pentru a se apăra, cu mişcarea instinctivă a femeii decăzute, obişnuită să fie pălmuită.

În odaie domni o tăcere grea, în timp ce dinspre iatac părea că se aude din nou un plânset, un zgomot încet şi înfundat.

— În sfârşit, ce vrei? reluă contesa, tremurând şi coborând vocea.

De data asta se amestecă Busch.

— Dar, doamnă, această fată vrea să i se plătească. Şi are dreptate, nenorocita, să spună că domnul conte de Beauvilliers s-a purtat foarte rău cu ea. Asta-i escrocherie, pur şi simplu.

— Nu voi plăti niciodată o asemenea datorie!

— În cazul ăsta, după ce vom pleca de aici, vom lua o trăsură şi ne vom duce la tribunal, unde voi depune plângerea pe care am pregătit-o de mai înainte: iat-o… Toate faptele pe care vi le-a povestit domnişoara sunt cuprinse în această plângere.

— Domnule, acesta-i un şantaj ordinar, nu vei face aşa ceva!

— Să avem iertare, doamnă, o voi face imediat. Afacerile sunt afaceri.

Contesa se simţi cuprinsă de o oboseală imensă, de o descurajare nemărginită. Se topise şi ultima mândrie care o mai susţinea, iar puterile o părăsiseră cu totul. Îşi împreună mâinile şi îngână:

— Dar vedeţi în ce bal am ajuns. Uitaţi-vă la încăperea asta... Nu mai avem nimic, poate că mâine nu vom mai avea nici ce să mâncăm... De unde vreţi să iau banii ăştia! Zece mii de franci, Dumnezeule!

Busch zâmbi ca un om obişnuit să scormonească printre ruine.

— Oh! Doamne ca dumneavoastră au totdeauna rezerve Dacă veţi căuta bine, veţi găsi.

Pe cămin zărise o casetă veche cu bijuterii, pe care contesa o lăsase acolo încă de dimineaţă, când golise un cufăr; Busch mirosise că acolo se aflau pietre scumpe. Privirile îi străluceau atât de tare, încât contesa, urmărindu-i direcţia, pricepu.

— Nu, nu, strigă ea, bijuteriile, niciodată!

Şi apucă repede caseta ca şi cum ar fi vrut s-o apere. Erau ultimele bijuterii vechi, de familie, singurele pe care le păstrase chiar în situaţiile cele mai critice; ele reprezentau unica zestre a fiicei sale şi acum erau singura lor avere!

— Niciodată, mai bine mi-aş da viaţa!

În clipa aceea fură întrerupţi; doamna Caroline bătu la uşă şi intră. Era turburată de toate cele petrecute mai înainte, dar scena în mijlocul căreia picase o zgudui şi mai mult. O rugă pe contesă să-şi vadă mai departe de treabă şi era gata să plece, dacă aceasta nu i-ar fi făcut un semn rugător, pe care doamna Caroline crezu că-l înţelege. Şi rămase nemişcată în fundul odăii.

Busch îşi pusese pălăria în cap, în timp ce Léonie, din ce în ce mai stânjenită, se îndrepta spre uşă.

— Aşa că, doamnă, nu ne mai rămâne decât să ne retragem...

Totuşi, pu pleca. Începu să povestească din nou totul, în

termeni mai neruşinaţi, ca şi când ar fi vrut s-o umilească şi mai mult pe contesă în faţa noii venite, pe care se prefăcea că n-o recunoaşte, aşa cum făcea de obicei când era în exerciţiul funcţiunii.

— Rămâneţi cu bine, doamnă, ne ducem de-a dreptul la parchet. În mai puţin de trei zile povestea asta, cu toate amănuntele, va apărea în coloanele gazetelor. Dumneavoastră aţi vrut-o!

În gazete! După ce era ruinată, să le mai apese şi scandalul acesta! Nu era destul că-şi pierduse întreaga avere, mai trebuia ca totul să se prăbuşească în noroi! Ah! cel puţin cinstea numelui să nu fie atinsă! Şi cu o mişcare mecanică deschise caseta, din care apărură cerceii, brăţara, trei inele, briliante şi rubine, în vechile lor monturi.

Busch se apropie repede. Privirea lui se muie, devenind blândă şi mângâietoare.

— Oh! nu fac zece mii de franci… Daţi-mi voie să mă uit.

Începuse să ia bijuteriile, una câte una; le întorcea, le ridica în sus, cu degetele lui groase, tremurânde, ca un îndrăgostit, cu patima lui senzuală pentru pietrele scumpe. Claritatea, rubinelor mai ales părea că-l încântă. Şi ce ape minunate aveau aceste briliante vechi, deşi unele erau tăiate cam neîndemânatic!

— Şase mii de franci! zise el cu o voce aspră de portărel, ascunzându-şi emoţia sub această cifră de evaluare totală. Nu socotesc decât pietrele, monturile sunt bune de topit. În sfârşit, ne vom mulţumi cu şase mii de franci.

Dar sacrificiul era prea mare pentru contesă. Se înfurie din nou, îi luă bijuteriile şi le strânse în mâinile ei nervoase. Nu, nu! Era prea mult să i se pretindă să se lipsească şi de aceste câteva bijuterii pe care le purtase mama ei, şi pe care trebuia să le poarte şi fiica ei la nuntă. Ochii i se umplură de lacrimi fierbinţi, ce i se revărsau pe faţă; iar durerea ei era atât de zguduitoare, încât Léonie, mişcată, transfigurată de milă, începu să-l tragă pe Busch de haină,

pentru a-l sili să plece. Voia să renunţe, căci la urma urmei îi părea rău să-i producă atâta durere acestei sărmane bătrâne care părea atât de bună. Dar Busch urmărea scena indiferent, fiind sigur că va primi totul, ştiind din îndelungata lui experienţă că la femei, crizele de lacrimi vestesc prăbuşirea voinţei; aşa că aştepta.

Poate că scena aceasta s-ar fi prelungit, dacă în clipa aceea o voce îndepărtată, înăbuşită, n-ar fi izbucnit în suspine. Era Alice, care striga din fundul iatacului.

— Oh! mamă, ăştia mă omoară! Dă-le tot, să ia tot!... oh! mamă, să plece! Mă omoară, mă omoară!

Atunci contesa făcu un gest de disperare, de parcă şi-ar fi dat şi viaţa. Aşa dar, Alice auzise, Alice murea de ruşine. Îi zvârli lui Busch bijuteriile, abia lăsându-i timp să pună pe masă, în schimbul lor, chitanţa contelui, şi-l împinse afară, după Léonie, care dispăruse mai înainte. Apoi deschise iar iatacul şi se aruncă la căpătâiul fiicei sale, amândouă sfârşite, distruse, amestecându-şi lacrimile.

Doamna Caroline, revoltată, fusese gata la un moment dat să intervină. Cum putea oare ea să-l lase pe mizerabilul acesta să le jefuiască pe cele două sărmane femei? Dar apoi auzise toată povestea aceea murdară şi îşi dăduse seama că nu putea să facă nimic pentru a preveni scandalul. Căci îl ştia pe Busch în stare să meargă până la capăt cu ameninţările. Ea însăşi se ruşina, din cauza secretelor ce existau între ei. Ah! câtă suferinţă şi câtă murdărie! Se simţea stânjenită. Ce rost avea să mai stea acolo din moment ce nu găsea niciun cuvânt să le spună şi nu putea să le dea niciun ajutor? Toate vorbele care-i veneau pe buze, toate întrebările, aluziile cele mai simple eu privire la drama din ajun, i se păreau jignitoare, umilitoare, cu neputinţă de amintit în faţa victimei ce nu se liniştise încă şi care era cât pe aci să moară din cauza că fusese pângărită. Ce ajutor le-ar fi putut da, fără ca acesta să nu pară o pomană ridicolă, ea însăşi fiind ruinată şi

strâmtorată, aşteptând soluţionarea procesului? În sfârşit, se apropie, cu ochii plini de lacrimi, cu braţele deschise, copleşită de milă şi de o emoţie fără margini, care o făcea să tremure toată.

În banalul iatac de cameră mobilată, cele două sărmane fiinţe, nimicite, sfârşite, reprezentau tot ceea ce rămăsese din vechea familie de Beauvilliers, odinioară atât de puternică şi cu atâta autoritate. Avusese domenii întinse cât un regat; pe o rază de douăzeci de leghe în Loire totul îi aparţinuse; castele, livezi, câmpii şi păduri. Apoi, această imensă avere domenială se topise încetul cu încetul, în decursul veacurilor, şi contesa aruncase ultimele rezerve într-una dintre acele furtuni ale speculaţiei moderne, din care ea nu înţelegea nimic: la început cei douăzeci de mii de franci economisiţi ban cu ban pentru fiica ei, după aceea cei şaizeci de mii de franci luaţi cu ipotecă asupra fermei les Aublets, apoi întreaga fermă. Palatul din rue Saint-Lazare nu putea să despăgubească pe toţi creditorii. Fiul ei murise fără nicio glorie, departe de ea. Copila ei fusese pângărită de un tâlhar şi îi fusese adusă acasă rănită, aşa cum este adus, plin de sânge şi de noroi, un copil strivit de o trăsură. Iar contesa, atât de nobilă odinioară, subţire, înaltă, albă toată, cu ţinuta el demodată, nu mai era decât o biată femeie distrusă, zdrobită de nenorociri; pe de altă parte, Alice, urâtă, îmbătrânită, cu gâtul dizgraţios din cauza lungimii lui, cu cămaşa în neorânduială, avea nişte priviri pierdute de nebună, în care se citea durerea cumplită a ultimei mândrii distruse, virginitatea ei batjocorită. Şi amândouă suspinau mereu, suspinau întruna.

Doamna Caroline, fără să rostească un singur cuvânt, le cuprinse pe amândouă şi le strânse cu putere la pieptul ei. Şi cum nu găsea ce să le spună, începu să plângă împreună cu ele. Nefericitele o înţeleseseră; lacrimile le curgeau şiroaie, fără încetare. Chiar dacă nu există nicio mângâiere,

viaţa nu trebuia totuşi trăită?

Când doamna Caroline ajunse din nou în stradă, îl zări pe Busch stând de vorbă foarte aprins cu doamna Méchain. Oprise o trăsură, în care o împinse pe Léonie, şi dispăru. Dar tocmai când doamna Caroline dădu să treacă mai departe, cumătra Méchain se îndreptă spre ea. Se vede că o pândise, pentru că începu să-i vorbească imediat de Victor, părând informată de tot ce se petrecuse în ajun la Opera Muncii. De când Saccard refuzase să-i plătească cei patru mii de franci, era furioasă şi-şi frământa creierii să găsească mijlocul prin care ar mai putea să scoată ceva din această afacere. Aflase despre cele petrecute în bulevardul Bineau, unde se ducea deseori, în speranţa vreunui incident din care să poată trage foloase. Se vede că-şi şi făcuse vreun plan, de vreme ce îi mărturisise doamnei Caroline că avea de gând să pornească imediat în căutarea lui Victor. Prea ar fi fost crud din partea lor, zicea ea, să-l lase pe nenorocitul acela de copil pradă instinctelor sale rele; trebuiau să pună din nou mâna pe el, dacă nu voiau să-l vadă. Într-o bună zi pe banca acuzaţilor. Şi în timp ce vorbea, ochii ei mici, înfundaţi în grăsimea obrajilor, o scrutau pe doamna Caroline, fericita că o simte turburată şi spunându-şi că în ziua în care îl va fi regăsit pe Victor, va mai putea să stoarcă ceva bani de la ea.

— Aşa că, doamnă, ne-am înţeles, mă voi ocupa eu de elin cazul în care veţi dori să aveţi veşti, nu vă mai obosiţi până la mine, în rue Marcadet, ci veniţi doar până la domnul Busch, în rue Feydeau, unde mă găsiţi în fiecare zi pe la ora patru.

Doamna Caroline se înapoie acasă chinuită de o nouă grijă. Într-adevăr, monstrul acela, scăpat în lume, gonit şi hăituit ca un lup hămesit, cine ştie ce pofte atavice avea să-şi mai potolească printre oameni? Prânzi repede, apoi luă o trăsură, voind să treacă prin rue Bineau, înainte de a se duce la Conciergerie, de oarece ardea de dorinţa să afle

ce se mai întâmplase. Dar pe drum, în înfrigurarea ei, îi veni în minte altă idee, anume să troacă mai întâi pe la Maxime, să-l ia la Opera Muncii, să-l silească să se ocupe de Victor, care la urma urmei era fratele lui, era singurul care rămăsese cu averea neatinsă, numai el putea să intervină şi să se ocupe cu vreun rezultat de această problemă.

Dar intrând în vestibulul micului şi luxosului imobil din avenue de l'Impératrice, doamna Caroline simţi că îngheaţă. Câţiva tapiţeri ridicau perdelele şi covoarele, servitorii îmbrăcau scaunele şi lustrele şi din toate lucrurile acelea frumoase, de pe mobile şi de pe etajere se răspândea un parfum veşted, ca dintr-un buchet aruncat a doua zi după bal. În fundul odăii de dormit, doamna Caroline dădu peste Maxime, între două cufere uriaşe, pe care servitorul le umpluse cu un trusou minunat, bogat şi delicat, ca pentru o mireasă.

Zărind-o, el i se adresă cu o voce rece şi seacă:

— O! Dumneata eşti? Ai nimerit foarte bine! Mă scuteşti de oboseala de a-ţi scrie. M-am săturat. Plec.

— Cum aşa, pleci?

— Da, plec astă-seară, mă duc la Neapole, unde-mi voi petrece iarna.

Apoi, după ce făcu semn servitorului să iasă, adăugă:

— Ce, dumneata îţi închipui că-mi face plăcere să am un tată închis de şase luni la Conciergerie! N-am de gând să rămân ca să-l văd condamnat la închisoare corecţională, cu toate că urăsc călătoriile! Noroc că la Neapole e frumos şi cum iau cu mine tot ce am nevoie, poate nu mă voi plictisi prea tare.

Ea îl privi, gândindu-se cât de corect şi de drăguţ era; privi apoi la cuferele pline în care nu se afla nicio rufă de femeie, în care nu se găsea decât ceea ce-i servea propriei sale persoane; şi totuşi, îndrăzni să-i spună de ce venise.

— Şi eu care voiam să-ţi mai cer un serviciu…

Apoi îi povesti totul. Victor, banditul, violând şi furând,

Victor care dispăruse fără urmă, Victor în stare de toate crimele...

— Nu-l putem lăsa aşa! Însoţeşte-mă, să ne unim sforţările...

Dar el n-o lăsă sa isprăvească, era palid şi-l cuprinse un tremur de spaimă, ca şi când ar fi simţit o mână ucigaşă şi murdară aşezându-i-se pe umăr.

— Ah! asta m-ai lipsea!... un tată hoţ, un frate asasin... Am întârziat prea mult, trebuia să plec de săptămâna trecută. Dar e îngrozitor, îngrozitor să pui un om ca mine într-o astfel de situaţie!

Şi fiindcă ea stăruia încă, Maxime deveni obraznic.

— Dumneata să mă laşi în pace! Dacă îţi place viaţa asta plină de chinuri, treaba dumitale. Te-am prevenit, aşa-ţi trebuie... n-ai decât să plângi... În ce mă priveşte, mai bine i-aş îneca pe toţi nenorociţii ăştia, decât să-mi dau un singur fir de păr din cap!

Doamna Caroline se ridicase în picioare.

— Atunci rămâi cu bine!

— Adio!

Şi ieşind, îl auzi rechemându-şi servitorul pentru a isprăvi împachetatul serviciului de toaletă, un serviciu ale cărui piese de argint aurit erau foarte îngrijit lucrate, mai ales ligheanul, gravat de jur împrejur cu un lanţ de amoraşi. În timp ce acesta se ducea să trăiască o viaţă de uitare şi de lene, sub soarele luminos al Neapolelui, în minte îi apăru dintr-odată o viziune în care-l vedea pe celălalt, înfometat, pândind într-o noapte întunecoasă şi geroasă cu cuţitul ascuns în mâna, prin vreo străduţă îndepărtată din la Villette sau din Charonne. Nu era oare acesta răspunsul la întrebarea dacă educaţia, sănătatea şi inteligenţa sunt sau nu rezultatul banilor? Din moment ce la bază rămâne acelaşi noroi omenesc, înseamnă că toată civilizaţia se reduce la superioritatea de a mirosi frumos şi de a trai bine?

Când ajunse la Opera Muncii, doamna Caroline simţi o ciudată senzaţie de revoltă împotriva luxului orbitor din această instituţie. La ce bun aceste două aripi maiestuoase, locuinţele băieţilor şi locuinţele fetelor, legate prin pavilionul monumental al administraţiei? La ce bun curţile astea mari cât parcurile, faianţele bucătăriilor, marmura din sufragerii, scările, coridoarele vaste ca ale unui palat? La ce bun toată caritatea măreaţă, dacă în acest mediu generos şi salubru, nu putea fi readusă pe calea cea bună o fiinţă decăzută, dacă nu se putea face dintr-un copil pervertit un om normal, condus de o judecată dreaptă şi sănătoasă? Se duse imediat la director, năpădindu-l cu întrebările, voind să afle cele mai mici amănunte. Dar drama nu fusese lămurită, directorul nu putuse decât să-i repete ceea ce ştia dinainte de la prinţesă. Din ajun, cercetările în interiorul casei şi prin împrejurimi, nu mai conteneau, fără să se ajungă însă la vreun rezultat. Victor era acum departe, hoinărind prin oraş înconjurat de înspăimântătorul necunoscut. Bani nu avea, căci portofelul domnişoarei de Beauvilliers pe care-l golise, nu conţinea decât trei franci şi douăzeci de centime. De altfel, directorul evitase să înştiinţeze poliţia, pentru a le scuti pe sărmanele doamne de Beauvilliers de un scandal public şi doamna Caroline îi mulţumi, făgăduind să nu facă nici ea vreo reclamaţie la prefectură, cu toată dorinţa-i arzătoare de a afla de soarta băiatului. Apoi, disperata că trebuia să plece tot atât de neştiutoare cum venise, se gândi să treacă pe la infirmerie, pentru a le întreba pe surori. Dar nici aici nu putu afla nimic precis; în schimb, acolo sus, în odăiţa liniştită care despărţea dormitorul fetelor de cel al băieţilor, petrecu câteva clipe de linişte adâncă. Era ora de recreaţie; un zgomot vesel pătrundea până la ea, făcând-o să-şi dea seama că fusese nedreaptă faţă de rezultatele bune obţinute, datorită aerului liber, traiului îmbelşugat şi muncii. Fără îndoială că aici creşteau şi oameni sănătoşi şi

puternici.

Rămasă singură un moment, după plecarea sorei de serviciu, doamna Caroline tocmai se apropiase de fereastră pentru a privi la copiii care se jucau, când deodată atenţia îi fu atrasă de nişte voci cristaline de fetiţe, din infirmeria alăturată. Uşa era întredeschisă, aşa că putu să asiste la o scenă, fără să fie observată. Această infirmerie albă, cu pereţii albi, cu cele patru paturi acoperite cu perdeluţe albe, era o odaie foarte plăcută. O rază largă de soare lumina acest interior, în al cărui aer călduţ ai fi zis că înfloresc crinii. În primul pat, la stânga, o recunoscu pe Madeleine, fetiţa aceea care era în convalescenţă şi mânca pâine cu dulceaţă în ziua când îl adusese pe Victor. Ea se îmbolnăvea mereu din cauza urmărilor ereditare ale alcoolismului. Era atât de anemică, încât cu toate că avea nişte ochi mari de femeie, arăta plăpândă şi palidă ca o sfântă pictată pe un vitraliu. Avea treisprezece ani şi rămăsese orfană; mama ei murise într-o seară de beţie, dintr-o lovitură pe care i-o dăduse un bărbat în pântece, ca să nu-i plătească cei treizeci de bani, aşa cum se înţeleseseră. Şi Madeleine, în cămaşa ei albă, îngenunchiată în mijlocul patului, cu părul ei blond despletit, le învăţa acum pe cele trei fetiţe, din celelalte trei paturi, să-şi facă rugăciunea.

— Împreunaţi mâinile, aşa, şi deschideţi-vă larg inimile…

Fetiţele îngenuncheaseră şi ele fiecare în mijlocul patului.

Două dintre ele aveau între opt şi zece ani, cea de a treia n-avea nici cinci ani. În cămăşile lor lungi şi albe, cu mânuţele lor plăpânde împreunate, cu chipurile lor serioase, cufundate în rugăciune, păreau nişte îngeraşi.

— Şi spuneţi după mine! Fiţi atente… Doamne, răsplăteşte-l pe domnul Saccard pentru bunătatea lui şi dă-i zile multe şi fericite!

Şi cu voci de heruvimi, într-un ciripit de o încântătoare stângăcie copilărească, cele patru fetiţe rostiră împreună,

cu un elan de credinţă în care îşi puneau întreaga lor fiinţă.

— Doamne! răsplăteşte-l pe domnul Saccard pentru bunătatea lui şi dă-i zile multe şi fericite!

Înfuriată, doamna Caroline era gata să intre în cameră şi să le întrerupă pe fetiţe, oprindu-le de la ceea ce ea considera că este un joc defăimător şi crud. Nu, nu! Saccard n-avea dreptul să fie iubit, ar fi însemnat să mânjeşti sentimentele curate ale copiilor, lăsându-i să se roage pentru fericirea lui! Dar fu cutremurată de un fior şi lacrimile îi năpădiră în ochi. La ce bun să arate furia experienţei ei acestor fiinţe nevinovate, care nu cunoşteau încă nimic din viaţă? La urma urmei, Saccard nu fusese, oare, bun cu ele, el care era întrucâtva creatorul acestei instituţii şi care le trimitea jucării în fiecare lună? Se simţi cuprinsă de o adâncă turburare, dându-şi seama că nu există om care să poată fi condamnat şi care, în ciuda tuturor relelor făptuite de el, să nu fi făcut şi mult bine. Şi plecă, în timp ce fetiţele îşi reîncepeau rugăciunea; în urechi îi răsunau vocile lor îngereşti care chemau binecuvântarea cerului asupra omului aceluia nechibzuit şi aducător de catastrofe, care ruinase cu mâinile lui nebune o lume întreagă.

Coborând din trăsură în faţa închisorii Conciergerie, constată că în emoţia ei uitase acasă garoafele pe care le pregătise de dimineaţă pentru fratele său. Cumpără de la o florăreasă un bucheţel de trandafiri ieftini şi-l făcu să zâmbească pe fratele ei, care adora florile, povestindu-i cât de zăpăcită fusese. În ziua aceea, totuşi, ea îl găsi trist. La început, în timpul primelor săptămâni de arest, nu voise să creadă că i se puteau aduce acuzaţii serioase. Apărarea i se părea atât de simplă: nu fusese numit preşedinte decât împotriva voinţei sale şi rămăsese străin de toate operaţiunile financiare, lipsind foarte des din Paris şi deci neputând exercita niciun control. Dar convorbirile cu avocatul şi demersurile făcute de doamna Caroline,

demersuri fără niciun rezultat, îl lăsaseră să întrevadă înspăimântătoarea răspundere care apăsa pe umerii lui. Avea să fie socotit răspunzător de cele mai mici nereguli săvârşite; nimeni nu va admite vreodată că habar n-a avut de ele şi că numai Saccard fusese acela care îl atrăsese într-o complicitate dezonorantă. Datorită însă credinţei sale puţin cam naive de catolic convins, Hamelin se resemna şi dădu dovadă de o linişte sufletească ce o uimi pe sora lui. Când venea de afară, de la viaţa ei plină de griji, din mijlocul oamenilor acelora liberi, dar atât de neliniştiţi şi de aspri, era emoţionată, găsindu-l liniştit, zâmbitor, în celula lui pustie, în care atârnase de perete, ca un copil mare şi pios ce era, un mic crucifix de lemn negru, înconjurat de patru imagini sfinte, imprimate în culori vii. Dacă te pui sub ocrotirea lui Dumnezeu, nu mai există revoltă şi orice suferinţă nedreaptă este o garanţie că vei fi mântuit. Singurul lucru de care se întrista uneori era faptul că trebuise să-şi întrerupă într-un mod atât de nefericit marile sale lucrări. Cine-i va continua opera? Cine va duce mai departe acţiunea de redeşteptare a Orientului, începută sub auspicii atât de bune de către Compania Generală a Pacheboturilor Reunite şi de către Societatea Minelor de argint din Carmel? Cine va construi reţeaua de căi ferate de la Brussa la Beirut şi la Damasc, de la Smirna la Trebizonda, reţea care va face să pulseze sânge tânăr prin vinele acestei lumi vechi? De altfel, şi în privinţa asta nu-l părăsea credinţa, spunând că opera întreprinsă de el nu putea să dispară şi nu încerca decât durerea că nu el va fi acela pe care-l alesese cerul s-o ducă la bun sfârşit. Vocea îi tremura, mai ales atunci când căuta să afle ce anume păcate avea de ispăşit, de nu-i îngăduise Dumnezeu să creeze marea bancă a catolicilor menită să transforme societatea modernă: tezaurul Sfântului Mormânt care i-ar fi adus papei un regat şi care până la urmă ar fi făcut din toate popoarele o singură naţiune. El continua să creadă

însă că această bancă va lua fiinţă în mod inevitabil şi va fi foarte puternică, prevăzând şi ivirea omului neprihănit care o va întemeia într-o zi. Şi dacă în după amiaza aceea părea îngrijorat, era numai din cauză că, în seninătatea lui, deşi era deţinut şi avea să fie condamnat, se gândise că niciodată, după ce va ieşi din închisoare, nu va mai avea mâinile destul de curate pentru a-şi relua marea lui operă.

O ascultă distrat pe sora lui, care-i spunea că, în ziare, opinia publică părea a fi mai puţin nefavorabilă. Apoi, uitându-se la ea cu privirea lui de om care visează cu ochii deschişi, o întrebă dintr-odată:

— De ce nu vrei să-l vezi?

Doamna Caroline tresări, înţelegând că-i vorbea de Saccard. Dădu din cap, respingând această propunere. Atunci, încurcat şi vorbind încet, Hamelin se hotărî să-i spună:

— După tot ceea ce a însemnat el pentru tine, nu poţi refuza. Du-te să-l vezi!

Dumnezeule! Ştia! Cuprinsă de o ruşine ce-i îmbujora obrajii, se aruncă în braţele lui pentru a-şi ascunde faţa; şi, bâlbâindu-se, îl întrebă cine îi povestise, cum de aflase de lucrul acesta pe care ea credea că nimeni, şi mai ales el, nu-l ştia.

— Draga mea Caroline, este aşa de mult de atunci... scrisori anonime, oameni răi care ne invidiau... Nu ţi-am vorbit de asta niciodată, fiindcă eşti liberă şi demult nu mai gândim la fel... Ştiu că eşti cea mai bună femeie din lume. Du-te să-l vezi.

Zâmbind din nou, luă vesel bucheţelul de trandafiri pe care-l pusese în spatele crucifixului şi îi dădu, adăugând:

— Uite, du-i asta şi anunţă-l că nu mai sunt supărat pe el.

Doamna Caroline, mişcată de duioşia jalnică a fratelui ei, frământată în acelaşi timp de un sentiment de ruşine îngrozitoare, dar şi de o senzaţie de liniştire, nu se mai împotrivi. De altfel, încă de dimineaţă simţea nevoia

ascunsă de a-l vedea pe Saccard. Putea oare să nu-l înştiinţeze de fuga lui Victor, de îngrozitoarea aventură care o mai făcea încă să se cutremure? Din prima zi Saccard o trecuse pe lista persoanelor pe care dorea să le primească, astfel că n-avea decât să-şi spună numele, pentru ca un gardian s-o însoţească imediat la celula prizonierului.

Când intră, el stătea cu spatele la uşă, în faţa unei măsuţe, acoperind cu cifre o foaie de hârtie.

Se ridică brusc şi scoase un strigăt de bucurie.

— Dumneata!... O! ce bună eşti şi cât sunt de fericit!

Îi strânse mâna în mâinile lui; ea surâdea oarecum stânjenită, foarte mişcată, negăsind cuvinte potrivite situaţiei apoi, cu mâna rămasă liberă, puse buchetul printre hârtiile pline de cifre, care erau îngrămădite pe măsuţă.

— Eşti un înger! murmură el încântat, sărutându-i degetele.

Doamna Caroline rosti:

— Este adevărat, te condamnasem definitiv în inima mea. Dar fratele meu a ţinut să vin...

— Nu, nu, nu vorbi aşa! Spune că eşti prea inteligentă, că eşti prea bună, că ai înţeles şi că mă ierţi...

Ea îl întrerupse cu o mişcare.

— Te rog, nu-mi cere atât de mult. Nici eu nu ştiu... Nu-ţi este de ajuns că am venit?... Şi apoi am să-ţi împărtăşesc ceva foarte trist.

Şi fără să se oprească, cu vocea întretăiată, îi vorbi despre izbucnirea bestială a lui Victor, atentatul lui asupra domnişoarei de Beauvilliers, fuga nemaipomenită, cercetările rămase fără rezultat, slabele speranţe care existau de a-i da de turmă. El o asculta, mişcat, fără să pună nicio întrebare, fără să facă vreo mişcare şi când ea tăcu, două lacrimi mari îi umplură ochii, prelingându-i-se pe faţă, în timp ce îngâna:

— Nenorocitul... nenorocitul.

Nu-l văzuse niciodată plângând. Fu profund mişcată şi

uimită, atât de ciudate erau lacrimile lui Saccard, lacrimi triste şi grele, venite de departe, dintr-o inimă înăsprită, îngropate sub ani întregi de tâlhării. Apoi îl cuprinse o disperare zgomotoasă:

— Dar e înspăimântător, nici nu l-am îmbrăţişat măcar pe băiatul ăsta. Ştii doar că nici nu l-am văzut! Dumnezeule! da, jurasem să mă duc să-l văd, dar n-am avut timp, n-am avut nicio oră liberă cu blestematele de afaceri ce mă chinuiau... Oh! aşa-i întotdeauna: când nu faci un lucru imediat, nu-l mai faci niciodată... Răspunde-mi, eşti sigură că nu-l pot vedea? Poate că mi l-ar putea aduce aici...

Ea dădu din cap.

— Cine ştie unde se află acum, în haosul acestui oraş îngrozitor!

O clipă, Saccard se plimbă emoţionat prin celulă, vorbind cu fraze întretăiate.

— Mi-au regăsit copilul ăsta, şi acum, iată, îl pierd din nou... Nu-l voi vedea niciodată... N-am noroc, nu, n-am pic de noroc... Oh! Doamne! La fel s-a întâmplat şi cu banca...

Se aşezase din nou la măsuţă şi doamna Caroline luă şi ea loc pe un scaun, în faţa lui. Răscolind printre hârtii – voluminosul dosar pe care-l pregătea de luni de zile – începu să-i vorbească despre proces, expunându-i punctele lui de apărare, ca şi când ar fi simţit nevoia să se dezvinovăţească în faţa ei. Iată de ce era acuzat: creşterea neîncetată a capitalului, pentru a urca cursurile şi pentru a face să se creadă că societatea poseda fondurile în întregime, simulare de subscrieri şi de vărsăminte neefectuate, graţie conturilor deschise pe numele lui Sabatani şi ale celorlalţi oameni de paie, care nu plăteau decât printr-un schimb de semnături; împărţirea unor dividende fictive sub formă de eliberări de acţiuni vechi; în sfârşit, cumpărarea, de către societate, a propriilor ei acţiuni, un joc de bursă nebunesc care produsese urcarea extraordinară şi iluzorie în urma căreia banca se prăbuşise

sleită de numerar. La toate acestea, el răspundea prin explicaţii amănunţite şi pătimaşe: făcuse ceea ce face orice director de bancă, într-o măsură mai mare însă şi cu mai mult curaj. După logica acestei acuzaţii, ar trebui ca şefii celor mai solide instituţii bancare din Paris să împartă celula cu el. El nu este decât ţapul ispăşitor pentru neregulile tuturor. Pe de altă parte, ciudat mod de a aprecia responsabilităţile. Pentru ce nu erau urmăriţi administratorii, Daigremont, Huret sau Bohain care, în afara celor cincizeci de mii de franci primiţi ca jetoane de prezenţă, încasaseră zece la sută din beneficii şi fuseseră amestecaţi în toate combinaţiile astea murdare? De ce oare cenzorii, de exemplu Lavignière, să fie scoşi complet din cauză numai în baza presupusei lor incapacităţi şi a faptului că fuseseră de bună credinţă? Da, desigur, procesul acesta va fi cea mai monstruoasă nedreptate, căci trebuiseră să retragă plângerea de escrocherie introdusă de Busch, pe motivul că ea conţinea afirmarea unor fapte nedovedite, iar raportul expertului, după o primă examinare a registrelor, fusese găsit plin de erori. Date fiind acestea, pentru ce s-a declarat falimentul, din oficiu, pe baza celor două acte, de vreme ce nicio centimă din depozite nu fusese sustrasă şi de vreme ce toţi clienţii urmau să reintre în posesia fondurilor lor? Oare singurul scop era ruinarea acţionarilor? În acest caz, ţinta fusese atinsă, dezastrul se agrava, se întindea mereu. Şi nu se acuza pe el, ci-i acuza pe magistraţi, guvernul, pe toţi aceia care complotaseră să-l suprime, pentru a-i nimici banca.

— Oh! ticăloşii! Dacă m-ar fi lăsat liber, atunci să fi văzut! Atunci!

Doamna Caroline îl privea, uimită de inconştienţa lui, care nu era lipsită de o anumită măreţie. Ea îşi amintea de teoriile lui de altădată, asupra necesităţii jocului în marile întreprinderi, unde orice câştig cinstit este imposibil şi asupra speculaţiei privită ca o necesitate a omului, ca un

îngrăşământ folositor, ca un teren pe care înfloreşte progresul. Nu era oare Saccard acela care, fără scrupule, încălzise cu propriile lui mâini, nebuneşte, maşina uriaşă, până când ea sărise în aer şi-i rănise pe toţi aceia pe care-i luase cu ea? Cursul acela de trei mii de franci, de o exagerare smintită, stupidă, nu-l voise el? Cum putea justifica faptul că cele trei sute de mii de acţiuni ale unei societăţi cu un capital de o sută cincizeci de milioane, ajunseseră să valoreze, la cursul de trei mii de franci bucata, două sute de milioane? Şi nu era un pericol înspăimântător, că se împărţeau acele dividende colosale pe care le cerea o asemenea sumă, chiar numai cu procentul de cinci la sută?

Dar el se ridicase mişcându-se încoace şi încolo în încăperea strâmtă, cu un pas sacadat, de mare cuceritor închis în cuşcă..

— Ah! ticăloşii, au ştiut ei ce fac când m-au închis aci. Eram pe punctul de a învinge, de a-i zdrobi pe toţi!

Ea tresări mirată, încercând să protesteze.

— Cum să învingi? Dar nu mai aveai niciun ban, erai sfârşit!

— Evident, reluă cu amărăciune, eram învins, sunt o canalie… Onestitatea, gloria, nu înseamnă altceva decât succesul. Nu trebuie să te laşi bătut; căci altfel, a doua zi eşti considerat un idiot şi un pungaş: Oh! îmi închipui ce se vorbeşte, nu e nevoie să mi-o repeţi. Fără îndoială, sunt socotit un hoţ şi sunt acuzat că am băgat în buzunar toate milioanele astea. M-ar strânge de gât dacă ar putea şi ceea ce este mai rău, lumea mă priveşte cu milă, crezând că sunt nebun sau mărginit… Dar îţi dai seama ce-ar fi fost dacă aş fi izbutit? Da, dacă l-aş fi doborât pe Gundermann, dacă aş fi cucerit piaţa, dacă în clipa aceasta aş fi regele necontestat al aurului, ei! atunci s-ar fi schimbat socoteala. Aş fi devenit un erou, tot Parisul ar fi fost la picioarele mele!

Neclintită, doamna Caroline îi ţinu piept.

— Dar n-aveai de partea dumitale nici dreptatea şi nici logica, deci nu puteai să reuşeşti.

Înfuriindu-se, el se oprise în faţa ei cu o mişcare bruscă.

— Ce vorbeşti! Nu puteam să izbutesc? Mi-au lipsit banii, asta e tot. Dacă Napoleon ar fi avut la Waterloo încă o sută de mii de oameni de trimis la moarte, ar fi câştigat victoria şi faţa lumii ar fi arătat altfel. Eu, dacă aş fi avut încă vreo câteva sute de milioane de zvârlit în prăpastie, aş fi fost azi *s*tăpânul lumii.

— Bine, dar asta-i îngrozitor, strigă ea revoltată. Ce? Găseşti că n-ai provocat destule dezastre, destule lacrimi, destul sânge? Ţi-ar mai fi trebuit să ruinezi şi pe alţii, alte familii jefuite, alţi nenorociţi siliţi să cerşească pe străzi?

Saccard, continuându-şi enervat plimbarea, făcu un gest de nepăsare mândră şi strigă:

— Parcă viaţa îşi face probleme din asta! Fiecare pas zdrobește mii de existenţe.

Urmă o clipă de tăcere în care doamna Caroline, cu inima îngheţată, îl urmărea cu privirea, întrebându-se dacă e un pungaş sau un erou? Se înfioră, gândindu-se la tot ce putuse să-i treacă prin minte acestui căpitan de oşti învins, redus la neputinţă, în cele şase luni de când era închis în celula asta, şi de abia atunci aruncă o privire în junii ei: patru pereţi goi, un pat mic de fier, o masă de brad şi două scaune de paie. Pentru el, care trăise într-un lux nebunesc, orbitor!

Dar deodată Saccard se aşează iar, ca şi cum s-ar fi simţit frânt de oboseală şi începu să vorbească încet, pe îndelete, ca la o spovedanie făcută fără voia lui:

— Da, Gundermann avea dreptate: în materie de Bursă, graba strigă treaba… Ah! banditul, ce fericit e că nu mai arc nici sânge şi nici nervi, că nu se mai poate culca cu nicio femeie, că nu mai poate să bea nicio sticlă de Bourgogne! De altfel, cred că aşa a fost întotdeauna, rece ca gheaţa… Eu sunt prea pătimaş, asta e evident. Cauza înfrângerii

mele nu trebuie căutată în altă parte, iată pentru ce mi-am frânt de atâtea ori gâtul. Dar trebuie să adaug că, dacă patima mă omoară, tot ea este aceea care mă face să trăiesc. Da, ea mă stârneşte, mă face să cresc, mă înalţă şi apoi mă doboară, nimicind dintr-odată tot ceea ce a creat. A gusta din toate plăcerile vieţii, nu înseamnă poate altceva decât a te mistui pe tine însuţi... Desigur, când mă gândesc la cei patru ani de luptă, văd bine că tot ceea ce am dorit şi tot ceea ce am avut, m-a trădat... Se vede că e ceva incurabil. Sunt un om pierdut.

Şi, deodată, îl cuprinse furia împotriva celui care-l învinsese.

— Ah! Gundermann ăsta, care triumfă fiindcă nu are dorinţe... Are un miliard, dar va avea două, va avea zece, o sută şi într-o bună zi va fi stăpânul lumii... Iar eu mă lupt de ani de zile s-o spun tuturora, dar nimeni nu mă ascultă. Toată lumea crede că o fac din invidia de om de bursă, când de fapt nu este decât strigătul sângelui meu. Da, am în sânge ura împotriva evreului, oh! de multă vreme, ea există în toate fibrele fiinţei mele!

— Ce lucru ciudat! murmură doamna Caroline, liniştită, cu vasta ei ştiinţă şi cu toleranţa ei universală. Pentru mine, evreii sunt oameni ca toţi ceilalţi. Şi dacă stau de o parte, o fac din cauză că au fost ţinuţi de o parte.

Dar Saccard, care nici n-auzise, continuă cu şi mai multă violenţă:

— Şi ceea ce mă scoate din sărite, este că guvernele le sunt complice, că stau la picioarele acestor golani. Imperiul nostru, de pildă, e vândut lui Gundermann, ca şi când ar fi imposibil să guvernezi fără banii lui! Da, desigur, Rougon, genialul meu frate, s-a purtat cu mine într-un chip dezgustător; pentru că, – şi până acum nu ţi-am spus-o – am fost destul de laş ca să încerc o împăcare cu el înaintea catastrofei, şi dacă astăzi sunt aici, asta-i din cauză că aşa a vrut el. Ei şi? De vreme ce-l stânjenesc, n-are decât să

scape de mine!... Te-ai gândit vreodată că Banca Universală a fost nimicită numai ca Gundermann să-şi poată continua negustoria?... Ah! să ia seama Rougon! El va fi înghiţit cel dintâi şi va fi măturat de la putere, deşi se agaţă cu atâta încăpăţânare de ea, renegând totul. E grozav de inteligent jocul lui pe două fronturi! Azi face concesii liberalilor, mâine autoritarilor. Dar cu jocul ăsta, până la urmă, îţi frângi, în mod fatal, gâtul... Şi de vreme ce totul se clatină, împlinească-se dorinţa lui Gundermann, cel care a prezis că Franţa va fi învinsă dacă vom avea război cu Germania! Suntem pregătiţi. Prusacii n-au decât să intre şi să ne ia provinciile!

Ea îl făcu să tacă cu un gest îngrozit şi rugător, ca şi cum Saccard ar fi chemat furia cerului asupră-le.

— Nu, nu! Nu spune lucrurile astea! N-ai dreptul să le rosteşti... De altfel, fratele dumitale nu e vinovat că te-au arestat. Am aflat din izvor sigur că numai Deleambre, ministrul de Justiţie, a făcut totul.

Furia lui Saccard se topi dintr-odată într-un zâmbet.

— Ştiu că se răzbună ăsta!

Şi fiindcă doamna Caroline îl privea intrigată, adăogă:

— Da, avem ceva de împărţit, noi doi... Ştiu dinainte că voi fi condamnat.

Fără îndoială că doamna Caroline se temea să afle mai mult, căci nu insistă. Domni o clipă de tăcere, în timpul căreia Saccard se ocupă iar de hârtiile de pe masă, pradă ideii lui fixe.

— Draga mea, ai fost foarte drăguţă că ai venit şi trebuie să-mi făgăduieşti că vei reveni, fiindcă ştii să dai sfaturi bune şi fiindcă vreau să stau de vorbă cu dumneata despre anumite chestiuni... Ah! de-aş avea bani!

Ea îl întrerupse brusc, profitând de ocazie pentru a lămuri un punct care o obseda şi o chinuia de luni de zile. Ce făcuse cu milioanele lui? Le trimisese în străinătate, le îngropase la rădăcina vreunui copac ştiut numai de el?

— Dar ai bani! Cele două milioane câştigate după Sadova, cele nouă milioane rezultate din cele trei mii de acţiuni ale dumitale, dacă le-ai vândut la cursul de trei mii de franci!

— Dar bine, scumpa mea, n-am niciun ban!

Rostise aceste cuvinte cu un glas atât de limpede şi de deznădăjduit, privind-o cu un aer atât de mirat, încât doamna Caroline fu convinsă.

— N-am rămas niciodată cu vreun ban din afacerile care au luat o întorsătură proastă... Înţelege că împreună cu ceilalţi m-am ruinat şi eu... Da, desigur, am vândut, dar am şi cumpărat, şi mi-ar fi foarte greu să-ţi spun unde s-au dus cele nouă milioane ale mele, la care s-au adăugat încă două milioane. Cred că contul meu la bietul Mazaud se solda cu o datorie de treizeci-patruzeci de mii de franci... Nu mi-a rămas nimic, totul s-a dus ca de obicei!

Doamna Caroline se simţi atât de mulţumită şi de înveselită din cauza aceasta, încât făcu haz de propria lor ruină, a ei şi a fratelui său.

— Nici noi nu ştim, după ce se va sfârşi totul, dacă vom avea ce să mâncăm timp de o lună... Ah! banii aceia, acele nouă milioane pe care mi le făgăduiseşi, ţi-aduci aminte cât mă temeam de ele? N-am cunoscut momente mai grele, şi ce bine m-am simţit în seara zilei în care am trecut totul în favoarea activului!... Am dat până şi cele trei sute de mii de franci din moştenirea mătuşii noastre. Asta n-a fost tocmai drept. Dar ţi-am mai spus-o, nu? banii găsiţi, banii pe care nu i-ai câştigat, nu ţin!... Şi vezi bine că acum simt veselă şi râd!

El o întrerupse cu o mişcare bruscă, luă hârtiile de pe masă şi le flutură în aer.

— N-are a face. Vom fi foarte bogaţi!...

— Cum aşa?

— Crezi că mă las de planurile mele?... De şase luni lucrez aici, veghez nopţi întregi ca să reconstruiesc totul.

Idioţii! Mă învinuiesc mai ales pentru acel bilanţ anticipat, pretinzând că din cele trei întreprinderi mari, Pacheboturile Reunite, Carmelul şi Banca Naţională Turcă, numai cea dintâi a dat beneficiile prevăzute! Dar uită că, dacă celelalte două au dat greş, asta se datoreşte faptului că nu eram eu acolo. Când îmi vor da însă drumul de aici, da! Când voi deveni iar stăpân, vei vedea, vei vedea...

Cu o privire rugătoare, ea voi să-l împiedice de a continua. Saccard se ridică, se înălţă pe vârful picioarelor lui scurte şi strigă cu vocea lui ascuţită:

— Am făcut toate socotelile, iată cifrele, priveşte le!... Carmelul şi Banca Naţională Turcă, sunt nişte fleacuri. Avem nevoie de întinsa reţea a căilor ferate din Orient; ne trebuie restul, Ierusalimul, Bagdadul, Asia Mică cucerită în întregime, ceea ce n-a putut face Napoleon cu sabia lui şi ceea ce vom face, noi ăştia, cu lopeţile şi cu aurul nostru!... Cum ai putut să crezi c-am părăsit această idee? Napoleon s-a întors totuşi de pe insula Elba. Şi eu la fel; nu va trebui decât să mă arăt şi toţi banii Parisului se vor strânge la picioarele mele şi mă vor urma. Iar de data aceasta, te asigur, nu va mai fi niciun Waterloo, deoarece planul meu este de o exactitate matematică: totul este prevăzut până la ultimul ban... În sfârşit, îl vom doborî pe acest nenorocit de Gundermann! Nu cer decât patru, poate cinci sute de milioane şi lumea va fi a mea!

Doamna Caroline izbutise să-i apuce mâinile şi se ghemuise lângă el.

— Nu, nu! Taci, mă îngrozeşti!

Şi fără voia ei spaima i se transformă în admiraţie. Dintr-odată, în celula asta mizerabilă, goală, ferecată şi despărţită de lume, avu simţimântul unei puteri covârşitoare, al unei renaşteri a vieţii: veşnica iluzie a speranţei, încăpăţânarea omului care nu vrea să moară. Căuta în inima ei ura, scârba faţă de greşelile înfăptuite de el, dar nu le mai afla acolo. Nu-l condamnase ea însăşi

pentru ireparabilele nenorociri a căror cauză fusese? Nu-i dorise ea însăşi ca osândă să moară singur, dispreţuit de toţi? Din toate acestea însă, nu mai rămăsese decât cu ura împotriva răului şi cu mila în faţa durerii. El, forţa inconştientă şi activă, căpăta iar ascendent asupra ei, ca o putere a naturii fără îndoială necesară. Şi dacă totul nu era decât o slăbiciune de femeie, ea se complăcea în această slăbiciune din cauza maternităţii condamnate, din cauza nemărginitei nevoi de dragoste, care o făcuse să-l iubească fără să-l stimeze, cu toată înţelepciunea ei, pe care experienţa o dezminţise însă!

— S-a sfârşit, repetă ea de câteva ori, continuând să-i strângă mâinile între ale ei. Nu poţi să te linişteşti, nu poţi să te odihneşti puţin?

Apoi, în timp ce Saccard se înălţa pentru a-i săruta părul, ale cărui bucle bogate îi cădeau tinereşte pe tâmple, doamna Caroline îl strânse lângă ea, adăugând cu un aer de hotărâre neclintită şi de tristeţe adâncă, dând cuvintelor toată însemnătatea lor:

— Nu, nu, s-a sfârşit, s-a sfârşit pentru totdeauna… Sunt mulţumită că te-am văzut pentru ultima oară, ca să nu rămână vreo urmă de supărare între noi… Adio!

Şi în timp ce se îndepărta, îl văzu stând, aşa, în picioare, lângă măsuţă, mişcat din cauza despărţirii, dar începând numaidecât, instinctiv, să-şi orânduiască hârtiile pe care le răvăşise în toiul discuţiei; şi cum bucheţelul îşi răsfirase florile veştejite printre pagini, el le scutură una câte una, măturând cu degetele petalele trandafirilor.

Abia peste trei luni, spre sfârşitul lui decembrie, procesul Băncii Universale ajunse în faţa completului de judecată. Se ţinură cinci şedinţe lungi, în faţa tribunalului corecţional, care stârniră o vie curiozitate. Presa făcuse un zgomot nemaipomenit în jurul crahului; zvonurile cele mai extraordinare circulau în legătură cu tărăgăneala instrucţiei. Era de remarcat, în special, actul de acuzare

dresat de parchet, o capodoperă de o logică crudă, în care cele mai mici amănunte erau grupate, folosite şi interpretate cu o claritate nemiloasă. De altfel, se vorbea pretutindeni că sentinţa era hotărâtă dinainte. Într-adevăr, buna credinţă evidentă a lui Halmelin, eroica atitudine a lui Saccard, care ţinu piept acuzaţiei timp de cinci zile, strălucitele pledoarii ale apărării, nu-i împiedicară pe judecători să-i condamne pe cei doi preveniţi la cinci ani închisoare şi la trei mii de franci amendă. Puşi însă cu o lună înaintea procesului în libertate provizorie pe cauţiune şi prezentându-se în faţa tribunalului ca preveniţi liberi, ei făcură apel şi părăsiră Franţa în douăzeci şi patru de ore. Rougon ceruse deznodământul acesta, căci nu înţelegea să aibă un frate în puşcărie. Poliţia supraveghease ea însăşi plecarea lui Saccard, care fugi în Belgia cu un tren de noapte. În aceeaşi zi, Hamelin se îndreptase spre Roma.

Trecuseră alte trei luni; era la începutul lui Aprilie şi doamna Caroline se afla încă la Paris, unde fusese reţinută de nişte afaceri încurcate. Locuia tot în micul apartament din palatul Orviedo, care fusese scos în vânzare. Rezolvase, de altfel, toate greutăţile şi putea să plece acum, bineînţeles fără un ban în buzunar, dar fără a lăsa nicio datorie în urma ei: trebuia să părăsească Parisul chiar a doua zi, pentru a se duce la Roma ca să se întâlnească cu fratele ei, care avusese norocul să obţină un modest post de inginer. El îi scrisese că-i găsise câteva lecţii particulare. Trebuiau, aşa dar, s-o ia iar de la început!

Sculându-se în dimineaţa ultimei zile pe care avea s-o mai petreacă la Paris, doamna Caroline simţi nevoia să nu plece înainte de a încerca să afle ceva despre Victor. Până atunci, toate cercetările rămăseseră fără niciun rezultat. Dar îşi aminti de făgăduielile cumetrei Méchain şi îşi spuse că această femeie ştia poate ceva; îi era uşor s-o întrebe, ducându-se s-o caute la Busch, pe la patru după amiază. La început voi să alunge acest gând: la ce bun să mai încerce,

de vreme ce totul era pierdut? Pe urmă se simţi într-adevăr îndurerată, ca şi cum ar fi fost vorba de un copil mort şi la groapa căruia nu s-ar fi dus cu flori înainte de plecare. Pe la patru, se îndreptă spre rue Feydeau.

Amândouă uşile ce dădeau spre scară erau deschise; din bucătăria întunecoasă se auzea cum fierbe apa, în timp ce în camera cealaltă, în biroul cel strâmt, cumătra Méchain, care ocupa fotoliul lui Busch, părea îngropată în mijlocul unei grămezi de hârtii, pe care le scotea din geanta ei ponosită.

— Ah! dumneavoastră eraţi, doamnă dragă! Aţi nimerit foarte prost. Domnul Sigismund trage să moară şi bietul Busch este pur şi simplu aiurit, atât de mult îşi iubeşte fratele. Nu face decât să alerge ca un nebun; chiar acum e plecat după doctor... După cum vedeţi, sunt silită să mă ocup eu de treburile lui, căci de o săptămână încoace n-a mai cumpărat nicio acţiune şi nu şi-a mai vârât nasul în nicio creanţă. Din fericire, am făcut adineaori o descoperire, o, o adevărată, lovitură, care îl va mângâia puţin de necazurile sale, bietul om, când îşi va mai veni în fire.

Doamna Caroline uită că venise pentru Victor, deoarece recunoscuse, spre mirarea ei, printre hârtiile scoase de doamna Méchain din geantă, acţiuni declasate de-ale Băncii Universale. Geanta stătea gată să plesnească şi cumătra Méchain o golea mereu, fericită şi vorbind întruna:

— Iată! toate astea le-am cumpărat cu două sute cincizeci de franci şi sunt vreo cinci mii, ceea ce face cinci centime bucata... Ce ziceţi de asta? Cinci centime pentru nişte acţiuni oare au costat trei mii de franci! Iată-ie ajunse aproape la preţul hârtiei, da, la preţul maculaturii... Dar, cu toate astea, valorează mai mult, le vom revinde cu cel puţin cincizeci de bani, căci sunt căutate de faliţi. Înţelegeţi, au avut o asemenea reputaţie, încât mai pot face figură bună într-un faliment, ştiţi, este foarte distins să fi fost victima acestui crah... În sfârşit, am avut un noroc

extraordinar, am mirosit groapa în care zăcea toată marfa asta, după ce încetase lupta; un prostănac, neinformat, mi le-a vândut pentru o nimica toată. Aşa că, vă închipuiţi, m-am repezit şi n-a durat mult până am pus mâna pe ele!

În timp ce vorbea, se bucura întocmai ca o pasăre de pradă deasupra câmpului pe care fusese zdrobită finanţa; fiinţa ei uriaşă mustea de hrana murdară cu care se îngrăşase, iar mâinile ei scurte şi răschirate scormoneau printre morţi, printre aceste acţiuni depreciate care începuseră să se îngălbenească, exalând un miros rânced.

Din odaia de alături, a cărei uşă era deschisă, ca şi cele două uşi de pe coridor, se auzi o voce caldă şi stinsă.

— Aha, domnul Sigismund începe iar să vorbească! Nu face decât asta, de azi dimineaţă... Dumnezeule! şi apa care fierbe! apa pe care am uitat-o! E pentru infuziile pe care le bea el... Doamnă dragă, tot sunteţi aici, vedeţi dacă are nevoie de ceva.

Şi cumătra Méchain se duse în bucătărie, iar doamna Caroline, pe care suferinţa o înduioşa, intră în camera bolnavului. Aceasta era luminată de o rază veselă de soare ce cădea drept pe măsuţa de brad încărcată de manuscrise şi de dosare voluminoase din care se revărsa munca a zece ani; nici acum nu se aflau aici decât cele două scaune de paie şi cele câteva volume din rafturi. În patul de fier, mic, Sigismund aşezat pe trei perne şi îmbrăcat cu o bluză scurtă de flanelă roşie, vorbea, vorbea necontenit, sub influenţa acelei ciudate excitări cerebrale care precede uneori moartea tuberculoşilor. Aiura, având însă momente de o extraordinară luciditate; faţa încadrată de părul lui lung şi ondulat se alungise, iar ochii lui, deveniţi neobişnuit de mari, priveau în gol.

Când intră doamna Caroline, păru că o recunoaşte, deşi nu o văzuse niciodată.

— Ah, dumneavoastră sunteţi, doamnă... V-am văzut, vă chemam din toate puterile mele... Veniţi, veniţi mai

aproape, să vă spun la ureche…

Cu tot fiorul de teamă ce o pătrunsese, ea se apropie şi se aşează pe un scaun, lângă pat.

— Nu ştiam, dar acum am aflat. Fratele meu vinde hârtii şi am auzit oameni plângând în biroul lui… Fratele meu, ah! parcă mi-a trecut un fier roşu prin inimă. Da, asta mi-a rămas în piept, asta mă arde mereu, pentru că banii, suferinţele bieţilor oameni… da, e ceva îngrozitor… Înseamnă că îndată după ce voi muri, fratele meu o să-mi vândă hârtiile, şi asta, nu, nu vreau, nu vreau!

Vocea devenea mai puternică, mai rugătoare.

— Iată, doamnă, sunt aci, pe masă. Daţi-mi-le, să facem un pachet, şi le veţi lua cu dumneavoastră. Le veţi lua pe toate… Oh! cât v-am chemat, cât v-am aşteptat! Hârtiile mele pierdute! toată viaţa mea, toate cercetările şi eforturile mele nimicite!

Dar cum ea şovăia să-i dea ceea ce îi cerea, Sigismund îşi împreună mâinile:

— Vă rog, lăsaţi-mă să mă conving, înainte de a muri, că sunt toate… Fratele meu nu-i aici ca să spună că mă omor… Vă rog…

Atunci ea cedă, mişcată de rugăminţile lui fierbinţi.

— Vezi că nu-i bine ceea ce fac, de vreme ce fratele dumitale e de părere că asta te oboseşte!

— Oh! nu! Şi apoi ce-are a face?… În sfârşit, după atâtea nopţi de insomnie am izbutit să pun pe picioare această societate a viitorului! Totul e prevăzut, hotărât: toată dreptatea şi toată fericirea posibilă!… Ce rău îmi pare că n-am avut timp să scriu opera cu adausurile necesare! Dar aci sunt însemnările mele complete, clasate. Şi, nu-i aşa? Dumneavoastră le veţi salva, pentru ca un altul, într-o buna zi, să le dea forma definitivă sub care vor fi răspândite în lumea întreagă…

Cu mâinile-i lungi şi descărnate, apucă hârtiile, le răsfoi cu patimă, în timp ce în ochii lui mari şi turburi se aprindea

o flacără. Vorbea foarte repede, pe un ton întrerupt şi monoton, asemenea tic-tacului unei pendule; era zgomotul mecanismului cerebral funcţionând fără încetare, în preajma agoniei.

— Ah! ce limpede văd cum se ridică în faţa mea cetatea justiţiei şi a fericirii!... Acolo, toată lumea munceşte, o muncă personală, obligatorie şi liberă. Naţiunea nu este decât o imensă societate de cooperaţie, uneltele devin proprietatea tuturor, produsele sunt centralizate în uriaşe antrepozite generale. Câtă muncă productivă ai depus, atâta ai dreptul să consumi din produsele sociale. Unitatea de măsură este ora de muncă, valoarea unui obiect e în funcţie de orele de muncă, nu mai există decât un singur schimb între toţi producătorii, cu ajutorul bonurilor de muncă, şi aceasta sub conducerea comunităţii, fără alt impozit decât acela pentru educaţia copiilor şi îngrijirea bătrânilor, pentru reînnoirea utilajului şi întreţinerea serviciilor publice gratuite... Nu vor mai fi bani şi deci nici joc de bursă, nici hoţii, nici traficuri dezgustătoare, nici crime provocate de lăcomie, fete luate în căsătorie pentru zestrea lor, părinţi sugrumaţi pentru a pune mâna pe moştenire, trecători asasinaţi pentru a li se fura banii!... Nu vor mai fi clase ce se duşmănesc, stăpâni şi lucrători, proletari şi burghezi şi deci nu vor mai fi nici legi restrictive, nici tribunale, nici forţe armate care să păzească averile strânse pe nedrept de unii, în timp ce alţii mor de foame!... Nu vor mai fi niciun fel de trândavi şi deci nu vor mai exista proprietari hrănindu-se din chirii, rentieri, trăind de pe urma norocului, ca femeile de stradă, nu va mai domni luxul, dar nici mizeria!... Oare nu-i aceasta dreptatea ideală, înţelepciunea supremă? Nici privilegiaţi, nici năpăstuiţi, fiecare făurindu-şi fericirea prin propria lui muncă, mobilul fericirii omeneşti!

Bolnavul se entuziasma, vocea lui devenea tot mai blândă şi mai stinsă, parcă se îndepărta şi se pierdea în

înalturi, în viitorul a cărui apariţie o vestea.

— Şi dacă aş intra în amănunte... Vedeţi, această foaie de hârtie cu însemnări pe margine cuprinde organizarea familiei, contractul liber, educaţia şi întreţinerea copiilor lăsaţi în grija comunităţii... Totuşi, asta nu înseamnă anarhia. Priviţi pagina astălaltă; aici cer un comitet de conducere pentru fiecare ramură de producţie, comitet însărcinat să aducă producţia la nevoile consumului, stabilind necesităţile reale... Şi încă un amănunt de organizare: în oraşe, la ţară, armate industriale, armate agricole, manevrând sub conducerea şefilor aleşi de ele, ascultând de regulamentele votate de ele... Iată, mai departe am arătat prin calcule aproximative la câte ore va putea fi redusă peste douăzeci de ani ziua de muncă. Datorită marelui număr de braţe noi, datorită mai ales maşinilor, nu se va lucra decât patru ore, poate chiar trei ore, şi ce de timp va rămâne liber pentru a profita de viaţă! Căci nu e vorba de o cazarmă, ci de o cetate a libertăţii şi a veseliei, în care fiecare om poate să petreacă în voie, având timpul necesar să-şi satisfacă poftele legitime, fericirea de a iubi, de a fi puternic, frumos, inteligent, de a-şi lua partea sa din bogăţiile nesecate ale naturii.

Şi arătând cu mâna sărăcăcioasa lui odaie, părea că vrea să cuprindă lumea. În goliciunea acestei încăperi în care trăise, în sărăcia aceasta lipsită de dorinţe în care murea, el împărţea frăţeşte toate bunurile pământului. Voia ca fiecare să-şi aibă partea lui din fericirea universală, din tot ceea ce era bun şi de care el nu se bucurase, deşi ştia că lui nu i va fi dat să guste niciodată din ele. Îşi grăbise moartea, pentru acest dar suprem făcut omenirii suferinde. Mâinile i se rătăceau, pipăind printre însemnările risipite, în timp ce ochii săi, oare nu mai vedeau, cuprinşi de întunecarea morţii, păreau a zări, dincolo de viaţă, într-o încântare plină de extaz care-i lumina toată faţă.

— Ah, câte ocupaţii noi! întreaga omenire la lucru, toate

mâinile contribuind la schimbarea în bine a lumii!... Nu mai există deserturi, mlaştini, pământ sterp. Strâmtorile, ca şi munţii care stau ca o piedică, dispar, deserturile se transformă în văi mănoase, sub apele ce ţâşnesc de pretutindeni. Toate minunile se pot înfăptui şi marile lucrări de altădată te fac să zâmbeşti, atât de timide şi copilăreşti par. Pământul, în sfârşit, merită să fie locuit... Şi adevăratul stăpân este omul dezvoltat, devenit mai mare, bucurându-se de toate plăcerile. Şcolile şi atelierele sunt deschise, copilul îşi alege singur meseria spre care are înclinaţie. s-au scurs anii, şi selecţia s-a făcut, mulţumită unor examene riguroase. Nu mai e de ajuns să poţi plăti învăţătura, trebuie să şi profiţi de ea. Fiecare este apreciat şi folosit după adevărata lui valoare, ceea ce face ca funcţiile publice să fie împărţite, în mod just, după înseşi indicaţiile naturii... Fiecare pentru toţi, după puterea sa... Ah! cetate harnică şi fericită, cetate în care omenirea se dezvoltă în chip armonios, în care nu mai există vechea prejudecată faţă de munca manuală, în care marele poet este tâmplar şi lăcătuşul un mare învăţat! Ah! cetate fericită, cetate triumfală, spre care oamenii se îndreaptă de atâtea secole, cetate ale cărei ziduri albe strălucesc acolo... acolo, în fericire, în soarele orbitor...

Ochii bolnavului păliră, ultimele cuvinte fură şoptite nelămurit, într-o suflare uşoară; şi capul lui căzu pe spate, cu acelaşi surâs extaziat pe buze. Murise.

Doamna Caroline îl privea cuprinsă de milă şi de dragoste, dar deodată avu senzaţia că intră o furtună. Era Busch, care se înapoia fără doctor, cu sufletul la gură, înspăimântat, în timp ce doamna Méchain, în spatele lui, se scuza că nu putuse pregăti încă infuzia, deoarece se răsturnase apa. Dar el îl şi zărise pe fratele lui, pe copilul lui, cum îi spunea, culcat pe spate, nemişcat, cu gura întredeschisă, cu ochii ficşi: înţelese şi scoase un urlet de fiară rănită. Dintr-o săritură, se aruncă asupra trupului rece

şi-l ridică în braţele sale ca şi cum ar fi vrut să-i dea viaţă. Acest om, pentru care aurul era totul, care ar fi omorât un om pentru câţiva gologani, care pescuise atâta vreme în gunoaiele Parisului, urla acum, doborât de o suferinţă groaznică. Doamne, copilul lui! El care îl îngrijea şi-l răsfăţa ca o mamă! Nu-l va mai vedea niciodată, niciodată! Şi într-o criză de disperare plină de furie adună hârtiile risipite pe pat, le rupse şi le călcă în picioare, de parcă ar fi vrut să nimicească toată munca asta fără rost de care fusese gelos şi care-i omorâse fratele.

Doamna Caroline, văzându-l astfel, simţi că i se frânge inima. Nenorocitul! Nu-i mai inspira decât o milă nemărginită. Dar unde mai auzise oare un urlet ca acesta? Ţipătul durerii omeneşti o mai înfiorase odată. Şi îşi aminti că se întâmplase la Mazaud; era urletul mamei şi al copiilor în faţa cadavrului tatălui lor. Îi era cu neputinţă să se îndepărteze de această suferinţă, aşa că rămase încă o clipă acolo, pentru a le veni în ajutor. Apoi, la plecare, fiind singură în birou cu doamna Méchain, îşi aminti că venise să afle ce s-a întâmplat cu Victor. Şi o întrebă. Ah! Victor, îi răspunse ea, cine poate să ştie pe unde hoinăreşte! Străbătuse trei luni de zile Parisul în lung şi în lat, fără să-i dea de urmă. Dar acum renunţase, fiind sigură că într-o zi îl va regăsi pe acest tâlhar pe eşafod. Doamna Caroline o asculta înspăimântată şi tăcută. Da, totul se sfârşise, monstrul rătăcea prin lume, în necunoscut, în depărtări, întocmai ca o fiară spumegând de otrava ereditară, care va răspândi moartea cu fiecare muşcătură.

Afară, ajungând în rue Vivienne, doamna Caroline fu izbită de aerul blând. Era ora cinci, soarele apunea pe un cer de o limpezime delicată, aurind în depărtare firmele mari de pe bulevard. Luna Aprilie, plină de farmecul tinereţii renăscânde, îi mângâia întreaga fiinţă, îi umplea inima de bucurie. Respira cu putere, liniştită, mai fericită, simţind o speranţă de neînvins, care creştea mereu. Fără

îndoială, moartea atât de frumoasă a acestui visător, care îşi dăduse ultima suflare cu gândul la himera lui de dreptate şi de dragoste, o impresionase adânc, căci şi ea năzuise spre o omenire mântuită de plaga monstruoasă a banilor; şi tot atât de mult o impresionase urletul celuilalt, duioşia disperată şi îndurerata a fiarei, pe care n-o credea în stare să simtă şi să plângă. Cu toate acestea, nu plecase de acolo cu o impresie mângâietoare a bunătăţii omeneşti, în mijlocul atâtor dureri, ci dimpotrivă, luase cu ea disperarea ultimă a micului monstru scăpat din cuşcă alei gând, semănând în cale fermentul putregaiului de care lumea nu se va vindeca niciodată. Atunci, de unde venea această bucurie care creştea şi-i cuprindea inima?

Când ajunse pe bulevard, în mijlocul mulţimii însufleţite, doamna Caroline coti la stânga şi îşi încetini pasul. Se opri o clipă în faţa unui cărucior plin de liliac şi micşunele, al căror miros puternic o învălui într-o adiere de primăvară. Apoi, continuându-şi drumul, fu cuprinsă de o bucurie tot mai mare, ca un izvor care clocotea şi pe care ar fi încercat zadarnic să-l oprească, să-l astupe cu mâinile. Înţelesese şi nu voia. Nu, nu! groaznicele catastrofe erau prea recente, nu putea să fie veselă, lăsându-se în voia curentului neîntrerupt ai vieţii. Şi se silea să-şi păstreze tristeţea, amintindu-şi de disperarea produsă de atâtea suferinţe cumplite. Cum, va mai putea să râdă după atâtea prăbuşiri, după atâtea mizerii? Uitase oare că era complice? Şi-şi aminti, unele după altele, faptele pentru care nu i-ar fi ajuns o viaţă întreagă să plângă. Dar printre degetele strânse în jurul inimii, izvorul vieţii ţâşnea dintr-însa tot mai năvalnic, se revărsa cu putere, înlăturând piedicile şi făcându-şi loc spre a curge liber, zvârlind epavele într-o parte şi în alta, limpede şi triumfător sub soare.

Din clipa aceea, doamna Caroline trebui să se lase stăpânită de forţa irezistibilă a veşnicei reînnoiri. După cum spunea adeseori ea singură, nu era în firea ei să fie tristă.

Încercarea trecuse, atinsese culmea disperării şi iată că speranţa renăştea în sufletul ei sfărâmată, însângerată, dar totuşi vie, crescând cu fiecare clipă. Desigur, nu-şi mai făcea nicio iluzie, viaţa era cu desăvârşire nedreaptă şi nedemnă, ca şi natura. Atunci, pentru ce această lipsă de raţiune care o făcea să iubească şi să dorească viaţa, să spere întocmai ca un copil căruia i se făgăduieşte mereu o plăcere şi pe care i-o amâni mereu, în ţinta aceea îndepărtată şi necunoscută spre care ne conduce? Apoi, când ajunse în rue Chaussée d'Antin renunţă să-şi mai frământe mintea; filosoafa, savanta, femeia cultă de altădată, abdica, obosită să tot cerceteze fără rost cauzele; nu voia să fie decât o fiinţă fericită, care se bucura de cerul frumos şi de aerul curat, gustând unica plăcere de a fi sănătoasă, de a-şi auzi paşii bătând caldarâmul. Ah! bucuria de a trăi; exista oare vreo bucurie mai mare? Ce frumoasă e viaţa, oricât de ticăloasă ar fi cu forţa ei, cu veşnica ei speranţă!

Sosită acasă, în apartamentul din rue Saint-Lazare pe care avea să-l părăsească a doua zi, doamna Caroline isprăvi de împachetat. În timp ce se plimba prin biroul rămas gol, zări pe pereţi planurile şi acuarelele pe care îşi făgăduise să le facă sul în ultimul moment. Dar în faţa fiecărei foi de hârtie, înainte de a o desprinde de pe perete, din cele patru cuişoare, rămânea pe gânduri. Retrăia zilele îndepărtate din Orientul atât de drag, a cărui lumină puternică i se părea că o mai păstrase în sufletul ei; retrăia cei cinci ani petrecuţi la Paris, criza aceea de fiecare zi, activitatea nebună, monstruosul uragan al milioanelor ce-i străbătuse viaţa spre a i-o distruge; dar din aceste ruine, proaspete încă, simţea cum dospesc şi ţâşnesc în soare mugurii. Dacă Banca Naţională Turcă se năruise în urma Băncii Universale, în schimb Compania Generală a Pacheboturilor Reunite rămânea în picioare, prosperă. Revedea coasta încântătoare a Beirutului, unde se înălţau

în mijlocul unor magazine imense, clădirile administraţiei, al cărei plan tocmai îl ştergea de praf: Marsilia la îndemâna Asiei Mici, Mediterana cucerită, naţiunile apropiate, poate pacificate. Şi despre trecătoarea Carmelului, pictată în acuarela pe care o desprindea acum, nu aflase ea, dintr-o scrisoare primită de curând, că acolo îşi croise drum un popor întreg? Satul cu cinci sute de locuitori, înjghebat la început în jurul minei în exploatare, devenise acum un oraş cu mai multe mii de suflete, cu o civilizaţie proprie, cu străzi, uzine şi şcoli ce dădeau viaţă acestui colţ de pământ amorţit şi sălbatic. Apoi traseele, nivelările şi jaloanele pentru calea ferată dintre Brussa şi Beirut, prin Angora şi Alep, reprezentate printr-o serie de planşe mari pe care le făcea sul una câte una; fără îndoială, vor trece ani până când potecile muntelui Taurus vor putea fi străbătute de puterea aburului, dar viaţa mijea de peste tot, pământul vechiului leagăn al omenirii era însămânţat cu o nouă recoltă de oameni, progresul avea să se dezvolte cu forţa uriaşă a unei vegetaţii extraordinare, în acest climat miraculos, sub soarele puternic.

Nu însemna oare asta trezirea unei lumi, a unei umanităţi eliberate şi fericite?

Doamna Caroline lega acum cu o sfoară tare pachetul de schiţe. Fratele ei, care o aştepta la Roma, unde urmau să-şi reînceapă existenţa, o sfătuise să le împacheteze cu grijă; şi în timp ce înnoda sfoara, gândul i se duse la Saccard, pe care-l ştia în Olanda, pornind din nou vreo afacere uriaşă pentru secarea unor mlaştini imense, smulgând apelor mării vreun mic regat, datorită unui sistem complicat de canaluri. Saccard avea dreptate! Până acum banul fusese întotdeauna îngrăşământul pe care crescuse omenirea de mâine; banul, otrăvitor şi distrugător, era fermentul oricărei vegetaţii sociale, ogorul trebuincios marilor lucrări, care simplifică existenţa. În sfârşit, măcar acum, ajunsese ea oare să vadă limpede, să-şi dea seama că speranţa ei de

neînvins rezulta din credinţa în eficacitatea sforţărilor omeneşti? Mai presus de tot noroiul acesta răscolit, mai presus de toate victimele zdrobite, de toată această groaznică suferinţă cu care omenirea plăteşte fiecare pas înainte, nu exista oare un ţel necunoscut şi îndepărtat, ceva superior, bun, drept, definitiv, către care mergem fără să ştim şi care ne umple inima de nevoia îndârjită de a trăi şi de a spera?

Doamna Caroline, în ciuda nenorocirilor prin care trecuse, era veselă, cu chipul ei mereu tânăr, sub podoaba părului alb, ca şi când ar fi reîntinerit odată cu sosirea unui nou april pe acest pământ îmbătrânit. Şi aducându-şi aminte de ruşinea pe care o simţea când se gândea la legătura ce o avusese cu Saccard, îşi dădea seama de gunoiul dezgustător cu care era pângărită până şi dragostea. De ce să arunci, deci, numai pe bani, vina murdăriilor şi crimelor pe care le produc? Oare dragostea este mai puţin mânjită, ea care creează viaţa?

SFÂRŞIT